...ancem ... propriam ... ante ...

firmata carnes ~~faciens~~ perveniet ~~...~~ ...

i quod venti ~~...~~ ... circuntur verba ...

...essent non repetes ... dare

...ius patiens lacrymis ... ...

verbera nil prosunt ... ...

1568

Cechtum ...

Affectare ...

Carnire ...

E III M

[illegible]

Armata ~~[illegible]~~ catholicis operuit [illegible] Natio

Stare quod ~~[illegible]~~ venti circuitus Terra minaretur

insuit non repetere verbo ni dare

At Jesus patiens lachrimis orengu

Verbera nil prosunt discere libera cogor

Cord

Crochitur at Mors

Hebrare sub

Canere bor

Ex Catalogo Libr. Andreae Czarnowic Stud. Eloquentiae

Verissimus huius libri possessor.

Andreas Cirmowic Stud. Eloqu.

Anno Salti

1642

M. T. CICERONIS RHETORICORVM AD C. HErennium Libri IIII.

Eiusdem de Inuentione Libri II.

POST NAVGERIANAM ET VICTORIanam correctionem emendati à IOAN. STVRMIO.

Erem Camaldul ppe

Aldinæ paginæ in marginibus notatæ sunt.

Varsaviam

M B.

Cum Gratia & Priuilegio Cæsareo ad decennium.

M. D. LXVIII.

TYPOGRAPHUS LECTORI S.

FFERIMVS tibi, lector humanißime, Romanae eloquentiae parentis, M. nimirum T. CICERONIS Rhetoricorum ad Herennium libros IIII, nec non de Inuentione libros II, à reliquis eiusdem autoris Rhetoricis libellis separatos, idq; in eorum gratiam, Quorum, ut Satyricus ille canit, virtutibus obstat Res angusta domi, & qui ut cum Persio loquamur, nouerunt, quam sit sibi curta supellex: ne uidelicet, quod antehâc fortasse contigit, cùm paucis aliquibus ex eorum numero indigeant, omnes emere necesse haberent, & hoc modo occasionem de nobis conquerendi qualemcunq; sibi arripiant. Huius tamen praemonitum te, lector, uolumus, nihil, quod ad numerum attinet, hanc à priori differre aeditionem. Aldinae enim paginae eodem, quo & antea, modo notatae sunt, nostrae uerò, aequè atq; ueteres, cum Thesauro M. NIZOLII Basileae aedito, conueniunt. Hoc itaq;, quicquid id est, si eo, quo à nobis factum est animo, acceperis, in posterum nos quoq; quacunq; in re gratificari tibi modis omnibus conabimur. Tu his fruere, & feliciter uale. Datum ex officina nostra Anno salutis 1568.

AD ADAMVM CAROLVM REGIVM CONSILIARIUM, IOANNIS STURMIJ PRÆFATIO.

MITTO ad te Rhetoricos Ciceronis libros, Carole, in quibus tu præclare exercitatus es, ego quidem multum & diu uersatus: sed in quo ego iam annos multos non solùm cognoscendo, uerum etiam interpretando elaboro, id tu iam olim consecutus es, ut Latinißimè loquaris, & ornatißimè scribas. Nam quam rem mihi tribuis, eam ipse arrogare neq; uolo, neq; possum, Latini sermonis puritatem, & orationis elegantiam: uerùm amicis hanc meis multis, quorum doctrina mihi iucunda, & eloquentia honorifica est, concedo. Quid enim mihi sumerem, qui re ipsa comperi, artem, nisi egregium ingenium consecuta sit, nihil præclarum edere? Docui Louanii annos duos, Lutetię octo, Argentorati iam quartus mihi exit: & suscepi adolescens harum artium professionem. Quæ exercitatio si tuam, hoc est meliorē quam mea est, naturam habuisset, effecisset aliquid artificiosius:

euius formam ego quidem uideo, uos autem oratores eam sensibus hominum potestis repræsentare. Vim magnam ars habet, ubi animum acrem & industrium semel erudiuit. Nam ut cæteros omittam, ego, tametsi ingenio nihil pos sum, tamē sentio orationem meam cognoscendis his libris meliorem esse factam, non tàm Sophistarum quàm Philosophorū pręceptis. Scis enim tu, Herennios libros, & illos de Inuentione, tametsi multa Academica doceant, tamen magna ex parte in Rhetorum officina factos esse. Partitiones uerò oratoriæ, & Orator, & de Oratore tres libri, ex Academicorum & Peripateticorum spaciis prodierunt: id quòd non orationis, sed pręceptorum genus ostēdit. Non enim illorum rationem probo, qui propterea solum Ciceronē suos de Oratore libros Aristotelico more scriptos esse dicunt, quòd in illis à Crasso & Antonio in contrarias partes disceptetur: sed quia Theodectea sunt quę traduntur, quorū Gręci Sophistę non meminerunt, idcircò Aristotelico more conscriptos esse existimo. Antonius dissimulator, ut ita loquar, & artis & linguę Gręcorū, in prin

cipio

cipio secundi sermonis: Cùm pleriq;, inquit, temerè ac nulla ratione causas in foro dicant: nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquã callidius id faciant: non est dubium, quin, si quis animaduerterit, quid sit, quare alii melius quàm alii dicant, id posit notare. Hęc quidem Antonius. Sed eadem Aristoteles, quem dicisse nolebat uideri: τῶν μὲν οὖν πολλῶν οἱ μὲν εἰκῆ ταῦτα δρῶσι, οἱ δὲ καὶ διὰ συνήθειαν ἀπὸ ἕξεως. ἐπεὶ δ᾽ ἀμφότερα ἐνδέχεται, δηλονότι εἴη ἂν αὐτὰ καὶ ὁδοποιεῖν. διὸ γὰρ ἐπιτυγχάνουσιν οἵ τε διὰ συνήθειαν, καὶ οἱ ἀπὸ ταυτομάτου, τὴν αἰτίαν θεωρεῖν ἐνδέχεται. Eodem in libro etiam illa partitio Aristotelica est, mutatis quidem uerbis, & cõuerso ordine: sed tamen eadem retenta sententia. Ita ratio omnis dicẽdi tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut probemus uera esse ea quæ defendimus: ut conciliemus nobis eos qui audiunt: ut animos eorum ad quemcunq; causa postulabit motum uocemus. Aristoteles enim, τῶν δὲ τοῦ λόγου πορ(ι)ζομένων πίστεων τρία εἴδη ἐστίν. αἱ μὲν γάρ εἰσιν ἐν τῷ ἤθει τοῦ λέγοντος, αἱ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ διὰ τοῦ δεικνύναι, ἢ φαίνεσθαι δεικνύναι. Aristotelica etiam sunt, quæ ab

eodem de locis & animorum motibus disserũtur: & quae à Crasso de uniuerso dicendi genere, & de uerborum & orationis ornamentis explicantur. Denique si ex illis libris, quae Aristotelis & Academicorum sunt, auferamus, non multũ oratoris arti reliquũ fiet. Atque his sanè praeceptis fateor meam orationem non nihil expolitam esse: si tamen politũ nominandum est quod puerile est, & (ut Sadoletus de me scribit) pubescens adhuc, nondumque suam quasi maturitatem habens. Veruntamen quantulumcunque illud sit, uelim nostris adolescẽtulis probari hos libros, & caeteris omniũ Rhetorum uoluminibus anteferri. Atque ut hoc consilium meum plus ponderis habeat, constitui tibi id exponere: nõ quòd nescias, sed ut magis mihi credatur, si idem tu statuere uidearis. Non enim solùm amo mores tuos, sed etiam tanti facio iudicium tuum, ut nostra coniunctio tua authoritate illustrior sit: & facilè me abs te & in ignoratione erudiri, ac in errore reprehendi patiar: ita ut ego utilitatem, tu uerò laudem ex nostro amore sis percepturus.

ALDI P. M. AD ANDREAM NAVGERIVM, PATRICIVM Venetum, compatrem suum, in libros de arte Rhetorica Præfatio.

MNES, Andrea Naugeri, qui se uel componendis nouis operibus, uel instaurãdis corrigẽdisue antiquis tradunt, ut non solùm sibi, sed & alijs prosint (quoniam, ut præclarè scriptũ est à Platone, Non nobis solùm nati sumus: sed ortus nostri partem patria, partem parentes uendicant, partem amici) ociũ sibi sumant & quietem: ac à cœtu hominum, frequentiaq; in solitudinem, tanquam in portum se recipiant. Sacra enim studia literarum, & Musæ ipsæ, semper quidem ocium amant & solitudinem: sed tunc præcipuè, cùm quæ scripturus es, uictura cupias,

Atq; linenda cedro, & leui seruanda cupresso.

Quam quidem rem tu, mi Naugeri, persæpè & feliciter facis. relicta enim urbe & frequentia hominum, rus te confers, & in loca quietis & tranquillitatis plenißima: ut superioribus annis in laureta & olиueta Benaci, cùm diræ ferro & compagibus arctis clausæ essent belli portæ: ubi & tu uacuus curis, & molestijs ijs, quæcunq; impediunt præclara studia literarum,

Tale facis carmen, docta testudine quale
Cynthius impositis temperat articulis.

At mihi duo sunt, præter sexcenta alia, quibus studia nostra aßidua interpellatione impediuntur. Crebræ scilicet literæ uirorum doctorum, quæ undiq; ad me mittuntur: quibus si respondendum sit, dies totos ac noctes

consumam scribendis epistolis. Et ij qui ad nos ueniunt partim salutandi gratia, partim perscrutaturi si quid noui agatur, partim (quæ longè maior est turba) negotij inopia. tunc enim: Eamus, *aiunt, ad* Aldũ. *ueniunt igitur frequentes, & sedent oscitabundi,*

Non missura cutem, nisi plena cruoris irudo.

Mitto qui ueniunt recitaturi, alij carmen, alij prosa oratione aliquid, quod etiam excusum typis nostris publicari cupiant: idq́; rude, & incastigatum plerunq;: quòd & eos offendat limæ labor, & mora. Nec *aduertunt reprehendendum esse carmen, quod non*

Multa dies, & multa litura coërcuit, atq;
Perfectum decies non castigauit ad unguem.

À quibus me cœpi tandem permolestis interpellatoribus uindicare. Nam *ijs qui ad me scribunt, uel nihil respondeo, cùm quod scribitur non magni intersit: uel, si intersit,* Laconicè. Q*uam quidem rem, quoniam nulla id à me fit superbia, nullo contemptu: sed, ut quicquid est ocij, consumam edendis bonis libris: rogo ne quis grauius ferat, néue aliorsum atq; ego facio accipiat.* Eos *autem qui uel salutandi, uel quacunq; alia causa ad nos ueniunt: ne posthac molesti esse pergant, néue importuni interpellent labores & lucubrationes nostras: curauimus admonendos* Epigrammate, *quod quasi aliquod edictum uidere licet supra ianuam cubiculi nostri, his uerbis:*

QVISQVIS ES, ROGAT TE ALDVS ETIAM ATQVE ETIAM: VT, SI QVID EST, QVOD A SE VELIS, PERPAVCIS AGAS: DEINDE ACTVTVM ABEAS: NISI TANQVAM HERCVLES DEFESSO ATLANTE, VENERIS SVPPOSITVRVS HVMEROS. SEMPER ENIM ERIT, QVOD ET TV AGAS:

GAS: ET QVOTQVOT HVC ATTVLERINT PEDES.

Idipsum & hîc propterea inseruimus, ut magis magisq; innotescat. Sunt tamen multi & Græcè & Latinè docti, qui frequentando ædes nostras, Herculem, mihi suppetias uenie͂do, sedulò agunt. Ex quibus tu Naugeri excellentißime, hisce M. TVLLII de Præceptis oratorijs, deq; dicendi copia & studio eloquentiæ libris, accuratißimè cum antiquis exemplaribus conferendo recognoscendis, uel Atlas requiescente me factus es. Idemq; nunc in illius Orationibus, & in diuinis de Philosophia libris aßiduè, atque adeò feliciter facis, ut breui & correctißimi, ab ijsq; qui paßim habentur longè alij exire poßint in manus studiosorum. Taceo quàm diligenter, quàm ingeniosè, quàm doctè cùm alios prosa oratione ex bonis codicibus indefessus emendaueris libros, & penes te habeas: tum præcipuè optimos quosq; poëtarum: quos mihi, quæ tua est humanitas, qui tuus amor erga bonas literas, daturum te, cùm publicare eos excusos typis nostris uoluero, benignißimè polliceris, imò sæpe etiam instas, sic inquiens: Alde, quid facis? cur non petis à me Vergilium, Horatium, Tibullum, Ouidium, & alios quosdã? uix credas quàm sint penes me emendati ex antiquis codicibus. Quamobrem sic me tibi deuinxisti, ut te non secus amem, quàm me ipsum: tibiq; æquè ac mihi longißimam uitam exoptem. Nam cùm adeò iuuenis, tantus & prosa & carmine euaseris, ut te uel antiquis, qui utroq; in genere summa cum laude elaborarunt, ferè æquaueris: non dubito quin futurus sis maximum decus & gloria nostrorum temporum, & unà cum Bembo nostro Magnæ spes altera Romæ. Etsi non

me fugit, hæc te, qui tuus est pudor, non libenter audire: tamen quia scio me uera dicere, & te abs te cognosci quam optimè, atque illud, γνῶθι σεαυτὸν, non ad arrogantiam minuendam solùm esse dictum, uerùm etiam ut bona nostra norimus: sic tibi de te loqui uolui, multorum exemplo, & doctorum uirorum. Et ut taceam cæteros, & Græcos & Latinos, qui hoc ipsum factitarũt: Plinius Iunior in Panegyrico illo ingeniosißimo ac diuino, quem traditurus consulatum Traiano imperatori dixit frequenti Senatu, summas illius laudes coram ipso dicere, dignißimũ accommodatißimumq; esse existimauit: quòd & uerißimas esse illas certò sciret, & principem suarum uirtutum maximè conscium. Fuit enim Traianus non solùm Imperator, sed & homo omnium optimus. Vnde & nunc inter creandum Imperatorem, hoc illi primùm imprecantur: Sis felicior Augusto, & melior Traiano. Adde quòd id est huiusmodi nostrarũ uel epistolarum, uel præfationũ genus, ut sic licere nobis uel ea ratione uideatur: quòd etsi uni priuatim uidemur scribere, publicè tamen ijsq; omnibus scribimus, qui nostra hæc amicè legerint. Ob eam quoq; caußam licere nobis arbitramur, ut ei ad quem scribimus, nonnihil quasi argumentum dicamus de ijs libris, in quibus huiusmodi uel epistolas uel præfationes præponimus: non ut ipsum doceamus (arrogantis esset id quidem) sed ut & tueatur nostra, & sit eorundem iudex: & qui nesciunt (semper enim prodesse uolumus) id discant è nobis. Quamobrem idem & hic faciendum censuimus. Et te, Naugeri doctißime, iudicem elegimus, cùm propter alia, tùm etiam, quòd omnia, quæ his libris de Ratione dicendi tractantur, sic teneas, ut digitos unguesq; tuos. Debemus enim,

quæ

quæ publicanda elucubramus, ijs recitare uel ſcribere, qui poßint, ſi bona ſunt, laudare: ſin mala, reprehēdere. Vt olim Quintilio poëmata recitabantur: qui cùm aliquid non probaret, Corrige ſodes hoc, aiebat, & hoc. Laudandus igitur Peripateticus ille Phormio, prudenterq́; feciſſe exiſtimandus eſt, quòd coram Annibale de officio Imperatoris, & de omni re militari diſputauerit, non ut illum doceret (nunquam enim tantum inſaniiſſet Phormio) ſed ut Pœnus uel delectaretur ea audiens, quorum eſſet peritiſſimus, præſertim ſi copioſè, ornatè, doctè à philoſopho dicerentur: uel ut iudicaret potius, an peritè ea de re diſputatum eſſet. Ruſticè contrà & inhumaniter feciſſe Annibal (ſemper enim fuiſſe dicitur inſuauis, & difficilis) qui cùm Phormionem audiſſet, & cæteri qui interfuerant, uehementer delectati quæſiuiſſent, Quidnam ipſe de illo philoſopho iudicaret? reſponderit: Multos ſe deliros ſenes ſæpè uidiſſe, ſed qui magis quàm Phormio deliraret, uidiſſe neminem. Quod contumelioſum reſponſum tantopere probari à M. Tullio miror: atque eò magis, quòd non propterea delirare Phormionem uiſum eſſe ait, quia ineptè aut indoctè de militari præcepta narrauerit: ſed tantùm, quia Annibali, cuius nomen erat magna apud omnes gloria, quiq́; tot annos de imperio cum populo Romano, omniū gentium uictore, certauerat. Cùm potius delirus uerè fuiſſet Phormio, ſi apud ruſticos, & id genus alios, qui non intelligerent, de re militari diſputauiſſet. Quemadmodum ſi ſurdis quiſpiam ſuauiter canat, aut narret fabulam: uel ſi corā cœcis in numerum quis quàm optimè ludat, aut manuum celeritate præſtigiatoriam agat.

Tu autem, mi Naugeri, hæc tibi dici à nobis facilè

patieris:

patieris: quòd simul & doctißimus sis & humanißimus: tum etiam quia, cùm tibi sic dicuntur, omnibus dicuntur, in quorum manus hæc nostra peruenerint. Quãobrem leges tu quidem quæ breuiter de his libris quasi Argumenta scribuntur: & leges, non ut Phormionem Annibal contumeliosè (barbarũ id quidem) sed benignè, ut soles me, cùm ea legeris, dimissurus. Ea uerò sunt hæc:

In primo & secundo libro Rhetoricorum ad C. Herennium, & nonnihil in tertio, de Inuentione, prima ac maxima parte Rhetorices, tractatur. Primus exordium, narrationem, diuisionem, & pauca quædam de confirmatione & confutatione còntinet. Secundus reliquas inuentionis parteis: & quemadmodũ ad omnem iudicialem causam, inuentionem rerum accommodari oportet, ostendit. Tertius inueniendarum rerum quæ pertinent ad causas deliberatiuas & demonstratiuas, rationem absoluit. Hinc quomodo quæ inuenimus, disponamus, atq; in ordinem redigamus: & quibus rebus ad dicendum pronunciatio, quibus item inuentorum thesaurus, atque omniũ partium Rhetorices, custos memoria comparanda sit, docet. Quartus, reddita ratione, quare præter Græcorum consuetudinem suis author utatur exemplis, præcepta Elocutionis (quæ est ultima pars ex ijs quinq;, quas in Oratore esse oportet) non indiligenter tradit.

Primus autem liber inchoati tantum Operis, exposito genere artis Rhetoricæ, & officio, & fine, & materia, & partibus, continet genera controuersiarum: & inuentiones & constitutiones, deinde partes orationis, & in eas omneis omnia præcepta. Et quoniam in eo cæteris de rebus distinctiùs dictum est, dispersè autem de

confirmatione & reprehensione: certi in secundo libro confirmandi & reprehendēdi in singula causarum genera loci traduntur. Et quia, quo pacto tractari conueniret argumentationes, in primo libro accuratè expositum est: in secundo tantùm inuenta unamquanq; in rem exponuntur simpliciter, sine ulla exornatione: ut ex secundo inuenta ipsa, ex primo expolitio inuentorum petatur. Postremò, quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, deq; inuentione satis dictum uidetur: reliquas parteis orationis, quæ Oratori necessariæ sunt, se deinceps dicturum Cicero pollicetur: sed postea mutato consilio, sic inchoatum opus reliquit, puto, quia rude uidebatur, sibiq; puero aut adolescentulo, ut ipse in primo libro de Oratore testatur, exciderat. Atque ob eam causam rogatus à fratre, treis libros de omni ratione dicendi adeo doctos, ingeniosos, elegantes, copiosos composuit, ut qui in alijs libris semper omneis, in his seipsum Cicero superauerit. Ipse etiam illos tanti faciebat, ut in epistola quadam ad Leptam hæc scripserit: Oratorem meum tantopere abs te probari, uehementer gaudeo. Mihi quidem sic persuadeo: me, quicquid habuerim iudicij de dicendo, in illū librum contulisse. Qui si est talis, qualem tibi uideri scribis, ego quoque aliquid sum: sin autem aliud, non recuso quin quantum de illo libro, tantundem de iudicij mei fama detrahatur. Hi igitur tres libri de Oratore, ea quæ tribus diebus uiri omnium eloquentißimi clarißimiq;, de omni ratione dicendi uel disseruerant uel docuerant, complectuntur. Quorum librorum argumenta, tum aliorum qui hoc ipso uolumine continentur, breuiter narranda hoc ordine uisa sunt.

In primo

In primo libro, Ludorum Romanorum diebus, cùm L. Crassus colligendi sui causa, se in Tusculanum suum cum adolescentibus C. Cotta & P. Sulpitio contulisset, uenissetq; eodem Q. Mutius Scæuola augur, Craßi socer: & M. Antonius, homo & consiliorum in Repub. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus: primo die de temporibus illis, deq; uniuersa Rep. quam ob causam uenerāt, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti dicuntur. Sed ea alibi sunt à M. Tullio mandata literis. Postero autem die, cùm illi maiores natu satis quieuissent, atq; in ambulationem uentū esset: & Scæuola duobus spacijs, tribúsue factis, quòd infirmis esset pedibus, dixisset: ut imitantes Socratem illū, qui est in Phædro Platonis, sub platano & ipsi quiescerent: allatis puluinis omnes in ijs sedibus quæ erant sub platano, dicuntur consedisse. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, cùm Crassus sermonem quendam de studio dicendi intulisset: & quædam ab Scæuola, quæ dixerat Crassus, comiter dicta fuissent: ab Antonio & Crasso de Rhetorices materia, de ijs quæ Oratori necessaria sunt, in toto primo libro ornatè copioséq; disseritur. Cui satis longæ disputationi adfuit quidem senex Scæuola: sed quoniam in Tusculanum suum ire constituerat, sermoni qui de arte dicendi instituebatur, non interfuit. Cur autem illius persona ab reliquis libris dimota sit, docet ipse Cicero in quarto libro Epistolarū ad Atticū, his uerbis: Quòd in his Oratorijs libris, quos laudas, personam desideras Scæuolæ: non eam temerè dimoui. Sed feci idem quod in πολιτείᾳ deus ille noster Plato, cùm in Peireæum Socrates uenisset, ad Cephalum locupletem & festiuum senem: quoad primus sermo ille

habere-

haberetur, adest in disputando senex: deinde cùm ipse quoque commodißimè locutus esset, ad rem diuinam dicit se uelle discedere, neq; postea reuertitur. Credo Platonem uix putasse satis consonum fore, si hominem id ætatis in tam longo sermone diutius detinuisset. Multò ego satiùs hoc mihi cauendum putaui in Scæuola: qui & ætate, & ualetudine ea, qua esse meministi, & ijs honoribus, ut uix satis decorum uideretur eum plureis dies esse in Craßi Tusculano. & erat primi libri sermo non alienus ab Scæuolæ studijs: reliqui libri Τεχνολογίαν habēt, ut scis. Huic ioculatoriæ disputationi senem illum, ut nôras, interesse sanè nolui.

Die tertio, cùm iam in Tusculanum Lælij soceri sui abijsset Scæuola, & Q. Catulus senex & C. Iulius Cæsar fratres, è Tusculanis suis in Craßi Tusculanum, ad audiendum Antonium uenissent: cuius esse parteis, ut eo die de arte dicendi loqueretur, ab Scæuola Iulius, cùm ad fratrem ueniret, audiuerat: in secundo quidem libro, ante meridiem, ab Antonio de Inuentione, dispositione, memoria, tribus de quinque quasi membris eloquentiæ, interpellantibus interdum alijs, uel interrogando, uel approbando, uel etiam addendo, uel utcunque aliter uideretur, doctißimè agitur. Et quoniam suauis est, & uehemēter sæpè utilis, iocus & facetiæ: hæc Iulio pars, quòd in eo genere alijs excelleret, consensu omnium datur. Quamobrem ille coram consummatißimis ac diuinis oratoribus, Antonio & Crasso, tanquam in scena gestum spectante Roscio, acturus, uerecundè quidem: sed cùm iam defessus esset disputando Antonius, cùm perpauca adhuc restarent, peropportunè se interposuit, munusq; suum diligenter iucundéque peragit.

In tertio

In tertio autem, inclinato iam in pomeridianum tempus die, Crassus de elocutione & actione, reliquis Rhetoricæ partibus, quæ ei ab Antonio ex constituto relictæ fuerant, disertißimè & copiosißimè loquitur. In his libris non ieiunas Rhetorum arteis, sed locupletißimos Aristotelis libros secutus uidetur Cicero: idq; in Craßi maximè sermone. ut hinc quoq; perspici poßit, hoc ab eo uerè in Oratore dictũ esse: Se oratorem, si modò sit, uel quicũq; sit, non ex Rhetorum officinis, sed ex Academiæ spacijs extitisse.

In libro de Claris oratoribus, qui Brutus dicitur, deplorata summo cum dolore morte Hortensij (quî cum Cicero semper coniunctißimè & amantißimè uixerat, sociusq; & consors gloriosi laboris fuerat) enumerat, quicunq; usq; ad sua tempora Latini oratores clari extiterant: antè tamen Græcis, qui excelluerant quasi in transcursu breuiter enumeratis.

In libro qui Orator appellatur, cùm à Cicerone M. Brutus per literas petiuisset, ut, quod optimum esset genus dicendi, sibi ostenderet: id ille diligentißimè & copiosißimè fecit. Et quamuis de Elocutione tantùm ab Bruto requisitus uideretur, nonnulla tamen de Inuentione, dispositione, actione, ut plenius foret opus, adiecit.

In Topicis, de communibus locis, unde argumenta ducuntur, breuiter quidem inter nauigandum, cùm etiam libros Cicero non haberet, sed doctè & dilucidè agitur. Exempla tamen, quòd ad Trebatium Iurisconsultum scribatur, ex Iure sumuntur.

In Partitionibus, in omne causarum genus præcepta colliguntur.

In libro, qui de Optimo oratorum genere inscribitur,

cùm

cùm falsam Cicero eorum uellet opinionem ostendere, qui eos solos Atticè dicere contendebant, qui tenui quodam & sicco scribendi genere uterentur, Aeschinis & Demosthenis inter se contrarias orationes conuertit: ut, cùm hi Attici omnium consensu haberentur, neque tenui solùm genere, sed amplißimo etiam, ac mediocri nõnunquam uterentur, manifestus illorum error deprehenderetur. Sed ipsæ orationes ad nos non peruenerunt: idq; quod habetur, præfatio est quædam.

Sed quoniam sunt, qui libros de Arte Rhetorica ad Herennium, Ciceronis esse contendant: non ab re facere mihi uideor, si quid ipse ea de re sentiam, hoc loco breuiter disputauero.

Qui librorum ad Herennium authorem esse Ciceronem uolunt, duorum alterum fateantur necesse est: ut aut antè, quàm quæ inchoata atq; rudia puero aut adolescentulo sibi excidisse ait, aut pòst, Cicero illos composuerit. Antè, non puto dicturos: quia si puer aut adolescentulus illa imperfecta, hoc est duos illos libros de Inuentione composuit, quando hos ad Herennium componere potuit? num puerulus? quis hoc credat? At à uiro etiam maturæ ætatis, ac patrefamiliâs, & Philosopho compositi illi uidentur. Id quod ex ipso authore facile est cognoscere, cùm & hæc dicit: Etsi negotijs familiaribus impediti, uix satis ocium studio suppeditare possumus: & idipsum quod datur ocij, libentius in Philosophia consumere consueuimus. & hæc quæ habentur in fine quarti libri: Nã et simul libenter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cætera Philosophiæ ratio confirmauit: & nobis non diffidimus, propterea quòd & aliquantulum processimus: & alia

meliora sunt, quæ multò intensiùs petimus in uita: & etiamsi non peruenimus in dicendo quò uolumus, parua pars uitæ perfectißimæ desideretur. Impediri negocijs familiaribus, & uix propterea esse ocium ad studendum: & si quid superesset ocij, in philosophia consumere consueuisse: tum paruam uitæ perfectißimæ partem desiderari, non puero, sed uiro conueniunt, & patrisfamiliàs. Adde, quòd cùm consueuisse dicit, quod daretur ocij, in philosophia consumere, prætermisso studio eloquentiæ, diu uidetur Philosophiæ dedisse operam. Præterea in ijs ipsis libris de Inuentione, fecisset aliquam eorum qui sunt ad Herennium, mentionem: cur scilicet de arte Rhetorica iterum scriberet: quemadmodum in libris Oratorijs eorũ meminit, quæ inchoata atque rudia sibi puero aut adolescentulo excidiße refert. Non antè igitur hos ad Herennium, quàm illos de Inuentione libros composuit. Pòst autem si dixerint, parum diligenter uidentur eam rem considerasse. quia si ita sit, sequeretur, politiores & magis cultos esse hos ad Herenniũ, quàm illi ipsi quos de Inuentione composuit: quòd & doctior, & plures natus annos, eos elucubraßet. Sed longè est secus. Rudes quodammodo hi uidebuntur, si ijs quos de Inuentione composuit, comparentur. Et quanquam sunt docti, tamen longißimo distant interuallo à diuina illa M. Tullij eloquentia. Imò si quis accuratiùs considerauerit, plurima in his ad Herennium libris durè & ieiunè dicta deprehendet. Adde, quòd in libris de Oratore, ubi inchoatorum à se Rhetoricorum meminit, & horum ad Herennium meminisset: atque eò magis quòd perfecta et absoluta sint, omniaq; artis Rhetoricæ præcepta contineant, ut ipse author ostendit his uerbis:

uerbis: Et uiam quam sequamur, habemus: propterea quòd in his libris nihil præteritum est Rhetoricæ præceptionis. Ergo ad Herennium libri, si nec antè, nec pòst, quàm illi de Inuentione, à Cicerone compositi sunt: non sunt Ciceronis. nam post diuinos illos Oratorios, ad Herennium libros compositos dicere, amentia est. Illud præterea non præterierim, existimandum esse, Hieronymum, & Priscianum, & alios qui aut illa ætate, aut pòst extiterunt, huius rei inuestigandæ minimum sategisse: sed alterum alterius indiligenter, ut solet accidere, errorem secutos. Quis autem illorũ author fuerit,

Grammatici certant, & adhuc sub iudice lis est.

Sunt tamen, qui authorem fuisse dicant M. Gallionem, propterea quòd in libro quodam Rhetoricorum ad Herennium antiquißimo, qui dicitur esse Romæ in bibliotheca Palatina, sic est titulus: M. Gallionis Rhetoricorum ad C. Herennium liber primus. ubi Gallionis deletum esse aiunt, ita tamen ut legi poßit: & supra Gallionis scriptum. T. cum binis utrinque punctis: inde Ciceronis. quod si ita est, puto eum qui deleuit, quòd existimarit perperam scriptum Gallionis, deceptum cùm prænomine M. G. quod idem in utroq; est titulo: tum similitudine quadam Gallionis & Ciceronis, apposuisse pro Gallionis, T. Ciceronis. Quam quidem rem cùm aut ipse uidero, aut ab alio audiuero cui fidem habeam, tunc credam: curaboq; Gallioni librum suum, quo tot secula uel iniuria temporum, uel ignorantia scriptorum priuatus est, restituendum. Cuiuscunque tamen fuerit liber, ei fatendum est, multum Ciceronis hos, quos diximus, de Inuentione libros, ad ea quæ scripserit præcepta contulisse.

Gallionem autem hunc eum crediderim, ad quem Ouidius in quarto libro de Ponto consolatoriam scripsit epistolam, ob mortē uxoris, cuius epistolæ hoc est initiū:

Gallio, crimen erit uix excusabile nobis,
Carmine te nomen non habuisse meo.

Doctum etiam illum fuisse, his eiusdem epistolæ ostenditur carminibus:

Sed neq3 solari prudentem stultior ausim,
Verbaq3 doctorum nota referre tibi.

HAEC habui, mi Naugeri, quæ super his dicerem, pro tempore. Habeo enim aßiduè plus negocij quàm fortasse alius quisquam, uel occupatißimus. Adsit Deus, qui me & his malis, & grauißimis, quibus premor, molestijs eripiat: ac uelit, ut dum amißis agris, & ipse hæc queror,

——En quò discordia ciueis
Perduxit miseros? en queîs conseuimus agros?

Aut hæc:

——Viui peruenimus, aduena nostri
(Quod nunquam ueriti sumus) ut possessor agelli
Diceret: Hæc mea sunt, ueteres migrate coloni:

Tu quoque diuinus poeta (es enim alter ab illo) consolans compatrem tuum, mihi aut hæc canas:

Fortunate senex, etiam tua rura manebunt:
Et longo quoq3 seruitio te exire licebit,
Et citò præsenteis alibi cognoscere diuos:

Aut tale aliquid: quod cùm fuero adeptus, saxo, quod tot annos indefessus uoluo, in mōtis apicem tandem perducto, & collocato, recubans sub tegmine fagi, & ipse quam dicere.

——Deus nobis hæc ocia fecit.

Vale, ingens decus Musarum.

Illud hîc subiungere libuit, considerandum diligentiùs: utrum in epistola ad Leptam, cùm scripsit Cicero, Oratorem meum tantopere à te probari uehementer gaudeo, &c. id dixerit de libris Oratorijs ad Quintum fratrem, an de eo libro quem ad Brutum scripsit, qui quæsiuerat, Quódnam eloquentiæ genus Cicero probaret maximè, & quale ei uideretur illud, cui nihil addi posset, quod summum & perfectißimum iudicaret. cui libro Oratori inditum est nomen. Idq;, quoniam in Præfatione nostra ad Naugerium, de tribus illis de Oratore libris, dixisse Ciceronem scripsimus: cùm potiùs de eo ipso libro ad Brutum illud dixisse uideatur.

Dubium est quid tea Scripserit an Cic. an lerniti
cig aut Gellio
Quisquid adquem a quo

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIber Primus.

TSI negocijs familiaribus impediti, uix satis ocium studio suppeditare possumus: & id ipsum, quod datur ocij, libentius in philosophia consumere consueuimus: tamē tua nos C. Herenni uoluntas commouit, ut de ratione dicendi conscriberemus: ne aut tua causa noluisse aut fugisse nos laborē putares. & eò studiosius hoc negocium suscepimus, quòd te non sine causa uelle cognoscere Rhetoricam intelligebamus. nō enim parū habet in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia, & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci scriptores inanis arrogantiæ causa sibi assumpserūt, reliquimus. nā illi, ne parum multa scisse uiderentur, ea conquisiuerunt, quæ nihil ad propositum attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur. Nos autem ea, quæ uidebantur ad rationem dicendi pertinere, sumpsimus. nō enim spe quæstus, aut gloria cōmoti uenimus ad scribendum, quemadmodum cæteri: sed ut industria nostra tuæ morem geramus uoluntati. Nunc, ne nimium longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus: sed, si te unum illud monuerimus, artem sine aßiduitate dicendi non multum iuuare: ut intelligas, hanc rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

Ratoris officium est, de his rebus posse dicere, quæ res ad usum ciuilem moribus ac legibus constitutæ sunt, cū assensione auditorum, quoad eius

 fieri

fieri poterit. Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator: Demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonstratiuum est, quod attribuitur in alicuius certæ personæ, laudem, uel uituperationem. Deliberatiuum est, quod in consultatione positum, habet in se suasionem, & dissuasionem. Iudiciale est, quod positum in controuersia, habet accusationem, aut petitionem cum defensione. Nunc quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde, quomodo has causas tractari conueniat, ostendemus. Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronunciationem. Inuentio, est excogitatio rerum uerarum, aut uerisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio, est ordo & distributio rerum, quæ demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. (b) Elocutio, est idoneorum uerborum & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria, est firma animi rerum & uerborum dispositionis perceptio. Pronunciatio, est uocis & uultus & gestus moderatio cum uenustate. Hæc omnia tribus modis assequi poterimus: arte, imitatione, exercitatione. Ars, est præceptio, quæ dat certam uiam, rationemq; dicendi. Imitatio est, qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorũ similes in dicendo esse ualeamus. Exercitatio, est aßiduus usus, cõsuetudoq; dicendi. Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorem recipere oporteat, quasq; res habere conueniat: nunc, quemadmodum ad orationem poßint officia oratoris accommodari, dicendum uidetur.

INuentio in sex parteis orationis consumitur: Exordium, narrationem, diuisionem, confirmationem,

confutationem, conclusionem. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris, aut iudicis constituitur, uel apparatur ad audiendum. Narratio est, rerum gestarum, aut perinde ut gestarum, expositio. Diuisio est, per quam aperimus quid conueniat, et quid in controuersia sit: & per quam exponimus, quibus de rebus simus dicturi. Confirmatio est, nostrorum argumentorum expositio, cum asseueratione. Confutatio, est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio, est artificiosus terminus orationis. Nunc, quoniam unà cum oratoris officijs, quò res cognitu facilior esset, producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis rationem accommodaremus: de exordio primùm dicendum uidetur. CAVSA posita, quo commodius exordiri poßimus, genus causæ est considerandum. Genera causarum sunt quatuor: Honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum uidetur: aut id oppugnamus, quod ab omnibus uidetur oppugnari debere: ut pro uiro forti contra parricidã. Turpe genus causæ intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cum habet in se causa & honestatis & turpitudinis partem. Humile genus est, cum contempta res affertur. Cum hæc ita sint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus causæ accommodari. Exordiorum duo sunt genera: Principium, quod Græcè προοίμιον appellatur: & Insinuatio, quæ ἔφοδος nominatur.

Principium est, cum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere

poßimus. Si genus causæ dubium habebimus, à beneuolentia principium cõstituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obesse poßit. Sin humile genus erit causæ, faciemus attentos (a) Sin turpe causæ genus, erit: insinuatione utemur, de qua posterius dicemus: nisi quid nacti erimus, quare aduersarios criminando beneuolentiam captare poßimus. Sin honestum causæ genus erit, licebit rectè uel uti, uel non uti principio. Si uti principio uolemus, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta: aut breuiter quibus de rebus simus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmißimo nostræ causæ adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem uolumus, quo modo quidq; eorum confici poßit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus. nam docilis est is, qui attentè uult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur, nos de rebus magnis, nouis, inusitatis uerba facturos: aut de ijs rebus quæ ad remp. pertineant, aut ad eos ipsos qui audient, aut ad deorum immortalium religionem, aut ad pietatem, nos esse dicturos. et si rogabimus, ut attentè audiant: & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus. Beneuolos auditores facere quatuor modis possumus: à nostra, ab aduersariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. A nostra persona beneuolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos qui audiunt, aliquid referemus: dummodo hæc omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra in-

commoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: et si orabimus, ut nobis sint auxilio, et simul ostendemus, nos in alijs spem noluisse habere. Ab aduersariorum persona beneuolentia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemptionē adducemus. In odium rapiemus, si quid eorum spurcè, superbè, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose, flagitiose factum proferemus. In inuidiam trahemus, si uim, si potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem, affinitates aduersariorum proferemus, & his adiumentis magis quàm ueritati eos cōfidere aperiemus. In contemptionē adducemus, si inertiam, ignauiam, desidiam, luxuriam aduersariorū proferemus. Ab auditorū persona beneuolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuetè, magnificè iudicatas proferemus: & si quæ de his existimatio, quæ iudicij expectatio sit, aperiemus. A rebus ipsis beneuolum efficiemus auditorem, si nostrā causam laudando extollemus, aduersariorum per cōtemptionem deprimemus. Deinceps de Insinuatione aperiendum est. TRIA sunt tempora, quibus principio uti non possumus: quæ diligenter sunt consideranda: (b) aut cum turpem causam habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris persuasus esse uidetur ab ijs qui antè cōtradixerunt: aut cum defessus est eos audiendo, qui antè dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem: aut hominem, non rem spectari oportere: non placere nobis ipsis quæ facta dicantur ab aduersarijs, & esse indigna, aut nefaria. Deinde, cum diu rem auxerimus, nihil simile à nobis factum esse ostendemus, aut

aliquorum iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de
minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad nostram
causam pedetentim accedemus, et similitudinem cõfere-
mus. Item, si negabimus nos de aduersarijs, aut de aliqua
re eorũ dicturos: et tamen occultè dicemus, interiectione
Feria 4ta. uerborũ. Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio ad-
uersariorũ auditoribus fidem fecerit. (neq; enim nõ fa-
cilè scire poterimus, quoniam non sumus nescij quibus
rebus fides fieri soleat.) Ergo si fidẽ factam putabimus,
his rebus nos insinuabimus ad causam, si de eo quod ad-
uersarij firmißimum sibi adiumentum putauerint, pri-
mùm nos dicturos pollicebimur, aut ab aduersarij dicto
exordiemur, et ab eo maximè quod ille nuperrimè dixe-
rit: aut dubitatione utemur, quid potißimũ dicamus, aut
Feria 6ta. cui loco primũ respõdeamus, cum admiratione. Si defes-
si erũt audiendo, ab aliqua re quæ risum mouere poßit,
exordiemur: ab apologo, à fabula uerisimili, imitatio-
ne, deprauatione, inuersione, ambiguo, suspicione, irri-
sione, stulticia, exuperatione, collatione, adiectione, ab-
iectione, literarum mutatione, præterea expectatione,
similitudine, nouitate, historia, uersu: aut ab alicuius in-
terpellatione, aut irrisione. & si promiserimus aliter ac
parati fuerimus, nos esse dicturos: nos non eodem modo,
ut cæteri soleant, uerba facturos: quid alij soleant, quid
nos facturi simus, breuiter exponemus. Inter insinuatio
Feria 2da. nem & principium hoc interest, quod principium hu-
iusmodi debet esse, ut statim apertis rationibus, quibus
præscripsimus, aut beneuolũ, aut attentum, aut docilem
faciamus auditorem. At insinuatio eiusmodi debet esse,
ut occultè per dißimulationem eadem illa omnia confi-
ciamus, ut ad eandem commoditatem in dicendi opere
uenire

uenire poßimus. Verùm hæ tres utilitates, tametsi in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, ut auditores sese perpetuò nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium causæ maximè comparandū est. Nūc, ne quādo uitioso exordio utamur, quæ uitia uitāda sint, docebo. In exordienda causa seruandū est, ut lenis sit sermo, ut usitata uerborum consuetudo, ut non apparata oratio uideatur esse. Vitiosum exordium est, quod in plureis causas potest accōmodari, (a) quod uulgare dicitur. Item uitiosum est, quo nihilo minus aduersarius potest uti, quod cōmune appellatur. Itē illud, quo aduersarius poterit uti ex contrario. Item uitiosum est, quod nimiū apparatis uerbis compositum est, aut nimis longū est, et quod nō ex ipsa causa natum uidetur, quod separatū uocatur: in quo etiā translatum cōcluditur, ut propriè cohæreat cū narratione: & quod neq; beneuolum, neq; docilē, neq; attentum facit auditorē. De exordio satis dictum est, deinceps ad narrationē transeamus.

NArrationum tria sunt genera. Vnum, quo exponimus rem gestam, et unumquodq; trahimus ad utilitatem nostram uincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de quibus iudicium futurum est.

Alterum genus est narrationis, quod intercurrit nōnunquam, aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparationis, uel laudationis causa. Tertium genus est id, quod à causa ciuili remotum est, in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas superiores narrationes in causis tractare poßimus. Eius narrationis duo sunt genera: unum quod in negocijs, alterum quod in personis positū est. Id quod in negociorū expositione positum est, treis habet partes: fabulā, historiam,

argumentũ. Fabula eſt, quæ neq; ueras, neq; ueriſimiles continet res: ut eæ quæ tragœdijs traditæ ſunt. Hiſtoria, eſt geſta res, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota. Argumentum, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit: uelut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis quod in perſonis poſitum eſt, debet habere ſermonis feſtiuitatẽ, animorum diſsimilitudinem, grauitatẽ, lenitatem, ſpem, metum, ſuſpicionem, deſiderium, diſsimulationẽ, errorem, miſericordiam, rerum uarietates, fortunæ commutationem, inſperatum incommodum, ſubitam læticiam, iucundũ exitum rerum. uerùm hoc in exercendo tranſigetur: illud quod ad ueritatẽ pertinet, quomodo tractari conueniat, aperiemus. Treis conuenit res habere narrationem, ut breuis, ut dilucida, ut ueriſimilis ſit: quæ quoniam fieri oportere ſcimus, quemadmodũ faciamus cognoſcendum eſt. Rem breuiter narrare poterimus, ſi inde incipiemus narrare, unde neceſſe erit: & ſi non ab ultimo initio repetere uolemus; & ſi ſummatim, non particulatim narrabimus: & ſi non ad extremum, ſed uſq; eò, quò opus erit, proſequemur: & ſi tranſitionibus nullis utemur: & ſi non deerrabimus ab eo quod cœperimus exponere: & ſi exitus rerũ ita exponemus, ut antè quoq; quæ facta ſunt, ſciri poſsint, tametſi nos reticuerimus. quod genus eſt, ſi dicam, me ex prouincia rediſſe, profectum quoq; in prouinciam intelligatur: & omnino non modò id quod obeſt, ſed etiã id quod neq; (b) obeſt, neq; iuuat, ſatius eſt præterire: & ne bis aut ſæpius idem dicamus. Cauendũ eſt etiã, ne id quod ſemel ſuprà diximus, deinceps dicamus, hoc modo. Athenis Megarã ueſperi aduenit Simo: ubi aduenit Megarã, inſidias fecit uirgini: inſidias poſtquã fecit, uim in loco attulit. Rem

dilucidè

dilucidè narrabimus, si ut quicq; primum gestum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporũ ordinem cõseruabimus, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. Hic erit considerandũ, ne quid perturbatè, ne quid contortè, ne quid ambiguè, ne quid nouè dicamus: ne quam in aliam rem transeamus: ne ab ultimo repetamus: ne longè persequamur: ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus. & si persequemur ea, quæ de breuitate præcepta sunt. nam quo breuior, eo dilucidior & cognitu facilior narratio fiet.

Verisimilis narratio erit, si ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus: si spacia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt, ne refelli poßit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locũ idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere aut pati non potuisse. Si uera res erit, nihilominus hæc omnia narrando conseruanda sunt. nam sæpe ueritas, nisi hæc seruata sint, fidẽ non potest facere. Sin erunt ficta, eo magis erunt conseruanda. De his rebus cautè confligendũ est, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma authoritas uidebitur interfuisse.

Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi constare cum cæteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuatione noua excogitauimus: quòd eam soli præter cæteros in tria tempora diuisimus, ut planè certam uiam & perspicuam rationem exordiorũ haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inuentione disputandum est, in qua singulare consumitur oratoris officium: dabimus operam, ut nihilo minus industriæ, quàm rei utilitas postulabit, quæsisse uideamur, si prius pauca de causarum diuisione dixerimus.

CAVSARVM diuisio in duas parteis distributa est. Primum, perorata narratione debemus aperire, quid nobis conueniat cum aduersarijs, si ea quæ nobis utilia erunt, conuenient, quid in controuersia relinquatur, hoc modo: Interfectam esse ab Oreste matrē, conuenit mihi cum aduersarijs: iure fecerit, & licuerit ne facere, id est in controuersia. Itē è contrario: Agamemnonem esse à Clytemnestra occisum, confitentur: cū id ita sit, me ulcisci parentē negant oportuisse. Deinde, cum hoc fecerimus, distributione debemus uti. Ea diuiditur in duas parteis, enumerationem, & expositionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot

4 de (a) rebus dicturi sumus. eam plus quàm trium partium numero esse non oportet. nam & periculosum est, ne quando plus, minusúe dicamus: & suspicionem afferet auditori meditationis & artificij, quæ res fidem abrogat orationi. Expositio est, cum res, quibus de rebus dicturi sumus, exponimus breuiter, & absolutè. Nunc ad confirmationem transeamus.

TOta spes uincendi, ratioq; persuadendi posita est in confirmatione & confutatione. Nam, cum adiumenta nostra exposuerimus, cōtrariaq; dissolue rimus, absolutè nimirum munus oratorium confecerimus. Vtrunque igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognouerimus. Causarum constitutiones alij quatuor fecerunt. noster doctor Hermetes treis putauit esse, non ut de illorum quicquam detraheret inuentione: sed ut ostenderet, id quod oportuisset simpliciter & singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter & bipartitò. Constitutio est prima deprecatio defensoris, cum accusatoris insimulatione coniuncta.

Consti-

Constitutiones itaq; , ut diximus, tres sunt: Coniecturalis, Legitima, Iuridicialis. Coniecturalis est, cum de facto controuersia est, hoc modo: Aiax in sylua, postquam resciuit, quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Vlysses interuenit, occisum conspicatur, è corpore cruentum telum educit. Teucer interuenit, cum fratrem occisum, & inimicum fratris cum gladio cruento uidet, capitis arcesit. Hic, quoniam coniectura uerum quæritur, de facto erit controuersia, & ex eo constitutio causæ coniecturalis nominatur. Legitima constitutio est, cum in scripto, aut ex scriptis aliquid controuersiæ nascitur. Ea diuiditur in parteis sex: scriptum & sententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto & sententia nascitur controuersia, cum uidetur scriptoris uoluntas cũ scripto ipso dissentire, hoc modo: Si lex sit, quæ iubeat eos qui propter tempestatem nauim reliquerint, omnia perdere, eorum nauim cæteraq; esse, si nauis conseruata sit, qui remanserint in naui, magnitudine tempestatis omnes perterriti, nauim reliquerunt, & in scapham conscenderunt, præter unum ægrotum: is propter morbum exire & fugere non potuit, casu & fortuitu nauis in portum incolumis delata est, illam ægrotus poßidet, nauim petit ille cuius fuerat. Hæc constitutio legitima est, ex scripto & sententia. Ex contrarijs legibus controuersia constat, cum alia lex iubet aut permittit, alia uetat quidpiam fieri, hoc modo: Lex uetat, eum qui de pecunijs repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex iubet, augurem, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis, in demortui

locum

locum qui petat, nominauit (b) petitur ab eo mulcta. Constitutio hæc est legitima, ex contrarijs legibus. Ex ambiguo controuersia nascitur, cum scriptum duas, aut plureis res significat, hoc modo. Paterfamiliâs, cum filium hæredem faceret, testamento uasa argentea uxori legauit: Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ x x x. pondo uasorum argenteorum dato, quæ uolet. Post mortem eius, uasa preciosa & cælata magnificè, illa petit. Tullius, se quæ uelit ipse x x x põdo ei debere dicit. Constitutio est legitima, ex ambiguo. Ex definitione causa constat, cum in controuersia est, quo nomine factum appelletur: ea est huiusmodi. Cum Lucius Saturninus legẽ frumentariam de semißibus & trientibus laturus esset: Cepio, qui per id temporis quæstor urbanus erat, docuit Senatum, ærarium non posse pati largitionem tantam. Senatus decreuit, si eam legem ad populum ferat, aduersus Rempublicam uideri eum facere. Saturninus ferre cœpit. collegæ intercedere: ille nihilominus cistellã deferre. Cepio, ut illum contra senatusconsultum intercedentibus collegis aduersus Rempublicam uidit ferre, cum uiris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas deijcit: impedimento est, quo secius feratur lex. accersitur Cepio maiestatis. Constitutio est legitima, ex definitione. uocabulum enim definitur ipsum, cum quæritur, quid sit minuere maiestatem. Ex translatione controuersia nascitur, cum aut tempus differendum, aut accusatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac parte constitutionis Græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerunq; utimur. In hac parte nos iuris ciuilis scientia iuuabit: in iudicijs tamen non nihil ea utimur, hoc modo. Si quis peculatus accusatur, quòd uasa argentea

publica

publica de loco priuato dicatur sustulisse: posit dicere, cum definitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus: secum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ constitutionis his de causis rarò uenit in iudiciū, quòd in priuata actione prætoriæ exceptiones fiunt: et causa cadit is, qui non quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæstionibus cauetur legibus, ut antè, si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat, utrum illi liceat accusare, nec ne. Ex ratiocinatione controuersia constat, cum res sine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus similitudinem quandam aucupatur. Ea est huiusmodi.

Lex est: Si furiosus existet, agnatorum gentiliumq; in eo, pecuniaq; eius, potestas esto. & Lex: Qui parentem necasse iudicatus erit, is obuolutus et obligatus corio, deijciatur in profluentē. & Lex: Paterfamiliâs, uti super familia, pecuniaue sua legauerit, ita ius esto. & Lex: Si paterfamiliâs intestato moritur, familia, (a) 5
pecuniaq; eius agnatorum, gentiliumq; esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse: ei damnato statim folliculo lupino os obuolutum est, & soleæ ligneæ pedibus inductæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt: testamentum ipso præsente conscribunt: testes ritè affuerunt: de illo supplicium paulò pòst sumitur. ij qui hæredes erant, testamento hæreditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat, in eius periculo, suam uocat hæreditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur: & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut non potuerit iure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratio-

cinatione

cinatione. Cuiusmodi partes essent legitimæ constitutionis, ostendimus: nunc de iuridiciali constitutione dicamus. IVRIDIcialis constitutio est, cum factum conuenit: sed iurè, an iniuria factũ sit, quæritur. Eius constitutionis partes sunt duæ, quarum una absoluta, altera assumptiua nominatur.

Absoluta est, cum id ipsum quod factum est, ut aliud nihil foris assumatur, rectè factum esse dicemus. ea est huiusmodi: Mimus quidam nominatim Accium poëtam compellauit in scena: cum eo Accius iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit, nisi licere nominare eum, cuius nomine scripta dentur agenda. Assumptiua pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta extranea re comprobatur. Assumptiuæ partes sunt quatuor: Concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus postulat sibi ignosci. ea diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio est, cum cõsultò se negat reus fecisse. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, necessitatem. Fortunam, ut Cepio ad tribunos pleb. de amissione exercitus. Imprudentiam, ut ille qui de eo seruo qui dominum occiderat, supplicium sumpsit, cui frater esset, antequàm tabulas testamenti aperuerit: cum is seruus manumissus testamento esset. Necessitudinem, ut ille qui ad diem commeatus nõ uenit, quod eum aquæ interclusissent.

Deprecatio est, cum & peccasse, & consultò fecisse confitetur, & tamen postulat ut sui misereantur. Hoc in iudicio non potest ferè usuuenire, nisi quando pro eo dicimus, cuius multa rectè facta esse constant. Hoc modo, in loco communi per amplificationem inijciemus: quod, si hoc fecisset, tamẽ ei pro pristinis beneficijs ignosci con-

ſci conueniret:uerùm nihil poſtulat ignoſci. Ergo in iudicium non uenit: at in ſenatum, aut ante Imperatorē, & in conſilium talis cauſa poteſt uenire. Ex translatione criminis cauſa conſtat, cum feciſſe nos non negamus, ſed aliorū peccatis coactos feciſſe dicimus: ut Oreſtes, cum ſe defendit, in matrem (b) confert crimen. Ex remotione criminis cauſa conſtat, cum à nobis non crimen, ſed culpam ipſam amouemus: & uel in hominem transferimus, uel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur: ut ſi accuſetur is qui Publium Sulpitium ſe fatetur occidiſſe, & id iuſſu conſulum defendat: & eos dicat non modò imperaſſe, ſed rationem quoq; oſtendiſſe quare id facere liceret. In rem confertur, ut ſi quis ex teſtamento, quod facere iuſſus ſit, ex plebiſcito uetetur. Ex comparatione criminis cauſa conſtat, cum dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere: & id quod fecerimus, ſatius fuiſſe facere. Ea cauſa huiuſmodi eſt. Caius Pompilius, cum à Gallis obſideretur, neq; effugere ullo modo poſſet, uenit cum hoſtium ducibus in collocutionem: ita diſceßit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret: ſatius eſſe duxit amittere impedimenta, quàm exercitum. exercitum eduxit, impedimenta reliquit, accerſitur maieſtatis.

Quæ conſtitutiones, & quæ conſtitutionum partes ſint, ſatis uideor oſtendiſſe. Nunc quomodo eas, & qua uia tractari conueniat, demonſtrandum eſt: ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, quò ratio omnis totius orationis conferatur. Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt ratio. Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionem, hoc modo, ut docendi cauſa in hac potißimum conſiſtamus.

Oreſtes

Orestes, cum confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationē, peruertit defensionem: ergo affert eam, quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset. illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo, ut ostendi, ratio ea est, quæ continet defensionem, sine qua nec parua quidem dubitatio potest remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendum est: id est, quod accusationem continet, quod affertur contra rationē defensionis, de qua antè dictum est. Id constituetur hoc modo. Cum usus fuerit Orestes ratione, hoc pacto, Iure occidi, illa enim patrem meum occiderat: utetur accusator firmamento, hoc modo. Sed nō abs re tamen occidi, neq; indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, iudicij quæstio nascatur oportet: quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea constituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defensione, hoc modo. Cum dicat Orestes, se patris ulciscendi causa matrem occidisse: rectum ne fuerit, à filio, sine iudicio, Clytemnestrā occidi. Ergo hac ratione iudicationem inueniri conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus constitutionibus, et partibus constitutionum, hac uia iudicationes reperiéntur, præterquā in coniecturali constitutione. in ea enim nec
6 ratio quæritur, quare (a) fecerit, fecisse enim negatur: nec firmamentū exquiritur, quoniam non subest ratio, quare ex intentione & inficiatione iudicatio constituatur, hoc modo. Intentio, Occidisti Aiacem. Inficiatio, Nō occidi. Iudicatio, Occiderit ne. Ratio omnis utriusq; orationis, ut antè dictum est, ad hanc iudicationem conferenda est. Si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum,

ſtitutionum, iudicationes quoq; plures erũt in una cauſa, ſed omnes ſimili ratione reperientur. Sedulò dedimus operam, ut breuiter & dilucidè, quibus de rebus adhuc dicendũ fuit, diceremus. Nũc quoniam ſatis huius uoluminis magnitudo creuit, cõmodius eſt in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere: ne qua propter multitudinẽ literarum poßit animũ tuum defatigatio retardare. ſed, ſi quidẽ hæc tardius, quàm ſtudes, abſoluentur, cùm rerũ magnitudini, tum noſtris quoq; occupationibus aßignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod negocio diminutũ fuerit, exæquabimus induſtria: ut pro tuo officio, & noſtro in te ſtudio munus hoc accumulatißimè tuæ largiamur uoluntati.

RHETORICORVM AD C. HErennium Liber II.

IN primo libro, Herenni, breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorẽ oporteret, et in quibus officijs artis elaborare cõueniret, et ea officia qua ratione facillimè conſequi poſſet. Verũ, quod neq; de omnibus rebus ſimul dici poterat, et de maximis primùm ſcribendũ fuit, quo cætera tibi faciliora cognitu uiderẽtur, ità nobis placitũ eſt, ut ea quæ difficillima eſſent, potißimùm ſcriberemus. Cauſarũ tria genera ſunt: Demõſtratiuum, Deliberatiuũ, Iudiciale. multò difficillimum eſt iudiciale, ergo id primùm abſoluemus: hoc et priore libro egimus, cũ de oratoris officijs tractabamus, quorum inuentio & prima, & difficillima eſt: ea quoq; nobis erit hoc in libro propemodũ abſoluta, et paruam partẽ eius in tertiũ uolumẽ transferemus. De ſex partibus orationis primũ ſcribere incœpimus. In primo libro

locuti sumus de exordio, narratione, diuisione: nec pluribus uerbis quàm necesse fuit, nec minus dilucidè quàm te uelle existimabamus. deinde coniunctè de confirmatione, & confutatione dicendum fuit. quare genera constitutionum, & earum parteis aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionem, & parteis constitutionis, causa posita, reperiri (b) oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodum quæri conueniret. qua inuenta, curandum, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Postea admonuimus, esse causas quamplures, in quibus plures constitutiones, aut partes constitutionum accommodarentur. Reliquum uidebatur esse, ut ostenderemus, quæ ratio posset inuentionem ad unamquamque constitutionem, aut partem constitutionis accommodare. Et item, quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, sequi, & quales uitari oporteret: quorum utrumq; pertinet ad confirmationem & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiusmodi conclusionibus orationum uti oporteat: qui locus erat extremus de sex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodum quamq; causam tractare conueniat. et nimirum coniecturalem, quæ prima & difficillima est, potißimum consideremus.

IN causa coniecturali, narratio accusatoris suspiciones interiectas & dispersas habere debet: ut nihil actum, nihil dictum, nusquam uentum aut abitum, nihil deniq; factum sine causa putetur. Defensoris narratio, simplicem & dilucidã expositionem debet habere, cum attenuatione suspicionis. Huius constitutionis ratio in sex parteis est distributa: Probabile, collationem, signum.

gnum, argumentum, consecutionem, approbationem. Horum unumquodq; quid ualeat, aperiemus. Probabile est, per quod probatur expedisse reo peccare, & à simili turpitudine hominem nunquam abfuisse. Id diuiditur in causam, & in uitam. Causa est, ea quæ induxit ad maleficium, commodorum spe, aut incommodorum euitatione. ut cùm quæritur, num quod commodum maleficio acquisierit, num honorem, num pecuniam, num dominationem: num aliquam cupiditatem amoris, aut huiusmodi libidinis uoluerit explere. aut num quod incommodum uitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, supplicium. Hîc accusator in spe commodi, cupiditatem ostendet aduersarij: in uitatione incommodi formidinem augebit. Defensor autem negabit fuisse causam, si poterit, aut eam uehementer extenuabit. Deinde iniquum esse dicet, omnes ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in suspicionem maleficij deuocari.

Deinde uita hominis ex antè factis spectabitur. In quo primùm considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret, num quando uenerit in similem suspicionem: & in eo debebit esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam paulo antè exposuerit, uita hominis possit accommodari, hoc modo: Si dicet pecuniæ causa fecisse, ostendet eum semper auarũ fuisse: si honoris, ambitiosum. ita poterit animi uitiũ cũ causa peccati conglutinare. Si non poterit (a) par uitiũ cũ causa reperire, reperiat dispar. Si nõ poterit auarum demonstrare, demonstret corruptorem, uel perfidiosum, si quo modo poterit. deniq; aliquo, aut quãplurimis uitijs contaminabit personam; deinde, qui fecerit illud tam nequiter, eundem hunc tam perperàm fecisse

non esse mirandum. Si uehemẽter castus & integer existimabitur aduersarius, dicet: facta, non famam spectari oportere: illum antè occultasse sua flagitia, se planum facturum, ab eo maleficium non abesse. Defensor, primùm demonstrabit uitam integram, si poterit: id si non poterit, confugiet ad imprudentiam, stulticiam, adolescentiam, uim, persuasionem: quibus de rebus, uituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. Sin uehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia: prius dabit operam, ut falsos rumores dißipatos esse dicat de innocente: & utetur loco communi, rumoribus credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, utatur extrema defensione, & dicat non se de moribus eius apud censores, sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere. Collatio est, cùm accusator id quod aduersarium fecisse criminatur, alij nemini nisi reo bonum fuisse demonstrat: aut alium neminẽ potuisse perficere nisi aduersarium. aut eum ipsum alijs rationibus aut non potuisse, aut non æquè commodè potuisse: aut eum effugisse alias rationes cõmodiores propter cupiditatem. Hoc loco defensor, ut demonstret oportet, aut alijs quoq; bono fuisse: aut alios quoque id quod ipse insimuletur, facere potuisse. Signum est, per quod ostẽditur idonea perficiendi facultas esse quæsita. id diuiditur in parteis sex: Locum, tempus, spacium, occasionẽ, spem perficiendi, spem celandi. Locus quæritur, celebris an desertus? semper, an tum cùm id factum sit, fuerit in eo loco solitudo? sacer, an profanus? publicus, an priuatus fuerit? cuiusmodi loci attingant, num qui est passus, perspectus, & exauditus esse poßit. Horum & de reo, quid accusatori conueniat, perscribere non grauare-

grauaremur, nisi facilè quiuis causa posita posset iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci, cætera facilè comparabit exercitatio.

Tempus ita quæritur, qua parte anni, qua hora, noctu an interdiu, & qua diei, & qua noctis hora factum esse dicatur, et cuiusmodi temporibus. Spacium ita consideratur, satis ne longum fuerit ad eam rem transigendam: & potuerit ne scire satis ad id perficiendum spacij futurum. Nam parui refert satis spacij fuisse ad id perficiendum, si id antè sciri, & ratione prouideri non potuit. Occasio quæritur, idoneáne satis fuerit ad rē adoriendam: an alia melior, quæ aut præterita sit, aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, spectabitur hoc modo: (b) Si quæ suprà dicta sunt signa, concurrent, si præterea ex altera parte uires, pecunia, consilium, scientia, apparatio: ex altera parte imbecillitas, inopia, stulticia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse. Quare scire potuerit, utrum diffidendum an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conscijs, arbitris, adiutoribus, liberis aut seruis, aut utrisq;. Argumentum est, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. id diuiditur in tempora tria: præteritum, instans, consequens. In præterito tempore oportet considerare, ubi fuerit, ubi uisus sit, quo cum uisus sit, num quid apparârit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conscijs, de adiutoribus, de adiumentis: num quo in loco præter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore. In instanti tempore quæritur, num uisus sit, cum faciebat: num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, aut denique, num quid aliquo sensu perceptum

sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustatu. nam quiuis horum sensus potest conflare suspicionem. In cōsequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut à quo factum sit. Factum esse, hoc modo: Si tumore, aut liuore decoloratum est corpus mortui, significat eum ueneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: Si telum, si uestimentum, si quid eiusmodi relictum sit, aut si uestigium rei fuerit, aut si cruor in uestimentis, si in eo loco comprehensus aut uisus sit transacto negocio, quo in loco res gesta dicitur. Consecutio est, cùm quæritur, quæ signa nocentis & innocentis consequi soleant.

Accusator dicet, si poterit, aduersarium, cùm ad eum uentum sit, erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid: quæ signa conscientiæ sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicet, eum usq; adeò præmeditatū fuisse, quid sibi esset usuuenturum, ut confidentißimè resistens responderet: quæ signa confidentiæ, non innocentiæ sunt. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, nō conscientia peccati commotum esse dicet: si non pertimuerit, fretum innocentia negabit esse commotum. Approbatio est, qua utimur ad extremum confirmata suspicione. ea habet locos proprios, atque communes. Proprij sunt ij, quibus nisi accusator nemo potest uti: & ij, quibus nisi defensor. Communes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, cùm dicit malorum misereri non oportere, & cùm auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cū misericordiam captat, & cùm accusatorem calumniari criminatur.

Con-

Communes loci sunt, cùm (a) accusatoris, tum defensoris, à testibus, contra testes: à quæstionibus, cõtra quæstiones: ab argumentis, contra argumenta: à rumoribus, contra rumores. A testibus dicemus, secundum authoritatem & uitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes, uitæ turpitudinẽ, testimoniorũ inconstantiam: si aut non fieri potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non potuisse, aut cupidè dicere, & argumentari. hæc et ad improbationẽ, & approbationem testium pertinebunt. A quæstionibus dicemus, cũ demonstrabimus, maiores ueri inueniendi causa tormentis & cruciatibus uoluisse quæri, & summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant.) Et præterea confirmatior hæc erit disputatio, si quæ dicta erunt argumentando, iisdem uijs quibus omnis coniectura tractatur, trahemus ad uerisimilem suspicionem: idemquè hoc in testimonijs facere oportebit. Contra quæstiones hoc modo dicemus: primùm, maiores uoluisse certis in rebus interponi quæstiones: cũ, quæ uerè dicerentur, seruari, quæ falsò in quæstione pronunciarẽtur, refelli possent, hoc modo: Quo in loco quid positum sit, & si quid esset simile, quod uideri, aut aliquo simili signo percipi posset. deinde, dolori credi nõ oportere, quòd alius alio recentior sit in dolore, quòd ingeniosior ad comminiscendum, quòd denique sæpè scire aut suspicari poßit, quid quæsitor uelit audire: quod cùm dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio comprobabitur, si refellemus quæ in quæstionibus erunt dicta probabili argumentatione. idq; partibus coniecturæ, quas antè exposuimus, facere oportebit. Ab argumentis, & signis, et cæteris locis, quibus augetur suspicio, dicere hoc

modo conuenit, cum multa concurrant argumenta, & signa quæ inter se consentiant, rem perspicuam non suspiciosam uideri oportere: item plus oportere signis & argumentis credi, quàm testibus. hæc enim eo modo exponi, quo modo reuera sunt gesta: testes corrumpi posse uel precio, uel gratia, uel metu, uel simultate. Contra argumenta, ad signa et cæteras suspiciones dicemus hoc modo: Si demonstrabimus nullam rem esse, quam nō suspicionibus quiuis poßit criminari: deinde unamquamque suspicionem extenuabimus, & dabimus operam ut ostendamus, nihilo magis in nos eam, quā in aliū quempiam conuenire: indignum facinus esse sine testibus, coniecturam & suspicionem firmamenti satis habere.

A rumoribus dicemus: si negabimus temerè famam nasci solere quin subsit aliquid: & si dicemus causam nō fuisse, quare quispiam confingeret, & comminisceretur. Et præterea si cæteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse uerum. Contra rumores dicemus primùm, si docebimus (b) multos esse falsos rumores: & exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit: & aut inimicos nostros, aut homines natura maleuolos & maledicos confinxisse dicemus: & aliquam aut fictam fabulam in aduersarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse: aut uerum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat; neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus, ideo quòd quiuis homo poßit quemuis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam dißipare. Veruntamen, si rumor uehementer probabilis esse uidebitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quòd & difficillima tractatu est constitutio coniecturalis, & in ueris causis sæpißimè tractanda est, eo dili-

eo diligentius omneis eius partes perscrutati sumus: ut ne paruula quidem titubatione, aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptionis, aßiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ constitutionis parteis transeamus.

Cum uoluntas scriptoris cum scripto dißidere uidebitur. si à scripto dicemus, his locis utemur secundũ narrationem. Primùm scriptoris collaudatione: deinde scripti recitatione: deinde percunctatione: scirent ne aduersarij id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in stipulatione, aut in quolibet scripto, quod ad eam rem pertineat? Deinde collatione quid scriptum sit, quid aduersarij se fecisse dicant, quid iudicem sequi conueniat: utrũ id quod diligenter perscriptũ sit, an id quod acute sit excogitatum? deinde ea sententia quæ ab aduersarijs sit excogitata, & scripto attributa, contemnetur, et infirmabitur. Deinde quæretur quid ei obfuerit, si id uoluisset scribere, ut non potuerit perscribere. Deinde à nobis sententia reperietur, & causa proferetur, quare id scriptor senserit, quod perscripsit: & demonstrabitur scriptum esse illud dilucidè, breuiter, commodè, perfectè, certa cũ ratione. Deinde exempla proferẽtur, quæ res, cum ab aduersarijs sententia redderetur, & uoluntas afferretur, à scripto potius iudicatæ sint. Deinde ostendetur, quàm periculosum sit à scripto recedere.

Locus communis, est contra eum, qui, cum fateatur se contra id quod legibus sancitum est, aut testamento perscriptum sit fecisse: tamen facti quærat defensionem.

A sententia sic dicemus. Primùm laudabimus scriptoris commoditatem, atq; breuitatem, quod tantum scripserit quod necesse fuerit: illud, quod sine scripto intelligi

potuerit, non necessariò scribendum putarit. Deinde dicemus, calumniatoris esse officium, uerba & literas sequi, negligere uoluntatē. Deinde, id quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, non bono & æquo posse fieri: quæ omnia uoluisse scriptorem quàm rectißimè fieri, (a) nemo dubitet. At ea
9 quæ à nobis facta sint, iustißimè facta. deinde contrariā sententiam aut nullā esse, aut stultam, aut iniustam, aut non posse fieri, aut nō constare cum superioribus & inferioribus sententijs, aut cum iure communi, aut cum alijs legibus communibus, aut cum rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorū à uoluntate & contrà scriptum iudicatorum enumeratione utemur.) Deinde legum, & stipulationū breuiter exceptarū, in quibus intelligatur scriptorū uoluntas et expositio. Locus communis contra eum qui scriptum recitet, & uoluntatem scriptoris non interpretetur. Cum duæ leges inter se discrepant, uidendum est primùm, num quæ abrogatio aut derogatio sit: deinde, utrum leges ita dissentiant, ut altera iubeat, altera uetet: an ita ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defensio, qui negabit se fecisse quod cogeretur, cum altera lex permitteret. plus enim ualet sanctio permißione. Item illa defensio tenuis est, cū ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi abrogatū uel derogatū sit: id quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectū. Cū hæc erunt considerata, statim nostræ legis expositione, recitatione, collaudatione utemur: deinde contrariæ legis enodabimus uoluntatem, & eam trahemus ad nostræ causæ commodū: deinde de iuridiciali absoluta sumemus rationē iuris, & quæremus partem iuris, utrū cum ea faciat, de qua parte posterius disseremus.

feremus. Si ambiguum esse scriptum putabitur, quod in duas aut plureis sententias trahi poßit, hoc modo tractandum est. Primũ, sit ne ambiguum, quærendum est: deinde, quo modo scriptum esset, si id quod aduersarij interpretantur, scriptor fieri uoluisset, ostendendũ est: deinde id, quod nos interpretemur & fieri posse, & honestè, rectè, lege, more, natura, bono & æquo fieri posse, quod aduersarij interpretantur econtrariò: nec esse ambiguè scriptum, cum intelligatur utra sententia uera sit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam tractandam uehementer pertinere cognitionẽ amphibologiarũ, ea quæ à dialecticis profertur.) nos uerò arbitramur, non modò nullo adiumento esse, sed potius maximo impedimento: omnes enim illi amphibologias aucupantur, eas etiã quæ ex altera parte sententiã nullã poßũt interpretari. Itaq; & alieni sermonis molesti interpellatores, & scripti tũ odiosi tum obscuri interpretes sunt: et dum cautè, expeditéq; loqui uolunt, infantißimi reperiuntur. Ita dũ metuunt, in dicendo ne quid ambiguũ dicant, nomen suum pronunciare nõ possunt. Verùm horũ pueriles opiniones, rectißimis rationibus, cũ uoles, refellemus. In præsentia hæc interserere non alienum fuit, ut huius infantiæ garrulã disciplinam contemneremus. Cũ definitione (b) utemur, primùm afferemus breuem uocabuli definitionem, hoc modo. Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat, quæ sunt ea quæ capiunt suffragia populi, & magistratus consilia. Nempe igitur tu & populum suffragio, & magistratũ consilio priuasti, cum pontes disturbasti. Item ex contrario: Maiestatem is minuit, qui amplitudinẽ ciuitatis detrimento afficit: Ego non affeci, sed probibui detrimento.

mento. ærarium enim conseruaui, libidini malorum restiti, maiestatem omnem interire non passus sum. Primū igitur uocabuli sententia breuiter, & ad utilitatem accommodatam causæ describetur. Deinde factum nostrum cum uerbi descriptione coniungetur: deinde contrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniuriosa. Id quoque ex iuris partibus sumetur de iuridiciali absoluta, de qua iam loquemur. Quæritur in translationibus, primùm, num aliquis eius rei actionem, petitionem, aut executionem habeat, quem non oporteat: num alio modo, alio tempore, alio loco, num alia lege, num alio quærente, aut agente: hæc legibus & moribus, æquo & bono reperientur, de quibus dicetur in iuridiciali absoluta. In causa rationali primùm quæretur, Ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut similibus, similiter scriptum aut iudicatum sit. deinde, utrum ea res similis sit ei rei de qua agitur, an dißimilis. deinde, utrum consultò de ea re scriptū non sit, quòd noluerit cauere: an quòd satis cautum putarit propter cæterorum scriptorum similitudinem. De partibus legitimæ constitutionis satis dictū est, nunc ad iuridicialem reuertamur. ABSOLVTA iuridiciali constitutione utemur, cum ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, iurè factam dicemus, sine ulla assumptione extrariæ defensionis. in ea conuenit quæri, iure ne factum sit. de eo causa posita dicere poterimus, si ex quibus partibus ius constet cognouerimus. Constat igitur ius ex his partibus: Natura, lege, consuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius est, quod cognationis, aut pietatis causa obseruatur: quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius est

id, quod

id, quod populi iussu sancitum est: quod genus, ut in ius eas, cùm uoceris. Consuetudine ius est id, quod sine lege æquè ac si legitimum sit, usitatum est: quod genus id, quod argentario obtuleris expensum, à socio eius rectè repetere poßis. Iudicatum est id, de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. ea sæpe diuersa sunt, ut aliud alij iudici, aut prætori, aut cõsuli, aut tribuno plebis placitum sit: & fit, ut de eadem re sæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit: quod genus M. Drusus prætor urbanus, quod cum hærede mandati ageretur, iudicium reddidit: Sextus Iulius non reddidit. (a) item Caius Cælius iudex absoluit iniuriarum eum, qui Luciliũ poëtã in scena nominatim læserat: Publius Mutius eum, qui L. Accium poëtam nominauerat, condemnauit. Ergo, quia possunt res simili de causa dißimiliter iudicatæ proferri, cum id usuuenerit: iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum proferemus. Ex æquo & bono ius constat, quod ad ueritatem & utilitatem communem uidetur pertinere: quod genus, ut maior annis LX. & cui morbus causa est, cognitorem det. Ex eo nouum ius constitui conuenit ex tempore, & hominis dignitate. Ex pacto ius est, si quid inter se pepigerunt, si quid inter quos conuenit. Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt, hoc modo: Rem ubi pagunt, oratione pagunt, in comitio aut in foro ante meridiem causam conijcito. Sunt item pacta, quæ sine legibus obseruãtur ex conuentu, quæ iuri præstare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonstrari, ius confirmari conuenit, idq; in absoluta iuridiciali faciendum uidetur. CVM ex comparatione quæretur, utrum satius fuerit agere id quod reus dicat se fecisse,

aut id quod accusator dicat oportuisse fieri: primũ quæri conuenit, utrum fuerit utilius ex cõtentione, hoc est, utrum uenustius, facilius, conducibilius: deinde oportebit quæri, ipsum ne oportuerit iudicare, utrum fuerit utilius, an aliorũ fuerit statuendi potestas. deinde interponetur ab accusatore suspicio ex coniecturali constitutione, quare putetur non ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponeretur: sed dolo malo negocium gestum. deinde quæretur, potuerit ne uitari, ne in eum locũ ueniretur.) Ab defensore contrà refelletur argumentatio coniecturalis aliqua probabili causa, de qua antè dictum est. His locis ita tractatis, accusator utetur loco communi in eum qui inutile utili præposuerit, cum statuendi non habuerit potestatem. Defensor, contra eos qui æquum censeant, rem perniciosam utili præponi, utetur loco communi per conquestionem: & simul quæret ab accusatoribus, & ab iudicibus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco fuissent: & tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos.

Translatio criminis est, cum ab reo facti causa in aliorum peccatum transfertur: in qua primùm quærendum est, iuréne in alium crimen transferatur. deinde spectandum est, an æquè magnũ sit illud peccatũ, quod in alium transferatur, atq; illud quod reus suscepisse fateatur. deinde, oportuerit ne in ea re peccare, in qua alius antè peccarit. deinde, oportuerit ne iudicium antè fieri. deinde, cum factum iudicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteat ne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non uenerit. Locus communis (b) accusatoris, contra eum qui plus censeat uim quàm iudicia ualere oportere: & ab aduersarijs per-

cuncta-

cunctabitur accusator, quid futurũ sit, si idem cæteri faciant: ut de indemnatis suppliciũ sumant, quod eos idem fecisse dicat. quid si ipse accusator idem facere uoluisset? Defensor eorũ peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur, rem, locũ, tempus ante oculos ponet: ut ij qui audient, existiment aut nõ potuisse, aut nõ fuisse utile rem in iudicium uenire. Conceßio est, per quam nobis ignosci postulamus. ea diuiditur in purgationem & deprecationẽ. Purgatio est, cum consultò à nobis factum negamus. ea diuiditur in neceßitudinẽ, fortunam, imprudentiã. De his primũ partibus ostẽdendũ est: deinde ad deprecationem reuertendũ uidetur. Primũ considerandum est, utrũ per culpã uentũ sit in neceßitudinẽ: num culpã ueniẽdi neceßitudo fecerit. deinde quærendũ est, ecquo modo uis illa uitari potuerit, ac leuari. deinde is qui in neceßitudinẽ causam conferet, expertus ne sit, quid contrà facere, aut excogitare posset. deinde, num quæ suspiciones ex cõiecturali constitutione trahi posint, quæ significent id consultò factũ esse, quod necessariò accidisse dicitur. deinde, si maximè neceßitudo quæpiã fuerit, conueniat ne eam satis idoneã putari. Si autẽ imprudẽtia reus se peccasse dicet, primũ quæretur, utrũ potuerit scire, an nõ potuerit. deinde, utrũ data sit opera ut sciretur, an nõ. deinde, utrũ casu nescierit, an culpa. nam qui se propter uinũ, aut amorẽ, aut iracundiam fuisse rationem dicet, is animi uitio uidebitur nescisse, non imprudentia. quare non imprudentia se defendet, sed culpa contaminabitur. deinde, coniecturali constitutione quæretur, utrum scierit, an ignorauerit: & considerabitur, satis ne imprudẽtia præsidij debeat esse, cum factum esse constet. Cum in fortunam causa conferetur,

& ea

& ea re defensor ignosci dicet reo oportere: eadē omnia uidentur consideranda, quæ de neceßitudine præscripta sunt. etenim hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, ut in omnes eadem ferè poßint accommodari. Loci communes in his causis, Accusatoris, contra eum qui cùm se peccasse confiteatur, tamen oratione iudices moretur. Defensoris, de humanitate, misericordia, uoluntatem in omnibus rebus spectari conuenire: & quæ consultò facta non sint, in ijs fraudem esse non oportere.) Deprecatione utemur, cùm fatebimur nos peccasse, neq; id imprudenter, aut fortuitu, aut necessariò fecisse dicemus: & tamē ignosci nobis postulabimus. Hîc ignoscendi ratio quæritur ex ijs locis, si plura aut maiora officia, quàm maleficia uidebuntur, constare si qua uirtus, aut nobilitas erit in eo qui supplicabit: si qua spes erit, usui futurum, si sine supplicio discesserit: si ipse ille supplex, mansuetus, & misericors in potestati-
11 bus ostendetur (a) fuisse: si ea quæ peccauit, non odio, nō crudelitate, sed officio, & recto studio cōmotus fecit: si tali de causa, alijs quoq; ignotū est: si nihil ab eo periculi nobis futurum uidebitur, si eū missum fecerimus: si nulla aut à nostris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea re suscipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex cōtrario utetur is, qui cōtradicet, cū amplificatione et enumeratione omnium peccatorum. Hæc causa iudicialis fieri non potest, ut in primo libro ostendimus: sed quòd potest uel ad senatū, uel ad concilium uenire, non uisa est supersedenda. Cùm à nobis crimen remouere uolemus, aut in rem, aut in hominem nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem confere-
tur, quæ-

tur, quærendum erit primùm, potueritne tantum, quantum reus demonstrabit, is in quem causa conferetur: & ecquónam modo aut honestè, aut sine periculo potuerit obsisti. Si maximè ita sit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur controuersiam, & quæretur, num consultò factum sit. Si causa in rem quandam cōferetur, et hæc eadem ferè, et omnia quæ de necessitudine præcepimus, consideranda erunt) QVONIAM satis ostendisse uidemur, quibus argumentationibus in unoquoq; genere causæ iudicialis uti conueniret: consequi uidetur, ut doceamus, quemadmodum ipsas argumentationes ornatè & absolutè tractare possimus. nam ferè non difficile est inuenire, quid sit causæ adiumento: difficilimum uerò est, inuentum expolire, & expeditè pronunciare. hæc enim res facit, ut neque diutius quàm satis sit, in eisdem locis commoremur: neq; eodem identidem reuoluamur: neque inchoatam argumentationem relinquamus: neq; incommodè ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac ratione & ipsi meminisse poterimus, quid quoquo loco dixerimus, & auditor cùm totius causæ, tum uniuscuiusq; argumentationis distributionem percipere & meminisse poterit. Ergo absolutissima & perfectissima argumentatio est ea, quæ in quinque parteis est distributa: Propositionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propositio est, per quam ostendimus summatim quid sit, quod probare uolumus. Ratio est causa, quæ demonstrat id uerum esse, quod intendimus, breui subiectione. Rationis cōfirmatio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expositam rationem. Exornatio est, qua utimur rei honestan-

dæ, & collocupletandæ causa, confirmata argumentatione. Complexio est, quæ concludit, breuiter colligens parteis argumentationis. Hisce igitur quinq; partibus ut absolutissimè utamur, hoc modo tractabimus (b) argumentationem. Causam ostendemus Vlyßi fuisse, quare interfecerit Aiacem. inimicum enim acerrimum de medio tollere uolebat, à quo sibi non iniuria summum periculum metuebat. uidebat, illo incolumi, se incolumem non futurum. sperabat, illius morte se salutem sibi comparare) consueuerat, si iure non poterat, quauis iniuria inimico exitium machinari. cui rei mors indigna Palamedis testimonium dat. ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo supplicium uerebatur: & cõsuetudo peccandi, maleficij suscipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim cùm minima peccata cum causa suscipiunt: tum uerò illa, quæ multò maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumẽto inducti suscipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes, si complures scelere se contaminauerunt imperij cupiditate, si multi leue compendium fraude maxima cõmutauerunt, cui mirum uidebitur, istum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperasse? Virum fortißimum, integerrimum, inimicitiarum persequentißimum, iniuria laceßitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicum incolumem esse noluit. cui tandem hoc mirum uidebitur? Nam, cùm feras bestias uideamus alacres & erectas uadere, ut alteri bestiæ noceant: non est incredibile putandũ, istius quoq; animum ferum, crudelem atque inhumanum cupidè ad inimici perniciem profectum: præsertim cùm in bestijs nullam neq; bonam neq; malam rationem uideamus, in isto

isto plurimas & peßimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me daturum causam, qua inductus Vlysses accesserit ad maleficium: & si inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstraui: non est dubium, quin confiteatur causam maleficij fuisse. Ergo absolutißima est argumentatio, ea quæ ex quinq; partibus constat: sed ea non semper necesse est uti. Tum enim complexione supersedendum est, si res breuis est, ut facilè memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum & exornandum res uidetur esse. Sin & breuis erit argumentatio, et res tenuis, aut humilis, tum exornatione & complexione supersedendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinq; partita: breuißima est tripartita: mediocris, sublata aut exornatione aut complexione, quadripartita. GENERA duo sunt uitiosarum argumentationum: unum, quod ab aduersario reprehendi potest, idq; pertinet ad causam: alterum, quod tametsi nugatorium est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sint quæ reprehẽsione cõfutari conueniat, (a) 12 quæ tacitè cõtemni atq; uitari sine reprehensione, si exẽpla subiecero, intelligere dilucidè poteris. Hæc cognitio uitiosarũ argumentationũ duplicẽ utilitatẽ afferet. nam & uitare in argumentatione uitium admonebit, & ab alijs nõ uitatum commodè reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus perfectam & plenam argumentationem ex quinq; partibus constare, in unaquaq; parte argumentationis quæ uitia euitanda sunt, consideremus: ut & ipsi ab his uitijs recedere, & aduersariorum

argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare poßimus.

Expositio uitiosa est, cùm ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id, quod non necessariò est omnibus attributũ. ut si quis hoc modo exponat: Omnes qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare diuitias, quàm officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumentationẽ, ut non curet quærere, qualis ratio, aut rationis confirmatio sit: ipsam facilè reprehendemus expositionem, cùm ostendemus, id quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falso & iniuria conferri. Item uitiosa expositio est, cùm id quod rarò fit, fieri omnino negatur, hoc modo. Nemo potest uno aspectu, neque præteriens in amorem incidere: nam cùm non nemo deuenerit in amorẽ uno aspectu, & cùm ille neminem dixerit, omnino nihil differt rarò id fieri, dummodo aliquando fieri, aut posse fieri intelligatur. Item uitiosa expositio est, cùm omneis res ostendemus nos collegisse, et aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo. Quoniam igitur hominem occisum constat esse, necesse est aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille hæredem testamento ex parte faciebat. prædones illo loco nunquam sunt uisi: inimicum nullum habebat: relinquitur, si neq; à prædonibus, neq; ab inimicis occisus est, quòd alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemptus. Nam in huiuscemodi expositione, reprehensione utemur, si quos, præter eos quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficium ostenderimus: uelut in hoc exẽplo, cùm dixerit necesse esse, aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse: dicemus potuisse uel à familia, uel à cohæredibus nostris.

Cùm

Cùm hoc modo illorum collectionem disturbauerimus, nobis latiorẽ locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoq; uitandum est in expositione, ne quando, cùm omnia collegisse uideamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item uitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: ut si, cùm plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo. Duæ res sunt, iudices, quæ omnes ad maleficium impellunt, luxuries & auaricia. Quid amor, inquit quispiã, quid ambitio, quid (b) religio, quid metus mortis, quid imperij cupiditas, quid deniq; alia permulta? Item falsa enumeratio est, cùm pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo.

Tres res sunt, quæ omneis homines solicitant: metus, cupiditas, ægritudo. Satis fuerat dixisse metum & cupiditatem: quoniam ægritudinem cum utraq; re coniunctam esse necesse est. Item uitiosa expositio est, quæ nimiũ longè repetitur, hoc modo. Omniũ malorũ stulticia est mater, quæ parit immensas cupiditates: immẽsæ porrò cupiditates, infinitæ et immoderatæ sunt: hæ pariunt auariciam: auaricia porrò hominẽ ad quoduis maleficiũ impellit: igitur auaricia inducti aduersarij nostri, hoc in se facinus admiserũt. hîc id quod extremum dictum est, satis fuit exponere: ne Ennium & cæteros poëtas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est.

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes:
Neue inde nauis inchoandæ exordium
Cœpisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo, qua uecti Argiui delecti uiri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum.

Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem,
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Nam hîc satis erat dicere, si id modò, quod esset satis, curasset poëta:

Vtinam, ne hera errans mea, domo efferret pedem,
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.)

Ergo hac quoq; ab ultimo repetitione in expositionibus magnoperè supersedendum est. non enim reprehensione eget, sicut aliæ complures, sed sua sponte uitiosa est. Vitiosa ratio est, quæ ad expositionem non est accommodata uel propter infirmitatem, uel propter uanitatem. Infirma ratio est, quæ non necessariò ostendit ita esse, quemadmodum expositum est. uelut apud Plautũ:

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immane est facinus, uerùm in ætate utile,
Et conducibile.

Hæc expositio est: uideamus quæ ratio afferatur.

- Nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxia.

Ex eo quod ipse facturus est, non ex eo quod fieri conuenit, utile quid sit, ratiocinatur. Vana ratio est, quæ ex falsa causa constat, hoc modo. Amor fugiendus non est: nam ex eo uerißima nascitur amicitia. aut hoc
13 (a) modo. Philosophia uitãda est: affert enim socordiam atq; desidiam. Nam hæ rationes nisi falsæ essent, expositiones quoq; earum ueras esse confiteremur. Item infirma ratio est, quæ non necessariam causam affert expositionis. uelut Pacuuius:

Fortunam insanam esse, & cæcam, et brutam, perhibent philosophi,
Saxoq; instare globoso prædicant uolubili:

Ideo

Ideo quò saxum impulerit, eò cadere fortunã autumant.
Cæcam, ob eam rem iterant, quia nihil cernat, quò sese
applicet.
Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta instabilisq; sit.
Brutam, quia dignũ atq; indignũ nequeat internoscere.
Sunt autem alij philosophi, qui contrà, fortunâ negant
Miseriam esse ullam, sed temeritate omnia regi: id magis
Verisimile aiunt, quod usus re ab se experiundo edocet:
Velut Orestes modò fuit rex, modò mendicus factus est.
Naufragio res contigit: nẽpe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hîc Pacuuius infirma ratione utitur, cũ ait, uerius esse temeritate quàm fortuna res regi. Nam utraq; opinione philosophorũ fieri potuit, ut is qui rex fuisset, mẽdicus factus esset. Item infirma ratio est, quæ uidetur pro ratione afferri, sed idem dicit quod in expositione dictum est, hoc modo. Magno malo est omnibus auaricia, idcirco quòd homines, magnis & multis incommodis conflictantur, propter immensam pecuniæ cupiditatem. Nam hîc alijs uerbis idem per rationẽ dicitur, quod dictum est per expositionẽ. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quàm res postulat, causam subijcit expositioni, hoc modo. Vtilis est sapientia, propterea quòd qui sapientes sunt, pietatẽ colere consueuerunt. Item, Vtile est amicos ueros habere: habẽs enim quibuscũ iocari possis. nam huiusmodi in rationibus non uniuersali, neq; absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ uel alij expositioni potest accommodari. ut facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare cæca: eandem, quare bruta fortuna dicitur. IN cõfirmatione rationis multa uitanda in nostra, et obseruanda in aduersariorum ratione sunt uitia: pro-

ptereaq; diligentius consideranda sunt, quòd accurata confirmatio rationis totam uehementißimè comprobat argumentationem. Vtuntur igitur studiosi in cōfirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

Iniuria abs te afficior indigna pater.
Nam si improbum Thresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? sin est probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

(b) Quæ hoc modo concludentur, aut ex cōtrario conuertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex cōtrario, hoc modo.)

Nulla te indigna nata afficio iniuria:
Si probus est, bene locaui: sin est improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo.

Nam si improbum Thresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum,
Erraui: pòst cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio huius conclusionis duplex est: acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandum. Item uitiosa est confirmatio rationis, cum ea re quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo. Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse: aut necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cætera quoq; similia concurrant: quod si concurrerint, nonnihil huiusmodi signa adaugent suspicionem.

Item uitiosum est, cum uel in alium, uel in eum ipsum qui dicit, id quod in aduersarium dicitur, potest conuenire, hoc modo.

Miseri

Miseri sunt, qui uxores ducunt: at tu duxisti alteram.

Item uitiosum est id, quod uulgarem habet defensionem, hoc modo. Iracundia inductus peccauit, aut adolescentia, aut amore. huiuscemodi enim deprecationes si probabuntur, impunè maxima peccata dilabentur.

Item uitiosum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omneis nō constat, quia etiam nunc in controuersia est, hoc modo.

Eho tu, dij, quibus est potestas motus superûm atq; inferûm,
Pacē inter sese cōciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure, hoc exemplo usum Threspontem Ennius induxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Item uitiosum est, quod iam quasi serò atq; actu negocio dici uidetur, hoc modo. In mentem mihi si uenisset Quirites, non cōmisissem, ut hunc in locum res ueniret: nam hoc aut hoc fecissem, sed motum hæc ratio fugit. Item uitiosum est, cum id quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo.

Cum te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periculo sola ut restituam paro.

Item uitiosum est, quod aliam in partem, ac dictum sit, potest accipi: id est huiusmodi, ut si quis potens ac
factiosus in concione dixerit, (a) Satius est uti regibus, 14
quàm malis legibus: nā hoc, tametsi rei arguendæ causa potest sine malicia dici, tamē propter potētiam eius qui dicit, non dicitur sine atroci suspicione. Item uitiosum est, falsis aut uulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt huiusmodi: si quis dicat iniuriam nullam esse, nisi quæ ex pulsatione aut conuicio constet. Vulgares sunt, quæ nihilo-

nihilominus in aliam rem transferri possunt. ut si quis dicat: Quadruplator, ut breuiter describã, capitalis est: est enim improbus & pestifer ciuis. nam nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm sicarij aut proditoris attulit definitionem. Item uitiosum est, pro argumento sumere, quod in disquisitione positum est: ut si quis, quem furti arguat, dicat eum esse hominem improbum, auarum, fraudulentũ: ei rei testimonium esse, quód sibi furtum fecerit. Item uitiosum est, controuersiam controuersia dissoluere, hoc modo. Non conuenit, censores, istum uobis satisfacere, ex eo quod ait, se non potuisse adesse, ita ut iuratus fuerat. quod si ad exercitũ non uenisset, id ne tribuno militum diceret? Hoc ideo uitiosum est, quia non expedita aut iudicata res, sed impedita, & in simili controuersia posita, exempli loco profertur.

Item uitiosum est, cum id, de quo summa controuersia est, parum expeditur, & quasi transactum sit relinquitur, hoc modo.

Apertè fatur dictio, si intelligas,
Tali dari arma, qualis, qui gessit, fuit.
Iubet, potiri si studeamus Pergamo,
Quæ ego profiteor, esse mea. nam me æquum est frui
Fraternis armis, mihiq; adiudicarier,
Vel quód propinquus, uel quód uirtute æmulus.

Item uitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contrà ea quæ antè dixerit, dicere, hoc modo.

Qua causa accusem hunc, nequeo exponendo euoluere.
Nam si ueretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem, qui id parui auditu existimet?

Non incommoda ratione uidetur sibi ostendisse, quare non

re non accusaret. Quid quod postea ait?

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Item uitiosum est, quod dicitur contra iudicis uoluntatem, aut eorum qui audiunt, si aut partes quibus illi student, aut homines quos illi caros habent, lædantur, aut aliquo huiusmodi uitio læditur auditoris uoluntas.

Item uitiosum est, non omnes res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Item uerendum est, ne de alia re dicatur, cũ (b) alia de re controuersia sit. inq; huiusmodi uitio cõsiderandum est, ne aut ad rẽ addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota causa mutata in aliam causam deriuetur. uti apud Pacuuium Zethus cum Amphione, quorum controuersia, cum de musica inducta sit, disputatio in sapientiæ rationem & uirtutis utilitatem consumitur. Item considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget: quod sæpe cõsultò multi ab reo faciunt, angustijs causæ coacti. uti si quis accusetur ambitu magistratũ petisse, ab imperatoribus sæpenumero se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligẽter in aduersariorum oratione obseruauerimus, sæpe deprehendemus, & in eiusmodi deprehensione ostendemus, eos de ea re quid dicant non habere. Item uitiosum est, artẽ aut scientiam, aut studium quodpiã uituperare, propter eorum uitia qui in eo studio sunt: ueluti qui Rhetoricam uituperant propter alicuius oratoris uituperandam uitam.

Item uitiosum est, ex eo quod perperam factum esse constet, putare ostendi à quo homine factum est, hoc modo. Mortuum deformatum, tumore præditum, corpore decoloratum constat fuisse. Ergo ueneno necatus est. deinde, si sit usq; adeò in eo occupatus, ut multi faciunt, uenenum

uenenum datum, uitio non mediocri conflictetur. non
enim factum ne sit quæritur, sed à quo factum sit.

Item uitiosum est, in comparandis rebus alterā rem
efferre, de altera mentionem non facere, aut negligen=
tius disputare: ut si comparetur, utrum satius sit popu=
lum frumentum accipere, an non accipere, quæ commo=
da sint: in altera re curet enumerare, quæ in altera re in
commoda sint, uelut depressa prætereat, aut ea quæ mi=
nima sunt dicat. Item uitiosum est, in rebus comparan=
dis necesse putare alteram rem uituperari, cum alteram
laudes. quod genus, si quæratur, utris maior honor ha=
bendus sit, Albensibus an Veientinis, quod reip. & po=
pulo R. profuerunt: et is qui dicat alteris, alteros lædat.
non enim necesse est, si alteros præponas, alteros uitupe
rare. fieri enim potest, ut cū alteros magis laudaris, ali=
quam alteris partē laudis attribuas, ne cupidè pugnasse
contra ueritatem puteris. Item uitiosum est, de nomine
& uocabulo eius rei controuersiam struere, quam rem
consuetudo optimè potest iudicare. uelut Sulpitius, qui
intercesserat, ne exules, quibus causam dicere nō licuis=
set, reducerentur. idem posterius immutata uoluntate,
cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat, pro=
pter nominum commutationem. nam non exules, sed ui
eiectos se reducere aiebat: proinde quasi id fuisset in con
trouersia, quo illi nomine appellarentur à populo R.
aut proinde quasi non omnes quibus aqua & igni in=
15 terdictum (a) est, exules appellentur. Verùm illi for=
tasse ignoscimus, si cum causa fecit: nos tamen intelligi=
mus uitiosum esse, intendere controuersiam propter no
minum mutationem. Quoniam exornatio constat ex si=
milibus, & exemplis, & amplificationibus. & iudica=
tis re=

tis rebus, & cæteris quæ pertinent ad exaggerandã & collocupletandam argumentationem, quæ sint his rebus uitia consideremus. Simile uitiosum est, quod ex aliqua parte dißimile est, nec habet parem rationem comparationis: aut sibi ipsi obest, qui affert. Exemplum uitiosum est, si aut falsum est, ut reprehendatur: aut si improbum, ut non sit imitandum: aut maius, aut minus, quàm res postulabit. Res iudicata uitiosè profertur, si aut dißimili de re proferatur: aut de ea re, de qua controuersia non est: aut si improba: aut eiusmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduersarijs proferri possint. Item uitiosum est id, quod aduersarij factũ esse confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse. nam id tantum augeri oportet.

Itẽ uitiosum est, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo. Vt si quis, quem arguat hominem occidisse, & antè quàm satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat, nihil indignius esse quàm hominem occidere. non enim, utrum indignum sit, an nõ, sed factum ne sit, quæritur. Complexio uitiosa est, quæ non ut quicque primùm dictum est, primùm complectitur: & quæ non breuiter concluditur: & quæ non ex enumeratione certum & constans aliquid relinquit, ut intelligatur quid propositum in argumentatione sit: quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum sit. Conclusiones, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripartitæ sunt. nam constant ex enumeratione, amplificatione, & commiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus: in principio, secundum narrationem, secundum firmißimam argumentationem, in conclusione. Enumeratio est, +

per

per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus uerba fecerimus, breuiter, ut renouetur, nō redintegretur oratio: & ordine, quicquid erit dictum, referemus: ut auditor, si memoriæ mandauerit, ad id quod ipse meminerit, reducatur. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim, & dedita opera comparata oratio uidebitur esse, artificij significandi, aut ingenij uenditandi, uel memoriæ ostentandæ causa. quapropter initium enumerationis sumendū est à diuisione. deinde ordine breuiter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione & cōfutatione. Amplificatio est res, quæ per locum communem instigationis auditorum causa sumitur. Loci communes ex decem præceptis (b) commodißimè sumuntur, adaugendi criminis causa. Primus locus sumitur ab authoritate, cum commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus, aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientißimis, Senatui. item maximè quomodo de his rebus in legibus sancitū sit. Secundus locus est, cum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrū ad omnes, quod atrocißimū est: an ad superiores, quod genus hi sunt à quibus authoritatis locus communis sumitur: an ad pares, hoc est in eisdē partibus animi, corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur, quid sit euenturum, si omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, ostendemus quid periculorum aut incommodorū consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur.

ratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore quæ incommodo mederi, aut perperam factum aut erratum iudicum corrigere poßit. quo in loco non incommodum erit, uti cæterarum rerum comparatione: ut ostendamus, alias res posse aut uetustate sedari, aut consilio corrigi: huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram. Sextus locus est, cum ostendemus ex consulto factum, & dicemus uoluntario facinori nullam esse excusationem, sed imprudentiæ iustam deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendemus tetrū facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod genus, iniuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarū rerum causa bella suscipiuntur, & cum hostibus de uita dimicatur. Octauus locus est, quo ostendimus, non uulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum: quo maturius et atrocius uindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione: quasi cum dicemus, maius esse maleficium stuprare ingenuam, quàm sacrum lædere: quod propter egestatem alterum, alterum propter intemperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia quæ in negocio gerendo acta sunt, quæq; rem consequi solent, exponemus acriter, & criminosè, & diligenter, ut agi res, & geri negociū uideatur rerum consequentium enumeratione. Misericordia commouebitur auditoris animus, si uariam fortunarum commutationem dicemus: si ostendemus, in quibus commodis fuimus, quibusq; in incommodis simus comparatione: si quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus & ostendemus: si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus,

16 (a)potestatem subijciemus. si quid nostris parentibus, liberis, cæteris necessarijs casurũ sit propter nostras calamitates, aperiemus: et simul ostendemus, illorũ nos solicitudine et miseria, non nostris incõmodis dolere. si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios usi sumus, aperiemus. si nos semper, aut diu in malis fuisse, ostendemus. si nostrũ fatũ, aut fortunã conqueremur. si animũ nostrũ fortẽ, patientẽ incommodorũ ostendemus futurum. Cõmiserationẽ breuẽ esse oportet. Nihil enim lachryma citius arescit. Ferè locos obscurißimos totius artificij tractauimus in hoc libro, quapropter huic uolumini modus hic sit. reliquas præceptiones, quoad uidebitur, in tertium librũ transferemus. Hæc si ut conquisitè conscripsimus, ita tu diligenter fueris cõsecutus: et nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus, et tute nostrã diligentiã laudabis, tuaq; perceptione lætabere: tu scientior eris præceptorũ artificio, nos alacriores ad reliquũ persoluendum. Verùm hæc futura satis scio: te enim non ignoro. Sed nos deinceps ad cætera præcepta transeamus, ut quod libentißimè facimus, tuæ uoluntati rectißimè morem geramus.

RHETORICORVM AD C. HERENNIUM Liber Tertius.

D omnẽ iudicialẽ causam quemadmodũ conueniret inuentionẽ rerũ accõmodari, satis abundãter, ut arbitror, superioribus libris demonstratũ est. Nũc earũ rationẽ rerũ inueniendarũ, quæ pertinebãt ad causas deliberatiuas et demõstratiuas, in hunc librũ trãstulimus: ut omnis inuenẽdi præceptio tibi quamprimũ persolueretur. Reliquæ

liquæ quatuor partes erant artificij. De tribus partibus in hoc libro dicemus: Dispositione, Pronunciatione, & Memoria. De elocutione, quia plura dicēda uidebantur, in quarto libro cōscribere maluimus: quem, ut arbitror, tibi librū celeriter absolutū mittemus, ne quid tibi Rhetoricæ artis deesse posit. Interea prima quæq; & nobiscū cùm uoles, & interdū sine nobis legendo cōsequêre, ne quid impediare, quin ad hanc utilitatē pariter nobiscū progredi poßis. Nūc tu fac, ut attentum te præbeas: nos proficisci ad instituta pergemus. Deliberationes partim sunt huiusmodi, ut quæratur utrum potius faciendum sit: partim huiusmodi, (b) ut quid potißimū faciendum, consideretur. Vtrum potius, hoc modo: Carthago tollenda, an relinquenda uideatur. Quid potißimū, hoc pacto: ut si Annibal cōsultet, cùm ex Italia Carthaginem accersitur, an in Italia remaneat, an domum redeat: an in Aegyptum profectus, occupet Alexandriam.

Item deliberationes partim ipsæ propter se cōsultandæ sunt: ut si deliberet Senatus, captiuos ab hostibus redimat, an non. partim propter aliquam extraneam causam ueniunt in deliberationem, & consultationem: ut si deliberet Senatus, bello Italico soluatne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus Consulem fieri. partim & propter se sunt deliberandæ, et magis propter extraneam causam ueniunt in consultationem: ut si deliberet Senatus, bello Italico socijs ciuitatem det, an non. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rem accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa erit causa adaugenda, aut deprimenda. Omnem orationē eorum qui sententiam dicent, finem sibi cōueniet utilitatis propo-

nere,ut omnis ad eam totius orationis ratio conferatur.
Vtilitas in duas parteis in ciuili consultatione diuidi-
tur:tutam, & honestam. Tuta est,quæ conficit instan-
tis aut consequentis periculi uitationem qualibet ratio
ne.Hæc distribuitur in uim,& dolum: quorum aut al-
terum separatim,aut utrumq; sumemus coniunctè. Vis
secernitur per exercitus,classes,arma,tormenta,auoca-
tiones hominum,& alias huiusmodi res.Dolus cõsumi-
tur in pecuniã,pollicitationes,dißimulationes,matura-
tiones,mentitiones,& cæteras res de quibus magis ido-
neo tempore loquemur,si quando de re militari, aut de
administratione reipub. scribere uelimus. Honesta res
diuiditur in rectum & laudabile.Rectum est,quod cum
uirtute & officio fit.Id diuiditur in prudentiam, iusti-
ciam,fortitudinem,modestiam. Prudentia est calliditas,
quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum
& malorum.Dicitur item prudentia,scientia cuiusdam
artificij.Item appellatur prudentia,multarũ rerum me-
moria,& usus complurium negociorum. Iusticia est æ-
quitas,ius unicuiq; tribuens pro dignitate cuiusq;.For-
titudo est rerum magnarum appetitio, et rerum humi-
lium contemptio,& laboris cum utilitatis ratione per-
peßio. Modestia est, in animo continens moderatio cu-
piditatum. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, si
commoda cum incommodis conferemus : cum alterum
sequi,uitare alterum cohortemur,aut si qua in re cohor
tabimur aliquem,cuius rei aliquã disciplinabilem scien-
tiam poterimus habere:& quomodo,aut qua quidq; ra
17 tione fieri oporteat (a) ostendemus. Aut si suadebimus
quippiam, cuius rei gestæ aut præsentem , aut auditam
memoriam poterimus habere : qua in re facilè id quod
uelimus

uelimus, exemplo allato persuadere poßimus. Iusticiæ partibus utemur, si aut innocentum, aut supplicum misereri dicemus oportere. Si ostẽdemus, benè merentibus gratiam referri conuenire. Si demonstrabimus, ulcisci malè meritos oportere. Si fidem magnoperè censebimus conseruandam. Si leges & mores ciuitatis egregiè dicemus seruari oportere. Si societates atque amicitias studiosè dicemus coli conuenire. Si quod ius in parentes, deos, patriam natura comparauit, id religiosè colendum demonstrabimus. Si hospitia, clientelas, cognationes, affinitates castè colendas esse dicemus. Si nec prece, nec precio, nec gratia, nec periculo, nec simultate à uia recta ostendemus deduci oportere. Si dicemus, in omnibus æquabile ius statui conuenire. His atq; huiusmodi partibus iusticiæ si quam rem in concione, aut in concilio faciendam censebimus, iustam esse ostendemus, contrarijs iniustam: ita fiet, ut eisdem locis & ad suadendũ, & ad dissuadendum simus parati. Sin fortitudinis retinendæ causa faciendum quid esse dicemus: ostendemus, res magnas & excelsas sequi, & appeti oportere: & item res humiles, & indignas uiris fortibus, uiros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate sua iudicare. Item, à nulla re honesta periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi: nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur: nullius pro rei ueritate metuere inimicitias: quod libet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & ijs rebus quas iusticia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem. Modestiæ partibus utemur: si nimias libidines honoris, pecuniæ, similiumq; rerum uituperabimus: si unamquanq; rem certo naturæ termino definiemus,

mus, si deniq; quod cuiq; satis sit, ostendemus, et nimium progredi dissuadebimus, & modum unicuiq; rei statuemus. Huiusmodi partes sunt uirtutis amplificandæ, si suadebimus: attenuandæ, si ab his dehortabimur, ut hæc attenuentur quæ suprà demonstraui. nam nemo erit qui censeat à uirtute recedendum, uerùm aut res huiusmodi non dicatur esse, ut uirtutē poßimus egregiam experiri: aut in contrarijs potius rebus, quàm in his, uirtus constare ostendatur. Item, si quo pacto poterimus, quam is qui contradicet, iusticiam uocarit, nos demonstrabimus ignauiam esse, & inertiam, ac prauam libertatē. Quam prudentiam appellarit, ineptam & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus. Quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam, & dissolutam negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam, & inconsideratam (b) appellabimus temeritatem. Laudabile est, quod conficit honestam & præsentem & consequentem commemorationem. hoc nos eò à recto separauimus, non quòd hæ quatuor partes, quæ subijciuntur sub uocabulo Recti, hāc honestatis commemorationem dare non soleant: sed quanquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. neque enim solùm laudis causa rectum sequi conuenit: sed, si laus consequitur, duplicatur recti appetendi uoluntas. Cùm igitur erit demonstratum rectum, laudabile esse demonstrabimus, aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur: aut aliquibus socijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, posterisq; nostris. Cùm huiusmodi locorum diuisio sit in consultatione, breuiter aperienda est totius tractatio causæ.

Exordiri licebit uel à principio, uel ab insinuatione, uel iisdem rationibus, quibus in iudiciali causa. Si cuius rei narratio incidet, eadē ratione narrari oportebit. Quoniam in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atq; honestam: si utrunq; poterimus ostendere, utrunq; pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse. sin alterū demonstraturi erimus, simpliciter quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, diuisione utemur in uim & consilium. Nam quod in docendo rei dilucidandæ causa dolum appellauimus, id in dicendo honestius consilium appellabimus. Si rationis nostræ sententiam rectam esse dicemus, & omnes partes recti incident, quadripartita diuisione utemur: si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione & confutatione utemur locis, quos antè ostendimus, nostris confirmandis, contrarijs confutandis. Argumentationis artificiosæ tractandæ ratio de secundo libro petetur. Sed si acciderit, ut in consultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta sententia sit, ut in deliberatione eorum qui à Pœnis circunsessi deliberant; quid agant: qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur: Nullam rem utiliorem esse incolumitate: uirtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit: nec deos quidem esse auxilio ijs, qui se inconsultò in periculum mittant. Honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis utetur: Virtutē nullo tempore relinquendam: uel dolorem, si is timeatur, uel mortem, si ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem esse: considerare, quæ sit turpitudo consecutura. at non

immortalitatem, neque æternam incolumitatem consequi: nec esse exploratum, illo uitato periculo, nullum in
18 *aliud periculum uenturos: uirtute (a) uel ultrò ad mortem proficisci, esse præclarum. fortitudini fortunã quoque esse adiumento solere. eum tutè uiuere, qui honestè uiuat, non qui in præsentia incolumis sit: & eũ qui turpiter uiuat, incolumẽ in perpetuum esse non posse. Conclusionibus ferè similibus in his & iudicialibus causis uti solemus: nisi quod his maximè conducit, quàm plurima rerum antè gestarum exempla proferre. Nunc ad demonstratiuum genus causæ transeamus.*

QVONIAM *hæc causa diuiditur in laudem & uituperationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrarijs rebus erit uituperatio comparanda. Laus igitur potest esse rerum externarum, & corporis & animi. Rerum externarum sunt ea, quæ casu, aut fortuna secunda aut aduersa accidere possunt: ut genus, educatio, diuitiæ, potestates, gloriæ, ciuitates, amicitiæ, & quæ huiusmodi sunt, & ea quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda, aut incommoda: ut uelocitas, uires, dignitas, ualetudo, & quæ contraria sunt. Animi sunt ea, quæ consilio & cogitatione nostra constant: ut prudentia, iusticia, fortitudo, modestia, & quæ contraria sunt. Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis. in huiusmodi igitur causa principium sumetur aut ab nostra, aut ab eius de quo loquemur, aut ab eorum qui audient, persona. aut ab re. Ab nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quod causa neceßitudinis intercedat: aut studio, quod eiusmodi uirtutis sit, ut omnes commemorare debeant uelle: aut quòd rectũ sit ex aliorum laude ostendere,*

dere, qualis noster animus sit. Si uituperabimus, aut merito facere, quod ita tractati sumus: aut studio, quòd utile putemus esse ab omnibus unicam maliciam atq; nequiciã cognosci: aut quòd placeat ostendi, quid nobis displiceat ex aliorũ uituperatione. Ab eius persona de quo loquemur, si laudabimus, dicemus, uereri nos ut illius facta uerbis consequi non poßimus: omnes homines illius uirtutes prædicare oportere, ipsa facta omniũ laudatorũ eloquentiam anteire. Si uituperabimus, ea quæ uidebimus contraria, paucis uerbis cõmutatis dici posse, dicemus: ut paulo antè supra exẽpli causa demonstratũ est. Ab auditorũ persona, si laudabimus, dicemus, quoniam nõ apud ignotos laudemus, nos monẽdi causa pauca esse dicturos: aut si erũt ignoti, ut talẽ uirũ uelint cognoscere, petemus: quoniã in eodem uirtutis studio sint, apud quos laudemus, quo ille qui laudatus fuerit: sperare nos facile ijs quib. uelimus, huius facta probaturos. Cõtraria uituperatio, quoniã norint, pauca de nequitia eius nos esse dicturos. quòd si ignorẽt, petemus ut cognoscãt, uti malitiã uitare poßint: quoniam dißimiles sunt qui audiant, atq; ille qui uituperatur, nos (b) sperare illius uitam uehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incertos esse quid potißimùm laudemus: uereri, ne cùm multa dixerimus, plura prætereamus: & quæ similes sententias habebunt, quibus sententijs contraria sumuntur à uituperatione. Principio tractato, tum ab re, tum ab aliqua harum quas antea commemorauimus, rationum, narratio non erit ulla, quæ necessariò consequatur: sed si qua inciderit, cum aliquod factum eius de quo loquemur, nobis narrãdum sit cum laude, aut uituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diuisione hac

ne hac utemur: primò exponemus quas res laudaturi sumus, aut uituperaturi: deinde ut quæq;, quoúe tempore res erit gesta, ordine dicemus, ut quid, quamq; tutè cauteq; egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi uirtutes, aut uitia: deinde commoda aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sint, demonstrare. Ordinem hunc adhibere in demonstranda uita debemus. Ab externis rebus, genus in laude, quibus maioribus natus sit, si bono genere, parem aut excelsiorē fuisse: si humili genere, ipsum in suis, non in maiorum uirtutibus habuisse præsidium. In uituperatione, si bono genere, dedecori maioribus fuisse: si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio in laude: benè & honestè, in bonis disciplinis per omnem puericiam educatum esse: in uituperatione, econtrariò. Deinde transire oportet ad corporis commoda. A natura in laude, si sit dignitas atq; forma, laudi fuisse eam, quemadmodum cæteris detrimento atque dedecori. Si uires, atq; uelocitas egregia, honestis hæc exercitationibus & industrijs dicemus comparata. Si ualetudo ex perpetua diligentia, & temperantia cupiditatum. In uituperatione, si erunt hæc corporis commoda, his malè usum dicemus, quæ casu & natura tanquā quilibet gladiator habuerit. Si non erunt, præter formam omnia ipsius culpa & intemperantia non fuisse dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, & in his animi quæ uirtutes, aut quæ uitia fuerint, considerabimus: diuitiæ, an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, et quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit, cuius causa susceperit inimicitias: qua fide, beneuolentia, officio gesserit amicitias. In diuitijs qualis, aut

lis, aut in paupertate cuiusmodi fuerit, quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cuiusmodi mors eius fuerit, cuiusmodi res mortem eius sit consecuta. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maximè consideratur, illæ quatuor animi uirtutes erunt accommodandæ, ut si laudemus, aliud iustè, aliud fortiter, aliud modestè, aliud prudenter factum esse dicamus. Si uituperemus, econtrariò. Perspicuum est
(a) iam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum 19
sit tractanda tripartita diuisio laudis, & uituperationis: si illud etiam assumpserimus, non necesse esse nos omnes has partes in laudem aut uituperationem transferre, propterea quod sæpe ne incidunt quidem: sæpe ita tenuiter incidunt, ut non sint necessariæ dictu. Quapropter eas parteis quæ firmißimæ uidebuntur, legere oportebit. Conclusionibus breuibus utemur, enumeratione ad exitum causæ. in ipsa causa crebras & breueis amplificationes interponemus per locos communes: nec hoc genus causæ, eo quòd rarò accidit in uita, negligentius cõsiderandũ est, neq; enim id quod potest accidere, ut faciendũ sit aliquãdo, nõ oportet uelle quàm accõmodatißimè posse facere. Etsi separatim hæc causa minus sæpe tractatur: at in iudicialibus, et in deliberatiuis causis sæpe magnæ partes uersantur laudis aut uituperationis. quare in hoc quoq; genere causæ nõnihil industriæ conferendũ putauimus. Nũc absoluta nobis difficillima parte Rhetoricæ, hoc est inuentione perpolita, atq; ad omne causæ genus accõmodata, tẽpus est ad cæteras partes proficisci. Deinceps igitur de Dispositione dicemus.

QVONIAM dispositio est, per quam illa quæ inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidque lo-

co pronuncietur: uidendum est, cuiusmodi rationem in disponendo habere cõueniat. Genera dispositionis sunt duo: unum ab institutione artis profectum, alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus: hoc est, ut utamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione. & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est antè, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis non modò totas causas per orationem, sed singulas quoque argumẽtationes disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus: id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est: una per orationes, altera per argumentationes ab institutione artis profecta. Est autem alia dispositio, quæ, cum ab ordine artificioso recedendum est, oratoris iudicio ad tempus accõmodatur. ut si à narratione dicere incipiamus: aut ab aliqua firmißima argumentatione: aut à literarũ aliquarum recitatione: aut si secundum principium confirmatione utamur, deinde narratione: aut si quam huiusmodi permutationem ordinis faciamus, quorũ nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. Nam si uehementer aures auditorum obtusæ uidebuntur, atq; animi defatigati ab aduersarijs multitudine uerborũ, commodè poterimus principio supersedere, & exordiri causam, aut à (b) narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. deinde, si commodum erit, quia non semper necesse est, ad principij sententiam reuerti licebit. Si causa nostra magnam difficultatem uidebitur habere, ut nemo æquo animo principium poßit audire, à narratione, cum inceperimus,

perimus, ad principij sententiam reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus, & translationibus partium sæpe uti necesse est: cum ipsa res artificiosam dispositionē artificiose cōmutare cogit. In cōfirmatione et confutatione argumentationū dispositiones huiusmodi conuenit habere, firmißimas argumentationes in primis, & in postremis causæ partibus collocare: mediocres, et neq; inutiles ad dicendum, neq; necessarias ad probandū, quæ si separatim ac singulæ dicātur, infirmæ sunt, cū cæteris cōiunctæ, firmæ & probabiles fiunt, interponi, & in medio collocari oportet. Nam & re narrata, statim expectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari poßit: quapropter continuò firmam aliquam oportet inferre argumētationem. Et quoniam nuperrimè dictum facilè memoriæ mandatur, utile est, cum dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorū bene firmam argumentationē. Hæc dispositio locorū, tanquā instructio militum, facillimè in dicendo, sicut illa in pugnando, párere poterit uictoriā.

Pronunciationem multi maximè oratori utilem dixerunt esse, & ad persuadendū plurimum ualere. Nos quid unum de quinque rebus plurimum prosit, non facilè dixerimus: nec egregiè magnam esse utilitatem in pronunciatione, audacter confirmauerimus. Nam commodæ inuentiones, & concinnæ uerborum elocutiones, & partium causæ artificiosæ dispositiones, & horum omnium diligens memoria sine pronunciatione, non plus quàm sine his rebus pronunciatio sola ualere poterit. Quare? quia nemo de ea re diligenter scripsit. nam omnes uix putarunt posse de uoce, uultu, gestu

tu, gestu dilucidè scribi, cũ hæ res ad sensus nostros per=
tinerent: & quia magnopere ea pars à nobis ad dicen=
dum comparanda est, non negligenter uidetur tota res
consideranda. Diuiditur igitur pronunciatio in uocis
figurã, & corporis motum. Figura uocis est, quæ suum
quendam poßidet habitum, ratione & industria com=
paratum. Ea diuiditur in treis partes, magnitudinem,
firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem uocis ma=
ximè comparat natura: nonnihil hanc auget, sed maxi=
mè cura conseruat. Firmitudinem uocis maximè natura
comparat: nonnihil adauget, & maximè conseruat exer
citatio declamationis. Mollitudinem uocis, hoc est, ut
eam torquere pro nostro commodo poßimus, maximè
20 faciet (a) exercitatio declamationis. Quapropter de
magnitudine uocis, & firmitudinis parte, quoniam al=
tera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos atti=
net cõmonere, nisi ut ab ijs qui non inscij sunt eius arti=
ficij, ratio curandæ uocis petatur. De ea parte firmitudi
nis quæ conseruatur ratione declamationis, & de molli
tudine uocis, quæ maximè necessaria est oratori, quo=
niam ea quoque moderatione declamationis compara=
tur, dicendum uidetur. Firmam igitur quàm maximè po
terimus in dicendo uocem conseruare, si quàm maximè
sedata & depressa uoce principia dicemus: nam læd un=
tur arteriæ, si antè, quàm leni uoce permulsæ sunt, acri
clamore compleantur. Et interuallis longioribus uti cõ
ueniet: recreatur enim uox spiritu, & arteriæ reticendo
acquiescunt: & continuum clamorem remittere, & ad
sermonem transire oportet. Commutationes enim faci=
unt, ut nullo genere uocis effuso, in omni uoce integri si
mus. Et acutas uocis exclamatiões uitare debemus. ictus
enim

enim fit, & uulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione: et si quis splendor est uocis, consumitur clamore uniuersus. & uno spiritu continẽter multa dicere, in extrema conuenit oratione: fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & uox, quæ uariè tractata est, reducitur in quendam sonum æquabilem atq; constantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iurè debetur, uelut accidit in hac re. Nam quæ diximus ad uocem seruandam prodesse, eadem attinent ad suauitatem pronunciationis: ut quod nostræ uoci prosit, idem uoluptate auditoris probetur. utile est ad firmitudinem uocis, sedata uox in principio. quid insuauius, quàm clamor in exordio causæ? interualla uocẽ confirmant: eadẽ sententias cõcinniores diuisione reddũt, et auditori spaciũ cogitandi relinquunt. Conseruat uocem cõtinui clamoris remißio, & auditorem quidem uarietas maximè delectat, cum sermone animum eius retinet, aut exuscitat clamore. Acuta exclamatio uocẽ & fauces uulnerat. eadem lædit auditorem: habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius uociferationem, quàm ad uirilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens uox remedio est uoci. Quid? hæc eadem nonne animum uehemẽtißimè calefacit auditoris, in totius conclusione causæ? Quoniam igitur res eadem uocis firmitudini, & pronunciationis suauitudini prosunt, de utraq; re simul erit in præsentia dictum: de firmitudine, quæ uisa sunt, & de suauitate, quæ coniuncta fuerunt: cætera suo loco paulò pòst dicemus. Mollitudo igitur uocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis consideranda est. eam diuidimus in sermonem, contentionem, amplificationem. (b)

Sermo

Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad confirmandum & confutandum accommodata. Amplificatio est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in parteis quatuor: dignitatem, demonstrationem, narrationem, iocationem. Dignitas est oratio cum aliqua grauitate, & uocis remißione. Demonstratio est, quæ docet remissa uoce quomodo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum, expositio. Iocatio est oratio, quæ ex aliqua re risum pudentem & liberalem potest comparare. Contentio diuiditur in continuationem, & distributionem. Continuatio est, orationis enunciandæ acceleratio clamosa. Distributio est in cõtentione oratio frequens cum raris & breuibus interuallis, acri uociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem, & conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificãs, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo uocis in treis partes diuisa est, & hæ partes ipsæ in octo partes alias distributæ: harum octo partiũ, quæ cuiusq; idonea pronunciatio sit, demonstrandum uidetur. Sermo cum est in dignitate, plenis faucibus quàm sedatißima & depreßißima uoce uti conueniet: ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cum autem est in demonstratione, uoce paululũ attenuata, crebris interuallis & diuisionibus oportet uti: ut ipsa pronunciatione eas res, quas demonstrabimus, inserere atq; intersecare uideamur in animis auditorum.

torum. Cum autem sermo in narratione est, tum uocum uarietate opus est: ut quo quidq; pacto gestũ sit, ita narrari uideatur. Strenuè quod uolumus ostendere factum, celeriusculè dicemus: at aliud ociosè retardabimus. deinde modò acriter, tum clementer, mœstè, hilariter in omneis partes commutabimus, ut uerba, ita pronunciationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter animaduertemus, ut omnium personarum sensus atq; animos uoce exprimamus. Sin erit sermo in iocatione, leniter tremebũda uoce, cum parua significatione risus, sine ulla suspicione nimiæ cachinnationis: leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalẽ iocũ uocẽ. Cũ autẽ contendere oportebit, quoniã id aut per cõtinuationẽ, aut per distributionẽ faciendũ est: in cõtinuatione adaucti mediocriter sono uocis, uerbis continuandis, uocem quoq; adaugere oportebit, & torquere sonum, & celeriter cum clamore uerba conficere, ut uim (a) uolubilem orationis uociferatio consequi possit. In distributione uocem ab imis faucibus exclamatione quàm clarissima adhibere oportet: et quantum spacij per singulas exclamationes sumpserimus, tantum in singula interualla spacij consumere iubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur uoce attenuatissima, clamore leni, sono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione utemur uoce depressa, inclinato sono, crebris interuallis, longis spacijs, magnis commutationibus. De figura uocis satis dictum est: nunc de corporis motu dicendũ uidetur. Motus est, corporis gestus & uultus moderatio quædam, quæ probabiliora reddit ea quæ pronunciantur. Con-

uenit igitur in uultu pudorem & acrimoniam esse. In gestu nec uenustatem cõspicuam, nec turpitudinem esse, ut aut histriones, aut operarij uideamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas uox est distributa, motus quoque corporis ratio uidetur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stantes in uestigio, leui dexteræ motu loqui oportebit: hilaritate, tristicia, mediocritate uultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paululum corpus à ceruicibus demittemus. Nam hoc est à natura datum, ut quàm proximè tum uultum admoueamus ad auditores, si quam rem docere eos, & uehementer instigare uelimus. Sin erit in narratione sermo, idem motus poterit idoneus esse, qui paulò antè demonstrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, uultu quandam debebimus hilaritatem significare, sine commutatione gestus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili uultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionem, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis dextri rara supplosione, acri & defixo aspectu uti oportet. Sin utemur amplificatione per cohortationem, paulò tardiore & consideratiore gestu conueniet uti: similibus cæteris rebus atq; in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato, & constanti gestu, mœstò & conturbato uultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negocij, qui motus corporis exprimere uerbis, & imitari scriptura conatus sum uoces. Verùm nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis cõmodè scribi posset: nec si id fieri nõ posset, hoc, quod fieri, fore inutile putabã, propterea quòd hic ad-

hîc admonere uoluimus, quid oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc tamen scire oportet, pronunciationem bonā id perficere, ut res ex animo agi uideatur. Nunc ad thesaurum inuentorum, atq; omnium partium Rhetoricæ custodem memoriam transeamus.

MEMORIA (b) utrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiscatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque constet in hac re multum ualere artem & præceptionem, ita de ea re loquemur. Placet enim nobis esse artificium memoriæ: quare placeat, aliâs ostendemus: in præsentia cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ: una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in cæteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe doctrinam: ars porrò naturæ cōmoda confirmat & auget: ita fit in hac re, ut nōnunquā naturalis memoria, si cui data est egregia, similis sit huic artificiosæ. porrò hæc artificiosa naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ. Quapropter et naturalis memoria præceptione confirmanda est, ut sit egregia: et hæc quæ doctrina datur, indiget ingenij. Nec hoc magis aut minus in hac re, quàm in cæteris artibus fit, ut ingenio, doctrina, præceptione, natura nitescat. Quare et illis qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio, quod tute paulò pòst poteris intelligere: & si illi freti ingenio, nostra præceptione non indigerent: tamen iusta causa daretur, quare ijs qui minus ingenij habent, adiumento uelimus esse. Nunc de artificiosa memoria loquemur. Constat igitur artificiosa

memoria ex locis, & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfectè, insigniter aut natura aut manu sunt absoluti, ut eos facilè naturali memoria comprehendere & amplecti queamus: ut ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædam, & notæ, & simulachra eius rei quam meminisse uolumus: quod genus, equi, leones, aquilæ, quorũ memoriam si uolemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiusmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines cõstituere oporteat, ostendemus. Quemadmodum igitur qui literas sciunt, possunt id quod dictum est scribere, & recitare quod scripserunt: ita qui μνημονικὰ didicerunt, possunt quæ audierunt in locis collocare, & ex his memoriter pronunciare. Loci enim ceræ aut chartæ simillimi sunt, imagines literis, dispositio & collocatio imaginum scripturæ, pronunciatio lectioni. Oportet igitur, si uolumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare poßimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, ne quando perturbatione ordinis impediamur, quò secius quoto quoq; loco libebit, uel à superiore, uel ab inferiore, uel ab media parte imagines sequi, ea quæ mandata locis erunt, edere & proferre poßimus. Nam ut, si in ordine stantes notos quàmplures
22 (a) uiderimus, nihil nostra intersit, utrum à summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eueniet, ut in quamlibet partem quoto quoq; loco libebit, imaginibus cõmoniti dicere poßimus id quod locis mandauerimus. Quare placet & ex ordine locos comparare, & locos quos

assum-

assumpserimus, egregiè commeditari oportebit: ut perpetuò nobis hærere poßint. Nam imagines, sicut literæ delentur, ubi nihil illis utimur: loci tanquam cera remanere debent. Et ne fortè in numero locorum falli poßimus, quintum quenq; locum placet notari: quod genus, si in quinto loco manũ auream collocemus, & si in decimo aliquem notum, cui prænomen sit Decimo: deinde facilè erit similes notas quinto quoq; loco collocare. Itẽ commodius est in derelicta, quàm in celebri regione locos comparare: propterea quòd frequentia & obambulatio hominum conturbat & infirmat imaginum notas. Solitudo conseruat integras simulachrorũ figuras. Præterea dißimiles forma atq; natura loci cõparandi sunt, ut distinctè interlucere poßint. nam si quis multa intercolumnia sumpserit, conturbabitur similitudine locorum, ut ignoret quid in quoquo loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocres locos haberi oportet. nam & præter modum ampliuagas imagines reddunt, & nimis angusti sæpe nõ uidentur posse capere imaginũ collocationẽ. Tũ nec nimis illustres, nec uehementer obscuros locos haberi oportet: ne aut obcæcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. Interualla locorum mediocria placet esse ferè paulò plus aut minus pedum tricenum. nam ut aspectus, ita cogitatio minus ualet, siue nimis procul amoueris, siue uehementer propè admoueris id quod oportet uideri. Sed quàm facilẽ est ei qui paulò plura explorauerit, quamuis multos & idoneos locos comparare: tamen, si quis ad ista satis idoneos inuenire se non putabit, ipse sibi constituat quàm uolet multos licebit. Cogitatio enim quamuis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cuiusdam ad

ſuum arbitrium fabricari, & architectari. Quare licebit ſi hac prompta copia contenti non erimus, noſmetipſos nobis cogitatione noſtra regionem conſtituere, & idoneorum locorum commodiſsimam diſtinctionē comparare. De locis ſatis dictum eſt, nunc ad imaginum rationem tranſeamus. Quoniam ergo rerum ſimiles imagines eſſe oportet, & ex omnibus uerbis notas nobis ſimilitudines eligere debemus, duplices ſimilitudines eſſe debent: unæ rerum, alteræ uerborum. Rerum ſimilitudines exprimuntur, cum ſummatim ipſorum negociorum imagines comparamus. Verborum ſimilitudines conſtituuntur, cum uniuſcuiuſq; nominis, & uocabuli (l) memoria imagine notatur. Rei totius memoriam ſæpe una nota, & imagine ſimplici comprehendemus, hoc modo Vt ſi accuſator dixerit, ab reo hominem ueneno necatum, & hæreditatis cauſa factum arguerit, & eius rei multos dixerit teſtes & conſcios eſſe. Si hoc primùm, ut ad defendendum nobis expeditū ſit, meminiſſe uolemus, in primo loco rei totius imaginem conformabimus. ægrotum in lecto cubantem faciemus ipſum illum de quo agetur, ſi formam eius detinebimus: ſi eum non agnouerimus, aliquem ægrotum non de minimo loco ſumemus, ut citò in mentem uenire poſsit, & reum ad lectum eius adſtituemus, dextra poculū, ſiniſtra tabulas, medico teſticulos arietinos tenentem. Hoc modo et teſtium, et hæreditatis, & ueneno necati memoriā habere poterimus. Item deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus, & quotieſcunq; rem meminiſſe uolemus, ſi formarum diſpoſitione & imaginum diligenti notatione utemur, facilè ea quæ uolemus, memoria conſequemur. Cū uerborū ſimilitudines imaginibus exprimere uolemus,

plus

plus negocij suscipiemus, et magis ingeniũ nostrũ exercebimus. id nos hoc modo facere oportebit. Iam domi ultionem reges Atridæ parant. in loco constituere oportet manus ad cœlum tollentẽ Domitium, cum à regibus Martijs loris cædatur. hoc erit, iam domi ultionem reges. In altero loco Aesopum, & Cimbrum subornare Iphigeniam, Agamemnonẽ, et Menelaum: hoc erit, Atridæ parant. hoc modo omnia uerba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum ualet, si naturalem memoriam exuscitauerimus hac notatione: ut uersu posito, ipsi nobiscum primùm transeamus bis aut ter eum uersum: deinde cũ imaginibus uerba exprimamus: hoc modo naturæ suppeditabit doctrina. nam utraq; altera separata, minus erit firma: ita tamen, ut multò plus in doctrina atq; arte præsidij sit: quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne cum ab instituto nostro recessissemus, minus commodè seruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc, quoniam solet accidere ut imagines partim firmæ & ad monendum idoneæ sint, partim imbecilles & infirmæ, quæ uix memoriam poßint excitare, qua de causa utrunq; fiat, considerandum est: ut cognita causa, quas uitemus, & quas sequamur imagines, scire poßimus. Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. nam si quas res in uita uidemus paruas, usitatas, quotidianas, eas meminisse nõ solemus, propterea quòd nulla nisi noua, aut admirabili re commouetur animus: at si quid uidemus aut audimus egregiè turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consueuimus. Itemq; quas res ante ora uidemus, aut audimus, obliuiscimur (a) plerunque, quæ acciderunt in pueritia, meminimus optimè sæ- 23

pe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quòd usitatæ res facilè è memoria elabuntur, insignes & nouæ manent diutius. Solis exortus, cursus, occasus, nemo admiratur, propterea quòd quotidie fiunt: at eclipses solis mirātur, quia rarò accidunt: & solis eclipses magis mirantur quàm lunæ, quoniam hæ crebriores sunt. Docet ergo se natura uulgari & usitata re nō exuscitari, nouitate uerò & insigni quodam negocio commoueri. Imitetur igitur ars naturam: & quod ea desiderat, inueniet, si quod ostendit, sequatur. Nihil est enim quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum: sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus in memoria manere diutißimè potest. id accidet, si quàm maximè notas similitudines constituemus: si non mutas, nec uagas, sed aliquid agentes imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem eis attribuemus: si aliqua re exornabimus, ut si coronis, aut ueste purpurea, quo nobis notior sit similitudo: aut si qua re deformabimus, ut si cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducamus, quò magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. Nam ea res quoq; faciet, ut facilius meminisse poßimus. nam quas res ueras facilè meminimus, easdem fictas, & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosq; locos imaginum renouandarum causa celeriter animo percurramus. Scio plerosq; Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum uerborum imagines conscriberent: uti qui eas ediscere uellent, paratas haberent, ne quid in quærendo consumerent

merent operæ: quorũ rationem aliquot de causis improbamus. Primùm, quòd in uerborum innumerabiliũ multitudine ridiculum sit mille uerborum imagines comparare. Quantulũ enim potuerunt hæc ualere, cùm ex infinita uerborum copia modò aliud, modò aliud nos uerbum meminisse oportebit? Deinde, cur uolumus ab industria quenquam remouere, ut ne quid ipse quærat, cùm nos illi omnia parata quæsitaq; tradamus? Præterea similitudine alia alius magis cõmouetur. nam, ut sæpe formam si quam similem cuipiam dixerimus esse, non omnes habemus assensores, quòd alij uidetur aliud: ita fit in imaginibus, ut quæ nobis diligenter notæ sint, eæ parum uideantur insignes alijs. Quare sibi quenq; suo commodo conuenit imagines comparare: Postremò, præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidq; conueniat, aut unum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ eius generis erunt, exempli causa subijcere, quo res poßit (b) esse dilucidior. ut cùm de procemijs quærendis disputamus, rationẽ damus quærendi, non mille procemiorum genera conscribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc, ne fortè uerborum memoriam aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipsarum memoria rerum contentus sis, quòd & utiliores sint, & plus habeant facilitatis: admonendus es, quare uerborũ memoriam non improbemus. Nam putamus oportere eos, qui uelint res faciliores sine labore & molestia facilè meminisse, in rebus difficilioribus esse antè exercitatos. Nec nos hanc uerborum memoriam inducimus, ut uersus meminisse poßimus: sed ut hac exercitatione illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur: ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam

facilitatem transire poßimus. Sed cùm in omni disciplina infirma est artis præceptio, sine summa aßiduitate exercitationis: tum uerò in mnemonicis minimum ualet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia cõprobetur: quàm plurimos locos ut habeas, & quàm maximè ad præcepta accõmodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. nõ enim, sicut in cæteris studijs abducimur nonnunquã occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliqua. Nũquam est enim, quin aliquid memoriæ tradere uelimus, et tum maximè, cùm aliquo maiore negocio detinemur. Quare cùm sit utile, facilè meminisse, non te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum: quod poteris existimare, utilitate cognita. Pluribus uerbis ad eam te hortari non est sententia: ne aut tu nostro, aut nos tuo studio diffidere, aut minus quàm res postulat dixisse uideamur. De quinta parte Rhetoricæ deinceps dicemus. tu primas quasq; partes in animo frequenta: & quod maximè necesse est, exercitatione confirma.

RHETORICORVM AD C. HERENNIUM. Liber IIII.

VONIAM in hoc libro C. Herenni de elocutione conscripsimus, & quibus in rebus opus fuit exẽplis uti, nostris exemplis usi sumus, et id fecimus præter consuetudinem Græcorũ, qui de hac re scripserunt: necessariò faciendũ est, ut paucis rationẽ nostri consilij demus. Atq; hoc nos neceßitudine facere, nõ studio, satis erit signi: quòd in superioribus libris nihil neq; ante rem, neq; præter rem locuti sumus. Nunc, si pauca
24 quæ res postulat, dixerimus, tibi id quod reliquũ (a) est

artis, ita uti instituimus, persoluemus. Sed facilius nostrā rationem intelliges, si prius quid illi dicant cognoueris. Cōpluribus de causis putant oportere, cū ipsi praecepe-rint, quo pacto oporteat ornare elocutionē, uniuscuiusq; generis ab oratore aut poëta probato sumptum ponere exemplū. Et primū se id modestia cōmotos facere dicūt, propterea quòd uideatur esse ostentatio quædā, non satis habere præcipere de artificio: sed ipsos etiam uideri uelle artificiosè gignere exempla: hoc est, inquiunt, ostentare se, non artem ostendere. Quare pudor in primis est ad eam rem impedimēto, ne nos solos probare, nos amare, alios contemnere & deridere uideamur. Etenim, cùm poßimus ab Ennio sumptum, aut à Graccho ponere e-xemplū, uidetur esse arrogantia, illa relinquere, & ad sua deuenire. Præterea, exempla testimoniorum locum obtinent. Id enim, quod ammonuerit, & leuiter fecerit præceptio, exemplo, sicut testimonio cōprobatur. Non igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in iudicio domesti-co pugnet, et sui ipsius testimonio abutatur? ut enim te-stimonium, sic exemplum rei confirmandæ causa sumi-tur. Non ergo oportet hoc, nisi à probatißimo sumi: ne quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmatio nis. etenim necesse est, aut se omnibus anteponant, et sua maximè probent: aut negent optima esse exempla, quæ à probatißimis oratoribus aut poëtis sumpta sunt. Si se omnibus anteponant, intolerabili arrogantia sunt; si quos sibi proponant, & eorum exempla suis exemplis non putent præstare, non possunt dicere, quare sibi illos anteponāt. Quid igitur ipsa authoritas antiquorū? Nā tū res probabiliores, tum hominum studia ad imitandū alacriora reddit. imò erigit omniū cupiditates, & acuit

industriam, cum spes iniecta est posse imitando Gracchi aut Crassi consequi facultatem. Postremò hoc ipsum est summum artificium, res uarias & dispares in tot poëmatibus & orationibus sparsas, & uagè disiectas, ita diligenter eligere, ut unumquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subijcere poßis. Hoc si industria solum fieri posset, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus. nunc uerò sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim qui non, cum summè teneat artem, poßit ea quæ iubeat ars, de tanta & tam diffusa scriptura notare, & separare? Cæteri, cum legunt orationes bonas, aut poëmata, probant oratores & poëtas, neq; intelligũt quare cõmoti probent: quod scire non possunt ubi sit, nec quid sit, nec quomodo factum sit id, quod eos maximè delectet. At is qui & hæc omnia intelligit, & idonea maximè eligit, & omnia in arte maximè scribenda, redigit in singulas (b) rationes præceptionis, necesse est eius rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse & alienis exemplis uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos authoritate sua commouent, quàm ueritate disputationis. Illud enim ueremur, ne cui satis sit ad contrariam rationem probandam, quod ab ea steterint ij qui & inuentores huius artificij fuerunt, & uetustate iam satis omnibus probati sunt. Quòd si illorum authoritate remota, res omnes uolent cum re comparare, intelligent non omnia esse concedenda antiquitati. Primum igitur quod ab eis modestia dicitur, uideamus ne nimium inutiliter & pueriliter proferatur. Nam si tacere, & nihil scribere modestia est: cur quicquam scribunt, aut loquuntur? Sin aliquid suũ scribunt, cur quo secius omnia

nia scribant, impediuntur modestia? Quasi si quis ad Olympiacum uenerit cursum, & steterit, ut mittatur, impudenteisq; illos dicat esse, qui currere cœperint, ipse intra carcerem stet, & narret alijs quomodo Ladas, aut Boius cum Sicyonijs cursitarit. Sic isti, cum in artis curriculum descenderunt, illos qui in eo, quod est artificij, elaborent, aiunt facere immodestè: ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poëtam laudant, aut scripturam, sic ut in stadium Rhetoricæ artis prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamen uereor, ne qua in re laudem modestiæ uenentur, in ea ipsa re sint impudentes. Quid enim tibi uis, aliquis inquiet? artem tuam scribis: gignis nobis nouas præceptiones: eas ipse confirmare nõ potes: ab alijs exempla sumis: uide ne facias impudẽter, qui tuo nomini uelis ex aliorũ laboribus libare laudem. Nam, si eorum uolumina prehenderint antiqui oratores & poëtæ, & suum quisq; de libris suis tulerint: nihil istis, quod suũ uelint, relinquetur. At exempla, quoniam testimoniorum similia sunt, item conuenit ut testimonia ab hominibus probatißimis sumi. Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neq; testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim, cum dicimus esse exornationem, quæ uerbi causa constet ex similiter desinentibus uerbis, & ponimus hoc exemplum à Crasso, quod possumus & debemus, testimonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplum & testimonium. Exemplo demonstratur id, quod dicimus cuiusmodi sit. Testimonio, esse illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimonium cum re conuenire. aliter enim rem non potest confirmare. at id quod illi faciunt, cum re nõ conuenit. Quid ita? quia

pollicen-

pollicentur artem se scribere, & exempla proferunt ab ijs plerunq; qui artem nescierunt: tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare? nisi aliquid scribat ex arte. Contraq; faciunt, quàm polliceri uiden-
25 tur. nam cum (a) scribere artem instituunt, uidentur dicere se excogitasse, quod alios docerent: cum uerò scribunt, ostendunt nobis quid alij excogitarint. At hoc ipsum est difficile, inquiunt, eligere de multis. quid dicitis difficile? utrum laboriosum, an artificiosum? Si laboriosum, non statim præclarum. Sunt enim multa laboriosa, quæ si faciatis, non continuò gloriemini: nisi etiã, si uestra manu fabulas aut orationes totas transcripsissetis, gloriosum putaretis. sin autem istud, artificium egregium dicitis: uidete, ne insueti rerum maiorum uideamini, si uos parua res sicuti magna delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest: sed sine summo artificio multi. Quisquis enim audierit de arte paulò plus, in elocutione præsertim, omnia uidere poterit, quæ ex arte dicuntur: facere nemo poterit, nisi eruditus. Ita ut, si de tragœdijs Ennij uelis sententias eligere, aut de Pacuuianis periodos: sed quia planè rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatissimum putes, ineptus sis: propterea quod id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Item si cum ex orationibus aut poëmatibus elegeris exempla, quæ certis signis artificij notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissimè te fecisse putes, erras: propterea quòd isto signo uidemus te nonnihil eius scire, alijs signis te scire multa intelligimus. Quod si artificiosum est intelligere, quæ sunt ex arte scripta: multò est artificiosius ipsum scribere ex arte. qui enim scribit artificiosè, ab alijs commodè scripta,

facilè

facilè intelligere poterit: qui eliget facilè, non continuò ipse commodè scribit: & si est maximè artificiosum, alio tempore utantur ea facultate, non tum, cum párere ipsi & gignere & proferre debent. Postremò in eo uim artificij consumant, ut ipsi ab alijs potius eligendi, quã aliorum boni electores existimentur: contra ea, quæ ab ijs dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc quæ separatim dici poßint, consideremus. Dicimus ergo eos omnes, ideo quod alienis utantur, peccare: tum etiam magis delinquere, quod à multis exempla sumant, et de eo quod postea diximus, antè uideamus. Si concederem aliena oportere assumere exempla, uincerẽ unius oportere. Primùm, quod contra hoc nulla staret eorum ratio. liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, uel poëtam, uel oratorem, cuius authoritate niterentur. Deinde interest magni eius qui discere uult, utrum unum omnia, an omnia neminem, sed aliud alium putet cõsequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unũ consistere, ipse quoq; ad omnium nitetur facultatem: si id desperarit, in paucis se exercebit, ipsis etiam contentus erit: nec mirum, cum ipse præceptor artis omnia penes unum (b) reperire non potuerit. allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, cæterisq;: itẽ sumptis alijs à poëtis, et historiarum scriptoribus, necesse erit eũ qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca uix potuisse sumi. Quare si unius alicuius esse similẽ satis habebit, omnia quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. ergo inutile est ei qui discere uult, putare non unum omnia posse. Igitur nemo in hanc in-

ciderent opinionē, si ab uno exēpla sumpsissent. nunc hoc signi est ipsos artis scriptores non putasse, unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere: quoniam neque sua protulerunt, neq; unius alicuius, aut deniq; duorum, sed ab omnibus oratoribus & poëtis exempla sumpserunt. Deinde si quis uelit artem demonstrare, nihil prodesse ad discendum: nō malè utatur hoc adiumento, quòd unus omnes artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nunc omnino aliunde sic intelligemus sumenda non fuisse. Primum omnium, quod ab artis scriptore affertur exemplum, de eius artificio debet esse, non, ut si quis purpuram, aut aliud quippiam uendens, dicat, Sume à me: sed huius exemplū aliunde rogabo, tibiq; ostendam. Si merces ipsi qui uenditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis, aceruos se dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant. Si Triptolemus, cum omnibus semen largiretur, ipse ab alijs hominibus id mutuaretur: aut si Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere uellet, ipse à uicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum uideretur? Isti magistri omnium dicendi præceptores, non uidentur sibi ridiculè facere, cum id quod alijs pollicentur, ab alijs quærunt. Si, qui se fontes maximos penitùs absconditos aperuisse dicat, & hæc sitiens quàm maxime loquatur, neq; habeat quo sitim sedet, non irrideatur? Isti, cum non modò dominos se fontium, sed se ipsos fontes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia,
non

non putant fore ridiculum, si cum id polliceantur alijs, arescant ipsi siccitate? Chares à Lysippo statuas facere non isto modo didicit: ut Lysippus caput ostenderet Mironis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coràm magistrum facientem uidebat, cæterorum opera uel sua sponte considerare poterat. Isti credunt eos qui hæc uelint discere, alia ratione doceri posse cõmodius. Præterea, nec possunt quidem ea quæ sumuntur ab alijs exempla, tàm esse accommodata ad artem, (a) quàm propria: propterea quòd in dicendo leuiter unusquisq; locus plerunq; tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo, expreßè conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam conuenire poßint: & pòst in dicendo, ne poßit ars eminere, et ab omnibus uideri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam, ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremò hæc quoq; res duxit nos ad hanc rationem, quod nomina rerum Græca, quæ conuertimus, ea remota sunt à consuetudine. Quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primò uideantur necesse est: idq; fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. hæc aliena si posuissemus, factum esset, ut quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset: quod asperius, & inusitatum, id propriè nobis attribueretur. Ergo hanc quoq; incommoditatem fugimus. His de causis, cum artis inuentionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus. Bipartita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primùm dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse.

26

esse. deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

SVNT igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio nō uitiosa consumitur: unā grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam uocamus. Grauis est, quæ constat ex uerborū grauiū magna & ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neq; tamē ex infima et peruulgatißima uerborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usq; ad usitatißimam puri consuetudinē sermonis. In graui consumetur oratio figura, si, quæ cuiusq; rei poterūt ornatißima uerba reperiri, siue propria, siue translata, ad unamquanq; rem accōmodabuntur: & si graues sententiæ, quæ in amplificatione & cōmiseratione tractātur, eligentur: & si exornationes sententiarum aut uerborum, quæ grauitatem habebūt, de quibus pòst dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplū. Nam quis est uestrûm, iudices, qui satis idoneam poßit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriā cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari, quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri? In ijs qui uiolassent ingenuam, matrem familiâs constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremò necassent, maxima supplicia maiores nostri consumpserunt: huic truculentißimo ac nefario facinori singularem pœnam nō reliquerunt. Atq; (b) in alijs maleficijs ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit. huius sceleris qui sunt affines, uno consilio uniuersis ciuibus atrocißimas calamitates machinantur. O feros animos: ô crudeles cogitationes: ô derelictos ab humanitate homines. Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hostes reuulsis maiorum sepulchris, deiectis

mœnibus,

mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem? quomodo deûm spoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs arreptis in seruitutem, matribusfamiliâs & ingenuis sub hostilem libidinem subiectis, urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata? qui se non putant id quod uoluerint ad exitum perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati uiderint cinerem? Nequeo uerbis consequi, iudices, indignitatem rei: sed negligentius id fero, quia uos mei nõ indigetis. Vester enim uos animus amantissimus reip. facilè edocet, ut eum qui fortunas omnium uoluerit prodere, præcipitẽ perturbetis ex ea ciuitate, quam iste spurcissimorum hostium dominatu nefario uoluerit obruere. In mediocri figura uersabitur oratio, si hæc, ut antè dixi, aliquantulum demiserimus: neq; tamen ad infimum descenderimus, sic. Quibus cum bellum gerimus, iudices, uidetis, cũ socijs, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul uirtute & industria conseruare soliti sunt. Hi cùm se, & opes suas, & copiam necessariorum norunt: tum uerò nihilominus propter propinquitatem & omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus Romanus posset, scire & æstimare poterant. Hi, cùm deliberassent nobiscum bellum gerere, quæso quæ res erat, qua freti, bellum suscipere conarentur? cùm multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent: cùm sibi nõ multitudinẽ militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præstò esse uiderent: non deniq; ullam rem, quæ res pertinet ad bellum administrandum. Si cum finitimis de finibus bellum gererent, si totum certamen in uno prælio positum putarent: tamen omnibus rebus instructiores ac paratiores uenirent, nedum illud

imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim ui, partim uoluntate cõsenserunt, cùm aut armis, aut liberalitate à populo Rom. superati essent, ad se transferre tantulis uiribus conarentur. Quæret aliquis: Quid Fregellani non sua spontè conati sunt? Eò quidem minus isti facilè conarentur, quò illi, quemadmodum desciissent, uidebant. Nam rerum imperiti, qui uniuscuiusq; rei de rebus antè gestis exempla petere non possunt, ij per imprudentiam facilè deducuntur in fraudem. at ij qui sciunt quid alijs acciderit, facilè ex aliorum euentibus suis rationibus possunt prouidere.
27 Nulla (a) igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quenquam tenuisse, ut imperium populi Romani tentare auderet nullis copijs fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est. quid aliud, nisi id quod dico, potest esse? In attenuato figuræ genere, quod ad infimum et quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum: Nam, ut fortè hic in balneas uenit, cœpit, postquam perfusus est, defricari: deinde, ubi uisum ut in alueum descenderet, eccè ibi iste de transuerso: Heus, inquit, adolescens, pueri tui modò me pulsauerunt, satisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem, & alia dicere cœpit. Hic uix tandem inquit: Sine me considerare. Tũ uerò iste cœpit uoce clamare ista, quæ facilè cuiuis rubores eijcere posset: Ita petulans es atq; acer, ut ne ad solariũ quidẽ idoneus, ut mihi uidetur, sed penes scenam & in eiusmodi locis exercitus sis? Conturbatus est adolescens. nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas uersarentur, imperito eiusmodi conuiciorum. Vbi enim iste uidisset

scurram

scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim et attenuata uerborum constructio quædam, & item alia in grauitate, alia posita in mediocritate. Est autem cauendum, ne dum hæc genera consectemur, in finitima & propinqua uitia ueniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea quæ fugienda est: quæ rectè uidebitur appellari, si sufflata nominabitur. Nam ita, ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe: ita grauis oratio sæpe imperitis uidetur ea, quæ turget & inflata est: cùm aut nouis, aut priscis uerbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus uēditat patriam, non satis supplicij dederit, si præceps in Neptunias depultus erit lacunas. Pœnitet igitur istum qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus pleriq; cùm declinassent, & ab eo quò profecti sunt aberrauerunt, & specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eò non potuerūt, errantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans et dissolutum: eò quòd sine neruis & articulis fluctuat huc & illuc, nec potest confirmare, nec uiriliter sese expedire. Id est huiusmodi: Socij nostri cùm belligerare nobiscum uellent, profectò ratiocinati essent etiam atque etiam, quid possent facere, siquidem (b) sua sponte facerent, & non haberent hinc adiutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negocia uo-

lunt agere. Nō poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentum auditorem. diffluit enim totus, neq; quicquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur. Qui non poſſunt in illa facetiſsima uerborum attenuatione commodè uerſari, ueniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod nō alienum eſt Exile nominari: cuiuſmodi eſt hoc. Nam iſtic ad balneas acceſsit: ad hunc poſtea dixit: hic tuus ſeruus me pulſauit. poſtea dixit hic illi, Conſiderabo: pòſt ille conuicium fecit, & magis magisq; præſentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam, & illiberalis eſt ſermo: non enim adeptus eſt id quod habet attenuata figura puris uerbis & electis compoſitam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum dignitate efficiunt exornationes, de quibus pòſt loquemur: quæ ſi raræ diſponentur, diſtinctam ſicuti coloribus: ſi crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem cōmutentur, ut facilè ſacietas uarietate uitetur. QVONIAM quibus in generibus elocutio uerſari debeat, dictum eſt: uideamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maximè admodum oratori accōmodata eſt, treis res in ſe debet habere: elegantiam, cōpoſitionem, dignitatem. ELEGANTIA eſt, quæ facit, ut unumquodq; purè et apertè dici uideatur. Hæc diſtribuitur in Latinitatem & Explanationem. Latinitas eſt, quæ ſermonem purum conſeruat, ab omni uitio remotum. Vitia in ſermone, quò minus is Latinus ſit, duo poſsūt eſſe: Solœciſmus & Barbariſmus. Solœciſmus eſt, cùm uerbis pluribus conſequens uerbum ſuperiori non accommodatur. Barbariſmus

barismus est, cùm uerbum aliquod uitiose effertur. Hæc qua ratione uitare poßimus, in arte Grammatica dilucidè discemus. Explanatio est, quæ reddit apertam & dilucidam orationem. ea comparatur duabus rebus: usitatis uerbis, & proprijs. Vsitata sunt ea, quæ uersantur in sermone & consuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei uerba sunt, aut esse possunt, qua de loquemur. COMPOSITIO est uerborum constructio, quæ facit omneis parteis orationis æqualiter perpolitas. ea conseruabitur, si fugiemus crebras uocalium concursiones, quæ uastam atq; hiantem orationem reddunt. ut hoc est: Baccæ æneæ amœnißimæ impendebant. Et si uitabimus eiusdem literæ nimiam aßiduitatem, cui uitio uersus hic erit exemplo: (nam hic nihil prohibet in uitijs, alienis exemplis (a) uti:) O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti. & hic eiusdem poetæ. Quicquam quisquam, cuiquam quod cõueniat, neget. Et si eiusdem uerbi aßiduitatem nimiam fugiemus. ea est huiusmodi: Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et si non utemur continenter similiter cadentibus uerbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lachrymantes, obtestantes. Et si uerborum transiectionem uitabimus, nisi quæ erit concinna: qua de re posterius loquemur. quo in uitio est Lucilius aßiduus, ut hoc est in priore libro: Has res ad te scriptas Luci misimus Aeli. Item fugere oportet longam uerborũ continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit. His uitijs in compositione uitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate. DIGNITAS est, quæ reddit ornatam orationem, uarietate distinguens. hæc & in uerborum & sententiarum exornationem diuiditur.

28

Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quæ non in uerbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatē. REPETITIO est, cùm continenter ab uno atq; eodem uerbo in rebus similibus & diuersis, principia sumuntur, hoc modo: Vobis istud attribuendum est, uobis gratia habenda, uobis res ista erit honori. Item: Scipio Numantiam sustulit, Scipio Carthaginē deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem seruauit. Item: Tu in forum prodire, tu lucē conspicere, tu in horū conspectum uenire conaris: audes uerbū facere, audes quicquam ab istis petere, audes supplicium deprecari? Quid est quod poßis defendere? quid est quod audeas postulare? quid est quod tibi putes concedi oportere? Nō iusiurandum reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non deniq; in omni dedecore uolutatus es? Hæc exornatio cùm multum uenustatis habet, tùm grauitatis & acrimoniæ plurimum. Quare uidetur esse adhibenda & ad exornandam, & ad augendam orationem. CONVERSIO est, per quam non ut antè primum repetimus uerbum, sed ad postremum continenter reuertimur, hoc modo: Pœnos populus Romanus iusticia uicit, armis uicit, liberalitate uicit. Item: Ex quo tempore concordia de ciuitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est. Item: C. Lælius homo nouus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis uiris & studiosis amicus erat: ergo in ciuitate primus erat. Item: Nam cùm istos ut absoluant te rogas, ut peierent rogas, ut existimationem negligant rogas, ut leges populi Rom. tuæ libidini largiantur rogas. COMPLEXIO est, quæ utramque comple-

ctitur exornationem, & (b) hanc, & quam antè exposuimus, ut & repetatur idem primum uerbum sæpius, & crebrò ad idem postremum reuertamur, hoc modo: Qui sunt qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginenses. qui sunt qui crudele bellum in Italia gesserunt? Carthaginenses. qui sunt qui Italiam deformauerũt? Carthaginenses. qui sunt qui sibi postulant ignosci? Carthaginenses. uidete ergo, quid cõueniat eos impetrare. Item: Quẽ senatus damnarit, quẽ populus Rom. damnarit, quẽ omniũ existimatio damnarit, eũ uos sententijs uestris absoluetis? TRADVCTIO est, quæ facit, ut cùm idem uerbũ crebrius ponatur, non modò non offendat animũ sed etiam cõcinniorẽ orationẽ reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in uita iucundius uita, is cũ uirtute uitam nõ potest colere. Item: Eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, nunquã tam crudeliter uitam hominis petisset? at erat inimicus, ergo inimicũ sic ulcisci uoluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus. Itẽ: Diuitias sine diuitũ esse, tu uerò uirtutem præfer diuitijs. nam si uoles diuitias cũ uirtute cõparare, uix satis idoneæ tibi uidebuntur diuitiæ, quæ uirtutis pedissequæ sint. Ex eodem genere est exornationis, cùm idem uerbum modò ponitur in hac, modò in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam studiosè curas, quæ multas tibi dabit curas? Item: Amari iucundũ est, si curetur, ne quid insit amari. Item: Veniam ad uos, si mihi senatus det ueniam. In his quatuor generibus exornationum quæ adhuc propositæ sunt, non inopia uerborum fit, ut ad idem uerbum redeatur sæpius: sed inest festiuitas quædam, quæ facilius auribus diiudicari quàm uerbis demonstrari potest. CONTENTIO est, cùm ex contrarijs uerbis oratio conficitur, hoc pacto:

Habet assentatio iucunda principia: eadem exitus amarißimos affert. Item, Inimicis te placabilẽ, amicis inexorabilem præbes. Item, In ocio tumultuaris, in tumultu solus es ociosus. In re frigidißima cales, in feruentißima friges. Tacito cum opus est, clamas: cum loqui conuenit, obmutescis. Ades, abesse uis: abes, reuerti cupis. In pace bellum quæritas: in bello pacem desideras. In concione de uirtute loqueris: in prælio per ignauiam tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati, & graues poterimus esse. EXCLAMATIO est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoq; nomen splendori ac decori est ciuitati. Tui clarißimi nepotes, suo sanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Item: O perfidiosæ Fregellæ, quàm facilè scelere uestro
29 contabuistis: ut cuius nitor urbis (a) Italiam nuper illustrauit, eius nũc uix fundamentorum reliquiæ maneant. Item, Bonorũ insidiatores latrocinio uitam innocentissimi cuiusq; petistis: tantâm ne ex iniquitate iudiciorum uestris calumnijs assumitis facultatẽ? Hac exclamatione si loco utemur, et rarò, & cum rei magnitudo postulare uidebitur, ad quam uolemus indignationẽ animum auditoris adducemus. INTERROGATIO non omnis grauis est, neq; concinna: sed hæc, quæ, cum enumerata sunt ea quæ obsunt causæ aduersariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto. Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, utrum animos sociorum ab repub. remouebas, & alienabas? an nõ? & utrum ne aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non

non sineret? an non? RATIOCINATIO est, per quam nos ipsi à nobis rationem poscimus, quare quidq; dicamus: et crebrò nosmet à nobis petimus uniuscuiusq; propositionis explanationem. Ea est huiusmodi. Maiores nostri, si quam unius peccati mulierem damnabant, simplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? Quoniam, quam impudicam iudicarant, eam ueneficij quoq; damnatã existimabant. Quid ita? Quia necesse est eã quæ suum corpus addixerit turpißimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? Virũ, parentes, cæteros, ad quos uidet sui dedecoris infamiam pertinere. Quid postea? Quos tantopere timeat, eos necesse est ut quoquo modo poßit, ueneficio petat. Cur? Quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid ueneficij damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessariò. Quare? Quia nulla facilius ad id maleficiũ causa, quàm turpis amor & intemperans libido commouere potuit: cum cuius animus mulieris esset corruptus, eius corpus castum esse non putarint. Quid in uiris? idem ne hoc obseruabant? Minimè. Quid ita? Quia uiros ad unũquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, Bene maiores nostri hoc comparauerunt, ut neminem regem, quem armis cepissent, uita priuarent. Quid ita? Quia quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulò antè in amplißimo statu collocarat. Quid quod exercitũ contrà duxit? Desino meminisse. Quid ita? Quia uiri fortis est, qui de uictoria contendant, eos hostes putare:

qui uicti sunt, eos homines iudicare: ut poßit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. & ille si uicisset, num idem fecisset? nō profectò tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem (b) stulticiam cōtemnere, non imitari consueui. Hæc exornatio ad sermonem uehementer accōmodata est, & animum auditoris reddit attentum, tùm uenustate sermonis, tùm rationum expectatione. SENTENTIA est oratio sumpta de uita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat, in uita breuiter ostendit, hoc modo: Difficile est primùm uirtutem reuereri, qui semper secūda fortuna sit usus. Itē: Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Itē: Egens æquè est is qui non satis habet, & is cui nihil satis potest esse. Item: Optima uiuendi ratio est eligenda: eam iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiæ simplices non sunt improbandæ: propterea quòd habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoq; probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo: Omnes benè uiuendi rationes in uirtute sunt collocādæ, propterea quòd sola uirtus in sua potestate est: omnia præter eam subiecta sunt fortunæ dominationi. Itē: Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius secuti sunt: hi simul ac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cum enim recessit ea res quæ fuit consuetudinis causa: nihil superest, quare poßint in amicitia retineri.

Sunt itē sententiæ, quæ duplices efferuntur, hoc modo, sine ratione: Errant qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ se putant fugisse: Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adolescentium peccatis ignosci

putant oportere, falluntur, propterea quòd ætas illa nõ est impedimento bonis studijs. at hi sapienter faciũt, qui adolescentes maximè castigãt: ut quibus uirtutibus omnem uitam tueri poßint, eas in ætate maturißima uelint comparare. Sententias interponi rarò conuenit: ut rei actores, non uiuendi præceptores esse uideamur: cum ita interponentur, multum afferent ornamenti. Nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad causam uideat accommodari rem certam ex uita, & moribus sumptam. CONTRARIVM idem ferè est, quod contentio. Contrarium est, quod ex rebus diuersis duabus, alterã breuiter & facilè confirmat, hoc pacto: Nam qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicũ fore speres? Et item: Nam quem in amicitia perfidiosum esse cognoueris: eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et qui priuatus intolerabili superbia fuerit: eum commodum, & sui cognoscentem uidere in potestate quis speret? Et qui in sermonibus & conuentu amicorum uerum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item: Quos ex collibus deiecimus: (a) cum his 30
in campo metuimus dimicare? Qui, cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant: hi, postquam pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores? Hoc exornationis genus breuibus & continuatis uerbis perfectum esse debet; & cùm commodum est auditu propter breuem & absolutam cõclusionem: tùm uerò uehementer id quod opus est oratori, comprobat contraria re: & ex eo quod dubium non est, expedit illud quod dubium est, ut aut dilui non poßit, aut multò difficillimè poßit. MEMBRVM orationis appellatur res breuiter absoluta

luta sine totius sententiæ demonstratione: quæ denuò a- lio membro orationis excipitur, hoc modo. Et inimico proderas: id est unum, quod appellatur membrum. dein de hoc excipiatur oportet ab altero, Et amicum lædebas.

Ex duobus membris solis hæc exornatio potest con- stare. sed commodißima & absolutißima est, quæ ex tri bus constat, hoc pacto. Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item, Nec reipub. consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti.

ARTICVLVS dicitur, cũ singula uerba interuallis di- stinguuntur cæsa oratione, hoc modo. Acrimonia, uoce, uultu, aduersarios perterruisti. Item, Inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia sustulisti. Inter huius generis, & illius superioris uehementiam hoc interest: quòd il- lud tardius et rarius uenit, hoc crebrius et celerius per- uenit. Itaq; in illo genere ex remotione brachij, & con- tortione dextræ gladius ad corpus afferri: in hoc autẽ, crebro & celeri uulnere corpus consauciari uidetur.

CONTINVATIO, est densa & continens frequen- tatio uerborum, cum absolutione sententiarum. ea ute- mur commodißimè tripartitò: in sententia, in contra- rio, in conclusione. In sententia, hoc pacto. Ei non mul- tum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in uirtute, quàm in casu præsidium collocauit. In contrario, hoc modo. Nam si quis spei non multum collocarit in casu, quid est quod ei magnopere casus obesse posset? In con- clusione, hoc pacto. Quod si in eos plurimũ fortuna po test, qui suas rationes omnes in casum contulerunt: non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis uim adeò frequentatio est necessaria, ut

infirma

infirma facultas oratoris uideatur, nisi sententiã, & contrariũ, & conclusionem frequentibus efferat uerbis: sed & aliâs quoq; nonnunquam, non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per huiuscemodi continuationes. COMPAR appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus antè diximus, quæ cõstant (b) ex pari ferè numero syllabarum. hoc nõ de enumeratione nostra fiet, nam id quidẽ puerile est: sed tantum affert usus & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre poßimus, hoc modo. In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat, hæc omnia graueis casus administrabant. Item, Illi fortuna fœlicitatem dedit, huic industria uirtutem comparauit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non planè par sit numerus syllabarum, & tamen esse uideatur: si una, aut etiam altera syllaba est alterũ breuius: aut, si cum in altero plures sunt, in altero longior aut longiores, plenior aut pleniores syllabæ erunt, ut longitudo aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur, & exæquet. SIMILITER cadens exornatio dicitur, cum in eadem constructione uerborum duo aut plura sunt uerba, quæ similiter iisdem casibus efferuntur, hoc modo. Hominem laudas egentem uirtutis, abundantẽ fœlicitatis. Item, Cuius omnis in pecunia spes est, eius à sapientia est animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum: & tamen, cum ita uiuit, neminem præ se ducit hominem. SIMILITER desinens est, cum tametsi casus non insunt in uerbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto. Turpiter audes facere, nequiter studes dicere. Viuis inuidiosè, delinquis studiosè, loqueris odiosè.
Item,

Item, Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine uersatur, inter se uehementer conueniunt: & ea re, qui his benè utuntur, plerunq; simul ea collocant in ijsdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet. Perditißima ratio est amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. Hîc & ea uerba quæ casus habent, ad casus similes: & illa quæ non habent, ad similes exitus ueniunt. ANNOMINATIO est, cum ad idem uerbum acceditur commutatione unius literæ, aut literarum, aut ad res dißimiles similia uerba accommodantur. Ea multis & uarijs rationibus conficitur, attenuatione, aut complexione eiusdem literæ, sic: Hic qui se magnificè iactat, atque ostentat, uenijt à te antè, quàm Romam uenit. Ex cõtrario: Hic quos homines alea uincijt, eos ferro statim uincit. Productione eiusdem literæ, hoc modo: Hunc auium dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiusdem literæ, hoc modo: Hic tametsi uidetur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantũ Curiam. Addendis literis, hoc pacto: Hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis literis, sic: Si lenones tanquam leones uitasset, uitæ se tradidisset. Transferendis literis, sic: Videte iudices utrũ
51 homini nauo, an uano credere malitis. Itẽ: Nolo (a) esse laudator, ne uidear adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem uelis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in literarum commutatione, breuitate, aut productione, aut translatione, aut aliquo huiusmodi genere uersantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tàm propinquam in uerbis similitudinem, & tamen dißimiles non sunt; quibus de generibus unum est huiusmo-

iusmodi: Quid ueniam, qui sim, quare ueniam, quem insimulem, cui prosim, quem postulem, breui cognoscetis. Nam hîc est in quibusdã uerbis quædam similitudo non tã affectanda, quàm illæ superiores, sed tamen adhibenda nõnunquam. Alterum genus huiusmodi: Demus operam Quirites, ne omnino Patres conscripti circunscripti putentur. hæc annominatio magis accedit ad similitudinẽ, quàm illa superior, sed minus quàm illæ superiores: propterea quòd nõ solum additæ, sed uno tempore demptæ quoq; literæ sunt. Tertiũ genus est, quod uersatur in casuum commutatione, aut unius, aut plurium nominũ. unius nominis, hoc modo: Alexãder Macedo summo labore animũ ad uirtutes à pueritia cõfirmauit: Alexandri uirtutes per orbem terræ cum laude & gloria uulgatæ sunt: Alexandrum omnes maximè metuerunt, item plurimum dilexerunt: Alexandro si uita data longior esset, Oceanum Macedonum gloria transuolasset.

Variè hîc unum nomen in commutatione casuum uolutatum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modo facient annominationem. Tiberiũ Gracchum Remp. administrantem indigna prohibuit nex diutius in ea re commorari. C. Graccho similiter occisio oblata est, quæ uirum reip. amantissimũ subitò de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum, malorum perfidia per scelus uita priuauit. Tuus ô Druse sanguis domesticos parietes & uultũ parentis aspersit. Sulpitio, cui paulo antè omnia concedebant, eum breui spacio non modò uiuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum (quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus uerbis, tertium in annominationibus positũ est) perrarò sumenda sunt,

da sunt, cùm in ueritate dicemus: propterea quòd non hæc uidentur reperiri posse sine elaboratione, et operæ consumptione. Eiusmodi autem studia ad delectationē, quàm ad ueritatem, uidentur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & seueritas oratoria minuitur his exornationibus frequēter collocatis: & nō modò tollitur authoritas dicendi, sed offenditur quoq; in eiusmodi oratione auditor: propterea quòd est in his lepos & festiuitas, non dignitas neq; pulchritudo. Quare, quæ sunt ampla & pulchra, diu placere possunt: quæ lepida & concinna, citò satietate afficiunt (b) aurium sensum fastidiosißimum. Quomodo igitur, si crebrò his generibus utemur, puerili uidebimur elocutione delectari: ita si rarò has interseremus exornationes, & in causa tota uariè dispergemus, commodè luminibus distinctis illustrabimus orationē. SVBIECTIO est, cùm interrogamus aduersarios, aut quærimus ipsi quid ab illis, aut quid contra nos dici poßit. deinde subijcimus id quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum sit, aut offuturum illis è contrario, hoc modo. Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus factus sit? amplum patrimonium relictum est? At patris bona uenierunt. hæreditas aliqua obuenit? non potest dici, sed etiā à necessarijs omnib. exhæreditatus est. præmiū aliquod ex lite aut iudicio cepit? non modò id non fecit, sed etiā insuper ipse grandi sponsione uictus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes uidetis: aut isti domi nascitur aurum, aut unde licitum non est pecunias accepit. Item: Sæpe iudices animaduerti, multos aliqua ex honesta rē, quam ne inimici quidem criminari poßint, sibi præsidium petere: quorum nihil potest aduersarius

uersarius facere. nam utrum ad patris eius uirtutem confugiet? at eum uos iurati capite damnastis. an ad suam reuertetur antiquam uitam, alicubi honestè tractatam? nam hic quidem ante oculos uestros quomodo uixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus uos conueniat commoueri? at hi quidem nulli sunt. amicos proferet? at nemo est qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item: Credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxisti? non: nam indemnatum necasti. leges, quæ id facere prohibent, ueritus es? at ne scriptas quidē iudicasti. cùm ipse te ueteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosius occidisti. quid, cum tibi pueri ad pedes uolutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelißimè sepultura quoq; prohibuisti. Multum inest acrimoniæ & grauitatis in hac exornatione, propterea quòd, cum quæsitum est quid oporteat, subijcitur id nō esse factum: quare facillimè fit, ut augeatur indignitas negocij. Ex eodem genere, ut ad nostram quoq; personam referamus subiectionem, sic. Nam quid me facere conueniret, cum à tanta multitudine Gallorum circunsederer? an dimicarem? at cum parua manu tum prodiremus, locum quoq; inimicißimum habeamus. Sederem in castris? at neq; subsidium, quod expectarem, habebamus: neq; erat, quo uitam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamus. Vitam militum negligerem? at ea uidebar eos accepisse conditione, ut quoad possem incolumes patriæ & parentibus conseruarem. (a) Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quàm impedimentorum. Huiusmodi consequuntur identidem subiectiones, ut ex omnibus ostendi uidea- 32

di uideatur, nihil potius quàm quod factum sit, faciundum fuisse. GRADATIO est, in qua non antè ad consequens uerbum descenditur, quàm ad superius conscensum est, hoc modo: Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis & quod libet licet, & quod licet possunt, & quod possunt audēt, & quod audent faciunt, et quod faciunt uobis molestum non est. Item: Non sensi hoc, & non suasi: neq; suasi, & non ipse statim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neque perfeci, & non probaui. Item: Africano industria uirtutem, uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item: Imperium Græciæ fuit apud Athenienses, Atheniensium potiti sunt Spartiatæ, Spartiatas superauêre Thebani, Thebanos Macedones uicerunt, qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Asiam bello subactam. Habet in se quendam lepôrem superioris cuiusq; crebra repetitio uerbi, quæ propria est huius exornationis. DEFINITIO est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter & absolutè, hoc modo: Maiestas Reipub. est, in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Item: Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut cõuicio aures, aut aliqua turpitudine uitã cuiuspiam uiolãt. Itẽ: Non est ista diligentia, sed auaricia: eò quòd diligentia est accurrata conseruatio suorum, auaricia iniuriosa appetitio alienorum. Item: Non est ista fortitudo, sed temeritas: propterea quòd fortitudo est cõtemptio laboris & periculi, cum ratione utilitatis & compensatione commodorum: temeritas est, cum inconsiderata laborum perpeßione gladiatoria periculorum susceptio.

Hæc igitur commoda putatur exornatio, quòd omnẽ rei cuiuspiam uim & potestatem ita dilucidè proponit,

ponit, & breuiter explicat, ut neque pluribus uerbis oportuisse dici uideatur, neq; lucidius potuisse dici putetur. TRANSITIO uocatur, quæ cùm ostendit breuiter quod dictum sit, proponit item breui quod cõsequatur, hoc modo: In patriam cuiusmodi fuerit habetis, nunc in parentes qualis extiterit considerate. Item: Mea in istum beneficia cognoscitis, nũc quomodo iste mihi gratiam retulerit accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res: nam & quid dixerit cõmonet, & ad reliquum comparat auditorẽ. CORRECTIO est, quæ tollit id quod dictũ est, & pro eo id quod magis idoneũ uidetur reponit, hoc pacto: Quòd si iste suos hospites rogasset, imò innuisset modò, hoc facilè perfici posset. Item: Nam postquam isti uicerũt, atq; (b) adeò uicti sunt, eam quomodo uictoriam appellẽ, quæ uictoribus plus calamitatis quàm boni dederit? O uirtutis comes inuidia, quæ bonos insequeris plerunq;, imò adeò insectaris. Cõmouetur hoc genere animus auditoris: res enim cõmuni uerbo elata tantummodo dicta uidetur, ea post ipsius oratoris correctionẽ magis idonea fit pronunciatione. Nõ igitur satius esset, dicet aliquis, ab initio, præsertim cùm scribas, ad optimũ et electißimũ uerbum deuenire? Est cum nõ est satius, si cõmutatio uerbi id erit demonstratura, eiusmodi rem esse: ut cùm eam communi uerbo appellaris, leuius dixisse uidearis: cùm ad electius uerbum accedas, insigniorem rem facias. quòd si continuò uenisses ad id uerbum, nec rei nec uerbi gratia animaduersa esset. OCCVPATIO est, cùm dicimus nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id quod tunc maximè dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus

idoneum putarem: nunc consultò relinquo, & illud præ tereo, quòd rei militaris te infrequentem tradidisti. Deinde, quòd iniuriarũ satisfecisti Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. horum nihil dico, reuertor ad illud de quo iudicium est. Item: Non dico te ab socijs pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quòd ciuitates, regna, domus omniũ depeculatus es: furta, rapinas omnes tuas omitto. Hæc utilis est exornatio, si aut rem quam non pertineat alijs ostendere, occultè ammonuisse prodest: aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facilè potest reprehendi: ut utilius, si occultè fecisse suspicionem, quàm huiusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur. DISIVNCTIO est, cùm eorum de quibus dicimus, aut utrunq;, aut unumquodq; certo concluditur uerbo, sic. Populus Ro. Numantiam deleuit, Carthaginem sustulit, Corinthum disiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis uires corporis auxiliatæ sunt: nihil Carthaginensibus scientia rei militaris adiumento fuit: nihil Corinthijs erudita calliditas præsidij tulit: nihil Fregellanis morum, & sermonis societas opitulata est. Item: Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut uetustate extinguitur. Hîc utrunq;, & in superiore exemplo unamquanq; rem certo uerbo cõcludi uidemus. CONIVNCTIO est, cùm interpositione uerbi & superiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores: hoc modo. Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut uetustate. ADIVNCTIO est, cùm uerbum, quo res comprehenditur, non interponimus: sed aut primum, aut postremũ collocamus. Primum hoc pacto: Deflorescit formæ dignitas aut morbo, aut uetustate. Postremum sic: Aut morbo aut uetustate formæ dignitas deflorescit.

rescit. Ad festiuitatem (a) disiunctio est apposita: quare rarius utemur ea, ne satietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio: quare saepius adhibenda est. Hae tres exornationes de simplici genere manant. CONDVPLICATIO est, cum ratione amplificationis aut cõmiserationis, eiusdẽ unius aut pluriũ uerborũ iteratio: hoc modo. Tumultus C. Gracchi, tumultus domesticos et intestinos comparat. Itẽ: Cõmotus non es, cùm tibi mater pedes amplexaretur, non es cõmotus. Item: Nunc etiam audes in horum conspectum uenire proditor patriae, proditor inquam patriae uenire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem cõmouet eiusdem redintegratio uerbi, & uulnus maius efficit in contrario causae, quasi aliquod telum saepius perueniat in eandẽ partem corporis. INTERPRETATIO est, quae non iterans idem redintegrat uerbum: sed id cõmutat, quod positũ est, alio uerbo, quod idem ualeat, hoc modo: Remp. radicitùs euertisti, ciuitatem funditùs deiecisti. Item: Patrem nefariè uerberasti, parenti manus sceleratè intulisti. Necesse est eius, qui audit animum cõmoueri, cùm grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborũ. COMMVTATIO est, cũ duae sentẽtiae inter se discrepantes ex trãsiectione ita efferũtur, ut à priore posterior cõtraria priori proficiscatur, hoc modo: Esse oportet ut uiuas, non uiuere ut edas. Itẽ: Ea re poëmata nõ facio, quia cuiusmodi uolo nõ possum, cuiusmodi possum nolo. Itẽ: Quae de illo dicuntur, dici non possunt: quae dici possunt, non dicuntur. Item: Si poëma, loquens pictura est, pictura tacitum poëma debet esse. Item: Quia stultus es, ea re taces: non tamen quia taces, ea re stultus es. Non potest dici, quin cõmodè fiat, cùm contrariae sententiae translatione

uerba quoq; conuertantur. Plura subiecimus exempla: ut quoniam difficile est hoc genus exornationis inuētu, dilucidum esset: ut cum benè esset intellectum, facilius in dicendo inueniretur. PERMISSIO est, cùm ostendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere, et concedere alicuius uoluntati, sic: Quoniā omnibus rebus ereptis, solùm mihi superest animus & corpus: hæc ipsa, quæ mihi de multis sola relicta sunt, uobis, & uestræ condono potestati. Vos me, quo pacto uobis uidetur, utamini atque abutamini licebit impunè: in me quicquid libet statuite, dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametsi aliâs quoq; nōnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commouendam uehementißimè est accōmodatū. DVBITATIO est, cùm quærere uidetur orator, utrū de duobus potius, aut quid de pluribus potißimum dicat, hoc modo: Obfuit eo tēpore plurimū Reip. consulum, siue stulticiam, siue maliciam dicere oportet, siue utrunque. Item: Tu istud ausus es dicere (b) homo omnium mortalium? quæro, quōnam te digno moribus tuis appellē nomine? EXPEDITIO est, cùm rationibus cōpluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: Necesse est, cùm constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas te aut uacuum possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hæreditate tibi uenisse. Vacuum, cùm ego adessem, poßidere non potuisti. Tuum usu fecisse etiam nunc non potes: Emptio nulla profertur. Hæreditate tibi me uiuo mea pecunia uenire nō potuit. Relinquitur ergo, ut me ui de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimum iuuabit coniecturales argumētationes, sed nō erit tanquā in ple-

risq;

risq;, ut cùm uelimus ea poßimus uti. nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negocij natura dabit facultatem. DISSOLVTIO est, quæ coniunctionibus uerborũ è medio sublatis, separatis partibus effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognotis, obsequere amicis, obtẽpera legibus. Item: Descende in integram defensionem, noli quicquã recusare, da seruos in quæstionem, stude uerũ inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet, & uehementißimũ est, & ad breuitatem accommodatum. PRAECISIO est, cùm dictis quibusdam reliquum quod cœptum est dici, relinquitur audientium iudicio, sic: Mihi tecum præcertatio non est, ideo quòd populus Rom. me, nolo dicere, ne cui fortè arrogans uidear: te autem sæpe ignominia dignum putauit. Item: Tu ista nunc audes dicere? qui nuper alienæ domui, non ausim dicere: ne cùm te digna dixero, me indignum quippiam dixisse uidear. Hîc atrocior tacita suspicio, quàm diserta explanatio facta est. CONCLVSIO est, quæ breui argumentatione ex ijs quæ antè dicta sunt, aut facta, conficit id quod necessariò consequatur, hoc modo: Quòd si Danais datum erat oraculum, non posse capi Troiam, sine Philoctetæ sagittis: hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam. Restant etiam decem exornationes uerborum, quas idcircò non uagè dispersimus, sed à superioribus separauimus, quòd omnes in uno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc proprium est, ut ab usitata uerborum potestate recedatur, atq; in aliam rationem cum quadã uenustate oratio conferatur. De quibus exornationibus Nominatio est prima, quæ nos admonet, ut cui rei nomen aut non sit, aut satis idoneum

non sit, eam nosmet idoneo uerbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis, hoc modo: Vt maiores rudere, & uagire, et mugire, et murmurare, & sibillare appellauerunt. Significandæ rei causa, sic: Postquam iste in remp. fecit impetum, fragor ciui-
34 tatis (a) in primis est auditus. Hoc genere raró est utendum, ne noui uerbi aßiduitas odium pariat: sed si commodè quis eo utatur, & raró, non modò non offendet nouitate, sed etiam exornabit orationem. PRONOMINATIO est, qua sicuti cognomine quodam extraneo, demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest. ut si quis, cum loquatur de Grachis: At non Africani nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt. Item, si quis de aduersario dicat: Videte nunc, inquit iudices, quemadmodum me Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non inornatè poterimus & in laudando, et in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomen, quod pro certo nomine collocamus. DENOMINATIO est, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua poßit intelligi res, quæ non suo uocabulo sit appellata. id aut ab inuentore conficitur: ut si quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet. aut ab inuento: ut si quis pro Libero uinum, pro Cerere frugem appellet. Aut ab instrumento dominum: ut si quis Macedonas appellarit hoc modo. Non tam citò Sarissæ Græcia potitæ sunt. aut idem Gallos significans dicat: Nec tam facilè ex Italia armatura transalpina depulsa est. Aut id quod fit, ab eo qui facit: ut si quis, cum bello uelit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat: Mars istud necessario te facere coëgit. Aut si quod facit, ab eo quod fit: ut cum desidiosam artem dicemus, quia desidiosos

diosos facit: & frigus pigrum, quia pigros efficit. Ab eo quod continet, id quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non potest uinci, nec Græcia disciplinis. nam hîc pro Græcis & Italis, quæ continent, notata sunt. Ab eo quod continetur, id quod continet: ut si quis aurum, uel argentum, aut ebur nominet, cum diuitias uelit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuisio, quàm in quærendo difficilis inuentio est; ideo quod plena consuetudo est, non modò poëtarum & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, huiusmodi denominationum. CIRCVITIO est, oratio rem simplicè assumptã circunscribens elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic, nisi ornandi ratio quædã esset habita, Scipio potuit & Carthago simpliciter appellari. TRANSGRESSIO est, quæ uerborum perturbat ordinem peruersione, aut transiectione. Peruersione, sic: Hoc uobis deos immortales arbitror dedisse uirtute pro uestra. Transiectione, hoc modo: Instabilis in istum plurimum fortuna ualuit, omnes inuidiosè eripuit tibi benè uiuendi casus facultates. Huiusmodi transiectio, quæ rem non reddit obscuram, multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum est: in quibus oportet uerba (b) sicut à poëtis, in quendam extruere numerum, ut perfectè & perpolitissimè possint esse absolutæ. SVPERLATIO est, oratio superans ueritatem, alicuius augendi minuendiue causa. hæc sumitur separatim, aut cum comparatione. Separatim sic: Quòd si concordiam retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinem solis ortu atq; occasu metiemur. Cum cõparatione, aut à similitudine, aut à præstantia superlatio sumitur.

A similitudine sic: Corpore niueum candorem, aspectu igneū ardorem assequebatur. A præstantia, hoc modo: Cuius ore sermo melle dulcior profluebat. Ex eodem genere hoc est: Tantus erat in armis splēdor, ut solis fulgor obscurior uideretur. INTELLECTIO est, cum res tota parua de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur: Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij commonebant? nam hic omnis sanctimonia nuptiarū uno signo tibiarum intelligitur. De toto pars: ut si quis ei qui uestitum, aut ornatū sumptuosum ostendet, dicat: Ostentas mihi diuitias, et locupletes copias iactas. Ab uno plura intelliguntur hoc modo: Pœno fuit Hispanus auxilio: fuit immanis ille trāsalpinus: in Italia quoq; non nemo sensit idē togatus. A pluribus unum sic intelligitur: Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat, itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati: & hic unum pectus, et unus pulmo intelligitur. & erit illic diminutus numerus festiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia. ABVSIO est, quæ uerbo simili & propinquo pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues sunt, aut parua statura, aut longū in homine consiliū, aut oratio magna, aut uti pauco sermone. Nā hic facile est intellectu, finitima uerba rerū dißimiliū, ratione abusionis esse traducta.

TRANSLATIO est, cum uerbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem rectè uidetur posse transferri. ea utimur rei ante oculos ponendæ causa, sic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito. Breuitatis causa, sic: Recēs aduentus exercitus subitò ciuitatē extinxit. Obscœnitatis uitādæ causa, sic:

sic: Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augēdi causa, sic: Nullius mœror et calamitas istius explere inimicitias, & nefariam saturare crudelitatem potuit. Minuendi causa, sic: Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paululum in rebus difficillimis aspirauit. Ornandi causa, sic: Aliquando Reipub. rationes, quæ malitia nocentum exaruerant, uirtute optimatum reuirescunt. Translationem dicunt pudentem esse oportere, ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temerè & cupidè uideatur in dißimilem transcurrisse. PERMVTATIO est, oratio aliud uerbis (a) aliud sententia demonstrans. 35
Ea diuiditur in tres partes, similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum translationes unà, aut plures frequenter ponuntur à simplici ratione ductæ, sic: Nam cum canes fungantur officijs luporum, cui nam præsidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à persona, aut à loco, aut à re aliqua similitudo augendi aut minuendi causa ducitur: ut si quis Drusum, Gracchum, Numitorem obsoletum dicat. Ex contrario ducitur sic: ut si quis hominem prodigum & luxuriosum illudens, parcum & diligentem appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur, & illo primo quod à similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus uti. Per similitudinem sic: Quid ait hic rex, atq; Agamemnon noster, siue, ut crudelitas est, potius Atreus? Ex contrario, si quem impium, qui patrem uerberauerit, Aeneam uocemus: intemperantem & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc sunt ferè quæ dicenda uidebantur de uerborum exornationibus. nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

DISTRI-

DISTRIBVTIO eſt, cum in plures res aut perſonas certas negocia quædã diſpertiuntur, hoc modo: Qui ueſtrum, iudices, nomen Senatus diligit, hunc oderit neceſſe eſt: petulantiſsimè enim ſemper iſte oppugnauit Senatum, qui equeſtrem locum ſplendidiſsimum cupit eſſe in ciuitate, is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe uelit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſsimo maculæ atque dedecori ſit. qui parentes habetis, oſtendite iſtius ſupplicio uobis homines impios non placere: quibus liberi ſunt, ſtatuite exemplum, quantæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus huiuſmodi comparatæ. Item: Senatus officium eſt, conſilio ciuitatem iuuare: magiſtratus officium eſt, opera & diligentia conſequi uoluntatem ſenatus: Populi officium eſt, res optimas & homines idoneos maximè ſuis ſententijs eligere & probare: accuſatoris officium eſt, inferre crimina: defenſoris, diluere & propulſare: teſtis eſt, dicere quæ ſcierit, aut audierit: Quæſitoris eſt, unumquenque horum in officio ſuo continere. Quare L. Caßi, ſi teſtem, præterquam quod ſciat, aut audierit, argumentari, & coniectura proſequi patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimonij commiſcebis: teſtis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defenſionem parabis. Eſt hæc exornatio copioſa: comprehendit enim breui multa, & ſuum cuique tribuens, officium ſeparat, & res diuidit plures.

LICENTIA eſt, cum apud eos quos aut uereri aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure noſtro dicimus, quod eos minimè offendat: aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato uerè reprehendi poſſe uideantur, (b) hoc modo. Miramini, Quirites, quòd ab omnibus ueſtræ rationes deſerantur: quòd cauſam ueſtram nemo

ſuſcipiat:

suscipiat: quòd se nemo uestri defensorem profiteatur: id tribuite uestræ culpæ, atq; desinite istud mirari. quid enim est, quare non omnes istam rē fugere ac uitare debeant? Recordamini, quos habueritis defensores: studia eorum uobis ante oculos proponite. deinde omnium exitus considerate: tùm uobis ueniat in mentem, ut uerè dicam, negligentia uestra, siue ignauia potius: illos omnes ante oculos uestros trucidatos esse: inimicos eorum uestris suffragijs in amplißimum locum peruenisse. Item, Nam quid fuit, iudices, quare in sententijs ferendis dubitaueritis? aut istum hominem nefarium ampliaueritis? nō apertißimæ res erant crimini datæ? nō omnes hæ testibus comprobatæ? non contra tenuiter & nugatoriè responsum? hîc uos ueriti estis, si primo cœtu cōdemnasſetis, ne crudeles existimaremini. dum eam uitastis uituperationem, quæ longè à uobis erat absutura, eam inuenistis, ut timidi atque ignaui putaremini. Maximas & priuatas & publicas calamitates accepistis: cum etiam maiores impendere uideantur, sedetis, et oscitàmini. Luce noctem, nocte lucē expectatis. Aliquid quotidie acerbi atq; incommodi nunciatur: & eum, cuius opera nobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis, ac Reip. perniciem retinetis, quoad potestis in ciuitate. Eiusmodi licentia si nimium uidebitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur. nam cōtinuò aliquid huiusmodi licebit inferre. Hîc ego uirtutem uestram quæro, sapientiam desidero, ueterem consuetudinem requiro: ut quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracundia & molestia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maximè facit, ut & illi qui audient,

à culpa

à culpa absint: & nos qui dicimus, amici eorum & ueritatis esse uideamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur: cum aut ita obiurgamus eos qui audiũt, quomodo ipsi se cupiunt obiurgari: aut id quod scimus facilè omnes audituros, dicimus nos timere quomodo accipiant: sed tamẽ ueritate commoueri, ut nihilo secius dicamus. horũ amborum generum exempla subijciemus. Prioris huiusmodi: Nimium, Quirites, animis estis simplicibus & mansuetis: nimiũ creditis unicuiq;: existimatis unumquenq; eniti, ut perficiat quæ uobis pollicitus sit: erratis, et frustra falsa spe iam diu detinemini: stulticia uestra est, quia quod erat in uestra potestate, ab alijs petere, quàm ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplũ: Mihi cum isto, iudices, fuit amicitia: sed ista tamẽ amici-
36 tia, tametsi uereor quomodo (a) accepturi sitis, uos me priuastis. Quid ita? quia, ut uobis essem probatus, eum qui uos oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomẽ est, sicuti demonstrauimus, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude & aßimulatione, de qua superius diximus, quæ nõ indiget mitigationis, propterea quòd imitatur licentiam, et sua sponte ad animum auditoris se accommodat. DIMINVTIO est, cum aliquid esse in nobis, aut in ijs quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium: quod ne qua significetur arrogans ostentatio, diminuitur & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo iure, iudices, dico: me labore et industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hîc si quis dixisset, ut optimè tenerem, tametsi

uerè dixiſſet, tamen arrogans uiſus eſſet. Nunc et ad inuidiam uitandam, et ad laudem comparandam ſatis dictum eſt. Item: Vtrum igitur auariciæ cauſa, an egeſtatis acceßit ad maleficium? Auariciæ? at largißimus fuit in amicos, quod ſignum liberalitatis eſt, quæ contraria auariciæ eſt. Egeſtatis? at huic quidem pater, nolo nimiū dicere, non tenuißimum patrimonium reliquit. Hîc quoque uitatum eſt, ne magnum, aut maximum diceretur. Hoc igitur in noſtris, aut eorum quos defendemus, egregijs commodis proferendis obſeruabimus. Nam eiuſmodi res & inuidiam contrahunt in uita, et odium in oratione, ſi inconſideratè tractes. Quare quemadmodum in uiuendi ratione fugitur inuidia, ſic in dicendo conſilio uitatur odium. DESCRIPTIO nominatur, quæ rerum conſequentium continet perſpicuam & dilucidam cum grauitate expoſitionem, hoc modo: Quòd ſi iſtum, iudices, ueſtris ſententijs liberaueritis, ſtatim ſicut è cauea leo miſſus, aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex cathenis uolitabit, & uagabitur in foro: acuens dentes multos in cuiuſq; fortunas, in omnes amicos atq; inimicos, notos atq; ignotos incurſans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, ac omnem familiam perfringens, rempub. funditùs labefactans: quare, iudices, eijcite eum de ciuitate: liberate omnes formidine, uobiſq; ipſis conſulite. nam ſi iſtum impunitum dimiſeritis: in uoſmet ipſos, mihi credite, feram & truculentam beſtiam, iudices, immiſeritis. Item: Nam ſi de hoc iudices grauem ſententiam tuleritis, uno iudicio ſimul multos iugulaueritis: grandis natu parens, cuius ſpes ſenectutis omnis in huius adoleſcētia poſita eſt, quare uelit in uita manere, nō habebit. filij parui priuati

patris

patris auxilio, ludibrio & despectui paternis inimicis erunt oppositi. tota domus (b) huius indigna concidet calamitate: at inimici statim sanguinolenta palma, crudelißima uictoria potiti, insultabunt in horum miserias, & superbia re simul & uerbis inuehentur. Item: Nam neminē uestrûm fugit, Quirites, capta urbe, quæ miseriæ consequi soleant: arma qui cōtrà tulerint, statim crudelißimè trucidantur: cæteri qui poßunt per ætatem & uires laborem ferre, rapiuntur in seruitutē: qui non poßunt, uita priuantur: uno deniq; atq; eodem tempore domus hostili flagrat incendio, & quos natura aut uoluntas necessitudine aut beneuolentia coniunxerit, distrahuntur: liberi partim è gremijs parentū diripiuntur, partim in sinu iugulantur, partim ante pedes constuprantur. nemo (iudices) est qui poßit satis rem consequi uerbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis uel indignatio, uel misericordia potest commoueri, cùm res consequentes comprehensæ uniuersæ, perspicua breuiter exprimuntur oratione.

DIVISIO est, quæ rem semouens à re, utranque absoluit ratione subiecta, hoc modo. Cur ego nunc tibi quicquam obijciam? si probus es, nō meruisti: sin improbus, non commoueris. Item: Quid nunc ego de meis proprijs meritis prædicem? si meministis, obtundam: sin obliti estis, cùm re nihil egerim, quid est quod uerbis proficere poßim? Item: Duæ res sunt, quæ poßunt homines ad turpe compendium commouere: inopia atq; auaricia. te auarum in fraterna diuisione cognouimus, inopem atq; egentem nunc uidemus. qui potes igitur ostendere causam maleficij non fuisse? Inter hanc diuisionem, & illā quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo di-

mo diximus, secundum narrationē, hoc interest. illa diuidit per enumerationem aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & breui duabus aut pluribus partibus subijciens rationes, exornat orationem. FREQVENTATIO est, cùm res in tota causa dispersæ coguntur unū in locum: quò grauior, aut acrior, aut criminosior oratio sit, hoc pacto. A quo tādē abest iste uitio? quid est, iudices, cur uelitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor est, insidiator alienæ: cupidus, intemperās, petulans, superbus, impius in parētes, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, deniq; in omnes intolerabilis. Eiusdem generis est illa frequentatio, quæ plurimum coniecturalibus causis opitulatur: cum suspiciones, quæ separatim dictæ minutæ & infirmæ erant, unū in locum coactæ rem uidentur perspicuā facere, non suspiciosam, hoc pacto. Nolite igitur, iudices, nolite ea quæ dixi separatim spectare, sed omnia colligite & conferte in unum. Si & commodum ad istum ex morte illius ueniebat, & uita est turpissima (a) hominis, animus auarissimus, fortunæ familiaris rei attenuatissimæ, & res ista bono nemini præter istum fuit, neq; alius quisquam æquè commodè, neq; iste alijs cōmodioribus rationibus facere potuit, neq; præteritū quicquam est ab isto quod opus fuerit ad maleficium, neq; factum quòd opus non fuerit: & cùm locus idoneus maximè quæsitus, tùm occasio aggrediēdi commoda, tempus adeundi opportunissimū, spaciū conficiendi longissimū sumptum est, non sine maxima occultandi & perficiendi maleficij spe: & præterea antè quàm occisus homo is est, iste uisus est in eo loco in quo

est occisio facta, solus. Paulò pòst in ipso loco maleficij, uox illius qui occidebatur audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domũ rediisse constat: postera die titubanter et inconstanter de occisione illius locutũ. hæc partim testimonijs, partim quæstionibus et argumẽtis omnia comprobantur, et rumore populi, quem ex argumẽtis natum necesse est esse uerum. uestrũ, iudices, est his unum in locum collatis, certam sumere scientiam, nõ suspicionem maleficij. Nam unum aliquid aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose: ut omnia inter se à primo ad postremum conueniant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, & in coniecturali cõstitutione causæ fermè semper necessaria: & in cæteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. EXPOLITIO est, cùm in eodẽ loco manemus, & aliud atq; aliud dicere uidemur. Ea dupliciter fit, si aut eandẽ planè dicimus rem, aut de eadẽ re. Eandẽ rem dicimus non eodẽ modo. nam id quidem obtundere auditorem est, non rem expolire, sed cõmutare. Commutabimus tripliciter: uerbis, pronunciando, tractando. Verbis commutabimus, cùm re semel dicta, iterum aut sæpius alijs uerbis quæ idem ualeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ uitandum arbitretur. Cùm augetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profectò nullum uitæ discrimen sibi pro fortunis reip. fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper, ut pro patria studiosè quamuis in magnam descendat uitæ dimicationem. Pronunciando cõmutabimus, si tum in sermone, tũ in acrimonia, tum in alio atq; alio genere uocis atque gestus,
eadem

eadem uerbis commutando, pronunciatione quoq; uehementius immutabimus. hoc neq; commodißimè scribi potest, neq; parum est apertum, quare nõ eget exempli.

Tertium genus est commutationis, quod tractando conficitur, si sententiam traijciemus, aut ad sermocinationem, aut ad exuscitationem. Sermocinatio est, de qua planius paulò pòst suo loco dicemus: nunc breuiter ad hãc rem (b) quod satis sit attingemus, in qua cõstituetur alicuius personæ oratio accõmodata ad dignitatem, hoc modo, ut quò facilius res cognosci poßit, ne ab eadem sententia recedamus. Sapiens, qui omnia reip. causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secũ loquitur: Non mihi soli, sed etiam, atq; adeò multò potius natus sum patriæ: uita, quæ fato debetur, saluti patriæ potißimùm soluatur. Aluit hæc me, tutè atq; honestè produxit usq; ad hanc ætatem, munijt meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestißimis disciplinis.

Quid est, quod à me satis ei persolui poßit: unde hæc accepta sunt? quia hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis Reip. nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exuscitationem, cùm & nos commoti dicere uideamur, et auditoris animum commouemus, sic: Quis est tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis angustijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosißimè laudet, & sapientißimum iudicet? qui pro salute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro Reip. fortunis, quamuis magnum atq; atrox periculum studiosè suscipiat, & libenter subeat. equidem hunc hominem magis cupio satis laudare, quàm poßim, idemq; hoc certò scio uobis omnibus usu uenire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commu-

*tabitur rebus: uerbis, pronunciando, tractando: sed tra-
ctando dupliciter, sermocinatione & exuscitatione. Sed
de eadem re cùm dicemus, pluribus utemur commutatio
nibus. Nam cùm rem simpliciter pronunciauerimus, ra-
tionem poterimus subijcere. Deinde duplicem, uel sine
rationibus, uel cum rationibus pronunciare sententiam.
Deinde afferre contrarium. de quibus omnibus diximus
in uerborum exornationibus. Deinde simile & exem-
plum, de quo suo loco plura dicemus. Deinde conclusio-
nem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerũt, diximus,
demonstrantes argumentationem quemadmodum con-
cludere oporteat. in hoc libro docuimus, cuiusmodi esset
exornatio uerbi, cui conclusioni nomen est. Ergo huius-
modi uehementer ornata poterit esse expolitio, quæ con
stabit ex frequentibus uerborum exornationibus, & sen
tentiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabi-
tur: sed ab eiusdem sententiæ non recedamus exemplo, ut
scire possis, quàm facilè præceptione Rhetorica res sim-
plex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro
repub. periculum uitabit: ideo quòd sæpè fit, ut cum pro
Repub. perire noluerit, necessariò cum Repub. pereat: et
quoniam sunt omnia commoda à patria accepta, nullum
incommodum pro patria graue putandum est. ergo qui
fugiunt id periculum quod pro Repub. subeundum est,
stultè faciunt. nam neq; effugere incommoda possunt, &
38 ingrati (a) in ciuitatem reperiuntur. At qui patriæ peri-
cula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt:
cùm & eum quem debent honorem Reipub. reddunt, et
pro multis perire malunt quàm cum multis. Etenim ue-
hementer est iniquum, uitam, quam à natura acceptam
propter patriam conseruaueris, naturæ cùm cogat red-*

dere,

dere, patriæ cùm roget non dare: & cùm poßis cũ summa uirtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignauiam uiuere: & cùm pro amicis & parentibus & cæteris necessarijs adire periculũ uelis, pro Repub. in qua & hoc & illud sanctißimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen uenire. Itaq; uti contemnendus est, qui in nauigando se quàm nauim mauult incolumem: ita uituperandus, qui in Reipublicæ discrimine, suæ plus quàm communi saluti consulit. Naue enim fracta multi incolumes euaserunt: ex naufragio patriæ, saluus nemo potest enatare. Quod mihi benè uidetur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus in hostes misisse medios: unde amisit uitam, at non perdidit. Re enim uilißima & parua maximam redemit: dedit uitam, accepit patriam: amisit animam, potitus est gloria, quæ cum summa laude prodita, uetustate quotidie magis enitescit. Quòd si pro Republica debere accedere ad periculum, & ratione demonstratum est, et exemplo comprobatum: ij sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum uitant. In his igitur generibus expolitio uersatur, de qua producti sumus ut plura diceremus: quòd non modò cùm causam dicimus, adiuuat & exornat orationẽ, sed multo maximè per eam exercentur ad elocutionis facultatem. Quare conuenit extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti cùm exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro secundo. COMMORATIO est, cùm in loco firmißimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eòdem sæpius reditur. Hac uti maximè conuenit, & id est oratoris boni maximè proprium. Non enim datur auditori potestas

animum de re firmißima dimouendi. huic exemplũ satis idoneum subijci nõ potuit: propterea quòd hic locus nõ est à tota causa separatus sicut membrũ aliquod, sed tanquam sanguis profusus est per totum corpus orationis. CONTENTIO est, per quam contraria referuntur. Ea est in uerborum exornationibus, ut antè docuimus, eiusmodi:

Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes.

In sententiarum, huiusmodi: Vos huius incõmodis lugetis, iste Reipublicæ calamitate lætatur: uos uestris fortunis diffiditis, iste solus suis eò magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera (b) hoc interest: illud ex uerbis celeriter relatis constat, hîc sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet. SIMILITVDO est, oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponẽdi. Quomodo igitur quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationẽ, per breuitatem, per collationem. ad unamquamq; sumendæ causam similitudinis, accõmodabimus singulos modos pronunciandi. Ornandi causa sumitur per cõtrarium, sic: Non enim quemadmodum in palæstra, qui tædas candẽtes accipit, celerior est in cursu continuo, quàm ille qui tradit: ita melior imperator nouus qui accipit exercitum, quàm ille qui decedit: propterea quòd defatigatus cursor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc sine simili satis planè & perspicuè & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur, minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere solere. sed ornandi causa simile sumptum est, ut orationi dignitas

quædam comparetur. dictum est autem per contrarium. Nam tūc similitudo sumitur per contrarium, cum ei rei quam nos probamus, aliquā rem negamus esse similem, ut paulò antè, cum de cursoribus asserebamus. Per negationem dicetur probandi causa, hoc modo: Neq; equus indomitus, quamuis natura benè compositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, & aptus, quæ desiderantur ab equo: neq; homo indoctus, quamuis sit ingeniosus, ad uirtutem potest peruenire. hoc probabilius factum est, quod magis est uerisimile, non posse uirtutem sine doctrina comparari: quoniam nec equus quidem indomitus idoneus poßit esse. ergo sumptum est probandi causa, dictum est autem per negationem: id enim perspicuū est de primo similitudinis uerbo. Apertius dicendi causa similitudo dicitur per breuitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita conuenit exerceri, ut quoad necesse sit peruenire poßis: sed ut productus studio & uiribus ultrà facilè procurras. Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur: mala ratione facere, qui reprehendant eos qui uerbi causa post mortem amici liberos eius custodiant: propterea quòd in cursore tantum uelocitatis esse oporteat, ut efferatur usq; ad finem: in amico tantum beneuolentiæ studium, ut ultrà quàm amicus sentire poßit, procurrat amicitiæ studio. dictum autem simile est per breuitatem: non enim ita ut in cæteris rebus res ab re separata est, sed utræq; res coniunctè & confusè pronunciatæ. Ante oculos ponendi negocij causa, sumetur similitudo per collationem, sic: Vti citharœdus, cùm prodierit optimè uestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus uarijs intexta, et cum corona aurea magnis (a) fulgentibus 39

gemmis illuminata, citharam tenens exornatißimam auro & ebore distinctam: ipse præterea forma & specie sit, & statura apposita ad dignitatem: si cum magnam populo commouerit his rebus expectationem, repentè silentio facto, uocem emittat acerbißimam, cum turpißimo corporis motu: quò melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eò magis derisus & contemptus eijcitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus & naturæ commodis omnibus abundabit: si uirtutis & artium, quæ uirtutis magistræ sunt, egebit: quò magis cæteris rebus erit copiosus & illustris & expectatus, eò uehementius derisus & contemptus, ex omni conuentu bonorum eijcietur. Hoc simile exornatione utriusq; rei, & alterius inscitia artificij, alterius stulticia simili ratione collata, sub aspectu omnium rem subiecit. Dictum autē est per collationem, propterea quòd proposita similitudine, paria sunt relata omnia. In similibus obseruare oportet diligenter, ut cum rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus: uerba quoq; ad similitudinem habeamus accommodata, id est huiusmodi. Ita ut hirundines æstiuo tēpore præstò sunt, frigore pulsæ recedunt: ex eadem similitudine nunc per translationem uerba sumimus: ita falsi amici sereno uitæ tempore præstò sunt, simulatq; hyemē fortunæ uiderint, deuolant omnes. Sed inuentio similium facilis erit, si quis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquētes, feras & mansuetas, terrestres & cœlestes & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, usitatas, atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam uenari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut

apertiorem

apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos poßit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod confertur, similitudinē habeat oportet.

EXEMPLVM est, alicuius facti aut dicti præteriti, cum certi authoris nomine propositio. Id sumitur ijsdē de causis, de quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei nisi dignitatis causa sumitur. apertiorem, cum id quod sit obscurius, magis dilucidum reddit. probabiliorem, cum magis uerisimilem facit. Ante oculos ponit, cū exprimit omnia perspicuè, ut res dicta propè manu tētari poßit. Vniuscuiusq; generis singula subiecissemus exempla, nisi exemplum, quod genus esset in expolitione demonstrassemus, et causas sumendi in similitudine aperuissemus. quare noluimus, neq; pauca, quò minus intelligeretur, neq; re intellecta, plura conscribere. IMAGO est, formæ cum forma, cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis aut uituperationis causa. Laudis causa, sic: Ibant in prælium corpore (b) tauri ualidißimi, impetu leonis acerrimi similes. Vituperationis, ut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducat. ut in odium, hoc modo: Iste quotidie per forum medium tanquam iubatus draco serpit, aspectu rabido circunspectans huc & illuc, si quem reperiat cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus insecare, lingua aspergere poßit. ut in inuidiam adducat, hoc modo: Iste, qui diuitias suas iactat, sicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quispiā depressus & oneratus auro clamat, & deierat. ut in contemptionem adducat, sic: Iste, tanquam coclea abscondens & retentans sese tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, & aufertur.

EFFICTIO est, cum exprimitur & effingitur uerbis corporis cuiuspiam forma, quoad satis sit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico iudices rubrum, breuem, incuruum, canum, subcrispum, cæsium, cui sanè magna est in mento cicatrix, si quo modo potest uobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cùm utilitatem, si quem uelis ostendere: tùm uenustatem, si breuiter & dilucidè facta est. NOTATIO est, cũ alicuius natura certis describitur signis, quæ sicuti notæ quædam naturæ sunt attributa. Vt si uelis nõ diuitẽ, sed ostentatorem pecuniosum describere: Iste, inquies, iudices, qui se dici diuitẽ putat esse præclarũ, primùm nunc uidete, quo uultu nos intueatur: nonne uobis uidetur dicere, darem, si mihi molesti nõ essetis? cũ uerò sinistra mentũ subleuat, existimat se gemmæ nitore, & auri splendore aspectus omniũ perstringere. Cum puerum respicit hunc unum, quem ego noui, uos nõ arbitror nouisse, alio nomine appellat, deinde alio atq; alio. Heus tu inquit, ueni Sannio, ne quid isti barbari perturbent, ut ignoti qui audiunt, unũ putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli sternantur, aut ab auunculo rogetur æthiops qui ad balneas ueniat: aut asturconi locus ante ostium suum detur: aut aliquid fragile falsæ coragiũ gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant: Videto ut diligẽter enumeretur, si potest ante noctẽ. puer, qui iam benè hominis naturã nouit, Tu illò plures mittas oportet, inquit, si hodie uis trãsnumerari. age, inquit, duc tecum Libanũ, & Sosiam. sanè. Deinde casu ueniunt hospites homini, qui istum splendidè, dũ peregrinaretur, receperunt: ex ea re homo hercle sanè conturbatur, sed tamen à uitio naturæ nõ recedit. Benè, inquit, facitis, cũ uenitis:

sed re-

ſed rectius feciſſetis, ſi ad me domum rectà abijſſetis. Id feciſſemus, inquiunt illi, ſi domũ nouiſſemus. At iſtud quidem facile fuit unde libet inuenire. Verùm ite mecum. ſequuntur illi. ſermo interea huius conſumitur omnis in oſtentatione. (a) Quærit in agris cuiuſmodi frumenta 40
ſint. negat ſe, quia uillæ incenſæ ſint, accedere poſſe: nec ædificare etiã nunc audere, tametſi in Thuſculano quidem cœpi inſanire, & in iiſdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, uenit in ædes quaſdam, in quibus ſodalitiũ erat eodem die futurum: quò iſte pro noticia domini ædiũ ingreditur cum hoſpitibus. hîc, inquit, habito. perſpicit argentum, quod erat expoſitum. uiſit tricliniũ ſtratũ. probant. Accedit ſeruulus, dicit homini clarè, dominum iam uenturum, ſi uelit exire. itâ ne, inquit? eamus hoſpites, frater uenit ex Falerno, ego illi obuiam pergam. uos hûc decima uenitote. hoſpites diſcedunt. iſte ſe raptim domum ſuam conijcit. illi decima, quò iuſſerat, ueniunt. quærunt hunc: reperiunt domus cuia ſit. in diuerſorium deriſi conferunt ſeſe. Vident hominem poſtera die: narrant, expoſtulant, accuſant. ait iſte, eos ſimilitudine loci deceptos, angiporto toto deerraſſe: contra ualetudinem ſuam ſe ad multam noctem expectaſſe. Sannioni puero negocium dederat, ut uaſa, ueſtimenta, pueros corrogaret. ſeruulus non inurbanus, ſatis ſtrenuè & concinnè comparat. iſte hoſpites domum deducit. Ait ſe ædes maximas cuidam amico ad nuptias accommodaſſe. nunciat interea puer argentum repeti: pertimuerat enim, qui commodarat: Apagete, inquit, ædes commodaui, familiam dedi, argentum quoq; uult? tametſi hoſpites habeo, tamen utatur licet: nos ſamijs delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? eiuſmodi

eſt homi-

est hominis natura, ut quæ singulis diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea uix annuo sermone enarrare poßim. Huiusmodi notationes, quæ describunt, quod consentaneum sit uniuscuiusq; naturæ, uehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cuiuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, ut nos exempli causa cœperamus: aut inuidi, timidi, aut auari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris. denique cuiusuis studium protrahi potest in medium tali notatione. SERMOCINATIO est, cū alicui personæ sermo attribuitur, et is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus urbs redundaret, et omnes timore oppreßi domi continerentur: uenit iste cum sago, gladio succinctus, tenens iaculum: quinq; adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur. irrumpit in ædes subitò. deinde magna uoce, Vbi est iste beatus, inquit, ædium dominus? quin mihi præstò fuit? quid tacetis? hic alij omnes stupidi timore obmutuerunt. uxor illius infelicißimi cum maximo fletu ad istius pedes abiecit sese: Parce, inquit, & per ea quæ tibi dulcißima sunt in uita (b) miserere nostri, noli extinguere extinctos. Fer mansuetè fortunam. nos quoq; fuimus beati. nosce te esse hominē. At ille: Quin illum mihi datis? at uos auribus meis opplorare desinitis, non abibit. illi nunciatur interea uenisse istum, et clamore maximo mortem minari. quod simul ut audiuit: Heus, inquit, Gorgia pedissequa puerorum, absconde pueros. defende: fac, ut incolumes ad adolescentiā perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iste præstò: Sedes, inquit, audax. nō uox mea tibi uitā ademit. exple meas inimicitias, et iracundiam satura tuo sanguine. Ille cū magno spiritu: Metuebā, inquit, ne planè uictus

nē uictus essem: nunc uideo, in iudicio mecū contendere non uis, ubi superari turpißimū est, superare pulcherrimum. interficere me uis. occidar equidem, sed uictus non peribo. At ille: In extremo uitæ tempore etiam sententiosè loqueris: neq; ei, quem uides dominari, uis supplicare. Tum mulier: Immò quidem iste rogat, & supplicat, sed tu quæso commoueare. & tu per deos, inquit, hunc amplexare. dominus est, uicit hic te. uince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, uxor loqui, quæ me digna non sunt. tace, & quæ curanda sunt, cura. tu cessas mihi uitam, tibi omnem bene uiuendi spem mea morte eripere. Iste mulierem repulit ab se lamentantem. ille nescio quid incipienti dicere, quod dignum uidelicet illius uirtute esset, gladiū in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos: id quod oportet in hoc genere obseruare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaueritis? nonne hac omnes utentur oratione? deinde subijcere sermonem. CONFORMATIO est, cum aliqua quæ non adest persona, confingitur quasi adsit: aut cum res muta aut informis fit eloquens et formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatē accommodata, aut actio quædā, hoc pacto. Quod si nunc hæc urbs inuictißima uocem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certißimis, clarißimis locupletata uictorijs, nunc uestris seditionibus, ô ciues, uexor. quā dolis malitiosa Carthago, uiribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare nō potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri atq; conculcari? Itē: Quòd si nunc Lucius ille Brutus re

uiuiſcat, & hic ante pedes ueſtros adſit, non hac utetur oratione? Ego reges eieci: uos tyrãnos introducitis. ego libertatem, quæ non erat, peperi: uos partam ſeruare nõ uultis. ego capitis mei periculo patriam liberaui: uos liberi ſine periculo eſſe non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res, mutas atq; inanimatas transferatur, proficit plurimum in amplificationis partibus, & commiſeratione. SIGNIFICATIO eſt, quæ plus in ſuſpicio-
41 ne relinquit, quàm poſitũ (a) eſt in oratione. ea fit per exuperationẽ, ambiguum, conſequentiã, abſciſionẽ, ſimilitudinem. Per exuperationem, cum plus dictum eſt quàm patitur ueritas augendæ ſuſpicionis cauſa, ſic: Hic de tãto patrimonio tam citò teſtam, qua ſibi petat ignẽ, non reliquit. Per ambiguum, cum uerbum poteſt in duas, plures ue ſententias accipi: ſed accipitur in eam partem quam uult is qui dixit. ut de eo ſi dicas, qui multas hæreditates adierit: Proſpice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum uitanda ſunt, quæ obſcuram reddunt orationem: ita hæc conſequenda, quæ conficiũt huiuſmodi ſignificationem. Ea reperientur facilè, ſi nouerimus & animaduerterimus uerborum ancipites aut multiplices poteſtates. Per conſequentiã ſignificatio fit, cum res, quæ ſequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione. ut ſi ſalſamentarij filio dicas: Quieſce tu, cuius pater cubito ſe emũgere ſolebat. Per abſciſionem, ſi cum incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo quod iam diximus, ſatis relinquitur ſuſpiciõis, ſic: Qui iſta forma et ætate nuper alienæ domui, nolo plura dicere. Per ſimilitudinem, cum aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus, ſed ex ea ſignificamus, quid ſentiamus, hoc modo: Noli Saturnine

nimium

nimium populi frequētia fretus esse: inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimū festiuitatis habet interdum, & dignitatis. Sinit enim quiddam tacito oratore ipsum auditorem suspicari. BREVITAS est res ipsis tantummodo uerbis necessarijs expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit: inde Tharsi præsidium reliquit: post urbem in Bithynia sustulit. inde pulsus in Hellespontū: statim potitur Abido. Item: Modò consul, quondam tribunus, deinde primus erat ciuitatis, tum proficiscitur in Asiam, deinde exul, & hostis est dictus: pòst imperator, postremò consul factus est. Habet paucis comprehensa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non sinit commorari.

DEMONSTRATIO est, cum ita res uerbis exprimitur, ut geri negocium, & res ante oculos esse uideatur. Id fieri poterit, si quæ ante, & post, & in ipsa facta erunt, cōprehendemus: aut à rebus consequētibus, aut à circunstantibus non recedemus, hoc modo: Quod simulatq; Gracchus prospexit fluctuare populum, uerentem, ne ipse authoritate Senatus commotus à sententia desisteret, iubet aduocari concionem. Iste interea scelere & malis cogitationibus redundans, euolat ex templo Iouis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam: hic subsellium quoddam calce premens, dextra pedem defringit, (b) & alios hoc idem iubet facere. Cū Gracchus deos inciperet precari: cursim isti impetū faciunt: ex alijs alijsq; partibus cōuolant, atq; è populo unus: Fuge, inquit, Tiberi fuge. Non uides? respice inquam. Deinde uaga multitudo subito

timore

timore perterrita fugere cœpit. at iste spumans ex ore scelus, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, cõtorquet brachium, & dubitanti Graccho quid esset, neq; tamen locum in quo constiterat relinquenti, percutit tempus. Ille nulla uoce delibans insitam uirtutem, concidit tacitus. iste uiri fortißimi miserando sanguine aspersus, quasi facinus præclarißimum fecisset, circunspectans et hilaris, sceleratam gratulantibus manũ porrigens, in templum Iouis contulit sese. Hæc exornatio in amplificanda & commiseranda re plurimum prodest, et in huiusmodi narrationibus: statuit enim totam rem, & propè ponit ante oculos. Omnes rationes honestandæ elocutionis studiosè collegimus: in quibus, Herenni, si te diligenter exercueris: & grauitatẽ, & dignitatem, et suauitatẽ habere in dicendo poteris, ut oratoriè planè loquaris, ne nuda atq; inornata inuentio uulgari sermone efferatur. Nunc identidẽ nosmetipsi nobis instemus: res enim communis agitur, ut frequenter et aßiduè consequamur artis rationem studio & exercitatione. Quod alij cum molestia tribus de causis maximè faciunt: aut si cũ quibus libenter exerceantur non habent, aut si sibi diffidunt, aut si nesciunt quam uiam sequi debeant: quæ à nobis absunt omnes difficultates.. Nam & simul libenter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cætera philosophiæ ratio confirmauit: & nobis nõ diffidimus, propterea quòd & aliquantulum proceßimus, & alia meliora sunt quæ multo intentius petimus in uita: ut etiã si non peruenerimus in dicendo quò uolumus, parua pars uitæ perfectißimæ desideretur. Et uiam quam sequamur habemus, propterea quòd in his libris nihil præteritũ est Rhetoricæ præceptionis. Demonstratum

eſt enim, quomodo res in omnibus generibus cauſarum inueniri oporteat: dictū eſt, quo pacto eas diſponere cō-ueniat: traditum eſt, qua ratione eſſet pronunciandum: præceptum eſt, qua uia meminiſſe poſſemus: demonſtratum eſt, quibus modis perfecta elocutio comparetur. Quæ ſi ſequamur, acutè & citò reperiemus, diſtinctè & ordinatè diſponemus, grauiter & uenuſtè pronunciabimus, firmè & perpetuò meminerimus, ornatè & ſuauiter eloquemur. Ergo in arte Rhetorica nihil eſt amplius. Hæc omnia adipiſcemur, ſi rationes præceptionis diligentia conſequemur, & exercitatione.

RHETORICORVM AD C. Herennium Finis.

M. T. CICERONIS DE INVENTIONE RHETOrica Liber I.

(a)

AEPE & multum hoc mecum cogitaui, boni ne an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus copia dicendi, ac ſummum eloquentiæ ſtudium. Nam & cum noſtræ Reipublicæ detrimenta conſidero, & maximarum ciuitatum ueteres animo colligo calamitates: non minimam uideo per diſertiſsimos homines inuectam eſſe partem incommodorum. Cū autem res ab noſtra memoria propter uetuſtatem remotas ex literarū monimentis repetere inſtituo: multas urbes conſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſsimas ſocietates, ſanctiſsimas amicitias intelligo, tùm animi ratione,

tùm facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantē ratio ipsa in hanc potißimùm sententiam duxit, ut existimem sapientiam sine eloquentia parum prodesse ciuitatibus: eloquentiam uerò sine sapientia nimiū obesse plerunq;, prodesse nūquam. Quare si quis omissis rectißimis atq; honestißimis studijs rationis & officij, consumit omnem operam in exercitatione dicendi: is inutilis sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur. qui uerò ita se armat eloquentia, ut non oppugnare cōmoda patriæ, sed pro his pugnare poßit: is mihi uir et suis, et publicis rationibus utilißimus, atq; amicißimus ciuis fore uidetur. Ac si uolumus huius rei quæ uocatur eloquētia, siue artis, siue studij, siue exercitationis cuiusdā, siue facultatis à natura profectæ considerare principiū: reperiemus id ex honestißimis causis natum, atq; optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cùm in agris homines paßim bestiarum more uagabantur, & sibi uictu ferino uitam propagabāt: nec ratione animi quicquam, sed pleraq; uiribus corporis administrabant. Nondū diuinæ religionis, nō humani officij ratio colebatur. nemo legitimas uiderat nuptias, non certos quisquam inspexerat liberos: non ius æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem atq; inscitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad se explendā uiribus corporis abutebatur, pernicioßißimis satellitibus. Quo tempore quidam, magnus uidelicet uir et sapiens, cognouit, quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominū, si quis eam posset elicere, & præcipiendo meliorē reddere. Qui dispersos homines in agris, et in tectis siluestribus abditos, ratione quadam compulit in unum locum, et congregauit:

& eos

& eos in unamquanq; rem inducens utilem atq; honestam, primò propter insolentiam reclamantes, (b) deinde propter ratione͂ atq; orationem studiosius audientes, ex feris & immanibus mites reddidit & mansuetos. Ac mihi quide͂ uidetur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à co͂suetudine subitò conuerteret, & ad diuersas uitæ rationes traduceret. Age uerò, urbibus constitutis ut fidem colere & iusticiam retinere discerent, & alijs pprere sua uoluntate consuescerent: ac non modò labores excipiendos co͂munis causa commodi, sed etiam uitam amittendam existimarent, quî tandem fieri potuit, nisi homines ea quæ ratione inuenissent, eloquentia persuadere potuissent?

Profectò nemo nisi graui ac suaui co͂motus oratione, cùm uiribus plurimum posset, ad ius uoluisset sine ui desce͂dere: ut inter quos posset excellere, cum ijs se pateretur æquari, & sua uoluntate à iucundißima consuetudine recederet, quæ præsertim iam naturæ uim obtineret propter uetustatem. Ac primò quidem sic & nata & progressa longius eloquentia uidetur, et item postea maximis in rebus pacis & belli cum summis hominu͂ utilitatibus esse uersata. Postquam uerò co͂moditas quædam, praua uirtutis imitatrix, sine ratione officij dicendi copiam co͂secuta est: tum ingenio freta malicia, peruertere urbes, et uitas hominum labefactare assueuit. Atq; huius quoq; exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimu͂ mihi uidetur, quoda͂ te͂pore neq; in publicis rebus infantes et insipientes homines solitos esse uersari, nec uerò ad priuatas causas magnos ac disertos homines accedere: sed cùm à summis uiri maxim.e res administrare͂tur, arbitror alios fuisse no͂

incallidos homines, qui ad paruas controuersias priuatorũ accederent. Quibus in cõtrouersijs cùm sæpe à mẽdacio contra uerum homines stare consuescerent, dicendi aßiduitas aluit audaciã: ut necessariò superiores illi propter iniurias ciuiũ resistere audacibus, & opitulari suis quisq; necessarijs cogerentur. itaq; cùm in dicendo sæpè par, nonnunquã etiam superior uisus esset is, qui omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam cõparasset: fiebat, ut & multitudinis & suo iudicio dignus, qui Remp. gereret, uideretur. Hinc nimirũ non iniuria, cùm ad gubernacula Reip. temerarij atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantũ odij atq; inuidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosißimi quasi ex turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa & tumultuosa uita se in studium aliquod traderent quietum. Quare mihi uidentur postea cætera studia recta atq; honesta per ocium cõcelebrata ab optimis enituisse, hoc uerò à plerisq; eorum desertum obsoleuisse eo tempore, quo multò uehe-
34 mentius erat retinendum (a) & studiosius adaugendum. Nam quò indignius rem honestißimam & rectißimam uiolabat stultorum & improborum temeritas et audacia, summo cum Reip. detrimento: eò studiosius & illis resistendum fuit, & Reip. consulendum. Quod nostrum illum non fugit Catonem, neq; Lælium, neq; horum (ut uerè dicam) discipulũ Africanum, neq; Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa uirtus, et summa uirtute amplificata authoritas, & quæ his rebus ornamento & reipub. præsidio esset eloquentia. Quare meo quidem animo nihilominus eloquentiæ studendũ est, etsi ea quidam & priuatim, & publicè peruerse abutun-

abutuntur: sed eò uehementius, ne mali magno cũ detrimento bonorum et cõmuni omnium pernicie plurimum poßint, cùm præsertim hoc unum sit quod ad omnes res & priuatas et publicas maximè pertineat: hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem uita iucunda fiat. Nam hinc ad remp. plurima commoda ueniunt, si moderatrix omnium rerum præstò est sapientia. Hinc ad ipsos qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit. Hinc amicis quoq; eorum certißimum ac tutißimũ præsidium comparatur. Ac mihi quidem uidentur homines, cùm multis rebus humiliores & infirmiores sint, hac re maximè bestijs præstare, quòd loqui possunt. Quare præclarum mihi quiddam uidetur adeptus is, qui qua re homines bestijs præstet, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si fortè non natura modò, neq; exercitatione conficitur, uerùm etiam artificio quodã cõparatur: non alienũ est uidere, quæ dicant ij qui quædã eius rei præcepta nobis reliquerũt. Sed antè quàm de præceptis oratorijs dicamus, uidetur dicendũ de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius et expeditius uniuscuiusq; animus, ipsam rationem ac uiam artis considerare poterit.

CIVILIS quædam ratio est, quæ multis & magnis ex rebus constat. Eius quædam magna et ampla pars est artificiosa eloquentia, quam Rhetoricam uocant. Nam neq; cũ ijs sentimus, qui ciuilẽ scientiã eloquentia nõ putant indigere: et ab ijs qui eam putant omnẽ Rhetoris ui & artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatẽ in eo genere ponemus, ut eam ciuilis scientiæ partẽ esse dicamus. Officium autem eius facultatis uidetur esse, dicere appositè ad persuasionem.

Finis, persuadere dictione. Inter officium autē & finem hoc interest: quòd in officio quid fieri, in fine quid officio conueniat, consideratur. Vt medici officium dicimus esse, curare apposité ad sanandū: finē, curatione (b) sanare. Itē oratoris quid officium & quid finem esse dicamus, intelligemus, cùm id quod facere debet, officium esse dicemus: illud cuius causa facere debet, finem appellabimus. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas quæ conficitur ex arte, uersatur: ut si medicinæ materiam dicamus morbos ac uulnera, quòd in his omnis medicina uersetur: item quibus in rebus uersatur ars & facultas oratoria, eas res materiam artis Rhetoricæ nominamus. Has autē res alij plures, alij pauciores existimauerunt. Nā Gorgias Leontinus, antiquissimus ferè Rhetor, omnibus de rebus oratorem optimè posse dicere existimauit: hîc infinitā & immensam huic artificio materiam subijcere uidetur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atq; ornamenta subministrauit, tribus in generibus rerū uersari Rhetoris officium putauit; demonstratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem aut uituperationem. Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione & consultatione ciuili, habet in se sententiæ dictionē. Iudiciale est, quod positū in iudicio, habet in se accusationem & defensionem, aut petitionem & recusationem. Et quemadmodum nostra quidem fert opinio, Oratoris ars & facultas in hac materia tripartita uersari existimanda est. Nam Hermagoras quidem nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere uidetur: qui oratoris materiam in causam & quæstionem diuidat. Causam esse dicat, rem quæ

habeat in se controuersiam in dicendo positam, cũ personarum certarum interpositione: quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. nam ei tres parteis, quas antè diximus, supponimus: iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam. Quæstionem autem eam appellat, quæ habeat in se controuersiam in dicendo positam, sine certarum personarũ interpositione, ad hunc modũ: Vt quid sit bonum in uita præter honestatem: ueri ne sint sensus: quæ sit mũdi forma: quæ sit solis magnitudo. Quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facilè omnes intelligere existimamus. Nã quibus in rebus summa ingenia philosophorũ plurimo cũ labore consumpta intelligimus, eas sicut aliquas paruas res oratori attribuere magna amẽtia uidetur. Quòd si magnã in his Hermagoras habuisset facultatẽ, studio et disciplina cõparatã: uideretur, fretus sua scientia, falsum quiddã constituisse de oratoris officio: et nõ quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. Nunc uerò ea uis est in homine, ut ei multò Rhetoricam citius quis ademerit, quàm philosophiam concesserit. Neq; eò dico, quòd eius ars quã edidit, mihi mendosißimè scripta uideatur: (nam satis in ea uidetur ex antiquis artibus ingeniose & diligenter (a) electas res 44
collocasse, & nonnihil ipse quoq; noui protulisse) uerùm oratori minimum est de arte loqui; quod hic fecit: multò maximum ex arte dicere, quod eum minimè potuisse omnes uidemus. Quare materia quidẽ nobis Rhetoricæ uidetur artis ea, quam Aristoteli uisam esse diximus. Partes autem hæ sunt, quas pleriq; dixerunt: Inuentio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Pronunciatio. Inuentio est, excogitatio rerum uerarum aut uerisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est,

rerum inuentarum in ordinem distributio. Elocutio est, idoneorum uerborum, & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est, firma animi rerum ac uerborum ad inuentionem perceptio. Pronunciatio est, ex rerum & uerborum dignitate, uocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter constitutis, eas rationes, quibus ostendere poßimus genus & officium & finem huius artis, aliud in tempus differemus. Nã & multorum uerborum indigent, et non tantopere ad artis descriptionem & præcepta tradenda pertinent. Eum autem qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidẽ uidetur coniunctim agendum de materia, ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps est omnium partium potißimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

Omnis res quæ habet in se positã in dictione aut disceptatione aliquã cõtrouersiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionẽ. Eam igitur quæstionẽ, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio est prima conflictio causarum, ex depulsione intentionis profecta, hoc modo. Fecisti: nõ feci, aut iure feci. Cũ facti cõtrouersia est, quoniam coniecturis causa firmatur, constitutio coniecturalis appellatur. Cum autẽ nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua nominatur. Cũ uero qualis sit res quæritur, quia et de ui, & de genere negocij controuersia est, cõstitutio generalis uocatur. At cum causa ex eo pendet, quòd non aut is agere uidetur quem oportet, aut non cum eo qui cum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet: trans-

translatiua dicitur constitutio, quia actio translationis & commutationis indigere uidetur. Atq; harum aliquã in omne causæ genus incidere necesse est. nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controuersiæ. Quare eam nec causam quidem conuenit putari. Ac facti quidem cõtrouersia in omnia tẽpora potest distribui. Nam quid factum (b) sit, potest quæri hoc modo. Occideritne Aiacem Vlysses. & quid fiat, hoc modo. Bono ne animo sint erga pop. Rom. Fregellani. & quid futurum sit, hoc modo. Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad remp. peruenturum. Nominis controuersia est, cum de facto conuenit, & quæritur id quod factum est, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est ideo nominis esse controuersiam, non quòd de re ipsa non conueniat: non quòd de facto non constet, sed quòd id quod factum sit, aliud alij uideatur esse, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit uerbis, & breuiter describenda: ut si quis sacrum ex priuato surripuerit, utrum fur, an sacrilegus sit iudicandus. Nam id cum quæritur, necesse erit definire utrunque: quid sit fur, quid sacrilegus: & sua descriptione ostendere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduersarij dicunt. Generis est controuersia, cum & quid factum sit, conuenit: & quo id factum nomine appellari oporteat, constat; et tamen quantum, & cuiusmodi, & omnino quale sit, quæritur, hoc modo. Iustum, an iniustum, utile, an inutile: & omnia, in quibus quale sit id quod factum est, quæritur, sine ulla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras parteis quatuor supposuit: deliberatiuam, demon=

strativam, iuridicialem, negocialem. Quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum uidetur: uerùm breui, ne si aut taciti præterierimus, sine causa non secuti eum putemur: aut si diutius in hoc constiterimus, moram, atque impedimentum reliquis præceptis intulisse uideamur. Si deliberatio & demonstratio genera sunt causarum: non possunt rectè partes alicuius generis causæ putari. Eadem enim res alij genus esse, alij pars potest: eidem genus esse & pars, non potest. Deliberatio autem, & demonstratio, genera sunt causarum. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum: aut & iudiciale, & demonstratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere causæ esse genus, cum causas esse multas dicat, et in eas præcepta det, amentia est. Vnum autem iudiciale solum esse quî potest? cum deliberatio, & demonstratio, neque ipsæ similes inter se sint, & ab iudiciali genere plurimum dißideant, & suum quæque finem habeat, quò referri debeat. Relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarum. Deliberatio igitur, & demonstratio non possunt rectè parteis alicuius generis causæ putari. Malè igitur eas generalis constitutionis parteis esse dixit. Quòd si generis causæ parteis non possunt rectè putari, multò minus rectè partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ constitutio est omnis. Non enim causa ad constitutionem,
45 *sed constitutio ad causam (a) accommodatur. Sed demonstratio et deliberatio generis causæ, partes nō possunt rectè putari, quòd ipsa sunt genera. Multò igitur minus rectè partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde, si constitutio & ipsa, & pars eius quælibet, intentionis depulsio est: quæ intentionis depulsio non*

sio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. at si quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars cõstitutionis est: demonstratio & deliberatio, neq; constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio, & ipsa, & pars eius quælibet intentionis depulsio est: deliberatio & demonstratio, neque constitutio, neque pars constitutionis est. placet autem ipsi, constitutionem intentionis esse depulsionẽ. Placeat igitur oportet, demonstrationem & deliberationem nec esse constitutionem, nec partem constitutionis. Atq; hoc eodem incommodo urgebitur: siue cõstitutionem primam causæ accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem. nam eum eadem omnia incommoda sequentur. Deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalis esse, & definitiua. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte, eodem in genere, & definitiua esse, & translatiua. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se uim continere: ideò quòd unaquæq; ex se, et ex sua natura simpliciter consideratur. Altera autem assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non uis constitutionis augetur. At deliberatiua causa simul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & translatiuam solet habere constitutionem: & unam aliquando, & plures nonnunquam. ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet usu euenire. Genera ergo, ut antè diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicuius constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, parteis nobis uidetur

duas

duas habere, iuridicialem & negocialem. Iuridicialis est, in qua æqui & recti natura, aut præmij aut pœnæ ratio quæritur. Negocialis est, in qua quid iuris ex ciuili more et æquitate sit, consideratur: cui diligentiæ præesse apud nos iurisconsulti existimantur. Ac iuridicialis quidem ipsa in duas distribuitur parteis: absolutam, & assumptiuam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet iuris & iniuriæ quæstionem. Assumptiua est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit. eius partes sunt quatuor: conceßio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Conceßio est, cum reus non id quod factum est defendit, sed ut ignoscatur postulat. hæc in duas parteis diuiditur, purgationem, & deprecationem. Purgatio (b) est, cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet tres: imprudentiam, casum, neceßitatem. Deprecatio est, cum & peccasse, et consultò peccasse reus se confitetur: & tamen, ut ignoscatur, postulat: quod genus perrarò potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen quod infertur, ab se & à sua culpa, ui & potestate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit: si aut causa, aut factum in aliũ tansferetur. Causa transfertur, cum aliena dicitur ui, & potestate. Factum autẽ, cum alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, cum ideò iure factum dicitur, quòd alius antè iniuria laceßierit. Comparatio est, cum aliud aliquod factum rectum aut utile contenditur, quod ut fieret, illud quod arguitur, dicitur esse cõmissum. In quarta constitutione, quam translatiuã nominamus, eius constitutionis est controuersia: cum aut quem, aut qui cum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore

pore agere oporteat, quæritur: aut omnino aliquid de commutatione aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur: nō quia nō usi sint ea ueteres oratores sæpe multi, sed quia non animaduerterint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerū constitutionū. Pòst autē ab hoc inuentam multi reprehenderūt: quos nō tam imprudentia falli putamus (res enim perspicua est) quàm inuidia atq; obtrectatione quadam impediri. Et constitutiones quidem, & earum parteis exposuimus: exempla autem cuiusq; generis tunc commodius exposituri uidemur, cū in unumquodq; eorū argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cū et ad genus, & ad exemplū causæ statim poterit accōmodari. Constitutione causæ reperta statim placet considerare, utrum causa sit simplex, an cōiuncta: & si coniuncta erit, utrū sit ex pluribus quæstionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutā in se cōtinet unā quæstionem, hoc modo. Corinthijs bellū indicamus, an non? Cōiuncta ex pluribus quæstionibus, in qua plura quærūtur, hoc modo. Vtrum Carthago diruatur, an Carthaginensibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrū potius, aut quid potißimum sit, quæritur, ad hunc modum. Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippū mittatur, qui socijs sit auxilio: an teneatur in Italia, ut quàm maximæ cōtra Annibalē copiæ sint. Deinde considerandum est, an in ratione, an in scripto sit controuersia. nam scripti controuersia est ea, quæ ex scriptionis genere nascitur. Eius autē genera, quæ sunt separata à constitutionibus, quinq; sunt. nam tum uerba ipsa uidentur cum sententia scri-

tia scriptoris dißidere: tum inter se duæ leges, aut plu-
46 res discrepare: tum (a) id quod scriptũ est, duas aut plu-
res res significare uidetur: tum ex eo quod scriptum est,
aliud quoq; quod non scriptum est, inueniri: tũ uis uer-
bi, quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit,
quæri. Quare primum genus de scripto et sententia: se-
cundum ex contrarijs legibus: tertium ambiguum: quar
tum ratiocinatiuum: quintum definitiuum nominamus.
Ratio est autẽ, cũ omnis quæstio nõ in scriptione, sed in
aliqua argumentatione cõsistit. Ac tũ cõsiderato genere
causæ, et cognita cõstitutione, cũ simplex ne an coniun-
cta sit, intellexeris, & scripti an rationis habeat contro
uersiam uideris: deinceps erit uidendum, quæ quæstio,
quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum causæ sit:
quæ omnia à cõstitutione proficiscantur oportet. Quæ-
stio est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur contro
uersia, hoc modo: Nõ iure fecisti: iure feci. Causarum au-
tem hæc est conflictio, in qua constitutio constat. Ex ea
igitur nascitur controuersia, quam quæstionem dicimus,
hoc modo: Iurè ne fecerit. Ratio est ea, quæ continet cau
sam: quæ si sublata sit, nihil in causa controuersiæ relin
quetur: hoc modo, ut docendi causa in facili, & peruul-
gato exemplo consistamus. Orestes si accusetur matri-
cidij, nisi hoc dicat, Iure feci, illa enim patrem meum oc-
ciderat, nõ habet defensionem: qua sublata, omnis quo-
que controuersia sublata sit. Ergo eius causæ ratio est,
quòd illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio est, quæ
ex infirmatione & confirmatione rationis nascitur con
trouersia. Nam sit ea nobis exposita ratio, quam pauló
antè exposuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At
non (inquit aduersarius) abs te filio matrẽ necari opor-
tuit.

tuit. potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis summa nascitur controuersia, quam iudicationem appellamus. ea est huiusmodi: Rectum ne fuerit, ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum est firmißima argumentatio defensoris, & aptißima ad iudicationem. ut si uelit Orestes dicere: Eiusmodi animum matris suæ fuisse in patrem suum, in se ipsum ac sorores, in regnum, in famam generis, & familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potißimum petere debuerint. Et in cæteris quidem constitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim nõ conceditur) non potest ex deductione rationis nasci iudicatio. Quare necesse est eandem esse quæstionẽ & iudicationem, ut Factum est, Factum non est: factum ne sit. Quot autem in causa constitutiones, aut earum partes erunt, totidem necesse erit quæstiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in causa repertis, tùm deniq; singulæ partes totius causæ considerandæ sunt. Nam nõ ut quodq; dicendum primùm, ita primùm animaduertendũ (b) uidetur: ideò quòd illa quæ prima dicuntur, si uehementer uelis congruere & cohærere cũ causa, ex eis ducas oportet, quæ pòst dicenda sunt. Quare cùm iudicatio, et ea quæ ad iudicationẽ oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata: tunc deniq; ordinandæ sunt cæteræ partes orationis. Hæ partes sex esse omnino nobis uidentur: Exordiũ, Narratio, Partitio, Cõfirmatio, Reprehensio, Conclusio. Nũc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoq; primùm in ratione exordiendi præcepta dabimus.

EXOR-

EXORDIVM est, oratio animum auditoris idoneè comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, si eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare qui benè exordiri causam uolet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter antè cognoscere. Genera causarum sunt quinque: Honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus est animus eorum qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa & honestatis & turpitudinis particeps, ut beneuolentiam pariat & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negocijs causa implicata est. Quare cùm tam diuersa sint genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in unoquoq; genere necesse est. Igitur exordium in duas parteis diuiditur. in principium et insinuationem. Principium est, oratio perspicuè & protinùs perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est, oratio quadam dissimulatione & circuitione obscurè subiens auditoris animũ. In admirabili genere causæ, si nõ omnino infesti auditores erũt, principiò beneuolentiã cõparare licebit: sin erunt uehementer abalienati, cõfugere necesse erit ad insinuationẽ. Nam ab iratis si perspicuè pax & beneuolentia petitur, nõ modò ea non inuenitur, sed augetur atq; inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemptionis tollendæ causa necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ si dubiam iudicationẽ habebit, ab ipsa iudicatione exordiendũ est: sin aũt partem turpitudinis

pitudinis & partem honestatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata uideatur. Cùm aũt erit honestũ causæ genus, uel præteriri principiũ poterit: et si cõmodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmißima ratione nostræ dictionis. Vel si uti principio placebit, (a) beneuolentiæ partibus utendum est, ut id quod est 47
augeatur. In obscuro autẽ genere causæ per principium dociles auditores efficere oportebit. Nũc, quoniam quas res exordio conficere oporteat dictũ est, reliquum est, ut ostendatur, quibus quæque res rationibus confici poßit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur: ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicum persona, ab ipsa causa. Ab nostra, si de nostris factis & officijs sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus: si quæ incommoda acciderint, aut quæ instent difficultates, proferemus: si prece & obsecratione humili ac supplici utemur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionẽ adducemus. In odium adducentur, si quid eorum spurcè, superbè, crudeliter, maliciose factum proferetur. In inuidiam, si uis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum usus arrogans & intolerabilis: ut his rebus magis uideantur quàm causæ suæ confidere. In contemptionem adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignauia, desidiosum studium, et luxuriosum ocium proferetur. Ab auditorum persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuetè gestæ proferẽtur: ut ne qua assentatio nimia significetur: & si de his quàm honesta existimatio, quantaq; eorũ iudicij et authoritatis expe-

ctatio sit, ostendetur. Ab ipsis rebus, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum causam per contemptionem deprimemus. Attentos autem faciemus, si demõstrabimus ea quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad eos qui audiunt, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summam Reip. pertinere. & si pollicebimur nos breui nostram causam demonstraturos: atq; exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si apertè & breuiter summam causæ exponemus: hoc est, in quo consistat controuersia. Nam & cùm docilem uelis facere, simul attentum facias oportet. Nam is maximè docilis est, qui attentißimè est paratus audire. Nunc, insinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum uidetur. Insinuatione igitur utendum est, cùm admirabile genus causæ est: hoc est, ut antè diximus, cùm animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maximè: si aut inest in ipsa causa quædam turpitudo: aut si ab ijs qui antè dixerunt, iam quiddam auditori persuasum uidetur: aut si eo tempore locus dicendi datur, cùm iam illi quos audire oportet, defeßi sunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus quàm ex primis duabus, in oratorem nonnunquam animus auditoris offenditur. Si causæ turpitudo contrahet offensionem, aut pro eo homine in quo offenditur, alium hominem qui diligitur interponi oportet: aut pro re in qua offenditur, aliam rem quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem: ut ab eo quod odit, ad id quod diligit, auditoris animus traducatur: & dißimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus. Deinde, cùm iam mitior factus erit auditor,

ingredi

ingredi pedetentim in defensionem, et dicere ea quæ indignantur aduersarij, tibi quoq; indigna uideri. Deinde cùm lenieris eum qui audiet, demonstrare nihil eorum ad te pertinere, & negare te quicquam de aduersarijs esse dicturum: neq; hoc, neq; illud: ut neq; apertè lædas eos qui diliguntur: & tamen id obscurè faciens, quoad poßis alienes ab eis auditorum uoluntatem, & aliquorum iudicium simili de re, aut authoritatem proferre imitatione dignam. Deinde, aut eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præsentia demonstrare. Sin oratio aduersariorum fidem uidebitur auditoribus fecisse, quod ei qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu: oportet aut de eo quod aduersarij sibi firmißimum putarint, et maximè ij qui audierint probarint, primùm te dicturum polliceri: aut ab aduersarij dicto exordiri, & ab eo potißimùm quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione uti quid primum dicas, aut cui potißimùm loco respondeas cum admiratione. Nam auditor, cùm eum quem aduersarij perturbatum putant oratione, uidet animo firmißimo contradicere paratũ: plerunq; se potius temerè assensisse, quàm illum sine causa confidere arbitratur. Sin auditoris studium defatigatio abalienauit à causa, te breuius quàm paratus fueris esse dicturum, commodum est polliceri, non imitaturum aduersarium. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re noua & ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata sit: quod genus, strepitum, acclamationem: aut iam parata, quæ uel apologum, uel fabulam, uel aliquam contineat irrisionem: aut si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triste, nouum, horribile statim non incommodum est inijcere. nam ut cibi

ſatietas & faſtidium aut ſubamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur: ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renouatur. Ac ſeparatim quidem, quæ de principio & inſinuatione dicenda uidebantur, hæc ferè ſunt. Nunc quiddam breue communiter de utroque præcipiendum uidetur. Exordium ſententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem continere in ſe: propterea quòd id optimè faciendum eſt, quod oratorem auditori maximè commendat. Splendoris, & feſtiuitatis, & concinnitudinis minimum, propterea quòd ex his ſuſpicio quædam apparationis atque artificioſæ diligentiæ naſcitur: quæ maximè orationi (a) fidē,
48 oratori adimit authoritatem. Vitia uerò hæc ſunt certiſsima exordiorum, quæ ſummopere uitare oportebit: uulgare, commune, cõmutabile, longum, ſeparatū, tranſlatum, cõtra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, ut conuenire uideatur. Commune eſt, quod nihilo minus in hanc quàm in contrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Commutabile eſt, quod ab aduerſario poteſt leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum eſt, quod pluribus uerbis aut ſententijs ultrà quàm ſatis eſt producitur. Separatum eſt, quod nõ ex ipſa cauſa ductum eſt, nec ſicut aliquod mēbrum annexum orationi. Translatum eſt, quod aliud conficit quàm cauſæ genus poſtulat: ut ſi quis docilem faciat auditorem, cùm beneuolentiam cauſæ deſideret: aut ſi principio utatur, cùm inſinuationem res poſtulat. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit quorum cauſa de exordijs præcepta tradūtur: hoc eſt, quod eum qui audit neq; beneuolum, neq; attentum, neq; docilem

cilem reddit, aut (quo profectò nihil peius est) ut contra sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

NARRATIO est, rerum gestarum aut ut gestarum expositio. Narrationum tria sunt genera: Vnum genus est, in quo ipsa causa & omnis ratio controuersiæ continetur. Alterum, in quo digreßio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negocio quo de agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tertiũ genus est, remotum à ciuilibus causis, quod delectationis causa, non inutili cum exercitatione dicitur & scribitur. Eius partes sunt duæ: quarum altera in negocijs, altera in personis maximè uersatur. Ea quæ in negociorum expositione posita est, tres habet parteis: fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec ueræ nec uerisimiles res continentur. cuiusmodi est:

Angues ingentes alites iuncti iugo.

Historia est, gesta res ab ætatis nostræ memoria remota. quod genus: Appius indixit Carthaginensibus bellũ. Argumentum est, ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiusmodi apud Terentium:

Nam is postquam exceßit ex ephebis, Sosia.

Illa autem narratio quæ uersatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones & animi perspici poßint, hoc modo.

Venit ad me sæpe clamitans: Quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumptus suggeris?
Vestitu nimio indulges, nimium ineptus es:
Nimium ipse durus est præter (b) æquum & bonum.

Hoc in genere narrationis, multa inesse debet festiui-

tas, cōfecta ex rerum uarietate, animorū dißimilitudine, grauitate, lenitate, spe, metu, suspicione, desiderio, dißimulatione, errore, misericordia, fortunæ, cōmutatione, insperato incōmodo, subita lætitia, iucundo exitu rerū. Verū hæc ex ijs quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumuntur. Nunc de narratione ea quæ causæ continet expositionē, dicendum uidetur. Oportet igitur eam tres habere res: ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit. Breuis erit, si unde necesse est, inde initium sumetur, et non ab ultimo repetetur: & si cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur. nam sæpè satis est quid factum sit dicere, non ut enarres quemadmodum sit factum: & si non longius quàm quod scitu opus est, in narrando procedetur: et si nullam in rem aliam transibitur: & ita si dicetur, ut nonnunquam ex eo quod dictum sit, id quod dictum non sit intelligatur: & si non modò id quod obest, uerùm etiam id quod nec obest, nec adiuuat, præteribitur: & si semel unumquodq; dicetur: & si non ab eo in quo proximè desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut cùm se breues putent esse, longißimi sint, cùm dent operam ut res multas breuiter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plures quàm necesse sit. nam plerisq; breuiter dicere uidetur, qui ita dicit: Acceßi ad ædes, puerum euocaui: respondit. quæsiui dominum: domi negauit esse. tametsi tot res breuius nō potuit dicere, tamen quia satis fuerat dixisse, Domi negauit esse: fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoq; in genere uitanda est breuitatis imitatio: & non minus rerum non necessariarum, quàm uerborum multitudine supersedendum est. Aperta autem narratio poterit esse, si ut

quidq;

quidq; primùm gestum erit, ita primùm exponetur, & rerum ac temporum ordo seruabitur, ut ita narrentur ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. Hîc considerandũ erit, ne quid perturbatè, ne quid contortè dicatur, ne quam in aliam rem trãseatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid quod ad rem pertineat prætereatur: & omnino quæ præcepta de breuitate sunt, hoc quoq; in genere sunt conseruanda. nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis quàm obscuritate narrationis. Ac uerbis quoque dilucidis utendum est: quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si in ea uidebuntur inesse ea quæ solent apparere in ueritate, si personarum dignitates seruabuntur, si causæ factorum extabunt, si fuisse facultates faciundi uidebũtur, si tempus idoneum, si spacij satis, si locus opportunus ad eandem rem qua de re(a) narrabitur, fuisse ostendetur: si res & 49
ad eorum qui agunt naturam, & ad uulgi rumorem, & ad eorum qui audiunt, opinionem accommodabitur. ac ueri quidem similis ex his rationibus esse poterit. Illud autem præterea considerare oportebit, ne aut cùm obsit narratio, aut cùm nihil prosit, tũc interponatur: aut non loco, aut non quemadmodum causa postulat, narretur.

Obest tùm, cum ipsius rei gestæ expositio magnã excipit offensionem, quam argumentando et causam agendo leniri oportebit. Quod cùm acciderit, membratim oportebit parteis rei gestæ dispergere in causam, & ad unamquanq; confestim rationem accommodare: ut uulneri præstò medicamentum sit, et odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cùm ab aduersarijs re exposita, nostra nihil interest iterum aut alio mo-

do narrare: aut cùm ab ijs qui audiunt ita tenetur negocium, ut nostra nihil intersit eos alio pacto docere. quod cùm acciderit, omnino narratione supersedendum est.

Non loco dicitur, cùm non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tùm, cum de dispositione dicemus. nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quemadmodum causa postulat, narratur, cùm aut id quod aduersario prodest, dilucidè & exornatè exponitur: aut id quod seipsum adiuuat, obscurè dicitur, & negligenter. Quare ut hoc uitium uitetur, omnia torquenda sunt ad commodũ suæ causæ: contraria quæ præteriri poterunt, prætereundo: quæ illius erunt, leuiter attingendo: sua diligenter & enodatè narrando. Ac de narratione quidem satis dictum uidetur: deinceps ad partitionem transeamus.

Rectè habita in causa partitio, illustrem & perspicuam totam efficit orationẽ. Eius partes duæ sunt, quarum utraq; magnopere ad aperiendã causam, & constituendam pertinet cõtrouersiam. Vna pars est, quæ quid cum aduersarijs conueniat, & quid in controuersia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expositio ponitur distributa: ex qua conficitur ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum. Nunc utroque genere partitionis quemadmodũ conueniat uti, breuiter dicendũ uidetur.

Quæ partitio, quid conueniat aut quid non conueniat, ostendit. hæc debet illud quod conuenit, inclinare ad suæ causæ cõmodum, hoc modo: Interfectam matrem esse à filio, conuenit mihi cum aduersarijs. Item contrà: Interfe-

Interfectum esse à Clytemnestra Agamemnonem conuenit. nam hic uterque & id posuit quod conueniebat, & tamen suæ causæ commodo (b) consuluit. Deinde, quid in controuersia sit, ponendum est in iudicationis expositione: quæ quemadmodũ inueniretur, antè dictum est. Quæ autem partitio rerum distributã continet expositionem, hæc habere debet breuitatẽ, absolutionem, paucitatem. Breuitas est, cùm nisi necessarium nullum assumitur uerbum. hæc in hoc genere idcircò utilis est, quòd rebus ipsis & partibus causæ, non uerbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia quæ incidunt in causam genera, de quibus postea dicendum est, amplectimur partitione. In qua uidendũ est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut serò extra partitionem id quod uitiosissimũ ac turpissimũ est, inferatur. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerũ ponuntur, neq; permistè cũ partibus implicantur: nã genus est, quod plures parteis amplectitur, ut animal: pars est, quæ subest generi, ut equus. sed sæpè eadẽ res alij genus, alij pars est: nam homo animalis pars est, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideò diligentius inducitur præscriptio, ut apertè intellecta generali partitione, paucitas generũ in partitione seruari possit. nam qui ita partitur: Ostendam propter cupiditatem & audaciã & auariciam aduersariorũ omnia incõmoda ad Remp. peruenisse: is non intellexit, in partitione exposito genere, partem se generis admiscuisse. nam genus est, omniũ nimirum libidinũ cupiditas: eius autẽ generis sine dubio pars est auaricia. hoc igitur uitandũ est, ne cuius genus posueris, eius secũ aliquã sicuti diuersam & dissimilem partem ponas in eadẽ partitione.

titione. Quòd si quod in genus plures incidẽt partes, id cùm in prima partitione causæ erit simpliciter expositũ, distribuetur eo tempore cõmodißimè, cùm ad ipsum uentum erit explicandũ in causæ dictione post partitionem. Atq; illud quoq; pertinet ad paucitatẽ, ne aut plura quàm satis est demonstraturos nos esse dicamus, hoc modo: Ostendam aduersarios, quod arguimus, & potuisse facere, & uoluisse, & fecisse. nam fecisse ostendere, satis est. Aut cùm in causa partitio nulla sit, et quiddã simplex agatur, tamen utamur distributione: idq; perrarò potest accidere. Ac sunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratoriũ non tantopere pertinent, quæ uersantur in philosophia: ex quibus hæc ipsa transtulimus quæ conuenire uidebantur, quorũ nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit: ut & prima quæq; pars, ut exposita est in partitione, sic ordine trãsigatur: et omnibus explicatis, peroratũ sit hoc modo, ut nequid posterius præter cõclusionẽ inferatur.
50 Partitur autem apud Terentium breuiter (a) & commodè senex in Andria, quæ cognoscere libertum uelit.

Eo pacto & nati uitam, & consilium meum
Cognosces, & quid facere in hac re te uelim.

Itaq; quemadmodũ in partitione proposuit, ita narrat. primum nati uitam:

Nam is postquam exceßit ex ephebis, Sosia.

Deinde suum consiliũ: Et nũc id operã do. post hæc, quid Sosiã uelit facere, id quod postremũ posuit in partitione, postremùm dicit: Nunc tuum est officiũ. Quemadmodum igitur hic et ad primam quanq; partem primùm acceßit, & omnibus absolutis finẽ dicendi fecit: sic nobis

nobis placet & ad singulas parteis accedere, & omnibus absolutis perorare. Nūc de confirmatione, deinceps ita ut ordo ipse postulat, præcipiendum uidetur.

Confirmatio est, per quā argumentando nostræ causæ fidem & authoritatem & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera diuidentur. Veruntamen non incommodum uidetur, quandā syluam atq; materiam uniuersam antè permistam & confusam exponere omniū argumentationū. Pòst autem tradere, quemadmodū unumquodq; genus causæ, hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo quod personis, aut ex eo quod negocijs est attributū. Ac personis has res attributas putamus: nomen, naturam, uictum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuiq; personæ datur, quo suo quæque proprio & certo uocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est. Partes autem eius enumerare eas quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. hæ autem partim diuino, partim mortali in genere uersantur. Mortalium autem, pars in hominum, pars in bestiarum genere enumeratur. Atq; hominum genus & in sexu consideratur, uirile an muliebre sit: & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Græcus an barbarus: Patria, Atheniensis an Lacedæmonius; Cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis: Aetate, puer an adolescens, natu grandior an senex. Præterea commoda & incommoda considerantur ab natura data animo aut corpori, hoc modo: ualens an imbecillis, longus an breuis, formosus an deformis, uelox an tardus

sit, acutus an hebetior, memor an obliuiosus, comis, officiosus, patiens, prudens, an contrà: & omnino, quæ à natura data animo & corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt. Nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius (b) dicendum est. In uictu considerare oportet, apud quos, et quo more, & cuius arbitratu sit educatus: quos habuerit artium liberalium magistros, quos uiuendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negocio, quæstu, artificio sit occupatus, quomodo rem familiarẽ administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur, seruus sit an liber, pecuniosus an tenuis, priuatus an cum potestate. si cum potestate, iure an iniuria: felix, clarus, an contrà: quales liberos habeat. Ac si de non uiuo quæretur, etiam quali morte sit affectus erit considerandum. Habitum autem appellamus, animi aut corporis constantem et absolutam aliqua in re perfectionem, aut uirtutis aut artis perceptionẽ alicuius, aut quamuis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem non natura datam, sed studio & industria comparatam. Affectio est, animi aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio: ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia quæ genere in eodem reperiuntur. Studium est autem, animi aßidua & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio: ut philosophiæ, poëtices, geometriæ, literarum. Consilium est, aliquid faciendi aut nõ faciendi uerè excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabuntur: quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat, aut quid facturus sit, quid ipsi

casurum sit, qua sit usurus oratione: ac personis quidem hæc uidentur esse attributa. Negocijs autẽ quæ sunt attributa, partim sunt continentia cum ipso negocio, partim in gestione negocij considerantur, partim adiuncta negocio sunt, partim gestũ negociũ consequuntur. Continentia cũ ipso negocio sunt, ea quæ semper affixa esse uidentur ad rem, neq; ab ea possunt separari. Ex his prima est, breuis cõplexio totius negocij, quæ summã continet facti, hoc modo: Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde causa eius summæ, per quã, & quamobrem & cuius rei causa factum sit, quæritur. Deinde ante rem gestam quæ facta sunt continentur, usq; ad ipsum negociũ. Deinde in ipso gerendo negocio quid actum sit. Deinde quid postea factum sit. In gestione autem negocij, qui locus secũdus erat de ijs quæ negocijs attributa sunt, quæritur locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus consideratur, in quo res gesta sit ex opportunitate, quã uideatur habuisse ad negocium administrandũ. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & uicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus, sacer an profanus, publicus an priuatus, alienus an ipsius de quo agitur (a) locus sit, an fuerit. Tempus autem est, id quo nunc utimur (nam ipsum 51
quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis, cũ alicuius annui, mẽstrui, diurni, nocturniue spacij certa significatione. In hoc et quæ præterierũt considerantur, & eorũ ipsorũ quæ propter uetustatem obsoluerunt, ut incredibilia uideantur, & iam in fabularum numerum reponantur, & quæ iamdiu gesta & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem uerè tradita esse,

ta esse, quòd eorum monumenta certa in literis extent: et quæ nuper gesta sint, quæ scire pleriq; poßint: & item quæ instent in præsentia, & quæ maximè fiant, & quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocyus & quid serius futurum sit. & item communiter in tempore perspiciendo longinquitas eius est consideranda. nam sæpe oportet commetiri cum tempore negocium, & uidere, potuerit ne aut magnitudo negocij, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & uigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occasio autem est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi aut nõ faciendi opportunitatẽ. Quare cum tempore hoc differt. Nam genere quidem utrũq; idem esse intelligitur. uerùm in tempore spacium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur. In occasione ad spaciũ temporis faciendi quædã opportunitas intelligitur adiuncta. Quare cùm genere idem sit, fit aliud, quod quadam parte & specie, ut diximus, differat. Hoc distribuitur in tria genera: in publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas uniuersa aliqua de causa frequentat: ut ludi, dies festus, bellum. Commune est, quod accidit omnibus eodem ferè tempore: ut meßis, uindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa priuatim solet alicui accidere: ut nuptiæ, sacrificium, funus, cõuiuium, somnus. Modus autem est, in quo, quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur. Eius partes sunt, prudentia & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex ijs quæ clàm, palàm, ui, persuasione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur,

cuius

cuius partes sunt inscientia, casus, necessitas: & in affectionem animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, & cætera quæ in simili genere uersantur. Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. Adiunctum autem negocio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod simile erit ei negocio de quo agitur, & quod æquè magnum, & quod contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius & minus, & æquè (b) magnum ex ui & ex numero, & ex figura negocij, sicut ex statura corporis consideratur. Simile autem ex specie comparabili: comparabile autem ex conferenda atque aßimilanda natura iudicatur. Contrariũ est, quod positum in genere diuerso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat: ut frigus calori, uitæ mors. Disparatum autem est, id quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo: Sapere, & non sapere. Genus est, quod parteis aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quæ subest generi: ut cupiditati amor, auaricia. Euentus est, alicuius exitus negocij, in quo quæri solet quid ex quaq; re euenerit, eueniat, euenturumq; sit. Quare hoc in genere, ut cõmodius quid euenturum sit, antè animo colligi poßit, quid quaque ex re soleat euenire considerandum est, hoc modo: ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia. Quarta autem pars est ex ijs, quas negocijs dicebamus esse attributas, consecutio. In hac hæres quæruntur, quæ gestum negocium consequuntur. Primum, quod factum est, quo id nomine appellari conueniat. Deinde, eius facti qui sint principes, & inuentores: qui denique authoritatis eius, & inuentionis comprobatores atq;

*res atque æmuli. Deinde, ecquæ ea de re aut eius rei sit
lex, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium.
Deinde, natura eius euenire uulgò soleat, an insolenter
& rarò. Postea, homines id sua authoritate compro=
bare, an offendi in his consueuerint: & cætera, quæ fa=
ctum aliquod similiter confestim aut ex interuallo solent
consequi. Deinde postremò attendendum est, num quæ
res ex ijs rebus quæ sunt positæ in partibus honestatis
aut utilitatis cõsequantur, de quibus in deliberatiuo ge
nere causæ distinctius erit dicendum. Ac negocijs quidẽ
ferè res eæ quas commemorauimus, sunt attributæ. Om=
nis autem argumentatio, quæ ex ijs locis quos comme=
morauimus sumetur, aut probabilis aut necessaria debe=
bit esse. Etenim, ut breuiter describamus, argumen=
tatio uidetur esse inuentum ex aliquo genere, rem ali=
quam aut probabiliter ostendens, aut necessariè demon=
strans. Necessariè demonstrantur ea, quæ aliter ac di=
cuntur, nec fieri nec probari possunt, hoc modo: Si pe=
perit, cum uiro concubuit. Hoc genus argumentandi,
quod in necessaria demonstratione uersatur, maximè tra
ctatur in dicendo, aut per complexionẽ, aut per enume=
rationem, aut per simplicem conclusionem. Complexio
est, in qua utrum concesseris reprehenditur, ad hunc mo
dum: Si improbus est, cur uteris? si probus, cur accusas?
Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, & cæ=
teris infirmatis, una reliqua necessariò confirmatur, hoc
52 pacto: Necesse est aut inimicitiarum (a) causa ab hoc
esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gra=
tia, aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. Nam
sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed
neque inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec spes*

ex morte

ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum huius aliquem mors eius pertinebat: relinquitur igitur, ut ab hoc non sit occisus. Simplex autem conclusio ex necessaria consuetudine conficitur, hoc modo. Si uos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui: relinquitur, ut id quod dicitis non modò non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter uidere oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poßit: ut ne confirmatio modum in se argumentationis solùm habeat, & quandam similitudinem necessariæ conclusionis, uerùm ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat. Probabile autem est, id quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hoc quandam similitudinem, siue id falsum est, siue uerum. In eo genere quod ferè solet fieri probabile, huiusmodi est. Si mater est, diligit filium. Si auarus est, negligit iusiurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia. Impijs apud inferos pœnas esse præparatas. Eos qui philosophiæ dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrarijs, & in paribus, & in ijs rebus quæ sub eandem cadunt rationem, maximè spectatur. In contrarijs, hoc modo. Nam si ijs qui imprudentes læserunt, ignosci conuenit: ijs qui necessariò profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, sic. Nam ut locus in mari sine portu nauibus esse non potest tutus, sic animus sine fide stabilis amicis non potest esse. In ijs rebus quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur. Nam si Rhodijs turpe non est portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe est conducere. Hæc tum uera sunt, hoc pacto:

Quoniam cicatrix est, fuit uulnus. Tum uerisimilia hoc modo: Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eũ uenire oportebat. Omne autem, ut certas quasdam in parteis distribuamus, probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signũ est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, et quiddam significat quod ex ipso profectum uidetur, quod aut antè fuerit, aut in ipso negocio, aut pòst sit consecutum, & tamen indiget testimonij et grauioris confirmationis: ut cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his sunt similia. Credibile est, quod sine ullo teste, auditoris opinione firmatur, (b) hoc modo: Nemo est qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Iudicatum est, res assensione, aut authoritate, aut iudicio alicuius aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur: religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicauerunt. Commune est, quod omnes uulgò probarunt & secuti sunt: huiusmodi, ut maioribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur. Approbatum est, quod homines, cùm dubium esset quale haberi oporteret, sua constituerunt authoritate: uelut Gracchi patris factum, quem populus Rom. ob id factum, quòd insciente collega in censura nihil egisset, post censuram Consulem fecit. Comparabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet. Eius sunt partes tres: imago, collatio, exemplum. Imago est, oratio demonstrans corporum aut naturarum similitudinem. Collatio est, oratio rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est, quod rem authoritate, aut casu alicuius hominis aut negocij confirmat, aut infirmat. Horum exempla & descriptiones in præ-

ceptis

ceptis elocutionis cognoscentur. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucidè quàm rei natura ferebat demonstratus est. Quemadmodum autem quæq; constitutio, & pars constitutionis, et omnis cõtrouersia, siue in ratione, siue in scripto uersetur, tractari debeat: & quæ in quasq; argumentationes conueniant, singillatim in secundo libro de unoquoque genere dicemus. In præsentia tantũmodo numeros, & modos, & parteis argumentandi confuse & permistè dispersimus, pòst discretè & electè in genus quodq; causæ, quid cuiq; cõueniat, ex hac copia digeremus. atq; inueniri quidẽ omnis ex his locis argumentatio poterit: inuentam exornari, & certas in parteis distingui et suauißimum est, & summè necessarium, et ab artis scriptoribus maximè neglectum. Quare & de ea præceptione nobis et in hoc loco dicendum uisum est, ut ad inuentionem argumenti absolutio quoq; argumentandi adiungeretur: & magna cum cura & diligentia locus hic omnis considerandus est, quòd nõ rei solùm magna utilitas est, sed præcipiendi quoq; summa difficultas.

OMNIS igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est, oratio quæ rebus non dubijs captat assensionem eius quî cum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res propter similitudinem earum rerum quibus assensit, probetur: uelut apud Socraticum Aeschinem demonstrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipso Xenophonte Aspasiam locutam: Dic mihi, inquit, quæso Xenophontis, (a) uxor, si uicina tua melius habeat aurum quàm tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quòd si uestem, 53

& cæterum ornatum muliebrem precij maioris habeat quā tu habes, tuum ne an illius malis? Illius uerò, respondit. Age, inquit, si uirum illa meliorem habeat quàm tu habes, utrum ne tuum, an illius malis? Hîc mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit: Quæso, inquit, Xenophon, si uicinus tuus meliorem equum habeat quàm tuus est, tuum ne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quòd si fundum meliorem habeat quàm tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem scilicet. Quòd si uxorem meliorem habeat quàm tu habes, utrum illius malis? atque hîc Xenophon quoque ipse tacuit. Pòst Aspasia: Quoniam uterque uestrûm, inquit, id mihi solùm non respondit, quod ego solùm audire uolueram: egomet dicam quid uterq; cogitet. Nam et tu mulier optimum uirū mauis habere, & tu Xenophon uxorē habere lectissimam maximè uis. Quare nisi hoc perfeceritis, ut neq; uir melior, neq; fœmina lectior in terris sit, profectò id semper quod optimum putabitis esse, multò maximè requiretis: & tu ut maritus sis quàm optimæ mulieris, & hæc quàm optimo uiro nupta sit. Hîc cùm rebus nō dubijs esset assensum, factum est propter similitudinem, ut etiam illud quod dubium uidebatur, si quis separatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est, propterea quòd nihil ipse afferre ad persuadendum uolebat, sed ex eo quod sibi ille dederat, quî cum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo quod iam conceßisset, necessariò approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis uidetur: Primùm, ut illud quod inducemus per similitudinē eiusmodi sit, ut sit ne-

cesse

cesse cõcedi. Nam ex quo postulabimus nobis illud quod dubium sit concedi, dubium esse id ipsum nõ oportebit. Deinde illud cuius confirmandi causa fiet inductio, uidendum est, ut simile ijs rebus sit, quas res quasi non dubias antè induxerimus. Nam antè aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dißimile erit id cuius causa illud concedi primùm uoluerimus. Deinde non intelligat quò spectent illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitũ peruenturæ. Nam qui uidet, si ei rei quæ primò rogetur rectè assenserit, illam quoq; rem quæ sibi displiceat esse necessariò cõcedendam, plerunq; aut non respondendo, aut malè respondẽdo longius procedere rogationẽ non sinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo quod conceßit, ad id quod non uult concedere, deducendus est. Extremum autem ut taceatur oportet, (b) aut cõcedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earũ rerũ quæ antè concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio: aut, quoniam taciturnitas imitatur cõfeßionem, pro eo ac si cõcessum sit, cõcludere oportebit argumentationẽ. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitũ: Prima pars constat ex similitudine una, pluribusúe. Altera ex eo quod concedi uolumus, cuius causa similitudines adhibitæ sunt. Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat cõceßionem, aut quod ex ea conficiatur ostendit. Sed quia non satis uidebitur alicui dilucidè demonstratum, nisi quod ex ciuili causarũ genere excẽplũ subiecerimus, uidetur huiusmodi quoq; utendum exemplo: nõ quò præceptio differat, aut aliter hoc in sermone atq; in dicendo sit utendũ: sed ut eorum uoluntati satisfiat, qui quod aliquo in loco

uiderint, alio in loco nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. Ergo in hac causa quæ apud Græcos est peruagata, quòd Epaminundas Thebanorũ imperator, ei qui sibi ex lege prætor successerat exercitum non tradidit, & cùm paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditùs uicit: poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cùm scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modũ. Si, iudices, id quod Epaminundas ait legis scriptorem sensisse, adscribat ad legem, & addat exceptionem hanc, extra quam, si quis reipublicæ causa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. Quòd si uosmetipsi, quod à uestra religione & sapientia remotißimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem iniussu populi ad legẽ adscribi iubeatis, populus Thebanus patietur ne id fieri? profectò non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi quasi adscriptum sit, rectum uobis uideatur? Noui uestram intelligentiam: non potest ita uideri, iudices. Quòd si literis corrigi neque ab illo neque à uobis scriptoris uoluntas potest: uidete, ne multo indignius sit id re & iudicio uestro mutari, quod ne uerbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum uidetur. Nunc deinceps ratiocinationis uim & naturam consideremus. RATIOCINATIO est, oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum & per se cognitum sua se ui & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putauerunt, cùm idem in usu dicendi sequerentur, paulùm in præcipiendi ratione dissenserunt. Nam partim quinque eius parteis esse dixerunt, partim non plus quàm

in (a) tres partes posse distribui putauerunt. Eorum 54
controuersiam non incommodum uidetur cum utrorunque ratione exponere. Nam & breuis est, & non eiusmodi ut alteri prorsus nihil dicere putentur: et locus hic nobis in dicendo minimè negligendus uidetur. Qui putant in quinq; distribui parteis oportere, aiunt primũ cõuenire exponere summã argumentationis ad hũc modũ. Melius accurantur quæ cõsilio geruntur, quàm quæ sine consilio administrantur. Hanc primã partem numerant. eam deinceps rationibus uarijs, & quàm copiosissimis uerbis approbari putant oportere, hoc modo. Domus ea quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quàm ea quæ temerè & nullo consilio administratur. Exercitus is cui præpositus est sapiens & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is qui stulticia & temeritate alicuius administratur. Eadem nauigij ratio est: nam nauis optimè cursum conficit ea, quæ scientißimo gubernatore utitur. Cùm propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere uelis, id ex ui propositionis oportere assumere, hoc pacto: Nihil autẽ omnium rerum melius, quàm omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porrò inducũt approbationem, hoc modo. Nam & signorũ ortus & obitus definitum quendam ordinem seruant, & annuæ commutationes non modò quadam ex neceßitate semper eodem modo fiunt, uerùm ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ: & diurnæ nocturnæq; uicißitudines, nulla in re unquam mutatæ quicquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, nõ mediocri quodam cõsilio na-

turam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionē eam, quæ aut id infert solum quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur. aut unum in locum cùm cōduxerit breuiter propositionem & assumptionem, id adiungit quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quòd si melius geruntur ea quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur, nihil autē omnium rerum melius quàm omnis mundus administratur: consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripartitam esse dicunt, ij non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionē horum reprehendunt. Negant enim neq; à propositione, neq; ab assumptione approbationes earum separari oportere: neq; propositionem absolutam, neq; assumptionē (b) sibi perfectam uideri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas parteis numerant, propositionem & approbationem, sibi unam partem uideri propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumptio & assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solam uideri. Ita fit, ut eadem ratione argumētatio tractata, alijs tripartita, alijs quinquepartita uideatur. Quare euenit, ut res non tàm ad usum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio uidetur esse, quæ in quinque parteis distributa est: quam omnes ab Aristotele et Theophrasto profecti, maximè secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maximè Socrates & Socratici tractauerunt: sic hoc quod per ratiocinationem

nem expolitur, summè est ab Aristotele atque Peripateticis & Theophrasto frequentatum: deinde à Rhetoribus ijs, qui elegantißimi atque artificiosißimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum uidetur, ne temerè secuti putemur. & breuiter dicendum, ne in huiusmodi rebus diutius quàm ratio præcipiendi postulat, cõmoremur. Si quadam in argumentatione satis est uti propositione, & non oportet adiungere approbationem propositioni: quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adiuncta sit approbatio: separatum quiddam est à propositione approbatio. Quod enim adiungi & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id ad quod adiungitur, & à quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione: & quædam, in qua nihil ualet absque approbatione, ut ostendemus. Separata est igitur à propositione approbatio. Ostendemus autem id quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, eo quod constare inter omnes necesse est: hanc uelle approbare, & firmare nihil attinet. Ea est huiusmodi: Si quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui. hoc quia perspicuè uerum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. hoc si non constat, indiget approbationis: qua inducta, complexio consequetur, Igitur in cæde interesse non potui. Est igitur quædam propositio, quæ nõ indiget approbatione: nã esse quidẽ quandã quæ indigeat, quid attinet ostẽdere? quod cuiuis facilè perspicuũ est. Quod si ita est, ex hoc, & ex eo quod proposueramus,

mus, hoc conficitur, separatum esse quiddam à propo-
sitione approbationem: Si autem ita est, falsum est non
esse plus quàm tripartitam argumentationē. Simili mo-
55 do liquet, alteram (a) quoque approbationem separa-
tam esse (b) assumptione. nam si quadam in argumenta-
tione satis est uti assumptione, & non oportet adiunge-
re approbationem assumptioni: quadam autem in argu
mentatione infirma est assumptio, nisi adiuncta sit ap-
probatio: separatum quiddam est extra assumptionem
approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua
assumptio non indiget approbationis: quædam autem,
in qua nihil ualet sine approbatione, ut ostendemus. Se-
parata est igitur ab assumptione approbatio. Ostende-
mus autem quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ perspi
cuam omnibus ueritatem cōtinet assumptio, nihil indi-
get approbationis. ea est eiusmodi: Si oportet sapere, da
re operam philosophiæ conuenit. hæc propositio indi-
get approbationis: non enim perspicua est, neq; constat
inter omnes, propterea quòd multi nihil prodesse philo
sophiam, plerique etiam obesse arbitrantur. Assumptio
perspicua est hæc: Oportet autem sapere. hoc autē quia
ipsum ex re perspicitur, & uerum esse intelligitur, nihil
attinet approbari. Quare statim concludenda est argu-
mentatio: Igitur dare operam philosophiæ cōuenit. Est
ergo assumptio quædam, quæ approbationis non indi-
get. nam quandam indigere, perspicuum est. Separata
est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est,
non esse plus quàm tripartitam argumentationem. At-
que ex his illud iam perspicuum est, esse quandam argu-
mentationem, in qua neque propositio neq; assumptio
indigeat approbationis: huiusmodi, ut certū quiddam,
& bre-

& breue exẽpli causa ponamus: Si summopere sapientia petenda est, summopere stulticia uitanda est: Summo pere autem sapientia petenda est: summopere igitur stulticia uitanda est. hîc & assumptio, & propositio perspicua est. Quare neutra quoq; indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est: approbationẽ tum adiungi, tum non adiungi. ex quo cognoscitur, neq; in propositione, neq; in assumptione contineri approbationem: sed utranq; suo loco positam, uim suam tanquã certam & propriam obtinere. Quod si ita est, commodè partiti sunt illi qui in quinque partes distribuerunt argumentationem. Quinq; sunt igitur partes eius argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur. Propositio, per quam breuiter locus is exponitur, ex quo omnis uis oportet emanet ratiocinationis. Approbatio, per quam id quod breuiter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Assumptio, per quam id quod ex propositione ad ostendendum pertinet, assumitur. Assumptionis approbatio, per quam id quod assumptum est, rationibus firmatur. Complexio, per quam id quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur. (b) Quæ plurimas habet argumentatio parteis, ea constat ex his quinq; partibus. Secunda est quadripartita, tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controuersia est. De una quoq; parte potest alicui uideri posse argumentationem cõsistere. Eorum igitur quæ constant, exempla ponemus. Horum quæ dubia sunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio est huiusmodi: Omnes leges, iudices, ad commodũ Reipub. referri oportet: & eas ex utilitate communi, non ex scriptione quæ in literis est, interpretari. Ea

enim uirtute & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud nisi salutem atque utilitatem Reipub. proponerent. Neq; enim ipsi quod obesset, scribere uolebant: & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa saluas esse uult, sed Reipublicæ: quòd ex legibus omneis Respub. optimè putant administrari. Quam obrem igitur leges seruari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari conuenit: hoc est, quoniam Reipub. seruimus, ex Reipublicæ commodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci: nisi quod ad corporis utilitatē spectat, quoniam eius causa est instituta: sic à legibus nihil cōuenit arbitrari, nisi quod Reipub. conducat, proficisci: quoniā eius causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoq; iudicio desinite literas legis perscrutari: et legem, ut æquum est, ex utilitate Reipublicæ considerate. quod hic fecit. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminundam Thebanorum imperatorem, quàm uictoriæ Thebanorum consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato trophæo carius atque antiquius habere conuenit? Scripto uidelicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. Atque hoc quidem satis consideratum est, nullam esse legem, nisi reipublicæ causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset Reipub. salutis causa, id non ex Reipub. salute interpretari. Quòd si leges omnes ad utilitatem Reipub. referri conuenit, hic autem saluti Reipublicæ profuit: profectò non potest eodem facto, & communibus fortunis

tunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cùm aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cùm aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum: Iudices, qui ex (a) lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi quod scriptum est in lege sequamini. Quod enim certius legis scriptor testimonium uoluntatis suæ relinquere potuit, quàm quod ipse magna cum cura atq; diligentia scripsit? Quòd si literæ non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris uoluntas cognosceretur. nec tamen Epaminundæ permitteremus, nisi extra iudicium quid esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur: nedum nunc istud patiamur, cùm præstò lex sit, nõ ex eo quòd apertißimè scriptum est: sed ex eo, quòd suæ causæ conuenit, scriptoris uoluntatem interpretari. Quòd si uos, iudices, legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege sequamini: quid causæ est, quin istum contra legem fecisse iudicetis? Assumptionis autem approbatione præterita, quadripartita sic fiet argumentatio: Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem iure accusare poßimus: ac primò quidem decipi incommodum est, iterum stultum, tertiò turpe. Carthaginenses autem persæpe iam nos fefellerunt: sũmma igitur amentia est, in eorum fide

fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Vtraq; approbatione præterita, tripartita ſit, hoc pacto: Aut metuamus Carthaginenſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus: aut eorum urbem diruamus. Ac metuere quidem non oportet: reſtat igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem qui putant, nonnunquam complexione ſuperſederi oportere, cùm id perſpicuum ſit quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod ſi fiat, bipartitam quoq; fieri argumentationem, hoc modo. Si peperit, uirgo non eſt: peperit autem. hîc ſatis eſſe dicunt proponere & aſſumere, quoniam perſpicuum ſit quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem uidetur & omnis ratiocinatio concludenda eſſe: & illud uitium quod illis diſplicet, magnopere uitandum eſt: ne quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, ſi complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propoſitionem & aſſumptionem, hoc modo: Quòd ſi leges omnes ad utilitatem Reipub. referri conuenit, hic autem ſaluti reipub. profuit: profectò non poteſt eodem facto & ſaluti cõmuni conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Aut ita, ut ex contraria ſententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Aut ita, ut id (b) ſolũ quod conficitur inferatur, ad hunc modum: Vrbem igitur diruamus. Aut ut id quod eam rem quæ conficitur, ſequatur neceſſe eſt, id eſt huiuſmodi: Si peperit, cum uiro concubuit: peperit autem. conficitur hoc: Cõcubuit igitur cum uiro. hoc ſi nolis inferre, & inferas id quod ſequitur, Fecit igitur inceſtum, et cõcluſeris argumentationem, & per-

ſpicuam

ſpicuam fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex cõductionibus aut ex contrario complecti oportet: in breuibus id ſolum quod conficitur, exponere: in ijs in quibus exitus perſpicuus eſt, conſecutione uti. Si qui autem ex una quoq; parte putabũt conſtare argumentationem, poterunt dicere ſæpe ſatis eſſe, hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cũ uiro concubuit. nam hoc nullius neq; approbationis, neq; aſſumptionis, uel eius approbationis, neq; complexionis indigere: ſed nobis ambiguitate nominis uidẽtur errare. Nam & argumentatio nomine uno res duas ſignificat. ideo quòd & inuentum aliquã in rem probabile, aut neceſſarium argumentatio uocatur: & eius inuenti artificioſa expolitio. Quando igitur proferent aliquid huiuſmodi: Quoniã peperit, cum uiro concubuit: inuentum proferent, nõ expolitionem. Nos autẽ de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit. atque hac diſtinctione alia quoque, quæ uidebũtur officere huic partitioni, propulſabimus: ſi qui aut aſſumptionẽ aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitionẽ. Quæ ſi quid habet probabile aut neceſſariũ, quoquo modo cõmoueat auditorem neceſſe eſt: quò ſi ſolum ſpectaretur id quod eſſet inuentũ, ac nihil quo pacto tractaretur id quod eſſet excogitatũ referret, nequaquã tantũ inter ſummos oratores & mediocres intereſſe exiſtimaretur. Variare autẽ orationem magnopere oportebit. Nã omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. id fieri poterit, ſi nõ ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem. Nam primũ omnium generibus ipſis diſtinguere conuenit orationẽ: hoc eſt, tum inductione uti, tũ ratiocinatione. Deinde in ipſa argumentatione

tatione non semper à propositione incipere, nec semper quinq; partibus abuti, neq; eadem ratione expolire partitiones: sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraq;, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de ijs quæ proposita sunt, hoc idẽ exerceamus, ut quam facilè sit factu. Ac de partibus quidẽ argumentationis satis nobis dictũ uidetur. Illud autẽ uolumus intelligi, nos probè tenere, alijs quoque rationibus tractari argumẽtationes in philosophia multis et obscuris, de quibus certũ est artificiũ constitu-
57 tũ. Verùm (a) illa nobis abhorrere ab usu oratorio uidentur. Quæ pertinere autẽ ad dicendum putamus, ea nos commodius quàm cæteros attendisse nõ affirmamus, sed perquisitius & diligentius cõscripsisse pollicemur. Nũc ut instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.

REPREHENSIO est, per quam argumentando aduersariorũ confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuatur. Hæc fonte inuentionis eodẽ utetur, quo utitur confirmatio, propterea quòd quibus ex locis aliqua res cõfirmari potest, ijsdẽ potest ex locis infirmari. Nihil enim cõsiderandũ est in his omnibus inuẽtionibus, nisi id quod personis aut negocijs attributũ est. Quare inuentionẽ, & argumentationũ expolitionẽ ex illis quæ antè præcepta sunt, hanc quoq; in partẽ orationis transferri oporteret. Veruntamẽ ut quædã præceptio detur huius quoq; partis, exponemus modos reprehẽsionis: quos qui obseruabunt, facilius ea quæ contradicentur, diluere aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex ijs quæ sumpta sunt, nõ conceditur aliquod unum pluráue: aut his concessis, complexio confici ex

his ne-

his negatur: aut si genus ipsum argumentationis uitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem alia æquè firma aut firmior ponitur. Ex ijs quæ sumuntur, aliquid non conceditur: cùm aut id quod credibile dicunt, negatur esse huiusmodi: aut quod cōparabile putant, dißimile ostenditur: aut iudicatum aliam in partem traducitur: aut omnino iudicium improbatur: aut quod signum esse aduersarij dixerunt, id eiusmodi negatur esse: aut si complexio, aut una, aut ex utraq; parte reprehenditur: aut si enumeratio falsa ostenditur: aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nā omne quod sumitur ad argumentandum siue pro probabili siue pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut antè ostendimus. Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicuè falsum erit, hoc modo: Nemo est qui non pecuniam, quàm sapientiam malit. aut ex contrario quoq; credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis est, qui nō officij cupidior sit, quàm pecuniæ? aut erit omnino incredibile: ut si quis, quem constet esse auarum, dicat alicuius mediocris officij causa se maximam pecuniam neglexisse. aut si quod in quibusdam rebus aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu euenire, hoc pacto: Qui pauperes sunt, ijs antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet. In loco celebri homo occîdi quî potuit? Aut si id quod rarò fit, fieri omnino negatur. ut Curius pro Fuluio: Nemo potest uno aspectu, neq; præteriens in amorem incidere. Quod autem (b) pro signo sumetur, id ex ijsdem locis quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo primùm uerum esse ostendi oportet: deinde eius esse rei signum proprium, qua de re

agitur, ut cruorem cædis. Deinde, factum esse quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Postremò, scisse eum, de qua quæritur, eius rei legem & consuetudinem. nam eæ res sunt signo attributæ, quas diligentius aperiemus, cùm separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horũ unumquodq; in reprehensione aut non esse signum, aut parum magnum esse, aut à se potius quàm ab aduersarijs stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoq; suspicionem duci posse demonstrabitur. Cùm autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per similitudinem maximè tractatur, in reprehendendo conueniet, simile id negare esse, quod conferretur ei quî cũ conferretur. Id fieri poterit, si demonstrabitur diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si quo in numero illud quod per similitudinem afferretur, & quo in loco hoc genus cuius causa afferetur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur: ex quo docebimus aliud de eo quod comparabitur, & de eo quî cum comparabitur, existimari oportere. Huius facultatis maximè indigemus, cùm ea ipsa argumentatio quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda, si iudicatum aliquod inferretur: quoniam id ex his locis maximè firmatur, laude eorum qui iudicarunt, similitudine eius rei qua de agitur, ad eam rem qua de iudicatum est, commemorando non modò non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus approbatum: & demonstrando difficilius et maius fuisse id iudicatum quod afferatur, quàm id quod instet. Ex contrarijs locis, si res aut uera aut uerisimilis permittet, infirmari oportebit: atque erit obseruandum diligenter, ne nihil ad id

quod agatur, pertineat id quod iudicatū sit: & uidendū est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso qui iudicarit, iudicium fieri uideatur. Oportet autem animaduertere, ne cùm aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod aut rarum iudicatum afferatur. nam his rebus authoritas iudicati maximè potest infirmari. Atq; ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ uerò sicuti necessaria inducentur, ea si fortè imitabuntur modò necessariam argumentationem, neque erunt eiusmodi, sic reprehendentur. Primùm complexio, quæ utrum concesseris debet tollere: si uera est, nunquam reprehendetur. sin falsa, duobus modis: aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Conuersione, hoc modo.

(a) Nam si ueretur, quid eum accuses qui est probus? 58
Sin inuerecundum animi ingenium poßidet,
Quid eum accuses, qui id parui auditu æstimet?

Hic siue uereri dixeris, siue non uereri, concludendū hoc putat, ut neges esse accusandum. Quod conuersione sic reprehendetur. Immò uerò accusandus est. nam si ueretur, accuses: non enim parui auditu æstimabit. Sin inuerecundū animi ingenium poßidet, tamen accuses: non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione hoc modo reprehendetur. Verùm si ueretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio uitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus quod uelimus concedere: aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contradici poßit: aut causa non sit quare non honestè poßimus concedere. Præteritur quiddā in eiusmodi enumerationibus. Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hæreditate poßideas, aut mune-

re acceperis, aut domi tibi natus sit: aut si horum nihil est, surripueris necesse est. Sed neq; emisti, neq; hæreditate uenit, neq; domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo surripueris. Hoc commodè reprehenditur, si dici poßit ex hostibus equus esse captus, cuius prædæ sectio nō uenierit: quo illato, infirmatur enumeratio: quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur: si aut cōtrà aliquid dicetur, hoc est, si (exempli causa, ut in eodem uersemur) poterit ostendi hæreditate uenisse, aut si extremum illud non erit turpe concedere: ut si quis, cùm dixerint aduersarij, aut insidias facere uoluisti, aut amico morē geßisti, aut cupiditate elatus es, amico se morē geßisse fateatur. Simplex autem conclusio reprehenditur, si id quod sequitur, non uideatur necessariò cum eo quod anteceßit cohærere. Nam hoc quidem, Si spiritum ducit, uiuit: Si dies est, lucet: eiusmodi est, ut cum priore necessariò posterius cohærere uideatur. Hoc autem, Si mater est, diligit: Si aliquando peccauit, nunquam corrigetur: sic conueniet reprehendi, ut demonstretur non necessariò cum priore posterius cohærere. hoc genus & cætera necessaria, & omnino omnis argumentatio & eius reprehensio, maiorem quandam uim continet, & latius patet quàm hic exponitur: sed eius artificij cognitio huiusmodi est, ut non ad huius artis partem aliquam adiungi poßit: sed ipsa separatim longi temporis, & magnæ atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atq; ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus Rhetorum, ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cùm igitur ex ijs quæ sumuntur (b) aliquid nō conceditur, sic infirmabitur.

bitur. Cùm autē his conceßis, complexio ex his non conficitur, hæc erunt consideranda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: si cùm aliquis dicat se profectū esse ad exercitum, contraq; eum quis uelit hac argumentatione uti: Si uenisses ad exercitū, à Tribunis militaribus uisus esses: non es autem uisus ab his: non es igitur profectus ad exercitum. Hic cùm cōcesseris propositionem & assumptionem, complexio est infirmanda. Aliud enim, quàm cogebatur, illatum est. Ac nunc quidem quò facilius res cognosceretur, perspicuo & grandi uitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum uitium pro uero probatur, cùm aut parum memineris quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. Ambiguum, si concesseris ex ea parte, quam ipse intellexeris: eam partem si aduersarius ad aliam partem per complexionem uelit accommodare, demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo quod ille sumpserit, confici complexionem, ad hunc modum. Si pecunia indigetis, pecuniam non habetis: si pecuniam non habetis, pauperes estis. indigetis autem pecunia: mercaturæ enim, nisi ita esset, operam non daretis: pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur: Cū dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis, hoc intelligebam: si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis, & idcirco concedebam: cùm autem hoc sumebas, Indigetis autem pecuniæ, illud accipiebam: uultis aūt pecuniæ plus habere. ex quibus conceßionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur estis. conficeretur autem, si tibi primò quoq; hoc conceßissem: Qui pecuniam maiorem uellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpè autem oblitum putant quid concesseris, & idcirco id

cò id quod non conficitur, quasi conficiatur in conclusione infertur, hoc modo. Si ad illũ hæreditas ueniebat, uerisimile est ab illo esse necatũ. Deinde hoc approbant plurimis uerbis. pòst assumũt, Ad illũ aũt hæreditas ueniebat: deinde infertur, Ille igitur occidit. Id ex ijs quæ sumpserant, non conficitur. Quare obseruare diligenter oportet, & quid sumatur, & quid ex his conficiatur. Ipsum aũt genus argumentationis uitiosum his de causis ostendetur: si aut in ipso uitium erit, aut si non ad id quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso uitium erit, si omnino totum falsum erit, si commune, si uulgare, si leue, si remotum, si mala definitio, si cõtrouersum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si aduersum. Falsum est, in quo perspicuè mendacium est, hoc modo: Nõ potest esse sapiens, qui pecuniam negligit: Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur sapiens erat. Commune est,
59 quod nihilo magis (a) ab aduersarijs quàm à nobis facit, hoc modo: Idcirçò, iudices, quia ueram causam habebã, breui peroraui. Vulgare est, quod in aliam quoq; rem non probabilem, si nunc cõcessum sit, transferri poßit, hoc modo: Si ueram causam non haberet, uobis se, iudices, non cõmisisset. Leue est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem uenisset, non commisisset, aut perspicuè rem turpem leui tegere uult defensione.

Cùm te expetebant omnes florentißimo
In regno reliqui, nunc desertum ab omnibus,
Summo periculo, sola ut restituam, paro.

Remotum est, quod ultrà quàm satis est petitur, hoc modo: Quòd si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atq; ex ea duos Gracchos procreasset,

creasset, tantæ seditiones natæ non essent. quare hoc incommodum Scipioni adscribendum uidetur. Huiusmodi est illa quoq; conquestio.

Vtinam, ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

Longius enim repetita est, quàm res postulabat. Mala definitio est, cùm aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus atq; inutilis est ciuis. nam hoc non magis seditiosi, quàm ambitiosi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis uim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia est, pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non graue nec magnũ continens, sic: Stulticia est, immensæ gloriæ cupiditas. est hæc quidẽ stulticia, sed ex parte quadam, nõ ex omni genere definita. Controuersum est, in quo ad dubium demonstrandũ dubia causa affertur, hoc modo.

Eho tu, dij, quibus est potestas motus superũ atq; inferũ,
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Perspicuum est, de quo nõ est controuersia: ut si quis cùm Orestem accuset, planum faciat ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cùm id quod augetur, in controuersia est: ut si quis cùm Vlyssem accuset, in hoc maximè commoretur, indignum esse ab homine ignauissimo uirum fortissimum Aiacem necatum. Turpe est, quod aut eo loco in quo dicitur, aut eo homine qui dicit, aut eo tempore quo dicitur, aut ijs qui audiunt, aut ea re de qua agitur, indignum propter inhonestam rem uidetur. Offensum est, quod eorum qui audiunt uoluntatẽ lædit: ut si quis apud equites Romanos cupidos iudicandi Cæpionis legem iudiciariam laudet. Contrarium est, quod contra ea dicitur quæ ij qui audiunt fece-

runt: ut si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, Nihil esse crudelius (b) quàm urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re diuerse dicitur: ut si quis, cùm dixerit, qui uirtutem habeat, eum nullius rei ad benè uiuendum indigere: neget postea sine bona ualetudine posse benè uiuere, aut se amico adesse propter beneuolentiam: sperare enim aliquid commodi ad se peruenturum. Aduersum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit: ut si quis hostium uim, & copias, et felicitatem augeat, cùm ad pugnam milites hortetur. Si non ad id quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in uitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit: aut si cum totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus auarum est. nam Eriphyle auro uiri uitam uendidit. Aut si non id quod accusabitur, defendet: ut si quis, cùm ambitus accusabitur, manu se fortē esse defendet, ut Amphion apud Euripidem. item apud Pacuuium, qui uituperata musica, sapientiam laudat. Aut si res ex hominis uitio uituperabitur: ut si quis doctrinam ex alicuius docti uitijs reprehēdat. Aut si quis, cùm aliquem uolet laudare, de felicitate eius, non de uirtute dicat. Aut si quis rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alteram uituperarit: aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem. ut si quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur an non, pacem laudet omninò, non illud bellum inutile esse demonstret. Aut si, cùm de certa re quæretur, de communi instituetur oratio. Aut si ratio alicuius rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quòd

ea maxi-

ea maximè uitā beatā efficiat. Aut si infirma, ut Plautus:

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immane est facinus, uerùm in ætate utile,
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
Non castigabo, pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum est auaricia. multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia. plurimæ enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem, æquè firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maximè uersatur, cùm aliquid quod contrà dicatur, æquum esse concedimus: sed id quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus. Aut cùm id quod illi defendant, utile esse fateamur: quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimauimus esse dicenda. (a) Deinceps nunc 60
de conclusione ponemus. Hermagoras autem digressionem, deinde tum postremam conclusionem ponit. In hac autem digreßione, ille putat oportere quandam inferri orationem, à causa atque à iudicatione ipsa remotam: quæ aut sui laudem, aut aduersarij uituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo, per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur licebit. Nam & augendi, & laudandi, & uituperandi præcepta, à nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numero reponi, quòd de causa digredi,

nisi per locum communem displicet: quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem & uituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

Conclusio est, exitus & determinatio totius orationis. Hæc habet parteis tres: enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res disperse & diffuse dictæ unum in locum coguntur, & reminiscendi causa unum sub aspectum subijciuntur. hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicuè ab omnibus artificio quodã tractari intelligetur. Sin uariè fiet, et hanc suspicionem, & satietatem uitare poterit. Quare tùm oportebit ita facere ut plerisq; faciunt propter facilitatem, singillatim unamquanq; rem attingere, & ita omnes transire breuiter argumentationes: tùm autem, id quod difficilius est, dicere quas parteis exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum: & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquanque partem confirmaris: tũ ab ijs qui audiunt, quærere quid sit quod sibi uelle debeant demonstrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus. ita simul & in memoriã redibit auditor, & putabit nihil esse præterea quod debeat desiderare. Atq; in his generibus (ut antè dictum est) tùm tuas argumentationes transire separatim, tùm id quod artificiosius est, cum tuis contrarias coniungere: & cùm tuam argumentationem dixeris, tùm contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per breuem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, et de reprehensione redintegrabitur. Atq; hæc alijs actionis quoq; modis uariare oportebit. Nam tum ex tua persona enumerare poßis, ut quid

& quo

& quo loco quidq; dixeris admoneas: tum uerò personam aut rem aliquam inducere, (b) & enumerationem ei totam attribuere Personam, hoc modo: Nam si legis scriptor existat, & quærat à uobis quid dubitetis, quid poßitis dicere, cùm uobis hoc & hoc sit demonstratum? Atq; hîc item ut in nostra persona licebit aliâs singillatim transire omnes argumentationes, aliâs ad partitiones singula genera referre, aliâs ab auditore quid desideret quærere, aliâs hæc facere per comparationē suarum & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi, loco, urbi, monimento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent, nō ne hæc apud uos quererentur? Quid nam amplius desideratis, iudices, cùm uobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoq; genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur quod erit grauißimum: & unumquodq; quàm breuißimè transeatur, ut memoria, non oratio renouata uideatur. Indignatio est, oratio per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio concitetur. In hoc genere illud primùm intelligi uolumus, posse omnibus ex locis ijs quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. Nam ex ijs rebus quæ personis atque negocijs attributæ sunt, quæuis amplificationes & indignationes nasci possunt: sed tamen ea quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus. Primus locus sumitur ab authoritate, cùm commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit aut dijs immortalibus,

aut eis

aut eis quorū authoritas grauißima debeat esse: qui lo-
cus sumetur ex sortibus, oraculis, uatibus, ostentis, pro-
digijs, responsis, similibus rebus. Item ex maioribus no-
stris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus sapientis-
simis, senatu, populo, legū scriptoribus. Secundus locus
est, per quem illa res ad quos pertineat, cum amplifica-
tione per indignationem ostenditur, an ad omnes, an ad
maiorem partem, quod atrocißimum est, an ad superio-
res, quales sunt ij quorum ex authoritate indignatio su-
mitur, quod indignißimum est: an ad pares, animo, for-
tuna, corpore, quod iniquißimum est: an ad inferiores,
quod superbißimum est. Tertius locus est, per quē quæ-
rimus, quid nam sit euenturum, si idem cæteri faciant:
et simul ostendimus, huic si cōcessum sit, multos æmulos
eiusdem audaciæ futuros, ex quo quid mali sit euenturū
demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demon-
stramus multos alacres expectare quid statuatur: ut ex
eo quod uni concessum sit, sibi quoq; tali de re quid li-
ceat, intelligere poßint. Quintus locus est, per quem o-
61 stendimus cæteras res perperam constitutas, (a) intelle-
cta ueritate commutatas corrigi posse: hanc esse rem,
quæ si sit, si semel iudicata, neque alio cōmutari iudicio,
neque ulla potestate corrigi poßit. Sextus locus est, per
quē consultò & de industria factum esse demonstratur:
& illud adiungitur, uoluntario maleficio ueniā dari nō
oportere: imprudentiæ concedi nonnunquam conueni-
re. Septimus locus est, per quem indignamur, quod te-
trum, crudele, nefarium, tyrannicum factū esse dicamus,
per uim, per manū opulentam, quæ res ab legibus, ab æ-
quabili iure remotißima sit. Octauus locus est, per quem
demonstramus non uulgare, neq; factitatum esse ne ab

auda-

audacißimis quidē hominibus id maleficium, de quo agitur: atq; id à feris quoq; hominibus & à barbaris gentibus, & immanibus bestijs remotū esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, coniuges, consanguineos, supplices crudeliter facta dicentur. & deinceps si qua proferantur in maiores natu, in hospites, in uicinos, in amicos, in eos quibus cum uitam egeris, in eos apud quos educatus sis, in eos à quibus eruditus sis: in mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore usos. in eos qui neq; lædere alium, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, summum in eū qui uiolarit horum aliquid odium commouere poterit. Nonus locus est, per quem cum alijs quæ constant esse peccata, hoc quo de quæstio est comparatur: & ita per contentionem, quantò atrocius & indignius sit illud de quo agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quē omnia quæ in negocio gerendo acta sunt, quæq; post negocium consecuta sunt, cum uniuscuiusq; indignatione & criminatione colligimus: et rem uerbis quàm maximè ante oculos eius apud quem dicitur, ponimus: ut id quod indignū est, perinde illi uideatur indignū, ac si ipse interfuerit, ac præsens uiderit. Vndecimus locus est, per quem ostendimus ab eo factum à quo minimè oportuerit, & à quo, si alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam usu euenerit. Tertiusdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demonstratur, per quem locum in superbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab ijs qui audiunt, ut ad suas res, nostras

iniurias

iniurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, de patribus aut parentibus. Quintusdecimus est locus, per quẽ dicimus inimicis quoq; & hostibus ea quæ nobis acciderint, indigna uideri solere: & indignatio quidem his ferè de locis grauißimè sumetur. Conquestionis autem huiusmodi (b) de rebus parteis petere oportebit.

Conquestio est, oratio auditorum misericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem & misericordem conficere oportet, quò facilius conquestione commoueri poßit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ uis in omnes et hominum infirmitas ostenditur. qua oratione habita, grauiter & sententiosè maximè demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cùm in alieno malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est misericordiæ, per quem quibus in bonis fuerint, et nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quẽ unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filij pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, & si qua simili in genere quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficijs, quas paßi perpessuri ue sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, ut uideatur is qui audit, uidere, & re quoq; ipsa quasi adsit, non uerbis solùm ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miserijs demonstratur esse, & cum aliquid

quid expectaret, non modò id non adeptum esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus, per quem ad ipsos qui audiunt, similem casum conuertimus: & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo qui illis carus debeat esse, nos cùm uideãt, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur esse factum quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non uidi, non postremam eius uocem audiui, nõ extremum eius spiritum excepi. Item: Inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus, à feris diu uexatus, communi quoq; honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res refertur: ut si ad equum, domũ, uestem sermonem alicuius accommodes: quibus animus eorum qui audiunt, & aliquem dilexerunt, uehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cùm deducaris ab eo qui cum libentißimè uixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab ijs à quibus minimè conueniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benè fecerimus, (a) quos adiutores fore putauerimus: aut à quibus indignum est, ut seruis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur, in quo orantur modò illi qui audiunt, humili & supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum qui cari nobis debent esse, fortunas, conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, 62

per

per quem animum nostrū in alios misericordē esse ostendimus: et tamen amplū, et excelsum, & patientē incōmodorū esse, et futurum, si quid acciderit, demonstramus. nam sæpè uirtus & magnificentia, in quo grauitas et authoritas est, plus proficit ad misericordiā cōmouendam, quàm humilitas et obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conquestione morari nō oportebit. Quemadmodū enim dixit Rhetor Appollonius: Lachryma nihil citius arescit. Sed quoniam & satis, ut uidemur, de omnibus partibus orationis diximus, et huius uoluminis magnitudo longius processit, quæ sequuntur deinceps in Secundo libro dicemus.

M. T. CICERONIS DE INVENTIONE Rhetorica Liber Secundus.

CROTONIATAE quondam, cùm florerent omnibus copijs, et in Italia, cùm in primis beati numerarentur: templū Iunonis, quod religiosissimè colebāt, egregijs picturis locupletare uoluerunt. Itaq; Heracleotē Zeusim, qui tū longè cæteris excellere pictoribus existimabatur, magno precio conductū adhibuerūt. Is & cæteras tabulas complures pinxit, quarū nonnulla pars usq; ad nostrā memoriā propter fani religionē remansit: & ut excellentē muliebris formæ pulchritudinē muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulachrū uelle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimū alijs præstare sæpè accepissent, libenter audierunt. putauerunt enim eū, si quo in genere plurimū posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum. Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeusis illicò quæsiuit ab his,

quas nam

quas nam uirgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxerũt in palæstram, atq; ei pueros ostenderunt multos, magna præditos (b) dignitate. Etenim quodam tempore Crotoniatæ multùm omnibus corporum uiribus & dignitatibus antè steterunt, atque honestißimas ex gymnico certamine uictorias domum, cum maxima laude retulerunt. Cùm puerorum igitur formas & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, sorores sunt apud nos uirgines. Quare quá sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi quæso, inquit, ex istis uirginibus formosißimas, dum pingo id quod pollicitus sum uobis: ut mutum in simulachrum ex animali exemplo ueritas transferatur. Tunc Crotoniatæ, publico de consilio, uirgines unum in locum conduxerunt, & pictori quam uellet eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit, quarum nomina multi poëtæ memoriæ tradiderunt, quòd eius essent iudicio probatæ, qui uerißimum pulchritudinis habere iudicium debuisset. Neq; enim putauit omnia quæ quæreret ad uenustatem, uno in corpore se reperire posse, ideò quòd nihil simplici in genere, omni ex parte perfectum Natura expoliuit. Itaq; tanquam cæteris non sit habitura quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alij commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur. Quod quoniam nobis quoq; uoluntatis accidit, ut artem dicendi perscriberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes quocũq; essent in genere exprimendæ nobis necessariò uiderentur: sed omnibus unum in locum coactis scriptoribus, quod quisq; cõmodißimè præcipere uidebatur, excerpsimus, et ex uarijs ingenijs, excellentißima quæq; li-

bauimus. ex ijs enim qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optimè, nec omnia præclarißimè quisquam dicere nobis uidebatur. Quapropter stulticia nobis uisa est, aut à benè inuentis alicuius recedere, si quo in uitio eius offenderemur: aut ad uitia quoq; eius accedere, cuius aliquo bono præcepto duceremur. Quòd si in cæteris quoq; studijs à multis eligere homines commodißimũ quodq;, quàm sese uni alicui certo uellent addicere, minus in arrogantiam offenderẽt: nõ tantopere in uitijs perseuerarent: aliquantò ex inscitia leuius laborarent. Ac si par in nobis huius artis, atq; in illo picturæ scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrũ quã ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex maiore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille una ex urbe, et ex eo numero uirginũ quæ tum erãt, eligere potuit: nobis omnium quicunque fuerunt ab ultimo principio huius præceptionis usq; ad hoc tempus expositis copijs, quodcunq; placeret, eligendi potestas fuit. Ac ueteres quidem scriptores artis usque ab principe illo atque inuentore Tysia repetitos unum
63 in locum (a)conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque præcepta magna conquisita cura perspicuè scripsit, atq; enodata diligenter exposuit: ac tantum inuentoribus ipsis suauitate & breuitate dicendi præstitit, ut nemo illorum præcepta ex ipsorũ libris cognoscat: sed omnes, qui quod illi præcipiant, uelint intelligere, ad hũc quasi ad quendam multò commodiorem explicatorem reuertantur. Atq; hic quidem ipse & sese ipsum nobis, & eos qui ante se fuerant, in medio posuit: ut cæteros & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ

operæ plurimum consumpserunt, sicut & ipse cuius instituta sequebantur fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alij quoq; alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt: qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. Nam fuit tempore eodem quo Aristoteles, magnus & nobilis Rhetor Isocrates: cuius ipsius quam constet esse artem, non inuenimus: discipulorum autem, atque eorum qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuersis sicuti familijs (quarum altera cùm uersaretur in philosophia, nõnullam Rhetoricæ quoq; artis sibi curam assumebat: altera uerò omnis in dicendi erat studio & præceptione occupata) unum quoddam est conflatum genus à posterioribus, qui ab utrisq; ea quæ commodè dici uidebantur, in suas artes contulerunt: quos ipsos simul atq; illos superiores nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, et ex nostro quoq; nonnihil in commune contulimus. Quòd si ea quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt: profecto neque nos, neq; alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temerè aliquid alicuius præterijsse, aut non satis eleganter secuti uidebimur: docti ab aliquo facilè et libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stultè & diu perseuerasse turpe est: propterea quòd alterum cõmuni hominum infirmitati, alterũ singulari uniuscuiusq; uitio est attributum. Quare nos quidem sine ulla affirmatione simul quærentes dubitanter unumquodq; dicemus: ne dũ paruulum hoc consequimur, ut satis commodè hæc præscripsisse uideamur, illud amittamus quod maximum est: ut

ne cui rei temerè atq; arroganter assenserimus. Verùm hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni uita studiose, quoad facultas feret, consequemur. Nunc autem, ne longius oratio progressa uideatur, de reliquis quæ præcipienda uidentur esse, dicemus. Igitur primus liber exposito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuersiarum, & inuentiones, & (b) constitutiones continebat. Deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare cùm in eo cæteris de rebus distinctius dictum sit, disperse autē de confirmatione & de reprehensione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in singula causarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositū est: hîc tātùm ipsa inuenta unamquanq; in rē exponētur simpliciter, sine ulla exornatione: ut ex hoc inuenta ipsa, ex superiore autē expolitio inuentorū petatur. Quare hæc quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehensionis partes referre oportebit.

Omnis & demonstratiua, & deliberatiua, & iudicialis causa necesse est in aliquo, eorum quæ antè exposita sunt, constitutionis genere uno, pluribusúe uersetur. Hoc quanquā ita est, tamen cū cōmuniter quædā de omnibus præcipi poßint, separatim quoq; aliæ sunt cuiusq; generis, & diuersæ præceptiones. Aliud enim laus ut uituperatio, aliud sentētiæ dictio, aliud accusatio aut recusatio cōficere debet. In iudicijs quid æquū sit quæritur: in demonstrationibus, quid honestū: in deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestū sit, et quid utile. Nam cæteri utilitatis modò finem in suadendo & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt. Quorū igitur generum

rum fines et exitus diuersi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus, non easdem incidere constitutiones: ueruntamen oratio quædam ex ipso fine & genere causæ nascitur, quæ pertineat ad uitæ alicuius demonstrationem, aut ad sententiæ dictionē. Quare nūc exponendis cōtrouersijs in iudiciali genere causarum & præceptorum uersabimur. Ex quo pleraq; in cætera quoq; causarum genera simili implicita controuersia, nulla cum difficultate transferentur: pòst autem separatim de reliquis dicemus. Nunc à coniecturali constitutione proficiscemur, cuius exemplū sit hoc expositū. In itinere quidam proficiscentē ad mercatum quendam, et secū aliquantum nūmorum ferentem est comitatus: cum hoc, ut ferè fit, in uia sermonem contulit, ex quo factum est, ut illud iter familiarius facere uellent. Quare cùm in quandam tabernam diuertissent, simul cœnare, & in eodem loco somnum capere uoluerunt. Cœnati discubuerunt ibidem: caupo autem (nam ita dicitur post inuentum, cùm in alio maleficio deprehensus esset) cùm illum alterum, uidelicet qui nūmos haberet, animaduertisset, noctu, postquam illos arctius, ut fit, iam ex laßitudine dormire sensit, acceßit, & alterius eorum, qui sine nūmis erat, gladium propter appositum è uagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abstulit, gladium cruentum in uaginam (a) recondidit, ipse sese in lectum 64
suum recepit. Ille autem cuius gladio occisio erat facta, multò ante lucem surrexit, comitē illum suum inclamauit semel & sæpius: illum somno impeditū non respondere existimauit. ipse gladium et cætera quæ secum attulerat, sustulit: solus profectus est. Caupo non multò pòst conclamauit, hominem esse occisum, & cum quibusdam

diuersoribus illum qui antè exierat, consequitur: in itinere hominem cõprehendit, gladium eius è uagina educit, reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti: depulsio, Non occidi. ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in coniecturali, quæ iudicatio: Occideritne. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuersiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in cæterorum oportebit attendere, non omnes in omnem causam connenire. Vt enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis scribitur: sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso coniectura capienda est. Causa distribuitur in impulsionem, & in ratiocinationem. Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur: ut amor, iracundia, ægritudo, uinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita uidetur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio & cura non potuerit, & id quod fecit, impetu quodam animi potius quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem est, diligens & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tùm interfuisse, cùm aliquid faciendum aut non faciendum certa de causa uitasse aut secutus esse animus uidetur: ut si amicitiæ quid causa factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, si denique, ut omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiscendiúe commodi, aut contrà reijciendi, diminuendi, deuitandiúe incommodi causa. Nam horum in genus alterutrum illa quoq; incident, in quibus

aut

aut incommodum aliquod maioris uitandi incommodi causa, aut maioris adipiscendi commodi suscipitur, aut commodum aliquod maioris adipiscendi commodi, aut maioris uitandi incommodi præteritur. Hic locus, sicut aliquod fundamentum est huius cōstitutionis. nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid quare factū sit, ostenditur. Ergo accusator cùm aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum & quandam commotionem animi affectionemq; uerbis & sententijs amplificare debebit, et ostendere quanta uis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsum aliquem (b) id fecisse dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione curandum est, ut nō mirum uideatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cùm autem non impulsione, uerùm ratiocinatione aliquem commisisse quid dicet: quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit: & id augebit quàm maximè poterit, ut quoad eius fieri poßit, idonea quàm maximè causa ad peccandum hortata uideatur. Si gloriæ causa, quantam gloriam consecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum, & omnino quicquid erit quod causæ fuisse dicet, id summè augere debebit: & hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in ueritate modò, uerùm etiam uehementius, quid in opinione eius quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuisse aut non esse aliquid commodi aut incommodi, si ostendi potest ei uisum esse qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines: cùm aut res

aliusmodi est ac putatur, aut non is euentus est quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cùm aut id quod bonum est malum putant, aut contrà quod malum est, bonum: aut quòd nec malum est nec bonum, malum aut bonum: aut quod malum aut bonum est, nec malum nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit ullam esse pecuniam fratris, aut amici uita, aut denique officio suo antiquiorem aut suauiorem, non erit hoc accusatori negandum: nam in eum culpa & summum odium transferretur, qui id quod tam uerè & piè dicetur, negabit. Verùm illud dicendum erit illi non esse ita uisum, quòd sumi oportet ex ijs, quæ ad personam pertinent: de quo pòst dicendum est. Euentus autem tùm fallit, cùm aliter accidit atque ij qui arguuntur arbitrati esse dicuntur: ut si quis dicatur alium occidisse ac uoluerit, quòd aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse cuius testamento non sit hæres, quòd eius testamento se hæredem arbitratus sit. Non enim ex euentu cogitationem spectari oportere: sed qua cogitatione & spe ad maleficium profectus sit, considerare: & quo animo quid quisq; faciat, non quo casu utatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit, alij nemini causam fuisse faciendi. Secundarium, si tantam aut tam idoneam nemini. Sin fuisse alijs quoq; causa faciendi uidebitur, aut potestas alijs defuisse demonstranda est, aut facultas, aut uoluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicetur. Facultas, si ratio, adiutores, adiumenta, et cætera, quæ ad rem pertinebũt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si
65 animus (a) à talibus factis uacuus & integer esse dicetur.

tur. Postremò, quas ad defensionem rationes reo dabimus, ijs accusator ad alios ex culpa eximẽdos abutetur. Verùm id breui faciendum est, & in unum multa sunt conducenda: ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed huius accusandi causa defendere alterum uideatur. atq; accusatori quidẽ hæc ferè sunt in causa facienda & consideranda. defensor autem ex contrario, primùm impulsionem aut nullam fuisse dicet: aut si fuisse concedet, extenuabit, & paruulam quãdam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Quo erit in loco demonstrandum, quæ uis & natura eius sit affectionis, qua impulsus aliquid reus cõmisisse dicetur: in quo et exempla, et similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura eius affectionis quàm leuißimè quietißimã ad partem explicanda: ut et res ipsa è facto crudeli & turbulento, ad quoddã mitius et tranquillius traducatur: et oratio tamẽ ad animũ eius qui audiet, et ad animi quendã intimum sensum accommodetur. Ratiocinationis autẽ suspiciones infirmabit, si aut cõmodum nullum fuisse, aut paruũ, aut alijs magis fuisse, aut nihilo sibi magis quàm alijs, aut incõmodum sibi maius quàm commodum dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi quod expetitum dicatur magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod subeatur, comparanda. qui omnes loci similiter incommodi quoq; uitatione tractabuntur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod ei uisum sit commodum, aut id fugisse quod putarit esse incommodum, quanquam in falsa fuerit opinionę: demonstrandũ erit defensori, neminem tantæ esse stulticiæ qui tali in re poßit ueritatem ignorare. Quòd si id concedatur, illud

non concessum iri, nec dubitasse quidem hunc quid eius iuris esset, sed id quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso, quod uerũ pro uero probasse. Quòd si dubitauerit, summæ fuisse amẽtiæ, dubia spe impulsum, certum in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator, cùm ab alijs culpam dimouebit, defensoris locis utetur: sic ijs locis qui accusatori dati sunt, utetur reus, cum in alios ab se crimen uolet transferre. EX PERSONA autem coniectura capietur, si eæ res quæ personis attributæ sunt, diligenter cõsiderabuntur: quas omnes in primo libro exposuimus. nam & de nomine nonnunquã aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cùm dicimus, cognomen quoq; & agnomen intelligatur oportet. De hominis enim certo & proprio uocabulo agitur: ut si dicamus idcirco aliquem Callidium uocari, quod temerario & repentino cõsilio sit: (b) aut si ea de re hominibus Græcos imperitis uerba dedisse, quòd Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius uocarentur. Et de natura licet aliquantulum dicere suspicionis, omnia enim hæc, uir an mulier, huius an illius ciuitatis sit, quibus sit maioribus, quibus cõsanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquã coniecturam faciendam pertinebunt. Et ex uictu multæ trahuntur suspiciones, cùm quemadmodum, & apud quos, & à quibus educatus & eruditus sit quæritur, & quibuscum uiuat, qua ratione uitæ, quo more domestico uiuat. Et ex fortuna sæpè argumentatio nascitur, cum seruus an liber, pecuniosus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, priuatus an cum potestate sit aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur.

Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & constanti animi aut corporis absolutione consistit, quo in genere est uirtus, scientia et quæ contraria sunt: res ipsa causa posita docebit, ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere coniecturam, ut amor, iracundia, molestia: propterea quòd & ipsorum uis intelligitur, et quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt. Studium autem, quoniam est aßidua & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio: facilè ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. Nam consiliū est, aliquid faciendi non faciendi ue excogitata ratio. Item facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit uidere, ecquid afferant ad coniecturam cōfirmandam suspicionis. Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis accusatoris erit improbatione hominis uti. Nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus eius qui insimulatur in eam suspicionem adducetur, ut à tali culpa non uideatur abhorruisse. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cùm causa quare peccauerit non intercesserit: sic causam peccati intercedere leue est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostendetur. Quare uitā eius quem arguit, ex antè factis accusator improbare debebit, & ostendere si quo in pari antè peccato conuictus sit. Si id nō poterit, si quam in similem antè suspicionem uenerit: ac maximè si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi causa aliqua commotū peccasse, aut in æquè magna

magna re, aut in maiore, aut in minore: ut si quis pecunia dicat inductum fecisse, poßit demonstrare aliqua in
66 *re eius aliquod factum (a) auarum. Item in omni causa naturam, aut uictum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adiungere: atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum aduersarij oportebit. si auaricia inductum arguas fecisse, & auarum eum quem accuses demonstrare non poßis, alijs affinem esse uitijs doceas: & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoq; in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & authoritate eius qui arguitur detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum. Si nulli affinis poterit uitio reus antè admisso demonstrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, ut ueterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere: nam eum antè celasse, nunc manifestò teneri. Quare non oportere hanc rem ex superiori uita spectari, sed superiorem uitam ex hac re improbari. & aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam: aut si hæc dici non poterunt, dicendum erit, illud extremum non esse mirum, si nunc primùm deliquerit. Nam necesse est eum qui uelit peccare, aliquando primùm delinquere. Sin uita antè acta igorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit. Defensor autem primùm, si poterit, debebit uitam eius, qui insimulabitur, quàm honestißimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota & communia officia: quod genus in parentes,*

cogna-

cognatos, amicos, affines necessarios etiam quæ magis rara & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cùm necesse non esset, officij causa, aut in Rempub. aut in parentes, aut in aliquos eorũ qui modò expositi sunt, facta esse dicet. Deinde, si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse: quod eò confirmatius erit, si cùm potestas impunè aliquid faciendi minus honestè fuisse dicetur: uoluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eò firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si cùm auariciæ causa fecisse arguatur, minimè omni in uita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hîc illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conquestioni, per quam miserum facinus esse et indignum demonstrabitur: cùm animus omni in uita fuerit à uitijs remotißimus, eam causam putare quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castißimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuique perniciosißimum, non uitam honestè actam tali in tempore quàm (b) plurimum prodesse, sed subita ex criminatione quæ confingi facilè poßit, non ex antè acta uita, quæ neque ad tempus fingi, neq; ullo modo immutari poßit, facere iudicium. Sin autem in antè acta uita aliquæ turpitudines erunt, aut falsò uenisse in eam existimationem dicetur, aut ex aliquorum inuidia aut obtrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ, neceßitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur: aut dißimili in genere uitiorum, ut animus non omnino integer, sed à tali culpa remotus esse uideatur. Ac si nullo modo

lo modo uitæ turpitudo aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de uita eius & moribus quæri, sed de eo crimine quo de arguatur: quare antè factis omißis, illud quod instet agi oportere. EX FACTO autē ipso suspiciones ducētur, si totius administratio negocij ex omnibus partibus pertentabitur, atq; suspiciones partim ex negocio separatim, partim communiter ex personis, atq; ex negocio proficiscentur. Ex negocio duci poterunt, si eas res quæ negocijs attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex ijs igitur in constitutionem conuenire uidentur genera eorum omnia, partes generum pleræq;. Videre igitur primùm oportebit, quæ sint continentia cum ipso negocio: hoc est, quæ ab re separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum: ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quæsita uideatur: quid in ipsa re gerenda, quid postea consecutum sit: deinde ipsius est negocij gestio pertractanda. Nam hoc genus earum rerum quæ negocio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositū. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas: quorum uniuscuiusq; uis diligenter in confirmationis præceptis explicata est. Quare ne aut hîc nō admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse uideamur: breuiter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non potest, consideranda est. Deinde uidendum est quid adiunctum sit negocio, hoc est, quid maius, quid minus, quid æquè magnum sit, quid simile;

mile;

mile: ex quibus coniectura quædam ducitur, si quemadmodum res maiores, minores, æquè magnæ, similesq; agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere euentus quoq; uidendus erit, hoc est, quid ex unaquaq; re soleat euenire, magnopere considerandum est: ut metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs quas negocijs dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quæruntur ea, quæ gestum negocium (a) confestim 67
aut ex interuallo cõsequuntur: in qua uidebimus, ecquæ consuetudo sit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificiũ sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio, ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis. Sunt autem aliquæ suspiciones quæ communiter, & ex negociorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. Nam ex fortuna, et ex natura, & ex uictu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi aut corporis pleraq; pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione iunguntur. Maximè enim quæri oportet in hac constitutione, primùm potuerit ne aliquid fieri: deinde, ecquo ab alio potuerit: deinde facultas, de qua antè diximus: deinde, utrum id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse: itẽ, quod spem celandi haberet: deinde necessitudo, in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad consilum pertinet, quod personis attributum est. ut in ea causa, quam exposuimus: Ante rem erit, quòd in itinere se tàm familiariter applicauerit, quòd sermonis causam quæsiuerit, quòd simul diuerterit, dehinc cœnarit. In re: nox, somnus. Post rem, quòd solus exierit, quòd illum tàm familiarem comitem, tàm

æquo

æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. horum pars ad consilium pertinet. Quæritur enim, utrum uideatur diligenter ratio faciendi esse habita & excogitata, an ita temerè, ut non uerisimile sit quenquã tam temerè ad maleficium accessisse. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, uel à fortuna administrari. Nam sæpè si pecuniæ adiumenta, si adiutores desint, facultas fuisse faciendi non uidetur. hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligemus hæc, quæ negocijs, & illa quæ personis sunt attributa. Hîc neq; facile est, neq; necessariũ distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidq; accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quòd causa posita quid in quanque conueniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hîc se inuenturos putabunt: sed ad ea quæ præcepta sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quòd & infinitum est tot de rebus utranque in partem singillatim de unaquaque explicare: & alias aliter hæc in utranq; partem causæ solent conuenire. Quare considerare hæc quæ exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, si gesti negocij & suam & aduersarij narrationem sæpè & diligenter pertractabit: & quid quæq; pars suspicionis habebit, eliciens considerabit. Quare quo consilio, qua spe perficiendi (b) quidq; factum sit, cur hoc modo potius quàm illo, cur ab hoc potius quàm ab illo, cur nullo adiutore, aut cur hoc, cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit, cur hoc antè factum sit, cur hoc antè factum non sit, cur hoc in ipso negocio, cur hoc post negociũ, aut quid fa-

ctum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit: Constet ne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc huius ne rei sit signum, an illius, an huius & illius, & utrius potius: quid factum sit quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit. Cùm animus hac intentione omnes totius negocij partes considerabit, tum illi ipsi in medium conseruati loci procedent, de quibus antè dictũ est: & cùm ex singulis, tùm ex coniunctis argumenta certa nascentur: quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere uersabitur. Accedunt autem ad coniecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores: quæ cõtra omnia uterq; simili uia præceptorũ torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione ut ex causa, et ex persona, et ex facto duci oportebit. Quare nobis et ij uidẽtur errare, qui hoc genus suspicionũ artificij nõ putant indigere: & ij qui aliter hoc de genere ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim ijsdem ex locis coniectura sumenda est. Nã & eius qui in quæstione aliquid dixerit, & eius qui in testimonio, & ipsius rumoris causa, & ueritas ex ijsdem attributionibus reperiretur. Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causæ solùm quæ dicitur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes eiusdem generis causas transferri non satis commodè poßit. Pars autem est peruagatior, & aut in omnes eiusdem generis, aut in plerasque causas accommodata. Hæc ergo argumenta quæ transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis, aut certæ rei quandam continet amplificationem: ut si quis hoc uelit ostendere, eum qui paren-

tem necarit, maximo supplicio esse dignum : quo loco nisi perorata & probata causa, non est utendum. Aut dubiæ, quæ ex contrario quoq; habeat probabiles rationes argumentandi : ut, suspicionibus credi oportere : & contrà, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus antè dictum est, pars per aliquam probabilem utraq; ex parte rationem. Distinguitur autem oratio, atq; illustratur maximè, raró inducendis locis communibus, & aliquo loco, iam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis.
68 Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, (a) cùm diligẽter aliquis proprius causæ locus tractatus est, & auditoris animus aut renouatur ad ea quæ restant, aut omnibus iam dictis, exuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suauitatis, & grauitatis plurimùm consistit, & omnia quæ in inuentione uerborum & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare non ut causarum, sic oratorum quoq; multorum communes loci sunt. nam nisi ab ijs qui multa exercitatione magnam sibi & uerborum & sententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornatè & grauiter, quemadmodum natura ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus in coniecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant. Suspicionibus credi oportere, & non oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Testibus credi oportere, & non oportere. Quæstionibus credi oportere, & non oportere. Vitam antè actam spectari oportere, & non

oportere.

oportere. Eiusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse: & non esse eiusdem. Maximè spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, et si qui eiusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias parteis diducentur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem: & alter, per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorũ cum indignatione ostenditur: & per quẽ cum cõquestione misericordia captatur. Hi & cæteri omnes loci communes ex iisdẽ præceptis sumũtur, quibus cæteræ argumẽtationes, sed illæ tenuius, et acutius, et subtilius tractantur: hi autem grauius, & ornatius, & cùm uerbis, tùm etiam sententiis excellentibus. In illis enim finis est, ut id quod dicitur, uerum esse uideatur: in his tametsi hoc quoq; uideri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

Cùm est nominis cõtrouersia, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis posita sit hæc causa. C. Flaminius, is qui consul Remp. malè geßit bello Punico secundo, cùm tribunus plebis esset, inuito senatu, et omnino cõtra uoluntatẽ omnium optimatũ per seditionẽ ad populũ legẽ agrariã ferebat. Hũc pater suus cõcilium plebis habentẽ de tẽplo deduxit. Accersitur maiestatis. Intẽtio est: Maiestatẽ minuisti, quòd tribunum plebis de tẽplo deduxisti. Depulsio est: Nõ minui maiestatẽ. Quæstio est: Maiestatem ne minuerit. (b) Ratio: In filiũ enim quã habebã potestatem, ea usus sum. Rationis infirmatio: At enim qui patria potestate, hoc est, priuata quadam, tribunitiam potestatem, hoc est populi potestatem infirmat, minuit

is maiestatem. Iudicatio est: Minuat ne is maiestatem, qui in tribuniciam potestatem patria potestate utatur. Ad hanc iudicationẽ argumentationes omnes afferri oportebit. Ac ne quis fortè arbitretur nos non intelligere aliam quoq; incidere constitutionem in hanc causam: eam nos partem solam sumimus, in qua præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in causa, si diligenter attendet, omnes uidebit constitutiones, & earum parteis, & controuersias, si quæ fortè in eas incident. nam de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis cuius de ui quæritur, breuis & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Maiestatem minuere, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breuiter expositum, pluribus uerbis est & rationibus confirmandum, & ita esse ut descripseris, ostendendum. Postea ad id quod definieris, factum eius qui accusabitur, adiungere oportebit: & ex eo quod ostenderis esse, uerbi causa, maiestatem minuere, docere aduersarium maiestatem minuisse: et hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cũ indignatione augeatur. pòst erit infirmanda aduersariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. hoc ex opinione hominum sumetur: cùm quemadmodũ, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi aut sermocinandi eo uerbo uti soleant, cõsiderabitur. Item infirmabitur, si turpis aut inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio: & si, quæ incõmoda consecutura sint, eo concesso, ostendetur. Id autem ex hone-

statis

statis & utilitatis partibus sumetur, de quibus in delibe=
rationis præceptis exponemus. Et si cum definitione no-
stra aduersariorum definitionem conferemus: et nostram
ueram, honestam, utilē esse demonstrabimus, illorū con=
trà. Quæremus autē res aut maiori, aut minori, aut pari
in negocio similes: ex quibus affirmetur nostra descri=
ptio. Iam si res plures erunt definiendæ: ut si quæratur,
fur sit an sacrilegus, qui uasa ex priuato sacra surripue=
rit, erit utendum pluribus definitionibus. Deinde simili
ratione causa tractanda. Locus autem communis in eius
maliciam, qui non modò rerum, uerùm etiam uerborum
potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat quod ue=
lit, & id quod fecerit, quo uelit nomine appellet. Dein=
de defensoris primus locus est, item nominis breuis (a) et 69
aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo.
Maiestatem minuere, est aliquid de rep. cùm potestatem
non habeas, administrare. Deinde huius cōfirmatio est,
similibus & exemplis, & rationibus: postea sui facti ab
illa definitione separatio. Deinde locus communis, per
quem facti utilitas aut honestas adaugetur. Deinde se=
quitur aduersariorum definitionis reprehensio, quæ
ijsdem ex locis omnibus quos accusatori præscripsi=
mus, conficitur: & cætera post eadem præter commu=
nem locum inducentur. Locus autem communis erit de=
fensoris, is per quem indignabitur, accusatorem sui pe=
riculi causa non res solùm conuertere, uerùm etiam uer=
ba commutare conari. Nam illi quidem communes loci,
qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut mise-
ricordiæ captādæ, aut facti indignandi, aut à misericor=
dia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudi=
ne, non ex causæ genere ducuntur. Quare nō in omnem

causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in coniecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cùm causa postulabit, utemur.

Cùm autē actio translationis aut cōmutationis indigere uidetur, quòd nō aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quî cùm oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tēpore oportet: constitutio translatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quæramus: sed quia ratio præceptorū similis est, exemplorū multitudine supersedendū est. Atq; in nostra quidem cōsuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. Nam & prætoris exceptionibus multæ excluduntur actiones: & ita ius ciuile habemus constitutum, ut causa cadat is, qui nō quemadmodum oportet, egerit. Quare in iure plerunq; uersantur: ibi enim et exceptiones postulantur, & quodammodo agendi potestas datur, et omnis cōceptio priuatorum iudiciorum constituitur. In ipsis autem iudicijs rarius incidunt: & tamen si quando incidunt, eiusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis: confirmentur autem assumpta alia aliqua constitutione. Vt in quodam iudicio, cùm uenefici cuiusdam nomen esset delatum: & quia parricidij causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cùm in accusatione alia quædam crimina testibus et argumentis confirmarentur: parricidij autem solùm mentio facta esset. Defensor in hoc ipso multum oportet ut diu cōsistat. cùm de nece parentis nihil demōstratum sit, indignum facinus esse ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. id autem, si damnaretur, fieri necesse esset: quoniam & id causæ subscriptum, & ex ea re nomen extra (b) ordinem sit acceptum. Ea igitur

pœna

pœna si affici reum non oporteat, damnari quoq; non oportere: quoniam ea pœna damnationē necessariò consequatur. Hîc defensor pœnæ commutationem ex translatiuo genere inducendo, totam infirmabit accusationē. Veruntamen cæteris quoq; criminibus defendendis coniecturali constitutione translationem confirmabit.

Exemplū autem translationis in causa nobis positum sit huiusmodi. Cùm ad uim faciendam quidam armati uenissent, armati contrà præstò fuerunt: & cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti gladio manum præcîdit. Agit is cui manus præcisa est, iniuriarum: postulat is quî cum agitur, à prætore exceptionem, extra quam in reum capitis præiudicium fiat. Hîc is qui agit, iudicium purum postulat: ille quî cum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est: Excipiendum sit, an non? Ratio: Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij, de quo inter sicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio orationis: Eiusmodi sunt iniuriæ, ut de his indignum sit non primo quoq; tempore iudicari. Iudicatio: Atrocitas iniuriarum, satis ne causæ sit: quare dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium comparatum sit, præiudicetur. atq; exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab utroq; quæri oportebit, à quo, et per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid statui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus pòst dicendum est, sumi oportebit: & ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat: & uidere utrum malicia quid aliud agatur, aliud simuletur: an stulticia, an necessitudine, quod alio modo agi non poßit: an occasione agendi sic sit iudicium aut actio constituta: an rectè sine

ulla re eiusmodi res agatur. Locus autē communis contra eum qui translationem inducet, fugere iudicium ac pœnam, quia causæ diffidat. A translatione autem, omnium fore perturbationem, si non ita res agatur, & in iudicium ueniat, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur quî cum non oporteat: aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atq; hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ constitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem, & partes eius consideremus.

Cùm & facto, & facti nomine concesso, neq; ulla actionis illata controuersia, uis, & natura, & genus negocij ipsius quæritur, constitutionem generalem appellamus. Huius primas esse parteis duas nobis uideri diximus, negocialem & iuridicialem. Negocialis est, quæ in
70 ipso negocio iuris ciuilis habet implicitam (a) controuersiam. Ea est huiusmodi. Quidam pupillum hæredem fecit: pupillus autem antè mortuus est, quàm in suam tutelam ueniret. De hæreditate ea quæ pupillo uenit, inter eos qui patris pupilli hæredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est. possessio hæredum secundorum est. Intentio est agnatorum: Nostra pecunia est, de qua is cuius agnati sumus, testatus non est. Depulsio est: Immò nostra, qui hæredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est: Vtrorum sit. Ratio est: Pater enim & sibi & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset: quare, quæ filij fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis: Immò pater sibi scripsit, & secundum hæredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare præterquam quòd ipsius fuit in testa-

mento,

mento, ullius uestrûm esse nõ potest. Iudicatio: poßit ne quisquam de filij pupilli re testari: an hæredes secundi ipsius patris familiâs, non filij quoque eius pupilli hæredes sint. Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat: ne aut nusquam, aut usquequaque dicatur hîc admonere. Sunt causæ quæ plures habent rationes in simplici constitutione: quod fit, cùm id quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum aut probabile uideri potest. ut in hac ipsa causa. supponatur enim ab hæredibus hæc ratio. Vnius enim pecuniæ plures dißimilibus de causis hæredes esse non possunt: nec unquam factum est, ut eiusdem pecuniæ alius testamento, alius lege hæres esset. Infirmatio autem hæc erit: Non est una pecunia, propterea quòd altera iam erat pupilli aduentitia: cuius hæres non illo in tempore in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera patris etiam nunc mortui uoluntas plurimùm ualebat, quæ iam mortuo pupillo suis hæredibus concedebat. Iudicatio est, uná ne pecunia fuerit. ac si hac erunt usi infirmatione, posse plures esse unius hæredes pecuniæ dißimilibus de causis, de eo ipso iudicatio nascitur: Poßint ne eiusdem pecuniæ plures dißimilibus generibus esse hæredes. Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta uideamus. Vtrisq;, aut etiã omnibus si plures ambigent, ius ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo eius ab natura ductum uidetur. Quædam autem ex utilitatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura, in consuetudinem uenisse. Pòst autem approbata

quædam aut à consuetudine, aut uerò utilia uisa, legibus esse firmata. Ac naturæ quidem ius est, quod nobis non opinio, sed quædam innata uis afferat: ut religionẽ, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatem. (b) Religionem, eam quæ in metu & ceremonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine coniunctos officium conseruare moneat. Gratiam, quæ in memoria & remunerarione officiorum & honorum, & amicitiarum obseruantiam teneat. Vindicationem, per quam uim & contumeliam defendendo aut ulciscendo propulsamus à nobis, & à nostris qui nobis esse cari debent: & per quam peccata punimus. Obseruantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur & colimus. Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem iura minus ipsa quæruntur ad hanc controuersiam, quòd neque in hoc ciuili iure uersantur, & à uulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudinem uerò aliquã, aut ad rem amplificandam sæpè sunt inferenda. Consuetudinis autem ius esse putatur id, quod uoluntate omnium sine lege uetustas comprobarit. In ea autem iura sunt quædam ipsa iam certa propter uetustatem. Quo in genere & alia sunt multa, & eorum multò maxima pars, quæ prætores edicere consueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa consuetudine facta sunt: quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iustum putatur, ut iuri præstare dicatur. Par, quod inter omnes æquabile est. Iudicatum, de quo iam antè sententia alicuius aut aliquorum constituta

ſtituta eſt. Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci uidebitur, quenq; attendere, atque elicere pertentando unamquanq; partem iuris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (ut antè dictum eſt) duo ſunt genera: quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poßit, & oporteat, conſiderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant loci præſcribi non poſſunt. in pleriſq; fortaſſe ab authoritate iuriſconſultorum, & contra authoritatem dici oportebit. Attendendũ eſt autem in hac & in omnibus, num quos locos communes, præter eos quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nũc iuridiciale genus, & parteis eius cõſideremus.

IVRIDICIALIS eſt, in qua æqui et iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes ſunt duæ: quarum alteram abſolutam, alteram aſſumptiuam nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non ut negocialis implicitè, & abſconditè: ſed patentius, & expeditius recti, & non recti quæſtionem continet. ea eſt huiuſmodi: (a) Cũ Thebani Lacedæmonios bello ſuperauiſſent, 71
& ferè mos eſſet Graijs, cũ inter ſe bellũ geßiſſent, ut ij qui uiciſſent, trophæũ aliquod in finibus ſtatuerẽt uictoriæ, modò in præſentia declarãdæ cauſa, nõ ut in perpetuũ belli memoria maneret, æneũ ſtatuerũt trophæũ. Accuſantur apud Amphictyonas, id eſt, apud cõmune Græciæ cõciliũ. Intẽtio eſt: Nõ oportuit. Depulſio eſt: Oportuit. Quæſtio eſt: oportuerit ne? Ratio eſt: Eã enim ex bello gloriã uirtute peperimus, ut eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere uellemus. Infirmatio eſt: Attamẽ

æternum inimicitiarũ monimentũ Graios de Graijs sta-
tuere non oportet. Iudicatio est: Cùm summæ uirtutis ce
lebrandæ causa Graij de Graijs æternum inimicitiarum
monimentum statuerint, rectè ne an contrà fecerint?
Hanc ideo rationem subiecimus, ut hoc causæ genus i-
psum de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam suppo-
suissemus, qua fortasse usi sunt, Non enim iustè, neq; piè
bellum gesistis: in relationem criminis dilaberemur, de
qua pòst loquemur. Vtrunq; autem causæ genus in hanc
causam incidere perspicuum est. In hanc argumentatio-
nes ex ijsdem locis sumendæ sunt, atq; in causam nego-
cialem, de qua antè dictum est. Locos autem communes
et ex causa ipsa, si quid inerit indignationis, aut cõque-
stionis: & ex iuris utilitate, & natura multos & gra-
ues sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas uide-
bitur postulare. Nunc assumptiuam partem iuridicialis
consideremus. ASSVMPTIVA igitur tunc dicitur,
cùm ipsum ex se factum probari non potest, aliquo autẽ
foris adiuncto argumento defenditur. Eius partes sunt
quatuor: Comparatio, Relatio criminis, Remotio cri-
minis, Concesio. Comparatio est, cùm aliquod factum
quod per se ipsum non sit probandũ, ex eo cuius id cau-
sa factum est, defenditur. Ea est huiusmodi: Quidam Im
perator, cùm ab hostibus circunsideretur, neq; effugere
ullo modo posset, depactus est cum eis, ut arma & im-
pedimenta relinqueret, milites educeret. Itaq; fecit, ar-
mis & impedimentis amißis, præter spem milites con-
seruauit. Accusatur maiestatis. Incurrit hũc definitio,
quid sit lædere maiestatem. sed nos hunc locum de quo
agimus, cõsideremus. Intentio est: Nõ oportuit arma et
impedimenta relinquere. Depulsio est: Oportuit. Quæ-
stio

stio est: Oportuerit ne? Ratio est: Milites enim omnes perijssent. Infirmatio est, aut coniecturalis: Nō perijssent, aut altera coniecturalis: Non ideo fecisti. Ex quibus sunt iudicationes: Perijssent ne? et ideò ne fecerit? aut hæc cōparatiua, cuius nūc indigemus. At enim satius fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta hostibus concedere. Ex qua iudicatio nascitur: Cùm omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem (b) uenissent, utrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc cōditionem uenire. Hoc causæ genus ex his locis tractari cōueniet. Oportebit adhibere cæterarū quoq; constitutionū rationem, atq; præcepta: ac maximè coniecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo quod crimini dabitur, ij qui accusabuntur, comparabuntur. Id fiet, si aut id quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto iudicium est, futurū fuisse negabitur: aut si alia ratione, & aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex coniecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficij uocabitur in iudicium, sicut in hac causa, Nam maiestatis accersitur: definitione, & definitionis præceptis uti oportebit. Atque hæc quidē plerunq; in hoc genere incidunt, ut coniectura et definitione utendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, eius generis præcepta licebit hùc pari ratione transferre. Nam accusatori maximè est in hoc elaborandum, ut id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quamplurimis infirmet rationibus: quod facile est, si quamplurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autē comparatio separata à cæteris generibus controuersiarum, sic ex

sua

ſua ui conſiderabitur: ſi illud, quod comparabitur aut non honeſtum, aut non utile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere utile, aut non tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem illud quod ipſe arguat, ab eo quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet, ſi demonſtrabit non ita fieri ſolere, neq; oportere, neq; eſſe rationem, quare hoc propter hoc fiat: ut propter ſalutem militum, ea quæ ſalutis cauſa comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id quod arguitur, cum eo quod factum ab defenſore laudatur: aut faciendum fuiſſe demonſtratur, contendere. & hoc extenuando maleficij magnitudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur honeſtius, utilius, magis neceſſarium fuiſſe illud quod uitarit reus, quàm illud quod fecerit. Honeſti autem, & utilis, & neceſſarij uis & natura in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquam cauſam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam antè expoſuimus. Cùm omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem ueniſſent: utrũ ſatius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem uenire. Hoc ex locis deliberationis, quaſi aliquam in conſultationem res ueniat, tractari oportebit.
72 (a) Defenſor autem quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ, in ijs ipſe quoq; ex ijſdem conſtitutionibus defenſionẽ comparabit: cæteros autem omnes locos qui ad ipſam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem cõmunes erunt accuſatoris, in eum qui cùm de facto tur

pi ali-

pi aliquo, aut inutili, aut utroq; fateatur: quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est nullum factum inutile, neq; turpe, neq; item utile, neq; honestum putari oportere, nisi quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, ut benè tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quẽ magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur. Et tertius, per quem res expressa uerbis ante oculos eorum qui audiunt, ponitur: ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res atq; ea faciendi causa per idem tempus accidisset.

RELATIO criminis est, cùm reus id quod arguitur confessus, alterius se inductum peccato iure fecisse demonstrat. Ea est huiusmodi: Horatius occisis tribus Curiatibus, & duobus amissis fratribus, domum se uictor recepit. Is animaduertit sororem suam de fratrum morte non laborantem, sponsi autem nomen appellantem, identidem Curiatis cum gemitu & lamentatione, indignè passus uirginem occîdit: accusatur. Intentio est: Iniuria sororem occidisti. Depulsio est: Iure occîdi. Quæstio est: Iure ne occiderit? Ratio est: illa enim hostiũ mortem lugebat, fratrum negligebat: me & populum Ro. uicisse molestè ferebat. Infirmatio est: Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit. ex qua iudicatio fit. Cùm Horatia fratrum mortem negligeret, hostiũ lugeret, de fratris & populi Romani uictoria non gauderet, oportuerit ne eam à fratre indemnatam necari. Hoc in genere causæ, primùm, si quid ex cæteris dabitur constitutionibus

tutionibus sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est. Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum in quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius esse illud quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse susceperit. Postea translationis partibus uti, & ostendere à quo, & per quos, & quomodo, et quo tempore aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re conuenerit: ac simul ostendere, non oportuisse antè supplicium, quàm iudicium interponere. Tum leges quoque & iudicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quòd (b) sponte sua reus punitus sit, moribus & iudicio uindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere, id quod in cũ criminis conferatur, de quo is ipse qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere. Postea impudentiam demonstrare eorum qui eum nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipsi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipsi supplicium sumpserint. Postea perturbationem iudicij futuram dicemus, & iudices longius quàm potestatem habeant progressuros, si semel & de reo, & de eo quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, et iniurias iniurijs ulciscantur, quantũ incommodorum consequatur. Ac si idem facere ipse qui nunc accusat uoluisset, ne hoc quidem ipso quicquam opus fuisset iudicio. Si uerò cæteri quoq; idem faciãt, omnino iudicium nullum futurũ. Postea demonstrabitur, ne si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur: potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere. Quare esse indignũ, eum qui ne de damnata quidem pœnas sumere potuisset,

potuisset, de ea suppliciũ sumpsisse, quæ ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde (quemadmodum in comparatione præcipiebamus) ut illud quod comparabitur, extenuaretur ab accusatore quàm maximè: sic in hoc genere oportebit illius culpam in quem crimen transfertur, cum huius maleficio qui se iure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud eiusmodi, ut ob id hoc fieri conueniret. Extrema est, ut in comparatione, assumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autem, quæ per alias constitutiones inducētur, ex ijs locis qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam aũt relationē comprobabit: Primùm augendo eius in quem refert crimen, culpam et audaciam, et quàm maximè per indignationem, si res feret, iuncta cõquestione ante oculos ponendo. Postea leuius demonstrando reum punitum, quàm sit ille promeritus: & suum supplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli & contrariam in partē conuerti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrarijs rationibus infirmare. Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonstrant, si de indemnato supplicij sumendi potestas data sit, leuabitur. Primùm, si eiusmodi demonstrabitur iniuria, ut non modò uiro bono, uerùm etiam homini libero uideatur non fuisse toleranda. Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem qui fecisset, in dubium uocaretur. Deinde eiusmodi, ut in eam (a) is maximè debuerit animaduertere, qui animaduerterit: ut nõ tam rectum, non tam fuerit honestum, in iudicium illam 73

rem peruenire, quàm eo modo atq; ab eo uindicari, quo modo & ab quo sit uindicata. Postea sic rem fuisse apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atq; hîc demonstrandum est rationibus & rebus similibus, permultas ita atroces & perspicuas res esse, ut de his non modò non necesse sit, sed ne utile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus communis accusatoris in eum, qui cùm id quod arguitur, negare non poßit: tamen aliquid sibi spei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atque hîc utilitatis iudiciorum demonstratio, & de eo conquestio qui supplicium dederit indemnatus: in eius autem qui sumpserit, audaciam et crudelitatem, indignatio. Ab defensore, in eius quem ultus sit, audaciam sui cõquestione: rem nõ ex nomine ipsius negocij, sed ex consilio eius qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem quam caram esse omnibus aut necesse est, aut oportet esse, fuerit uindicata.

REMOTIO criminis est, cùm eius intentio facti quod ab aduersario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipartitò: nam tùm causa, tùm res ipsa remouetur. Causæ remotionis, hoc nobis exemplo sit. Rhodij quosdam legarunt Athenas: Legatis quæstores sumptũ, quem oportebat dari, non dederunt: Legati profecti non sunt: accusantur. Intentio est: Proficisci oportuit. Depulsio est: Non oportuit. Quæstio est: Oportuerit ne. Ratio est: Sumptus enim qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmatio est: Vos tamen id quod publicè uobis datũ erat negocij, conficere oportebat.

bat. Iudicatio est: Cùm ijs qui legati erant, sumptus qui debebatur, de publico nō daretur, oportuerit ne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primùm, sicut in cæteris, si quid aut ex coniecturali, aut ex alia constitutione sumi poßit, uideri oportebit: deinde pleraq; ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoq; causam conuenire poterunt. Accusator autem illum cuius culpa id factum reus dicet, primùm defendet si poterit: sin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, sed huius quem ipse accuset, culpam pertinere. postea dicet, suo quenq; officio consulere oportere: nec si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. deinde si illa deliquerit, separatim illum sicut hunc accusari oportere, & non cum huius defensione coniungi illius accusationem. Defensor autem, cùm cætera, si qua ex alijs incident constitutionibus (b) pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primùm, cuius acciderit culpa, demonstrabit: deinde, cùm id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. quòd non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est neceßitudinis uis implicata, demonstrabit: quòd non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroq; distinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde, omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate: quòd minus quàm conuenerit factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde, in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum uoluntatis et studij fuerit in ipso: & id signis confirmandum huiusmodi, ex cætera diligentia, ex antè factis aut dictis: atq; hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere: & cum cætera uita magis hoc fuisse consentaneū, quàm quod pro-

pter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa remouebitur: ut in hac eadẽ re, si quæstor mortuus esset, & idcirco legatis pecunia data non esset: accusatione alterius & culpæ depulsione dempta, cæteris similiter uti locis oportebit: & ex concessionis partibus quæ conuenient, aßumere, de quibus pòst nobis dicendum erit. Loci aũt communes ijdem utrisq; ferè, qui superioribus assumptiuis incidunt. Hi tamen certißimi: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cùm in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsius autem rei fit remotio, cùm id quod datur crimini, negat neque ad se, neq; ad officiũ suũ reus pertinuisse: nec si quod in eo sit delictũ, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi. In eo fœdere quod factum est quondam cum Samnitibus, quidã adolescens nobilis porcam sustinuit iussu imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu eum quoq; dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio est: Dedi oportet. Depulsio est: Non oportet. Quæstio est: Oporteat ne. Ratio est: Non enim meum fuit officiũ, nec mea potestas: cum & id ætatis & priuatus eßẽ, & esset summa cũ authoritate & potestate imperator, qui uideret ut satis honestũ fœdus feriretur. Infirmatio est: Attamen quoniam tu particeps factus es in turpißimo fœdere summæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio est: Cùm is qui potestatis nihil habuerit, iußu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus ne sit hostibus, nec ne. Hoc genus causæ à superiore hoc differt, quòd in illo concedit se reus oportuisse facere id quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei aut homini

hominicausam attribuit, quæ uoluntati suæ fuerit impedimento sine concessionis partibus. (a) Nam earũ quædam maior uis est, quod paulò post intelligetur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet: sed demonstrare eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neq; ad officium suum pertinuisse, aut pertinere. Atq; in hoc genere hoc accidit noui, quòd accusator quoq; sæpè ex remotione criminationẽ conficit. Vt si quis eum accuset, qui cùm prætor esset, in expeditionẽ ad arma populum uocarit, cùm consules adessent. Nam ut in superiore exemplo, reus ab suo officio ac potestate factum dimouebat: sic in hoc ab eius officio ac potestate qui accusatur, ipse accusator factũ remouendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab utroq; ex omnibus partibus honestatis, & omnibus utilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando quid cuiusq; officij, iuris, potestatis sit, quæri oportebit: & fuerit ne ei quo de agitur, id iuris, officij, potestatis attributum, nec ne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis ac conquestionis habebit, sumi oportebit. 74

CONCESSIO est, per quam non factum ipsum improbatur ab reo: sed ut ignoscatur, id petitur. Cuius partes sunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgatio est, per quam eius qui accusatur, non factum ipsum, sed uoluntas defenditur. Ea habet parteis treis: imprudentiam, casum, necessitudinem. Imprudentia est, cùm scisse aliquid is qui arguitur, negatur. Vt apud quosdam lex erat, ne quis Dianæ uitulum immolaret. Nautæ quidam cùm aduersa tempestate in alto iactarentur, uouerunt, si eo portu quem conspiciebant potiti essent, ei deo qui ibi esset se uitulum immolaturos. Casu erat

in eo portu fanum Dianæ eius, cui uitulum immolari non licebat. Imprudentes legis cùm exiſſent, uitulum immolauerunt: Accuſantur. Intentio eſt: Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceßione poſita. Ratio eſt: Neſciui non licere. Infirmatio eſt: Tamen quoniam feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt: Cùm id fecerit quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſitne ſupplicio dignus. Caſus autem infertur in conceßionem, cùm demonſtrabitur aliqua fortunæ uis uoluntati obſtitiſſe: ut in hac. Cùm Lacedæmonijs lex eſſet, ut hoſtias, niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet. hoſtias is qui redemerat, cùm ſacrificij dies inſtaret, in urbem ex agro cœpit agere: tum ſubitò magnis cõmotus tempeſtatibus fluuius Eurotas, is qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & uehemens factus eſt, ut eò traduci uictimæ nullo modo poſſent. Redemptor ſuæ uoluntatis oſtendendæ cauſa, hoſtias conſtituit (b) omnes in littore: ut qui trans flumen eſſent, uidere poſſent. Cùm omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis accerſierunt. Intentio eſt: Hoſtiæ quas debuiſti, ad ſacrificium præſtò nõ fuerunt. Depulſio eſt, conceßio. Ratio: Flumen enim ſubitò accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio eſt: Tamen quoniam quod lex iubet factum non eſt, ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt: Cùm in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re ſtudio eius ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicióne dignus ſit? Neceßitudo autem infertur, cùm ui quadam reus id quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo. Lex eſt apud Rhodios, ut ſi qua ro-

ſtrata in portu nauis deprehēſa ſit, publicetur. cùm magna in alto tēpeſtas eſſet, uis uentorū inuitis nautis Rhodiorum in portū nauim coëgit. Quæſtor nauim populi uocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio eſt: Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio eſt conceſsio. Ratio: Vi & neceſſariò ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt: Nauim ex lege tamen populi eſſe oportet. Iudicatio eſt: Cùm roſtratam nauim in portu deprehenſam lex publicarit, cumq; hæc nauis inuitis nautis ui tempeſtatis in portum coniecta ſit, oporteátne eam publicari? Horum trium generum idcirco unum in locum cōtulimus exempla, quòd ſimilis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primùm, ſi quid res ipſa dabit facultatis, coniecturam ab accuſatore induci oportebit: ut id quod uoluntate factum negabitur, conſultò factum ſuſpicione aliqua demonſtretur. Deinde inducere definitionē neceſsitudinis, aut caſus, aut imprudentiæ: & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuiſſe uideatur, aut caſus, aut neceſsitudo: & ab his id quod reus inferat, ſeparare, id eſt, oſtendere diſsimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium fuerit. Poſtea demonſtrare potuiſſe euitari, & hac ratione prouideri potuiſſe, ſi hoc aut illud feciſſet, aut niſi feciſſet, præcaueri: & definitionibus oſtendere non hanc imprudentiam, aut caſum, aut neceſsitudinem, ſed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac ſi qua neceſsitudo turpitudinem uidebitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonſtrare: quiduis perpeti, mori denique ſatius fuiſſe, quàm eiuſmodi neceſsitudini obtemperare. Atque

tum ex ijs locis de quibus in negociali parte dictum est, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere: & quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusa-
75 *tione (a) non sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscendum fuisse: et ex deliberationis partibus, turpe aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab aduersario cõmissa sit: permagnum esse, & magno futurum detrimento, si ea res ab ijs qui potestatem habent iudicandi, neglecta sit. Defensor autem conuersis omnibus his partibus poterit uti. Maximè aũt in uoluntate defendenda cõmorabitur, & in ea re adaugenda quæ uoluntati fuerit impedimento: & se plus quàm fecerit, facere non potuisse: & in omnibus rebus uoluntatem spectari oportere: & se conuinci non posse, quod non absit à culpa: & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quàm eum qui culpa careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris, unus in confeßione, & alter quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de facti causa quæratur. Defensoris autem, conquestio calamitatis eius, quæ non culpa, sed ui maiore quadam acciderit: & de fortunæ potestate, & hominum infirmitate, & uti suum animum, non euentum considerent. In quibus omnibus conquestionem suarũ ærumnarum, & crudelitatis aduersariorum indignationem inesse oportebit. Ac neminẽ mirari conueniet, si aut in ijs, aut in alijs exemplis scripti quoq; controuersiam adiunctam uidebit. Quo de genere pòst erit nobis separatim dicendum, propterea quòd quædam genera causarum simpli-*

simpliciter & ex sua ui considerantur : quædam autem sibi aliud quoq; aliquod controuersiæ genus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile, in unamquanq; causam transferre, quod ex eo quoq; genere conueniet: ut in his exemplis conceßionis inest omnibus scripti controuersia ea quæ ex scripto & sententia nominatur. Sed quia de conceßione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. nunc in alteram conceßionis partem considerationem intendemus. DEPRECATIO est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio cõtinetur. Hoc genus uix in iudicio probari potest: ideo quòd cõcesso peccato, difficile est ab eo qui peccatorũ uindex esse debet, ut ignoscat impetrare. Quare parte eius generis, cùm causam nõ in eo constitueris, uti licebit. Vt si pro aliquo claro aut forti uiro, cuius in remp. multa sint beneficia, dixeris: poßis, cùm uidearis nõ uti deprecatione, uti tamen ad hunc modũ: Quòd si, iudices, hic pro suis beneficijs, pro suo studio quod in uos habuit semper, tali suo tẽpore multorum suorũ rectè factorum causa, uni delicto ut ignosceretis, postularet: tamen dignũ uestra mansuetudine, dignum uirtute ductum est, à uobis hanc rem hoc postulante impetrari. Deinde augere (b) beneficia licebit, et iudices per locum cõmunem ad ignoscendi uoluntatẽ ducere. Quare hoc genus, quanquam in iudicijs nõ uersatur, nisi quadã ex parte: tamẽ quia & pars ipsa inducenda nonnunquã est, & in Senatu aut concilio sæpè omni in genere tractanda, in id quoq; præcepta ponemus. Nã in Senatu & in concilio de Siphace diu deliberatum est: & de Q. Numitorio Pullo, apud L. Opimium, & eius cõsilium diu dictum est : & magis in hoc

quidem ignoscēdi, quàm cognoscendi postulatio ualuit. Nam semper animo bono se in populum Ro. fuisse, non tam facilè probabat, cum coniecturali constitutione uteretur: quàm ut propter posterius beneficiū sibi ignosceretur, cum deprecationis parteis adiungeret. Oportebit igitur eum, qui sibi ut ignoscatur postulabit, commemorare, si qua sua poterit beneficia: & si poterit, ostendere ea maiora esse, quàm hæc quæ deliquerit, ut plus ab eo boni quàm mali profectum esse uideatur. Deinde maiorum suorum beneficia, si qua extabunt, proferre. Deinde ostendere, nō odio, neq; crudelitate fecisse, quod fecerit: sed aut stulticia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta aut probabili causa. Postea polliceri & confirmare, se & hoc peccato doctum, et beneficio eorum qui sibi ignouerint, cōfirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum. Deinde spem ostendere aliquo se in loco, magno ijs qui sibi cōcesserint, usui futurum. Postea si facultas erit, se aut consanguineum, aut iam à maioribus in primis amicum esse demonstrabit: & amplitudinem suæ uoluntatis, & nobilitatem generis eorum qui se saluum uelint, & dignitatem ostendere, & cætera ea quæ personis ad honestatē & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione sine arrogantia in se esse demonstrabit: ut honore potius aliquo, quàm ullo supplicio dignus esse uideatur. Deinde cæteros proferre, quibus maiora delicta concessa sunt: ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatū erit extenuandum, ut quàm minimum obfuisse uideatur: & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam

captare

captare oportebit ex ijs præceptis, quæ in primo libro sunt exposita. Aduersarius autem malefacta augebit: nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate & malicia facta dicet. Ipsum immisericordem, superbum fuisse: & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, et amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia proferet, aut aliqua de causa facta, non propter beneuolentiam demonstrabit, aut postea odium esse acre susceptum: aut illa omnia maleficijs esse deleta, aut leuiora beneficia quàm maleficia,
(a) aut cum beneficijs honos habitus sit, pro maleficio poenam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile, ignosci. Deinde, de quo, ut potestas esset, sæpè optarint, in eum potestate non uti, summam esse stulticiam: et cogitare oportere, quem animum in eum, uel quale odium habuerint. Locus autē cōmunis erit, indignatio maleficij: & alter locus, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, nō propter maliciam in miserijs sint. Quoniā igitur in generali cōstitutione tamdiu propter eius partium multitudinem commoramur, ne fortè uarietate & dißimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur: quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendū uidetur. Iuridicialem causam esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmij aut poenæ ratio quæreretur. Eas causas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, exposuimus: Nunc restat ut de præmio, & de poena explicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmij alicuius petitione cōstant. Nam et apud iudices de præmio sæpè accusatorum quæritur: & à senatu, aut concilio aliquod præmium sæpè petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliquod exemplum ponamus quod in senatu agatur, ab iudiciali

diciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando aut improbando dicitur, cùm ad eam dictionem sententiarum quoq; ratio accommodetur: id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberatiuum est: sed quia de homine statuitur, iudiciale est habendũ. Omnino autem qui diligenter omnium causarum uim et naturam cognouerit, cùm genere primò, tum etiam forma eas intelliget dißidere. Cæteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam uidebit. Nunc de præmijs consideremus. L. Licinius Crassus consul, quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri, neq; certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent qui hostes Romani populi esse dicerentur: quòd tamen excursionibus & latrocinijs infestam prouinciam redderent, consectatus est, & confecit: Romam redijt: triumphum ab Senatu postulat. Hîc, ut & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponendis ad iudicationem peruenire: propterea quòd nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, & in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione, huiusmodi: Oporteat ne pœna affici. In hac, huiusmodi: Oporteat ne præmium dari. Nunc ad præmij quæstionem appositos locos exponemus. Ratio igitur præmij quatuor est in parteis distributa: in beneficia, in hominem, in præmij genus, in facultates. Beneficia ex sua ui, ex tempore, ex animo (b) eius qui fecerit, ex casu considerantur. Ex sua ui quæruntur, hoc modo: Magna an parua, facilia an difficilia, singularia sint an uulgaria, uera an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tempore autem, si tùm cùm indigeremus, cùm

cæteri

cæteri non possent aut nollent opitulari: si tùm cùm spes deseruisset, opitulatus sit. Ex animo, si non sui commodi causa, sed consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset. Ex casu, si non fortuna, sed industria factum uidebitur, aut si industriæ fortuna obstiterit. In hominem autem: Quibus rationibus uixerit: quid sumptus in eam rem aut laboris insumpserit: & si quid aliquando tale fecerit: num alieni laboris aut deorum bonitatis præmium sibi postulet: num aliquando ipse talem ob causam aliquem præmio affici negarit oportere: aut num iam satis pro eo quod fecerit honos habitus sit: aut num necesse fuerit ei facere id quod fecerit: aut num huiusmodi sit factum, ut nisi fecisset, supplicio dignus esset, non quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat, & spem incertam certo uenditet precio: aut num quo supplicium aliquod uitet, eo præmium postulet, uti de se præiudicium factum esse uideatur. In præmij autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, & quanto quæque res præmio digna sit, considerabitur. Deinde apud maiores, quibus hominibus, et quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur. Deinde, ne is honos nimium peruagetur. Atque hic eius qui contra aliquem præmiū postulantem dicet, locus erit communis: præmia uirtutis & officij sancta & casta esse oportere: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines uirtutis cupidos fore uirtutis præmio peruulgato. quæ enim rara & ardua sint, ea ex præmio pulchra & iucunda hominibus uideri. Et tertius, si existant qui apud maiores nostros ob egregiam uirtutem tali honore dignati

sunt:

sunt: nonne de sua gloria, cum pari præmio tales homines affici uideant, deliberari putent? et eorum enumeratio, & cum eis quos contra dicat comparatio. Eius autem qui præmium petet, facti sui amplificatio, et eorum qui præmio affecti sunt, cum suis factis cōtentio. Deinde cæteros à uirtutis studio repulsum iri, si ipse præmio nō sit affectus. Facultates autem considerātur, cùm aliquod pecuniarum præmiū postulatur: in quo utrum copia ne sit agri, uectigalium, pecuniæ, an penuria, consideratur. Loci communes: facultates augere, non minuere oportere: & impudentē esse, qui pro beneficio non gratiam, uerùm mercedem postulet. contrà autem de pecunia ratiocinari sordidum esse, cùm de gratia referenda deliberetur: & se non precium pro facto, sed honorem, ita ut
77 factitatum (a) sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de ijs controuersijs quæ in scripto uersantur, dicendum uidetur.

IN SCRIPTO uersatur controuersia, cùm ex scriptionis ratione aliquid dubij nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto, & sententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. EX Ambiguo autem nascitur controuersia, cum quid senserit scriptor, obscurum est: quod scriptū duas, plures úe res significat, ad hunc modum. Paterfamilias, cùm filiū hæredem faceret, uasorum argenteorum centū pondo uxori suæ sic legauit: Hæres meus uxori meæ uasorū argenteorū pondo centum, quæ uolet, dato. Post mortē eius uasa magnifica, & preciosè cælata, petit à filio mater. ille se, quæ ipse uellet, debere dicit. Primùm si fieri poterit, demonstrandū est, non esse ambiguè scriptū: propterea quòd omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo uerbo uno, pluribus úe in ea

sententia,

ſententia,in qua is qui dicet accipiendũ eſſe demonſtrabit. Deinde ex ſuperiore, et ex inferiore ſcriptura docendũ,id quod quæratur, fieri perſpicuũ. Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe uerba cõſiderentur, omnia, aut pleraq; ambigua uiſum iri. Quæ autẽ ex omni conſiderata ſcriptura perſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde, qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex cæteris eius ſcriptis, ex factis, ex dictis, animo atq; uita eius ſumi oportebit: et eam ipſam ſcripturã, in qua inerit illud ambiguũ de quo quæritur, totã omnibus ex partibus pertentare: ſi quid aut ad id appoſitum ſit quod nos interpretemur, aut ei quod aduerſarius intelligat aduerſetur. Nã facilè, quid uerisimile ſit eũ uoluiſſe qui ſcripſit, ex omni ſcriptura, & ex perſona ſcriptoris, atq; ijs rebus quæ perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur. Deinde erit demonſtrandũ, ſi quid ex ipſa re dabitur facultatis, id quod aduerſarius intelligat, multò minus commodè fieri poſſe, quàm id quod nos accepimus: quòd illius rei neq; adminiſtratio, neq; exitus ullus extet: nos quod dicamus, facilè & commodè tranſigi poſſe, ut in hac lege: (nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quò facilius res intelligatur:) Meretrix coronã auream ne habeto: ſi habuerit, publica eſto. contra eùm qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, poſſet dici, neq; adminiſtrationem eſſe ullam publicæ meretricis: neq; exitum legis in meretrice publicanda, at in auro publicando, et adminiſtrationem & exitum facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe. Ac diligenter illud quoque attẽdere oportebit, num illo probato quod aduerſarius intelligat, utilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, à ſcriptore neglecta uideatur. (b) Id fiet, ſi id

quod

quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus: & si id quod ab aduersarijs dicetur, minimè eiusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, dare operam oportebit, ut de eo quod aduersarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Permultum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset: si id quod aduersarius accipiat, fieri aut intelligi uoluisset. ut in hac causa, in qua de uasis argenteis quæritur, posit mulier dicere: nihil attinuisse adscribi quæ uolet, si hæredis uoluntati permitteret. eo enim non adscripto, nihil inesse dubitationis, quin hæres quæ ipse uellet daret. Amentiam igitur fuisse, cùm hæredi uellet cauere, id adscribere, quo non adscripto nihilo minus hæredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit: Si hoc modo scripsisset, isto uerbo usus nō esset, non isto loco uerbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maximè perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quærendum est: ut quod eum uoluisse in eiusmodi tēpore uerisimile sit, intelligatur. Pòst ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honestius, & illi adscribendum, & his ad comprobandū sit demonstrandum: & ex his si quid amplificationis dabitur, communibus utrunque locis uti oportebit. EX Scripto & sententia controuersia consistit, cùm alter uerbis quæ scripta sunt, utitur: alter ad id quod scriptorem sensisse dicet, omnem adiungit dictionem. Scriptoris autem sententia ab eo qui sententia se defendet, tum semper ad idem spectare, & idem uelle demonstrabitur: cū aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad tēpus id quod instituit, accommodabitur. Semper ad idem spectare, hoc modo

modo. Paterfamiliàs, cùm liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit: Si mihi filius genitus fuerit unus plurésue, is mihi hæres esto. Deinde, quæ assolent: Postea, si filius antè moritur, quàm in tutelam suam uenerit, tu mihi, dicebat, secundus hæres esto. Filius non est natus, ambigunt agnati cum eo qui est secundus hæres, si filius antè quàm in tutelam ueniat mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici, ad tẽpus aut ad euentũ aliquẽ sententiam scriptoris oportere accõmodari: propterea quòd ea sola demonstratur, qua fretus ille qui contra scriptum dicet, suam esse hæreditatem defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt: in quo non simplex uoluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum ualeat, sed ex quodam facto aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis assumptiuæ maximè sustinetur. Nam tum inducitur (a) comparatio: ut in eum, qui, cũ lex aperiri portas noctu uetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quòd prope muros castra hostes haberent. Tũ relatio criminis: ut in eo, qui, cùm communis lex omnium hominem occidere uetaret, tribunum militum suum, qui uim sibi inferre conabatur, occidit. Tum remotio criminis: ut in eo, qui, cùm lex quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat, quia sumptum non dedit quæstor, profectus non est. Tum concessio per purgationem, & per imprudentiam, ut in uituli immolatione: & per uim, ut in naui rostrata: & per casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. quare aut ita sententia inducetur, ut unum quoddam uoluisse scri- 78

ptor demonstretur : aut sic, ut in eiusmodi re & tempore hoc uoluisse doceatur. Ergo is qui scriptum defendet, his locis plerunque omnibus, maiore autem parte semper poterit uti. Primùm scriptoris collaudatione, & loco communi : nihil eos qui iudicent, nisi id quod scriptum sit, spectare oportere: & hoc eò magis, si legitimum scriptum proferetur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod uehementißimum est, facti aut intentionis aduersariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid iuratus iudex. quem locum multis modis uariare oportebit, tùm ipsum secum admirantem, quid nam contrà dici possit: tùm ad iudicis officium reuertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire aut expectare debeat. tùm ipsum aduersarium quasi intentantis loco producendo, hoc interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo: an ab se contrà factum esse, aut contrà contendi neget. utrum negare ausus sit se dicere desiturum. Si neutrum neget, & contrà tamen dicat nihil esse, quo hominem impudentiorem quisquam se uisurum arbitretur. In hoc ita commorari conueniet, quasi præterea nihil dicendum sit, & quasi contrà dici nihil poßit, sæpè id quod scriptum est recitando, sæpè cum scripto factum aduersarij confligendo, atque interdum acriter ad iudicem ipsum reuertendo. Quo in loco iudici demonstrandum est, quid iuratus sit, quid sequi debeat : duabus de causis iudicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscurè, aut neget aliquid aduersarius. Cùm & scriptum sit apertè, & aduersarius omnia confiteatur: tum iudicem legi parêre, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea quæ contrà dici poterant

rant oportebit. Contrà autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur: ut in illa de testamento, quam posuimus, controuersia, aut causa assumptiua inferretur, quamobrem scripto (b) non potuerit aut non oportuerit obtemperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is qui scripto utetur, hoc dicet: non oportere de eius uoluntate nos argumentari, qui ne id facere possemus, indicium nobis reliquerit suæ uoluntatis. multa incommoda consequi, si instituatur, ut à scripto recedatur. Nam & eos qui aliquid scribant, non existimaturos id quod scripserint ratum futurum: & eos qui iudicent, certum quid sequantur nihil habituros, si semel à scripto recedere consueuerint. Quòd si uoluntas scriptoris conseruanda sit, se, non aduersarios, à uoluntate eius stare. Nam multò propius accedere ad scriptoris uoluntatem, eum qui ex ipsius eam literis interpretetur, quàm illum qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ uoluntatis quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspicionibus perscrutetur. Sin causam afferet is qui à sententia stabit, primùm erit contradicendum, quàm absurdum, non negare contrà legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam inuenire. Deinde, conuersa omnia esse: antè solitos esse accusatores iudicibus persuadere, affinem esse alicuius culpæ eum qui accusaretur, causam proferre quæ eum ad peccandum impulisset: nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in singulas partes multæ conuenient argumentationes: Primùm, nulla in lege ullam causam contra scriptum accipi conuenire. Deinde, si in cæteris legibus conueniat, hanc esse

huiuſmodi legem , ut in ea non oporteat. Poſtremò ſi in hac quoque lege oporteat , hanc quidem cauſam accipi minimè oportere. Prima pars his ferè locis confirmabitur, ſcriptori neque ingenium , neque operam, neque ullam facultatem defuiſſe,quò minus poſſet apertè perſcribere id quod cogitaret. Nec fuiſſe ei graue, nec difficile, eam cauſam excipere , quam aduerſarij proferant , ſi quicquam excipiendum putaſſet. conſueuiſſe eos qui legem ſcribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus ſcriptas : & maximè uidere, ſi qua in ea ipſa lege, qua de agitur ,ſit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis ſcriptorem, quò magis eum probetur fuiſſe excepturum, ſi quid excipiendum putaret : & oſtendere, cauſam accipere nihil aliud eſſe, niſi legem tollere: ideo quòd cùm ſemel cauſa conſideretur , nihil attineat eam ex lege conſiderare, quippe quæ in lege ſcripta non ſit. Quod ſi ſit inſtitutum, omnibus cauſam dari & poteſtatem peccandi. cùm intellexerint uos ex ingenio eius qui contra legem fecerit, non ex lege in qua iurati ſitis, rem iudicare: deinde & ipſis iudicibus iudicandi, & cæteris ciuibus uiuendi rationes perturbatum iri , ſi ſemel à legibus receſſum ſit. Nam & iudices neque quid ſequantur habituros, (a) ſi ab eo quod ſcriptum
79 ſit recedant: neque quo pacto alios improbare poßint, quòd contra legem iudicarint: & cæteros ciues quid agant ignoraturos, ſi ex ſuo quiſque conſilio, & ex ea ratione quæ in mentem aut in libidinem uenerit , non ex communi præſcripto ciuitatis unamquanq; rem adminiſtrabit. Poſtea quærere à iudicibus ipſis, quare in alienis detineantur negocijs, cur Reipublicæ munere impediantur,

pediantur, cùm sæpius suis rebus & commodis seruire possint, cur in certa uerba iurent: cur certo tempore conueniant, certo discedant. nihil quisquam afferat causæ, quò minus frequenter operam Reipublicæ det, nisi quæ causa ex lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestijs esse æquum censeant: aduersarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, si eius rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passuri ne sint. Postea hoc quod faciat, indignius & impudentius esse, quàm si adscribat. Age porrò, quid si ipsi uelint iudices adscribere, passurus ne sit populus? atque hoc esse indignius, quam rem uerbo & literis mutare non possint, eam re ipsa & iudicio maximè commutare. Deinde indignum esse, de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari: cùm populo cognoscendi & probandi aut improbandi potestas nulla fiat, hoc ipsis iudicibus inuidiosissimum futurum. Non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi conuenire: quòd si nunc id agant, uelle se scire qui lator sit, qui sint accepturi: se actiones uidere, & dissuadere uelle. Quòd si hæc cùm summè inutilia, tum multo turpissima sint, legem cuiuscemodi sit in præsentia conseruari à iudicibus, pòst si displiceat à populo corrigi conuenire. Deinde, si scriptum non extaret, magnopere quæreremus: neq; isti, nisi extra periculum quidem esset, crederemus. Nunc cùm scriptum sit, amentiam esse eius qui peccarit potius, quàm legis ipsius uerba cognoscere. His & huiusmodi rationibus ostenditur, causam extra scriptum accipi non oportere.

Secunda pars est, in qua est ostendendũ, si in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilißimas, honestißimas, religiosißimas uidebitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentißimè legi obtemperare. aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaquaq; de re, & ita quod oportuerit exceptum: ut minimè conueniat quicquam in tàm diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei qui pro scripto dicet, maximè necessarius: per quem ostendat oportet, si (b) eò ueniat, causam contra scriptũ accipi, eam tamen minimè oportere, quæ ab aduersarijs afferatur. qui locus idcircò est huic necessarius, quòd semper is qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam summa impudentia est, eum qui contra quod scriptum sit, aliquid probare uelit: non æquitatis præsidio id facere conari. Siquidem igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget, omnibus partibus iustius & probabilius accusare uideatur. Nam superior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices etiam si nollent, necesse esset: hæc autem etiam si necesse non esset, ut uellent, contrà iudicare. Id autem fiet, si quibus ex locis culpa demonstrabitur: non esse in eo qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceßionis partibus se defendit, de quibus antè ut potuimus diligenter perscripsimus: de his locis, quæ res postulabit, ad causam aduersariorũ improbandam transferemus: aut causæ & rationes afferrentur, quare & quo consilio ita sit in lege aut in testamento scriptum, ut sententia quoque & uoluntate scriptoris, non ipsa solùm scripturæ causa confirmatum esse uideatur: aut alijs quoq; constitutionibus

tutionibus factum coarguetur. Contra scriptum autem
qui dicet, primùm eum inducet locum per quem æqui-
tas causæ demonstretur, aut ostendet quo animo, quo cõ-
silio, qua de causa fecerit: & quamcunq; causam assu-
met, assumptionis partibus se defendet, de quibus antè
dictum est. Atq; hoc in loco cùm diutius commoratus sui
facti rationem & æquitatem causæ exornauerit: tum
ex his locis ferè contra aduersarios dicet oportere cau-
sas accipi: demonstrabit nullam esse legem, quæ aliquam
rem inutilem aut iniquam fieri uelit: omnia supplicia
quæ à legibus proficiscantur, culpæ ac maliciæ uindican
dæ causa constituta esse. Scriptorem ipsum si existat, fa-
ctum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res ac-
cidisset, facturum fuisse: & ea re legis scriptorem certo
ex ordine iudices certa ætate præditos constituisse, ut es-
sent nõ qui scriptum suum recitarent, quod quiuis puer
facere posset, sed qui cogitationẽ assequi possent, & uo-
luntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scri-
pta sua stultis hominibus & barbaris iudicibus commit-
teret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse.
nunc uerò quòd intelligeret quales uiri iudicaturi es-
sent, idcircò eum quæ perspicua uideret esse, non adscri-
psisse: neq; enim uos scripti sui recitatores, sed uolunta-
tis interpretes fore putauit. Postea quærere ab aduersa-
rijs, Quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorum
aliquid, in quibus aut causa sit honestißima, aut neceßi-
tudo certißima, tum ne accusaretis? Atqui hoc lex nus-
quam excepit. Nõ ergo omnia scriptis, sed quædam quæ
perspicua sunt, tacitis (a) exceptionibus caueri. Dein- 80
de nullam rem neq; legibus, neq; scriptura ulla, deniq; ne
in sermone quidem quotidiano, atq; imperijs domesti-

cis rectè posse administrari, si unusquisq; uelit uerba spectare, & nõ ad uoluntatem eius qui uerba habuerit accedere. Deinde ex utilitatis & honestatis partibus ostendere, quàm inutile, aut quàm turpe sit id quod aduersarij dicant fieri oportuisse, aut oportere: & id quod nos fecerimus, aut postulemus, quàm utile, aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis caras esse non propter literas, quæ tenues & obscuræ notæ sint uoluntatis: sed propter earum rerum quibus de scriptum est utilitatem, & eorum qui scripserunt sapientiam et diligentiam. Postea quid sit lex describere, ut ea uideatur in sententijs, non in uerbis consistere: & iudex is uideatur legi obtemperare, qui sententiam eius, non qui scripturam sequatur. Deinde quàm indignũ sit, eodem affici supplicio eũ qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit: & eum qui honesta aut necessaria de causa nõ ab sententia, sed ab literis legis recesserit. atq; his & huiusmodi rationibus & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit: Et quemadmodum ei dicebamus qui à scripto diceret, hoc fore utilißimũ, si quid de æquitate ea quæ cum aduersario staret, derogasset: sic huic qui cõtra scriptum dicet, plurimũ proderit ex ipsa scriptura aliquid ad suã causam cõuertere, aut ambiguè aliquid scriptũ ostendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem quæ sibi prosit defendere, aut uerbi definitionẽ inducere: & illius uerbi uim quo urgeri uideatur, ad suæ causæ cõmodum traducere: aut ex scripto, nõ scriptũ aliquod inducere per rationẽ, de qua pòst dicemus: quacunq; autem in re quamuis leuiter probabili scripto ipso se defenderit, etiã cum æquitate causa abundabit, necessariò multum proficiet:

ideò

ideò quòd si id quo nititur, aduersariorum causa subduxerit, omnem illam eius uim & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex assumptionis partibus in utranque partem conuenient. Praeterea eius qui à scripto dicet, leges ex se, non ex eius qui cōtrà commiserit, utilitate spectari oportere: & legibus antiquius haberi nihil oportere. contra scriptum: leges in consilio scriptoris, & utilitate communi, non in uerbis consistere. Quàm indignum sit aequitatem literis urgeri, quae uoluntate eius qui scripserit defendatur.

EX contrarijs autem legibus controuersia nascitur, cùm inter se duae uidentur leges aut plures discrepare, hoc modo. Lex est; Qui tyrannum occiderit, Olympionicarum praemium capito: & quam uolet sibi rem à magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera lex: Tyranno occiso quinq; eius proximos (b) cognatione magistratus necato. Alexandrum, qui apud Phaereos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua cui Thebe nomen fuit, noctu cū simul cubaret, occidit. Haec filium suum quem ex tyranno habebat, sibi praemij loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc genere utranq; in partem ijdem loci, atq; eadem praecepta conuenient: ideo quòd uterq; suam legem confirmare, cōtrariam infirmare debebit. Primùm igitur leges oportet contendere, considerando utra lex ad maiores, hoc est ad utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut si leges duae, aut si plures, aut quotquot erunt conseruari non poßint, quia discrepent inter se: ea maximè conseruanda putetur, quae ad maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex posterius lata sit: nam postre-

ma quæq; grauißima est. Deinde, utra lex iubeat aliquid, utra permittat. nam id quod imperatur, necessarium: illud quod permittitur, uoluntarium est. Deinde, in utra lege, si non obtemperatum sit, pœna afficiatur: aut in utra maior pœna statuatur. Nam maximè conseruanda est ea, quæ diligentißima & sancta est. Deinde, utra lex iubeat, utra uetet: nam sæpe ea quæ uetat, quasi exceptione quadam corrigere uidetur illam quæ iubet. Deinde, utra lex de genere omni, utra de parte quadam, utra cõmuniter in plures, utra in aliquã certam rem scripta uideatur. nam quæ in partem aliquã, & quæ in certam quandam rem scripta est: promptius ad causam accedere uidetur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde, ex lege utrum statim fieri necesse sit, utrum habeat aliquam moram & sustentationẽ: nam id quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto uideatur niti. Cõtraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci: quò sanctius & firmius id uideatur esse, quod apertius descriptum sit. deinde suæ legis ad scriptum, ipsam sententiam quoq; adiungere: contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut si fieri poterit, ne discrepare quidem uideantur inter se. Postremò facere, si causa dabit facultatẽ, ut nostra ratione utraq; lex conseruari uideatur, & aduersariorum ratione altera sit necessariò negligenda. Locos autem communes, & quos ipsa causa det, uidere oportebit: & ex utilitatis & honestatis amplißimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat.

EX Ratiocinatione nascitur controuersia, cùm ex eo quod

quod uspiam est, ad id quod nusquam scriptum est, ueni tur, hoc pacto. LEX: Si furiosus est, agnatûm gentiliũq; in eo pecuniaq; eius potestas esto. (a) Et LEX: Paterfamiliâs uti super familia pecuniaq; sua legauerit, ita ius esto. Et LEX: Si paterfamiliâs intestato moritur, familia pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; esto. Quidam iudicatus est parentẽ occidisse: ei statim, quòd effugiendi potestas non fuit, ligneæ soleæ in pedes inductæ sunt, os autem obuolutum est folliculo, & præligatum: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum culeus in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & testes adducunt. Hæredes, quos ipse iubet, scribunt: tabulæ obsignantur. De illo pòst supplicium sumitur. Inter eos qui hæredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos de hæreditate controuersia est. Hîc certa lex, quæ testamenti faciendi ijs qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem ueniendum est ad eiusmodi rationem, ut quæratur, habuerit ne testamenti faciendi potestatem. Locos autem in hoc genere argumentandi hos, & huiusmodi quosdam esse arbitramur. Primùm, eius scripti, quod proferas, laudationem, & confirmationem. Deinde, eius rei qua de quæratur, cum eo de quo constat collationem eiusmodi: ut id de quo quæritur, rei de qua constet, simile esse uideatur. Postea admirationem percunctatione, qui fieri poßit, ut qui hoc æquum esse concedat, illud neget: quod aut æquius, aut eodem sit in ge-

nere:

nere? Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quòd cùm de illa re esset scriptum, de re is qui scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse præterita: quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quòd ex cæteris de quibus scriptum sit, intelligi poßint. Deinde æquitas rei demonstranda est, ut in iuridiciali absoluta. Contrà autem qui dicet, similitudinem infirmare debebit: quod faciet, si demõstrabit istud quod conferatur ab eo cui conferatur, diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si quo in numero illud quod per similitudinem afferretur, & quo in loco illud cuius causa afferretur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur: ut non idem uideatur, de utraque existimari oportere. Ac si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdẽ ratiocinationibus quibus antè prædictum est, utetur: si non poterit, negabit oportere quicquam, nisi quod scriptum sit, cõsiderare. periclitari omnia iura, si similitudines accipiantur: nihil esse penè, quod non alteri simile esse uideatur: multis dißimilibus rebus, in unamquanque rem tantùm singulas esse leges, omnia posse inter se (b) uel similia uel dißimilia demonstrari. Loci communes à ratiocinatione oportere coniectura ex eo quod scriptum sit, ad id quod non sit scriptum, peruenire: & neminem posse omnes res per scripturam amplecti: sed eum commodißimè scribere, qui curet ut quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem huiuscemodi coniecturam diuinationem esse: & stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cauere, quibus uelit. DEFINITIO est, cùm in scripto uerbum aliquod est positum, cuius de ui quæ-

ritur,

ritur, hoc modo. Lex: Qui in aduersa tempestate nauim reliquerint, omnia amittunto: eorum nauis & onera sunto, qui in naui remanserint. Duo quidam, cùm iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animaduerterunt: misericordia commoti, nauim applicauerunt, hominem ad se sustulerunt. Postea aliquantò ipsos quoque tempestas uehementius iactare cœpit, usque adeò ut dominus nauis, cùm idem gubernator esset, in scapham confugeret: & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexam trahebat, naui quoad posset moderaretur: ille autem cuius merces erant, in gladium in naui ibidem incumberet. Hîc ille naufragus ad gubernaculum accessit, & naui, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem qui in gladium incubuerat, leuiter saucius, facilè est ex uulnere recreatus. Nauim cum onere, horum trium suam quisq; esse dicit. Hîc omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis ui nascitur controuersia. nam & relinquere nauem, & remanere in naui: denique nauis ipsa quid sit, definitionibus quæritur. iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua constitutio, tractabitur. Nunc expositis iis argumentationibus quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus, & demonstratiuum argumentandi locos & præcepta dabimus: non, quòd non in aliqua constitutione omnis semper causa uersetur: sed quia proprij tantùm harum causarum quidã loci sunt, non à cõstitutione separati, sed ad fines horum generum accomodati. Nam placet in iudiciali genere finem esse

æquitatem, hoc est, partem quandam honestatis. In deliberatiuo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem et utilitatem. In demonstratiuo autem, honestatem. Quare in quôq; genere causæ, quædam argumentationes communiter ac similiter tractabuntur, quædam separatius ad finem, quò referri omnem rationem oportet, adiungentur: atq; uniuscuiusq; constitutionis exemplum supponere non grauaremur, nisi illud uideremus,
B2 quemadmodum res obscuræ (a) dicendo fierent apertiores: sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad Deliberationis præcepta pergamus.

RERVM expetendarum tria genera sunt: par autem numerus uitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua ui nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, uirtus, scientia, ueritas est. Aliud autem non propter suam uim & naturam, sed propter fructum atque utilitatem, quod pecunia est. Est porrò quiddam ex horum partibus iunctum, quod & sua ui & dignitate nos inductos ducit, & præ se gerit quandam utilitatem, quò magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio. Atq; ex his horũ contraria facilè tacentibus nobis intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea quæ posuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur. Quæ autem in secundo, utilia: hæc autem tertia, quia partem honestatis & utilitatis continent: & quia maior est uis honestatis, iunctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem uocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint honestas, & utilitas: uitandarum, turpitudo & inutilitas.

His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, neceßitudo, & affectio: quarum altera ex ui, altera ex re & personis consideratur. De utrâque pòst apertius perscribemus. Nunc honestatis rationes primùm explicemus.

Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare cùm eius duæ partes sint, quarum altera simplex altera iuncta sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omnes res una ui atque uno nomine amplexa uirtus. Nam uirtus est, animi habitus naturæ modo rationi consentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota uis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur parteis quatuor, prudentiam, iusticiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia est, rerum bonarum & malarum, & utrarunque scientia. Partes eius. memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria est, per quam animus repetit illa quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicis quæ sunt. Prouidentia est, per quam futurum aliquid uidetur antè quàm factum sit. Iusticia est, habitus animi communi utilitate conseruata, suam cuique tribuens dignitatem. Eius initium est ab natura profectum. Deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione uenerunt. Postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus & religio sanxit. Natura ius est, quod non opinio genuit, (b) sed quædam innata uis inseruit: ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatem. Religio est, quæ superioris cuiusdam naturæ, quam diuinam uocant, curam, cerimoniamq; affert. Pietas, per quam sanguine coniunctis, patriæq; beneuolis offi-

lis officium, & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi uoluntas continetur. Vindicatio est, per quam uis, & iniuria, & omnino omne quod obfuturum est, defendendo aut ulciscendo propulsatur. Obseruantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam & honore dignantur. Veritas est, per quam immutata ea quæ sunt, aut antè fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine ius est, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit usus, ut religionem: aut si quid eorũ quæ antè diximus, ab natura profectum, maius factum propter consuetudinem uidemus: aut quod in morem uetustas uulgi approbatione perduxit, quod genus pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit. Par, quod in omnes æquabile est. Iudicatum, de quo alicuius aut aliquorum iam sententijs constitutum est. Lege ius est, quod in eo scripto quod populo expositum est, ut obseruet, continetur. Fortitudo est, considerata periculorum susceptio, & laborum perpeßio. Eius partes: magnificentia, fidentia, patientia, perseuerantia. Magnificentia est, rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam & splendida propositione agitatio atque administratio. Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocauit. Patientia est, honestatis aut utilitatis causa, rerum arduarum ac difficilium, uoluntaria ac diuturna perpeßio. Perseuerantia est, in ratione benè considerata stabilis & perpetua permansio. Temperantia est, rationis in libidinem atq; in alios non rectos impetus animi firma & moderata dominatio. Eius partes

tes sunt: continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas consilij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temerè in odium alicuius inuectionis concitati, comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestus claram & stabilem comparat authoritatem. Atque hæc omnia propter se solùm, ut nihil adiungatur emolumenti, petenda sunt. Quod ut demonstretur, neq; ad hoc nostrum institutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum est. Propter se autem uitanda sunt non ea modò quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignauia, et iusticiæ iniusticia: uerùm etiam illa quæ propinqua uidentur & finitima esse, absunt autem longißimè: quod genus, fidentiæ contrarium est (a) diffidentia, & ea re uitium est. Audacia non contrarium, sed appositum est ac propinquum, & tamen uitium est. Sic unicuique uirtuti finitimum uitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum, aut audacia quæ fidentiæ, pertinacia quæ perseuerantiæ finitima est, superstitio quæ religioni propinqua est: aut sine ullo certo nomine, quæ omnia item uti cõtraria rerũ bonarum in rebus uitandis reponemus. Ac de eo quidẽ genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est. Nunc de eo in quo utilitas quoq; adiungitur, quod tamen honestum uocamus, dicendũ uidetur. Sunt igitur multa, quæ nos cùm dignitate, tùm fructu quoq; suo ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est, frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honesta & cultu, & honore, & uerecundia digna authoritas. Amplitudo, potentiæ, aut maiestatis, aut aliquarũ copiarum magna abundantia. Amicitia, uoluntas erga aliquem rerum bo-

narũ illius ipsius causa quẽ diligit, cum eius pari uoluntate. Hîc, quia de ciuilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, ut eorum quoq; causa petenda uideatur: ne fortè, qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant. quanquam sunt qui propter utilitatem modò petendam putant amicitiam, sunt qui propter se solùm, sunt qui propter se & utilitatem: quorum quid uerißimè constituatur, alius locus erit considerandus. Nunc hoc sic ad usum oratoriũ relinquatur, utramq; propter rem amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus iunctæ, partim nõ sunt, & quia partim ueteres sunt, partim nouæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles: ex causarum dignitatibus, ex temporũ opportunitatibus, ex officijs, ex religionibus, ex uetustatibus habebitur. Vtilitas autem aut in corpore posita est, aut in extrarijs rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum reuertitur. ut in repub. quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad corpus pertinent ciuitatis: ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socij, quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent ciuitates. Alia uerò, quæ iam quiddam magis amplum, & minus necessarium conficiunt: ut urbis egregia exornatio atq; amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo. Quibus rebus nõ illud solùm conficitur ut saluæ & incolumes, uerùm etiam ut amplæ atq; potentes sint ciuitates. Quare utilitatis duæ partes uidentur esse, incolumitas & potentia. Incolumitas est, salutis tuta atq; integra conseruatio. Potentia est, ad sua conseruanda, & (b) alterius obtinenda idonearum

nearum rerum facultas. Atque in ijs omnibus quæ antè dicta sunt, quid difficulter fieri, & quid facilè fieri possit, oportet considerare. Facilè fieri id dicimus, quod sine magno aut sine ullo labore, sumptu, molestia, quàm breuißimo tempore confici potest. Difficilè autem fieri, quod quanquam laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget, atq; aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis: tamen his susceptis difficultatibus, compleri atque ad exitum perduci potest. Quoniam ergo de honestate et de utilitate diximus, nũc restat ut de ijs rebus quas his attributas esse dicebamus, necessitudine & affectione perscribamus. Puto igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla ui resisti potest, quæ neque mutari neque leniri potest. Atque ut apertius hoc sit, exemplis licet uim rei, qualis & quanta sit, cognoscamus. Vri posse flamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est: atq; ita necesse, ut uis ea postulat quam modò describebamus necessitudinis, cui nulla ui resisti potest, quæ neq; mutari neq; leniri potest. huiusmodi necessitudines cùm in dicendi rationes incident, rectè necessitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa superiori poßit ne fieri quæstione, considerabimus. Atq; etiam hoc mihi uideor uidere, esse quasdam cum adiunctione necessitudines, quasdam simplices & absolutas. Nam aliter dicere solemus, Necesse est Caßilinenses se dedere Annibali: aliter autem, Necesse est Caßilinum uenire in Annibalis potestatem. Illic in superiore adiunctio est hæc, Nisi malint fame perire: si enim id malunt, non est necesse hoc. Inferius non item, propterea quòd siue uelint Caßilinenses se dedere, siue famem per-

peti, atq; ita perire, necesse est Caßilinum uenire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc neceßitudinis distributio? Propè dicam, plurimùm: cùm is locus neceßitudinis uidebitur incurrere. Nam cùm simplex erit neceßitudo, nihil erit quòd multa dicamus, cùm eam nulla ratione lenire poßimus: cùm autē ita necesse erit, ut aliquid effugere aut adipisci uelimus, tum adiunctio illa quid habeat utilitatis, aut quid honestatis, erit considerandum. Nam si uelis attendere, ita tamen ut id quæras quod conueniat ad usum ciuitatis: reperias nullam esse rem quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adiunctionem nominamus. Præter hæc autē esse multas inuenias res neceßitudinis, ad quas similis adiunctio non accedit. Quod genus, ut homines mortales necesse est interire sine adiunctione, ut cibo utantur non necesse est: nisi cum illa exceptione, extra
84 quam si nolint fame perire. Ergo (a) ut dixi, illud quod adiungitur, semper cuiusmodi sit, erit considerandum. Nam omni tempore id pertinebit, ut aut ad honestatem hoc modo exponēda neceßitudo sit, necesse est hoc faciamus, si honestè uolumus uiuere: aut ad incolumitatem, hoc modo necesse est, si incolumes uolumus esse: aut ad cōmoditatem, hoc modo necesse est, si sine incōmodo uolumus uiuere. ac summa quidem neceßitudo uidetur esse honestatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuißima commoditatis, quæ cū his nunquam poterit duabus contendere. Hasce autē inter se sæpè necesse est comparari, ut quanquam præstat honestas incolumitati, tamen utri potißimùm consulendum sit deliberetur. Cuius rei certum quiddam præscriptum uidetur in perpetuum dari posse. Nam qua in re fieri poterit, ut cùm incolumi-
tati

teti consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, uirtute aliquando & industria recuperetur, incolumitatis ratio uidebitur habenda: cùm autem id non poterit, honestatis. Ita in huiusmodi quoque re cùm incolumitati uidebimur consulere, uerè poterimus dicere, nos honestatis rationem habere: quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re uel concedere alteri, uel ad conditionem alterius descendere, & in præsentia quiescere, atq; aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis uerò ratione modò illud attendatur, dignæ ne causa uideatur ea quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. atque in hoc loco mihi caput illud uidetur esse, ut quæramus quid sit illud, quod si adipisci aut effugere uelimus, aliqua res nobis sit necessaria: hoc est, quæ sit adiunctio, ut proinde uti quæq; res erit, laboremus, & grauissimam quamq; causam uehementissimè necessariam iudicemus. AFFECTIO est, quædam ex tempore, aut ex negociorum euentu, aut administratione, aut studio hominum commutatio rerum: ut non tales, quales antè habitæ sint, aut plerunque haberi soleant, habendæ uideantur esse. ut ad hostes transire turpe uideatur esse, at non illo animo quo Vlysses transijt: & pecuniam in mare deijcere inutile, at nõ eo consilio quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore & ex consilio, non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est: & non quid sed quo quidq; animo, qui cum, quo tẽpore, quamdiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam locos sumi oportere arbitramur.

(b) Laudes autem & uituperationes ex ijs locis sumentur, qui loci personis sunt attributi, de quibus antè dictum est. Sin distributiuis tractare quis uolet, partiatur in animum, & corpus, & extraneas res licebit. Animi est uirtus, cuius de partibus paulo antè dictum est, Corporis, ualetudo, dignitas, uires, uelocitas. Extraneæ, honos, pecuniæ, affinitas, genus, amici, patria, potentia, et cætera quæ simili esse in genere intelligentur. Atq; in his id quod in omnia ualet, ualere oportebit: contraria quoq;, & quæ, & qualia sint, intelligemus. Videre autem in laudando & in uituperando oportebit, non tàm quæ in corpore aut in extrarijs rebus habuerit is de quo agatur, quàm quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunam quidem & laudare stulticia, & uituperare superbia est. Animi autem & laus honesta, & uituperatio uehemens est. Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de Inuentione, prima ac maxima parte Rhetoricæ, satis dictum uidetur.

Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab superiore libro producta est, & hic liber non parũ continet literarum, quæ restant, in reliquis dicemus.

FINIS.

RERVM ET VERBORVM IN HOC VOLVMINE MEMORABILIVM, Index.

modo

Com-

 do

Fre-

Occu-

Rela-

Trans.

FINIS.

ARGENTORATI PER IOSIAM RIhelium, Anno Salutis humanæ M D LXVIII. Mense Maio.

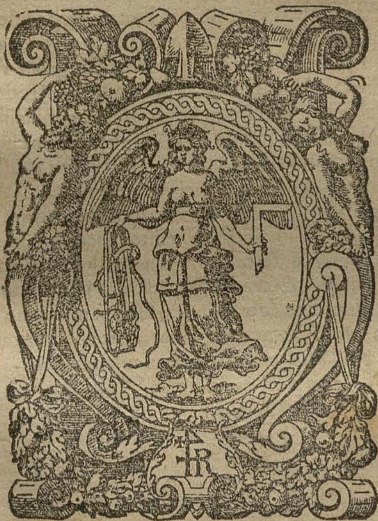
M T Ciceronis Brutus

M. T. CICERONIS

Brutus, siue de claris Oratoribus Lib. I.
Orator ad Brutum Lib. I.
Topica ad Trebatium Lib. I.
Oratoriæ partitiones Lib. I.
De optimo genere oratorum, pręfatio quędam.

POST NAVGERIANAM ET VICTORIanam correctionem emendati à IOAN. STVRMIO.

Aldinæ paginæ in marginibus notatæ sunt.

Cum Gratia & Priuilegio Cæsareo ad decennium.

M. D. LXVIII.

TYPOGRAPHUS LECTORI S.

CCIPE, beneuole & candide Lector, quos in præsentiarum Ciceronis tibi damus libros Rhetoricos, non illos quidem omnes, verùm quos antehac vnà cùm reliquis impressos vidisti, eosdem iam separatim æditos. Mirari verò te consilium nostrum non ignoro, & fortassis iure quidem, quòd sic Ciceronis nobilissimi illius, concessu omnium inter Romanos oratoris, libri de arte oratoria, distrahi & diuelli videantur. Verùm quid consilij nos ad illud impulerit, beuiter narrabo. Sunt sanè corruptissimo hoc nostro seculo longè plurimi, quos patrimonij raritas à tot tantisq; autoribus, quibus commodè ad excolenda ingenia vti possent, auocat. Horum igitur vt (quod decet) ratio quædam habeatur, consilium hoc, post longam deliberationem & meditationem inuentum, ineundum esse duximus, ut ex libris illis Oratorijs in Tomos 3 distinctis, eos quibus opus foret, sibi cōparare posset. Facta est illa distributio absq; iniuria & detrimento autoris, neq; quidquam omninò à prius ædito Cicerone hic idem noster Cicero differt. Siquidem & Aldinæ & antiquæ nostræ paginæ obseruatæ sunt, ita vt per coniunctionem quandam catenæ instar factam numerus Tomorum 3 Rhetoricorum sibi inuicem cohæreat. Nullam igitur meritò nos culpam incurrere posse confidimus. Vale. Datum ex officina nostra.

M. T. CICERONIS DE CLARIS ORATORIBUS, qui dicitur Brutus.

(a) 165

VM è Cilicia decedens Rhodum uenissem, & eò mihi de Q. Hortensij morte esset allatum: opinione omnium maiorem animo cepi dolorem. Nam & amico amisso, cùm consuetudine iucunda, tum multorum officiorum coniunctione me priuatum uidebam: & interitu talis auguris dignitatem nostri collegij diminutam dolebam. qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudicium dignitatis meæ fecerat: & inauguratum ab eodem, ex quo augurũ institutis in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam, quòd magna sapientium ciuium, bonorumq; penuria, uir egregius, coniunctißimusq; mecum consiliorũ omnium societate, alienißimo reipub. tempore extinctus, et authoritatis & prudentiæ suæ triste nobis desideriũ reliquerat. Dolebamq;, quòd non, ut pleriq; putabant, aduersariũ, aut obtrectatorem laudum mearũ, sed socium potius, & consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim si in leuiorum artium studio memoriæ proditum est, poëtas nobileis poëtarum æqualiũ morte doluisse: quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quàm omnino aduersarium nõ habere? cum præsertim non modò nunquam sit aut illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus: sed contrà semper alter ab altero adiutus, & cõmunicando, et monendo, et fauendo.

Sed quoniam perpetua quadā felicitate usus ille, ceßit è uita, suo magis quàm suorum ciuium tempore: & tum occidit, cùm lugere facilius rempub. posset, si uiueret, quàm iuuare: uixitq; tam diu, quàm licuit in ciuitate bene beateq; uiuere: nostro incōmodo detrimentoq;, si est ita necesse, doleamus: illius uerò mortis opportunitatem beneuolentia potius quàm misericordia prosequamur: ut quotiescunq; de clarißimo & beatißimo uiro cogitemus, illū potius quàm nosmetipsos diligere uideamur. Nam si dolemus, quòd eo iam frui nobis nō licet, nostrū est id malum, quod modicè feramus: ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatē referre uideamur. sin tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur, summam eius felicitatem nō satis grato animo interpretamur. Etenim si uiueret Q. Hortensius, cætera fortasse desideraret unà cum reliquis bonis & fortibus ciuibus: hunc autem & (b) præter cæteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cùm forum Populi R. quod fuisset quasi theatrum illius ingenij, uoce erudita, & Romanis Græcisq; auribus digna, spoliatum atq; orbatum uideret. Equidem angor animo, non consilij, nō ingenij, non authoritatis armis egere remp. quæ didicerā tractare, quibusq; me assuefecerā, quæq; erant propria cùm præstantis in repub. uiri, tum benè moratæ & bene constitutæ ciuitatis. Quòd si fuit in repub. tempus ullum, cùm extorquere arma posset è manibus iratorum ciuiū boni ciuis authoritas, & oratio: tum profectò fuit, cùm patrocinium pacis exclusum est aut errore hominum, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut quanquā essent multò magis alia lugenda: tamen hoc doleremus, quòd quo tēpore ætas nostra perfuncta rebus amplißimis tanquā
in por-

in portum confugere deberet, non inertiæ neq; desidiæ, sed ocij moderati atq; honesti: cumq; ipsa oratio iam nostra canesceret, haberetq; suam quandam maturitatem, & quasi senectutem: tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi qui didicerant eis uti gloriosè, quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. Itaq; ij mihi uidentur fortunatè beateq; uixisse, cùm in cæteris ciuitatibus, tum maximè in nostra: quibus cùm authoritate, rerumq; gestarum gloria, tum etiam sapientiæ laude perfrui licuit. Quorum memoria & recordatio in maximis nostris grauißimisq; curis iucunda sanè fuit, cùm in eam nuper ex sermone quodam incidissemus. Nam cùm inambularem in xysto, & eßem otiosus domi, M. ad me Brutus, ut consueuerat, cũ Tito Pomponio uenerat: homines cùm inter se coniuncti, tùm mihi ita cari, itaq; iucundi, ut eorũ aspectu omnis, quæ me angebat, de Rep. cura cõsederit. quos postquã salutaui, Quid uos, inquã, Brute & Attice, nunc quid tandem noui? Nihil sanè, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire uelis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus: Eo, inquit, ad te animo uenimus, ut de Repub. esset silentium: & aliquid audiremus potius ex te, quàm te afficeremus ulla molestia. Vos uerò, inquam, Attice, & præsentem me cura leuatis, & absenti magna solatia dedistis. nam uestris primùm literis recreatus, me ad pristina studia reuocaui. Tum ille: Legi, inquit, perlubẽter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia: qua mihi uisus est & monere te prudẽter, et consolari amicißimè. Rectè, inquam, est uisus. nam me istis scito literis, ex diuturna perturbatione totius ualetudinis, tanquam ad aspiciendam lucem esse reuocatum. Atque ut post Cannensem illam calamita-

tem primum Marcelli ad Nolam prælio populus se Romanus erexit, posteaq́; prosperæ res deinceps multæ cõsecutæ sunt: sic post rerum nostrarum, & communium
166 (a) grauißimos casus, nihil ante epistolã Bruti mihi accidit, quod uellẽ, aut quod aliqua ex parte solicitudines alleuaret meas. Tum Brutus, uolui id quidem efficere certè, & capio magnum fructum: siquidem quod uolui, tanta in re consecutus sum. Sed scire cupio quæ te Attici literæ delectauerint? Istæ uerò inquam, Brute, non modò delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem, inquit ille? quod'nam tandem genus istuc tam præclarum literarum fuit? An mihi potuit inquam esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quàm illius libri: quo me hic affatus, quasi iacentem excitauit? Tum ille, nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breuiter, &, ut mihi quidem uisum est, perdiligenter complexus est. Istum ipsum inquam, Brute, dico librũ mihi saluti fuisse. Tum Atticus: Optatißimum mihi quidem est, quod dicis. sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut nouũ, aut tãto usui posset esse? Ille uerò, & noua, inquã, mihi quidẽ multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut explicatis ordinibus temporũ, uno in conspectu omnia uiderẽ, quæ cùm studiosè tractare cœpissem, ipsa mihi tractatio literarũ salutaris fuit: admonuitq́;, Pomponi, ut à teipso sumerem aliquid ad me reficiendũ, teq́; remunerandum, si non pari, at grato tamen munere. quãquã illud Hesio diũ laudatur à doctis, quod eâdem mensura reddere iubet qua acceperis: aut etiã cumulatiore, si poßis. Ego autem uoluntatem tibi profectò emetiar: sed ipsam nondũ posse uideor; idq́; ut ignoscas, à te peto. Nec enim ex no-

uis

uis (ut agricolæ solent) fructibus est, unde tibi reddam, quod accepi: sic omnis fœtus repressus, exustusq; flos siti ueteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, qui iacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui penè solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid, tanquã in inculto & derelicto solo: quod ita diligenter colemus, ut impendijs etiã augere poßimus largitatẽ tui muneris. modò idem noster animus efficere poßit, quod ager: qui, cum multos annos quieuit, uberiores efferre fruges solet. Tum ille: Ego uerò & expectabo ea quæ polliceris, neq; exigam nisi tuo commodo: & erunt mihi pergrata, si solueris. Mihi quoq;, inquit Brutus, & expectanda sunt ea quæ Attico polliceris: & si fortasse ego à te huius uoluntarius procurator petam, quod ipse cui debes, incommodo exacturum negat.

At uerò, inquam, tibi ego, Brute, non soluam, nisi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere istuc quidem ausus sim: nam hunc qui negat, uideo flagitatorem, non illum quidem tibi molestum, sed aßiduum (b) tamen & acrem fore. Tum Pomponius: Ego uerò, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iam te ausurus esse appellare, quoniam longo interuallo modò primùm animaduerti paulò te hilariorem. Itaq; quoniam hic quod mihi deberetur se exacturum professus est, quod huic debes, ego à te peto.

Quid'nam id, inquam? Vt scribas, inquit, aliquid. iampridem enim cõticuerũt tuæ literæ. Nam, ut illos de rep. libros edidisti, nihil à te sanè postea accepimus: eisq; nosmetipsi ad rerũ memoriã comprehendendã impulsi atq; incẽsi sumus. Sed illa, cũ poteris, atq; ut poßis

rogo. Nunc uerò, inquit, si es animo uacuo, expone nobis, quod quærimus. Quidnam est id, inquam? Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse cœpissent: qui etiã, & quales fuissent. Quem ego sermonem cùm ad Brutum tuum, uel nostrũ potius, detulissem, magnoperè hic audire se uelle dixit. Itaq; hunc elegimus diem, cùm te sciremus esse uacuum. Quare si tibi est commodum, ede illa quæ cœperas, & Bruto, & mihi. Ego uerò, inquam, si potuero, faciam uobis satis. Poteris, inquit: relaxa modò paulùm animum, aut sanè (si potes) libera. Nempè igitur hinc tum, Pomponi, ductus est sermo: quòd erat à me mentio facta, causam Deiotari fidelißimi atq; optimi regis, ornatißimè & copiosißimè à Bruto me audisse defensam. Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem: teq; Bruti dolentem uicem, quasi defleuisse iudiciorum uastitatem, & fori. Feci, inquam, istuc quidem, & sæpe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti, crebrò in mentem uenit uereri, ecquod'nam curriculum aliquando sit habitura tua & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. Cùm enim in maximis causis uersatus esses, et cùm tibi ætas nostra iam cederet, fascesq; summitteret, subitò in ciuitate cũ alia ceciderunt: tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille: Cæterarum rerũ causa, inquit, istuc & doleo, & dolendum puto. Dicendi autem me: non tam fructus, & gloria, quàm studium ipsum, exercitatioq; delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ ueræ dat operam, dat prudentiæ: qua ne maximis quidẽ in bellis æquo animo

Eloquentia et in bello valet

carere

carere quisquam potest. Præclarè inquam, Brute dicis. eoq; magis ista dicendi laude delector, quòd cætera, quæ sunt quondam habita in ciuitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet. Eloquentem neminem uideo factum esse uictoria. Sed quò faciliùs sermo explicetur, sedentes, si uidetur, agamus. Cum idem placuisset (a) illis, tum in pratulo 167
propter Platonis statuam consedimus. Hîc ego: Laudari igitur eloquentiam, & quanta uis sit eius expromere, quantamq; ijs qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neq; propositum nobis est hoc loco, neq; necessarium. Hoc uerò sine ulla dubitatione confirmauerim, siue illa arte pariatur aliqua, siue exercitatione quadam, siue natura, rem unam esse omniũ difficilimam: quibus enim ex quinq; rebus constare dicitur, earum unaquæq; est ars ipsa magna per sese. Quare quinq; artium concursus maximarũ, quantam uim, quantamq; difficultatem habeant, existimari potest. Testis est Græcia, quæ cùm eloquentiæ studio sit incensa, iamdiuq; excellat in ea, præstetq; cæteris: tamen omneis artes uetustiores habet, & multo antè non inuentas solùm, sed etiam perfectas, quàm hæc est à Græcis elaborata dicendi uis atq; copia. In quam cùm intueor, maximè mihi occurrũt, Attice, & quasi lucẽt Athenæ tuæ: qua in urbe primum se orator extulit, primumq; etiam monimentis & literis oratio est cœpta mandari: tamen ante Periclem, cuius scripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed iam adultis fuerunt, litera nulla est quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse uideatur. Quanquam opinio est, & eum qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, & paulò

ſeniorem etiam Solonem, poſteaq; Cliſthenem multùm (ut temporibus illis) ualuiſſe dicendo. Poſt hanc ætatem aliquot annis, ut ex Attici monimentis poteſt perſpici, Themiſtocles fuit, quem conſtat cùm prudentia, tùm etiam eloquentia præſtitiſſe: póſt Pericles, qui cùm floreret omni genere uirtutis, hac tamen fuit laude clariſsimus. Cleonem etiam temporibus illis turbulentum illum quidem ciuem, ſed tamen eloquentē conſtat fuiſſe, huic ætati ſuppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus, quod dicendi genus uiguerit, ex Thucydidis ſcriptis, qui ipſe tum fuit, intelligi maximè poteſt. Grandes erant uerbis, crebri ſententijs, compreßione rerum breues, & ob eam ipſam cauſam interdum ſubobſcuri. Sed ut intellectum eſt, quantam uim haberet accurata, & facta quodammodò oratio, tum etiam magiſtri dicendi multi ſubitò extiterunt, tū Leontinus Gorgias, Thraſimachus Chalcædonius, Protagoras Abderites, Prodicus Chius, Hippias Elæus in honore magno fuit: alijq; multi temporibus eiſdem docere ſe profitebantur, arrogātibus ſanè uerbis, quemadmodum cauſa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri ſuperior poſſet. Iis oppoſuit ſeſe Socrates, qui ſubtilitate quadam diſputandi refellere eorū inſtituta ſolebat uerbis. Huius ex uberrimis ſermonibus extiterunt doctißimi uiri, primumq; tū philoſophia, (b) nō illa de natura, quæ fuerat antiquior, ſed hæc, in qua de bonis rebus & malis, deq; hominum uita & moribus diſputatur, inuenta dicitur. quod quoniam genus ab hoc quod propoſuimus abhorret, Philoſophos aliud in tempus reijciamus: ad oratores, à quibus digreßi ſumus, reuertamur. Extitit igitur iam ſenibus illis, quos paulo antè diximus, Iſocrates,

Leontinus Gorgias [illegible] Rhetoricā.

Laus Isocratis

cuius

cuius domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam patuit, atq; officina dicendi. magnus orator, & perfectus magister: quanquam forensi luce caruit, intráq; parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo iudicio, est postea consecutus. is & ipse scripsit multa præclarè, & docuit alios: & cum cætera melius quàm superiores, tum primus intellexit etiam in soluta oratione, dum uersum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere seruari. Ante hunc enim uerborum quasi structura, & quædã ad numerum conclusio nulla erat: aut si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quæsitã: quæ forsitan laus sit, ueruntamen natura magis, tũ casu nonnunquam, quàm aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. Ipsa enim natura circunscriptione quadam uerborum comprehendit, concluditq; sententiam. Quæ cum aptis constricta uerbis est, cadit etiam plerunque numerosè. Nam & aures ipsæ quid plenum, quid inane sit, iudicant: & spiritu quasi necessitate aliqua, uerborum comprehensio terminatur: in quo nõ modò deficì, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lysias ipse quidem in causis forensibus non uersatus, sed egregiè subtilis scriptor atq; elegans: quem iam propè audeas oratorem perfectum dicere. nam planè quidem perfectum, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facilè dixeris, nihil acutè inueniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil (ut ita dicã) subdolè, nihil uersutè, quod ille non uiderit: nihil subtiliter dici, nihil pressè, nihil enucleatè, quo fieri poßit aliquid limatius: nihil cõtrà grande, nihil incitatum, nihil ornatum uel uerborum grauitate, uel sententiarum, quo quicquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Aeschines fuit, & Lycurgus,

& Dinarchus, & is cuius nulla extant scripta, Demades, aliiq; plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiā: &, ut opinio mea fert, succus ille, & sanguis incorruptus usq; ad hanc ætatē oratorū fuit, in qua naturalis inesset, nō fucatus nitor. Phalereus enim succeßit eis senib. adolescens, eruditißimus ille quidē horū omniū, sed nō tam armis institutus, quàm palæstra: itaq; delectabat magis Athenienses, quàm inflammabat. processerat enim in solem & puluerem, non ut è militari tabernaculo, sed ut è
168 Theophrasti doctißimi (a) hominis umbraculis: hic primus inflexit orationem, et eā mollem tenerāq; reddidit. & suauis, sicut fuit, uideri maluit, quàm grauis: sed suauitate ea, qua perfunderet animos, nō qua perfringeret: & tantū ut memoriā cōcinnitatis suæ, nō quemadmodū de Pericle scripsit Eupolis, cū delectatione aculeos etiā relinqueret in animis eorū à quibus esset auditus. Vides ne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua & nata & alta sit eloquentia, quàm ea serò prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis ætatem, & Pisistrati, de nullo, ut diserto, memoriæ proditum est. At hi quidem, ut Populi Ro. ætas est, senes, ut Atheniensiū secla numerantur, adolescentes debent uideri. Nam etsi Seruio Tullo regnante uiguerunt, tamen multò diutius Athenæ iā erant, quàm est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit uim magnam semper oratio. Neq; enim iam Troicis temporibus tātum laudis in dicendo Vlyßi tribuisset Homerus, & Nestori, quorum alterum uim habere uoluit, alterum suauitatem, nisi iam tum esset honos eloquentia. neq; ipse Poëta hic tā idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset, cuius etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidē non

infra

infra superiorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina Lacedæmoniorum astricta legibus. Sed studium eius generis, maiorq; uis agnoscitur in Pisistrato. Deniq; hunc proximo seculo Themistocles insecutus est: ut apud nos, perantiquus: ut apud Athenienses, non ita sanè uetus. fuit enim regnante iam Græcia, nostra aũt ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. nã bellum Volscorum illud grauißimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem ferè tempore, quo Persarũ bellum fuit, similisq; fortuna clarorum uirorum, siquidem uterq;, cum ciuis egregius fuisset, populi ingrati pulsus iniuriâ, se ad hostes contulit, conatumq; iracundiæ suæ morte sedauit. nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano: concede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens: Tuo uerò, inquit, arbitratu, quoniã quidem concessum est rhetoribus ementiri & in historijs, ut aliquid dicere poßint argutius. ut enim tu nũc de Coriolano: sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam quem Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summusq; uir, & paulò ætate posterior, tantùm mortuum scripsit, & in Attica clàm humatum, addidit fuisse suspicionem ueneno sibi consciuisse mortem: hunc isti aiunt, cum taurum immolauisset, excepisse sanguinem patera, & eo poto, mortuum concidisse. hanc enim mortem rhetoricè: & tragicè ornare potuerunt, illa mors uulgaris nullam præbebat materiem ad ornatũ. Quare quoniã tibi quadrat, omnia (b) fuisse in Themistocle paria, & Coriolano, pateram quoq; à me sumas licet: præbebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit planè alter Themistocles. Sit sanè, inquam, ut lubet de isto: & ego cautiùs posthac historiam attingam te audiente.

quem

quem rerum Romanarum autorem laudare possum religiosissimum. Sed tum ferè Pericles Xantippi filius, de quo antè dixi, primus adhibuit doctrinā: quæ quanquā tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora physico eruditus exercitationem mentis à reconditis abstrusisq; rebus ad causas forenses, popularesq; facilè traduxerat, huius suauitate maximè hilaratæ sunt Athenæ, huius ubertatem & copiam admiratæ, eiusdem uim dicendi, terroremq; timuerunt. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectū tulit, Nec enim in constituentibus remp. nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis, nasci cupiditas dicēdi solet. Pacis est comes, ocijq; socia, & iam bene constitutæ ciuitatis quasi alumna quædā eloquentia. Itaq; ait Aristoteles, cùm sublatis in Siciliam tyrannis res priuatæ longo interuallo iudicijs repeterentur: tum primùm, quòd esset acuta illa gens & controuersa naturâ, artem & præcepta Siculos Coracem & Tisian conscripsisse. nam antea neminem solitum uia nec arte, sed accuratè tamen, & de scripto plerosq; dicere: scriptasq; fuisse: & paratas à Protagora rerum illustrium disputationes, quæ nunc communes appellantur loci. Quod idem fecisse Gorgiam, cùm singularem rerum laudes, uituperationesq; conscripsisset, quòd iudicaret hoc oratoris esse maximè proprium, rem augere posse laudando, uituperandoq; rursus affligere. Huic Antiphontem Rhamnusium similia quædam habuisse cōscripta, quo neminem unquam melius ullam orauisse capitis causam, cùm se ipse defenderet, se audiente locuples author scripsit Thucydides. Nam Lysiam primò profiteri solitum artem esse dicendi, deinde quòd Theodorus esset in arte

subtilior,

ſubtilior, in orationibus autem ieiunior: orationes eum ſcribere alijs cœpiſſe, artem remouiſſe. Similiter Iſocratem primò artē dicendi eſſe negauiſſe, ſcribere aūt alijs ſolitum orationes, quibus in iudicijs uterentur: ſed cum ex eo, quia quaſi committeret contra legem, quo quis iudicio circumueniretur, ſæpè ipſe in iudiciū uocaretur, orationes alijs deſtitiſſe ſcribere, totūq; ſe ad artes componendas tranſtuliſſe. Et Græciæ quidem oratorū partus atq; fonteis uides ad noſtrorum annalium rationem ueteres, ad ipſorū ſanè recentes. Nā antequàm delectata eſt Atheníenſiū ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domeſticis, & in bellicis rebus effecerat. Hoc aūt ſtudiū nō erat cōmune Græciæ, (a) ſed propriū Athenarū. 169 quis enim aut Argiuū oratorē, aut Corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe tēporibus illis? niſi quid de Epaminunda docto homine ſuſpicari licet. Lacedæmoniū uerò uſq; ad hoc tempus audiui fuiſſe neminē. Menelaum ipſum, dulcem illū quidem tradit Homerus, ſed pauca dicentem. breuitas autem laus eſt interdum in aliqua parte dicendi, in uniuerſa eloquentia laudem nō habet. Ac uerò extra Græciā magna dicendi ſtudia fuerunt, maximiq; huic laudi habiti honores illuſtre oratorum nomen reddiderunt. Nam, ut ſemel è Peireæo eloquentia euecta eſt, omnes peragrauit inſulas, atq; ita peregrinata tota Aſia eſt, ut ſe externis oblineret moribus, omnemq; illam ſalubritatem Atticæ dictionis, quaſi ſanitatem perderet, ac loqui penè dediſceret. Hinc Aſiatici oratores nō contemnendi quidem, nec celeritate, nec copia: ſed parum preßi, & nimis redundantes. Rhodij ſaniores, & Atticorū ſimiliores. ſed de Græcis hactenus. Etenim hæc ipſa forſitan fuerunt non neceſſaria. Tum

Brutus:

Brutus: Ista uerò, inquit, quàm necessaria fuerint, nõ facilè dixerim: iucunda certè mihi fuerunt, neq; solùm nõ longa, sed etiam breuiora quàm uellem. Optimè, inquã: sed ueniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quàm quantũ ex monimẽtis suspicari licet. Quis enim putet aut celeritatẽ ingenij L. Bruto illi nobilitatis uestræ principi defuisse? qui de matre suauianda ex oraculo Apollinis tã acutè arguteq; coniecerit, qui summam prudentiã simulatione stulticiæ texerit, qui potentissimũ regem, clarissimi regis filium expulerit, ciuitatemq; perpetuo dominatu liberatã, magistratibus annuis, legibus, iudicijsq; deuinxerit: qui collegæ suo imperiũ abrogauerit, ut è ciuitate regalis nominis memoriã tolleret: quod certè effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos, cùm plebs prope ripã Anienis ad tertium miliariũ cõsedisset, eumq; montẽ, qui Sacer appellatus est, occupauisset, M. Valeriũ dictatorẽ dicendo sedauisse discordias, eiq; ob eam rem honores amplissimos habitos, & eum primũ ob eã ipsam causam Maximũ esse appellatũ. Ne L. Valerium quidẽ potitũ arbitror, non aliquid potuisse dicendo, qui post decemuiralem inuidiam plebem in partes incitatam, legibus & concionibus suis mitigauerit. Possumus Appium Claudium suspicari disertum, quia senatũ iamiam inclinatum, à Pyrrhi pace reuocauerit. Possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis missus orator: T. Coruncanum, quòd ex pontificum commentarijs longè plurimum ingenio ualuisse uideatur. M. Curium, quòd is tribunus pl. interrege Appio Cæco diserto homine comitia contra leges habente, (b) cum de plebe consulem non

accipiebat, patres ante authores fieri coëgerit, quod fuerit permagnum, nondum lege Menia lata. Licet aliquid etiā de M. Popilij ingenio suspicari, qui cum consul esset, eodemq; tempore sacrificium publicū cum læna faceret, quòd erat flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione & seditione nunciata, ut erat læna amictus, ita uenit in concionem, seditionemq; cùm authoritate, tum oratione sedauit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmium fuisse, nihil sanè mihi legisse uideor, tantūmodò coniectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is qui tribunus pl. legem de agro Gallico & Piceno uiritim diuidendo tulerit, qui consul apud Trasimenū sit interfectus, ad populum ualuisse dicēdo. Quintus etiam Maximus Verrucosus orator habitus est temporibus illis, et Q. Metellus, is qui bello Punico secundo cum L. Veturio collega Philoni consul fuit. Quem uerò extet, & de quo sit memoriæ proditum eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiæ est author, & idoneus quidem mea sententia, Q. Ennius, præsertim cùm & ipse eum audiuerit, & scribat de mortuo, ex quo nulla suspicio est, amicitiæ causa esse mentitum. Est igitur sic apud illū in nono (ut opinor) Annali:

Additur orator Cornelius suauiloquenti
Ore Cethegus Marcus Tuditano collega,

Marci filius, & oratorē appellat, & suauiloquentiā tribuit, quæ nunc quidē non tam est in plerisq;. latrant enim iam quidam oratores, nō loquūtur: sed est ea laus eloquentiæ certè maxima.

Is dictus ollis popularibus olim,

Læna e[st] vestis muliebris ab longo, quo [illegible] [illegible] [illegible]

Qui tum uiuebant homines, atq; æuum agitabant,
Flos delibatus populi. (Probe uerò. ut enim hominis decus ingenium, sic ingenij ipsius lumen est eloquentia, qua uirum excellentem præclarè tum illi homines florē populi esse dixerunt:) —— Suadæq; medulla.

πειθὼ quam uocant Græci, cuius effector est orator, hanc Suadam appellauit Ennius. eius autem Cethegum medullam fuisse uult, ut quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitauisse, huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus Cos. cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo, quæstorq; his consulibus M. Cato, modò planè annis c x l ante me consulem, & idipsum nisi unius esset Ennij testimonio cognitum, hunc uetustas, ut alios fortasse multos, obliuione obruisset. Illius autem ætatis qui sermo fuerit, ex Næuianis scriptis intelligi potest. his enim
170 consulibus, ut in ueteribus (a) commentarijs scriptum est, Næuius est mortuus. quanquam Varro noster diligentissimus inuestigator antiquitatis, putat in hoc erratum, uitamq; Næuij producit longius. Nam Plautus P. Claudio, L. Tertio uiginti annis post illos, quos antè dixi, consules mortuus est, Catone censore. Hunc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato, qui annis i x post eum fuit consul. Eum nos, ut per ueterem habemus, qui L. Martio, M. Manilio Coss. mortuus est annis l x x x i i i, ipsis ante me consulem. Nec uerò habeo quenquam antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appij Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes fortè delectant. & hercules hæ quidem extant: ipsæ enim familiæ sua quasi ornamenta ac monimenta seruabant,

& ad

& ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandum nobilitatem suam, quanquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & ad plebē transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus: ut si ego me à M. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Seruio Sulpitio consul anno decimo post exactos reges fuit. Catonis aūt orationes nō minus multæ ferè sunt, quàm Attici Lysiæ, cuius arbitror plurimas esse. est enim Atticus, quoniam certè Athenis est & natus, et mortuus, et functus omni ciuium munere: quanquā Timæus eū, quasi Licinia et Mutia lege, repetit Syracusas. & quodammodo est nōnulla in ijs etiam inter ipsos similitudo: acuti sunt, elegantes, faceti, breues. Sed ille Græcus ab omni laude felicior. habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quàm gracilitates consectentur, quos, ualetudo modò bona sit, tenuitas ipsa delectat. quanquā in Lysia sunt sæpe etiam lacerti, sic ut & fieri nihil posset ualentius: uerū est certè genere toto strigosior, sed habet tamē suos laudatores, qui hac ipsa eius subtilitate admodùm gaudeant. Catonē uerò quis nostrorū oratorū, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis nouit omnino? At quē uirum (dij boni) mitto ciuem, aut senatorem, aut imperatorem? oratorē enim hoc loco quærimus. quis illo grauior in laudādo? acerbior in uituperando? in sententijs argutior? in dicendo edisserendoq; subtilior? Refertæ sunt orationes amplius centū quinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim, & legerim, & uerbis & rebus illustri-

bus: licet ex his eligant ea quæ natione & laude digna sint, oẽs oratoriæ uirtutes in eis reperientur. Iã uerò ori gines eius quẽ florẽ, aut quod lumẽ eloquẽtiæ nõ habẽt? amatores huic desunt, sicuti multis iam antè (b) seculis, & Philisto Syracusio, & ipsi Thucydidi. Nam, ut horũ cõcisis sententijs, interdũ etiã nõ satis apertis cùm breui tate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione atq; altitudine orationis suæ, quod idẽ Lysiæ Demosthe nes: sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorũ quæ si exaggerata altius oratio. Sed & in nostris inscitia est, quòd ij ipsi qui in Græcis antiquitate delectantur, eaq; subtilitate, quam Atticã appellant, hãc in Catone nõ no uerũt quidem: Hyperidæ uolũt esse, & Lysiæ, laudo. sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere di cũt: sapienter id quidem. atq; utinã imitarentur, nec ossa solũ, sed etiã sanguinem: gratum est tamen quod uolunt. cur igitur Lysias & Hyperides amatur, cũ penitùs igno retur Cato? antiquior est huius sermo, & quædam hor= ridiora uerba. ita enim tum loquebantur. id muta, quod tum ille nõ potuit: & adde numeros, et aptior sit oratio: ipsa uerba cõpone, & quasi coagmenta, quod ne Græci quidem ueteres factitauerũt, iã neminẽ antepones Cato- ni. Ornari orationem Græci putãt, si uerborum immuta tionibus utantur, quos appellant τρόπους: & sententia rũ orationisq; formis, quæ uocãt σχήματα: nõ uerisimi- le est, quàm sit in utroq; genere & creber & distinctus Cato. Nec uerò ignoro, nondũ esse satis politũ hũc orato rẽ, & quærendũ esse aliquid perfectius: quippe cũ ita sit ad nostrorum temporũ rationẽ uetus, ut nullius scriptũ extet dignũ quidẽ lectione, quod sit antiquius. sed maio- re honore in omnib. artibus, quàm in hac una dicendi, uersatur antiquitas. Quis enim eorum qui hæc minora

animaduertunt, non intelligit Canachi ſigna rigidiora eſſe quàm ut imitentur ueritatem? Calamidis dura illa quidem, ſed tamē molliora, quàm Canachi. nōdum Myronis ſatis ad ueritatem adducta: iā tamen quæ nō dubites pulchra dicere: pulchriora etiam Polycleti, & iam planè perfecta, ut mihi quidem uideri ſolent. Similis in pictura ratio eſt, in qua Zeuſim, & Polygnotum, & Timantem, & eorū qui nō ſunt uſi pluſquam quatuor coloribus, formas & liniamenta laudamus. At in Ectione, Nicomacho, Protogene, Appelle iam perfectè ſunt omnia: & neſcio an reliquis in reb. omnibus idem eueniat. nihil eſt enim ſimul & inuentum, & perfectum. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ, quod ex eis carminibus intelligi poteſt, quæ apud illum, & in Phæacum, & in procorū epulis canuntur. Quid noſtri ueteres uerſus, ubi ſunt?

——Quos olim Fauni, uateſq; canebant,
Cum neq; Muſarum ſcopulos quiſquam ſuperarat, nec dicti ſtudioſus erat ante hunc. ait ipſe de ſe, nec mentitur in gloriando ſic enim ſeſe res (a) habet. nam & Odyſſea 171 Latina eſt ſic, tanquam opus aliquod Dædali: & Liuianæ fabulæ non ſatis dignæ, quæ iterum legantur. Atq; hic Liuius, qui primus fabulam C. Clodio Cæci filio, & M. Tuditano Coss. docuit, anno ipſo antè quàm natus eſt Ennius: poſt Romam conditā autem quartodecimo & quingenteſimo, ut hic ait, quē nos ſequimur. eſt enim inter ſcriptores de numero annorum controuerſia. Accius autem à Q. Maximo quintùm conſule, captum Tarento ſcripſit Liuium annis xxx. poſtquam eum fabulam docuiſſe, & Atticus ſcribit, & nos in antiquis cōmentarijs inuenimus. Docuiſſe autem fabulam annis

post XI. C. Cornelio, Qu. Minutio Coss. ludis iuuentutis, quos Salinator Senensi prælio uouerat, in quo tantus error Accij fuit, ut his Coss. XL annos natus Ennius fuerit. cui cum æqualis fuerit Liuius, minor fuit aliquāto is, qui primus fabulam dedit, quàm ij qui multas docuerant ante hos Coss. & Plautus, & Næuius. Hæc si minus apta uidētur huic sermoni, Brute, Attico aßigna, qui me inflammauit studio illustrium hominum ætates & tempora persequendi. Ego uerò, inquit Brutus, & delector ista quasi notatione temporum: & ad id quod instituisti, oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto. Rectè, inquam, Brute intelligis: atq; utinam extarent illa carmina, quæ multis seclis ante suam ætatem in epulis esse cantitata à singulis cōuiuis, de clarorum uirorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato: tamen illius quem in uatibus & Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum, quasi Myronis opus delectat: Sit Ennius sanè, ut est certè, perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens, primum illud Punicum acerrimum bellum reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat. Scripsere, inquit, alij rem uersibus, & luculentè quidem scripserunt, etiamsi minus, quàm tu, polutè. Nec uerò tibi aliter uideri debet, qui à Næuio uel sumpsisti multa, si fateris: uel si negas, surripuisti. Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cū superiore Africano cons. fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. filius quidē eius, is qui hunc minorē Scipionem à Paulo adoptauit, si corpore ualuisset, inprimis habitus esset disertus, indicant cùm oratiunculæ,

tum

tũ historia quædã Græca, scripta dulcißimè. Numeroq; eodẽ fuit Sex. Aelius, iuris quidẽ ciuilis omniũ peritißimus, sed etiã ad dicendum paratus. De minoribus aũt C. Sulpitius Gallus, qui maximè omniũ nobiliũ Græcis literis studuit, isq; & oratorum in numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atq; elegans. iam enim erat unctior quædã, splendidiorq; (b) cõsuetudo loquendi. Nam hoc prætore ludos Apollini faciente, cũ Thyesten fabulã docuisset Q. Martio, Gn. Seruilio Coss. mortem obijt Ennius. Erat iisdem temporibus T. Gracchus P.F. qui bis consul et censor fuit, cuius est oratio Græca apud Rhodios, quẽ ciuẽ cùm grauẽ, tũ etiã eloquentem cõstat fuisse. P. etiã Scipionem Nasicã, qui est Corculũ appellatus, qui item bis consul & censor fuit, habitum eloquentem: M. aliũ, illius qui sacra acceperit, filiũ: dicunt etiã L. Lentulũ, qui cum C. Figulo consul fuit Q. nobiliorem M. filiũ, iam patrio instituto deditum studio literarum: qui etiã Q. Ennium, qui cum patre eius in Aetolia militauerat, ciuitate donauit, cũ triumuir coloniam deduxisset. et T. Anniũ Luscum, huius Q. Fuluij collegã, nõ indisertũ dicunt fuisse. Atq; etiã L. Paulus Africani pater, personã principis ciuis facilè dicendo tuebatur. At uerò etiam cum Catone uiuo, qui annos quinq; & LXXX natus exceßit è uita, cũ quidem eo ipso anno cõtra Seruium Galbã ad populũ summa cõtentione dixisset, quã etiam orationem scriptã reliquit: sed uiuo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus, is qui Græcè scripsit historiã, qui consul cum L. Lucullo fuit, & literatus & disertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendã, etiam Ser. Fuluius, & unà Ser. Fabius Pictor, & iuris & literarum & antiquita-

tis bene peritus. Q. que Fabius Labeo fuit ornatus iiſ-
dem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is cuius quatuor
filij cōſulares fuerunt, in primis eſt habitus eloquēs, qui
pro L. Cotta dixit, accuſante Africano: cuius & aliæ
ſunt orationes, & contra T. Gracchum expoſita eſt in
C. Fannij annalibus. tum ipſe L. Cotta ueterator habi-
tus: ſed C. Lælius, & P. Africanus in primis eloquentes,
quorum extant orationes, ex quibus exiſtimari de inge-
nijs oratorū poteſt. Sed inter hos ætate paulū his ante-
cedens ſine controuerſia Ser. Galba eloquētia præſtitit.
& nimirū is princeps ex Latinis, illa oratorum propria
& quaſi legitima opera tractauit, ut egrederetur à pro-
poſito ornandi cauſa, ut delectaret animos, aut permo-
ueret: ut augeret rem, ut miſerationibus, ut cōmunibus
locis uteretur. Sed neſcio quomodo huius quē cōſtat elo-
quentia præſtitiſſe, exiliores orationes ſunt, & redolen-
tes magis antiquitatem, quàm aut Lælij, Scipionis, aut
etiam ipſius Catonis. Itaq; exaruerunt, uix iam ut ap-
pareant. De ipſius Lælij, & Scipionis ingenio, quanquam
ea eſt iam, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi ta-
men laus eſt in Lælio illuſtrior. At oratio Lælij de colle
gis non melior, quam de multis, quàm uoles, Scipionis:
172 non quo illa Lælij quicquam ſit dulcius, aut (a) quod de
religione dici poßit auguſtius: ſed multò tamen uetuſti-
or & horridior ille quàm Scipio. et cū ſint in dicēdo ua-
riæ uolūtates, delectari mihi magis antiquitate uidetur,
& lubenter uerbis etiam uti paulò magis priſcis Lælius.
Sed eſt mos hominū, ut nolint eundem pluribus rebus ex
cellere. Nam ut ex bellica laude aſpirare ad Africanū ne
mo poteſt, in qua ipſa egregiū Viriati bello reperimus
fuiſſe Læliū: ſic ingenij, literarū, eloquentiæ, ſapientiæ
deniq;

deniq;, & si utriq; primas, prioreis tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi cæterorũ iudicio solùm uidetur, sed etiam ipsorũ inter ipsos concessu, ita tributũ fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles essent in suũ cuiq; tribuendo. memoria teneo Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audiuisse, cũ diceret adolescentulo se accidisse, ut ex S. C. P. Scipio & D. Brutus (ut opinor) coss. de re atroci magnaq́; quærerẽt. Nam cum * sylua sua facta cædes esset, notiq́; homines interfecti, insimulareturq́; familia, partim etiã liberi, societatis eius, quæ picarias de P. Cornelio, L. Mummio censoribus redemisset, decreuisse senatũ, ut de ea re cognoscerent, & statuerent consules: causam pro publicanis accuratè, ut semper solitus esset, eleganterq́; dixisse Læliũ. Cũ cõsules re audita, amplius de consilij sententia pronunciauissent, paucis interpositis diebus iterũ Læliũ multò diligentius, meliusq́; dixisse, iterumq́; eodẽ modo à consulibus rem esse prolatam: tum Læliũ, eum cum socij domũ reduxissent, egissentq́; gratias, & ne defatigeretur, orauissent, locutum esse ita: se quæ fecisset honoris eorum causa, studiosè accurateq́; fecisse: sed se arbitrari, causam illam à Seruio Galba, quòd is in dicendo ornatior acriorq́; esset, grauiùs & uehementiùs posse defendi. Itaq; authoritate C. Lælij publicanos causam detulisse ad Galbam. Illũ aũt, quòd ei uiro succedendum esset, uerecundè & dubitanter recepisse: unũ quasi cõperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in consideranda causa, cõponendaq́; posuisse, & cùm cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam manè uenisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret,

usq; illum quoad ei nunciatum esset, cōsules descendisse, omnibus exclusis commentatum in quadam testudine cum seruis literatis fuisse, quorū aliud dictare eodem à tempore solitus esset. interim cùm esset ei nunciatū tempus esse, exisse in ædes eo colore & ijs oculis, ut egisse causam, non commentatū putares. Addebat etiam, idq; ad rem pertinere putabat, scriptores illos malè multatos exisse cum Galba. Ex quo significabat, illum nō in agendo solùm, sed etiam in meditando uehementem (b) atq; incensum fuisse. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus coram ipso Lælio, sic illam causam, tanta ui, tantaq; grauitate dixisse Galbā, ut nulla ferè pars orationis silentio præteriretur. Itaq; multis querelis, multaq; miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die quæstione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cùm duæ summæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi ad docendum, altera grauiter agendi ad animos audientiū permouendos: multoq; plus proficiat is qui inflammet iudicem, quàm ille qui doceat, elegantiam in Lælio, uim in Galba fuisse. Quæ quidem uis tum maximè cognita est, cum Lusitanis à Seruio Galba prætore, contra interpositam, ut existimabatur, fidē interfectis, T. Libone tribuno pl. populum incitante & rogationem in Galbam priuilegij similem ferente, summa senectute (ut antè dixi) M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit, quam orationem in origines suas retulit, paucis antè quàm mortuus est, an diebus, an mensibus? Tum igitur recusans Galba pro sese, & populi R. fidem implorans, cùm suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat, cuius orbitas & fletus mirè miserabilis fuit propter

recentem

recentem memoriã clarißimi patris: isq; se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atq; etiam ipsum Libonem nõ infantem uideo fuisse, ut ex orationibus eius intelligi potest. Cum hæc dixissem, & paulũ interquieuissem: Quid igitur, inquit, est causæ, Brutus, si tanta uirtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non possum in eis qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem, inquã Brute, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quàm dixerint. Nam uidemus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem: pleræq; enim scribuntur orationes habitæ iam, non ut habeantur. alios non laborare, ut meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio. memoriam aũt in posterum ingenij sui non desiderant, cum se putant satis magnã adeptos esse dicendi gloriam, eamq; etiam maiorem uisum iri si in existimantium arbitrium sua scripta non uenerint.

Alios, quòd melius putent dicere se posse, quàm scribere: quod peringeniosis hominibus, neq; satis doctis plerunq; contigit, ut ipsi Galbæ, quem fortasse uis non ingenij solùm, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatq; ut & incitata, & grauis, & uehemens esset oratio: dein cum ociosus stylum prehenderat, motusq; omnis animi tanquam uentus hominem defecerat, (a) flaccescebat oratio: quod 173
ijs qui limatius dicendi consectantur genus, accidere nõ solet, propterea quòd prudentia nunquã deficit oratorem, qua ille utens eodem modo poßit & dicere & scribere. Ardor animi non semper adest, isq; cum consedit,

omnis

omnis illa uis, & quasi flamma oratoris extinguitur. Hanc igitur ob causam uidetur Lælij mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem uis occidisse. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummij fratres, quorum extant amborum orationes. Simplex quidem Lucius, et antiquus: Spurius aũt nihilo ille quidem ornatior, sed tamen astrictior: fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multæ sunt Sp. Albini orationes, sunt etiam L. & C. Aureliorũ Orestarum, quos aliquo uideo in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cùm ciuis egregius, tum nõ indisertus fuit: C. uerò filius eius disertus. Caiusq; Tuditanus cùm omni uita atq; uictu excultus atq; expolitus, tum eius elegans est habitum etiã orationis genus. Eodemq; in genere est habitus is, qui iniuria accepta fregit T. Gracchum patientia, ciuis in rebus optimis cõstantißimus M. Octauius. At uerò M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, ijsdem temporibus ferè, quibus Galba, sed paulò minor natu, & summus orator est habitus: & fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sanè bonus. Hoc in oratore Latino primùm mihi uidetur & lenitas apparuisse illa Græcorũ, & uerborum cõprehensio, etiã artifex, ut ita dicam, stylus. Hunc studiosè duo adolescentes ingeniosißimi & propè æquales C. Carbo, & T. Gracchus audire soliti sunt, de quibus iam dicendi locus erit, cũ de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione maiorum est adeptus.

Tum L. Caßius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen, homo nõ liberalitate, ut alij, sed ipsa tristicia & seueritate popularis: cuius quidẽ legi tabellariæ

M. Antius

M. Antius Briso tribunus pl. diu restitit, M. Lepido consule adiuuante. Eaq; res Publio Africano uituperationi fuit, quòd eius authoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Cæpiones multum clientes consilio & lingua, plus authoritate tamen & gratia subleuabant. Sed Pompeij sunt scripta, nec nimis extenuata, quanquam ueterum est similis & plena prudentiæ. P. Crassum ualde probatum oratorem ijsdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio ualuit, & studio: & habuit quasdam etiã domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo oratore Seruio Galba, cuius C. filio filiã suã collocauerat, affinitate sese deuinxerat: & cum esset P. Mutij filius, fratremq; haberet P. Scæuolam (b) domi ius ciuile cognouerat, in eo industriam constat summam fuisse, maximamq; gratiam, cùm & consuleretur plurimum, & diceret. Horum ætatibus adiuncti duo C. Fannij, Caij Marci filij fuerunt: quorum Caij filius, qui consul cum Domitio fuit, unam orationem de socijs, & nomine Latino contra Gracchum reliquit, sanè & bonam & nobilem. Tum Atticus: Quid ergo? est'ne ista Fannij? nam uaria opinio pueris nobis erat, alij à C. Persio literato homine scriptam esse aiebant, illo quem significat ualde doctũ esse Lucilius: alij multos nobiles, quod quisq; potuisset, in illam orationem contulisse. Tum ego: Audiui equidẽ ista, inquam, de maioribus natu, sed nunquam sum adductus ut crederem: eamq; suspicionẽ propter hanc causam credo fuisse, quòd Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset: oratio autẽ uel optima esset illo quidem tempore orationum omnium, sed nec eiusmodi est, ut à pluribus confusa uideatur. unus enim sonus est totius orationis, & idem stylus. nec de

Persio

Persio reticuisset Gracchus, cùm & Fannius de Menelao Maratheno, & de cæteris obiecisset, præsertim cùm Fannius nunquam sit habitus elinguis. nam & causas defensitauit: & tribunatus eius arbitrio & authoritate P.. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius M.F.C. Lælij gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior: is soceri instituto, quem quia coaptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim cum ille Q. Scæuolam sibi, minorem natu generum, prætulisset. cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiæ detulisse. Is tamen instituto Lælij Panætium audiuerat. Eius omnis in dicendo facultas, ex historia ipsius non inelegāter scripta perspici potest, quæ neq; nimis est infans, neq; perfectè diserta. Mutius autem augur, quod per se opus erat, ipse dicebat, ut de pecunijs repetundis contra T. Albutium, is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilis intelligentia, atq; omni prudentiæ genere præstitit. L. Cælius Antipater scriptor, quemadmodum uidetis, fuit, ut temporibus illis luculentus, iuris ualde peritus. multorum etiam, ut L. Craßi, magister. Vtinam in Tiberio Graccho, Caioq; Carbone talis mens ad rempublicam bene gerendā fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit: profectò nemo his uiris gloria præstitisset. sed eorum alter propter turbulentißimum tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numātini bonis iratus accesserat, ab ipsa repub. est interfectus. Alter propter perpetuam in populari ratione leuitatē, morte uoluntaria se à seueritate iudicum uindicauit. Sed fuit uterq; summus orator: atq; hoc memoria patrum teste dicimus. Nam &
174 Carbonis & Gracchi (a) habemus orationes nondum

satis

satis splendidas uerbis, sed acutas, prudentiæq; plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis literis eruditus. Nam semper habuit exquisitos è Græcia magistros. In eis iam adolescens Diophanē Mitylenæū Græciæ tēporibus illis disertissimum, sed & breue tempus ingenij augendi & declarandi fuit. Carbo, quod uita suppeditauit, est in multis iudicijs, causisq; cognitus. Hunc qui audierāt prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in cōsulatu fuisse narrabat, canorū oratorem, & uolubilem, & satis acrem, atq; eundem & uehementem, & ualde dulcem, & persacetum fuisse dicebat. Addebat, industrium etiam, & diligentem, & in exercitationibus, commentationibusq; multum operæ solitum esse ponere. Hic optimus illis temporibus est patronus habitus, eoq; forum tenente plura fieri iudicia cœperunt. Nam & quæstiones perpetuæ hoc adolescente cōstitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt. L. enim Piso Tr. pl. legem primus de pecunijs repetundis Censorino et Manilio Coß. tulit. Ipse etiā Piso et causas egit, et multarum legum aut author, aut dissuasor fuit. Isq; & orationes reliquit quæ iam euanuerūt, & annales sanè exiliter scriptos: & iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum desiderabāt: tabella data, quam legem L. Caßius Lepido & Mancino cōsulibus tulit. Vester etiam D. Brutus, M. filius, ut ex familiari eius L. Accio poëta sum audire solitus, & dicere nō incultè solebat, & erat cùm literis Latinis, tum etiā Græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo L. Pauli nepoti: & uerò ante Maximū illum Scipionem, quo duce priuato T. Gracchus

occisus

occisus esset, cùm omnibus in rebus uehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rempub. duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiæ dicitur. iisdemq; temporibus L. Furius Pilus perbene Latinè loqui putabatur, literatiusq; quàm cæteri. P. Scæuola ualde prudenter, & acutè, paulò etiam copiosiùs, nec multò minùs prudenter M. Manilius. Appij Claudij uolubilis, sed paulò feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, et C. Cato Africani sororis filius, mediocres oratores: etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi literarum. Flacci aũt æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidẽ, sed ut uita, sic oratione etiam turbulentus. M. Drusus C.F. qui in tribunatu C. Gracchum collegam iterum tribunum fecit, uir & oratione grauis & authoritate, eiq; proximè adiunctus C. Drusus frater fuit. tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus, facilè (b) agitauit in tribunatu, paulum C. Gracchum ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido & L. Oreste consulibus, quæstor Gracchus, trib. Pennus, illius M. F. qui cum Q. Aelio consule fuit: sed omnia is summa sperans, ædilitius est mortuus. Nam de T. Flaminio, quem ipse uidi, nihil accepi, nisi Latinè diligenter locutum. Iis adiuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro & Rutilio breuiter licet dicere, quorũ neuter summi oratoris habuit laudem, & uterq; in multis causis uersatus erat in quibusdam laudandis uiris, etiamsi maximi ingenij non essent, probabilis tamen industria: quanquam ijs quidem non omnino ingenium, sed oratoriũ ingenium defuit. neq; enim refert uidere quid dicendum sit, nisi id queas solutè & suauiter dicere: ne id quidem satis est,

nisi id quod dicitur, sit uoce, uultu, motuq; conditius. Quid dicā opus esse doctrinæ? sine qua etiam si quid bene dicitur adiuuante natura, tamen id quia fortuitò fit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione sapientis hominis, & recti, grauitas summa, & naturalis quædam inerat authoritas: nō ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cùm pro reo diceret. hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptū uidebatur: ad senatoriā uerò sententiam, cuius erat ille princeps, uel maximè. significabat enim nō prudentiam solùm, sed quod maximè rem continebat, fidem. habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non facilè posset. quanquā huius quoq; ipsius rei, quemadmodum scis, præcepta sunt: huius & orationes sunt, & tres ad L. Fufidium libri scripti de uita ipsius acta, sanè utiles, quos nemo legit. at Cyri uitam, & disciplinam legunt: præclaram illam quidem, sed neq; tam rebus nostris aptam, nec tamē Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fufidius, in aliquo patronorum numero fuit: Rutilius autem in quodā tristi & seuero genere dicendi uersatus est, & uterq; natura uehemens & acer. Itaq; cum unà consulatū petiuissent, non ille solùm qui repulsam tulerat, accusauit ambitus designatum competitorem: sed Scaurus etiam absolutus, Rutilium in iudicium uocauit. multaq́; opera, multaq́; industria Rutilius fuit: quæ erat propterea gratior, quòd idem magnum munus de iure respondendi sustinebat. sunt eius orationes ieiunæ, multa præclara de iure, doctus uir, et Græcis literis eruditus, Panætij auditor, propè perfectus in Stoicis, quorum peracutū & artis plenū orationis genus, sed tamē exile, nec satis populari assensioni accommodatum. Itaq; illa quæ propria

est huius disciplinæ, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc uiro & stabilis inuenta est: qui quum innocentißimus in iudicium uocatus esset, quo iudicio
175 (a) cõuulsam penitùs scimus esse remp. cùm essent eo tempore eloquentißimi uiri L. Crassus & M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum uoluit: dixit ipse pro sese, & pauca C. Cotta, quòd sororis erat filius: & is quidem tamen ut orator, quanquam erat admodùm adolescens. Sed Q. Mutius enucleatè ille quidem, & politè, ut solebat, nequaquam autem ea ui atq; copia, quam genus illud iudicij & magnitudo causæ postulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis, utrũq; tamen laudemus: quoniam per illos ne hæc quidem in ciuitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim ut in scena, sic etiam in foro, non eos modò laudari, qui celeri motu & difficili utantur: sed eos etiam quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo ueritas nõ molesta. Et quoniã Stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero: sed uita seuerus, & congruens cum ea disciplina, quã colebat: paulò etiã durior, qui quidem in triumuiratu iudicauerit contra P. Africani auunculi sui testimonium, uacationem augures, quò minùs iudicijs operam darent, non habere: sed ut uita, sic oratione durus, incultus, horridus, itaq; honoribus maiorum respondere non potuit. Fuit autem constans ciuis, & fortis, & in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiam in Gracchum Tuberonis: is fuit mediocris in dicẽdo, doctißimus in disputando. Tum Brutus: Quàm hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Græcis, ut

omnes

omnes ferè Stoici prudentißimi in disserendo sint, & id arte faciant, sintq; architecti penè uerborũ: ijdem traducti à disputando ad dicendũ, inopes reperiantur. Vnum excipio Catonem: in quo perfectißimo Stoico summam eloquentiam non desiderem, quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam uideo fuisse. Et ego non, inquam, Brute, sine causa, propterea quòd istorum in dialecticis omnis cura consumitur. Vagum illud orationis, & fusum, & multiplex non adhibetur genus. Tuus aũt auunculus, quemadmodum scis, habet à Stoicis id, quod ab illis petendum fuit: sed dicere didicit à dicendi magistris, eorũq; more se exercuit. quòd si omnia à philosophis essent petenda, Peripateticorum institutis commodiùs fingeretur oratio. Quò magis tuum, Brute, iudicium probo, qui eorum, id est, ex uetere Academia philosophorum sectam secutus es, quorum in doctrina atq; præceptis disserendi ratio coniungitur cum suauitate dicendi & copia. quanquam ea ipsa Peripateticorum Academicorumq; consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorẽ possit ipsa per sese, nec sine ea (b) orator esse perfectus. Nam ut Stoicorũ astrictior est oratio, aliquantoq; contractior, quàm aures populi requirũt: sic illorũ liberior & latior, quàm patitur consuetudo iudiciorum & fori. Quis enim uberior in dicendo Platone? Iouem sic, ut aiunt philosophi, si Græcè loquatur, loqui. Quis Aristotele neruosior? Theophrasto dulcior? lectitauisse Platonem studiosè, audiuisse etiam Demosthenes dicitur. Idq; apparet ex genere & granditate uerborum. Dicit etiam in quadã epistola hoc ipse de sese: sed & huius oratio in philosophiã translata pugnacior (ut ita dicã) uidetur,

& illorum in iudicia pacatior. Nunc reliquorum oratorum ætates, si placet, & gradus persequamur. Nobis uerò, inquit Atticus, & uehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur eiusdem ætatis ferè, sanè illustris orator, cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest. Sunt enim & aliæ, et pro Seruio Fuluio de incestu nobilis oratio. Nobis quidē pueris hæc omniū optima putabatur, quæ uix iam cōparet in hac turba nouorū uoluminum. Præclarè, inquit Brutus, teneo, qui istam turbam uoluminum effecerit. Et ego inquam intelligo, Brute, quem dicas. certè enim & boni aliquid attulimus iuuentuti, magnificentius quàm fuerat genus dicendi, et ornatius: et nocuimus fortasse, quòd ueteres orationes post nostras, non à me quidem, meis enim illas antepono, sed à plerisq; legi sunt desitæ. Enumera, inquit, me in plerisq;: quanquā uideo mihi multa legenda iam te authore, quæ antea cōtemnebam. Atqui hæc, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis, de amore, de tormentis, de rumore, loci sanè inanes, ueruntamen nondum tritis nostrorū hominū auribus, nec erudita ciuitate tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla & multa dixit, & illustria, et in numero patronorū fuit: ut eū mirer, et cū uita suppeditauisset, et splendor ei nō defuisset, consulem nō fuisse. Sed ecce in manibus uir, & præstantißimo ingenio, & flagranti studio, & doctus à puero C. Gracchus. Noli enim putare quenquam, Brute, pleniorem & uberiorem ad dicendū fuisse. Et ille: Sic prorsus, inquit, sic existimo, atq; istum de superioribus penè solum lego. Immò planè, inquam Brute, legas censeo. damnum enim illius immaturo interitu res Romanæ, Latinæq; literæ fecerunt: utinā non
tam

tam fratri pietatem, quàm patriæ præstare uoluisset, quàm ille facilè tali ingenio, diutius si uixisset, uel paternam esset, uel auitã gloriã consecutus. Eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem: grandis est uerbis, sapiens sententijs, genere toto grauis. manus extrema nõ accessit operibus eius: præclare inchoata multa, perfecta non planè: legendus inquam est hic orator (a) Brute, si quisquam alius, iuuentuti. non enim solùm 176
acuere, sed etiam alere ingenium potest. Huic successit ætati P. Galba, Seruij illius eloquentissimi uiri filius, P. Crassi eloquentis & iuris periti gener. Laudabãt hunc patres nostri, fauebant etiã propter patris memoriã, sed cecidit in cursu. Nam rogatione Manilia, Iugurthinæ cõiurationis inuidia, cũ pro sese ipse dixisset, oppressus est. extat eius peroratio, qui epilogus dicitur: qui tãto in honore pueris nobis erat, ut eũ etiam edisceremus. hic, qui in collegio sacerdotũ esset, primus post Romã cõditã iudicio publico est cõdẽnatus. P. Scipio, qui est in cõsulatu mortuus, non multũ ille quidẽ, nec sæpe dicebat: sed & Latinè loquendo cuiuis erat par, et omnes sale, facetijsq; superabat. Eius collega L. Bestia, bonis initijs orsus tribunatus. nam P. Popiliũ ui C. Gracchi expulsum sua rogatione restituit, uir & acer, & non indisertus: tristes exitus habuit consulatus. nã inuidiosa lege Manilia quæstio C. Galbam sacerdotem, et quatuor cõsulares L. Bestiã, C. Catonem, Sp. Albinũ, ciuemq; præstãtissimũ L. Opimiũ Gracchi interfectorem à populo absolutũ, cũ is contra populi studium stetisset, Gracchani iudices sustulerunt. Huius dissimilis in tribunatu, reliquaq; omni uita ciuis improbus C. Licinius Nerua non indisertus fuit. C. Fimbria temporibus ijsdem ferè, sed longius ætate

prouectus, habitus est sanè (ut ita dicam) luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paulò feruidior, atq; commotior: diligentia tamen & uirtute animi atq; uita bonus author in senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cùm uirtute, tum etiã ipso orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire uix possumus. Atq; etiam ingenio & sermone eleganti, ualetudine incommoda C. Sextius Caluinus fuit: qui, etsi cùm remiserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id non sæpe faciebat. Itaq; cõsilio eius, cùm uolebant, homines utebantur: patrocinio, cùm licebat. Iisdem temporibus M. Brutus, in quo magnũ fuit Brute, dedecus generi uestro, qui cùm tãto nomine esset, patremq; optimũ uirum habuisset, & iuris peritißimũ, accusationem factitauerit, ut Athenis Lycurgus. is magistratus non petiuit, sed fuit accùsator uehemens et molestus, ut facilè cerneres naturale quoddã stirpis bonum, degenerauisse uitio deprauatæ uolũtatis. Atq; eodẽ tempore accusator de plebe L. Cæsulenus fuit, quem ego audiui iam senem, cum ab L. Sabelio multam lege Aquilia de iusticia petiuisset. Non fecissem hominis penè infimi mentionem, nisi iudicarem, qui suspiciosiùs aut criminosiùs diceret, audiuisse me neminem. Doctus etiã Græcis T. Albitius, uel potiùs penè Græcus (loquor, ut opinor) sed licet ex orationibus (b) iudicare. Fuit autem Athenis adolescens, perfectus Epicureus euaserat, minimè aptum ad dicendum genus. Iamq; Q. Catulus non antiquo illo more, sed hoc nostro, nisi quid fieri potest perfectius, eruditus, multæ literæ: summa, non uitæ solùm atq; naturæ, sed orationis etiam comitas, incorrupta quędã Latini sermonis integritas, quæ perspici cùm

ex ora-

ex orationibus eius potest, tũ facilimè ex eo libro quem de consulatu, & de rebus gestis suis conscriptum, molli & Xenophonteio genere sermonis, misit ad A. Furium Poëtam familiarem suum: qui liber nihilo notior est, quàm illi tres de quibus antè dixi, Scauri libri. Tum Brutus: Mihi quidem nec iste notus est, nec illi: sed nec mea culpa est. nunquã enim in manus inciderunt. Nunc autem & à te sumam, & conquiram ista posthac curiosiùs. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus, quæ laus dicendi nõ mediocris ab oratoribus plerisq; neglecta est. nam de sono uocis, & suauitate appellandarum literarum, quoniam filiũ cognouisti, noli expectare quid dicam: quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cùm prudentia, tum elegans quoddam & eruditum orationis genus. Nec habitus est tamẽ pater ipse Catulus princeps in numero patronorũ: sed erat talis, ut cùm quosdam audires, qui tum erant præstantes, uideretur esse inferior. Cùm autem ipsum audires sine comparatione, non modò contentus esses, sed melius non quæreres. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Syllanus, dicebant de R. P. quod esset illis uiris & consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus, non sæpè dicebat, sed politè, Latinè uerò in primis est elegãter locutus: quæ laus eadẽ in Aulo Albino bene loquẽdi fuit. nam Flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Cæpio, uir acer & fortis, cui fortuna belli crimini, inuidia populi calamitati fuit. Tum etiã C. & L. Memmij fuerunt oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi. Itaque in iudicium capitis multos uocauerunt, pro reis non sæpè dixerunt. Sp. Torius satis ualuit in

populari genere dicendi, is qui agrum publicum uitiosa & inutili lege, uectigali leuauit. M. Marcellus Aeserni= ni pater, non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & non inexercitatis ad dicendum fuit, ut filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta prætorius in mediocrium oratorũ numero, dicendi nõ ita multùm laude pro= cesserat, sed de industria cùm uerbis, tũ etiam ipso sono quasi subrustico prosequebatur atq; imitabatur antiqui tatem. Atq; ego & in hoc ipso Cotta, et in alijs pluribus intelligo me non ita disertos homines & retulisse in oratorum numerum, & relaturum. Est enim propositum
177 colligere eos, qui (a) hoc munere in ciuitate functi sint, ut tenerent oratorum locum, quorum quidem quæ fuerit assensio, & quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atq; absolutio, ex eo quod dicam, existimari potest. Quàm multi enim iam oratores commemorati sunt, & quandiu in eorum enumeratione uersamur: cũ tamen spisse atq; uix, ut dudum ad Demosthenem & Hyperidem, sic nunc ad Antonium, Crassumq; peruenimus. Nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in his primùm cum Græcorum gloria, Latinè dicẽdi copiã æquatã. Omnia ueniebãt Antonio in mentem, eaq; suo loco, ubi plurimum proficere & ualere possent. ut ab imperatore equites, pedites, leuis armatura: sic ab illo in maximè opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio. imparatus semper aggredi ad dicendum uidebatur: sed ita erat paratus, ut iudices illo dicente nonnunquã uiderentur non satis parati ad cauendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantißimo sermone: itaq; diligenter loquendi laude caruit. neq; tamen est admodum
inquinatè

inquinatè locutus: sed illa, quæ propriè laus oratoris est, in uerbis. nam ipsum Latinè loqui, est illud quidem (ut paulò antè dixi) in magna laude ponendū, sed non tam sua sponte, quàm quòd est à plerisq; neglectū. non enim tam præclarū est scire Latinè, quàm turpe nescire: neq; tam id mihi oratoris boni, quàm ciuis Romani propriū uidetur. sed tamen Antonius in uerbis & eligendis, neq; id ipsum tam lepôris causa, quàm ponderis: & collocandis, & compreßione deuinciendis, nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat. uerum multò magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & conformationibus: quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, idcirco à doctis oratorum est princeps iudicatus. σχήματα enim quæ uocant Græci, ea maximè ornant oratorem: eaq; non tam in uerbis pingendis habent pondus, quàm in illuminādis sententijs. sed cùm hæc magna in Antonio, tum actio singularis, quæ si partienda est in gestum atq; uocem, gestus erat non uerba exprimens, sed cum sententijs cōgruens, manus, humeri, latera, supplosio pedis, status, incessus, omnisq; motus cum uerbis sententijsq; consentiens, uox permanens, uerū subrauca natura: sed hoc uitium huic uni in bonum conuertebat. habebat enim flebile quiddā in quæstionibus, aptumq; cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commouendam: ut uerum uideretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt, ei qui quæsiuisset quid primum esset in dicendo, actionem, quid secundum, idem, & idem tertium respondisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosq; fingit, format, flectit, taleisq; oratores uideri facit, quales ipsi uideri uolunt. Huic alij parem (b) esse dicebant, alij anteponebant L. Crassum: illud quidem certè omnes

ita iudicabant, neminem esse qui horũ alterutro patrono cuiusquam ingeniũ requireret. Equidem quanquam Antonio tantum tribuo, quantũ suprà dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius: erat summa grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum & urbanitatis oratorius, non scurrilis lepos: Latinè loquendi accurata, & sine molestia diligens elegantia, in differendo mira explicatio, cùm de iure ciuili, cùm de æquo & bono disputaretur, argumentorum & similitudinũ copia. Nam ut Antonius coniectura mouenda, aut sedanda suspicione, aut excitanda, incredibilem uim habebat: sic in interpretando, in definiẽdo, in explicanda æquitate, nihil erat Crasso copiosius: idq; cũ sæpe aliàs, tum apud centumuiros in M. Curij causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum pro æquo & bono dixit, ut hominem acutißimum Q. Scæuolam, & in iure, in quo illa causa uertebatur, paratißimum obrueret argumentorum exemplorumq; copia: atq; ita tum ab his patronis æqualibus, etiam consularibus causa illa dicta est, cùm uterq; ex contraria parte ius ciuile defenderet, ut eloquentium iuris peritißimus Crassus, iurisperitorum eloquentißimus Scæuola putaretur. qui quidẽ cùm peracutus esset ad excogitandum, quid in iure, aut in æquo, uerum aut esset, aut non esset, tum uerbis erat ad rem cum summa breuitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandiq; & disserendi genere mirabilis, sic ut simile nihil uiderim: in augendo, in ornãdo, in refellẽdo magis existimator metuendus, quàm admirandus orator. Verùm ad Crassum reuertamur. Tum Brutus: Etsi satis, inquit, mihi uidebar habere cognitum Scæuolam, ex ijs rebus quas audiebam

sæpe

sæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatẽ Scæuolæ nostri: tamen ista mihi eius dicendi tanta laus nota non erat. itaq; cepi uoluptatem, tam ornatum uirũ, tamq; excellens ingeniũ fuisse in nostra repub. Hic ego: Noli, inquam, Brute, existimare his duobus quicquã fuisse in nostra ciuitate præstantius. nam (ut paulo antè dixi) consultorum alterum disertißimum, disertorum alterum consultißimum fuisse: sic in reliquis rebus ita dißimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcißimus, Scæuola parcorum elegantißimus. Crassus in summa comitate habebat etiam seueritatis satis: Scæuolæ multa in seueritate non deerat tamen comitas, licet omnia hoc modo. sed uereor, ne fingi uideantur hæc, ut dicantur à me quodammodo: res se tamen sic habet, cùm omnis uirtus sit, ut uestra, Brute, uetus Academia dixit (a) mediocritas: uterq; horũ medium quiddam uolebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterq; autem suam totam haberet. Tum Brutus: Cùm ex 178 tua oratione mihi uideor, inquit, bene Crassum & Scæuolam cognouisse: dum de te & de Seruio Sulpicio cogitans esse, quandam uobis cum illis similitudinem iudico. Quonam, inquam, istuc modo? Quia mihi & tu uidêris, inquit, tantum iuris ciuilis scire uoluisse, quantum satis esset oratori: & Seruius eloquentiæ tantum assumpsisse, ut ius ciuile facile poßit tueri: ætatesq; uestræ ut illorum, nihil, aut non ferè multum differunt. Et ego: De me, inquã, dicere nihil est necesse: de Seruio autem & tu probè dicis, & ego dicam quod sentio. Non enim facilè quem dixerim plus studij, quàm illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum discipli-

nas

nas adhibuisse. nam & in iisden exercitationibus ineunte ætate fuimus, & postea Rhodum unà ille etiam profectus est, quò melior esset, & doctior: & inde ut rediit, uidetur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quàm in prima secundus. Atq; haud scio an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longè omniũ non eiusdem modò ætatis, sed eorum etiam qui fuissent, in iure ciuili esse princeps. Hic Brutus: Ain' tu, inquit? etiámne Q. Scæuolæ Seruium nostrum anteponis? Sic enim, inquã, Brute, existimo, iuris ciuilis magnum usum & apud Scæuolam, & apud multos fuisse: artem in hoc uno. quod nunquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ doceret rem uniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambiguam primùm uidere, deinde distinguere: postremò habere regulam, qua uera & falsa iudicarentur, & quæ quibus propositis essent, quæq; nõ essent, consequentia. Hic enim attulit hãc artem omnium artium maximam, quasi lucem, ad ea quæ confusè ab aliis aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi uidêris dicere, inquit. Rectè, inquam, intelligis, sed adiunxit etiam & literarum scientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex scriptis eius, quorũ similia nulla sunt, facilimè perspici potest. Cumq; dicendi causa duobus peritißimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo: Galli hominis acuti & exercitati, promptã & paratam in agendo, & in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaq; superauit. Balbi, docti et eruditi hominis in utraq; re consideratã tarditatẽ uicit, expediendis cõficiendisq; rebus. sic & habet, quod uterq; eorũ habuit: et expleuit,

quod

quod utriq; defuit. Itaq; ut Crassus mihi uidetur sapientiùs fecisse, quàm Scæuola (hic enim causas studiosè recipiebat, in quibus à Crasso superabatur: ille se cõsuli solebat, (b) ne qua in re inferior esset quàm Scæuola) sic Seruius sapientißimè, cùm duo ciuiles artes ac forenses plurimum & laudis haberent & gratiæ, perfecit, ut altera præstaret omnibus: ex altera tantum assumeret, quantum esset & ad tuendum ius ciuile, & obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus: Ita prorsus, inquit, & antea putabam. Audiui enim nuper eum studiosè & frequenter Sami, cùm ex eo ius nostrum pontificium, qua ex parte cum iure ciuili coniunctũ esset, uellem cognoscere: & nunc meum iudiciũ multò magis cõfirmo testimonio & iudicio tuo: simul illud gaudio, quòd & æqualitas uestra, & pares honorum gradus, & artium studiorumq; quasi finitima uicinitas, tantum abest ab obtrectatione inuidiæ quæ solet lacerare plerosq;, uti ea non modò non exulcerare uestram gratiam, sed etiam conciliare uideatur. quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te uoluntate iudicioq; cognoui. Itaq; doleo & illius consilio, & tua uoce Populum Ro. carere tandiu. quod cum per se dolendum est, tum multo magis, consideranti ad quos ista nõ translata sint, sed nescio quo pacto deuenerint. Hic Atticus: Dixerã, inqt, à principio, de repub. ut sileremus: itaq; faciamus. nam si isto modo uolumus singulas res desiderare, non modò querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & institutum ordinem persequamur. Paratus igitur ueniebat Crassus, expectabatur, audiebatur à principio statim, quod erat apud eũ semper accuratum: expectatione dignus uidebatur, non

multa

multa iactatio corporis, non inclinatio uocis, nulla inambulatio, non crebra supplosio pedis: uehemens, & interdum irata, & plena iusti doloris oratio: multæ, & cum grauitate facetiæ: quodq; difficile est, idem & perornatus, & perbreuis. Iam in altercando inuenit parem neminem. uersatus est in omni ferè genere causarum: maturè in locum principum oratorum uenit. Accusauit C. Carbonem eloquentißimum hominem admodum adolescens: summam ingenij non laudem modò, sed etiam admirationem est consecutus. Defendit postea Liciniam uirginem, cùm annos XXVII natus esset. in ea ipsa causa fuit eloquentißimus, orationisq; eius scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolescens in colonia Narbonensi causæ popularis aliquid attingere, eamq; coloniam, ut fecit, ipse deducere. Extat in eam legem senior (ut ita dicã) quàm ætas illa ferebat, oratio. Multæ deinde causæ, sed ita tacitus tribunatus, ut nisi in eo magistratu cœnauisset apud præconem Granium, idq; nobis bis narrauisset Lucilius, tribunum pl. nesciremus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus. Sed ne de Scæuolæ quidem tribunatu quicquam audiuisse uideor, & eũ col-
179 legam Craßi credo fuisse. (a) Omnibus quidẽ alijs, inquam, in magistratibus, sed tribunus anno pòst fuit: eoq; in rostris sedente, suasit Seruiliam legem Crassus. nam censuram sine Scæuola geßit. cum enim magistratum nemo unquam Scæuolarum petiuit. Sed hæc Craßi cum edita oratio est, quam te sæpe legisse certò scio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidemq; annis mihi ætate præstabat. His enim consulibus eam legem suasit, quibus nati sumus cùm ipse esset Q. Cæpione Cos. natus, & C. Lælio, triennio ipso minor quàm Antonius.

tonius. quod idcirco posui, ut dicendi Latinè prima maturitas, in qua ætate extitisset, posset notari: & intelligeretur iam ad summum penè esse perductam, ut eò nihil ferme quisquā addere posset, nisi qui à philosophia, à iure ciuili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit, M. Brutus, aut iam est, iste quem expectas? Nescio, inquam: sed est etiam L. Craßi in censura, pro Q. Cæpione defensione iuncta, non breuis, ut laudatio: ut oratio autem, breuis, postrema censoris oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fuco ueritatis color. quinetiam cōprehensio, & ambitus ille uerborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illū contractus & breuis: & in membra quædam, quæ κῶλα Græci uocant, dispertiebat orationem lubentiùs. Hoc loco Brutus: Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas, uellem aliquid Antonio præter illum de oratore dicendi, sanè exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere: cùm enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. Nam Scæuolæ dicendi elegantiam satis ex ijs orationibus quas reliquit, habemus cognitā. Et ego: Mihi quidē à pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio, in qua & authoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur, & inuidia cōcitatur in iudicum & in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit: multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa asperè, multa facetè dicta sunt, plura etiam dicta quàm scripta: quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitiū collegam non est oratio, sed quasi capita rerū,

&

& orationis commentarium paulò plenius. Nulla est enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus. Et uerò fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonij genus dicendi multò aptius iudicijs, quàm concionibus. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorũ numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis atq; ingenij, quo & magistratus personam, & cõsularem dignitatem tueretur. quod idem de C. Cælio dixerim, (b) industriã in eo summã fuisse, summasq; uirtutes: eloquentiæ tantũ, quod esset in rebus priuatis amicis eius, in rep. ipsius dignitati satis. eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latinè & diligenter loquentibus numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominẽ, cognitione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia L. Philippum in consulatus petitione superauit. Eodem tempore C. Clodius, & si propter summam nobilitatem, & singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. Eiusdem ferè temporis fuit eques Romanus, C. Tytius, q meo iudicio eò peruenisse uidetur, quo potuit ferè Latinus orator sine Græcis literis, & sine multo usu peruenire. Huius orationes tantũ argutiarũ, tantũ exẽplorũ, tantũ urbanitatis habent, ut penè Attico stylo scriptæ esse uideãtur. Easdẽ argutias in tragœdias, satis quidẽ ille acutè, sed parũ tragicè trãstulit: quẽ studebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus: in fabulis qdẽ etiã, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, q à senatu hostis cũ C. Mario iudicatus est, acer & uehemens accusator. In eo genere sanè probabilis, doctus aũt Græcis literis, propinquus noster, factus ad dicẽdũ M. Gratidius, M. Antonij pfamiliaris, cuius præfectꝰ
cum

cum esset in Cilicia, est interfectus: qui accusauit C. Fimbriam, M. Marij Gratidiani patrem. atq; etiam apud socios et Latinos, oratores habiti sunt, Q. Vectius Vectianus è Marsis, quē ipse cognoui, prudens uir, et in dicendo breuis: Q. D. Valerij Sorani uicini, & familiares mei, non tàm in dicendo admirabiles, quàm docti & Græcis literis & Latinis: C. Rusticellus Bononiensis, is quidem & exercitatus, & natura uolubilis. Omnium autem eloquentißimus extra hanc urbem, T. Betutius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitæ. Illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sanè, cui orationi Cæpionis ore respondit Aelius, qui scriptitauit orationes multas: orator ipse nunquam fuit. Apud maiores autem nostros uideo disertißimum habitum ex Latio L. Papyrium Fregellanum, T. Grachi P. F. ferè ætate: eius autem oratio est pro Fregellanis, colonisq; Latinis habita in senatu. Tum Brutus: Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid cēses, inquā? nisi idem quod urbanis: præter unū, quòd non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio. Et Brutus: Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam: tantum esse quendam scio. Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam ueneris. audies tu quidem etiam uerba quædam non trita Romæ: sed mutari, dedisciq; possunt. Illud est maius, quod in uocibus nostrorum oratorum recinit quiddam & (a) resonat urbanius. Nec hoc in oratoribus modò apparet, sed etiam in 180
cæteris. Ego memini T. Tincam Placentinum, hominem facetißimum, cum familiari nostro Q. Granio præcone, dicacitate certare.

Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius?

isto ipso. sed Tincam non minus multa ridiculè dicentem Granius obruebat, nescio quo sapore uernaculo: ut ego iam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid uenderet: et respondisset illas, atq; addidisset, Hospes non potẽ minoris, tulisse eum molestè. se nõ effugere hospitis speciem, cum ætatem ageret Athenis, optimeq; loqueretur. Omnium (sicut opinor) in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum sonus: sed domum redeamus, id est ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis Crasso & Antonio, L. Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo tamen proximus. Itaque eum, etsi nemo intercedebat qui se illi anteferret, neq; secundum tamen, neq; tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numerauerim, aut tertium, qui uix è carceribus exierit, cum palmã iam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantam absit à primo, uix ut in eodem curriculo esse uideatur. sed tamen erant ea in Philippo, quæ qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret: summa libertas in oratione, multæ facetiæ: satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententijs. erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo et maledicto facetus. Horũ ætati propè coniunctus L. Gellius, non tàm uendibilis orator, quàm ut nescires quid ei deesset. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarũ rerum immemor, et uerbis solutus satis. sed in magnos oratores inciderat eius ætas: multam tamen operam amicis, & utilem præbuit: atq; ita diu uixit, ut multarum ætatũ oratoribus implicaretur, multum etiam in causis uersaretur. Iisdem ferè

temporibus D.Brutus, is qui consul cum Mamerco fuit, homo et Græcis doctus literis, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperitè: Cneusq; Pompeius Sexti F. aliquem numerum obtinebat. nam Sex. frater eius præstantißimum ingenium contulerat ad summam iuris ciuilis, et ad perfectam geometriæ et rerũ Stoicarum scientiam. Item in iure, & ante hos M. Brutus, & paulò pòst eum C. Bilienus, homo per se magnus, propè simili ratione summus euaserat: qui consul factus esset, nisi in Marianos consulatus, & in eas petitionis angustias incidisset. Cn. aũt Octauij eloquentia, quæ fuerat ante cõsulatum, ignorata in consulatu, multis concionibus est uehementer probata: sed ab eis, qui tantũ in dicentiũ numero, nõ (b) in oratorũ fuerũt. Iam ad oratores reuertamur. Censeo, inquit Atticus: eloquenteis enim uidebare, non sedulos uelle cõquirere. Festiuitate igitur, et facetijs, inquam, C. Iulius, L. F. & superioribus & æqualibus suis omnibus, præstitit, oratorq; fuit minimè ille quidẽ uehemens: sed nemo unquam urbanitate, nemo lepôre, nemo suauitate conditior. Sunt eius aliquot orationes, ex quibus, sicut ex eiusdem tragœdijs, lenitas eius sine neruis perspici potest. Eius æqualis P. Cethegus, cui de Rep. satis suppeditabat oratio. totam enim tenebat eam, penitusq; cognorat. Itaq; in senatu consularium authoritatem assequebatur: sed in causis publicis nihil, priuatis satis ueterator uidebatur. Et in priuatis causis Q. Lucretius Vespillo & acutus, & iurisperitus: nam Offella aptior concionibus quàm iudicijs: prudens etiam T. Annius Velina, & in eius generis causa orator sanè tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo, et penè frigidus: sed

& callidus, et in capiendo aduersario uersutus: & præterea nec indoctus, et magna cum iuris ciuilis intelligentia. cuius auditor P. Orbius, meus ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus: in iure autem ciuili non inferior, quàm magister fuit. Nam T. Aufidius, qui uixit ad summam senectutem, uolebat esse similis horum: eratq; & bonus uir, & innocens, sed dicebat parum. Nec sanè plus frater eius M. Virgilius, qui tribunus pl. L. Syllæ imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo paulo tamẽ copiosior. Sed omniũ oratorũ siue rabularum, qui & planè indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognouerim, solutißimũ in dicendo, et acutißimum iudico nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gorgonium. fuit etiam facilis & expeditus ad dicendum, & uitæ splendore multo, et ingenio satis probabili, T. Iunius L. filius tribunicius: quo accusante P. Sextius, Pr. designatus, damnatus est ambitus: is processißet honoribus lõgius, nisi semper infirma atq; etiam ægra ualetudine fuisset. Atq; ego præclarè intelligo, me in eorum cõmemoratione uersari, qui nec habiti sint oratores, neq; fuerint, præteririq; à me aliquot ex ueteribus commemoratione aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione. quid enim est superioris ætatis, quod scribi poßit de ijs, de quibus nulla monimenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De ijs autem quos ipsi uidimus, neminem ferè prætermittimus eorum quos aliquando dicẽtes uidimus. Nolo enim sciri in tanta & tam uetere Repub. maximis præmijs eloquentiæ propositis, omneis cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de unoquôq; dicam
181 *(a) ut intelligi poßit quem existimẽ clamatorem, quem*

oratorem fuisse. Iisdem ferè temporibus, ætate inferiores paulo quàm Iulius, sed æquales propemodum fuerunt, C. Cotta, P. Sulpitius, Qu. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Drusus particius: nec ulla ætate uberior oratorum foetus fuit. Ex his Cotta & Sulpitius cùm meo iudicio, tũ omnium, facilè primas tulerunt. Hîc Atticus: Quomodo istuc dicis, inquit, cùm tuo iudicio, tùm omnium? semper ne in oratore probando aut improbando, uulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit? An alij probantur multitudini alij autem ijs, qui intelligũt? Rectè requiris, inquam, Attice: sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. An tu, inquit, id laboras, si huic modo Bruto probaturus es? Planè, inquam, Attice disputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multò malim tibi et Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari uelim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut à multitudine probetur, eundem doctis probari. nam quid in dicendo rectum sit, aut prauum, ego iudicabo: si modò is sum, qui id poßim, aut sciam iudicare. qualis uerò sit orator, ex eo quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim, ut quidem ego sentio, quæ sint efficienda dicendo: ut doceatur is apud quem dicetur, ut delectetur, ut moueatur uehementius: quibus uirtutibus oratoris horum quicque efficiatur, aut quibus uitijs orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur & cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, nec ne, ut ij qui audiunt, ita afficiantur ut orator uelit, uulgi assensu & populari approbatione iudicari solet. Itaque nunquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo dissensio fuit. An censes, dum illi uiguerunt quos

antè dixi, non eosdem gradus oratorum uulgi iudicio, & doctorum fuisse? De populo si quem ita rogauisses, Quis est in hac ciuitate eloquentißimus? in Antonio & Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. nemône Philippum tam suauem oratorem, tam grauem, tam facetum his anteferret? quem nosmetipsi qui hæc arte aliqua uolumus expendere, proximum illis fuisse diximus. nemo profectò: id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo uideri. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sanè frigenti ad populum, Mihi cane, et musis. Ego huic Bruto dicēti, ut solet apud multitudinē, mihi cane, et populo, mi Brute, dixerim: ut qui audient, quid efficiatur, ego etiam cur ita efficiatur intelligā. Credit ijs quæ dicuntur, qui audit oratorē, uera putat, assentitur, probat, fidē facit oratio. Tu artifex quid quæris amplius? delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quasi (b) uoluptate quadā perfunditur, quid habes quod disputes? gaudet, dolet, ridet, plorat, fauet, odit, contemnit, inuidet, ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum irascitur, miratur, sperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum qui adsunt, mentes, uerbis & sententijs & actione tractantur. Quid est quòd expectetur docti alicuius sententia? quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est: deniq; hoc specimen est popularis iudicij, in quo nunquā fuit populo cum doctis intelligentibusq; dissensio. Cum multi essent oratores in uario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus est uulgi iudicio, qui nō idē à doctis probaretur? Quando aūt dubiū fuisset, apud patres nostros eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? Aderant multi

alij: tamen utrum de his potius dubitasset aliquis, quin alterũ, nemo. Quid adolescentibus nobis cum esset Cotta & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quenquã his anteponebat? Tum Brutus: Quid tu, inquit, quæris alios? de te ipso, nónne quid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret, uidebamus? qui cum partiretur tecum causas (sæpè enim interfui) perorandi locum, ubi plurimũ pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam, et mihi beneuolentia credo ductus tribuebat omnia. Sed ego quæ de me populi sit opinio, nescio; de reliquis hoc affirmo, qui uulgi opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoq; iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum clarum poëtam ferunt: qui, cum conuocatis auditoribus legeret, eis magnum illud, quod nouistis, uolumen suum, & eum legentem omnes præter Platonẽ reliquissent: Legam, inquit, nihilominus: Plato enim mihi unus instar est omnium. Hæc illum, & rectè. Poëma enim reconditũ paucorum approbatione, oratio popularis ad sensum uulgi debet moueri. At si eundem hunc Platonem unum auditorẽ haberet Demosthenes, cum esset relictus à cæteris, uerbum facere non posset. Quid tu, Brute, posses? si te ut Curionem quondã concio reliquisset? Ego uerò, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo: tamen si à corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet, ut si tibiæ inflatæ non referant sonum, abijciendas eas sibi tibicen putet. Sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt: eæ si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit, agitandi

finis faciendus est. Hoc tamen interest, quòd uulgus interdum non probandum oratorem probat: sed probat sine comparatione, cum à mediocri, aut (a) etiam à ma-
182 lo delectatur, eo est contentus, esse melius non sentit: illud quod est, qualecunq; est, probat. Tenet enim aures uel mediocris orator, sit modò aliquid in eo, nec res ulla plus apud animos hominũ, quàm ordo, & ornatus orationis ualet. Quare quis ex populo, cum Q. Scæuolam, pro M. Coponio dicentē audiret in ea causa de qua antè dixi, quicquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? Cum is hoc probare uellet, M. Curium, cũ ita hæres institutus esset, si pupillus antè mortuus esset, quàm in suam tutelam uenisset, pupillo non nato hæredem esse nō posse. Quid ille non dixit de testamentorum iure, de antiquis formulis? quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato hæres institueretur. Quàm captiosum esse populo quod scriptum esset negligi, & opinione quæri uoluntates, & interpretatione disertorum scripta simplicium hominũ peruertere: quàm ille multa de authoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat? quàm omnino multa de conseruando iure ciuili: quæ quidem omnia cùm peritè, & scienter, tùm & breuiter & preßè, & satis ornatè, & pereleganter diceret, quis esset in populo, qui aut expectaret, aut fieri posse quicquam melius putaret? At uerò ut cōtra Crassus ab adolescente delicato, qui in littore ambulans scalmum reperisset, ob eamq; rem ædificare nauem concupiuisset, exorsus est: similiter Scæuolā ex uno scalmo captionis centumuirale iudiciũ hæreditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus, multis eiusdem generis sententijs delectauit: animosq; omnium

qui aderant, in hilaritatem à seueritate traduxit, quod est unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. deinde hoc uoluisse eum qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquomodo filius non esset, qui in suam tutelã ueniret, siue non natus, siue antè mortuus: Curius hæres ut esset, ita scribere plerosq; & id ualere, & ualuisse semper. Hæc et multa eiusmodi dicens fidem faciebat, quod est ex tribus oratoris officijs alterũ. deinde æquum, bonum, testamentorum sẽtẽtias uoluntatesq; tutatus est, quanta esset in uerbis captio cùm in cæteris rebus, tùm in testamentis, si negligerentur uoluntates: quantam sibi potentiã Scæuola assumeret, si nemo auderet testamentũ facere postea, nisi de illius sententia hæc cũ grauiter, tùm ab exemplis copiose, tũ uariè, tũ etiã ridiculè et facetè explicans, eam admirationẽ assensionemq; commouit, dixisse ut contrà nemo uideretur. hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterũ admiratus esset, idem audito altero, iudiciũ suum contemneret. At uerò intelligens & doctus, audiens Scæuolam, (b) sentiret esse quoddam uberius dicendi genus, & ornatius: ab utrôque autem causa perorata, si quæreretur uter præstaret orator, nunquã profectò sapientis iudiciũ à iudicio uulgi discreparet. Quid præstat igitur intelligens imperito? magna re & difficili: siquidem magnum est scire quibus rebus efficiatur, amittaturúe dicendo illud, quicquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præstat etiam illo doctus auditor indocto, quòd sæpè cum oratores duo aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit. Nã illud quod populo nõ probatur, ne intelligẽti quidẽ

auditori probari potest. Vt enim ex neruorum sono in fidibus, quàm scienter ij pulsi sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaq; intelligens dicendi existimator nõ aßidens, & attentè audiens, sed uno aspectu, & præteriens de oratore sæpè iudicat. Videt oscitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circulantem, mittentem ad horas quæsitorem, ut dimittat rogantem: intelligit oratorem in ea causa non adesse, qui poßit animis iudicum admouere orationem, tanquã fidibus manum. Idem si præteriens aspexerit, erectos intuentes iudices, ut aut doceri de re, idq́; etiam uultu probare uideantur, aut ut auem cantu aliquo: sic illos uiderit oratione quasi suspensos teneri, aut id quod maximè opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse uehementius: ea si præteriens (ut dixi) aspexerit, si nihil audierit; tamen oratorem uersari in illo iudicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum iam esse, profectò intelliget. Cum hæc disseruissem, uterq; assensus est. & ego tanquam de integro ordiens: Quando igitur, inquam, à Cotta & Sulpitio hæc omnis fluxit oratio, cum hos maximè iudicio illorum hominum, & illius ætatis dixissem probatos, reuertar ad eos ipsos: tùm reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera sunt: unum attenuatè, presseq́;: alterum sublatè, ampleq; dicentium: etsi id melius est, quod splendidius & magnificentius: tamẽ in bonis omnia quæ summa sunt, iurè laudantur. sed cauenda est presso illi oratori, inopia & ieiunitas: amplo autem, inflatum & corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acutè Cotta, dicebat purè

ac solutè: & ut ad infirmitatem laterum perscienter con
tentionem omnem remiserat, sic ad uiriũ imbecillitatem
dicendi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratio-
ne nisi sincerum, nihil nisi siccum atq; sanum: illudq;
maximum, quòd cum contentione orationis flectere ani
mos iudicum uix posset, nec omnino eo genere diceret,
tractando tamẽ impellebat, ut idem facerent à se(a) com 183
moti, quod à Sulpitio concitati. Fuit enim Sulpitius uel
maximè omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis,
&, ut ita dicam, tragicus orator. Vox cùm magna,
tùm suauis & splendida: gestus & motus corporis ita
uenustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus
uideretur. Incitata & uolubilis: nec ea redundans ta-
men, nec circũfluens oratio. Crassum hic uolebat imita-
ri, Cotta malebat Antoniũ: sed ab hoc uis aberat Anto-
nij, Crassi ab illo lepos. O magnam, inquit, artẽ, Brutus:
siquidẽ istis, cum summi essent oratores, duæ res maxi-
mæ altera alteri defuit. Atq; in his oratoribus, inquam,
animaduertendũ est: posse esse summos, qui inter se sint
dissimiles. Nihil enim tàm dissimile, quàm Cotta Sulpi-
tio: & uterq; æqualibus suis plurimum præstitit. Qua-
re hoc doctoris intelligentis est, uidere quò ferat natura
sua quenq;: & ea duce utentem sic instituere, ut Isocra-
tẽ in acerrimo ingenio Theopompi, & lenissimo Epho-
ri dixisse traditum est: alteri se calcaria adhibere, al-
teri frenos. Sulpitij orationes quæ ferũtur, eas post mor-
tem eius scripsisse P. Canutius putatur, æqualis meus, ho
mo extra nostrum ordinem meo iudicio disertissimus.
Ipsius Sulpitij nulla oratio est: sæpeq; ex eo audiui, cum
se scribere neque consuesse, neque posse diceret. Cot-
tæ pro se lege Varia, quæ inscribitur, eam L. Aelius

ſcripſit Cottæ rogatu. Fuit is omnino uir egregius, & eques Romanus cum primis honeſtus: idemq; eruditiſsimus et Græcis literis, et Latinis, antiquitatisq; noſtræ, & in inuentis rebus et in actis, ſcriptorumq; ueterũ literatè peritus: quam ſcientiam Varro noſter acceptam ab illo, auctamq; per ſeſe uir ingenio præſtans, omniq; doctrina, pluribus & illuſtrioribus literis explicauit: ſed idem Aelius Stoicus uoluit. orator autem nec ſtuduit unquam, nec fuit: ſcribebat tamen orationes, quas alij dicerent, ut Q. Metello F. ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompeio Rufo: quanquam is etiam ipſe ſcripſit eas, quibus pro ſe eſt uſus, ſed non ſine Aelio. His enim ſcriptis etiam ipſe interfui, cum eſſem apud Aeliũ adoleſcens, eumq; audire perſtudioſe ſolerem. Cottam autẽ miror ſummum ipſum oratorem, minimeq; ineptũ, Aelianas leueis oratiunculas uoluiſſe exiſtimari ſuas. His duobus eiuſdẽ ætatis annumerabatur nemo tertius: ſed mihi placebat Pomponius maximè, uel dicã minimè diſplicebat. locus erat omnino in maximis cauſis, præter eos, de quibus ſuprà dixi, nemini: propterea quòd Antonius, qui maximè expetebatur, facilis in cauſis recipiendis erat: faſtidioſior Craſſus: ſed tamen recipiebat, horum qui neutrum habebat: confugiebat ad Philippum ferè, aut ad Cæſarem: Cotta, Sulpitius expetebantur. ita ab ijs ſex patronis cauſæ illuſtres agebantur: neq; tàm (b) multa, quàm noſtra ætate, iudicia fiebant: neq; hoc, quod nunc fit, ut cauſæ ſingulæ defenderentur à pluribus, quo nihil eſt uitioſius. Reſpondemus ijs quos non audiuimus: in quo primùm ſæpè aliter eſt dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni intereſt coràm uidere me, quemadmodum aduerſarius de quâque re aſſeueret. maximè autem, quemad-

modũ quæq; res audiatur. sed nihil uitiosius, quàm cum unũ corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum unum est naturale principium, una peroratio: reliquæ partes, quasi membra suo quæq; loco locata, suam & uim & dignitatem tenent. Cum autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conueniat: quanto difficilius cauere, ne quid dicas quod non conueniat eius orationi, qui ante te dixerit. Sed quia & labor multo maior est totam causam quàm partem dicere: & quia plures ineuntur gratiæ, si uno tempore dicas pro pluribus, idcircò hanc consuetudinem lubenter asciuimus. Erant tamen quibus uideretur illius ætatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse uerbis utebatur, & quia Latinè non pessimè loquebatur, usu credo aliquo domestico: nam literarũ admodum nihil sciebat. sed magni interest, quos quisq; audiat quotidiè domi, quib. cum loquatur à puero, quemodmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. Legimus epistolas Corneliæ matris Gracchorum: apparet filios nõ tã in gremio educatos, quàm in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ Caij filiæ sæpè sermo. ergo illam patris elegantia tinctam uidimus, & filias eius Mutias ambas, quarũ sermo mihi fuit notus, & neptes Licinias. quas nos quidem ambas: hanc uerò Scipionis etiã tu Brute credo aliquando audisti loquentẽ. Ego uerò ac libenter quidem, inquit Brutus: et eò lubentius, quòd L. Crassi erat filia. Quid Crassum, inquam, illum censes, istius Liciniæ filiũ, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidẽ dicitur ingenio fuisse, inquit. Et uerò hic Scipio collega meus, mihi sanè benè et loqui uidetur.

& dicere. Rectè, inquã, iudicas Brute. Etenim istius genus est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum. Nam et de duobus auis iam diximus, Scipione & Crasso: & de tribus proauis: Q. Metello, cuius quatuor filij, P. Scipione qui ex dominatu T. Gracchi priuatus in libertatẽ remp. uindicauit: Q. Scæuola augure, qui peritißimus iuris, idemq; percomis est habitus. Iam duorum abauorum quàm est illustre nomen: P. Scipionis, qui bis consul fuit, qui est Corculum dictus: alterius omnium sapientißimi, C. Lælij. O generosam, inquit, stirpem, & tanquam in unam arborem plura genera, sic in istam domum multo
184 rum (a) insitam atq; illuminatam sapientiam. Similiter igitur suspicor (ut conferamus parua magnis) Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum: & eò magis hoc iudico, quòd neminem ex ijs quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognoui in omni genere honestarũ artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poëtam nouerat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat: non publicum ius, non priuatum & ciuile cognouerat. quanquam id quidem fuit etiam in alijs, & magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus uidimus: ut Sulpitium, ut Antoniũ. Sed ij tamen unum illud habebant dicendi opus elaboratũ: idq; cum constaret ex quinq; notißimis partibus, nemo in aliqua parte earũ omnino nihil poterat. In quacunq; enim una planè claudicaret, orator esse non posset: sed tamen alius in alia excellebat. magis reperiebat quid dici opus esset, & quomodo præparari, et quo loco locari, memoriaq; ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione, erantq; ei quædã ex his paria cum Crasso, quædam etiã

ſuperiora. At Craßi magis enitebat oratio: nec uerò Sulpitio, neq; Cottæ dicere poſſumus, neq; cuiquã bono oratori rem ullam ex illis quinq; partibus planè atq; omnino defuiſſe. Itaq; in Curione hoc uerißimè iudicari poteſt, nulla re una magis oratorem cõmendari, quàm uerborũ ſplendore et copia. Nam cũ tardus in cogitando, tũ in inſtruendo dißipatus fuit. Reliqua duo ſunt, agere et meminiſſe, in utroq; cachinnos irridẽtiũ cõmouebat. Motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notauit: cum ex eo in utranq; partẽ toto corpore uacillante quæſiuit, quis loqueretur è lintre. Et Cn. Sicinius homo impurus, ſed admodũ ridiculus: neq; aliud in eo oratoris ſimile quicquam. Is, cum tribunus plebis Curionem & Octauiũ Coß. produxiſſet, Civioq; multa dixiſſet ſedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat faſcijs, et multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus: Nunquam, inquit, Octaui, collegæ tuo gratiam referes, qui niſi ſe ſuo more iactauiſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties tria cum propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. qui in iudicio priuato, uel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ peroraiſſem, ille contra me pro Seruio Næuio diceret, ſubitò totam cauſam oblitus eſt: idq; ueneficijs & cantionibus Titiniæ factum eſſe dicebat. Magna hæc immemoris ingenij ſigna: ſed nihil turpius, quàm quòd etiam in ſcriptis obliuiſceretur, quid paulò antè poſuiſſet: ut in eo libro, ubi ſe exeuntem è ſenatu, & cum Panſa noſtro, & cum Curione filio colloquentem facit, cum ſenatum Cæſar conſul (b) habuiſſet, omniſq; ille ſermo ductus è percunctatione filij, quid in ſenatu eſſet actum. In quo multis uerbis cum inuehe-

retur in Cæsarem Curio, disputatioq; esset inter eos, ut est consuetudo Dialogorum: cum sermo esset institutus senatu misso, quem Senatū Cæsar cons. habuisset, reprehendit eas res quas idem Cæsar anno pòst, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia. Tū Brutus admirans: Tantā ne fuisse obliuionē, inquit, in scripto præsertim, ut ne legens quidem unquam senserit, quantum flagitij commisisset? Quid autem, inquam, Brute stultius, quàm si ea uituperare uolebat quæ uituperauit, nō eo tempore instituere sermonem, cum illarum rerum iam tempora præterijssent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatū se Cæsare consule non accedere: sed id dicat ipso Cons. exiens è senatu. Iam qui hac parte animi quæ custos est cæterarū ingenij partiū, tàm debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset quid paulò antè posuisset: huic minimè mirum est, ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaq; cum ei nec officium deesset, & flagraret studio dicendi, perpaucæ ad eū causæ deferebantur. Orator autē, uiuis eius æqualibus, proximus optimis numerabatur, propter uerborum bonitatem, ut antè dixi, & expeditam ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaq; eius orationes aspiciendas tamen censeo. sunt illæ quidem languidiores: ueruntamen possunt augere, & quasi alere id bonum quod in illo mediocriter fuisse cōcedimus: quod habet tantā uim, ut solum sine alijs in Curione speciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad instituta redeamus. In eodem igitur numero eiusdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentißimi uiri filius, nō satis acutus orator: sed tamē orator numeratus est. Erat in uerbis grauitas, & facilè dicebat, et authoritatē naturalē quandā habebat oratio. Acutior Q.

Varius rebus inueniendis, nec minus uerbis expeditus:
fortis uerò actor & uehemens, & uerbis nec inops, nec
abiectus: & quem planè oratorem dicere auderes. Cn.
Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, a-
cerbus, criminosus. Multum ab iis aberat L. Fufius, ta-
men ex accusatione M. Aquilij diligentiæ fructum cepe-
rat. Nam M. Drusum tuum magnũ auunculum, grauem
oratorem, ita duntaxat cum de Repub. diceret: L. autem
Lucullum etiam acutum, patremqúe tuum, Brute, iuris
quoque & publici & priuati sanè peritum M. Lucul-
lum, M. Octauium Cn. filium, qui tantũ authoritate di-
cendoq; ualuit, ut legẽ Semproniam frumentariam po-
puli frequentis suffragijs abrogauerit: M. Octauium M.
filium, M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium
abducamus ex acie, id est à iudicijs, et in præsidijs Reip.
cui facilè satisfacere poßint, collocemus. Eôdem Q. Cæ-
pionem referrem, nisi nimis (a) equestri ordini deditus, 185
à senatu dissedisset. Cn. Carbonem, M. Marium, et ex eo-
dem genere cõplureis minimè dignos elegantis conuen-
tus auribus, aptißimos cognoui turbulentis concionibus.
bus. quo in genere (ut in ijs perturbem ætatũ ordinem)
nuper L. Quintius fuit, aptior autẽ etiã Palicanus auri-
bus imperitorũ. Et quoniam huius generis facta mentio
est, seditiosorum omnium post Gracchos L. Apuleius Sa-
turninus eloquentißimus uisus est: magis specie tamen,
& motu, atq; ipso amictu capiebat homines, quàm aut
dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Lõgè autem
post natos homines improbißimus C. Seruilius Glaucia,
sed peracutus & callidus, in primisq; ridiculus. Is ex
summis & fortunæ & uitæ sordibus in prætura consul
factus esset, si rationem eius habere licere iudicatũ esset.

Nam & plebem tenebat, & equestrem ordinem benefi-
cio legis deuinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturni-
nus tribunus pl. Mario et Flacco Coss. publicè est inter-
fectus. homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius
improbitatem ueteres Atticorum comœdiæ notauerũt.
Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sanè, & sa-
tis acutus: sed tam solutus & mollis in gestu, ut saltatio
quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset.
Ita cauendum est, ne quid in agendo dicendo ue facias,
cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo superiorẽ ætatem
reuecti sumus. nunc ad eam, de qua aliquantũ locuti su-
mus, reuertamur. Coniunctus igitur Sulpitij ætati P. An-
tistius fuit, rabula sanè probabilis, qui multos cũ tacuis-
set annos, neq; contemni solùm, sed irrideri etiam solitus
esset, in tribunatu primùm contra C. Iulij illam consula-
tus petitionem extraordinariam, ueram causam agens
est probatus: et eò magis, quòd eandem causam cum age-
ret, eius collega ille ipse Sulpitius hic plura & acutiora
dicebat. Itaq; post tribunatum primò multæ ad eum cau-
sæ, deinde omnes, maximæ quæcunq; erant, deferebãtur.
Rem uidebat acutè, componebat diligenter, memoria ua-
lebat: uerbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamẽ
non abiectis. Expedita autem erat, & perfacilè cur-
rens oratio, & erat eius quidem tanquam habitus non
inurbanus. Actio paulũ cùm uitio uocis, tùm etiam ine-
ptijs claudicabat. Hic temporibus floruit ijs, quibus in-
ter profectionem reditumq; L. Syllæ sine iure fuit, & si-
ne ulla dignitate Respub. Hoc autem magis probabatur,
quod erat ab oratoribus quædam in foro solitudo. Sul-
pitius occiderat, Cotta aberat, & Curio. uiuebat è re-
liquis patronis eius ætatis nemo præter Carbonem, &

Pomponium, quorum utrunq; facilè superabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna doctus uir, & studijs optimis deditus, benè Latinè loquens, (b) gnarus Reipub. non sine facetijs: sed neq; laboris multi, nec satis uersatus in causis, interiectusq; inter duas ætates Hortensij & Sulpitij: nec maiores consequi poterat, & minori necesse erat cedere. Huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest, quæ cũ facilè omnes uincat superiores, tùm indicat tamẽ quantũ absit à summo, quamq; genus hoc scriptionis nondũ sit satis Latinis literis illustratũ. nam Q. Hortensij admodum adolescentis ingenium, ut Phidiæ signum, simul aspectum & probatum est. Is L. Crasso, Q. Scæuola Coss. primum in foro dixit, et apud hos quidem ipsos consules: & cùm eorum qui affuerunt, tùm ipsorum consulum, qui omneis intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus. undeuiginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paulo, C. Marcello Coss. mortuus: ex quo uidemus eum in patronorũ numero annos quatuor, et XL fuisse. Hoc de oratore, paulò pòst plura dicemus. Hoc autẽ loco uoluimus ætatem in disparẽ oratorũ ætatem includere, quanquam id quidem omnibus usu uenire necesse fuit, quibus paulò longior uita contigit, ut & cum multo maioribus natu quàm essent ipsi, & cum aliquanto minoribus compararentur. ut Accius ijsdem ædilibus ait se et Pacuuium docuisse fabulam, cum ille octuaginta, ipse triginta annos natus esset. Sic Hortensius non cum suis æqualibus solũ, sed & mea cum ætate, et cum tua Brute, et cum aliquanto superiore coniungitur. Siquidem et Crasso uiuo dicere solebat, & magis iam etiam uigebat Antonio, & cum Philippo iam sene pro Cn. Pompeij bonis dicente, in illa

causa adolescens cum esset, princeps fuit : & in eorum quos in Sulpitij ætate posui, numerum facilè peruenerat, & suos inter æquales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum. P. Lentulum Suram longè præstitit: & me adolescentem nactus octo annis minorē quàm erat ipse, multos annos in studio eiusdem laudis exercuit: et tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paulò ante mortem. Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, peruenerimus, tam multis inter nostrum tuumq; initiū dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum qui uiuerent nominare, ne uos curiosius eligeretis ex me quid de quôque iudicarem, eos qui iam sunt mortui nominabo. Tum Brutus: Non est, inquit, ista causa, quam dicis : quamobrem de ijs qui uiuunt nihil uelis dicere. Quænám igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, & ij tibi succenseant, quos præterieris. Quid uos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillimè: sed tamen te arbitror malle id ipsum tacere, quàm taciturnitatem nostram ex-
186 periri. Tum ego: Verè (a) inquam tibi Brute dicam: non me existimaui in hoc sermone usque ad hanc ætatem esse uenturum, sed ita traxit ordo ætatū orationem, ut iam ad minores etiā peruenerim. Interpone igitur, inquit, si quos uidetur: deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immò uerò, inquam ad Hortensium, de me alij dicent, si qui uolent. Minimè uerò, inquit : nam & si me facilè omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior uidetur, quod propero audire de te: nec uerò tā de uirtutib. dicēdi tuis, quæ cū omnibus tū certè mihi notißimæ sunt, quā quòd gradus tuos, et quasi processus dicēdi studeo cogno

ſcere. Geretur, inquam, tibi mos, quoniam me nō ingenij prædicatorem eſſe uis, ſed laboris mei. Verùm interponam, ut placet, alios, & à M. Craſſo qui fuit æqualis Hortenſij, exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina inſtructus, anguſtius etiam à natura, labore & induſtria: & quod adhibebat ad obtinendas cauſas, curam etiam & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In huius oratione ſermo Latinus erat, uerba nō abiecta, res compoſitæ diligenter: nullus flos tamen, neq; lumen ullum: animi magna, uocis parua contentio: omnia ferè ut ſimiliter atq; uno modo dicerentur. Nam huius æqualis, & inimicus C. Fimbria non ita diu iactare ſe potuit, qui omnia magna uoce dicens, uerborum ſanè bonorum curſu quodam incitato: ita furebat tamen, ut mirarer tam alias res agere populum, ut eſſet inſano inter diſertos locus. Cn. autem Lentulus multò maiorem opinionem dicendi actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat: qui cum eſſet nec peracutus (quanquam ex facie et ex uultu uidebatur) nec abundans uerbis, & ſi fallebat in eo ipſo, ſic interuallis, exclamationibus, uoce ſuaui & canora, admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea quæ deerant, non deſiderarentur. Ita, tanquam Curio copia nonnulla uerborum, nullo alio bono tenuit oratorum locum: ſic Lentulus cæterarum uirtutum dicendi mediocritatem actione occultauit, in qua excellens fuit. Neq; multò ſecus P. Lentulus, cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas: corporis motus plenus & artis & uenuſtatis, uocis & ſuauitas & magnitudo: ſic in hoc nihil præter actionem fuit. Cætera etiam minora, quàm in ſuperiore. M. Piſo quicquid habuit, habuit ex diſciplina: maximeq; ex

omnibus qui antè fuerũt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis uerbis uersutum & solers: sed sæpè stomachosum, nonnunquã frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem quasi cursum forensem diutius non tulit: quod et corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac stulticias, quæ (b) deuorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusq; respuebat, siue morose, ut putabatur, siue ingenuo liberoq; fastidio. Is cum satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea: deinde ex uirginum iudicio magnã laudem est adeptus, & ex eo tempore quasi reuocatus in cursum tenuit locum tamdiu, quàm ferre potuit laborem: postea quantum detraxit ex studio, tantũ amisit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerũ, ueterum literarum et studiosus, & non imperitus, multæ industriæ, et magni laboris fuit. C. Censorinus Græcis literis satis doctus, quod proposuerat explicans expeditè, non inuenustus actor, sed iners, & inimicus fori. L. Turius paruo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, sæpè dicebat. itaq; & paucæ centuriæ ad consulatum defuerunt. C. Macer authoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodũ diligentißimus. huius si uita, si mores, si uultus deniq; nõ omnem cõmendationem ingenij euerteret, maius nomen in patronis fuisset, nõ erat abundans, non inops tamen, non ualde nitens: non planè horrida oratio, uox, gestus, et omnis actio sine lepôre. at inueniendis, componendisq; rebus mira accuratio, ut non facilè in ullo diligentiorem maioremq; cognouerim: sed eam ut citius ueteratoriam, quã oratoriam, diceres. hic si etiam in publicis causis probabatur, tamen in

priuatis illustriorem obtinebat locum. C. deinde Piso, statarius, & sermonis plenus orator, minimè ille quidem tardus in excogitando, ueruntamen uultu et simulatione, multo etiam acutior quàm erat, uidebatur. nam eius æqualem M. Glabrionem benè institutum aui Scæuolæ diligentia, socors ipsius natura, negligensq; tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in existimando admodũ prudens, toto genere perurbanus. Meus autẽ æqualis Gn. Pompeius, uir ad omnia summa natus, maiorẽ dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. erat oratione satis amplus, rem prudenter uidebat: actio uerò eius habebat & in uoce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem. Noster item æqualis D. Syllanus uictricus tuus, studij ille quidem habuit non multum, sed acuminis, & orationis satis. Q. Pompeius, A.F. qui Bithynicus dictus est, biennio quàm nos fortasse maior, summo studio dicendi, multaq; doctrina, incredibili labore atq; industria, quod scire possum: fuit enim mecum, et cum M. Pisone, cùm amicitia tùm studijs exercitationibusq; coniunctus. huius actio non satis commendabat orationem: in hac enim satis erat copiæ, in illa autem lepôris parum. Erat eius æqualis P. Antronius uoce peracuta atque magna, nec alia re ulla probabilis. (a) Et L. 187
Octauius Reatinus, qui cùm multas iam causas diceret, adolescens est mortuus: is tamen ad dicendum ueniebat magis audacter, quàm paratè. Et C. Stalenus qui se ipse adoptauerat, et de Staleno Aelium fecerat, feruido quodam & petulanti & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, et probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legi

bus & iudicio dedisset. Eodē tempore C.L. Cæpasij fratres fuerunt: qui multa opera ignoti homines, et repentini, quæstores celeriter facti sunt, oppidano quodam & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem uocalem præterijsse uideamur, C. Cosconium Calidianū, qui nullo acumine, eam tamen uerborū copiam, si quam habebat, præbebat populo cum multa concursatione, magnoq; clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Craßi quasi secūdarius. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumq; uel honori uel periculo seruire. His enim rebus infimo loco natus, & honores & pecuniam et gratiam consecutus, etiam in patronorū sine doctrina, sine ingenio aliquem numerum peruenerat. sed ut pugiles inexercitati, etiamsi pugnos et plagas Olympiorum cupidi ferre possunt: solem tamen sæpè ferre nō possunt: sic ille cum omni iam fortuna prosperè functus, labores etiam magnos excepisset, illius iudicialis anni seueritatem quasi solem non tulit. Tum Atticus: Tu quidem de fece, inquit, hauris, idq; iamdudum, sed tacebam: hoc uerò non putabam, te usque ad Stalenos & Antronios esse uenturum. Non puto inquam existimare te ambitione me labi, quippe de mortuis: sed ordinem sequens, in memoriam notam & æqualem necessariò incurro. Volo autem hoc perspici, omnibus conquisitis qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos: uerùm qui omnino nomen habuerunt, non ita multos fuisse. Sed ad sermonem institutum reuertamur, Titus Torquatus, Titi filius, et doctus uir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicendum satis solutus atque expeditus: cui si uita suppeditauisset,

sublato ambitu consul factus esset, plus facultatis habuit ad dicendum, quàm uoluntatis. Itaq; studio huic non satisfecit: officio uerò nec in suorum necessariorũ causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiã M. Pontidius *municeps noster multas priuatas causas actitauit, celeriter sanè uerba uoluens, nec hebes in causis: uel dicam plus etiam, quàm non hebes, sed efferuescens in dicendo stomacho sæpè, iracundiaq; uehementius, ut non cũ aduersario solùm, sed etiam (quod mirabile esset) cum iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio sæpè contenderet.* M. Messala *minor natu (b) quã nos nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere uerborum, prudens, acutus, minimè incautus, patronus in causis cognoscendis componendisq; diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumq; causarum.* Duo etiam Metelli Celer *&* Nepos, *nihil in causis uersati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant* populare *dicendi genus assecuti.* C. *autem* Lentulus Marcellinus, *nec unquam indisertus, & in consolatu pereloquens uisus est, non tardus sententijs, non inops uerbis, uoce canora facetus satis.* C. Memmius L. *filius perfectus literis, sed* Græcis: *fastidiosus sanè* Latinarũ: *argutus* orator, *uerbisq;* dulcis: *sed fugiens non modò* dicendi, *uerumetiã* cogitandi *laborem: tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriæ.* Hoc loco Brutus: *Quàm uellem, inquit, de his etiam oratorib. qui hodie sunt, tibi dicere luberet: & si de alijs minus, de duobus tamẽ, quos à te scio laudari solere,* Cæsare *&* Marcello. *audirem non minus lubenter, quàm audiui de ijs qui fuerũt. Cur tandem, inquam? an expectas quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt æquè noti ac mihi? Mihi mehercule, inquit,* Marcellus *satis est*

notus, Cæsar autē parū. illum enim sæpè audiui: hic, cùm ego iudicare iam aliquid possem, abfuit. Quid igitur de illo iudicas, quem sæpè audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quòd habiturus es similem tui? Næ ego, inquam, si ita est, uelim tibi eū placere quàm maximè. Atq; & ita est, inquit, & uehementer placet, nec uerò sine causa. nam & dicit: & omißis cæteris studijs, unum id egit, seseq; quotidianis commentationibus acerrimè exercuit. Itaq; & lectis utitur uerbis, & frequentibus, & splendore uocis, dignitate motus fit speciosum & illustre quod dicitur: Omniaq; sic suppetunt, ut ei nullam deesse uirtutem oratoris putem: maximeq; laudandus, qui hoc tempore ipso cùm liceat in hoc communi nostro & quasi fatali malo consoletur se, cùm conscientia optimæ mentis, tùm etiam usurpatione & renouatione doctrinæ. Vidi enim Mitylenis nuper uirum, atq; (ut dixi) uidi planè uirum. Itaq; cùm eum antea tui similem in dicendo uiderim, tū uerò nunc à doctißimo uiro, tibiq;, ut intellexi, amicißimo Cratippo instructū omni copia, multo uidebam similiorē. Hic ego: Etsi, inquam, de optimi uiri, nobisq; amicißimi laudibus lubenter audio: tamen incurro in memoriam communium miseriarum, quarum obliuionem quærens hunc ipsum sermonem produxi longius. Sed de Cæsare cupio audire, quid tandē Atticus iudicet. Et ille: Præclarè, inquit, tibi constas, ut de ijs qui nunc sunt, nihil uelis ipse dicere. & herclè si sic ageres, ut de ijs egisti qui iam mortui sunt, neminem ut prætermitteres, næ tu in multos Antronios & Stalenos
188 (a) incurreres. Quare siue hanc turbā effugere uoluisti, siue ueritus ne quis se aut præteritum, aut non satis laudatum queri poßit, de Cæsare tamen potuisti dicere:

præsertim cùm & tuũ de illius ingenio notißimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen Brute, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo existimatore sæpißimè audio, illũ omniũ ferè oratorũ Latinè loqui elegantißimè: nec id solùm domestica cõsuetudine, ut dudũ de Læliorũ & Mutiorũ familijs audiebamus. sed quanquã id quoq; credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa benè loquendi laus multis literis, & ijs quidẽ reconditis & exquisitis, summoq; studio et diligentia est cõsecutus: quin etiam in maximis occupationibus cùm ad te ipsum, inquit, in me intuens de ratione Latinè loquendi accuratißimè scripserit, primoq; in libro dixerit uerborũ delectũ originẽ esse eloquentiæ, tribueritq;, mi Brute, huic nostro, qui de me illo maluit quàm se dicere, laudẽ singularẽ. Nã scripsit his uerbis cùm hũc nomine esset affatus: Ac si cogitata præclarè eloqui possent, nonnulli studio & usu elaborauerunt, cuius te penè principẽ copiæ atq; inuentorem benè de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse, existimare debemus: hunc facilè et quotidianũ nouisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus: Amice, herculè, inquit, & magnificè te laudatũ puto, quẽ non solùm principẽ atq; inuentorem copiæ dixerit, quã erat magna laus, sed etiã benè meritũ de populi Rom. nomine et dignitate: quo enim uno uincebamur à uicta Græcia: id aut ereptũ illis est, aut certè nobis cũ illis communicatum. Hanc autẽ, inquit, gloriam testimoniumq; Cæsaris tuæ quidem supplicationi nõ solùm, sed triumphis multorũ antepono. Et rectè quidem, inquã, Brute, modò sit hoc Cæsaris iudicij, nõ beneuolẽtiæ testimonium plus enim certè attulit huic populo dignitatis,

quisquis est ille, si modò est aliquis qui nõ illustrauit modò, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quàm illi qui Ligurum castella expugnauerunt, ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphi. Verùm quidem si audire uolumus, omißis illis diuinis consilijs quibus sæpè constituta est imperatorum sapientia, salus ciuitatis, aut belli, aut domi, multò magis orator præstat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator: quis negat? sed tamen non metuo, ne mihi acclametis: est autem quòd sentias dicendi liber locus. Malim mihi L. Craßi unam pro M. Curio dictionem, quàm Castellanos triumphos duos. At plus interfuit reip. castellũ capiIgurũ, quàm benè defendi causam M. Curij. credo. Sed Atheniensium quoq; (b) plus interfuit firma tecta in domicilijs habere, quàm Mineruæ signũ ex ebore pulcherrimum: tamen ego me Phidiam esse mallem, quàm uel optimũ fabrum tignarium. quare nõ quantum quisq; prosit, sed quanti quisq; sit ponderandum est, præsertim cùm pauci pingere egregiè poßint, aut fingere: operarij autem aut baiuli deesse non poßint. Sed perge Pomponi de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidẽ, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris uides locutionem emendatam & Latinam, cuius penes quos laus adhuc fuit, nõ fuit rationis aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium. P. Scipionem: ætatis illius ista fuit laus tanquam innocentiæ, sic Latinè loquendi: non omnium tamen, nam illorum æquales Cæcilium & Pacuuium malè locutos uidemus. sed omnes tum ferè, qui nec extra urbem hanc uixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscauerat, rectè loquebantur: sed hanc certè rem deteriorem uetustas fecit, & Romæ, & in Græcia. Con=

fluxerunt enim & Athenas, et in hanc urbem multi in=
quinatè loquentes ex diuersis locis, quò magis expur=
gandus est sermo, & adhibenda quàm obtrusa ratio,
quæ mutari non potest, nec utendum prauißima consue
tudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello con=
sul fuit, pueri uidimus. Existimabatur benè Latinè, sed
literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minimè indo=
ctus, ut à te paulo est antè dictum: sed tamen suauitas uo
cis et lenis appellatio literarum, benè loquendi famam
confecerat. Cotta, quia se ualde dilatandis literis à simi=
litudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabatq; con=
trarium Catulo subagreste quiddam, planeq; subrusti=
cum, alia quidem quasi inculta et syluestri uia ad eandē
laudē peruenerat. Sisenna autē quasi emendator sermo=
nis usitati cū esse uellet, ne C. Ruscio quidem accusatori
deterreri potuit quò minus inusitatis uerbis uteretur.
Quidnam istuc est, inquit Brutus? aut quis est iste C. Ru
scius? Et ille fuit accusator, inquit, uetus: quo accusante
Chirtilium, Sisenna defendens, dixit quædam eius sputa
tilica esse crimina. Tū C. Ruscius: Circumuenior, inquit,
iudices, nisi subuenitis. Sisenna quid dicas nescio: metuo
insidias. sputatilica: quid est hoc? sputa quid sit scio, tili=
ca nescio. maximi risus: sed ille tamē familiaris meus re=
ctè loqui putabat esse, inusitatè loqui. Cæsar autē ratio=
nem adhibens, consuetudinē uitiosam et corruptā pura
& incorrupta consuetudine emendat. Itaq; cū ad hanc
elegantiam uerborum Latinorum, quæ etiamsi orator
non sis, & sis ingenuus ciuis Romanus, tamen necessa=
ria est, adiungit illa oratoria ornamenta dicendi, tùm ui
detur tanquam tabulas benè pictas collocare in bono lu- 189
mine (a) hanc cum habeat præcipuam laudem in com=

munibus,nõ uideo cui debeat cedere,splendidam quandam,minimeq; ueteratoriam rationẽ dicendi tenet, uoce,motu,forma etiam magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus: Orationes quidem eius mihi uehementer probantur,complureis autem legi. Atq; etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum, ualde quidem inquam probandos: nudi enim sunt,recti & uenusti,omni ornatu orationis tanquam ueste detracta.sed dum uoluit alios habere parata unde sumerent, qui uellent scribere historiam,ineptis gratum fortasse fecit, qui uolunt illa calamistris inurere, sanos quidem homines à scribendo deterruit. Nihil enim est in historia pura & illustri breuitate dulcius.Sed ad eos,si placet,qui uita excesserunt,reuertamur.C.Sicinius igitur Q. Pompeij illius,qui censor fuit,ex filia nepos,quæstorius mortuus est,probabilis orator: iam uerò etiam probatus ex hac inopia ad ornandum: sed ad inueniendum expedita Hermagoræ disciplina. ea dat rationes certas, & præcepta dicendi: quæ si minorem habent apparatum (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quasdam errare in dicendo non patientes uias. has ille tenens, & paratus ad causas ueniens, uerborũ non egens, ipsa illa cõparatione, disciplinaq; dicendi iam in patronorum numerum peruenerat.Erat etiam uir doctus in primis C.Vitellius Varro consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus.is cum post curulem ædilitatem iudex quæstionis esset,est mortuus.in quo fateor uulgi iudicium à iudicio meo dissensisse: nam populo nõ erat satis uendibilis,præceps quædã, & cùm idcirco obscura, quia peracuta,tùm rapida, & celeritate cæcata oratio: sed neq; uerbis aptiorem citò alium dixerim, neq; sen-

tentijs crebriorē. Præterea perfectus in literis, iurisq; ciuilis iā à patre Aculeone traditā tenuit disciplinā. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quē tu non tàm citò rhetorem dixisses, etsi non deerat oratio, quàm ut Græci dicunt πολιτικόν. Erāt in eo plurimæ literæ, nec eæ uulgares, sed interiores quædam, et reconditæ: diuina memoria, summa uerborum & grauitas & elegantia: atq; hæc omnia uitæ decorabat grauitas, & integritas. me quidem admodum delectabat etiā Triarij, in illa ætate plena literatæ senectutis oratio: quanta seueritas in uultu, quantū pondus in uerbis, quàm nihil non consideratum exibat ex ore? Tum Brutus Torquati & Triarij mentione commotus (utrunq; enim eorum admodum dilexerat) Næ ego, inquit, ut omittam cætera, quæ sunt innumerabilia, de istis duobus cū cogito, doleo nihil tuam perpetuam authoritatē de pace ualuisse. nā nec istos excellentes uiros, nec multos (b) alios præstanteis ciues resp. perdidisset. Sileamus, inquam, Brute de istis, ne augeamus dolorē. nam et præteritorū recordatio est acerba, & acerbior expectatio reliquorum. Itaq; omittamus lugere, et tantū quid quisq; dicendo potuerit, quoniā id quærimus, prædicemus. Sunt etiā ex ijs qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui & scriptitauit accuratè, cùm præsertim non esset orator, & egit multa constanter. Appius Claudius socer tuus, collega & familiaris meus. hic iam & satis studiosus, & ualde cùm doctus, tū etiam exercitatus orator: & cum auguraris, tum omnis publici iuris, antiquitatisq; nostræ benè peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latinè tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli consulares, quorum Publius ille nostrarum iniuriarum

ultor, author salutis, quicquid habuit, quantumcunque fuit, illud totum habuit è disciplina, instrumenta naturæ deerant: sed tantus animi splendor, et tanta magnitudo, ut sibi omnia quæ clarorum uirorum essent, non dubitaret asciscere, eaq; omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat fortis orator, si modò orator, sed cogitandi non ferebat laborem: uox canora, uerba non horrida sanè, ut plena esset animi & terroris oratio. Quæreres in iudicijs fortasse melius: in repub. quod erat, esse iudicares satis. Ne Titus quidē Posthumius contemnendus in dicendo. de repub. uerò nō minus uehemēs orator, quàm bellator fuit: effrenatus, & acer nimis, sed benè iuris publici leges atq; instituta cognouerat. Hoc loco Atticus: Putarē te, inquit, ambitiosum esse, si (ut dixisti) ij, quos iamdiu colligis, uiuerēt. Omnes enim cōmemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui, ut mihi imprudens M. Seruilium præterijsse uideare. Non inquā ego istuc ignoro Pomponi, multos fuisse qui uerbū nunquā in publico fecissent, cū melius aliquāto possent, quā isti oratores, quos colligo, dicere. Sed his cōmemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis primùm ex omni numero, quā non multi ausi sint dicere: deinde ex ijs ipsis quàm pauci fuerint laude digni. Itaq; ne hos quidē equites Romanos amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominiū Spoletinū, quo accusante defendi C. Corneliū, in quo & compositū dicendi genus, & acre, & expeditum fuit: T. Accium Pisaurensem, cuius accusationi respondi pro A. Cluentio, qui et accuratè dicebat, & satis copiose: eratq; præterea doctus Hermagoræ præceptis, quibus etsi ornamēta nō satis optima dicēdi, tamē ut hastæ uelitibus amentatæ sic apta quædā et parata singulis

causarum generibus argumenta tradūtur. Studio autem neminem nec industria maiore cognoui, quanquā ne ingenio quidem qui præstiterit, facilè (a) dixerim C. Pisoni 190 genero meo. nullum tempus illi unquā uacabat aut à forensi dictione, aut à cōmentatione domestica; aut à scribendo, aut à cogitando. Itaq; tantos processus efficiebat, ut euolare, non excurrere uideretur. Eratq; uerborum & delectus elegans, & apta & quasi rotunda constructio. Cumq; argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum: tùm concinnæ acutæq; sententiæ. gestusq; natura ita uenustus, ut ars etiam quæ non erat, et è disciplina motus quidam uideretur accedere. Vereor ne amore uidear plura, quàm fuerint in illo, dicere. quod non ita est: alia enim de illo maiora dici possunt: nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere uirtutis, quenquam eiusdem ætatis cum illo conferendum puto. Nec uerò M. Cælium prætereundum arbitror, quæcunq; eius in exitu uel fortuna, uel mens fuit: qui quandiu authoritati meæ paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra ciuium perditorum popularem turbulentamq; dementiam à senatu & à bonorum causa steterit constantius: quam eius actionem, multùm tamen & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta et perurbana commendabat oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eæq; omnes ex Reipub. contentione susceptæ: defensiones, etsi illa erant in eo meliora quæ dixi, non contemnendæ tamen, saneq; tolerabiles. hic cum summa uoluntate bonorum ædilis curulis factus esset, nescio quo modo discessu meo discessit à sese, ceciditq; postea, cùm eos imitari cœpit quos ipse peruerterat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui

non fuit orator unus è multis, potius inter multos propè singularis fuit. Ita reconditas exquisitasq; sententias mollis & pellucens uestiebat oratio. nihil tàm tenerum, quàm illius comprehensio uerborum: nihil tam flexibile, nihil quod magis ipsius arbitrio fingeretur: ut nullius oratoris æquè in potestate fuerit. quæ primū ita pura erat, ut nihil liquidius: ita liberè fluebat, ut nusquam adhæresceret: nullum nisi loco positum, & tanquam in uermiculato emblemate, ut ait Lucilius, structum uerbum uideres. nec uerò ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut in longius ductum. ac non propria uerba rerum, sed pleraq; translata: sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres. nec uerba hæc soluta, nec diffluentia, sed astricta numeris, non apertè, nec eodem modo semper, sed uariè dissimulanterque conclusis. Erant autem & uerborum & sententiarum illa lumina, quæ uocant Græci σχήματα, quibus tanquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio: qua de re agitur autem, illud quod multis locis in iurisconsultorum includitur formulis, & ubi esset, uidebat. Accedebat ordo (b) rerum plenus artis, actio liberalis, totumq; dicendi placidū & sanū genus. Quod si est optimum suauiter dicere, nihil est quod melius hoc quærendum putes. Sed cum à nobis paulò ante dictum sit, tria uideri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moueret: duo summè tenuit, ut et rē illustraret disserendo, & animos eorum qui audirent, deuinciret uoluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoueret atq; incitaret animos, quam plurimum pollere diximus. nec erat ulla uis atque contentio sine consilio, quòd eos quorum altior oratio, actioq; esset ardentior,

furere et bacchari arbitraretur: siue quòd natura non esset ita factus, siue quòd nõ consuesset, siue quòd non posset: hoc unũ illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit: si opus erat, defuit. Quinetiam memini, cùm in accusatione sua Quinto Gallio crimini dedisset, sibi eũ uenenũ parauisse, idq; à se esse deprehensum, seseq; chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rẽ deferre diceret, deq; eo crimine accuratè & exquisitè disputauisset, me in respondendo, cùm essem argumentatus, quantũ res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quòd ille cũ pestem capitis sui, cum indicia mortis se cõperisse manifestò, et manu tenere diceret: tam solutè egisset, tam leniter, tam oscitãter. Tu istuc M. Calidi nisi fingeres, sic ageres? præsertim cũ ista eloquentia alienorũ hominum pericula defendere acerrimè soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenijs elicere uoces & querelas solet, nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis (quod minimum est) nulla supplosio. itaq; tantum abfuit, ut inflãmares nostros animos, somnum isto loco uix tenebamus: sic nos summi oratoris uel sanitate, uel uitio, pro argumento ad diluendũ crimen usi sumus. Tũ Brutus: Atq; dubitamus, inquit, utrũ ista sanitas fuerit, an uitium? quis enim non fateatur, cùm ex omnibus oratoris laudibus longè ista sit maxima, inflammare animos audientium: & quocunq; res postulet modo, flectere: qui hac uirtute caruerit, id ei quod maximum fuerit, defuisse? Sit sanè ita, inquam: sed redeamus ad eum qui iam unus restat, Hortensium, tùm de nobismetipsis: quoniam id etiam Brute postulas, pauca dicemus. quanquam facienda mentio est, ut quidẽ mihi uidetur, duorum adole-

ſcentium, qui ſi diutius uixiſſent, magnam eſſent eloquentiæ laudem conſecuti. C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Rectè, inquam, arbitraris: quorum quidem alter quod uerisimile dixiſſet, ita facilè ſoluteq; uerbis uoluebat, ſatis interdũ acutas, crebras quidem certè ſententias, ut nihil poſſet
191 ornatius eſſe, nihil expeditius. Atq; hic (a) magiſtris parum inſtitutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: induſtriam nõ ſum expertus: ſtudiũ certè fuit. qui ſi me audire uoluiſſet, ut cœperat, honores quàm opes conſequi maluiſſet. Quidnã eſt, inquit, iſtuc? et quemadmodũ diſtinguis? Hoc modo, inquã: Cum honos ſit præmiũ uirtutis, iudicio ſtudioq; ciuium delatũ ad aliquem: qui eum ſententijs, qui ſuffragijs adeptus eſt, is mihi et honeſtus, et honoratus uidetur. Qui autem occaſione aliqua etiam inuitis ſuis ciuibus nactus eſt imperium, ut ille cupiebat, hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto: quæ ſi ille audire uoluiſſet, maxima cum gratia et gloria ad ſummam amplitudinẽ perueniſſet, aſcendens gradibus magiſtratuum, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores uiri. Quæ quidem etiam cum P. Craſſo, M. F. cum initio ætatis ad amicitiam ſe meam contuliſſet, ſæpè egiſſe me arbitror, cùm eum uehementer hortarer, ut eam laudis uiam rectiſsimam eſſe duceret, quam maiores eius ei tritam reliquiſſent. Erat enim cùm inſtitutus optimè, tùm etiam perfectè planeq; eruditus: ineratq; & ingenium ſatis acre, & orationis non inelegans copia: præterea q; ſine arrogantia grauis eſſe uidebatur, & ſine ſegnitia uerecundus. ſed hunc quoque abſorbuit æſtus quidam inſolitæ adoleſcentibus gloriæ: qui quia nauarat miles operam imperatori, imperatorem ſe ſtatim eſſe

cupiebat, cui muneri mos maiorum ætatem certam, sortem incertam reliquit. Ita grauißimo suo casu dum Cyri et Alexandri similis esse uoluit, qui suũ cursum transcurrerant, & L. Craßi, et multorum Crassorum inuentus est dißimilimus. Sed ad Caluum, is enim nobis erat propositus, reuertamur: qui orator fuisset, cùm literis eruditior quàm Curio, tùm etiam accuratius quoddam dicendi et exquisitius afferebat genus: quod quanquam scienter eleganterq; tractabat, nimium tamen inquirens in se, atq; ipse sese obseruans, metuensq; ne uitiosum colligeret, etiam uerum sanguinem deperdebat. Itaque eius oratio nimia religione attenuata, doctis & attentè audientibus erat illustris: à multitudine autem & à foro, cui nata eloquentia est, deuorabatur. Tum Brutus: Atticum se, inquit, Caluus noster dici oratorem uolebat. inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequebatur. Dicebat, inquam, ita: sed & ipse errabat, et alios etiam errare cogebat. nam si quis eos qui nec ineptè dicunt, nec odiose, nec putidè, Atticè putat dicere: is rectè, nisi Atticum, probat neminem. Insulsitatem enim, & insolentiam, tanquam insaniam quandam orationis odit: sanitatem autem et integritatem, quasi religionem & uerecundiam oratoris probat. hæc omniũ debet oratorum eadem esse sententia. Si autem ieiunitatem (b) et siccitatem, & inopiam, dummodò sit polita, dum urbana, dum elegans in Attico genere ponit: hoc rectè duntaxat: sed quia sunt in Atticis alia meliora, uideat, ne ignoret & gradus & dißimilitudines, & uim & uarietatem Atticorum. Atticos, inquit, uolo imitari. quos? nec enim est unum genus: nam quid est tàm dißimile, quàm Demosthenes & Lysias? quàm idem et Hyperides? quàm

omnium horum Aeschines? quem igitur imitaris: si aliquem, cæteri ergo Atticè non dicebant. si omneis, quî potes? cùm sint ipsi dißimillimi inter se. In quo illud etiã quæro, Phalereus ille Demetrius Atticè ne dixerit? Mihi quidẽ ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ uidentur. At est floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quàm Lysias. natura quædam aut uoluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus dißimiles inter se, sed Attici tamen, quorũ Charisius multarum orationum quas scribebat alijs, cum cupere uideretur imitari Lysiam. Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, & orationes scripsit aliquot, & earum rerum historiam, quæ erat Athenis ipsius ætate gestæ, non tàm historico quàm oratorio genere perscripsit. At Charisij uult Hegesias esse similis, isq; se ita putat Atticum, ut ueros illos præ se penè agresteis putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorum similes esse uolumus. optimè. Sunt ne igitur ij Attici oratores? quis negare potest? hos imitamur. quomodo? qui sunt & inter se dißimiles, & aliorum. Thucydidem, inquit, imitamur: optimè. si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronunciator sincerus, et grandis etiam fuit, hoc forense concertatorium iudiciale non tractauit genus. Orationes autem, quas interposuit (multæ enim sunt) eas ego laudare soleo: imitari neque poßim, si uelim: nec uelim fortasse, si poßim. ut si quis falerno uino delectetur, sed eo nec ita nouo, ut proximis consulibus natum uelit: nec rursus ita uetere, ut Opimium, aut Anitium consulem quærat. Atqui eæ notæ sunt optimæ. credo, sed

nimia uetustas nec habet eam quam quærimus suauita-
tem, nec est iam sanè tolerabilis. Num igitur qui hoc sen-
tiat, si is potare uelit, de dolio sibi hauriendum putet?
minimè, sed quandam sequatur ætatem: sic ego istis cen-
suerim & nouam istam, quasi de musto ac lacu feruidam
orationem fugiendam: nec illam præclaram Thucydidis
nimis ueterem tanquam Anitianam notam persequen-
dã. Ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo ma-
turior fuisset, & mitior. Demosthenem igitur imitemur.
O dij boni, quid quasi nos aliud agimus, aut (a) quid a- 192
liud optamus? at non assequimur: isti enim uidelicet At-
tici nostri, quod uolunt assequuntur. ne illud quidem in-
telligunt, non modò ita memoriæ proditum esse, sed ita
necesse fuisse, cùm Demosthenes dicturus esset, ut concur-
sus audiendi causa ex tota Græcia fierent. At cũ isti At-
tici dicunt, non modò à corona (quod est ipsum misera-
bile) sed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare si an-
gustè et exiliter dicere est Atticorum, sint sanè Attici, sed
in comitium ueniant, ad stantem iudicem dicant: subsel-
lia grandiorem & pleniorem uocem desiderant. Volo
hoc oratori contingat, ut cùm auditum sit eum esse di-
cturum, locus in subsellijs occupetur, compleatur tribu-
nal, gratiosi scribæ sint in dando & cedendo loco, coro-
na multiplex, iudex erectus, cũ surgit is qui dicturus sit,
significetur à corona silentium: deinde crebræ assensio-
nes, multæ admirationes, risus cùm uelit, cùm uelit fle-
tus, ut qui hæc procul uideat, etiam si quid agatur, ne-
sciat, at placere tamen & in scena esse Roscium intelli-
gat. Hæc cui contingant, eum scito Atticè dicere: ut de
Pericle audiuimus, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de
ipso quidem Demosthene maximè. Sin autem acutum,

prudens, & idem syncerum & solidum, & excitatum genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio utuntur: et hoc proprium esse Atticorum uolunt, rectè laudant. Est enim in arte tanta, tamq; uaria, etiam huic minutæ subtilitati locus, ita fiet ut non omnes qui Atticè, ijdem benè: sed ut omnes qui benè, ijdem etiam Atticè dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sanè quidem, inquit Brutus: quanquam ista mihi tua fuit periucunda à proposita oratione digreßio. Tum Atticus: Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc quoniam ad perorandum spectare uidetur sermo tuus, dicam opinor quod sentio. Tu uerò, inquam, Tite. Tum ille; Ego, inquit, ironiam illam quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Aeschinis libris utitur, facetam & elegantem puto. Est enim & minimè inepti hominis & eiusdem etiam faceti, cùm de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere: eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant. ut apud Platonem Socrates in cœlum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros: se autem omnium rerum inscium fingit, & rudem. decet hoc nescio quo modo illum. nec Epicuro qui id reprehendit, assentior, sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, cùm qualis quisque orator fuisset, exponeres: uide quæso, inquit, ne tàm reprehendenda (b) sit ironia, quàm in testimonio. Quorsum, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primùm, inquit, ita laudauisti quosdã oratores, ut imperitos poßis in errorem inducere. Equidẽ in quibusdam risum uix tenebam, cùm Attico Lysiæ Catonem nostrum comparabas, magnum me hercule hominem, uel potius

ſummum & ſingularem uirum, nemo dicet ſecus, ſed oratorem, ſed etiam Lyſiæ ſimilem, quo nihil poteſt eſſe pictius, bella ironia ſi iocaremur: ſin aſſeueramus, uide ne religio nobis tam adhibenda ſit, quàm ſi teſtimonium diceremus. Ego enim Catonem tuum, ut ciuem, ut ſenatorem, ut imperatorem, ut uirum deniq; cùm prudentia & diligentia, tùm omni uirtute excellentem probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, ualde laudo: ſignificant enim quandam formã ingenij, ſed admodum impolitam, & planè rudem. Origines uerò cũ omnibus oratoris laubibus refertas diceres, et Catonẽ cũ Philiſto & Thucydide cõparares: Brutó ne id cenſebas, an mihi probaturũ? quos enim ne è Græcis quidẽ quiſquã imitari poteſt, ijs tu cõparas hominẽ Tuſculanũ, nondũ ſuſpicantẽ quale eſſet copioſe et ornatè dicere. Galbam laudas, ſi ut illius ætatis principem, aſſentior: ſic enim accepimus. ſin ut oratorẽ, cedò quæſo orationes (ſunt enim) & dic hunc, quẽ tu plus quàm te amas, Brutum uelle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paulũ hìc tibi aſſentior, modò ita laudes, ut antiquas; quòd item de Africano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quicquã poſſe dulcius. addis etiam neſcio quid anguſtius. nomine nos capi ſummi uiri, uitæq; elegantiſsimæ uerißimis laudib. remoue hæc, ne iſta dulcis oratio ita ſit abiecta, ut eam aſpicere nemo uelit. Carbonẽ in ſummis oratoribus habitum ſcio, ſed cùm in cæteris rebus, tùm in dicendo ſemper, quoniam nihil eſt melius, id laudari, qualecunq; eſt, ſolet. Dico idem de Gracchis: etſi de eis ea ſunt à te dicta, quibus ego aſſentior. omitto cæteros, uenis ad eos in quibus iam perfectam putas eſſe eloquentiam, quos ego audiui ſine controuerſia magnos oratores,

Crassum & Antonium. de horum laudibus tibi prorsus assentior: sed tamen non isto modo, ut Polycleti Doryphorum sibi Lysippus aiebat, sic tu suasionem legis Seruiliæ tibi magistram fuisse. hæc germana ironia est. cur ita sentiam, non dicam, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur quæ de ijs ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpitio, quæ modò de Cælio dixeris: ij enim fuerunt certè oratores: quanti autem & quales, tu uideris. nam illud minus curo quod congeßisti operarios omneis, ut mihi uideantur mori uoluisse nonnulli, ut à te in oratorum numerum referrentur. Hæc cùm ille dixisset, Longi sermonis initium depulisti, inquam, Attice: remq́; cōmouisti noua (a) disputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Voluendi enim sunt libri cùm aliorum, tùm in pri-
193 mis Catonis: intelliges nihil illius lineamentis, nisi corū pigmentorū quæ inuenta nondum erant, florem & colorem defuisse. Nam de Craßi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere: alium, ut arbitror, neminem. nec in hoc ironiam duxeris esse, quòd eam orationem mihi magistram fuisse dixerim. Nam & si tu melius existimare uideris de ea, si quam nunc habemus, facultate: tamen adolescentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. quòd autem plures à nobis nominati sunt, eò pertinuit (ut paulò antè dixi) quòd intelligi uolui in eo cuius omnes cupidißimi essent, quā pauci digni nomine euaderēt. Quare εἴρωνα me, ne, si Africanus quidem fuit (ut ait in historia sua C. Fannius) existimari uelim. Vt uoles, inquit Atticus. Ego enim nō alienū à te putabam, quod & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus de isto postea: Sed tu, inquit, me intuens orationes nobis ueteres explicabis? Ve-

rò,inquam,Brute,ſed in Cumano, aut in Tuſculano aliquando, ſi modò licebit, quoniam utroq; in loco uicini ſumus. Sed iam ad id unde digreßi ſumus reuertamur. Hortenſius igitur cùm admodum adoleſcens orſus eſſet in foro dicere, celeriter ad maiores cauſas adhiberi cœptus eſt:quanquam inciderat in Cottæ & Sulpitij ætatem,qui annis decem maiores,excellente tùm Craſſo & Antonio deinde Philippo,pòſt Iulio:cum ijs ipſis dicendi gloria comparabatur. Primùm memoria tanta, quantam in uiro cognouiſſe me arbitror,ut quæ ſecū cōmentatus eſſet, ea ſine ſcripto uerbis eiſdem redderet quibus excogitauiſſet:hoc adiumento ille tanto ſic utebatur, ut ſua & commenta & ſcripta, & nullo referente,omnia aduerſariorum dicta meminiſſet. Ardebat autē cupiditate ſic,ut in nullo unquam flagrantius ſtudiū uiderim. nullum enim patiebatur eſſe diem,quin aut in foro diceret,aut meditaretur extra forum. Sæpißimè autē eodem die utrunq; faciebat, attuleratq; minimè uulgare genus dicendi:duas quidē res quas nemo alius, partitiones quibus de rebus dicturus eſſet,et collectiones:memor et quæ eſſent dicta contrà, quæq; ipſe dixiſſet. Erat in uerborū ſplendore elegans,compoſitione aptus,facultate copioſus: eaq; erat cùm ſummo ingenio, tū exercitationibus maximis conſecutus. rem cōplectebatur memoriter,diuidebat acutè, nec prætermittebat ferè quicquam quod eſſet in cauſa aut ad confirmandum,aut ad refellendum. uox canora & ſuauis: motus & geſtus etiam plus artis habebat quàm erat oratori ſatis. Hoc igitur floreſcente, Craſſus eſt mortuus,Cotta pulſus,iudicia intermiſſa bello,nos in forū uenimus.Erat Hortenſius (b) in bello primo anno miles,altero tribunus militū, Sulpitius legatus

aberat, etiam M. Antonius, exercebatur una lege iudicium Varia, cæteris propter bellum intermißis: qui frequentes aderant, quanquã pro se ipsi dicebant, oratores nõ illi quidem principes L. Memmius et Q. Pompeius: sed oratores tamen, teste diserto uterq; Philippo, cuius in testimonio contentio & uim accusatoris habebat, & copiam. Reliqui qui tùm principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieq́; ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus pleb. tunc C. Curio, quanquam is quidem silebat, ut erat semel à concione uniuersa relictus. Q. Metellus Celer non ille quidem orator, sed tamen non infans: diserti autem Qu. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius, & ij quidem habitabant in rostris. C. etiam Iulius, ædilis curulis quotidie ferè accuratas conciones habebat: sed me cupidißimum audiendi primus dolor percußit, Cotta cum est expulsus. reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar, quotidieq́; & scribens & legens & commentans, oratorijs tantùm exercitationibus contentus non eram. Iam consequente anno Qu. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem iuris ciuilis studio multum operæ dabam Qu. Scæuolæ P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo studiosos audiendi docebat. Atq; huic anno proximus Sylla consule & Pompeio fui: tum P. Sulpitij in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitùs cognouimus, eodemq́; tempore cum princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugißet, Romamq́; uenißet, totũ ei me tradidi, admirabili quodã ad philosophiã studio cõcitatus, in quo etiã cõ nor. bar a tentius,

& si rerum ipsarum uarietas & magnitudo summa me delectatione retinebat: sed tamē sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum uidebatur. Occiderat Sulpitius illo anno; tresq; proximi trium ætatum oratores erant crudelißimè interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Iulius. Eodem anno etiā Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori summo causarum, & magistro. Hæc etsi uidētur esse à proposita ratione diuersa, tamen idcirco à me proferuntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam uoluisti, Brute, poßis: nam Attico hæc nota sunt, & uidere quemadmodū simus in spacio Q. Hortensium ipsius uestigijs persecuti. Triennium ferè fuit urbs sine armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga (nam aberant etiā adolescentes M. Crassus, & Lentuli duo) primas in causis agebat Hortensius, magis magisq; quotidie probabatur Antistius. (a) Piso sæpè dicebat, minus sæpè Pomponius, rarò Carbo, semel aut iterum Philippus. At uerò ego hoc tempore omni, noctes & dies, in omniū doctrinarum meditatione uersabar. Eram cum Stoico Diodoro, qui cùm habitauisset apud me, cumq; uixisset, nuper est domi meæ mortuus, à quo cùm in alijs rebus, tū studiosißimè in dialectica exercebar, quæ quasi cōtracta et astricta eloquentia putanda est: sine qua etiam tu, Brute, iudicauisti te illā iustam eloquentiam, quā dialecticā dilatatam esse putant, consequi nō posse. Huic ego doctori, & eius artibus uarijs atq; multis, ita tamen eram deditus, ut ab exercitationibus oratorijs nullus dies uacuus esset. Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) sæpè cū M. Pisone & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: idq; faciebam multum etiam Latinè, sed Græcè sæpius,

194

uel quòd Græca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latinè dicendi afferebat, uel quòd à Græcis summis doctoribus, nisi Græcè dicerem, neq; corrigi poßim, neq; doceri. Tumultus interim pro recuperanda repub. & crudelis interitus oratorũ triũ, Scæuolæ, Carbonis, Antistij: reditus Cottæ, Curionis, Craßi, Lentulorum, Pompeij leges & iudicia constituta, recuperata respublica: ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati: tùm primùm nos ad causas & priuatas & publicas adire cœpimus, non ut in foro disceremus, quod plerię; fecerunt, sed ut quantum nos efficere potuissemus, docti in forũ ueniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam: dictatore enim Sylla legatus ad senatum de Rhodiorũ præmijs uenerat. Itaq; prima causa publica pro Sexto Roscio dicta, tantũ commendationis habuit, ut nonulla esset quæ non nostro digna patrocinio uideretur: deinceps inde multæ quas nos diligenter elaboratas, etiam quàm elucubratas afferebamus. nunc quoniam totum me non næuo aliquo aut crepundijs, sed corpore omni uideris uelle cognoscere, complectar nonnulla etiam quæ fortasse uideantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum, qui habitus & quæ figura non procul abesse putatur à uitæ periculo, si acedit labor & laterum magna contentio. Eoq; magis hoc eos quibus eram carus, cõmouebat, quòd omnia sine remissione, sine uarietate, ui summa uocis & totius corporis contentione dicebam. Itaq; cùm me & amici & medici hortarentur ut causas agere desisterem, quoduis potius periculum mihi adeunndum quàm à sperata dicendi

gloria discedendum putaui. Sed cũ censerem remißione & moderatione (b)uocis,& commutato genere dicendi me & periculum uitare posse, & temperatius dicere, ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaq; cùm essem biennium uersatus in causis, & iam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus. Cùm uenissem Athenas, sex menses cum Antiocho ueteris Academiæ nobilißimo et prudentißimo philosopho fui: studiumq́; philosophiæ nunquam intermissum, à primaq́; adolescentia cultum, & semper auctũ, hoc rursus summo authore & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum ueterẽ, et non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebã. pòst à me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibus cum exercebar, ipsis lubentibus: quorũ erat princeps Menippus Stratonicensis, meo iudicio tota Asia illis temporibus disertißimus, & si nihil habere molestiarum nec ineptiarum Atticorum est: hic orator in illis numerari rectè potest. Aßiduißimè autẽ mecum fuit Dionysius Magnes: erat etiã Aeschilus Gnidius, Adramittenus Xenocles: hi tùm in Asia rhetorum principes numerabantur. quibus non contentus, Rhodum ueni, meq́; ad eundem quem Romæ audiueram Molonem applicaui, cùm actorem in ueris causis scriptoremq́; præstantem, tùm in notandis animaduertendisq́; uitijs, & instituendo docendoq́; prudentißimum. Is dedit operam, si modò id consequi potuit, ut nimis redundantes nos & superfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate & licentia reprimeret, & quasi extra ripas diffluentẽ coerceret. Ita recepi me biennio pòst, non modò exercitatior, sed propè

mutatus. Nam & contentio nimia uocis reciderat, &
quasi referbuerat oratio, lateribusq; uires & corporis
mediocris habitus accesserat. Duo tũ excellebãt orato-
res qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta et Hor
tensius, quorum alter remissus & lenis, & proprijs
uerbis comprehendens solutè & facilè sententiam: al-
ter ornatus, acer, & nõ talis qualem tu eum, Brute, iam
deflorescentem cognouisti, sed uerborum & actionis ge-
nere commotior. Itaque cum Hortensio mihi magis
arbitrabar rem esse, quòd & dicendi ardore eram pro-
pior, & ætate cõiunctior. Etenim uiderã in ijsdem cau-
sis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cum
Cotta princeps adhibitus esset: priores tamẽ agere par-
tes Hortensium. acrem enim oratorem, incensum, & a-
gentem, & canorum, concursus hominũ foriq; strepitus
desiderat. Vnum igitur annũ cùm rediissemus ex Asia,
causas nobileis egimus, cùm quæsturã nos, consulatum
195 Cotta, ædilitatẽ peteret Hortensius: interim me quæsto-
rem Siciliensis excepit annus. Cotta ex cõsulatu est (a)
profectus in Galliam. princeps & erat & habebatur
Hortensius. Cùm autẽ anno pòst è Sicilia me recepissem,
iam uidebatur illud in me, quicquid esset, esse perfectũ,
& habere maturitatẽ quandam suam. Nimis multa ui-
deor de me, ipse præsertim: sed omni huic sermoni pro-
positũ est, non ut ingenium & eloquentiam meã perspi
cias, unde longè absum, sed ut laborem & industriam.
Cùm igitur essem in plurimis causis & in principibus
patronis quinquennium ferè uersatus: tum in patroci-
nio Siciliensi maximè in certamen ueni designatus ædi-
lis cũ designato consule Hortensio. Sed quoniam omnis
hic sermo noster non solùm enumerationem oratoriam,

uerumetiam præcepta quædã desiderat, quid tanquam notandum & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter licet dicere. Nam is post consulatum (credo quòd uideret ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos qui consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incensus, atq; in omnium rerum abundantia uoluit beatius, ut ipse putabat, remißius certè uiuere, primus & secundus annus & tertius tantum, quasi de picturæ ueteris colore detraxerit, quantum non quiuis unus ex populo, sed existimator doctus et intelligens posset cognoscere. Longius autem procedens, & in cæteris eloquentiæ partibus, tùm maximè in celeritate & continuatione uerborum adhærescens, sui dißimilior uidebatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus, cùm omni genere exercitationis, tùm maximè stylo nostrum illud quod erat, augere quantumcunq; erat. Atque (ut multa omittam) in hoc spacio, & in ijs post ædilitatem annis, & prætor primus, & incredibili populari uoluntate sum factus. Nam cùm propter aßiduitatem in causis, & industriam, tùm propter exquisitius & minimè uulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi nouitate conuerteram. Nihil de me dicam: dicam de cæteris quorum nemo erat qui uideretur exquisitius quàm uulgus hominum studuisse literis: quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur. nemo qui philosophiam complexus esset, matrem omnium benefactorum beneq; dictorum: nemo qui ius ciuile didicisset, rem ad priuatas causas, & ad oratoris prudentiam maximè necessariam. nemo qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletißimos testes exci-

taret. nemo qui breuiter, arguteq; incluso aduersario, laxare iudicum animos, atq; à seueritate paulisper ad hilaritatem, risumq; traduceret. nemo qui dilatare posset, atque à propria ac definita disputatione hominis ac temporis, ad communem quæstionem uniuersi generis orationem traduceret. nemo qui (b) delectandi gratia digredi parumper à causa, nemo qui ad iracundiam magnopere iudicem, nemo qui ad fletum posset adducere. nemo qui animum eius (quod unũ est oratoris maximè proprium) quocunq; res postularet, impelleret. Itaq; cũ iam penè euanuisset Hortensius, & ego anno meo sexto autem post illum consulem consul factus essem, reuocare se ad industriam cœpit: ne cùm pares honore essemus, aliqua re superiores uideremur. Sic duodecim post meũ consulatum annos in maximis causis, cùm ego mihi illũ, sibi me ille anteferret, coniunctissimè uersati sumus: consulatusq; meus, qui illum primò leuiter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarũ, quas ille admirabatur, laude coniunxerat. Maximè uerò perspecta est utriusq; nostrũm exercitatio paulò antequam perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subitò, & obmutuit: cum lege Pompeia ternis horis ad dicendũ datis ad causas simillimas inter se, uel potius easdem noui ueniebamus quotidie: quibus quidẽ causis tu etiã, Brute, præstò fuisti, complureisq; & nobiscum et solus egisti: ut qui nõ satis diu uixerit Hortensius, tamen hunc cursum cõfecerit, annis ante decem causas agere cœpit, quàm tu es natus: idẽ quartosexagesimo anno perpaucis ante mortem diebus unà tecũ socerũ tuum defendit Appium. Dicendi aũt genus quod fuerit in utrôq; orationes utriusq; etiam posteris nostris indicabunt. Sed si quærimus, cur

adolescens magis floruerit dicendo quàm senior Horten-
sius, causas reperiemus uerißimas duas: primùm, quòd
genus erat orationis Asiaticum, adolescentiæ magis con-
cessum quàm senectuti. Genera autem Asiaticæ dictio-
nis duo sunt. Vnum sententiosum & argutum, senten-
tijs non tàm grauibus & seueris quàm concinnis et ue-
nustis, qualis in historia Timæus: in dicendo autem pue-
ris nobis Hierocles Alabandæus: magis etiam Menecles
frater eius fuit, quorũ utriusq; orationes sunt in primis,
ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud aũt genus est non
tàm sententijs frequentatum, quàm uerbis uolucre atq;
incitatũ: quali est nunc Asia tota, nec flumine solùm ora-
tionis, sed etiam exornato et faceto genere uerborum: in
quo fuit Aeschylus Gnidius, & meus æqualis Milesius
Aeschines. In ijs erat admirabilis orationis cursus, orna-
ta sententiarum concinnitas non erat. Hæc autem (ut di-
xi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus, in seni-
bus grauitatem non habent. Itaq; Hortensius utrôq; ge-
nere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim
& Meneclium illud studium crebrarum uenustarumq;
sententiarum: in quibus, ut in illo Græco, sic in hoc erant
quædã magis uenustæ dulcesq; sententiæ quàm aut ne-
cessariæ, aut interdum utiles. Et erat oratio cùm incita-
ta (a) et uibrans, tùm etiam accurata et polita. Non pro- 196
bantur hæc senibus. sæpè uidebam cùm irridentem, tùm
etiam irascentem & stomachantem Philippum: sed mi-
rabantur adolescentes, multitudo mouebatur. Erat ex-
cellens iudicio uulgi, et facilè primas tenebat adolescens.
Etsi enim genus illud dicẽdi authoritatis habebat parũ,
tamen aptũ esse ætati uidebatur: et certè quòd et ingenij
quædã forma lucebat, et exercitatione perfecta erat, uer-

borumq; astricta comprehensio, summã hominũ admirationem excitabat. Sed cùm iam honores & illa senior authoritas grauius quiddã requirerent, remanebat idem, nec decebat idem: quodq; exercitationem, studiumq; dimiserat quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritasq; sententiarum pristina manebat: sed ea uestitu illo orationis, quo consueuerat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit: quàm placuisset, si illũ flagrantem studio et florentem facilitate audire potuisses. Tum Brutus: Ego uerò, inquit, & ista quæ dicis uideo qualia sint, & Hortensium magnũ oratorem semper putaui, maximeq; probaui pro Messala dicentem, cùm tu abfuisti. Sic ferũt, inquam: idq; declarat totidem, quot dixit (ut aiunt) scripta uerbis oratio. Ergo illo Crasso cõsule, et Scæuola, usq; ad Paulum & Marcellum consules floruit: nos in eodẽ cursu fuimus à Sylla Dictatore ad eosdem ferè consules. Sic Qu. Hortensij uox extincta fato suo est, nostra publico. Melius quæso ominare, inquit Brutus. Sit sanè, ut uis, inquam, & id non tàm mea causa quàm tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non uidit, cùm fierent, quæ prouidit futura. Sæpè enim inter nos impendentes casus defleuimus, cùm belli ciuilis causas in priuatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico consilio esse exclusam uideremus. sed illum uidetur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miserijs quæ consecutæ sunt, morte uindicasse. Nos autem, Brute, quoniam post Hortensij clarißimi oratoris mortem orbæ eloquentiæ quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eam septam liberali custodia: & hos ignotos atq; impudentes procos repudiemus: tueamurq; ut adultam uirginẽ castè, et ab armatorũ impetu

quantum possumus prohibeamus. Equidem etsi doleo me in uitam paulò serius tanquam in uiam ingressum, priusquam confectũ iter sit, in hanc Reipub. noctem incidisse: tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suauißimis literis, quibus me forti animo esse oportere censebas: quòd ea geßissem quæ de me etiam, me tacente, ipsa loquerentur, mortuóq; uiuerent. Quæ si rectæ essent, saluti Reip. sin secus, interitu ipso testimonium meorũ de Repub. consiliorum darent. sed in te intuens, Brute, (b) doleo, cuius in adolescentiam per medias laudes, quasi quadrigis uehentem transuersa incurrit misera fortuna Reipub. hic me dolor tangit, hæc me cura solicitat, & hunc mecum socium eiusdem & amoris & iudicij. Tibi fauemus, te tua frui uirtute cupimus, tibi optamus eam Rempub. in qua duorũ generum amplißimorum renouare memoriam, atq; augere poßis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum, tu illûc ueneras unus qui non linguam modò acuisses exercitatione dicendi: sed & ipsam eloquentiam locupletauisses grauiorum artium instrumento, & iisdem artibus decus omne uirtutis cũ summa eloquentiæ laude iunxisses. Ex te duplex nos afficit solicitudo, quòd & ipse Rep. careas, et illa te. Tu tamen etsi cursum ingenij tui, Brute, premit hæc importuna clades ciuitatis: contine te in tuis perennibus studijs, & effice id quod iam propemodum, uel planè potius effeceras: ut te eripias ex ea quam ego congeßi in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non posses, accersiuisti ex urbe ea quæ domus est semper habita doctrinæ, numerari in uulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes,

uir longè eloquentißimus Græciæ? Quid illa uetus Academia, atque eius hæres Aristus, hospes & familiaris meus: siquidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? nonne cernimus uix singulis ætatibus binos oratores laudabileis constitisse? Galba fuit inter tot æquales unus excellens: cui, quemadmodum accepimus, & Cato sedebat senior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo. Nam Gracchi in concionibus multo faciliore & liberiore genere dicendi, quorum tamen ipsorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondũ fuit, Antonius, Crassus: pòst Cotta, Sulpitius, Hortensius. nihil dico amplius. tantùm dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, ✱ si operosa est concursatio magis opportunorum.

M. T. CICERONIS

AD M. BRVTVM

Orator.

(a)

197

TRVM difficilius aut maius esset, negare tibi sæpius idem roganti, an efficere id quod rogares, diu multumq́; , Brute, dubitaui. Nam & negare ei quem unicè diligerem, cuiq; me charißimum esse sentirem, præsertim & iusta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi uidebatur: & suscipere tantam rem, quantam non modò facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar esse eius qui uereretur reprehensionem doctorum atq; pruden-

tium. Quid enim est maius quàm cùm tanta sit inter oratores bonos dißimilitudo, iudicare quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me sæpius rogas, aggrediar, non tàm perficiundi spe, quàm experiundi uoluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari à te prudentiam meam, quàm si id non fecerim, beneuolentiam. Quæris igitur, idq; iam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maximè, & quale mihi uideatur illud cui nihil addi poßit, quod ego summum & perfectißimum iudicem. In quo uereor ne si id quod uis effecero, eumq; oratorem quem quæris expressero, tardem studia multorum: qui desperatione debilitati, experiri id uolent quod se assequi posse diffidant. Sed par est omneis omnia experiri, qui res magnas & magnopere expetendas concupiuerunt. Quòd si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenij uis, fortè deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum quem poterit: prima enim sequentem, honestum est in secundis tertijsq; consistere. An in poëtis, non Homero soli locus est (ut de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro: sed horum uel secundis, uel etiam infra secundos. Nec uerò Aristotelem in philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia & copia, cæterorum studia restinxit. Nec solùm ab optimis studijs excellentes uiri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis remouerūt, qui aut Hyalisi, quem Rhodi uidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulachro Iouis Olympij, aut Doriphori statua deterriti, reliqui minus exper-

ti sunt quid efficere, aut quò progredi possent. Quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusq; genere laus, ut cùm summa miraremur, (b) inferiora tamen probaremus. In oratoribus uerò Græcis quidem admirabile est, quantum inter omneis unus excellat. Attamen cùm esset Demosthenes, multi oratores magni & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est cur eorũ qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neq; illud ipsum quod est optimum, desperandum est: & in præstantibus rebus magna sunt ea quæ sunt optimis proxima. Atq; ego in summo oratore fingendo talem informabo qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro quis fuerit: sed quid illud, quo nihil poßit esse præstantius, quod in perpetuitate dicendi non sæpè, atque haud scio an unquam: in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo nõ pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo quasi imago ẽxprimatur, quod neq; oculis, neque auribus, neq; ullo sensu percipi potest, cogitatione tantũ et mente complectimur. Itaque & Phidiæ simulachris, quibus nihil in illo genere perfectius uidemus, & his picturis quas nominaui, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec uerò ille artifex cùm faceret Iouis formam, aut Mineruæ, contemplabatur aliquem è quo similitudinẽ duceret: sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaq; defixus, ad illius similitudinem artem & manum dirigebat. Vt igitur in formis & figuris est aliquid perfectum & excellens, cuius ad excogitatam speciem imitando referuntur

ea quæ sub oculos ipsa non cadunt: sic perfectæ eloquentiæ speciem animo uidemus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat ideas ille, non intelligendi solùm, sed etiam dicendi grauißimus author et magister Plato: easq; gigni negat, & ait semper esse, ac ratione & intelligentia contineri: cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse uno & eodem statu. Quicquid est igitur de quo ratione & uia disputetur, id est ad ultimam sui generis formam speciemq; redigendum.

Ac uideo hanc primam ingreßionem meam non ex oratoris disputationibus ductam, sed è media philosophia repetitam: & eam quidem cùm antiquam, tùm subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certè admirationis habituram. Nam aut mirabuntur quid hæc pertineant ad ea quæ quærimus, quib. satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa altè repetita uideatur: aut reprehendent quòd inusitatas uias indagemus, tritas relinquamus. Ego autē & me sæpè noua uideri dicere intelligo, cùm peruetera dicā, sed inaudita plerisq;: & fateor me oratorem, si modò sim, aut etiam quicunq; sim, non ex rhetorū (a) officinis, sed ex Academiæ spacijs ex- 198
titisse. Illa enim sunt curricula multipliciū uariorumq; sermonū, in quibus Platonis primùm sunt impressa uestigia: sed et huius & aliorum philosophorum disputationibus & exagitatus maximè orator est, & adiutus. Omnis enim ubertas, et quasi sylua dicendi ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas, quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerunt: sic eloquentia hæc forensis spreta à philosophis, et repudiata, multis quidem illa adiumentis, magnisq; caruit: sed tamē ornata uerbis atq; sententijs iactationem

habuit in populo, nec paucorum iudicium reprehensionemq; pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis, quod pòst magis intelligetur, sine philosophia nõ posse effici, quẽ quærimus, eloquentem. Non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adiuuet ut palæstra histrionem: parua enim magnis sæpè rectißimè conferuntur. nam nec latius, nec copiosius de magnis uarijsq; rebus sine philosophia potest quisquam dicere: siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præstitisse cæteris dicit oratoribus Socrates, quòd is Anaxagoræ Physici fuerit auditor, à quo censet eum, cùm alia præclara quædam & magnifica didicisset, uberẽ & fœcundum fuisse, gnarumq; (quod est eloquentiæ maximum) quibus orationis modis, quæq; animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest, cuius ex epistolis intelligi licet quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec uerò sine philosophorũ disciplina genus & speciem cuiusq; rei cernere, neq; eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus, nec iudicare quæ uera, quæ falsa sint, neq; cernere consequentia, repugnantia uidere, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerũ? cuius cognitio magnã orationis suppeditat copiam, de uita, de officijs, de uirtute, de moribus, sine multa earũ ipsarum rerum disciplina aut dici, aut intelligi posse? ad has tot tantasq; res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quæ sola tùm quidem tradebant ut ab ijs qui dicẽdi numerabãtur magistri. Quo fit ut ueram illam & absolutam eloquentiam nemo consequatur, quòd alia intelligẽdi, alia dicendi disciplina est, & ab alijs rerũ, ab alijs uerborum doctrina quæritur.

Itaq; M. Antonius, cui uel primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, uir natura peracutus et prudens. in eo libro quem unum reliquit: disertos ait se uidisse multos, eloquentē omnino neminem. Insidebat uidelicet in eius mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsa nō uidebat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se, & in alijs desiderans, neminem (b) planè qui rectè appellari eloquens posset, uidebat. Quòd si ille nec se, nec L. Crassum eloquentē putauit, habuit profectò comprehensam animo quandam formam eloquentiæ: cui quoniam nihil deerat, eos quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inuestigemus hūc igitur, Brute, si possumus, quē nunquam uidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit, quem si imitari atque exprimere non possumus, quod idem ille uix deo concessum esse dicebat: attamen qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt: peræquè autem, id quod uolumus, perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate uerborum, uehemētes, uarij, copiosi, graues, ad permouendos & conuertendos animos instructi & parati; quod ipsum alij aspera, tristi, horrida oratione, neq; perfecta, neq; conclusa: alij leui, & instructa, & terminata. Et contrà, tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam & pressa oratione limati. in eodemq; genere alij callidi, sed impoliti, & consultò rudium similes & imperitorum; alij in eadem ieiunitate concinniores, id est faceti, florentes etiam & leuiter ornati. Est autē quidā inter-

iectus intermedius, & quasi temperatus, nec acumine
posteriorum, nec fulmine utens superiorum, uicinus am=
borum, & in neutro excellens, utriusque particeps, uel
utriusq;, si uerum quærimus, potius expers. Isq; uno te=
nore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil adferens præter fa-
cultatem & æqualitatem, aut addit aliquos ut in coro=
na toros, omnemq; orationē ornamentis modicis uerbo
rum sententiarumq; distinguit. Horum singulorum ge=
nerum quicunq; uim singuli consecuti sunt, magnum in
oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum est, sa=
tis ne id quod uolumus effecerint. Videmus enim fuisse
quosdam qui ijdem ornatè ac grauiter, ijdem uersutè &
subtiliter dicerent. Atq; utinam in Latinis talis oratoris
simulachrum reperire possemus: esset egregium non
quærere externa, domesticis esse cōtentos. Sed ego idem
qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto,
multū tribuerim Latinis, uel ut hortarer alios, uel quòd
amarem meos: recordor longè omnibus unum anteferre
Demosthenem, qui uim accommodarit ad eam quam
sentiam eloquentiam, non ad eam quam in aliquo ipse
cognouerim. Hoc nec grauior extitit quisquā, nec calli=
dior, nec temperatior. Itaq; nobis monendi sunt ij quo=
rum sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desiderant
Atticos, aut ipsi Atticè uolunt dicere, ut mirentur hunc
190 maximè, quo Athenas quidē (a) ipsas magis credo fuis=
se Atticas. quid enim sit Atticum discant, eloquentiamq;
ipsius uiribus, nō imbecillitate sua metiantur. Nūc enim
tantum quisq; laudat, quantum se posse sperat imitari:
sed tamen eos studio optimo, iudicio minus firmo prædi-
tos, docere quæ sit propria laus Atticorum, non alienū
puto. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit au=

ditorum prudentia. Omnes enim qui probari uolunt, uoluntatem eorum qui audiunt intuentur: ad eamq; & ad eorum arbitrium & nutum totos se fingunt, & accommodant. Itaq; Caria, & Phrygia, & Mysia, quòd minimè politæ minimeq; elegantes sunt, asciuerunt aptũ suis auribus opimum quoddam, & tanquam adipale dictionis genus: quod eorum uicini, non ita lato interiecto mari, Rhodij nunquam probauerunt, Græci autem multo minus, Athenienses uerò funditùs repudiauerunt: quorum semper fuit prudens sincerumq; iudicium, nihil ut possent, nisi incorruptum audire & elegans. Eorum religioni cùm seruiret orator, nullum uerbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaq; hic quem præstitisse diximus cæteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longè optima summißius à primo: deinde dum de legibus disputat, preßius: pòst sensim incedens, iudices ut uidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Ac tamen in hoc ipso diligenter examinante uerborum omnium pondera, reprehendit Aeschines quædam, & exagitat: illudensq; dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quin etiam quærit ab ipso, cùm quidem eum belluam appellet, utrum illa uerba, an portenta sint: ut Aeschini, ne Demosthenes quidem uideatur Atticè dicere. Facile est enim uerbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idq; restinctis iam animorum incendijs irridere. Itaq; se purgans iocatur Demosthenes, negat in eo positas esse fortunas Græciæ in hoc in eum, hûc an illûc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Mysus aut Phryx Athenis, cùm etiam Demosthenes exagitetur ut putidus? Cùm uerò inclinata ululantiq; uoce more Asiatico canere cœpisset, quis eum ferret? aut quis potius nõ

iuberet auferri? Ad atticorũ igitur aures teretes & religiosas qui se accommodant, ij sunt existimandi Atticè dicere. Quorum genera plura sunt: hi unum modò quale sit, suspicantur. Putant enim qui horridè inculteq; dicat, modò id eleganter enucleateq; faciat, eũ solum Atticè dicere. Errant, quòd solum: quòd Atticè, non falluntur. Istorum enim iudicio si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Atticè, cui primæ sine controuersia deferebantur: qui si in tenui genere uteretur, nunquã ab Aristophane poëta fulgurare, tonare, permiscere Græciam dictus esset. Dicat igitur Atticè uenustißimus ille scriptor, (b) ac politißimus Lysias. Quis enim id posit negare? dum intelligamus, hoc esse Atticũ in Lysia, nõ quod tenuis sit atq; inornatus: sed quòd nihil habeat insolens, aut ineptũ. Ornatè uerò & grauiter, & copiose dicere, aut Atticorum sit: aut ne sit Aeschines, neúe Demosthenes Atticus. Ecce autẽ aliqui se Thucydidios esse profitentur, nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lysiã sequuntur, causidicum quendã sequuntur: non illum quidẽ amplum atq; grandem: subtilẽ & elegantẽ tamen, et qui in forensibus causis poßit præclarè consistere. Thucydides autẽ res gestas & bella narrat, & prælia, grauiter sanè, & probè: sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum et publicum. Ipsæ illæ conciones ita multas habent obscuras abditasq; sententias, uix ut intelligantur, quod est in oratione ciuili uitium uel maximum. Quæ est autem in hominibus tanta peruersitas, ut inuentis frugibus, glande uescantur? an uictus hominum Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porrò unquam Græcorum rhetorum à Thucydide quicquã du-

xit? At laudatus est ab omnibus, fateor: sed ita ut rerum explicator prudens, seuerus, grauis, non ut in iudicijs uersaret causas, sed ut in historijs bella narraret. Itaque nunquã est numeratus orator. Nec uerò si historiam non scripsisset, nomen eius extaret, cùm præsertim fuisset honoratus & nobilis. Huius tamen nemo, neq; uerborum neque sententiarum grauitatem imitatur: sed cùm inutilia quædam & hiantia locuti sunt, quæ uel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidis. Nactus sum etiam qui Xenophontis similem esse se cuperet: cuius sermo est ille quidẽ melle dulcior, sed à forensi strepitu remotißimus. Referamus nos igitur ad eum quem uolumus inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognouit Antonius. Magnum opus omnino & arduum, Brute, conamur: sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores tuos. Incendor porrò quotidie magis: non desidero solùm, quo quidem conficior, congressus nostros, consuetudinem uictus, doctißimos sermones requirens tuos: sed etiam admirabili fama uirtutum incredibilium, quæ specie dispares prudentia coniunguntur. Quid enim tàm distans, quàm à seueritate comitas? Quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tàm difficile, quàm in plurimorum controuersijs dijudicandis, ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos quos contra statuas, æquos, placatosq; dimittas. Itaq; efficis, ut cum gratiæ causa nihil facias, omnia tamen sint grata quæ facis. Ergo omnibus terris, una Gallia cõmuni (a) non ardet in 200
cendio, in qua frueris ipse te, cũ in Italiæ luce cognosceris, uersarisq; in optimorũ ciuium uel flore, uel robore.

iam quantũ illud est, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrinæ, semper aut ipse scribis aliquid, aut me uocas ad scribendum. Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto, quem ipsum nunquam attigissem, tempora timens inimica uirtuti, nisi tibi hortanti, et illius memoriam mihi charam excitanti, non parêre nefas esse duxissem: sed testificor me à te rogatũ, & recusantem hæc scribere esse ausum. uolo enim mihi tecum commune esse crimen, ut si sustinere tantam quæstionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti: in quo tamen iudicij nostri errorem, laus tibi dati muneris compensabit. SED in omni re difficillimum est, formam, quod χαρακτὴρ Græcè dicitur, exponere optimi: quòd aliud alijs uidetur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quòd non discedit à communi more uerborum: Pacuuio, inquit alius, omnes apud hunc ornati elaboratiq; sunt uersus, multa apud alterum negligentius. fac alium Accio: uaria enim sunt iudicia, ut in Græcis, nec facilis explicatio, quæ forma maximè excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita & opaca: contrà alios nitida, læta, collustrata delectat. Quid est quo præscriptum aliquod, aut formulam exprimas, cùm in suo quodque genere præstet, & genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus, existimauiq; in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret: idq; ab eo posse qui eius rei gnarus esset, iudicari. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eaq; diuersa, neq; in unam formam cadunt omnia: Laudationum, scriptionum, & historiarũ, & talium suasionum qualem Isocrates fecit Panegyricum, multiq; alij qui sunt nominati Sophi-

ſtæ, reliquarumq́; rerum formam quæ abſunt ab forenſi contentione, eiusq́; totius generis quod Græcè ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod quaſi ad inſpiciendum delectationis cauſa comparatum eſt, non complectar hoc tempore, non quò negligenda ſit: eſt enim illa quaſi nutrix eius oratoris quem informare uolumus, & de quo molimur aliquid exquiſitius dicere. Ab hac & uerborum copia alitur, & eorum conſtructio & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam uenia concinnitati ſententiarum: & arguti, certiq́;, & circunſcripti uerborum ambitus conceduntur: de induſtriaq́; non ex inſidijs, ſed apertè ac palàm elaboratur, ut uerba uerbis quaſi demenſa & paria reſpondeant, ut crebrò conferantur (b) pugnantia, comparenturq́; contraria: & ut pariter extrema terminentur, eundemq́; referant in cadendo ſonum quæ in ueritate cauſarum & rarius multo facimus, & certè occultius. In Panathenaico autem Iſocrates ea ſtudioſe conſectatum fatetur. Non enim ad iudiciorũ certamen, ſed ad uoluptatem aurium ſcripſerat. Hæc tractaſſe Thraſymachum Chalcedonium primum, & Leontinum ferunt Gorgiam Theodorum inde Byzantium, multosq́; alios quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates: quorum ſatis arguta multa, ſed ut modò primumq́; naſcentia, minuta & uerſiculorum ſimilia quædam, nimiumq́; depicta. quò magis ſunt Herodotus Thucydidesq́; mirabiles, quorum ætas cùm eorum in tempora quos nominaui incidiſſet, longiſsimè tamen ipſi à talibus delicijs, uel potius ineptijs abfuerunt. Alter enim ſine ullis ſalebris, quaſi ſedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum, primisq́; ab his

(ut ait Theophrastus) historia commota est, ut auderet uberius quàm superiores, & ornatius dicere. Horum ætati successit Isocrates, qui præter cæteros eiusdem generis laudatur semper à nobis, nonnunquam, Brute, leuiter & eruditè repugnante te. Sed credas mihi fortasse, si quid in eo laudem cognoueris. Nam cùm concisus ei Thrasymachus minutis numeris uideretur, & Gorgias, qui tamẽ primi traduntur, arte quadam uerba iunxisse: Thucydides autem præfractior, nec satis (ut ita dicam) rotundus: primus instituit dilatare uerbis, & mollioribus numeris explere sententias. In quo cùm doceret eos qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterunt, domus eius officina habita eloquentiæ est. Itaque ut ego cùm à nostro Catone laudabar, uel reprehendi me à cæteris facilè patiebar: sic Isocrates uidetur testimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere. Est enim (ut scis) quasi in extrema pagina Phædri his ipsis uerbis loquens Socrates: Adolescens etiam nunc, ô Phædre, Isocrates est. Sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem, inquit ille? Maiore mihi ingenio uidetur esse quàm ut cum orationibus Lysiæ cõparetur: præterea ad uirtutem maior indoles, ut minimè mirum futurum sit, si cum ætate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis præstet omnibus qui unquam orationes attigerunt: aut si contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiscat: inest enim natura philosophia in huius uiri mente quædam. Hæc de adolescente Isocrate Socrates auguratur. at ea de seniore scribit Plato, & scribit æqualis, et quidẽ exagitator omniũ rhetorũ hunc
201 miratur unum: me aũt qui Isocratem nõ (a) diligunt, unà

cum Socrate & Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, et solutum & effluens, sententijs argutum, uerbis sonans est in illo epidictico genere, quod diximus proprium Sophistarum, pompæ quàm pugnæ aptius, gymnasijs et palæstræ dicatum, spretum & pulsum foro. Sed quòd educata huius nutrimentis eloquentia est, ipsa se postea colorat & roborat, non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verùm hæc ludorum atq; pompæ: nos autem iam in aciem dimicationemq; ueniamus. Quonam tria uidenda sunt oratori, quid dicat, & quo quicq; loco, & quomodo, dicendum omnino est quid sit optimum in singulis: sed aliquantò secus, atq; in tradenda arte dici solet, nulla præcepta ponemus: neq; enim id suscepimus, sed excellentis eloquentiæ speciem & formam adumbrabimus: nec quibus rebus ea paretur exponemus, sed qualis nobis esse uideatur. ac duo breuiter prima: sunt enim non tàm insignia ad maximam laudem quàm necessaria, & tamen cum multis penè communia. Nam & inuenire & iudicare quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquam animi instar in corpore, sed propria magis prudentiæ quàm eloquentiæ: qua tamen in causa est uacua prudentia? Nouerit igitur hic quidem orator, quem summum esse uolumus, argumentorum et rationum locos. Nam quoniam, quicquid est quod in controuersia, aut in contentione uersetur: in eo aut sit ne, aut quid sit, aut quale sit, quæritur. sit ne? signis. quid sit? definitionibus. quale sit? recti prauiq; partibus. quibus ut uti possit orator, non ille uulgaris, sed hic excellens, à proprijs personis & temporibus semper, si potest, auocat controuersiam. Latius enim de genere quàm de parte disceptare licet, ut quod

in uniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hæc igitur quæstio à proprijs personis & temporibus, ad uniuersi generis orationem traducta, appellatur thesis. In hac Aristoteles adolescentes, non ad Philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum in utranq; partem, ut ornatius & uberius dici possit, exercuit. Idemq; locos, sic enim appellat, quasi argumentorũ notas tradidit, unde omnis in utranq; partem traheretur oratio. Facilè igitur hic noster (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctißimum et perfectißimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omneis, utetur aptis generatim, discet ex quo emanant etiam qui cõmunes appellantur loci: nec uerò utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, & seliget. Non enim semper, nec in omnibus causis, ex ijsdem argumentorum momenta sunt. iudicium ergo adhibebit, nec inueniet solùm quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim (b) feracius ingenijs, his præsertim quæ disciplinis exculta sunt. Sed ut segetes fœcundæ & uberes non solùm fruges, uerùm herbas etiam effundunt inimicißimas frugibus, sic interdum ex illis locis aut leuia quædam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur: quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. Quonam modo ille in bonis hærebit & habitabit suis? aut molliet dura? aut occultabit quæ dilui non poterunt, atq; omnino opprimet, si licebit: aut abducet animos: aut aliud afferet quod oppositum probabilius sit, quàm illud quod obstabit? Iam uerò ea quæ inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusq; ad causam faciet illustres, cũq; animos prima aggreßio=

Delectus in locis adhibendus

Collocatio. Partium orationis. Vestibula qualia

ne occupauerit, infirmabit excludetq; contraria: de firmißimis, alia prima ponet, alia postrema, inculcabitq; leuiora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summatim breuiterq; descripsimus. Sed ut antè dictum est in his partibus, etsi graues atque magnæ sunt, minus & artis est, & laboris. Cùm aũt quid, & quo loco dicat, inuenerit, illud est longè maximũ, uidere quonam modo. Scitum est enim quòd Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadem dicere, Carneadem autem eodem etiam modo dicere. Quòd si in philosophia tantum interest, quemadmodum dicas, ubi res spectatur, non uerba penduntur: quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis literis sentiebam, nõ te id scitari qualem ego in inueniendo, et in collocanda summũ esse oratorem uellem: sed id mihi quærere uidebare, quod genus ipsius orationis optimum iudicarẽ. Rem difficilem (dij immortales) atque omnium difficillimam. Nam cùm est oratio mollis & tenera, & ita flexibilis, ut sequatur quocunq; torqueas: tùm et naturæ uariæ, & uoluntates, multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen alijs uerborum, uolubilitasq; cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Distincta alios, & interpuncta, interualla moræ, respirationesq; delectant. Quid potest esse tam diuersum? tamen est in utrôq; aliquid excellens. Elaborant alij lenitate, & æquabilitate, & puro quasi quodam & candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem, et seueritatem quandam uerbis, et orationis quasi mœsticiã sequũtur: quodq; paulò antè diuisimus, ut alij graues, alij tenues, alij temperati uellent uideri, quot orationum genera esse diximus, totidem ora-

Argumentorum

Elocutio longe excellentior.

torum reperiuntur. Et quoniam cœpi iam cumulatius hoc munus augere, quàm à te postulatum est: tibi enim tantũ de orationis genere quærenti, respondi etiam breuiter de inueniendo & collocando, ne nunc (a) quidem

202 solùm de orationis modo dicam, sed etiam de actionis, ita prætermissa pars nulla erit, quandoquidem de memoria nihil est hoc in loco dicendum, quæ communis est multarum artium. Quomodo aũt dicatur, id est in duobus, in agendo & in loquendo. Est enim actio quasi corporis quædam eloquentia, cùm cõstet è uoce atq; motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorũ, qui maximè uoce commouentur. Itaq; ille perfectus quem iam dudũ nostra indicat oratio, utcunq; se affectum uideri, et animum audientis moueri uolet, ita certum uocis admouebit sonum: de quo plura dicerem si hoc præcipiendi tempus esset, aut si tu hoc quæreres. dicerem etiam de gestu cũ quo iunctus est uultus, quibus omnibus dici uix potest quantum intersit, quemadmodum utatur orator. Nam & infantes actionis dignitate eloquentiæ sæpè fructum tulerunt, & diserti deformitate agendi multi infantes putati sunt. ut iam non sine causa Demosthenes tribuerit & primas, & secundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac, hæc autẽ sine eloquentia tanta est, certè plurimùm in dicendo potest. Volet igitur ille qui eloquentiæ principatum petet, et contenta uoce atrociter dicere, & summissa leniter, & inclinata uideri grauis, et inflexa miserabilis. Mira est enim quædam natura uocis. cuius quidem è tribus omnino sonis, inflexo, acuto, graui, tanta sit, & tam suauis uarietas perfecta in cantibus. Est autem in dicẽdo etiam quidam cantus obscurior, non hic è Phrygia & Caria rhetorum

Modus dicendi in duobus. Actio quid

epilogus penè canticum, sed ille quem significat Demosthenes & Aeschines: cùm alter alteri obijcit uocis flexiones. Dicit plura etiam Demosthenes, illumq; sæpè dicit uoce dulci & clara fuisse. In quo etiam illud notandum mihi uidetur ad studium persequendæ suauitatis in uocibus: ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni uerbo posuit acutam uocem, nec una plus, nec à postrema syllaba citra tertiam, quo magis naturam ducem ad aurium uoluptatem sequatur industria. Ac uocis quidem bonitas optanda est (non est enim in nobis) sed tractatio atque usus in nobis. ergo ille princeps uariabit, & mutabit, omnis sonorum tùm intendens tùm remittens persequetur gradus: idemque motu sic utetur, nihil ut supersit in gestu. Status erectus & celsus, rarus incessus, nec ita longus: excursio moderata, eaq; rara, nulla mollitia ceruicum, nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto seipse moderans, & uirili laterum flexione, brachij proiectione in contentionibus, contractione in remissis. Vultus uerò qui secundum uocem plurimùm potest quantam effert tum dignitatem, tum uenustatem, in quo cùm effeceris, neque id ineptum aut uultuosum (b) sit, tum oculorum est quædam magna moderatio. Nam ut imago est animi uultus, sic indices oculi, quorum & hilaritatis & uicißim tristiciæ modũ, res ipsæ de quibus agetur temperabunt. Sed iam illius perfecti oratoris, & summæ eloquentiæ species exprimenda est. quem hoc uno excellere, id est oratione: cætera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inuentor aut compositor, aut actor hæc complexus est omnia, sed & Græcè ab eloquendo rhetor, & Latinè e-

Eloquutio.

loquens dictus est. Cæterarum enim rerum quæ sunt in oratore, partem aliquam sibi quisq; uendicat: dicendi autem, id est eloquendi maxima uis soli huic conceditur. Quanquàm enim & philosophi quidam ornatè locuti sunt: siquidem & Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuenit, & Aristoteles Isocratem ipsum lacessiuit, & Xenophontis uoce Musas quasi locutas ferunt: & longè omnium quicunq; scripserunt, aut locuti sunt, extitit & grauitate princeps Plato: tamen horum oratio neque neruos, neque aculeos oratorios ac forenses habet. Loquuntur cum doctis, quorum sedare animos malunt quàm incitare: sic de rebus placatis ac minimè turbulentis docendi causa, non capiendi loquuntur, ut in eo ipso quòd delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis quàm necesse sit, facere uideantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, secernere. Mollis est enim oratio philosophorum, & umbratilis, nec sententijs, nec uerbis instructa popularibus, nec iuncta numeris, sed soluta liberius: nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, uerecunda, uirgo incorrupta quodammodo: itaq; sermo potius quàm oratio dicitur. quanquam enim omnis locutio oratio est: tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est. Sophistarum, de quibus suprà dixi, magis distinguenda similitudo uidetur, qui omnes eosdem uolunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quòd cùm sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius, nec tàm persuadere quàm delectare: & apertius id faciunt quàm nos, & crebrius, concinnas magis sententias exquirunt quàm probabi-

Oratio Phorum

Sophistæ no Oratores.

les, à re sæpè discedunt, intexunt fabulas, uerba apertius
transferunt, eaq; ita disponunt ut pictores uarietatem
colorum, paria paribus referunt, aduersa contrarijs, sæ-
pißimeq; similiter extrema definiunt. Huic generi histo-
ria finitima est, in qua & narratur ornatè, & regio sæ-
pè aut pugna describitur: interponuntur etiam concio-
nes & hortationes: sed in his tracta quædam & fluens
expetitur, non hæc contorta et acris oratio. Ab his non
multò secus quã à poëtis hæc eloquẽtia, quã quærimus,
(a) seuocanda est. Nam etiam poëtæ quæstionem attule- 203
runt, quid nam esset illud quo ipsi differrent ab orato-
ribus: numero maximè uidebantur antea & uersu, nunc
apud oratores iam ipse numerus increbuit. Quicquid
est enim quod sub aurium mensuram aliquam cadit, e-
tiamsi abest à uersu (nam id quidem orationis est ui-
tium) numerus uocatur, qui Græcè ῥυθμὸς dicitur. Ita
uideo uisum esse nonnullis, Platonis & Democriti locu-
tionem, etsi absit à uersu, tamen quod incitatius feratur,
et clarißimis uerborũ luminibus utatur, potius poema
putandũ quàm comicorũ poëtarũ: apud quos, nisi quod
uersiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dißimile sermo-
nis: nec tamen id est poëtæ maximum, etsi est eò laudabi
lior, quòd uirtutes oratoris persequitur, cum uersu sit
astrictior. Ego autem etiamsi quorundam grandis &
ornata uox est poëtarũ, tamen in ea cùm licentiam sta-
tuo maiorem esse quàm in nobis faciendorum iungen-
dorumq; uerborum, tùm etiam nonnullorum uoluptati
uocibus magis quàm rebus inseruiunt. Nec uerò si quid
unum inter eos simile (id autẽ est iudicium electioq; uer
borum) propterea cæterarum rerum dißimilitudo in-
telligi non potest. sed id nec dubium est, & si quid habet

quæstionis, hoc tamē ipsum ad id quod propositum est, non est necessarium. Seiunctus igitur orator à philosophorum eloquentia, à sophistarum, ab historicorum, à poetarum, explicandus est nobis qualis futurus sit. Erit igitur eloquens (hunc enim, authore Antonio, quærimus) is qui in foro causisq; ciuilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. probare necessitatis est, delectare suauitatis, flectere uictoriæ. Nam id unum ex omnibus ad obtinēdas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, uehemens in flectendo, in quo uno uis omnis oratoris est. Magni igitur iudicij, summæ etiam facultatis esse debebit moderator ille, & quasi temperator huius tripartitæ uarietatis. Nam & iudicabit quid cuiq; opus sit, & poterit quocunq; modo postulabit causa dicere. Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentum sapientia. Vt enim in uita, sic in oratione nihil est difficilius quàm quid deceat uidere. πρέπον appellant hoc Græci: nos dicamus sanè decorum, de quo præclarè & multa præcipiuntur, & res est cognitione dignissima. Huius ignoratione nō modò in uita, sed sæpissimè & in poëmatis, & in oratione peccatur. Est autem quid deceat oratori uidendum, non in sententijs solùm, sed etiam in uerbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis authoritas, non omnis ætas, nec uerò locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem (b) aut uerborum genere tractandus est, aut sententiarum. semperq; in omni parte orationis, ut uitæ, quid deceat est considerandum: quod & in re de qua agitur, positum est, & in personis, & eorum qui dicunt, & eorum qui audiunt. Itaq; hunc locum longè

Officium Oratoris

Dicendi genera.

Sapientia fundamentum eloquentiæ

Considerat Orator

& latè patentem philosophi solent in officijs tractare, non cùm de recto ipso disputant, nam id quidem unum est, Grammatici in poëtis, eloquentes in omni & genere & parte causarum. quàm enim indecorum est de stillicidijs cùm apud unum iudicem dicas, amplißimis uerbis & locis uti communibus? de maiestate populi Rom. summisse & subtiliter? hic genere toto. at persona alij peccant, aut sua, aut iudicum, aut etiam aduersariorum: nec re solùm, sed sæpè etiam uerbo: etsi sine re nulla uis uerbi est, tamen eadem res sæpè aut probatur, aut reijcitur, alio atq; alio elata uerbo. In omnibusq; rebus uidendum est, quatenus. etsi enim suus cuiq; modus est, tamen magis offendit nimium quàm parum. In quo Apelles pictores quoq; eos peccare dicebat, qui non sentirent quid esset satis. Magnus esset locus hic, Brute, quod te non fugit, et magnum uolumen aliud desiderat: sed ad id quod agitur, illud satis. cum hoc decere quod semper usurpamus in omnibus dictis & factis, minimis & maximis, cùm hoc, inquã, decere dicimus, illud non decere: & id usquequâq; quantum sit appareat, in alioq; ponatur, aliudq; totum sit, utrum decere an oportere dicas, oportere enim, perfectionẽ declarat officij, quo et semper utendum est, & omnibus: decere, quasi aptum esse consentaneumq; tempori & personæ: quod cùm in factis sæpißimè, tùm in dictis ualet, in uultu deniq; & gestu, et incessu, contraq; item dedecere. Quòd si poëta fugit ut maximum uitium, qui peccat etiam cum probam orationem affingit improbo stultoue sapientis: si deniq; pictor ille uidit cùm immolanda Iphigenia tristis Calchas esset, mœstior Vlysses, mæreret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis esse, quoniam summũ il-

Oportere quid Decere.

lum luctum penicillo non posset imitari: si deniq; histrio quid deceat quærit, quid faciendũ oratori putemus? sed cùm hoc tantũ sit, quid in causis, earumq; quasi mẽbris faciat orator, uiderit. Illud quidem perspicuum est, non modò partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. Sequitur ut cuiusq; generis nota quæratur & formula, magnum opus & arduum (ut sæpè iam diximus) sed ingredientibus considerandum fuit quid ageremus. Nunc quidem iam quocunq; feremur, danda nimirũ uela sunt. Ac primùm informandus est ille nobis, quẽ solum quidam uocant Atticum.

Summissus Orator. Summissus est & humilis, consuetudinem imitans ab indisertis re, plusquam opinione differens.

considerat.

204 (a) Itaq; eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis quidẽ illa uidetur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet: ut etiamsi illis maximis uiribus careat, sit (ut ita dicam) integra ualetudine.

Elocutio. Vitando

1 Primùm igitur eum tanquam è uinculis numerorũ eximamus. Sunt enim quidam (ut scis) oratori numeri, de quibus mox agemus, obseruandi ratione quadam: sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi, solutum quiddam sit, nec uagum tamen, ut ingredi liberè, non ut licenter uideatur errare.

2 Verba etiam uerbis quasi coagmentare negligat. habet enim ille tanquam hiatus concursu uocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Sed erit

3. uidendum de reliquis, cùm hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus conglutinatioq; uerborum. illa enim ipsa con-

tracta & minuta non negligenter tractanda sunt: sed quædam etiam negligentia est diligens. Nam ut mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quas idipsum deceat: sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat. fit enim quiddam in utrôq; quo sit uenustius, sed non ut appareat. tùm remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum: ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati uerò medicamenta candoris & ruboris, omnia repellentur, elegantia modò & mundicia remanebit. Sermo purus erit, et Latinus: dilucidè planéq; dicetur, quid deceat circumspicietur. Vnũ aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus: ornatum illud, suaue & affluens, acutæ crebræq; sententiæ ponentur, & nescio unde ex abdito erutæ, atq; hoc in oratore dominabitur. Verecundus erit usus oratoriæ quasi supellectilis: supellex est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis, alia rerum, alia uerborum. Ornatus autem uerborum duplex: unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in proprijs usitatisq; uerbis, quòd aut optimè sonat, aut rem maximè explanat. In alienis aut translatum, aut factum aliunde, ut mutuo: aut factum ab ipso, aut nouum, aut priscum & inusitatum. Sed etiam inusitata ac prisca sunt in proprijs, nisi quòd rarò utimur. Collocata autem uerba habent ornatum, si aliquid cõcinnitatis efficiunt, quod uerbis mutatis non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta quæ permanent, etiamsi uerba mutaueris, sunt illa quidem permulta, sed quæ emineant pauciora. Ergo ille tenuis orator, modò sit elegans, nec in faciendis uerbis erit audax, & in transferendis uerecundus & parcus, & in priscis (b) reliquisq; ornamentis &

uerborum & sententiarum demißior, translatione fortasse crebrior, qua frequentißimè sermo omnis utitur, non modò urbanorũ, sed etiã rusticorum. Siquidem est eorũ gemmare uites, sitire agros, lætas esse segetes, luxuriosa frumenta. Nihil horum parum audacter: sed aut simile est illi, unde transferas: aut si res suum nullum habet nomen, docendi causa sumptum, non ludendi uidetur. Hoc ornamento liberius paulo quàm cæteris utetur hic summissus, nec tàm licenter tamen quàm si genere dicendi uteretur amplißimo. Itaq; illud indecorum, quod quale sit, ex decoro debet intelligi: hîc quoque apparet, cùm uerbum aliquod altius transfertur, idq; in oratione humili ponitur, quod idẽ in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ uerborum collocationem illuminat ijs luminibus, quæ Græci quasi aliquos gestus orationis σχήματα appellant, quod idem uerbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur: adhibet quidem hic subtilis, quem, nisi quòd solum, cæteroquin rectè quidem uocant Atticum, sed paulo parcius. Nam si ut in epularum apparatu, à magnificentia recedens, non se parcum solùm, sed etiam elegantem uideri uolet, eliget quib. utatur. Sunt enim pleræq; aptæ huius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniæ. Nam illa de quibus antè dixi, huic acuto fugiẽda sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodemq; pacto cadentia, & immutatione literæ quasi quæsitæ uenustates, ne elaborata concinnitas & quoddam aucupium delectationis manifestò reprehensum appareat. Itemq; si quæ uerborum iterationes contentionem aliquam & clamorem requirent, erunt ab hac summißione orationis alienæ: cæteris permiscuè poterit uti, continuatione uerbo-

rum, modò relaxet & diuidat, utaturq; uerbis quàm usitatißimis, translationibus quàm mollißimis: etiam illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt uehementer illustria. Non faciet remp. loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit: nec aceruatim multa frequentans, una complexione deuinciet. Valentiorum hæc laterum sunt, nec ab hoc quem informamus aut expectanda, aut postulanda. Erit enim ut uoce, sic etiam oratione suppreßior: sed pleraq; ex illis couenient etiam huic tenuitati. quanquam iisdem ornamentis utetur horridius, talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec scenæ, sed modica iactatione corporis: uultu tamen multa conficiens, non hoc quo dicuntur os ducere, sed illo quo significant ingenuè quo sensu quidq; pronuncient. Huic generi orationis aspergentur etiam sales, qui in dicendo nimium quantũ ualent: quorũ duo genera sunt, unũ facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroq;, sed altero in narrando (a) aliquid uenustè. altero in iaciendo mittendoq; ridiculo. cuius genera plura sunt: sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic usurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit: nec sub obscœno, ne inimicum: nec petulanti, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odii locum risus occupet, neq; aut sua persona, aut iudicum, aut tempore alienum. Hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæsita, nec ex tempore ficta, sed domo allata, quæ plerunq; sunt frigida. parcet & amicitiis, & dignitatibus: uitabit insanabiles contumelias. tantummodò aduersarios figet, nec eos tamen semper, nec omneis, nec omni modo. quibus exceptis sic utetur sale & facetiis, ut ego ex istis nouis Atti-

cis talem cognouerim neminem, cùm id certè sit uel maximè Atticum. Hanc ego iudico formã summißi oratoris, sed magni tamen & germani Attici: quoniam quicquid est salsum, aut salubre in oratione, id propriũ Atticorum est: è quibus tamen non omnes faceti, Lysias satis & Hyperides, Demades præter cæteros fertur, Demosthenes minus habetur, quo quidẽ mihi nihil uidetur urbanius: sed non tàm dicax fuit quàm facetus. est autem illud acrioris ingenij, hoc maioris artis.

VBERIVS est aliud, aliquantoq; robustius, quàm hoc humile de quo dictum est. Summißius autem quàm illud de quo iam dicetur, amplißimum. Hoc in genere neruorum uel minimum: suauitatis autem est uel plurimum. Est enim plenius quàm hoc enucleatum, quàm autem illud ornatum copiosumq;, summißius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, plurimumq; est in hac orationis forma suauitatis, in qua multi floruerunt apud Græcos. Sed Phalereus Demetrius meo iudicio præstitit cæteris, cuius oratio cũ sedatè placideq; loquitur, tùm illustrant eam quasi stellæ quædam translata uerba atq; immutata. Translata ea dico, ut sæpe iam, quæ per similitudinem ab alia re aut suauitatis aut inopiæ causa transferuntur. Mutata, in quibus pro uerbo proprio subijcitur aliud, quod idẽ significet, sumptum ex re aliqua consequenti: quod quanquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit, cũ dixit Ennius: Arcem, & urbẽ orbas: alio modo, si pro patria arcem dixisset. & horridã Africam terribili tremere tumultu, cùm dicit: pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagẽ rhetores, quia quasi summutantur uerba pro uerbis, metonymiam grammatici uocant, quòd nomina transferuntur.

Ariſtoteles autem translationi hæc ipſa ſubiungit, & abuſionem, quam catachreſim uocant, ut cùm minutum dicimus animum pro paruo, & abutimur uerbis propinquis, ſi opus eſt, uel quòd delectat, uel quòd licet. Iam cùm (b) fluxerunt continuæ plures translationes, alia planè fit oratio. Itaq; genus hoc Græci appellant ἀλληγορίαν, nomine rectè: genere melius ille, qui iſta omnia translationes uocat. Hæc frequentat Phalereus maximè, ſuntq; dulciſsima: & quanquã translatio eſt apud eum multa, tamen immutationes nuſquam crebriores, in idem genus orationis (loquor enim de illa modica ac temperata) uerborum cadunt lumina omnia, multa etiam ſententiarum, Latinæ, eruditæq; diſputationes ab eodem explicantur, & loci communes ſine contentione dicuntur. Quid multa? è philoſophorum ſcholis tales ferè euadunt, & niſi coràm erit comparatus ille fortior, per ſe hic quem dico, probabitur. Eſt quoddam etiam inſigne & florens orationis, pictum & expolitum genus, in quo omnes uerborum, omnes ſententiarum illigantur lepôres. Hoc totum è Sophiſtarum fontibus defluxit in forum, ſed ſpretum à ſubtilibus, repulſum à grauibus, in ea de qua loquor mediocritate conſedit. Tertius eſt ille amplus, copioſus, grauis, ornatus, in quo profectò uis maxima eſt. Hic eſt enim cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimùm ualere paſſæ ſunt. Sed hanc eloquentiam quæ curſu magno ſonituq; ferretur, quam ſuſpicerent omnes, quã admirarẽtur, quam ſe aſſequi poſſe diffiderent. Huius eloquentiæ eſt tractare animos, huius omni modo permouere. Hæc modò perſtringit, modò irrepit in ſenſus, inſerit nouas opiniones, euellit inſi-

tas.Sed multũ intereſt inter hoc dicendi genus,& ſupe-
riora. Qui in illo ſubtili & acuto elaborauit,ut callidè
arguteq; diceret,nec quicquam altius cogitaret,hoc uno
profectò magnus orator eſt,ſi non maximus , minimeq;
in lubrico uerſabitur: & ſi ſemel conſtiterit,nunquã ca-
det. Medius ille autem quem modicum & temperatum
uoco,ſi modò ſuum illud ſatis inſtruxerit,nõ extimeſcit
ancipites dicendi,incertosq; caſus: etiam ſi quando mi-
nus ſuccedet,ut ſæpè fit,magnũ tamen periculũ non adi-
bit:altè enim cadere non poteſt. At uerò hic noſter quem
principem ponimus,grauis,acer,ardens,ſi ad hoc unum
eſt natus,aut in hoc ſolo ſe exercuit,aut huic generi ſtu-
det uni,nec ſuã copiam cũ illis duobus generibus tẽpera-
uit,maximè eſt contemnendus. Ille enim ſummiſſus,quòd
acutè & ueteratoriè dicit, ſapiens iam, medius, ſuauis:
hic autem copioſiſsimus, ſi nihil eſt aliud, uix ſatis ſa-
nus uideri ſolet. Qui enim nihil poteſt tranquillè,nihil
leniter, nihil partitè, definitè, diſtinctè, facetè dicere,
præſertim cùm cauſæ partim totæ ſine eo modo, partim
aliqua ex parte tractandæ, ſi is non præparatis auribus
inflammare rem cœpit, furere apud ſanos, & quaſi in-
ter ſobrios bacchari uinolẽtus uidetur. Tenemus igitur,
206 Brute,quẽ quærimus: ſed (a) animo.nam manu ſi cõpre-
hendiſſem, ne ipſe quidẽ ſua tanta eloquentia mihi per-
ſuaſiſſet ut ſe dimitterem. Sed inuentus profectò eſt ille
eloquens,quem nunquam uidit Antonius. Quis eſt igi-
tur is? complectar breui, diſſeram pluribus. Is enim eſt
eloquens, qui & humilia ſubtiliter , & magna graui-
ter , & mediocria temperatè poteſt dicere. Nemo is,
inquies, unquam fuit,nec fuerit : ego enim quid deſide-
rem , non quid uiderim diſputo. redeoq; ad illam Plato-

nis, de qua dixeram, rei formam & speciem, quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, nec quicquam mortale & caducum: sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis nisi mentis oculis uidere possumus. Is erit igitur eloquens (ut illud idem iteremus) qui poterit parua summisse, modica temperatè, magna grauiter dicere. Tota mihi causa pro Cecinna de uerbis interdicti fuit, res inuolutas definiendo explicauimus, ius ciuile laudauimus, uerba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius, temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendæ maiestatis Rabirij causa continebatur. Ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At hæc interdum temperanda & uarianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis nostris defensionibus? quæ exempla selegissem, nisi uel nota esse arbitrarer, uel posse eligere qui quærerent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua si non perfectio, at conatus tamen atq; adumbratio. non assequimur, at quid deceat uidemus: nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus. in quo tantum abest ut nostra miremur, ut usque eò difficiles ac morosi simus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes: qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas, ita sunt auidæ & capaces, & semper aliquid immensum infinitumq; desiderant. Sed tamen quoniam & hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pammene, cùm esses Athe-

nis, totum diligentißimè cognouisti, neq; eum dimittis è manibus, & tamen nostra etiam lectitas: uides profectò illum multa perficere, nos multa conari: illum posse, nos uelle, quocunq; modo causa postulet, dicere. sed ille magnus, nam & succeßit ipse magnis, & maximos oratores habuit æquales: nos magnum fecissemus, siquidem, potuissemus, quò contendimus, peruenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus (b) eloquens uisus non est, aut sibi ipse, nunquam Cotta uisus esset, nunquam Sulpitius, nunquam Hortensius. Nihil enim amplè Cotta, nihil leniter Sulpitius, non multa grauiter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico & Antonium: ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omni genere fusæ orationis aures ciuitatis accepimus, easq; nos primi, quicunq; eramus, et quantulumcunq; dicebamus, ad huius generis dicendi audiendi incredibilia studia conuertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus, de supplicio parricidarum? quæ nequaquam satis deferbuisse pòst aliquantò sentire cœpimus. Quid enim tàm commune quàm spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Ita uiuunt dum possunt, ut ducere animam de cœlo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terram nõ tangant: ita iactantur fluctibus, ut nunquam alluantur: ita postremò eijciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant, et quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tàm re & maturitate, quàm spe & expectatione laudati. ab hac indole iam illa matura, Vxor generi, nouerca filij, filiæ pellex. Nec uerò hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus: ipsa enim illa pro Ro-

ſcio iuuenilis redundantia multa habet attenuata, quædam etiam paulo hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, compluresq; aliæ. nemo enim orator tàm multa, ne in Græco quidem ocio ſcripſit, quàm multa ſunt noſtra: eaq; hanc ipſam habent, quam probo, uarietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poëtis, & maximè tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroq; mutarent? nonnunquam etiam ad quotidianum genus ſermonis accederent? ipſe nunquam ab illa acerrima contentione diſcederem? Sed quid poëtas diuino ingenio profero? Hiſtriones eos uidimus, quibus nihil poſſet in ſuo genere eſſe præſtantius, qui non ſolùm in diſsimillimis perſonis ſatisfaciebant, cùm tamen in ſuis uerſarentur: ſed & comœdum in tragœdijs, & tragœdum in comœdijs admodum placere uidimus: ego non elaborem? cùm dico me, te, Brute, dico: nam in me quidem iampridem effectum eſt, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omneis cauſas ages? aut aliquod cauſarum genus repudiabis? aut in iiſdem cauſis perpetuum & eundem ſpiritum ſine ulla commutatione obtinebis? Demoſthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas ac tuorum, quòd eum credo amares, cùm ad te in Tuſculanum ueniſſem, imaginem ex ære uidi: nihil Lyſiæ ſubtilitate cedit, nihil argutijs & acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeſchini, & ſplendore uerborum. Multæ ſunt eius totæ orationes ſubtiles, ut contra Leptinem: multæ & totæ graues, ut quædam (d) Philippicæ: multæ uariæ, ut contra Aeſchinem falſæ legationis, ut contra eundem pro cauſa Cteſiphontis. Iam 207 illud medium quoties uult, arripit: & à grauiſsimo diſcedens, eò potiſsimum delabitur. Clamores tamen tùm

mouet, & tùm in dicendo plurimum efficit, cùm grauitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus, quandoquidem de genere, non de homine quærimus: rei potius, id est eloquentiæ uim & naturam explicemus. Illud tamen quod iam antè diximus, meminerimus nihil nos præcipiendi causa esse dicturos, atq; ita potius acturos, ut existimatores uideamur loqui, non magistri. in quo tamen longius progredimur, quòd uidemus non te hæc solùm esse lecturum, qui ea multo quàm nos, qui quasi docere uidemur, habes notiora: sed hunc librum etiamsi minus nostra commendatione, tuo tamen nomine diuulgari necesse est. Esse igitur perfectè eloquentis puto, non eam solùm facultatem habere, quæ sit eius propria fuse lateq; dicendi: sed etiam uicinam eius atq; finitimam dialecticorum scientiam assumere. quanquam aliud uidetur oratio esse, aliud disputatio, nec idem loqui esse quod dicere: attamen utrunque in disserendo est. disputandi ratio & loquendi dialecticorum sit: oratorum autem dicendi & ornandi. Zeno quidem ille, à quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. Nam cum compresserat digitos, pugnumq; fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse. Cùm autem diduxerat, & manum dilatauerat, palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ, ut hoc uidelicet differant inter se, quòd hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo omnem, quæ ad dicendum trahi posset, loquendi rationem esse notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minimè fallit) duplicem habuit do-

cendi uiam. Nam & ipse Aristoteles tradidit praecepta plurima disserendi: & postea qui dialectici dicuntur spinosiora multa pepererunt. Ergo eum censeo qui eloquentiae laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem: sed uel illa antiqua, uel hac Chrysippi disciplina institutus nouerit primùm uim, naturam, genera uerborum, & simplicium, & copulatorum. Deinde quot modis quicque dicatur, qua ratione uerum falsum ne sit iudicetur, quid efficiatur è quôque, quod cuique consequens sit, quodq́; contrarium. Cúmque ambiguè multa dicantur, quomodo quicque eorum diuidi explanariq́; oporteat. hæc tenenda sunt oratori: sæpè enim occurrunt. sed quia sua sponte squallidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniam in (b) omnibus quæ ratione docentur, & uia, primùm constituendum est quid quidque sit: nisi enim inter eos qui disceptent conuenit, quid sit illud de quo ambigitur, nec rectè disseri, nec unquam ad exitũ perueniri potest, explicanda est sæpè uerbis mens nostra de quàq; re, atque inuolutæ rei noticia definiendo aperienda est. siquidem est definitio oratio, quæ quid sit de quo agitur, ostendit quàm breuißimè. Tum, ut scis, explicato genere cuiusque rei, uidendum est, quæ sint eius generis siue formæ, siue partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo quem uolumus esse eloquentem, ut definire rem poßit. neq; id faciat tàm preßè & angustè, quàm in illis eruditißimis disputationibus fieri solet: sed cùm explanatius, tùm etiam uberius, et ad commune iudicium popularemq́; intelligentiam accommodatius. idemq́; etiam cùm rem postulabit, genus uniuersum in species certas, ut nulla neq;

prætermittatur neque redundet, partietur ac diuidet. Quando aũt, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tẽpus: quoniam (ut suprà dixi) iudicem me esse, non doctorem uolo. Nec uerò dialecticis modò sit instructus, sed habeat omneis philosophiæ notos & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de charitate patriæ, nihil de bonis rebus aut malis, nihil de uirtutibus aut uicijs, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil de perturbationibus animi & erroribus, quæ sæpè cadunt in causas, sed ieiunius aguntur: nihil inquam sine ea scientia, quam dixi, grauiter, amplè, copiose dici & explicari potest. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. uolo enim prius habeat orator, rem de qua dicat, dignam auribus eruditis, quàm cogitet quibus uerbis quicque dicat, aut quomodo. quem etiam, quo grandior sit, & quodammodo excelsior (ut de Pericle dixi suprà) ne physicorum quidem esse ignarum uolo. Omnia profectò, cùm se à cœlestibus rebus refert ad humanas, excelsius magnificentiusq; & dicet, & sentiet. cumq; illa diuina cognouerit, uolo ne ignoret, ne hæc quidem humana. Ius ciuile teneat, quo egent causæ forenses quotidie. Quid est enim turpius quàm legitimarum & ciuilium controuersiarum patrocinia suscipere, cùm sis legum & ciuilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum & memoriæ ueteris ordinem, maximè scilicet nostræ ciuitatis: sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri leuauit labor, qui conseruatis notatisq; temporibus, nihil cum illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligauit. Nescire autẽ quid

antè quàm natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. 208
Quid enim (a) est ætas hominis, nisi cùm memoria rerum ueterum cum superiorum ætate contexitur? Commemoratio autẽ antiquitatis, exemplorumq́; prolatio, summa cum delectatione & authoritatem orationi affert, & fidẽ. Sic igitur instructus ueniet ad causas, quarum habebit genera primùm ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controuersiam faciat, aut uerba. Res aut de uero, aut de recto, aut de nomine: uerba aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia uidetur esse, aliud in uerbis, genus est quoddã ambigui quod ex præterito uerbo fieri solet: in quo, quod est ambiguorũ propriũ, res duas significari uidemus. Cùm tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorũ præcepta pauca sunt: traditi sunt, è quibus ea ducãtur, duplices loci, uni è rebus ipsis, alteri assumpti. Tractatio igitur rerũ efficit admirabiliorẽ orationẽ: nam ipsæ quidẽ res in perfacili cognitione uersantur. quid enim iam sequitur quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret se ad discendum, rem breuiter exponere, & probabiliter, & apertè, ut quid agatur intelligi poßit: sua confirmare, aduersaria euertere, eaq́; efficere non perturbatè, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens ijs quæ sumentur ad quanq́; rem confirmandam: pòst omnia per orationem inflammantem, restinguentémue concludere. Has parteis quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco: nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autẽ non quem doceam quæro, sed quem probem: probabo primùm eum

qui quid deceat uidebit. Hæc enim sapientia maximè adhibenda eloquenti est, ut sit temporum personarumq; moderator. Nam nec semper, nec apud omneis, nec contra omneis, nec pro omnibus, nec omnibus eodē modo dicendū arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id quodcunq; decebit, poterit accōmodare orationem. quod cùm statuerit, tùm ut quicque erit dicendum, ita dicet, nec satura ieiunè, nec grandia minutè, nec item contrà: sed erit rebus ipsis par & æqualis oratio. Principia uerecunda, non elatis intensa uerbis, sed acuta sententijs, uel ad offensionem aduersarij, uel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed propè quotidiano sermone explicatæ dilucidè. Dein si tenues causæ, tùm etiam argumentandi tenue filū, & in docendo, & in refellendo: idq; ita tenebitur, ut quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cùm uerò causa ea inciderit, in qua uis eloquentiæ possit expromi, tùm se latius fundet orator, tùm reget & flectet animos, & sic afficiet ut uolet, id est ut causæ natura & ratio temporis postulabit. (b) Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quē ascendit in tantū honorem eloquentia. Nam cùm omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut uerbum nullum, nisi aut graue, aut elegans excidat, tùm sunt maximè luminosæ & quasi actuosæ partes duæ. Quarum alteram in uniuersi generis quæstione pono, quā (ut suprà dixi) Græci appellant θέσιν. Alteram in augendis amplificandisq; rebus, quæ ab eisdem αὔξησις est nominata. Quæ etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamē in communibus locis maximè excellet, qui communes appellati, eò quòd uidentur multarū ijdem esse causarum, sed proprij sin-

gularũ esse debebũt. Ac uerò illa pars orationis quæ est de genere uniuerso, totas causas sæpè cõtinet. Quicquid enim est illud in quo quasi certamen est controuersiæ, quod Græcè κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuã quæstionem: atq; de uniuerso genere dicatur, nisi cũ de uero ambigitur, quod quæri coniectura solet. dicetur autẽ non Peripateticorũ more (est enim illorũ exercitatio elegans iam inde ab Aristotele cõstituta) sed aliquanto neruosius, & ita de re cõmunia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in aduersarios asperè. Augendis uerò rebus, & contrà abijciendis, nihil est quod non perficere poßit oratio: quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescunq; dabitur uel amplificãdi, uel minuendi locus, et penè infinitè in perorando. Duo sunt etiã quæ benè tractata ab oratore, admirabilẽ eloquentiam faciant: quorũ alterum est quod Græci ἠθικὸν uocant, ad naturã, & ad mores, & ad omnem uitæ consuetudinẽ accommodatũ: alterũ (quod ijdem παθητικὸν nominant) quo perturbantur animi & concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud superius, come, iucundũ, ad beneuolentiam conciliandam paratum: hoc uehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur, quod cũ rapidè fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos mediocres, aut multò etiam minus: sed magno semper usi impetu, sæpè aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator uno respondit Hortensius. A nobis homo audacißimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis priuata in causa magna & graui, cùm cœpisset Curio pater respondere, subitò assedit, cùm sibi ueneni ereptã memoriam diceret. Quid ego de miserationibus

loquar? quibus eo sum usus pluribus, quod etiamsi plures dicebamus, perorationẽ mihi tamen omnes relinquebant: in quo ut viderer excellere, nõ ingenio, sed dolore assequebar. Quæ qualiacunq; in me sunt, me enim ipsum nõ pœnitet quanta sint, sed apparẽt in orationibus: etsi
209 carent libri spiritu illo, (a) propter quẽ maiora eadem illa cùm aguntur, quã cùm legũtur, uideri solent. Nec uerò miseratione solùm mens iudicũ permouenda est, qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerũ infantẽ in manibus perorantes tenuerimus: ut alia in causa exercitato reo nobili, sublato etiã filio paruo, plangore & lamentatione cõpleremus forũ. Sed etiam est faciendũ, ut irascatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, lætetur, doleat: qua in uarietate, duriorum accusatio suppeditabit exempla: mitiorum, defensiones meæ. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus à me nõ tentatus sit: dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec in ueritate arrogantiæ extimescerem. Sed (ut suprà dixi) nulla me ingenij, sed magna uis animi inflammat, ut me ipse non teneam: nec unquam is, qui audiret, incenderetur nisi ardens ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domesticis, nisi ea legisses. Vterer alienis, uel Latinis, si ulla reperirem: uel Græcis, si deceret: sed Craßi perpauca sunt, nec ea iudiciorum, nihil Antonij, nihil Cottæ, nihil Sulpitij: dicebat melius, quàm scripsit, Hortensius. Verùm hæc uis, quam quærimus, quanta sit suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut si exempla sequimur, à Demosthene sumamus, et quidẽ perpetuæ dictionis ex eo loco, unde in Ctesiphontis iudicio de suis factis, cõsilijs, meri-

tis in Repub. aggressus est dicere. Ea profectò oratio in eam formam, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut maior eloquentia non requiratur. Sed iam ipsa forma restat & character ille qui dicitur, qui qualis esse debeat, ex ipsis quæ suprà dicta sunt, intelligi potest. Nam & singulorum uerborum, & collocatorum lumina attigimus, quibus sic abundabit, ut uerbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut graue exeat. ex omnique genere frequentißimæ translationes erunt, quòd eæ propter similitudinem transferunt animos, & referunt ac mouent hûc & illûc, qui motus cogitationis celeriter agitatus per se ipse delectat. & reliqua ex collocatione uerborum quæ sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim similia illis quæ in amplo ornatu scenæ aut fori appellantur insignia: non quòd sola ornent, sed quòd excellant. Eadem ratio est horum quæ sunt orationis lumina, & quodammodo insignia, cùm aut duplicantur iterantúrque uerba, aut breuiter commutata ponuntur, aut ab eodem uerbo ducitur sæpius oratio, aut in idem conijcitur, aut in utrunque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremũ refertur, aut continenter unũ uerbum non in eadem sententia ponitur, aut cùm similiter uel cadunt uerba, uel desinunt, aut multis modis contrarijs relata cõtraria, aut cũ gradatim (b) sursum uersus reditur: aut cũ demptis coniunctionibus, dissolutè plura dicuntur: aut cùm aliquid prætereuntes, cur id faciamus ostendimus: aut cùm corrigimus, nosmetipsos quasi reprehẽdentes: aut si est aliqua exclamatio, uel admirationis, uel cõquestionis, aut cùm eiusdẽ nominis casus sæpius cõmutantur. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt, qui-

bus quia frequentißimè Demosthenes utitur, sunt qui putēt idcircò eius eloquentiā maximè esse laudabilē. Et uerò nullus ferè ab eo locus sine quadam cōformatione sententiæ edicitur: nec aliud quicquā est dicere, nisi omnes, aut certè plerasq; aliqua specie illuminare sententias. quas cū tu optimè, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exēplis? tantūmodo notetur locus. Sic igitur dicet ille quem expetimus, ut uerset sæpè multis modis eandē & unam rē, et hæreat in eadem cōmoreturq; sententia. Sæpè etiam ut extenuet aliquid, sæpè ut irrideat, ut declinet à proposito, deflectatq; sententiam, ut proponat quid dicturus sit: ut cùm transegerit iam aliquid, definiat: ut se ipse reuocet, ut quod dixit iteret: ut argumentū ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat, ut contrà ac dicat accipi & sentiri uelit, ut addubitet quid potius, aut quomodo dicat, ut diuidat in partes: ut aliquid relinquat ac negligat, ut antè præmuniat: ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpā in aduersarium conferat: ut sæpè cū ijs qui audiunt, nonnunquā etiā cū aduersario quasi deliberet: ut hominum sermones, moresq; describat, ut muta quædam eloquentia iudicat, ut ab eo quod agitur auertat animos, ut sæpè in hilaritatem risumúe cōuertat, ut antè occupet quod putat opponi, ut cōparet similitudines, ut utatur exemplis, ut aliud alij tribuens dispertiat, ut interpellatorem coërceat, ut aliquid reticere se dicat, ut denunciet quid caueat, ut liberius quid audeat, ut irascatur etiā, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut à proposito declinet aliquantulum, ut optet, ut execretur, ut fiat ijs apud quos dicet familiaris: atq; alias etiam dicendi

quasi uirtutes sequatur: breuitatẽ, si res petet. Sæpè etiã rem dicendo subijciet oculis: sæpè suprà feret quàm fieri poßit: significatio sæpè erit maior quàm oratio, sæpè hilaritas, sæpè uitæ naturarũq; imitatio. Hoc in genere (nã quasi syluã uides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo: sed hæc nisi collocata, & quasi structa, et nexa uerbis, ad eã laudẽ, quam uolumus, aspirare non possunt. De quo cùm mihi deinceps uiderem esse dicendũ, etsi mouebant etiã me illa quæ suprà dixerã, tamen ijs quæ sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim posse reperiri (a) non inuidos solùm, quib. referta sunt omnia, sed fautores etiã laudum mearum, qui non censerent eius uiri esse, de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset cõprobante populo R. quanta de nullo, de artificio dicendi literis tã multa mãdare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi me M. Bruto negare roganti noluisse, iusta esset excusatio, cùm & amicißimo, & præstantißimo uiro, & recta & honesta petenti satisfacere uoluissem. Sed si profitear, quod utinam possem, me studiosis dicendi præcepta, & quasi uias quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id iustus rerum æstimator reprehenderet? nam quis unquam dubitauit, quin in repub. nostra primas eloquentia tenuerit semper urbanis pacatisq; rebus, secundas iuris scientia? cùm in altera gratiæ, gloriæ, præsidij plurimum esset: in altera persecutionum, cautionumq; præceptio, quæ quidem ipsa auxilium ab eloquentia sæpè peteret: ea uerò repugnante, uix suas regiones finesq; defenderet. Cur igitur ius ciuile docere semper pulchrum fuit? hominumq; clarißimorum discipulis domus floruerunt? ad dicendum si quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentu-

tem, uituperetur? Nam si uitiosum est dicere ornatè, pellatur omnino è ciuitate eloquentia: sin ea non modò eos ornat penes quos est, sed etiam uniuersam Rempub. cur aut discere turpe est, quod scire honestum est: aut quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum nouum: fateor, sed utriusque rei causa est. Alteros enim respondentes audire sat erat, ut ij qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore & dicentibus satisfacerent, & consulentibus. Alteri, cùm domesticum tempus in cognoscendis componendisq; caussis, forense in agendis, reliquum in seipsis reficiendis omne consumerent, quem habebant instituendi aut docendi locum? Atque haud scio, an plerique nostrorum oratorum ingenio plus ualuerint quàm doctrina. itaque illi dicere melius quàm præcipere, nos contrà fortasse possumus. At dignitatem docere non habet, certè si quasi in ludo: sed si monendo, si cohortando, si percunctando, si communicando, si interdum etiam unà legendo, audiendo: nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si poßis meliores facere, cur nolis? An quibus uerbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est: quibus ipsa sacra retineri defendiq; poßint, non honestum est? At ius profitentur etiam qui nesciunt: eloquentia autem illi ipsi qui consecuti sunt, tamen se ualere dißimulant: propterea quòd prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num (b) igitur aut latêre eloquentia potest, aut id quod dißimulat effugit: aut est periculum, ne quis putet in magna arte & gloriosa, turpe esse docere alios, id quod ipsi fuerit honestißimũ discere? Ac fortasse cæteri tectiores, ego semper me didicis-

se præ me tuli. Quid enim possem? cùm abfuissem adolescens, et horum studiorum causa mare transissem, & doctißimis hominibus domus referta esset, et aliquæ fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ: cumq; uulgò scripta nostra legerentur, dißimularē me didicisse? Quid erat cur probarē, nisi quod parum fortasse profeceram? Quod cùm ita sit, tamen ea quæ suprà dicta sunt, plus in disputando, quàm ea de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De uerbis enim componendis, et de syllabis propemodū dinumerandis & dimetiendis loquemur: quæ etiamsi sunt, sicuti uidentur, necessaria, tamē fiunt magnificentius quàm docentur. Est id omnino uerum, sed propriè in hoc dicitur. nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat: radices, stirpesq; nō item: sed esse illa sine his non potest. Me autem siue peruagatißimus ille uersus, qui uetat

Artem pudere proloqui, quam factites:

dißimulare non sinit, quin delecter, siue tuum studium hoc à me uolumen expreßit: tamen eis quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quòd si ea quæ dixi non ita essent, quis tamen se tam durum agrestemq; præberet, qui hanc mihi nō daret ueniam, ut cùm meæ forenses artes & actiones publicæ concidissent, non me aut desidiæ, quod facere nō possum, aut mœsticiæ, cui resisto, potius quàm literis dederem: quæ quidem me antea in iudicia atq; in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec uerò talibus modò rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam grauioribus et maioribus: quæ si erunt perfectæ, profectò forensibus nostris rebus & domesticæ literæ respondebūt. Sed ad institutam disputationem reuertamur. Collocabuntur igitur uerba, aut ut in-

ter se quàm aptißimè cohæreant extrema cum primis, eaq; sint quàm suauißimis uocibus: aut ut forma ipsa, concinnitasq; uerborũ conficiat orbẽ suum, aut ut comprehensio numerose & aptè cadat. Atq; illud primùm uideamus quale sit, quod uel maximè desiderat diligentiam, ut fiat quasi structura quædã: nec tamen fiat operose: nam esset cùm infinitus, tùm puerilis labor, quod apud Lucilium scitè exagitat in Albutio Scæuola:

Quàm lepidè lexeis compostæ, ut tesserulæ omnes
Arte, pauimento, atq; emblemate uermiculato.

Nolo tam minuta hæc constructio appareat, sed tamen
a11 stylus exercitatus (a) efficiet facile hanc uiam cõponendi. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicẽdo prospiciet quid sequatur, ne extremorum uerborum cum insequentibus primis concursus, aut hiulcas uoces efficiat, aut asperas. Quamuis enim suaues grauesue sententiæ, tamen si inconditis uerbis efferuntur, offendent aures, quarum est iudicium superbißimum. Quod quidem Latina lingua sic obseruat, nemo ut tam rusticus sit, qui uocaleis nolit coniungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quòd eas literas tantopere fugerit: & si id magister eius Isocrates, at non Thucydides, ne ille quidem haud paulo maior scriptor Plato, nec solùm in his sermonibus qui dialogi dicũtur (ubi etiam de industria id faciendũ fuit.) sed in populari oratione, qua mos est Athenis, laudari in concione eos qui sint in prælijs interfecti, quæ sic probata est, ut eam quotannis (ut scis) illo die recitari necesse sit, in ea est crebra ista uocũ concursio, quam magna ex parte ut uitiosam fugit Demosthenes. sed Græci uiderint: nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere uoces conceditur. Indicant orationes

illæ ipsæ horridulæ Catonis, indicant omnes poëtæ, præter eos qui ut uersum facerent, sæpe hiabant, ut Næuius Vos: qui accolitis Histrum fluuium, atq; Algidam. & ibidem:

Quàm nunquam nobis grati, atq; barbari. At Ennius semel: Scipio inuicte.— & quidem nos: Hoc motu radiantis etesiæ in uada ponti.

Hoc idem sæpius nostri non tulissent, quod Græci laudare etiam solent. Sed quid ego? uocales sine uocalibus sæpe breuitatis causa cõtrahebant, ut ita dicerent multi' modis, uas' argenteis, palm' & crinibus, tecti' fractis. Quid uerò licentius quàm quòd hominũ etiam nomina cõtrahebant, quò essent aptiora? nam ut duellũ bellum, & duis bis: sic Duellium, eum qui Pœnos classe deuicit, Bellium nominauerunt, cùm superiores appellati essent semper Duellij. Quin etiam uerba sæpe contrahuntur, non usus causa, sed aurium. quomodo enim uester Axilla Ala factus est, nisi fuga literæ uastioris? quam literam etiam è maxillis, è taxillis, & uexillo, et paxillo consuetudo elegans Latini sermonis euellit. Libenter etiam copulando uerba iungebant: ut sodes pro si audes, sis pro si uis. Iam in uno capsis tria uerba sunt. Ain' pro ais ne: nequire, pro non quire: malle, pro magis uelle: nolle pro non uelle. Deim etiam sæpe, & exin, pro deinde & pro exinde dicimus. Quid illud? non oles unde sit? quod dicitur cum illis: cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum: quia si ita diceretur, obscœnius concurrerent literæ, ut etiam modò, nisi autem interposuissem, concurrissent. Ex eo (b) est mecum, & tecum, non cum me, & cum te: ut esset simile illis uobiscum atq; nobiscum. Atque etiam à quibusdam serò iam emendatur

antiquitas, qui hæc reprehendunt: nam proh deûm atq; hominum fidem, deorum aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant. an dabat hanc consuetudo licentiam? Itaque idem poëta, qui inusitatius contraxerat,
—Patris mei me factũ pudet. pro meorũ factorũ: &
Texitur exitiûm, examen rapit.— pro exitiorum: non dicit liberûm, ut pleriq; loquimur, cum cupidos liberũ, aut in liberum loco dicimus. sed ut isti uolunt,
Neq; tuum unquam in gremium extollas liberorum ex te genus. & idem:
Nanq; Aesculapij liberorum. At ille aliter in Chryse, non solùm:
Ciues antiqui amici maiorum meûm, quod erat usitatũ, sed durius etiam,
Consilium socij, augurium, atq; extum interpretes.
Idemq; pergit:
Postquàm prodigium horriferum portentum pauor.
quæ non sanè sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tã libenter armũ iudicium, etsi est apud eundẽ:
Nihil ne ad te de iudicio armum accidit?
quam centuriam, ut censoriæ tabulæ loquuntur, fabrum & procum audeo dicere, non fabrorum & procorum. Planeq; duorum uirorum iudicium, aut trium uirorum capitalium, aut decem uirorum litibus iudicandis dico nunquam. atqui dixit Accius,
Video sepulchra dua duorum corporum. Idemq;:
Mulier una duûm uirûm.
quid uerum sit intelligo, sed aliâs ita loquor ut concessum est, ut hoc uel proh deûm dico, uel proh deorum. Aliâs, ut necesse est, cùm triumuirûm, non uirorum, cùm sestertium nummûm, non nummorũ, quòd in his cõsue-

tudo uaria nõ est. Quid quod sic loqui, nosse, iudicasse, uetant: nouisse iubent, & iudicauisse? quasi uerò nesciamus in hoc genere & plenum uerbum rectè dici, & imminutum usitatè. Itaq; utrumq; Terentius:

Eho tu cognatum tuum non noras? Pòst idem:

–Stilphonem inquam noueras.

Si et, plenum est: sit, imminutum, licet utare utrôq;. ergo ibidem:

Quàm cara sintq;, pòst carendo intelligunt,

Quamq; attinendi magni dominatus sient. Nec uerò reprehenderim. Scripsêre alij rem. & Scripserunt esse uerius, sentio: sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.

Idem campus habet— inquit Ennius, &:

In templis isdem— probauit. at eisdem erat uerius. nec tamen (a) eisdem, opimius, malè sonabat ijsdem. Im- 212 petratum est à consuetudine, ut peccare suauitatis causa liceret. & pomeridianas quadrigas, quàm postmeridianas libentius dixerim: & mehercule, quàm mehercules. Non scire quidem barbarũ iam uidetur, nescire dulcius. ipsum meridiem, cur non medidiem? credo quòd erat insuauius. Vna præpositio est Ab, eaq; nunc tantum in accepti tabulis manet: ne his quidẽ omnium, in reliquo sermone mutata est. Nã amouit dicimus, et abegit, et abstulit: ut iam nescias, ab ne uerũ sit, an abs. Quid si etiã abfugit? turpe uisum est. & abfer noluerunt, aufer maluerũt, quæ præpositio præter hæc duo uerba, nullo alio in uerbo reperitur. Noti erant, et naui, et nari, quibus cùm In præponi oporteret, dulcius uisum est, ignoti, ignaui, ignari dicere, quã ut ueritas postulabat. Ex usu dicunt, et è Rep. quod in altero uocalis excipiebat, in altero esset

asperitas, nisi literam sustulisses, ut exegit, edixit, refecit, retulit, reddidit: adiuncti uerbi primam literam praepositio commutauit, ut subegit, summutauit, sustulit. Quid in uerbis iunctis? quàm scitè insipientem, non insapientem? iniquum, non inaequum? tricipitem, non tricapitem? concisum, nõ cõcaesum? Ex quo quidam pertisum etiam uolunt, quòd eadem consuetudo non probauit. Quid uerò hoc elegantius: quod non fit natura, sed quodam instituto? inclytus dicimus breui prima litera, insanus producta, inhumanus breui, infelix longa. & ne multis, quibus in uerbis eae primae literae sunt, quae in sapiente atq; felice producte dicitur: in caeteris omnibus breuiter. itemq́;, composuit, consueuit, concrepuit, confecit, consule ueritatem: reprehendet, refer ad aures, probabunt, quaere cur? ita se dicent iuuari: uoluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse cùm scirem ita maiores locutos esse, ut nusquam nisi in uocali aspiratione uterentur, loquebar sic, ut pulcros, & Cetegos, triumpos, Cartaginem dicerem: aliquando, idq́; serò, conuicio aurium, cùm mihi exorta ueritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reseruaui. Orciuios tamen, & Matones, Otones, Caepiones, sepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudiciũ semper licet. Purrũ semper Ennius, nusquam Pyrrhum: ui patefecerunt fruges, non phryges: ipsius antiqui declarant libri. nec enim Graecam literam adhibebant: nunc autem etiam duas, & cùm Phrygum, et cùm Phrygibus dicendum esset, absurdum erat, aut tantum barbaris casibus Graecam literam adhibere, aut recto casu solùm Graecè loqui: tamen et Phryges et Pyrrhum aurium causa dicimus. Quin etiam quod iam subrusticum uide-

tur, olim autem politius: eorum uerborum, quorum eædē erant postremæ duæ literæ quæ sunt in optumus, postremam (b) literam detrahebant, nisi uocalis insequebatur. Ita non erat ea offensio in uersibus, quam nunc fugiunt poëtæ noui. Ita enim loquebamur:
—Qui est omnibu' princeps. nō omnibus princeps. & —Vita illa dignu' locoq;. non dignus.
quòd si indocta cōsuetudo tā est artifex suauitatis, quid ab ipsa tandē arte & doctrina postulari putamus? Hæc dixi breuius, quā si hac de re una disputarē (est enim hic locus latè patens, de natura usuq; uerborū) longius aūt, quàm instituta ratio postulabat. Sed quia rerum uerborumq; iudicium prudentiæ est, uocum autē & numerorum aures sunt iudices: et quòd illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad uoluptatem, in illis ratio inuenit, in his sensus artem: aut enim negligenda nobis fuit uoluptas eorū quibus probari uolebamus, aut ars eius conciliandæ reperienda. Duæ sunt igitur res quæ permulceant aures, sonus & numerus. De numero mox, nunc de sono quærimus. Verba (ut suprà diximus) legenda sunt potissimùm benè sonantia: sed ea non ut poëtæ, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio.
Qua pontus Helles— superat modum. At, Auratus aries Colchorum— splendidis nominibus illuminatus est uersus, sed proximus inquinatus insuauissima litera finitus, Frugifera & ferta arua Asiæ tenet. quare bonitate potius nostrorum uerborum utimur, quàm splendore Græcorum, nisi fortè sic loqui pœnitet: Qua tempestate Paris Helenam.— & quæ sequuntur: immò uerò ista sequamur, asperitatemq; fugiamus: Habeo istam ego perterricrepam.— idemq;: —Ver-

futiloquas malicias. Nec solum componentur uerba ratione, sed etiam finientur: quoniam id iudicium esse aurium alterum diximus. sed finiuntur aut compositione ipsa, & quasi sua sponte: aut quodam genere uerborũ, in quibus ipsis concinnitas inest, quæ siue casus habẽt in exitu similes, siue paribus paria reddũtur, siue opponuntur cõtraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factũ de industria. In huius concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principẽ accepimus, quo de genere illa nostra sunt in Miloniana: Est enim iudices hæc non scripta, sed nata lex: quam nõ didicimus, accepimus, legimus: uerùm ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expreßimus: ad quam non ducti, sed facti: non instituti, sed
213 imbuti sumus. Hæc enim talia sunt, ut quia (a) referũtur ad ea ad quæ debent referri, intelligamus non quæsitum esse numerum, sed secutum. quod fit item in contrarijs referendis: ut illa sunt, quibus non modò numerosa oratio, sed etiam uersus efficitur: Eam quam nihil accusas, damnas. condemnas diceret, qui uersum effugere uellet: Benè quam meritam esse autumas, dicis malè mereri: Id quod scis, prodest: nihil id quod nescis, obest. Versum efficit ipsa relatio contrariorum. id esset in oratione numerosum: Quòd scis, nihil prodest: quòd nescis, multum obest. Semper hæc quæ Græci ἀντίθετα nominant, cum contrarijs opponuntur contraria, numerum oratorium neceßitate ipsa efficiunt, & eum sine industria. Hoc genere antiqui iam ante Isocratem delectabantur, & maximè Gorgias, cuius in oratione plerunque efficit numerum ipsa concinnitas. Non etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis: Conferte hanc pacem cum illo bello: huius

prætoris aduentum, cum illius imperatoris uictoria: huius cohortem impuram, cum illius exercitu inuicto: huius libidines, cum illius continentia: ab illo qui cepit, conditas: ab hoc qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. ergo & hi numeri sint cogniti etiam à Latinis. Genus illud tertium explicetur, quale sit numerosæ & aptæ orationis. quod qui non sentiunt, quas aureis habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Meæ quidem perfecto completoq; uerborũ ambitu gaudent, et curta sentiunt, nec amant redundãtia: quid dico meas? conciones sæpè exclamare uidi, cùm aptè uerba cecidissent. id enim expectant aures, ut uerbis colligentur sententiæ. Non erat hoc apud antiquos, & quidem nihil aliud ferè nouerat. nam et uerba eligebant, & sententias graueis & suaueis reperiebant, sed eas haud unciebant, haud explebant. parũ hoc meipsum delectat, inquiunt. Quid si antiquißima illa pictura paucorũ colorum magis quàm hæc iã perfecta delectet? illa nobis sit, credo, repetenda, hæc scilicet repudianda. nominibus ueterum gloriantur. Habet autem ut in ætatibus authoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipsum ualet plurimum; nec ego id quod deest antiquitati flagito potius, quàm laudo quod est: præsertim cùm ea maiora iudicem quæ sunt, quàm illa quæ desunt. Plus est enim in uerbis & in sententijs boni, quibus illi excellunt, quàm in conclusione sententiarum, quam non habent. post inuenta conclusio est, qua credo usuros ueteres illos fuisse, si iam nota atque usurpata res esset: qua inuenta, omneis usos magnos oratores uidemus. sed habet nomen, inuidiã, cùm in oratione iudiciali & forensi numerus Latinè, Græcè, ῥυθμὸς inesse dici=

tur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi uidetur: (b) si etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. hoc freti isti, & ipsi infracta & amputata loquuntur, et eos uituperant qui apta & finita pronunciant: si inanibus uerbis leuibusq; sentētijs, iure: sin probæ res, lecta uerba, quid est cur claudicare aut insistere orationem malint, quàm cum sententia pariter excurrere? Hic enim inuidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut aptè uerbis cōprehensa sententia, quod fit etiā ab antiquis: sed plerunq; casu, sæpè natura. & quæ ualdè laudantur apud illos, ea ferè, quia sunt cōclusa, laudantur: & apud Græcos quidem iam anni propè quadringenti sunt, cùm hoc probatur, nos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit uetera contemnenti, dicere:

Versibu' quos olim Fauni uatesq; canebant. mihi de antiquis eodem modo non licebit, præsertim cùm dicturus non sim,

Ante hunc— ut ille, nec quæ sequuntur:

Nos ausi reserare—

legi enim audiuiq; nonnullos, quorum propemodū absolutè concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam uolunt. Ego autem illos ipsos laudo, idq; meritò, quorū se isti imitatores esse dicunt: & si in his aliquid desidero, hos uerò minimè, qui nihil illorum nisi uitium sequuntur, cùm à bonis absint longißimè. Quòd si aures tam inhumanas tamq; agrestes habent, ne doctißimorū quidem uirorum eos mouebit authoritas? Omitto Isocratem, discipulosq; eius Ephorum & Naucratem: quanquam orationis faciendæ & ornandæ authores locupletißimi, summi ipsi oratores esse debeant. Sed quis omnium doctior? quis a-

cutior? quis in rebus uel inueniẽdis, uel iudicãdis acrior Aristotele fuit? quis porrò Isocrati est aduersatus infensius? Is igitur uersum in oratione uetat esse, numerũ iubet. eius auditor Theodectes in primis (ut Aristoteles sæpè significat) politus scriptor atq; artifex, hoc idem & sentit, & præcipit. Theophrastus uerò iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat? qui hos authores non probent. nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt. Quod si ita est (nec uerò aliter existimo) quid ipsi suis sensibus non mouentur? nihil ne eis inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In uersu quidem Theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut breuior aut longior. Nec uerò multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet: nec illud quod offendit, aut cur, aut in quo offendat intelligit: & tamen omnium longitudinum et breuitatum in sonis, sicut acutarum grauiumque uocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit. (a) Vis ne 214
igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quàm illi ipsi qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, uelis ne? cum literis tuis eruditissimè scriptis, te id uel maximè uelle perspexerim. Primùm ergo origo, deinde causa, pòst natura, tùm ad extremum usus ipse explicetur orationis aptæ atq; numerosæ. Nam qui Isocratem maximè mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quod uerbis solutis numeros primus adiunxerit. Cùm enim uideret oratores cũ seueritate audiri, poëtas autem cum uoluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cùm iucunditatis causa, tùm ut uarietas occurreret sa-

tietati. Quod ab his uerè quadã ex parte, non totũ dicitur. nam neminem in eo genere scientius uersatum Isocrate, confitendũ est. Sed princeps inueniendi fuit Thrasymachus, cuius omnia nimis etiam extant scripta numerose. Nam (ut paulò antè dixi) paria paribus adiuncta, & similiter definita, itemq; contrarijs relata contraria, quæ sua sponte, etiamsi id nõ agas, cadunt plerunq; numerose, Gorgias primus inuenit: sed his est usus intemperantius. id autem est genus (ut antè dictum est) ex tribus partibus collocationis alterum. Horum uterq; Isocratem ætate præcurrit, ut eos ille moderatione, non inuentione uicerit. Est enim ut in transferendis, faciendisq; uerbis tranquillior; sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem auidior est generis eius, & his festiuitatibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur, quas Isocrates, cùm tamen audiuisset in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam, moderatius temperauit. Quin etiam se ipse tantum, quantum ætate procedebat (propè enim centum confecit annos) relaxarat à nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro quem ad Philippum Macedonem scripsit, cùm iam admodum esset senex, in quo dicit sese iam minus seruire numeris quàm solitus esset: ita non modò superiores, sed etiam se ipse correxerat. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes authoresq;, quos diximus, & origo inuenta est: causa quæratur. quæ sic aperta est, ut mirer ueteres non esse commotos: præsertim cum, ut fit, fortuitò sæpè aliquid concluse apteq; dicerent. Quod cum animos hominum aureisq; pepulisset, ut intelligi posset, id quod casus effudisset, cecidisse iucundè: notandum certè genus, atq; ipsi sibi imitandi fuerunt.

Aures enim, uel animus aurium nuncio naturalē quandam in se continet uocum omnium mensionem. Itaq; et longiora & breuiora iudicat, & perfecta ac moderata semper expectat. Mutila sentit quædam, & quasi decurtata, quibus (b) tanquam debito fraudetur, offenditur. Productiora alia, et quasi immoderatius excurrentia, quæ magis etiā aspernantur aures, quod cùm in plerisq;, tū in hoc genere nimiū quod est, offendit uehementius quàm id quod uidetur parum. Vt igitur poëtica & uersus inuentus est terminatione aurium, obseruatione prudentiū: sic in oratione animaduersum est multo illud quidem serius, sed eadem natura admonente, esse quosdā certos cursus, conclusionesq; uerborū. Quoniam igitur causam quoq; ostendimus, naturā nunc (id.n.erat tertiū) si placet explicemus: quæ disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus, & ubi sit positus, & natus ex quo, & is unus ne sit, an duo, an plures, quáq; ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid uoluptatis afferat. Sed ut in plerisq; rebus, sic in hac duplex est considerandi uia: quarum altera est longior, breuior altera, et eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quæstio, sit ne omnino ulla numerosa oratio: quibusdam enim non uidetur, quia nihil insit in ea certi, ut in uersibus: et quod illi, qui affirmant eos esse numeros, rationē cur sint, non queant reddere. Deinde, si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales: ex poëticis ne numeris, an ex alio genere quodā: & si è poëticis, quis eorum sit, aut qui. namq; alijs unus modò, alijs plures, alijs omnes ijdē uidentur. deinde quicunq; sunt, siue u-

nus, siue plures: communes ne sint omnis generis orationi, quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi. an dispares numeri cuiq; orationis generi accommodentur. si comunes, qui si dispares, quid intersit: & cur non æquè in oratione atq; in uersu numerus appareat. deinde quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solùm efficiatur, an etiam uel compositione quadam, uel genere uerborũ: an est suum cuiusq;, ut numerus interuallis, compositio uocibus, genus ipsum uerborũ quasi quædam forma & lumen orationis appareat: sitq; omnium fons compositio, ex eáq; & numerus efficiatur, & ea quæ dicuntur orationis quasi formæ & lumina, quæ (ut dixi) Græci uocant σχήματα. An non est unum, nec idem, quod uoce iucundum est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatum genere uerborum: quanquam id quidem finitumum est numero, quia per se plerunq; perfectum est: compositio autẽ ab utroq; differt, quæ tota seruit grauitati uocum, aut suauitati. Hæc igitur ferè sunt, in quibus rei natura quærenda sit. Esse igitur in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere: iudicat enim sensus, in quo iniquum est, (a) quod accidit non

215 cognoscere, si cur id accidat reperire nequeamus. neq; enim ipse uersus ratione est cognitus, sed natura atq; sensu, quem dimensa ratio docuit, quid acciderit: ita notatio naturæ et animaduersio peperit artẽ. Sed in uersib. res est apertior. quanquam etiã à modis quibusdã cantu remoto soluta esse uideatur oratio, maximeq; id in optimo quoq; eorum poëtarum, qui λυρικοὶ à Græcis nominantur: quos cùm cantu spoliaueris, nuda penè remanet oratio. quorum similia sunt quædam etiam apud

nostros, uelut ille in Thyeste:

Quémnam te esse dicam? qui tarda in senectute,

& quæ sequuntur: quæ nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At Comicorum senarij propter similitudinem sermonis sic sæpè sunt abiecti, ut nonnunquam uix in his numerus & uersus intelligi possit. quo est ad inueniendum difficilior in oratione numerus, quàm in uersibus. Omnino duo sunt quæ condiant orationem, uerborum numerorumq; iucunditas. In uerbis inest quasi materia quædam, in numero autem expolitio: sed ut cæteris in rebus necessitatis inuenta antiquiora sunt, quã uoluptatis: ita & in hac re accidit, ut multis seculis antè oratio nuda ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio numerorum causa delectationis aurium excogitata. Itaq; & Herodotus, & eadem superiorq; ætas numero caruit, nisi quando temerè ac fortuitò: & scriptores perueteres, de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nã quod & facilius est, et magis necessarium, id semper antè cognoscitur. Itaq; translata, aut facta, aut iuncta uerba facilè sunt cognita, quia sumebantur è consuetudine, quotidianoq; sermone. Numerus autem non domo depromebatur, neq; habebat aliquam necessitudinem aut cognationem cum oratione. Itaq; serius aliquantò notatus & cognitus, quasi quandam palæstram & extrema lineamenta orationi attulit. Quòd si & angusta quædam atq; concisa, & alia est collatata & diffusa oratio, necesse est id nõ literarũ accidere natura, sed interuallorum longorum & breuium uarietate, quibus implicata atq; permista oratio: quoniam tùm stabilis est, tùm uolubilis, necesse est eius-

modi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem sæpè iam diximus, incitatior numero ipso fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem, et insistat. Perspicuum est igitur, numeris astrictam orationem esse debere, carere uersibus: sed hi numeri poëtici ne sint, an ex alio genere quodam, deinceps est uidendum. Nullus est igitur numerus extra poëticos, propterea quòd definita sunt genera numerorum. nam omnis talis est, ut unus sit è trib. Pes enim qui adhibetur (b) ad numeros, partitur in tria: ut necesse sit partē pedis aut æqualē esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse maiorē. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, sesqui pæan: qui pedes in orationē nū cadere quî possunt? quib. ordine locatis, quod efficitur numerosum sit necesse est. Sed quæritur quo numero, aut quibus potißimū sit utendum. Incidere uerò omneis in orationē, etiam ex hoc intelligi potest, quòd uersus sæpè in oratione per imprudentiam dicimus, quod uehementer est uitiosum: sed non attendimus, neq; exaudimus nosmetipsos: Senarios uerò, et hipponactæos effugere uix possumus. Magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio: sed tamen eos uersus facile agnoscit auditor: sunt enim usitatißimi. Inculcamus autem per imprudentiam sæpè etiam minus usitatos: sed tamen uersus uitiosum genus, & longa animi prouisione fugiendum. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse uersus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapæsticos: quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose: prima enim syllaba dempta ex primo uerbo sententiæ, postremum ad uerbum primam rursus syllabam adiunxit inseqentis. ita factus est anapæstus, is qui

Ariſtophaneus nominatur : quod ne accidat, obſeruari nec poteſt, nec neceſſe eſt. Sed tamen hic corrector in eo ipſo loco quo reprehēdit, ut à me animaduerſum eſt ſtudioſe inquirenti in eū, immittit imprudēs ipſe ſenarium. Sic igitur hoc cognitū in ſolutis etiam uerbis ineſſe numeros, eoſdēq; eſſe oratorios qui ſunt poëtici. Sequitur ergo, ut qui maximè cadant in orationem aptam numeri, uidendum ſit. Sunt enim qui iambicum putent, quòd ſit orationi ſimillimus: qua de cauſa fieri, ut is potiſſimum propter ſimilitudinem ueritatis adhibeatur in fabulis, quòd ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ ſit accommodatior. Ephorus autem leuis ipſe orator, ſed profectus ex optima diſciplina, pæana ſequitur, aut dactylum: fugit autem ſpondeum & trochæum. Quòd enim pæan habeat treis breueis, dactylus autem duas, breuitate & celeritate ſyllabarum labi putat uerba procliuius. contraq; accidere in ſpondeo & trochæo, quod alter ex longis conſtaret, alter è breuibus fieret: alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant, et Ephorus in culpa eſt. Nam et qui pæana prætereunt, nō uident molliſſimum à ſeſe numerum, eundemq; ampliſſimum præteriri. Quod longè Ariſtoteli uidetur ſecus, qui iudicat Heroū numerum grandiorē, quàm deſideret ſoluta oratio: iambū aūt nimis è uulgari eſſe ſermone. Ita neq; humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altā et exaggeratam probat, plenam tamen (a) eam 216
uult eſſe grauitatis, ut eos, qui audient, ad maiorē admirationem poſſit traducere: trochæum autem, qui eſt eodem ſpacio quo choreus, cordacem appellat, quia contractio & breuitas dignitatem non habeat. Ita pæana

probat, eoq; ait uti omnes, sed ipsos non sentire, cum utantur: esse autem tertium, ac medium inter illos: sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sesquiplex, aut duplex, aut par. Itaq; illi, de quibus antè dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim & dactylus in uersum cadunt maximè. itaq; ut uersum fugimus in oratione, sic hi sunt euitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quicquam inimicitius quàm illa uersibus: pæan autem minimè est aptus ad uersum, quo libentius eum recepit oratio. Ephorus uerò ne spondeum quidē, quem fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat: syllabis enim metiendos pedes, nō interuallis existimat, quod idem facit in trochæo, qui temporibus & interuallis est par iambo: sed uitiosius in oratione, si ponatur extremus, quòd uerba melius in syllabas longiores cadunt. Atque hæc quæ sunt apud Aristotelem, eadem à Theophrasto Theodecteq; de pæane dicuntur. Ego autem sentio omneis in oratione esse quasi permistos & confusos pedes: nec enim effugere possemus animaduersionem, si semper iisdem uteremur: quia nec numerosa esse, ut poëma, neq; extra numerorum, ut sermo uulgi est, debet oratio. Alterum nimis est uinctum, ut de industria factum appareat: alterum nimis dissolutum, ut peruagatum ac uulgare uideatur, ut ab altero non delectêre, alterum oderis. Sit igitur (ut suprà dixi) permista & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæane maximè, quoniam optimus author ita censet: sed reliquis etiam numeris, quos ille præterii, temperata. Quos autem numeros, cum quibus tanquam purpuram misceri oporteat, nunc dicendum est;

atq; etiam quibus orationis generibus sint quiq; accommodatißimi. Iambus enim frequentißimus est in ijs quæ demisso atq; humili sermone dicuntur, pæan autem in amplioribus, in utrôq; dactylus: ita in uaria & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi & temperandi: sic minimè animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis industria, quæ latebit eò magis, si & uerborum & sententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda sibi censent: uerba dico, & sententias, eaq; dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos & præteruolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec uerò nimius is cursus est numerorum, orationis dico: nam est longè aliter in uersibus, nihil ut fiat extra (b) modum: nam id quidem esset poëma. Sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, et æqualiter cõstanterq; ingrediens numerosa habetur oratio. Atq; id in dicendo numerosum putatur, nõ quod totum constat è numeris, sed quod ad numeros proximè accedit. Quo etiã difficilius est oratione uti quàm uersibus, quòd in illis certa quædam & definita lex est, quam sequi sit necesse: in dicendo autem nihil est propositũ, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percußionum modi: sed uniuersa comprehensio & species orationis clausa & terminata est, quod uoluptate auriũ iudicatur. Solet autem quæri, toto ne in ambitu uerborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis: plerique enim censent cadere tantũ numerose oportere, terminariq; sententiam. est autẽ, ut id maximè deceat, nõ id solũ. ponendus est enim ille ambitus, non abijciendus. Quare

cùm aures ad extremum semper expectent, in eoq; acquiescant, id uacare numero non oportet: sed ad hunc exitum tamen à principio ferri debet uerborum illa comprehensio, & à toto capite ita fluere, ut ad extremum ueniens ipsa consistat. Id autem bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint, & quæcunq; etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. antè enim circumscribitur mente sententia, confestimq; uerba concurrunt: quæ mens eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodq; loco respondeat: quorum descriptus ordo, aliàs alia terminatione concluditur. atq; omnia illa & prima & media uerba spectare debent ad ultimum. Interdum enim cursus est in oratione incitatior, interdum moderata ingreßio, ut iam à principio uidendum sit, quemadmodum uelis uenire ad extremum: nec in numeris magis quàm in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus quæ poëtæ, effugimus tamen in oratione poëmatis similitudinem. est enim in utrôq; & materia, & tractatio: materia in uerbis, tractatio in collocatione uerborum. Ternæ autem sunt utriusque partes uerborum, translatum, nouum, priscum. nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. Collocationis autem eæ quas diximus, compositio, concinnitas, numerus: sed in utrôq; frequentiores sunt, & liberiores poëtæ. nam et transferunt uerba cùm crebrius, tùm etiam audacius, & priscis libentius utuntur, et liberius nouis: quod idem fit in numeris, in quibus quasi neceßitati parêre coguntur: sed hæc tamen nec nimis esse diuersa, neq; ullo modo coniuncta intelligi licet. Ita fit, ut nõ item in oratione, ut in uersu, numerus extet: idq; quod numerosum in oratione dicitur, non semper

numero fiat:sed nonnunquam aut concinnitate,aut con=
structione uerborum. Ita si numerus orationis quæritur
(a) qui sit,omnis est: sed alius alio melior atque aptior. 217
Si locus,in omni parte uerborū: si unde ortus sit,ex au=
rium uoluptate, si componendorum ratio, dicetur alio
loco: quia pertinet ad usum,quæ pars quarta & extre=
ma nobis in diuidendo fuit. si ad quam rem adhibeatur:
ad delectationem:si quando,semper: si quo loco,in tota
continuatione uerborū: si quæ res efficiat uoluptatem,
eadem quæ in uersibus, quorum modum notat ars: sed
aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiunt. Satis mul=
ta de natura: sequitur usus, de quo est accuratius dispu=
tandum. In quo quæsitum est, in toto ne circuitu illo o=
rationis,quem Græcis περίοδον,nos tum ambitum,tum
circuitum, tum comprehensionem, aut continuatio=
nem, aut circunscriptionem dicimus, an in principijs
solùm,an in extremis, an in utrâque parte numerus te=
nendus sit. Deinde cùm aliud uideatur esse numerus,a=
liud numerosum, quid intersit. tum autem, in omnibus
ne numeris æqualiter particulas deceat incidere,an face=
re alias breuiores, alias longiores. idq; quando, aut cur,
quibusq; partibus:pluribus ne an singulis,imparibus an
æqualibus : & quando, aut istis aut illis sit utendum.
quæq; inter se aptißimè collocentur, & quomodo, an
omnino nulla sit in eo genere distinctio. quodq; ad rem
maximè pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio.
Explicandum etiam est, unde orta sit forma uerborum,
dicendumq; quantos circuitus facere deceat, deq; eorum
particulis, & tanquam incisionibus disserendum est.
quærendumq;, utrum una species & longitudo sit ea=
rum,an ne plures : & si plures, quo loco,aut quando,

quoq; genere uti oporteat. Postremò totius generis utilitas explicanda est, quæ quidem patet latius: nō ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. At licet non ad singulas res respondentem de uniuerso genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse uideatur. Remotis igitur reliquis generibus, unum selegimus: hoc quidem quod in causis foroq; uersatur, de quo diceremus. Ergo in alijs, id est in historia, & in eo quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Isocrateo, Theopompeóque more, illa circunscriptione ambituque, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis absolutisq; sententijs. Itaque postea quam est nata hæc uel circunscriptio, uel comprehensio, uel continuatio, uel ambitus, si ita licet dicere, nemo qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotumq; à iudicijs, forensiq; certamine, quin redigeret omneis ferè in quadrum numerúmque sententias. Nam, cùm is est auditor, qui non uereatur ne compositæ orationis insidijs sua fides attentetur, (b) gratiam quoque habet oratori uoluptati aurium seruienti. Genus autem hoc orationis, neque totum assumendum est ad causas forenses, neq; omnino repudiandum. Si enim semper utare, cùm satietatem affert, tùm quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditùs ueritatem et fidem. Sed quoniam adhibenda nonnunquam est, primùm uidendum est quo loco, deinde quandiu retinenda est, tùm quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in accusationis secundo, de Siciliæ laude dixi-

mus: aut in senatu de consulatu meo. aut exponenda narratio quæ plus dignitatis desiderat quàm doloris: ut in quarto accusationis de Ennêsi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpè etiam in amplificanda re concessu omnium funditur numerose & uolubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem sæpißimè sumus, quod plurimis locis perorationes nostræ uoluisse nos, atq; animo contendisse declarant. Id autem tùm ualet, cùm is qui audit ab oratore iam obsessus est ac tenetur. Non enim id agit ut insidietur & obseruet: sed iam fauet, processumq; uult, dicendiq; uim admirans, non inquirit quod reprehendat. Hæc autē forma retinenda non diu est: nec dico in peroratione, quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. Nam cùm sis ijs locis usus, quibus ostendi licere, transferenda tota dictio est ad illa, quæ nescio cur cùm Græci κόμματα & κῶλα nominent, nos non rectè incisa & membra dicamus. Neque enim esse possunt rebus ignotis nota nomina. sed cum uerba aut suauitatis, aut inopiæ causa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut cùm id appellandum sit quod propter rerum ignorationem ipsarum, nullum habuerit antè nomen, necesßitas cogit aut nouum facere uerbum, aut à simili mutuari. Quo autem pacto deceat incise membratimùe dici, iam uidebimus: nunc quot modis mutentur comprehensiones, conclusionesq;, dicendum est. Fluit omnino numerus à primo, tum incitatius breuitate pedum, cū proceritate tardius. cursum contentiones magis requirunt, expositiones rerum tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus: è quibus unum est secuta Asia maximè, qui dichoreus uocatur, cùm duo extremi chorei sunt, id est è singulis

longis & breuibus. Explanandum est enim quod ab alijs ijdem pedes, alijs nominantur uocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte uitiosus in clausulis: sed in orationis numero nihil est tàm uitiosum, quàm si semper est idem. Cadit autem ille per se præclarè, quo etiam satietas formidanda est magis. me stante, C.Carbo
218 (a) C.F.tribunus pleb. in concione dixit his uerbis: O M.Druse, patrem appello. Hæc quidem duo binis pedibus incisim, deim membratim. tu dicere solebas sacram esse Remp. hæc item mēbra ternis, post ambitus. quicunq; eam uiolauissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas. Dichoreus, nihil enim ad rem extrema illa longa sit, an breuis: deinde, patris dictum sapiens, temeritas filij comprobauit. Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro, nónne id numerus effecerit? uerborū ordinem immuta, fac sic: Comprobauit filij temeritas. iam nihil erit: & si, temeritas ex tribus breuibus et longa est, quē Aristoteles ut optimū probat, à quo dissentio. at eadem uerba, eadem sententia: animo istuc satis est, auribus non satis: sed id crebrius fieri non oportet. Primū enim numerus agnoscitur, deinde satiat, postea cognita facilitate contemnitur. Sed sunt clausulæ plures, quæ numerosè & iucundè cadant. nam & creticus, qui est è longa, & breui, & longa: & eius æqualis pæan, qui spacio par est, syllaba longior, quàm commodißimè putatur in solutam orationem illigari, cùm sit duplex. nam aut è longa & tribus breuibus, qui numerus in primo uiget, iacet in extremo: aut totidem breuibus et longa, in quem optimè cadere censent ueteres: ego non planè reijcio, sed alios antepono. ne spondeus quidem funditùs est repudiandus: & si quòd est è longis

duabus, hebetior uidetur & tardior: habet tamen stabilem quendam & non expertem dignitatis gradum. In incisionibus uerò multo magis, & in membris. Paucitatem enim pedum, grauitatis suæ tarditate compensat: sed hos cùm in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo: adiungó quod minimum sit, proximum superiorem, sæpe etiam tertium, ne iambus quidem, qui est è breui & longa, aut par choreo qui habet treis breueis, sed spacio par, nō syllabis: aut etiam dactylus, qui est è longa & duabus breuibus, si est proximus à postremo, parum uolubiliter peruenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus: nūquam enim interest uter sit eorū in pede extremo. sed ijdem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cùm pro cretico postremus est dactylus: nihil enim interest, dactylus sit extremus an creticus: quia postrema syllaba breuis an longa sit, ne in uersu quidem refert. Quare etiam pæana qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, uidit parum: quoniam nihil ad rem est postrema quàm longa sit. Iam pæan quòd plures habeat syllabas quàm treis, numerus à quibusdam, non pes habetur. Est quidem, ut inter omneis constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, (b) unus aptißimus orationi uel orienti, uel mediæ: putant illi etiam cadenti, quo loco mihi uidetur aptior creticus. Dochimus autem è quinq; syllabis, breui, duabus longis, breui, longa, ut est hoc, Amicos tenes, quouis loco aptus est, dum semel ponatur: iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis insignem facit. His igitur tot commentationibus, tamq; uarijs si utemur, nec deprehendetur manifestò quid à nobis de industria fiat,

& occurretur satietati. Et quia non numero solùm numerosa oratio, sed & compositione fit & genere, quod antè dictum est, concinnitatis: compositione potest intelligi, cùm ita structa uerba sunt, ut numerus nõ quæsitus, sed ipse secutus esse uideatur, ut apud Crassum. Nam ubi lubido dominatur, innocentiæ leue præsidium est. Ordo enim uerborum efficit numerum, sine ulla aperta oratoris industria: itaq; si quæ ueteres illi (Herodotũ dico & Thucydidem, totamq; eam ætatẽ) aptè numeroseq; dixerunt, ea nõ numero quæsito, sed uerborum collocatione ceciderunt. Formæ uerò quædam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessariò. Nam cùm aut par pari refertur, aut contrariũ cõtrario opponitur, aut quæ similiter cadũt uerba, uerbis comparantur, quicquid ita concluditur, plerunq; fit ut numerosè cadat. quo de genere cum exemplis suprà diximus: ut hæc quoq; copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi: nec tamen hæc ita sunt arcta & astricta, ut ea cùm uelimus laxare, nequeamus. Multùm interest utrum numerosa sit, id est similis numerorum, an planè è numeris constet oratio. alterum si fit, intolerabile uitium est: alterum nisi fit, dißipata & inculta, & fluens est oratio. Sed quoniam non modò non frequenter, uerumetiam rarò in ueris causis, aut forensibus circunscriptè numeroseq; dicendum est: sequi uidetur, ut uideamus quæ sint illa, quæ suprà dixi, incisa, quæ membra. hæc enim in ueris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus & plena comprehensio è quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, ut et aures impleat, & ne breuior sit quã satis sit, neq; longior. quanquam utrunq; nonnunquam, uel po-

tius sæpè accidit, ut aut citius insistendum sit, aut lon-
gius procedendum, ne breuitas defraudasse aureis uidea-
tur, neúe longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis
rationem. nec enim loquor de uersu, & est liberior ali-
quanto oratio. E quatuor igitur, quasi hexametrorum
instar uersuum quod sit, constat ferè plena comprehen-
sio. His igitur singulis uersibus quasi nodi apparent
continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin mem-
bratim uolumus dicere, insistimus: idq; cùm (a) opus 219
est, ac isto cursu inuidioso facilè nos, & sæpè disiungi-
mus. Sed nihil tàm debet esse numerosum, quàm hoc
quod minimè apparet, & ualet plurimum. Ex hoc gene-
re illud est Crassi: Missos faciant patronos, ipsi prodeãt.
nisi interuallo dixisset, Ipsi prodeant: sensisset profectò
effugisse senarium. omnino melius caderet, Prodeant
ipsi sed de genere nunc disputo. cur clandestinis consilijs
nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias compa-
rant contra nos? Prima sunt illa duo, quæ κόμματα
Græci uocant, nos incisa dicimus: deinde tertium, κῶλον
illi, nos membrum. Sequitur non longa: ex duobus enim
uersibus, id est membris, perfecta comprehensio est, &
in spondeos cadit. & Crassus quidem sic plerunq; dice-
bat, idq; ipse genus dicendi maximè probo. sed quæ inci-
sim aut membratim efferuntur, ea uel aptißimè cadere
debent, ut est apud me: Domus tibi deerat, at habebas:
pecunia superabat, at egebas. hæc incisa dicta sunt qua-
tuor: at membratim quæ sequuntur, duo: Incurristi a-
mens in columnas: in alienos insanus insanisti. deinde
omnia tanquam crepidine quadam cõprehensione lon-
giore sustinentur: Depressam, cæcam, iacentem domum
pluris quàm te, & quàm fortunas tuas, æstimasti. dicho-

reo finitur. at dispondeo proximū illud: nam in ijs quibus ut pugiunculis uti oporteat, breuitas facit ipsa liberiores pedes. Sæpè enim singulis utendum est, plerunq; binis: & utrisq; addi pedis pars potest, non ferè ternis amplius. Incisim autem & membratim tractata oratio, in ueris causis plurimùm ualet, maximeq; his locis, cùm aut arguas, aut refellas, ut nostra in Corneliana secūda: O callidos homines, ô rem excogitatam, ô ingenia metuenda. Membratim adhuc, deinde cæsim diximus. rursus membratim: Testes dare uolumus. Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse breuior. quem quæso nostrûm fefellit, ita uos esse facturos? Nec ullum est genus dicendi aut melius, aut fortius, binis aut ternis ferire uerbis, nonnunquam singulis, paulo aliâs pluribus: inter quas uarijs clausulis interponit se rarò numerosa comprehensio: quam peruersè fugiens Egesias, dum ille quoq; imitari Lysiam uult, alterum penè Demosthenem saltat, incidens particulas: et is quidem non minus sententijs peccat quàm uerbis: ut non quærat quem appellet ineptum, qui illum cognouerit. Sed ego illa Craßi & nostra posui, ut qui uellet, auribus ipsis quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, iudicaret. Et quoniam plura de numerosa oratione diximus, quàm quisquā ante nos: nunc de eius generis utilitate dicemus. Nihil enim est aliud, Brute (quod quidem tu minimè omnium ignoras) pulchrè & oratoriè dicere, nisi optimis sententijs (b) uerbisq; lectißimè dicere. Et nec sententia ulla est quæ fructum oratori ferat, nisi aptè exposita, atque absolutè: nec uerborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum: & horum utrunque numerus illustrat. Numerus autem

(sæpè enim hoc testandũ est) nõ modò non poëticè iunctus, uerumetiam fugiens illum, eiq; omnium dißimillimus: non quin ijdem sint numeri non modò oratorum & poëtarum, uerùm omnino loquentium, deniq; etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus: sed ordo pedum facit, ut id quod pronunciatur, aut orationis, aut poematis simile uideatur. Hanc igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerũ uocari placet, & adhibere necesse est, si ornatè uelis dicere: non solùm quod ait Aristoteles & Theophrastus: ne infinitè feratur, ut flumen oratio, quæ non aut spiritu pronunciantis, aut interductu librarij, sed numero coacta debet insistere: uerumetiã quod multo maiorẽ habẽt apta uim, quàm soluta. Vt enim athletas, nec multò secus gladiatores uidemus nihil nec uitando facere cautè, nec petendo uehementer, in quo nõ motus hic habeat palæstrã quandã, ut quicquid in his reb. fiat utiliter ad pugnam, idem ad aspectum etiam sit uenustum: sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta: nec satis tectè declinat impetum, nisi etiam incedendo, quid deceat, intelligit. Itaq; qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστους Græci uocant, talis horum mihi uidetur oratio, qui non claudunt numeris sententias: tãtumq; abest, ut quod ij qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenij tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, eneruetur oratio compositione uerborum, ut aliter in ea, nec impetus ullus, nec uis esse poßit. Sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus, ut uerba traijciamus apertè, quò melius aut cadat aut uoluatur oratio. Quod se L. Cœlius Antipater in procœmio belli Punici,

nisi necessariò facturum negat. O uirum simplicem, qui nos nihil celat: sapientem, qui seruiendũ necessitati putet. sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo atq; in dicendo necessitatis excusatio non probatur. nihil est enim necesse: & si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidẽ, qui hanc à Lælio ad quẽ scripsit, cui se purgat, ueniam petit, & utitur ea traiectione uerborum: & nihilo tamen aptius explet, concluditq; sententias. Apud alios autem, & Asiaticos maximè numero seruientes, inculcata reperias inania quædam uerba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo uitio, quod ab Egesia maximè fluxit, infringendis concidendisq; numeris in quoddam genus abiectum incidant Siculorum simillimum. Tertium est in quo
220 (a) fuerunt fratres illi Asiaticorum rhetorum principes Hierocles, & Menecles, minimè mea sententia contemnendi. Etsi enim à forma ueritatis, & ab Atticorum regula absunt: tamen hoc uitium compensant uel facultate, uel copia: sed apud eos uarietas non erat, quòd omnia ferè concludebantur uno modo. quæ uitia qui fugerit, ut neq; uerbum ita traijciat, ut id de industria factum intelligatur, neq; inserciens uerba quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens concidat, delumbetq; sententias, nec sine ulla commutatione in eodem semper uersetur genere numerorũ, is omnia ferè uitia uitauerit. nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicuè uitia contraria. Quantum autem sit aptè dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris benè structam collocationem dissoluas permutatione uerborũ: corrumpatur enim tota res, ut hæc nostra in Corneliana, & deinceps omnia: neq; me diuitiæ mouent, quibus omneis Africa-

nos et Lælios multi uenalitij mercatoresq; superarunt. Immuta paulum, ut sit, Multi superarunt mercatores uenalitijq;: perierit tota res. & quæ sequuntur: Neque uestis aut cælatum aurum & argentum, quo nostros ueteres Marcellos Maximosq; multi eunuchi è Syria Aegyptoq; uicerunt. Verba permuta sic, ut sit: Vicerunt eunuchi è Syria, Aegyptoq;. Adde tertium: Neq; uerò ornamenta ista uillarum, quibus L. Paulum & L. Mummium, qui rebus his urbem Italiamq; omnem referserunt, ab aliquo uideo perfacilè Deliaco aut Syro potuisse superari. Fac ita: Potuisse superari ab aliquo Syro aut Deliaco. Vides ne, ut ordine uerborum paulum commutato, iisdem uerbis, stante sentẽtia, ad nihilum omnia recidant, cùm sint ex aptis dissoluta: aut si alicuius inconditi arripias dißipatam aliquam sententiam, eamq; ordine uerborum paulum commutato in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea defluens ac absolutũ. Age, sume de Gracchi apud censores illud: Abesse non potest, quin eiusdem dominis sit probos improbare, qui improbos probet. quanto aptius, si ita dixisset: Quin eiusdẽ hominis sit, qui improbos probet, probos improbare. hoc modo dicere nemo unquam uoluit, nemoq; potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt, ita facti sunt repentè Attici: quasi uerò Trallianus fuerit Demosthenes, cuius non tã uibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. Sed si quos magis delectãt soluta, sequãtur ea sanè, modò sic: ut si quis Phidiæ clypeũ dissoluerit, collocationis uniuersam speciẽ sustulerit, nõ singulorũ operũ uenustatem, ut in Thucydide: Orbem modò orationis desidero, ornamenta cõparent. Isti autẽ cùm dissoluunt orationẽ,

in qua nec res, nec uerbum ullum est nisi (b) abiectũ, non clypeũ, sed ut in prouerbio est, etsi humilius dictũ est, tamen consimile est, scopas (ut ita dicam) mihi uidẽtur dissoluere: atq; ut planè genus hoc, quod ego laudo, contempsisse uideantur, aut scribant aliquid uel Isocrateo more, uel quo Aeschines aut Demosthenes utitur, tum illos existimabo non desperatione reformidauisse genus hoc, sed iudicio refugisse: aut reperiam ipse eadem conditione qui uti uelit, ut aut dicat, aut scribat, utra uoles lingua eo genere quo illi uolunt. Facilius est enim apta dissoluere, quàm dißipata connectere. Res autem se sic habet (ut breuißimè dicam quod sentio) Compositè & aptè sine sententijs dicere, insania est: sententiose autem sine uerborum & ordine & modo, infantia: sed eiusmodi tamen infantia, ut ea qui utantur, non stulti homines haberi poßint, etiam plerunq; prudentes, quo qui est contentus, utatur. Eloquens uerò qui non approbationes solùm, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet: omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit quicquam aut spectari, aut audiri libentius. Habes meum de oratore, Brute, iudicium, quod aut sequere, si probaueris: aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. in quo neq; pugnabo tecum, neq; hoc meum de quo tantopere hoc libro asseueraui, unquam affirmabo esse uerius quàm tuum. Potest enim nõ solùm aliud mihi ac tibi, sed mihi ipsi aliud aliàs uideri. nec in hac modò re, quam ad uulgi assensum spectat, & ad aurium uoluptatem, quæ duo sunt ad iudicandum leuissima: sed ne in maximis quidem rebus quicquam adhuc inueni firmius quod tenerẽ, aut quò iudicium meum dirigerem, quàm illud quodcunq; mihi quàm simillimum

ueri uideretur, cùm ipsum illud uerũ in occulto lateret. Tu autẽ uelim si tibi ea quæ disputata sunt, minus probabuntur, ut aut maius opus institutũ putes, quàm effici potuerit, aut dum tibi roganti uoluerim obsequi, uerecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

M. T. CICERONIS
AD C. TREBATIVM
Topica.

(a) 221

AIORES nos res scribere ingressos, C. Trebati, et ijs libris, quos breui tempore satis multos edidimus, digniores ẽ cursu ipso reuocauit uolũtas tua. Cum enim mecum in Tusculano esses, & in Bibliotheca separatim uterq; nostrûm ad suum studium libellos quos uellet, euolueret, incidisti in Aristotelis Topica quædam, quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuò à me eorum librorũ sententiam requisisti: quam tibi cùm exposuissem disciplinam inueniendorum argumentorum, ut sine ullo errore ad eam rationem, uia perueniremus ab Aristotele inuenta libris illis contineri: uerecundè tu quidem, ut omnia, sed tamen ut facilè cernerem te ardere studio mecum, ut tibi illa traderem, egisti. Cùm autem ego te non tàm uitandi laboris mei causa quàm quòd interesse tua arbitrarer, uel ut eos per te ipse legeres, uel ut totam rationẽ à doctißimo quodam rhetore acciperes, hortatus eßem, utrunq;, ut à te audiebam, es expertus. Sed à libris

te obscuritas reiecit. rhetor autē ille, magnus ut opinor, Aristotelica se ignorare respondit: quod quidem minimè sum admiratus, eum philosophū rhetori non esse cognitum, qui ab ipsis philosophis præter admodum paucos, ignoretur, quibus eò minus ignoscendum est, quòd non modo rebus ijs quæ ab illo dictæ & inuentæ sunt, allici debuerunt, sed dicendi quoque incredibili quadam cùm copia, tùm etiam suauitate. Non potui igitur tibi sæpius hoc roganti, & tamen uerenti, ne mihi grauis esses, (facilè enim id cernebā) debere diutius, ne ipsi iuris interpreti fieri uideretur iniuria. Etenim cùm tu mihi, meisq; multa sæpè cauisses, ueritus sum, ne si ego grauarer, aut ingratum id, aut superbum uideretur. Sed dum fuimus unà, tu optimus es testis, quàm fuerim occupatus. Vt aūt à te discesſi in Græciam proficiscens, cùm opera mea nec Resp. nec amici uterentur, nec honestè inter arma uersari possem, ne si tutò id quidē mihi liceret, ut ueni Veliam, tuáque & tuos uidi: admonitus huius æris alieni, nolui deesse, ne tacitè quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cùm mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipsa nauigatione, conscripsi, tibiq; ex itinere misi, ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed iam tempus est ad id quod instituimus, accedere. (b)

Cum omnis ratio diligens disserendi duas habeat parteis, unam inueniendi, alteram iudicandi, utriusq; princeps, ut mihi quidem uidetur, Aristoteles fuit: Stoici aūt in altera elaborauerunt. Iudicandi enim uias diligenter persecuti sunt, eam scientiam quā dialecticen appellant. inueniendi uerò artē, quæ Topice dicitur, quæ ad usum

potiôr erat, & ordine naturæ certè prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in utraq; summa utilitas est, & utranq; si erit ocium, persequi cogitamus, ab ea quæ prior est ordiemur. Vt igitur earum rerum, quæ absconditæ sunt, demonstrato & notato loco facilis inuentio est: sic cùm peruestigare argumentum aliquod uolumus, locos nosse debemus: sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæ quasi sedes, è quibus argumenta promuntur. Itaq; licet definire, locum esse argumenti sedem: argumentum autem rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alij in eo ipso de quo agitur, hærent: alij assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex ijs rebus quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur. Extrinsecus autem ea ducuntur quæ absunt, longeq; disiuncta sunt. Sed ad id totum de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quæ quasi inuolutum euoluit id de quo quæritur. Eius argumenti talis est formula: Ius ciuile est æquitas constituta ijs qui eiusdē ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Eius autem æquitatis utilis est cognitio, utilis est ergo iuris ciuilis scientia. Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neq; censu, neq; uindicta, nec testamento liber factus est, non est liber. neq; est ulla earum rerum, non est igitur liber. Tum notatio, cùm ex ui uerbi argumentū aliquod elicitur, hoc modo: Cùm lex Aelia Sentia aßiduo uindicem aßiduum esse iubeat, locupletē iubet locupleti: locuples enim aßiduus, ut ait Aelius, appellatus ab ære dando. Ducuntur etiam argumenta ex ijs rebus quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur: sed hoc genus in plureis parteis distributum est. nam ae

Locus
Argumentū

lia coniugata appellamus, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum. Coniugata dicuntur, quæ sunt ex uerbis generis eiusdem. Eiusdem autem generis uerba sunt, quæ orta ab uno uariè commutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia. hæc uerborum coniugatio συζυγία dicitur, ex qua huiuscemodi est argumentum: Si
222 compascuus ager est, ius est compascere. A genere (a) sic ducitur: Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia quæ numerata domi relicta est, non esse legata. Forma enim à genere quoad suum nomen retinet, nunquam seiungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet, legata igitur uidetur. A forma generis, quam interdum, quò planius accipiatur, partem nominare licet, hoc modo: Si ita Fabiæ pecunia legata est à uiro, si ei uiro materfamiliâs esset, si ea in manum uiri non conuenerat, nihil debetur. Genus est uxor, eius duæ formæ: una matrumfamiliâs, earum quæ in manum conuenerunt: altera, earum quæ tantummodò uxores habentur. Qua in parte cùm fuerit Fabia, legatum ei non uidetur. A similitudine, hoc modo: Si ædes exesæ corruerunt, uitiumue fecerũt, quarum usus-fructus legatus est, hæres restituere non debet, nec reficere, nõ magis quàm seruum restituere: si is cuius usus fructus legatus est, deperisset. A differentia. Nõ si uxori uir legauit omne argentũ quod suũ esset, idcircò quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. Multũ enim differt in arcane positum sit argentum, an in tabulis debeatur. Ex con-

trario autem sic: Non debet ea mulier cui uir bonorum suorum usumfructum legauit, cellis uinarijs & olearijs plenis relictis, putare id ad se pertinere. usus enim non abusus legatus est. Ea sunt inter se contraria. Ab adiunctis: Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite nunquam diminuit, nõ uidetur ex edicto prætoris secundum eas tabulas possessio dari: adiungitur enim ut secundum seruorum, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio uideatur ex edicto dari. Ab antecedentibus autem, & consequentibus, & repugnantibus, hoc modò. Ab antecedentibus: Si uiri culpa factum est diuortium, etsi mulier nuncium remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet. A consequentibus: Si mulier cum fuisset nupta cum eo, cui connubij ius non esset, nuncium remisit: quoniam qui nati sint, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. A repugnantibus: Si paterfamiliâs uxori ancillarum usum fructum legauit à filio, neq; à secundo hærede legauit: mortuo filio, mulier usumfructum non amittet. Quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo inuito, cui datum est, auferri nõ potest: repugnat enim rectè accipere, et inuitum reddere. Ab efficientibus causis, hoc modo: Omnibus est ius parietem directum ad parietem communem adiungere, uel solidum, uel fornicatum: at si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit, non debebit præstare quod fornix uitij fecerit. non enim eius uitio qui demolitus est, damnum factum est, sed eius operis uitio, quod ita ædificatum est, ut suspendi non posit. Ab (b) effectis rebus, hoc modo: Cùm mulier uiro in manum conuenit, omnia quæ mulieris fuerũt, uiri fiunt dotis nomine. Ex comparatione autem omnia ualent, quæ

sunt eiusmodi: Quod in re maiore ualet, ualeat in minore, ut si in urbe fines non reguntur, neque aqua in urbe arceatur. Item contrà: quod in minore ualet, ualeat in maiore. licet idem exemplum conuertere. Item quod in re pari ualet, ualeat in hac quæ par est: ut quoniam usus authoritas fundi biennium est, sit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, & sunt cæterarum omnium quarum annuus est usus: ualeat æquitas, quæ paribus in causis paria iura desiderat. Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maximè ex authoritate ducuntur. itaque Græci tales argumentationes ἀτέχνους uocant, id est artis expertes. ut si ita respondeas: Quoniam P. Scæuola id solum esse ambitus ædium dixerit, quantum parietis communis tegendi causa tectum proijceretur: ex quo in tectum eius ædeis qui protexisset, aqua deflueret, id tibi ius uideri. His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperiendum tanquam elementis quibusdam significatio & demonstratio datur. Vtrum igitur hactenus satis est? tibi quidem tam acuto & tam occupato puto. Sed quoniam auidum hominē ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid, quàm te hinc patiar non satiatū discedere. Quando ergo unusquisque eorum locorum, quos exposui, sua quædam membra habet, ea quàm subtilißimè persequamur, & primum de ipsa definitione dicatur. Definitio est oratio, quæ id quod definitur, explicat quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima: unum earum rerum, quæ sunt: alterum earum, quæ intelliguntur. Esse ea dico, quæ cerni tangiue possunt, ut fundum, ædes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, & cætera: quo ex genere quæ-

dam interdum nobis definienda sunt. non esse rursus ea dico quæ tangi, demonstrariue non possunt: cerni tamen animo, atque intelligi possunt: ut si usucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias: quarum rerum nullum subest quasi corpus: est tamen quædam conformatio insignita et impressa in intelligentia, quam notionem uoco, ea sæpe in argumentando definitione explicanda est. Atq; etiam definitiones aliæ sunt partitionum, aliæ diuisionum. Partitionum, cùm res ea quæ proposita est, quasi in membra discerpitur. ut si quis ius ciuile dicat id esse quod in legibus, senatusconsultis, rebus iudicatis, iurisperitorum authoritate, edictis magistratuum, more, æquitate consistat. Diuisionum autem definitio formas omnes cõplectitur, quæ sub eo genere sunt, quod definitur hoc modo: (a) Abalienatio, est eius rei 223
quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. Sunt et alia genera definitionum: sed ad huius libri institutum illa nihil pertinent. tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur ueteres præcipiunt. Cum sumpseris ea quæ sunt ei rei quam definire uelis, cum alijs communia, usque eò persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri poßit. ut hoc, Hæreditas est pecunia. cõmune adhuc: multa enim genera sunt pecuniæ. adde quod sequitur: Quæ morte alicuius ad quempiam peruenit. nondum est definitio: multis enim modis sine hæreditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Vnum adde uerbum, Iure. iam à communitate res disiuncta uidebitur, ut sit explicata definitio sic: Hæreditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure. Nondum est satis, adde: Nec ea aut legata testamento,

aut possessione retenta. confectum est. Itémque ut illud: Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt. non est satis. Qui ab ingenuis oriundi sunt. ne id quidem satis est. Quorũ maiorum nemo seruitutem seruiuit. abest etiam nunc. Qui capite non sunt diminuti. hoc fortasse satis est: nihil enim uideo Scæuolam pontificem ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio ualet in utrôq; genere definitionum: siue id quod est, siue id quod intelligitur, definiendum est. Partitionum autem, & diuisionum genus quale esset, ostendimus: sed quid inter se differant, planius dicendum est. In partitione quasi membra sunt, ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, etc. In diuisione formæ sunt, quas Græci ἰδέας uocant: nostri, si qui hæc fortè tractant, species appellant: non peßimè id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. nolim enim, ne si Latinè quidem dici poßit, specierum & speciebus dicere. & sæpè his casibus utendum est: at formis, & formarum uelim. cum autem utróque uerbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam. Genus & formam definiunt hoc modo: Genus est notio ad plures differentias pertinens: Forma est notio, cuius differentia ad caput generis, & quasi fontem referri potest. Notionem appello, quod Græci tùm ἔννοιαν, tùm πρόληψιν dicunt. Ea est insita, & antè percepta cuiusq; formæ cognitio, enodationis indigens. Formæ igitur sunt eæ, in quas genus sine ullius prætermißione diuiditur: ut si quis ius in legem, morem, æquitatem diuidat. Formas qui putat idem esse quod partes, confundit artem: & similitudine quadam conturbatus, non satis acutè, quæ sunt secernenda, distinguit. Sæpè etiam definiunt & oratores &

poëtæ per translationem uerbi ex similitudine cum qua
dam suauitate. Sed ego à uestris exemplis (b) nisi necessa
riò non recedam. Solebat igitur Aquilius collega et fami
liaris meus, cũ de littoribus ageretur, quæ omnia publi=
ca esse uultis, quærentib. ijs ad quos id pertinebat, quid
esset littus, ita definire, qua fluctus eluderet. hoc est, qua-
si qui adolescentiã florem ætatis, senectutẽ occasum uitæ
uelit definire. Translatione enim utens, discedebat à uer
bis proprijs rerum, ac suis. Quod ad definitiones attinet
hactenus, reliqua uideamus. Partitione autẽ sic utendũ
est, nullã ut partem relinquas: ut si partiri uelis tutelas,
inscienter facias, si ullam prætermittas. at si stipulatio=
nem, aut iudiciorum formulas partiare, non est uitiosum
in re infinita prætermittere aliquid, quod idem in diui=
sione uitiosum est. Formarum enim certus est numerus,
quæ cuiq; generi subijciantur. Partium distributio sæpè
est infinitior, tanquam riuorum à fonte deductio. Itaq;
in oratorijs artibus quæstionis genere proposito, quot
eius formæ sint, subiungitur absolutè. At cum de orna=
mentis uerborum, sententiarumq; præcipitur, quæ uo=
cantur σχήματα, non fit idem: res enim est infinitior,
ut ex hoc quoq; intelligatur, quod uelimus inter parti=
tionem & diuisionem interesse. Quanquam enim uoca
bula propè idem ualere uideantur: tamen quia res diffe-
rebant, nomina rerum distare uoluerunt. Multa etiam
ex notatione sumuntur. ea est autem, cum ex ui nominis
argumentum elicitur, quam Græci ἐτυμολογίαν uo=
cant, id est uerbum ex uerbo, ueriloquium. nos autẽ no=
uitatẽ uerbi non satis apti fugientes, genus hoc notatio-
nem appellamus: quia sunt uerba rerum notæ. Itaq; hoc
idẽ Aristoteles σύμβολον appellat, quod Latinè est no=

ta. Sed cum intelligitur quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciũtur ex uerbo: ut cum quæritur postliminiũ quid sit, non dico quæ sint postliminij: nam id caderet in diuisionem, quæ talis est. Postliminio redeunt hæc: homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa quæ frena recipere solet: sed cum ipsius postliminij uis quæritur, & uerbũ ipsum notatur, in quo Seruius noster (ut opinor) nihil putat esse notandum, nisi post, & liminium illud productionem esse uerbi uult: ut in finitimo, legitimo, æditimo, non plus inesse timum, quàm in meditullio tullium. Scæuola autem P. filius iunctum putat esse uerbũ, ut sit in eo, & post, & limen. ut quæ à nobis alienata sunt, cũ ad hostem peruenerint, & ex suo tanquam limine exierint: hinc cum redierint post ad idem limen, postliminio uideantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini causa defendi potest, postliminio rediisse, deditũ non esse, quoniam non sit receptus. Nam neq; deditionem, neq; donationem sine acceptione intelligi posse. Sequitur is locus,
224 qui constat (a) ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo ambigitur, quem modò dixi in plures partes distributum. cuius primus est locus ex coniugatione, quam Græci συζυγίαν uocant, finitimus notationi, de qua modò dictum est: ut si aquam pluuiam eam modò intelligeremus, quam imbri collectam uideremus: ueniret Mutius, qui, quia cõiugata uerba essent pluuia & pluendo, diceret omnẽ aquam oportere arceri quæ pluendo creuisset. Cum autẽ à genere ducetur argumentum, non erit necesse id usq; à capite accessere: sæpè etiã citrà licet, dummodò suprà sit quod sumitur, quàm id ad quod sumitur: ut aqua pluuia ultimo genere ea est,

quæ de cœlo uenies crescit imbri: sed pro priore loco, in quo quasi ius arcendi continetur, genus est, aqua pluuia nocens. eius generis formæ, loci uitio, & manu nocens: quarum altera iubetur ab arbitro coërceri, altera nō iubetur. Commodè etiā tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere sumitur, cùm ex toto persequare partes, hoc modo: Si dolus malus est, cùm aliud agitur, aliud simulatur, enumerare licet, quibus id modis fiat: deinde in corū aliquē id quod arguas, dolo malo factū includere, quod genus argumenti in primis firmum uideri solet. Similitudo sequitur, quæ latè patet, sed oratoribus & philosophis magis quàm uobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum ad argumenta suppeditanda, tamen alijs disputationibus abundantius occurrunt, alijs angustius. Itaq; genera tibi nota sint: ubi autem his utare, quæstiones ipsæ te admonebunt. Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perueniunt quò uolunt, hoc modo: Si tutor fidem præstare debet, si socius, si cui mandaris, si qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perueniens quò uult, appellatur inductio, quæ Græcè παραγωγὴ nominatur, qua plurimùm est usus in sermonibus Socrates. Alterum similitudinis genus collatione sumitur, cùm una res uni, par pari comparatur, hoc modo: Quemadmodum si in urbe de finibus controuersia est, quia fines magis agrorum uidentur esse quàm urbis, finibus regendis adigere arbitrū nō poßis. Sic si aqua pluuia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquæ pluuiæ arcendæ adigere non poßis arbitrum. Ex eodem similitudinis loco etiam exēpla sumuntur: ut Crassus in Curiana causa exemplis plurimis usus est, agens de eo qui testamēto sic

hæredem instituisset, ut si filius natus esset in decem mensibus, isq; mortuus prius quàm in suã tutelam uenisset, secundus hæres hæreditatem obtinuisset. quæ commemoratio exemplorum ualuit, eaq; uos in respondendo uti multum soletis. Ficta etiam exempla similitudinis habent uim: sed ea oratoria magis sunt, quàm uestra. (b) quanquam uti etiam uos soletis, sed hoc modò: Finge mancipio aliquem dedisse id quod mancipio dari nõ potest: num idcirco id eius factum est qui accepit? aut num is qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligauit?

In hoc genere oratoribus & philosophis concessum est, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur: aut aliquid, quod fieri nullo modo poßit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuendæ, quæ hyperbole dicitur: & multa mirabilia alia. Sed latior est campus illorum, eisdem tamen ex locis (ut antè dixi) & in maximis & in minimis quæstionibus argumenta ducuntur.

Sequitur similitudinem differentia rei, maximè contraria superiori: sed est eiusdem dißimile & simile inuenire. eius generis hæc sunt: Non quemadmodum quod mulieri debeas, rectè ipsi mulieri sine tutore authore soluas: ita quod aut pupillæ, aut pupillo debeas, rectè poßis eodem modo soluere. Deinceps locus est qui à contrario dicitur. Contrarium autem genera sunt plura: Vnum eorum quæ in eodem genere plurimùm differũt, ut sapientia, stulticia. Eodem autẽ genere dicuntur, quibus propositis, occurrunt tanquã è regione quadã contraria: ut celeritati tarditas, non debilitas: ex quibus contrarijs argumẽta talia existunt. Si stulticiam fugimus, sapientiam sequamur: et bonitatem, si maliciam. hæc quæ ex eodem genere contraria sunt, appellantur aduersa.

Sunt enim alia contraria, quæ priuantia licet appellemus Latinè, Græcè appellantur στερητικά. Præpositio enim In, priuat uerbum ea ui, quam haberet, si In præpositum non fuisset: ut dignitas indignitas, humanitas inhumanitas, & cætera generis eiusdem. quorum tractatio est eadem quæ superioru͂, quæ aduersa dixi. Nam alia quoq; sunt contrariorum genera, uelut ea quæ cum aliquo conferuntur: ut, duplum, simplum, multa, pauca, longum, breue, maius, minus. Sunt etiã ualde contraria alia, quæ appellantur negantia, ea ἀποφατικά Græci, contraria aientibus: ut, Si hoc est, illud non est. Quid enim opus exemplo est? tantùm intelligatur argumento quærendo, contrarijs omnibus contraria nõ conuenire.

Ab adiunctis autem posui equidẽ exemplum paulò antè: multa scilicet adiungi, quæ suscipienda essent, si statuissemus ex edicto prætoris secundum eas tabulas possessionẽ dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad coniecturales causas, quæ uersantur in iudicijs, ualet: cum quæritur quid aut sit, aut euenerit, aut futurum sit, aut quid omnino fieri posit: ac loci quidem ipsius forma talis est. Admonet autem hic locus, ut quæratur quid ante rem, quid cum re, quid post rem euenerit. Nihil hoc ad ius, ad Ciceronem inquibat Gallus noster: si quis ad eũ quid tale retulerat, ut de (a) facto quæreretur. Tu tamen patiere nullum à me artis institutæ locum præteriri, ne si nihil nisi quod ad te pertineat scribendum putaris, nimium te amare uideare. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius: non modò non iurisconsultorum, sed ne philosophorum quidem. Antè rem enim quæruntur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum conuiuium. Cum

re autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbræ, et si quid eiusmodi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, si qua alia signa conturbationis & conscientiæ. præterea restinctus ignis, gladius cruentus, cæteraq; quæ suspicionem facti possunt mouere. Deinceps est locus dialecticorum proprius ex consequentibus & antecedentibus, & repugnantibus, qui etiam ab adiunctis longè diuersus est. Nam adiuncta, de quibus paulò antè dictum est, non semper eueniunt: consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessariò consequuntur. Itemq; & antecedentia, & repugnantia: quicquid enim antecedit quamq; rem, id cohæret cum re necessariò: & quicquid repugnat, id eiusmodi est, ut cohærere nunquam poßit. Cùm tripartito igitur distribuatur locus hîc in consecutionem, antecessionem, repugnantiam, reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. Nam quid interest, cùm hoc sumpseris, pecuniā numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentū legatum, utrum hoc modo cōcludas argumentū? Si pecunia signata argentum est, legata est mulieri: est autem pecunia signata argentum, legata igitur. An illo modo? Si numerata pecunia non est legata, non est numerata pecunia argentum. est autem numerata pecunia argentum, legata igitur est. An illo modo? Non & legatum argentū est, & non legata numerata pecunia: legatum autem argentum est, legata igitur numerata pecunia est. Appellant autem dialectici eam conclusionem argumenti, in qua cùm primū assumpseris, consequitur id quod annexum est, primum cōclusionis modum. Cùm id quod annexum est, negaris ut id quoq; cui fuerit annexum, negandum sit: secundus appellatur concludendi

modus. Cùm autem aliqua coniuncta negaris, & his alia negatio rursus adiungitur, & ex his primum sumpseris, ut quod relinquitur tollendum sit, is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrarijs conclusa, quæ ipsi enthymemata appellant: non quòd non omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur, sed ut Homerus propter excellentiam commune poëtarum nomen effecit apud Græcos suum: sic cùm omnis sententia enthymema dicatur, quia uidetur ea quæ ex contrarijs conficiatur acutißima, sola propriè nomen commune poßidet. eius generis (b) hæc sunt: Hunc metuere, alterum in metu non ponere: eam quam nihil accusas, damnas: benè quam meritam esse autumas, dicis malè mereri: id quod scis, prodest: nihil id quod nescis, obest. Hoc disserendi genus attingit omnino uestras quoq; in respondendo disputationes: sed philosophorum magis, quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententijs communis conclusio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex disiunctionibus constant: aut hoc, aut illud: hoc autem non, non igitur illud. Itemq;, aut hoc aut illud: non autem hoc, illud igitur. Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt, quòd in disiunctione plus uno uerum esse non potest. Atque ex ijs conclusionibus quas suprà scripsi, prior quartus, posterior quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addunt coniunctionum negantiam, sic: Non & hoc est, & illud: hoc autem, non igitur illud. hic modus est sextus. Septimus autem, Non et hoc, & illud: non autem hoc, illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est ferè tota dialecti-

ca. Sed ne eæ quidem quas exposui, ad hanc institutio-
nem necessariæ. Proximus est locus rerum efficientium,
quæ causæ appellantur: deinde rerum effectarum ab ef-
ficientibus causis. Harum exempla ut reliquorum loco-
rum, paulò antè posui, & quidem ex iure ciuili: sed
hæc patent latius. Causarum igitur genera duo sunt: V-
num, quod ui sua id quod sub ea subiectum est, certè effi-
cit: ut ignis accendit. Alterum, quod naturam efficiendi
non habeat, sed sine quo effici non poßit. ut, si quis æs
causam statuæ uelit dicere, quòd sine eo non poßit effici.
huius generis causarum sine quo non efficitur. Alia sunt
quieta, nihil agentia, stolida quodammodo: ut locus, tem
pus, materiæ, ferramenta, & cætera generis eiusdem.
Alia autem præcursionem quandam adhibent ad effi-
ciendum, & quædam afferunt per se adiuuanti, etsi non
necessaria: ut amóri congreßio causam attulerit, amor
flagitio. Ex hoc genere causarum ex æternitate pen-
dentium, fatum à Stoicis nectitur. Atque ut earum cau-
sarum sine quibus effici non potest, genera diuisi: sic e-
tiam efficientium diuidi possunt. Sunt enim aliæ causæ
quæ planè efficiant, nulla re adiuuante: aliæ quæ adiu-
uari uelint. ut sapientia efficit sapientes sola per se: bea-
tos efficiat, nec ne, sola per se, quæstio est. Quare cùm
in disputationem inciderit causa efficiens aliquid neces-
sariò, sine dubitatione licebit quod efficitur ab ea causa
concludere. Cùm autem erit talis causa, ut in ea non sit
efficiendi neceßitas, necessaria conclusio non sequitur.
Atq; illud quidem genus causarum, quod habet uim ef-
226 ficiendi (a) necessariam, errorem afferre non ferè solet:
hoc autem, sine quo non efficitur, sæpè conturbat. Non
enim si sine parentibus filij esse non possunt, propterea

causa fuit in parentibus gignendi necessaria. hoc igitur, sine quo non fit, ab eo in quo certè fit, diligenter est separandum: illud enim est tanquam,

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes.

nisi enim cecidissent abiegnæ ad terram trabes, Argo illa facta non esset: nec tamen fuit in his trabibus efficiendi uis necessaria. At cùm in Aiacis nauim crispisulcans igneum fulmen iniectum est, inflammatur nauis necessariò. Atque etiam est causarum dißimilitudo, quòd aliæ sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine uoluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant: uel ut omne intereat quod ortum est. Aliæ autem aut uoluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, ut tu cùm hunc libellum legis. Perturbatione, ut si quis euentum horum temporum timeat. Habitu, ut facilè & citò irascatur. Natura, ut uitium in dies crescat. Arte, ut benè pingat. Casu, ut prosperè nauiget. Nihil horum sine causa, nec quicquam omnino: sed huiuscemodi causæ non necessariæ. Omnium autem causarum in alijs inest constantia, in alijs non inest. In natura & in arte constantia est, in cæteris nulla. Sed tamen earum causarum quæ non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi iudiciumq; tangunt: latent, quæ subiectæ sunt fortunæ. Cùm enim nihil sine causa fiat, hoc ipsum est fortunæ: euentus obscura causa, quæ latenter efficitur. Etiam ut ea quæ fiunt, partim sint ignorata, partim uoluntaria. Ignorata, quæ neceßitate affecta sunt: uoluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortuna, uel ignorata, uel uoluntaria. Nam iacere telum uoluntatis est:

ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille subijcitur in uestris actionibus: Si telum manu fugit, magis quàm iecit. Cadunt in ignorationem atq; imprudentiam perturbationes animi, quanquam sint uoluntariæ: obiurgatione enim & admonitione deijciuntur: tamen habent tantos motus, ut ea quæ uoluntaria sunt, aut necessaria interdũ, aut certè ignorata uideantur. Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis uel oratorum, uel philosophorum, magna argumentorum suppetit copia. In uestris autem si non uberior, at fortasse subtilior. Priuata enim iudicia maximarum quidem rerum in Iuris consultorum mihi uidentur esse prudentia. Nam & adsunt multum, & adhibentur in consilio, & patronis diligentibus (b) ad eorum prudentiam confugientibus, hastas ministrant. In omnibus igitur ijs iudicijs, in quibus, ex fide bona est additũ: ubi uerò etiam, ut inter bonos bene agi oportet: in primisq; in arbitrio rei uxoriæ, in quo est, quid æquius, melius, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum bonum, illi quid socium socio: quid eum qui negocia aliena curasset, ei cuius ea negocia fuissent: quid eum qui mandasset, eumúe cui mandatum esset, alterum alteri præstare oporteret: quid uirum uxori, quid uxorem uiro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modò oratoribus & philosophis, sed iuris etiam peritis, copiose de consultationibus suis disputare. Coniunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis. Vt enim causa effectum indicat, sic quod effectum est, quæ fuerit causa demonstrat. hic locus suppeditare solet oratoribus & poëtis, sæpe etiam philosophis: sed ijs qui

ornatè & copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cùm denũciant quid ex quaq; re sit futurũ. Causarum enim cognitio, cognitionem euentorum facit. Reliquus est comparationis locus, cuius genus et exemplum suprà positum est, ut cæterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur, in quibus spectantur hæc: Numerus, species, uis, quædam etiam ad res aliquas affectio. Numero sic comparabuntur, ut plura bona paucioribus bonis anteponantur: pauciora mala, malis pluribus: diuturniora bona, breuioribus: longè & latè peruagata, angustis, ex quibus plura bona propagentur, quæq; plures imitentur & faciant. Specie autem comparantur, ut anteponantur quæ propter se expetenda sunt, ijs quæ propter aliud: & ut innata atq; insita, assumptis & aduentitijs: integra, contaminatis: iucunda, minus iucũdis: honesta, ipsis etiam utilibus: procliuia, laboriosis: necessaria, non necessarijs: sua, alienis: rara, uulgaribus: desiderabilia, ijs quibus facilè carere poßis: perfecta, inchoatis: tota, partibus: ratione utentia, rationis expertibus: uoluntaria, necessarijs: animata, inanimatis: naturalia, non naturalibus: artificiosa, non artificiosis. Vis autem in comparatione sic cernitur: efficiens causa grauior quàm non efficiens: quæ se ipsis contenta sunt, meliora quàm quæ egent alijs: quæ in nostra quàm quæ in aliorum potestate sunt: stabilia, incertis: quæ eripi non possunt, ijs quæ possunt. Affectio autem ad res aliquas est huiusmodi: Principum commoda maiora, quàm reliquorum. Itemq; quæ iucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quôq; laudata. Atque ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora quæ ijs sunt (a) contraria. 227

Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submißionem: est enim æqualis. Multa autem sunt quæ æqualitate ipsa comparantur, quæ ita ferè cõcluduntur. Si consilio iuuare ciues, & auxilio, æqua in laude ponendum est: pari gloria debent esse ij qui consulunt, & ij qui defendunt. at quod primum est, quod sequitur igitur. Perfecta est omnis argumentorum inueniendorum præceptio, ut cùm profectus sis à definitione, à partitione, à notatione, à coniugatis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrarijs, ab adiunctis, à consequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à causis, ab affectis, à comparatione maiorum, minorum, parium: nulla præterea sedes argumenti quærenda sit. Sed quoniam ita à principio diuisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso de quo ambigitur, hærere, de quibus satis est dictum: alios assumi extrinsecus: de ijs pauca dicamus, etsi ea nihil omnino ad uestras disputationes pertinent: sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neq; enim tu is es, quem nihil nisi ius ciuile delectet. & quoniam ad te hæc ita scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint uentura, detur opera, ut quàm plurimum ijs quos recta studia delectant, prodesse poßimus. Hæc ergo argumentatio quæ dicitur artis expers, in testimonio posita est. Testimonium autẽ nunc dicimus, omne quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscunq; testimonij pondus habet: ad faciendam enim fidem authoritas quæritur. Sed authoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ authoritas in uirtute inest maximè.

In tempore autem multa sunt quæ afferant authoritatem: ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, neceßi-

tas, concursio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam & ingeniosos, & opulentos, et ætatis spacio probatos, dignos quibus credatur putant, non rectè fortasse, sed uulgi opinio mutari uix potest. ad eamq; omnia dirigunt, et qui iudicant, & qui existimant: qui enim his rebus quas dixi excellũt, ipsa uirtute uidentur excellere. Sed reliquis quoq; rebus quas modò numeraui: quanquã in ijs nulla species uirtutis est, tamen interdum cõfirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur: magna enim est uis ad persuadendum scientiæ, aut usus: plerunque enim creditur ijs qui experti sunt. Facit etiam necessitas fidẽ, quæ cùm à corporibus, tùm ab animis nascitur. nam & uerberibus torti, & igni fatigati, quæ dicunt, ea uidetur ueritas ipsa dicere: & quæ à perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis uim habent, afferunt authoritatem et fidem. Cuius generis etiam illa sunt, ex quibus nonnunquã uerum inuenitur, pueritia, somnus, imprudentia (b) uinolentia, insania. nam & pueri sæpè indicauerunt aliquid, ad quod pertineret ignari: et per somnum, uinum, insaniam, multa sæpè patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, ut Staleno nuper accidit: qui ea locutus est bonis uiris subauscultantibus pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciumq; prolatis, rei capitalis iure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus. Concursio autem fortuitorum talis est, ut si interuentũ est casu, cum aut ageretur aliquid, quod proferendũ non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem coniecta suspicionũ proditionis multitudo, quod genus refutare interdum ueritas uix potest. Huius etiam generis est fama uulgi

quoddam multitudinis testimonium. Quæ autẽ uirtute fidem faciunt, ea bipartita sunt. Ex quibus alterũ natura ualet, alterum industria. deorum enim uirtus natura excellit: hominum autem industria. Diuina hæc ferè sunt testimonia. Primum orationis: oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quòd inest his deorum oratio. Deinde rerum, in quibus insunt quasi opera diuina quædam: primùm ipse mundus, eiusq; omnis ordo & ornatus: deinceps aërei uolatus auium atq; cantus: deinde eiusdem aëris sonitus & ardores, multarumq; rerum in terra portenta, atq; etiam per exta inuenta præsensio. à dormientibus quoq; multa significata uisis: quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine uirtutis opinio ualet plurimùm: opinio autem est non modò eos uirtutem habere qui habeant, sed eos etiam qui habere uideantur. Itaq; quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos uident, quorumq; uitam constantem & probatam, ut Catonis, Lælij, Scipionis, aliorumq; plurium, rentur eos esse, quales se ipsi uelint. Nec solùm censent eos tales esse qui in honoribus populi atq; in Repub. uersantur: sed & oratores, & philosophos, et poëtas, et historicos: ex quorum et dictis et scriptis sæpe authoritas petitur ad faciendam fidem. Expositis omnibus argumentandi locis, illud primùm intelligendum est: nec ullam esse disputationem in qua non aliquis locus incurrat: nec ferè omneis locos incidere in omnem quæstionẽ, & quibusdam quæstionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quæstionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est quod ὑπόθεσιν Græci, nos causam: Infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos propositum possumus no-

minare. Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negocijs cernitur: aut in omnibus, aut in plerisque eorum. Propositū autem in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaq; propositum (a) pars causæ est. Sed omnis quæstio earum aliqua de re est, quibus causæ cōtinentur, aut una, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus. Quæstionū autem, quacunq; de re sint, duo sunt genera: unum cognitionis, alterum actionis. 228

Cognitionis sunt eæ, quarum finis est scientia: ut si quæratur, à natura ne ius profectū sit, an ab aliqua quasi conditione hominum, et pactione. Actionis autem huiusmodi exempla sunt: Sit ne sapientis, ad Rempub. accedere. Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt, cùm an sit, aut quid sit, aut quale sit quæritur: horum primum coniectura, secundum definitione, tertium iuris & iniuriæ distinctione explicatur. Coniecturæ ratio in quatuor partes distributa est: quarum una est cùm quæritur, sit ne aliquid: altera, unde ortum sit: tertia, quæ id causa effecerit: quarta, in qua de mutatione rei quæritur, sit nec ne: sic, ecquid nam honestum sit, ecquid æquum reuera? an hæc tantum in opinione sint? Vnde autem sit ortum, ut cùm quæritur, natura an doctrina poßit effici uirtus. Causa autem efficiens sic: ut cùm quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione sic, poßit ne eloquentia commutatione aliqua conuerti in infantiam. Cùm autem quid sit quæritur, notio explicanda est, & proprietas, & diuisio, & partitio: hæc enim sunt definitioni attributa: additur etiam descriptio, quam Græci χαρακτῆρα uocant. Notio sic quæritur, sit ne id æquum, quod ei qui plus potest, utile est. Proprietas sic, in hominem ne solùm cadat, an etiam in belluas ægritu-

do. Diuisio, & eodem pacto partitio sic: Triá ne genera bonorum sint. Descriptio, qualis sit auarus, qualis assentator, cæteráq; eiusdem generis, in quibus natura & uita describitur. Cùm autem quæritur quale quid sit, aut simpliciter quæritur, aut comparaté. Simpliciter, expetenda ne sit gloria. Comparaté, præponenda ne sit diuitijs gloria. Simplicium tria genera sunt, de expetendo fugiendóq;, de æquo & iniquo, de honesto & turpi. Comparationum autem duo: unum de eodem & alio, alterum de maiore & minore. De expetendo & fugiendo, huiusmodi; Si expetendæ diuitiæ, si fugienda paupertas. De æquo & iniquo; Aequum ne sit ulcisci à quocunque iniuriam acceperis. De honesto & turpi, honestum ne sit pro patria mori. Ex altero autem genere quod erat bipartitum, unum est de eodem & alio: ut si quæratur quid intersit inter amicum & assentatorem, regem & tyrannum. Alterum de maiore & minore: ut si quæratur, eloquentia ne pluris sit, an iuris ciuilis scientia. De cognitionis quæstionibus hactenus. Actionis reliquæ sunt, quarum duo sunt genera; unum ad officium, alterum (b) ad motum animi uel gignendum, uel sedandum, plane ue tollendum. Ad officium sic, ut cùm quæritur, suscipiendi ne sint liberi. Ad mouendos animos, cùm fiunt cohortationes ad defendendam Rempub. ad gloriam & ad laudem: quo ex genere sunt querelæ, incitationes, miserationesq; flebiles: rursusq; oratio, tum iracundiam restinguens, tum metum eripiens, tum exultantem læticiam comprimens, tum ægritudinem abstergens. Hæc cùm in propositis quæstionibus genera sint, eadem in causas transferuntur. Loci aũt qui ad quasq; quæstiones accommoda-

ti sunt, deinceps est uidendum. Omnes quidem illi quos suprà diximus, ad plerasq; sunt: sed alij ad alias, ut dixi, aptiores. Ad coniecturam igitur maximè apta quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis sumi possunt. Ad definitionem autē pertinet ratio & scientia definiendi. atq; huic generi finitimum est illud quod appellari de eodem et altero diximus, quod genus forma quædam definitionis est. Si enim quæratur, idem ne sit pertinacia & perseuerātia, definitionibus iudicandum est. Loci autem conuenient in eius generis quæstionem, consequentes, antecedentes, repugnantes: adiunctis etiam duobus ijs qui sumuntur ex causis et effectis. Nam si hāc rem illa sequitur, hanc autē non sequitur: aut si huic rei illa antecedit, huic non antecedit: aut si huic rei repugnat, illi non repugnat: aut si huic rei hæc, illius alia causa est: aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est, ex quouis horum, id de quo quæritur, idémne an aliud sit, inueniri potest. Ad tertiū genus quæstionis, in quo quale sit quæritur, in comparationem ea cadunt quæ paulò antè in comparationis loco enumerata sunt. In id autem genus, in quo de expetendo fugiendóq; quæritur, adhibentur ea quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa uel commoda, uel incommoda. Itemq; cùm de honesto turpiq; quæritur, ad animi bona uel mala omnis dirigenda oratio est. Cùm autem de æquo et iniquo disseritur, æquitatis loci colliguntur. hi cernuntur bipartitò, & natura, & instituto. Natura parteis habet duas, tuitionem sui, & ulciscendi ius. Institutio autem æquitatis tripartita est. Vna pars legitima est, altera conueniens, tertia moris uetustate confirmata. Atq; etiam rursus æquitas tripartita dicitur esse, una ad superos deos, altera ad

manes, tertia ad homines pertinere. Prima pietas, secunda sanctitas, tertia iusticia aut æquitas nominatur. De proposito satis multa, deinceps de causa pauciora dicenda sunt. Pleraq; enim sunt ei cum proposito communia. Tria sunt igitur genera causarum, iudicij, deliberationis, laudationis. quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sit. Nam iudicij finis est ius, ex quo etiam
229 *nomen. Iuris autem partes tum expositæ, cùm (a) æquitatis. Deliberandi finis, utilitas. cuius eæ partes quæ modò expositæ rerum expetendarum. Laudationis finis honestas, de qua est antè item dictum. Sed definitæ quæstiones à suis quoq; locis quasi proprijs instituuntur, in accusationem defensionemq; partitæ, in quibus existunt hæc genera: ut accusator personam arguat facti: defensor aliquid opponat de tribus, aut non esse factum, aut si sit factum, aliud eius facti nomen esse, aut iure esse factum. Itaq; aut inficialis, aut coniecturalis prima appelletur, definitiua altera: tertia, quamuis molestum nomen hoc sit, iuridicialis uocetur. Harum causarũ propria argumẽta ex ijs sumpta locis, quos exposuimus, in præceptis oratorijs explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis, quæ Græcè ςάσις dicitur, Latinè appelletur status, in quo primũ insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atq; etiam in deliberationibus & laudationibus ijdem existunt status. Nam & negantur sæpè ea futura quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore: si aut omnino fieri non poßint, aut sine summa difficultate non poßint. In qua argumentatione status coniecturalis existit. At cùm aliquid de utilitate, honestate, æquitate disseritur, deq; ijs rebus quæ his sunt contrariæ, incurrunt status aut iu-*

ris, aut nominis. quod idem contingit in laudationibus. nam aut negari potest id factum esse, quod laudetur: aut non eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit: aut omnino non esse laubabile, quod non rectè, non iure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci κρινόμενον uocant. mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, qua de re agitur, uocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, hæc continentia uocentur, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. Sed quoniam lege firmius in controuersijs disceptandis esse nihil debet, danda est opera ut legem adiutricem & testem adhibeamus. In qua re alij quasi status existunt noui, qui appellantur legitimæ disceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere quod aduersarius uelit, sed aliud. id autem cõtingit, cùm scriptum ambiguum sit, ut duæ differentes sententiæ accipi poßint. Tum opponitur scripto uoluntas scriptoris, ut quæratur uerbá ne plus, an sententia ualere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera quæ controuersiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti & uoluntatis, scriptura contraria. Iam hoc perspicuum est, non magis in legibus quàm in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus quæ ex scripto aguntur, posse controuersias easdem existere. Horum tractationes (b) in alijs libris explicãtur. Nec solùm perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis ijsdem locis adiuuantur, partim proprijs, partim communibus, ut in principijs, quibus ut beneuoli, ut dociles, ut attenti sint qui audiant, efficiendum est proprijs locis. Itemq; narrationes, ut ad

suos fines spectent: id est ut planæ sint, ut breues, ut euidentes, ut credibiles, ut moratæ, ut cùm dignitate. Quæ quanquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria narrandi. Quæ autẽ consequitur narrationem fides, ea persuadendo quoniã efficitur: qui ad persuadendũ loci maximè ualeant, dictũ est in ijs in quibus de omni Ratione dicendi diximus. Peroratio autẽ et alia quædam habet, & maximè amplificationem: cuius effectus is debet esse, ut aut perturbentur animi, aut tranquillentur. et si ita iam affecti antè sunt, ut augeat eorũ motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo & misericordia, & iracundia, & odiũ, & inuidia, & cæteræ animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur alijs in libris, quos poteris mecum legere cũ uoles. Ad id autem quod te uelle senseram, cumulatè satisfactum esse debet uoluntati tuæ. Nam ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quàm à te desiderata erant sum complexus. feciq; quod sæpè liberales uenditores solent, ut cùm ædes fundúmue uendiderint, rutis cæsis receptis: concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa aptè et loco positum esse uideatur. Sic tibi nos ad id quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam uoluimus, non debita, accedere.

M. T. CICERONIS DE PARTITIONE ORAtoria Dialogus.

CICERO FILIUS.

TUDEO, mi pater, Latinè ex te audire, ea quæ mihi tu de Ratione dicendi Græcè tradidisti, si modò est tibi ocium, & si uis. CICERO pater. An est, mi Cicero, quod ego malim, quàm te quàm doctißimum esse? Ocium autem primum & summum est: quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est. deinde, ista tua studia uel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. C.F. Vis ne igitur, ut tu me Græcè soles ordine interrogare, sic ego te uicißim eisdem de rebus Latinè interrogem? C.P. Sanè, si placet. Sic enim & ego te meminisse intelligam, quæ accepisti (a) & tu ordine audies quæ requiris. C.F. Quot in partes distribuenda est omnis doctrina dicendi? C.P. In treis. C.F: Cedo quas? C.P. Primùm in ipsam uim oratoris, deinde in orationem, tum in quæstionem. C.F. In quo est ipsa uis? C.P. In rebus & uerbis. Sed et res, & uerba inuenienda sunt, & collocanda. Propriè autem in rebus inuenire, in uerbis eloqui dicitur. Collocare autem etsi est commune, tamen ad inueniendum refertur. Vox, motus, uultus, atque omnis actio eloquendi comes est, earumq; omniũ custos est memoria. C.F. Quid? orationis quot sunt partes? C.P. Quatuor. earum duæ ualent ad rem docendam, narratio & confirmatio. ad impellendos animos duæ, principium & peroratio. C.F.

Quid quæstio? quásnam habet partes? C. P. Infinitam, quam consultationem appello: & definitam, quam controuersiam nomino. C. F. Quoniam igitur primùm est inuenire oratoris, quid quæret? C. P. Vt inueniat, quemadmodum fidem faciat eis quibus uolet persuadere: & quemadmodum motum eorum animis afferat. C. F. Quibus rebus fides fit? C. P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in reipsa insitis, aut assumptis. C. F. Quos uocas locos? C. P. Eos, in quibus latent argumenta. C. F. Quid est argumentum? C. P. Probabile inuentum ad faciendam fidem. C. F. Quomodo igitur duo genera ista diuidis? C. P. Quæ sine arte, putantur ea remota appello, ut testimonia. C. F. Quid insita? C. P. Quæ inhærent in ipsa re. C. F. Et testimoniorum quæ sunt genera? C. P. Diuinum et humanum. Diuinum, ut oracula, ut auspicia, ut uaticinationes & responsa sacerdotum, aruspicum, coniectorum. Humanum, quod spectatur ex authoritate: & ex uoluntate: & ex oratione aut libera, aut expressa, in quo insunt scripta, pacta, promissa, iurata, quæsita. C. F. Quæ sunt quæ dicis insita? C. P. Quæ infixa sunt rebus ipsis, tũ ex toto, tum ex partibus, tũ ex notatione, tũ ex ijs rebus quæ quodãmodo affectæ sunt ad id de quo quæritur. & ad id totũ de quo disseritur, tũ definitio adhibetur, tum partiũ enumeratio, tum notatio uerbi. ex ijs autẽ rebus quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur, alia coniugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex coniunctis, alia ex antecedentibus, alia ex cõsequentibus, alia ex repugnãtibus, alia ex causis, alia ex effectibus, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum, ut definitio, ut

contrarium,ut ea quæ sunt ipsi contrariouè eius aut similia,aut dißimilia, aut consentanea, aut dissentanea: aut ea quæ sunt quasi cõiuncta,aut ea quæ sunt quasi pugnantia inter se,aut earum rerum de quibus agitur causæ,aut causarũ euentus.id est,quæ(b)sunt effecta de causis,ut distributiones,ut genera partiũ, generumúe partes,ut primordia rerum,& quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti,ut rerum cõtentiones, quid maius,quid par, quid minus sit,in quibus aut natura rerum,aut facultates comparãtur.C.F.Omnibúsne igitur ex his locis argumenta sumemus? C.P. Immò uerò scrutabimur,& quæremus ex omnibus:sed adhibebimus iudicium,ut leuia semper reijciamus,nonnunquam etiam cõmunia prætermittamus,& non necessaria.C.F.Quoniam de fide respondisti,uolo audire de motu.C.P.Loco tu quidem quæris , sed planius quod uis explicabitur, cùm ad orationis ipsius, quæstionumq; rationem uenero.C.F.Quid sequitur igitur? C.P. Cùm inueneris,collocare: cuius in infinita quæstione ordo est idem ferè, quẽ exposui locorum. In definita autem adhibenda sunt illa etiam,quæ ad motus animorum pertinent.C.F.Quomodo igitur ista explicas? C.P. Habeo communia præcepta fidem faciendi,et commouendi.Quoniã fides est firma opinio:motus autem animi incitatio, aut ad uoluptatẽ, aut ad molestiam,aut ad metum,aut ad cupiditatem: tot enim sunt motus genera,partes plures generum singulorum,omnem collocationem ad finem accommodo quæstionis.nam est in proposito finis,fides:in causa, et fides, & motus.Quare cùm de causa dixero,in qua est propositum,de utrôque dixero. C.F. Quid habes igitur de causa dicere? C.P. Auditorum eam genere distingui.

Nam aut auscultator est modò qui audit, aut disceptator, id est rei sententiæq; moderator: ita ut delectetur, aut statuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut iudex: aut de futuris, ut senatus: sic tria sunt genera, iudicij, deliberationis, exornationis, quæ quia in laudationes maximè confertur, proprium habet iam ex eo nomen. C.F. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? C. P. Delectationem in exornatione: in iudicio aut sæuitiam, aut clementiam iudicis: in suasione autem, aut spem, aut reformidationem deliberantis. C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controuersiarum? C. P. Vt rationem collocandi ad finem cuiusque accommodem. C. F. Quonam tandem modo? C. P. Quia quibus in orationibus delectatio finis est, uarij sunt ordines collocandi. Nam aut temporum seruantur gradus, aut generũ distributiones, aut à minoribus ad maiora ascendimus, aut à maioribus ad minora delabimur: aut hæc inæquabili uarietate distinguimus, cum parua magnis, simplicia cõiunctis, obscura dilucidis, læta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia. C. F. Quid? in deliberatione quid spectas? C. P. Principia, uel non longa, uel sæpè nulla: sunt enim ad audiendum (a) qui deli-
231 berant sua causa parati, nec multum sanè sæpè narrandum est: est enim narratio præteritarum rerum, aut præsentium: suasio autem futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda est omnis oratio. C. F. Quid in iudicijs, quæ est collocatio? C. P. Non eadem accusatoris & rei: quòd accusator rerum ordinem persequitur, & singula argumẽta quasi hasta in manu collocata uehementer proponit, concludit acriter, cõfirmat tabu-

lis, decretis, testimonijs, accuratiusq; in singulis commoratur, perorationisq; præceptis, quæ ad incitandos animos ualent: & in reliqua oratione paululum digrediens de cursu dicendi, utitur, & uehementius in perorando: est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem. C. F. Quid faciendum est contrà, reo? C. P. Omnia longè secus: sumenda principia ad beneuolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædũt: aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ. Firmamenta ad fidẽ posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digreßionibus obruenda: perorationes autem ad misericordiam conferendæ. C. F. Semper ne igitur ordinem collocandi, quem uolumus, tenere poßumus? C. P. Non sanè. nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & prouido: & quod respuunt, immutandum est. C. F. Expone deinceps quæ ipsius orationis uerborumq; præcepta sunt. C. P. Vnum igitur genus est eloquendi sua sponte fusum, alterum uersum atq; mutatum. Prima uis est in simplicibus uerbis, in coniunctis secunda. Simplicia inuenienda sunt, coniuncta collocanda sunt: & simplicia uerba partim natiua sunt, partim reperta. Natiua ea, quæ significata sunt sensu: Reperta, quæ ex his facta sunt & nouata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione uerborum. atque etiam est hæc distinctio in uerbis, altera natura, tractatione altera. Natura, ut sint alia consonantiora, grauiora, leniora, & quodammodo nitidiora, alia contrà. Tractatione autem, cùm aut propria sumuntur rerum uocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo: qualia sunt ea quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur,

aut ea quæ obſcuramus, quæ incredibiliter tollimus: quæq; mirabilius, quàm ſermonis conſuetudo patitur, ornamus. C.F. Habeo de ſimplicibus uerbis, nunc de coniunctione quæro. C.P. Numeri quidā ſunt in coniunctione ſeruandi, conſecutioq́; uerborum. Numeros aures ipſæ metiuntur, ne aut non cōpleas uerbis quod propoſueris, aut redundes. Cōſecutio aūt ne, generibus, numeris, temporibus, perſonis, caſibus perturbetur oratio. Nam ut in ſimplicibus uerbis, quod (b) nō eſt Latinum: ſic in coniunctis, quod non eſt conſequens, uituperandū eſt. Cōmunia aūt ſimpliciū coniunctorumq́; ſunt hæc quinq; quaſi lumina: dilucidū, breue, probabile, illuſtre, ſuaue. Dilucidum fit uſitatis uerbis, proprijs, diſpoſitis aut circunſcriptione cōcluſa, aut intermiſſione, aut conciſione uerborum. Obſcurum aūt, aut longitudine, aut cōtractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atq; immutatione uerborum. Breuitas aūt conficitur ſimplicibus uerbis, ſemel unaquaq; re dicenda, nulli rei, niſi ut dilucidè dicas, ſeruiendo. Probabile aūt genus eſt orationis, ſi non nimis eſt comptum atque expolitum, ſi eſt authoritas & pondus in uerbis, ſi ſententiæ uel graues uel aptæ opinionibus hominū & moribus. Illuſtris autē oratio eſt, ſi & uerba grauitate delecta ponuntur, ac translata, & ſuperlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idem ſignificantia, atq; ab ipſa actione atq; imitatione rerum non abhorrentia. Eſt enim hæc pars orationis, quæ rem conſtituat penè ante oculos: is enim maximè ſenſus attingitur. ſed cæteri tamen, & maximè mens ipſa moueri poteſt. Sed quæ dicta ſunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illuſtrem omnia: eſt enim plus aliquanto illuſtre, quàm illud dilucidum. altero fit, ut intelligamus: altero,

uerò, ut uidere uideamur. Suaue autem genus erit dicendi: primùm elegantia & iucunditate uerborum sonantium, & lenium: deinde coniunctione, quæ neque asperos habeat concursus, neque disiunctos atq; hiantes: & sit circunscripta non longo anfractu, sed ad spiritum uocis apto, habeatq; similitudinem æqualitatemq; uerborum, tum ex contrarijs sumpta uerbis, crebra crebris, paria paribus respondeant, relataq; ad idem uerbum, & geminata atque duplicata, uel etiam sæpius iterata ponantur: constructioq; uerborum tum coniunctionibus copuletur, tū dissolutionibus relaxetur. Fit etiam suauis oratio, cùm aliquid aut inuisum, aut inauditum, aut nouum dicas. Delectat enim quicquid est admirabile, maximeq; mouet ea quæ motum aliquem animi miscet oratio, quæq; significat oratoris ipsius amabiles mores, qui exprimuntur, aut significando iudicio ipsius ex animo humano ac liberali, aut inflexione sermonis, cùm aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari uidentur: idq; comitate fieri magis quàm uanitate. Sed multa sunt suauitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciunt. Itaq; etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandum. C. F. Reliquum est igitur, ut dicas de conuersa oratione, atq; mutata. C. P. Est itaq; id genus totum situm in commutatione uerborū, quæ simplicibus in uerbis ita tractatur (a) ut aut ex uerbo dilatetur, aut in uerbum contrahatur oratio. Ex uerbo, cùm aut proprium, aut idem significans, aut factum uerbum in plura uerba deducitur. Ex oratione, cùm aut definitio ad unum uerbū reuocatur, aut assumpta uerba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in coniunctione

fit unum uerbum ex duobus. In coniunctis autem uerbis triplex adhiberi potest commutatio, non uerborum, sed ordinis tantummodo: ut cùm semel dictum sit directè, sicut natura ipsa tulerit, inuertatur ordo, & idem quasi sursum uersus retroq; dicatur: deinde idem intercise, atque permistè. Eloquendi autem exercitatio maximè in hoc toto conuertendi genere uersatur. C. F. Actio igitur sequitur, ut opinor. C. P. Est ita, quæ quidem oratori & cum rerum, & cum uerborum momentis commutanda maximè est. Facit enim & dilucidam orationem, & illustrem, & probabilem, & suauem: non uerbis, sed uarietate uocum, motu corporis, uultu, quæ plurimum ualebunt, si cum orationis genere consentient, eiusq; uim ac uarietatem subsequentur. C. F. Nunquid nam de oratore ipso restat? C. P. Nihil sanè præter memoriam, quæ est germana literaturæ quodam modo, & in dißimili genere persimilis. Nam ut illa constat ex notis literarum, & ex eo in quo imprimuntur illæ notæ: sic confectio memoriæ tanquam cera locis utitur, & in his imagines ut literas collocat. C. F. Quoniam igitur uis oratoris omnis expósita est, quid habes de orationis præceptis dicere? C. P. Quatuor esse eius partes, quarum prima et postrema ad motum animi ualet: is enim initijs est & perorationibus concitandus. Secunda narratio, & tertia confirmatio fidem facit orationi. Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidem ferè semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximeq; cùm aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque uel plurimum ualet. Est enim amplificatio uehemens quædam argumentatio, ut

illa docendi causa sit, hæc commouendi. C. F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas parteis explicare. C. P. Faciam, & à principijs primùm ordiar. Quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amicè, ut intelligenter, ut attentè audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, aduersariorum, è quibus initia beneuolentiæ conciliandæ comparantur: aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, & maximè liberalitatis, officij, iusticiæ, (b) fidei, contrarijsq; rebus in aduersarios conferendis, & cum ijs qui disceptant, aliqua coniunctionis aut causa, aut spe significanda: & si in nos aliquod odium, offensioue collocata sit, tollenda ea, minuendaue, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, & attentè, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillimè auditor discit, & quid agatur intelligit, si complectare à principio genus naturamq; causæ: si definias, si diuidas, si neq; prudentiam eius impedias confusione partium, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri. Vt attentè autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduersario dictum aliquod, & maximè in perorando dederit occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus: & quæ suo loco de amplificatione

dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri. C. F. Quid in narratione? quæ tandem conseruanda sunt? C. P. Quoniam narratio est rerum explicatio, & quædam quasi sedes ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea seruanda maximè, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim sunt assumpta ad ornandū. Nam ut dilucidè probabiliterq; narremus, necessarium est: sed assumimus etiam suauitatem. Ergo ad dilucidè narrandum eadem illa superiora explicandi & illustrandi præcepta repetemus, in quibus est breuitas, eaq; sæpissimè in narratione laudatur, de qua supra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea quæ narrabuntur consentient: si cuiusq; facti et euenti causa ponetur, si testata dici uidebuntur: si cum hominum opinione, authoritate: si cum lege, cum more, cum religione coniuncta: si probitas narrantis significabitur, si antiquitatis, si memoria, si orationis ueritas, et uitæ fides. Suauis autem narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos: si interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, læticias, cupiditates. sed iam ad reliqua pergamus. C. F. Nempe ea sequuntur quæ ad faciendam fidem pertinent. C. P. Ita est, quæ quidem in confirmationem, & in reprehensionem diuiduntur. Nam in confirmando, nostra probare uolumus: in reprehendendo redarguere contraria. Quoniam igitur (a) omne
133 quod in controuersiam uenit, id aut sit, nec ne sit, aut quid sit, aut quale sit, quæritur: in primo coniectura ualet, in altero definitio, in tertio ratio. C. F. Teneo istam distributionem. Nunc coniecturæ locos quæro.

C. P. In uerisimilibus, & in proprijs rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia uerisimile, quod plerunq; ita fiat: ut, adolescentiam procliuiorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certumq; declarat: ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus, & quasi membris narrationis: ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipsarum, negociorumq; naturis. In personis, naturæ primùm spectantur, ualetudinis, figuræ, uirium, ætatis, marium, fœminarum: atque hæc quidem in corpore. Animi autem, aut quemadmodum affecti sunt, uirtutibus, uitijs, artibus, inertijs: aut quemadmodum commoti cupiditate, metu, uoluptate, molestia: atque hæc quidem in natura spectantur. In fortuna genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestas, diuitiæ, libertas, & ea quæ sunt ijs contraria. In locis autem & illa naturalia: maritimi, an remoti à mari: plani, an montuosi: lenes, an asperi: salubres, an pestilentes: opaci, an aprici. & illa fortuita, culti, an inculti: celebres, an deserti: coædificati, an uasti: obscuri, an rerum gestarum uestigijs nobilitati: consecrati, an profani. In temporibus autem, præsentia, & præterita, & futura cernuntur. In his ipsis, uetusta, recentia, instantia paulò pòst, aut aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quasi naturam notãt, ut hyems, uer, æstas, autumnus: aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tempestas, quæ sunt naturalia. Fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiæ. Iam facta et euentus, aut cõsilij sunt, aut imprudẽtiæ, quæ est in casu, aut in quadã animi permotione. Casu, cum aliter accidit, ac putatum sit. Permotione,

cùm aut obliuio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permouit. est etiam in imprudentia necessitas ponenda. Rerum aũt bonarum et malarum tria sunt genera. nam aut in animis, aut in corporibus, aut extrà esse possunt. Huius igitur materiæ ad argumentum subiectæ, perlustrandæ animo partes erunt omnes: & ad id quod agetur, ex singulis coniectura capienda. Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti uestigijs sumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor: et eorum aliquid quod sensu percipi poßit, etiam si præparatũ aliquid, si communicatũ cũ aliquo, si postea uisum, auditum, indicatum. Verisimilia aũt partim singula mouent suo pondere: partim, etiamsi uidentur esse exigua per se, multũ tamen (b) cùm sunt coaceruata, proficiunt. Atq; in his uerisimilibus insunt nonnunquam etiam certæ rerum & propriæ notæ: maximam autem facit fidem ad similitudinem ueri, primùm exemplum, deinde introducta rei similitudo, fabula etiam nonnunquam: etsi sit incredibilis, tamen homines commouet. C. F. Quid definitionis, quæ ratio est, & quæ uia? C. P. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadam: aut etiam communium frequentia, ex quibus proprium quid sit eluceat. Sed quoniam de proprijs oritur plerunq; magna dissensio, definiendum est sæpe ex contrarijs, sæpe etiam ex dißimilibus, sæpe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoq; sunt in hoc genere sæpe aptæ, et enumeratio consequentium: in primisq; commouet explicatio uocabuli ac nominis. C. F. Sunt exposita iam ferè ea quæ de facto, quæq; de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea restant, quæ cùm factum

constet & nomen, qualia sint, uocatur in dubium. C. P. *Est ita ut dicis.* C. F. *Quæ sunt igitur in eo genere partes?* C. P. *Aut iure factum depellitur, aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine: aut denique necessitate, inscitia, casu. Nam quæ motu animi & perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen in legitimis iudicijs non habent: in liberis disceptationibus habere possunt. hoc in genere, in quo quale sit quæritur, ex controuersia iure & rectè ne actum sit quæri solet: quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est.* C. F. *Age sis ergo, quoniam in confirmationem & reprehensionem diuiseras orationis fidem, & dictum de altero est, expone nunc de reprehendendo.* C. P. *Aut totum est negandum quod in argumentatione aduersarius sumpserit, si fictum aut falsum esse poßis dicere, aut redarguenda ea quæ pro uerisimilibus sumpta sunt. Primùm dubia sumpta esse pro certis: deinde etiam in perspicuè falsis eadem posse dici: tum ex ijs quæ sumpserint, non effici quæ uelint. Accedere autem oportet ad singula, sic uniuersa frangentur. Commemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit, conquerenda conditio communis periculi, si ingenijs hominum criminosorum sit exposita uita innocentium.* C. F. *Quoniam unde inueniuntur quæ ad fidem pertinent, habeo: quemadmodum in dicendo singula tractentur, expecto.* C. P. *Argumentationem quærere uideris, quæ est argumenti explicatio, quæ sumpta ex ijs locis qui sunt expositi, conficienda & distinguenda dilucidè est.* C. F. *Planè istuc ipsum desidero.* C. P. *Est ergo (ut suprà dictum est) explicatio (a) argumenti argu-* 234

mentatio: sed ea conficitur, cùm sumpseris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias quod haud dubium, aut minus probabile per se uidetur. Argumentandi aũt duo sunt genera: quorum alterum ad fidem directò spectat, alterum se inflectit ad motũ. Dirigitur, cũ proposuit aliquid quod probaret, sumpsitq; ea quibus uteretur: atq; his confirmatis, ad propositũ sese retulit, atq; conclusit. Illa autem altera argumentatio, quasi retrò & contrà prius sumit quæ uult, eaq; confirmat: deinde id quod proponendum fuit, permotis animis iacit ad extremum. Est autem illa uarietas in argumentando, & non iniucunda distinctio: ut cùm interrogamus nosmetipsos, aut percunctamur, aut imperamus, aut optamus, quæ sunt cum alijs pluribus sententiarum ornamenta. Vitare autẽ similitudinem poterimus, non semper à proposito ordientes: et si non omnia confirmando disputabimus, breuiterq; interdum quæ erant satis aperta ponemus. quodq; ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere. C.F. Quid illa quæ sine arte appellantur, quæ iamdudum assumpta dixisti, ecquo nam modo, ecquo nam loco artis indigent? C.P. Illa uerò indigent: & nec eò dicuntur sine arte, quòd ita sunt: sed quòd ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata: tamen arte tractat, & maximè in testibus. Nam de toto genere testium, quàm id sit infirmum, sæpè dicendum est, & argumenta rerum esse propria, testimonia uoluntatum. utendumq; est exemplis quibus testibus creditum non sit: & de singulis testibus, si natura uani, si leues, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si misericordia impulsi, si præmio, si gratia adducti, comparandiq; superiore cum authoritate te-

stium, quibus tamen creditum non sit. Sæpè etiam quæstionibus resistendum est, quòd & dolorem fugientes multi in tormentis ementiti persæpe sunt, moriq; maluerunt falsum fatendo, quàm inficiando dolere: Multi etiam suam uitam neglexerunt, ut eos qui his chariores quàm ipsi sibi essent, liberarent. Alij autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicij, aut mortis, uim tormentorum pertulerunt. Alij ementiti sunt in eos quos oderant. atq; hæc exemplis firmanda sunt. Neq; est obscurũ, quin, quoniã in utraq; parte sunt exempla, & item ad coniecturam faciendam loci, in contrarijs contraria sint sumenda. Atq; etiam incurrit alia quædam in testibus, & in quæstionibus ratio. Sæpè enim ea quæ dicta sunt, si aut ambiguè, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur. C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in perorando est, de qua sanè uelim audire. C. P. Facilior est explicatio perorationis. nam est diuisa in duas parteis, amplificationem & enumerationem. Augendi autem & hic est (b) proprius locus in perorando, et in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. ea & uerborum genere conficitur, & rerũ. Verba ponenda sunt, quæ uim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, grauia, plena, sonantia, iuncta, facta, cognominata, non uulgata, superlata, in primisq; translata: nec in singulis uerbis, sed in continentib. soluta, quæ dicũtur sine cõiunctione, ut plura uideãtur. Augẽt etiã relata uerba, iterata, duplicata,

& ea quæ ascendunt gradatim ab humilioribus uerbis ad superiora. omninoq; semper quasi naturalis & non explanata oratio, sed grauibus referta uerbis, ad augendum accommodatior. hæc igitur in uerbis, quibus actio uocis, uultus & gestus congruens, et apta ad animos permouendos accommodata est. Sed & in uerbis, & in actione causa erit tenenda, & pro re agenda. Nam hæc, quia uidentur perabsurda, cum grauiora sunt quàm causa, diligenter ferè, quid quenq; deceat, iudicandum est. Rerum amplificatio sumitur eisdem locis omnibus, quibus illa quæ dicta sunt ad fidem, maximeq; definitiones ualent conglobatæ: & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum conflictio: & causæ, & ea quæ sunt de causis orta, maximeq; similitudines & exempla: fictæ etiã personæ, muta deniq; loquantur: omninoq; ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur, quorum est duplex genus: alia enim magna naturâ uidentur, alia usu. Natura, ut cœlestia, ut diuina, ut ea quorũ obscuræ causæ, ut in terris mundoq; admirabilia quæ sunt: ex quibus similibusq;, si attendas, ad augendum permulta suppetunt. Vsu, quæ uidentur hominibus aut prodesse, aut obesse uehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. nam aut charitate mouentur homines, ut deorum, ut patriæ, ut parentum: aut amore, ut fratrum, ut coniugum, ut liberorum, ut familiarium: aut honestate, ut uirtutum, maximeq; earum quæ ad communionem hominum & liberalitatem ualent. Ex ijs & cohortationes sumuntur ad ea retinenda, et in eos à quibus ea uiolata sunt, odia incitantur, et miseratio nascitur. Proprius locus augendi in ijs rebus aut

amißis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tàm miserabile, quàm ex beato miser. & hoc totum quidem moueat, si bona ex fortuna quis cadat: et à quorũ charitate diuellatur, quæ amittat, aut amiserit, in quibus malis sit, futurús ue sit, exprimatur breuiter. Citò enim arescit lachryma, præsertim in alienis malis. Nec quicquã in amplificatione nimis enucleandum est (a) minuta est enim 235
omnis diligentia: hic autẽ locus grandia requirit. Illud iam est iudicij, quo quáq; in causa genere utamur augendi. In illis enim causis quæ ad delectationem exornantur, ij loci tractandi sunt, qui mouere possunt expectationem, admirationem, uoluptatem. In cohortationibus autem bonorum ac malorum, enumerationes & exempla ualent plurimùm. In iudicijs, accusatori ferè quæ ad iracundiam, reo plerunq; quæ ad misericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiã mouere debet, et defensor iracundiam. Enumeratio reliqua est, nonnunquam laudatori, suasori non sæpè, accusatori sæpius quàm reo necessaria. Huius ipsa tempora duo sunt: si aut memoriæ diffidas eorum apud quos agas, uel interuallo temporis, uel longitudine orationis, aut frequentatis firmamentis orationis, & breuiter expositis, uim est habitura causa maiorem. Et reo rarius utendum est: quod ponenda sunt contraria, quorũ dissolutio in breuitate latebit, aculei pugnent. Sed erit in enumeratione uitandum, ne ostentatio memoriæ suscepta, uideatur esse puerilis. Id effugiet, qui nõ omnia minima repetet, sed breuia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet. C. F. Quoniam & de ipso oratore, & de oratione dixisti: expone eũ mihi nunc, quẽ ex tribus extremũ proposuisti quæstionis locum. C. P. Duo sunt,

ut initio dixi, quæstionum genera: quorum alterum finitum tẽporibus & personis, controuersiam atq; causam appello: alterum infinitũ, nullis neq; personis neq; temporibus notatum, propositum uoco. Sed est consultatio quasi pars causæ quædam, & controuersiæ. inest enim infinitũ in definito: & ad illud tamẽ referuntur omnia. Quamobrem prius de proposito dicamus, cuius genera sunt duo: Cognitionis alterum, eius scientia est finis, ut ueri ne sint sensus: alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid, ut si quæratur quibus officijs amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: Sit nec ne, quid sit, quale sit. Sit nec ne, ut ius in natura sit, an in more. Quid autẽ sit, sit ne ius id quod maiori parti sit utile. Quale autem sit, iustè uiuere sit nec ne utile. Actionis autẽ duo sunt genera. Vnum ad persequendum aliquid, aut declinandum: ut quibus rebus adipisci gloriam posis, aut quomodo inuidia uitetur. Alterum, quod ad aliquod commodum usumq; refertur: ut quemadmodũ sit resp. administranda, aut quemadmodum in paupertate uiuendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione, ubi sit, nec ne sit, aut fuerit, futurúmue sit, quæritur: unum genus est quæstionis, possit ne aliquid effici, ut cùm quæritur ecquis nam perfectè sapiens esse possit. alterum, quemadmodum quicq; fiat, ut quo nam (b) pacto uirtus pariatur, natura ne, an ratione, an usu. Cuius generis sunt omnes, in quibus ut in obscuris naturalibusq; quæstionibus causæ, rationesq; rerũ explicantur. Illius autem generis, in quo quid sit id de quo agitur, quæritur, duo sunt genera: quorum in altero disputandum est, aliud an idem sit, ut pertinacia & perseuerantia. In altero autem descriptio generis alicuius, &

quaſi imago exprimenda eſt, ut qualis ſit auarus, aut quid ſit ſuperbia. Tertio autem in genere, in quo quale ſit quæritur, aut de honeſtate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum eſt. De honeſtate ſic: ut, honeſtúm ne ſit pro amico periculum, aut inuidiam ſubire. De utilitate autem ſic: ut, ſit ne utile in rep. adminiſtranda uerſari. De æquitate uerò ſic: ut, ſit ne æquum amicos cognatis anteferre. Atq; in hoc eodem genere, in quo quale ſit quæritur, exoritur aliud quoddam diſputandi genus. Non enim ſimpliciter ſolùm quæritur, quid honeſtum ſit, quid utile, quid æquum: ſed etiam ex comparatione, quid honeſtius, quid utilius, quid æquius: atq; etiã quid honeſtiſsimum, quid utiliſsimum, quid æquiſsimum. cuius generis illa ſunt: quæ præſtantiſsima ſit dignitas uitæ. atq; ea quidẽ quæ dixi, cognitionis ſunt omnia. Reſtant actionis: cuius alterum eſt percipiendi genus, quod ad rationem officij pertinet, ut quemadmodum colendi ſint parentes: alterum autem ad ſedandos animos, & oratione ſanandos, ut in cõſolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. cui quidem generi contrarium eſt diſputandi genus ad eoſdẽ illos animi motus, quod in amplificanda oratione ſæpè faciendum eſt, uel gignendos, uel concitandos. Atque ferè hæc eſt partitio conſultationum. C. F. Cognoui: ſed quæ ratio eſt in his inueniendi, & diſponendi, requiro. C. P. Quid tu aliám ne cenſes, & non eandem eſſe, quæ eſt expoſita, ut ex eiſdem locis ad fidem & ad inueniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ eſt expoſita in alijs ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni diſtributione propoſitarum conſultationum, controuerſiarũ &

causarum genera restant omnino. Et earum quidem forma duplex est: quarum altera delectationem sectatur aurium: alterius, ut obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio. Itaque illud superius exornatio dicitur, quod cum latum genus esse potest, saneq; uarium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros uiros suscepimus, et ad improbos uituperandos. Genus enim nullũ est orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius ciuitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione uirtutum, uitiorumq; uersetur.
236 Reliquum autem genus causarum, (a) aut in prouisione posteri temporis, aut in praeteriti disceptatione uersatur: quorum alterum deliberationis est, alterum iudicij. Ex qua partitione tria genera causarum extiterunt. unum, quod à meliori parte laudationis est appellatum: deliberationis alterũ, tertium iudiciorum. quamobrem de primo primùm, si placet, disputemus. C. F. Mihi uerò placet. C. P. Ac laudandi, uituperandiq; rationes, quae non ad benè dicendum solùm, sed etiam ad honestè uiuendum ualent, exponam breuiter, atq; à principijs exordiar & laudandi, et uituperandi. Omnia enim sunt profectò laudanda, quae coniuncta cum uirtute sunt: & quae cum uitijs, uituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis narrandis, exponendisq; factis, sine ullis argumẽtationibus ad animi motus leniter tractandos magis quàm ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodatè. Non enim dubia firmantur: sed ea quae certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex ijs quae antè dicta sunt, & narrandi, & augendi praecepta repetentur. Et quoniã in his causis omnis ratio ferè

ad uoluptatem auditoris, & ad delectationem refertur: utendum erit ijs in oratione singulorum uerborum insignibus, quæ habent plurimum suauitatis: id est, ut factis uerbis, aut uetustis, aut translatis frequenter utamur: & in ipsa constructione uerborum, ut paria paribus, & similia similibus sæpe referantur: ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerose: nō ad similitudinem uersuum, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam uerborum modo. Adhibendaq; frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, siue quæ mirabilia, nec opinata: siue significata monstris, prodigijs, oraculis: siue quæ uidebuntur ei de quo agimus, accidisse diuina, atque fatalia. omnis enim expectatio eius qui audit, & admiratio, & improuisi exitus, habent aliquam in audiendo uoluptatem. Sed quoniam in tribus generibus bona maláue uersantur, externis, corporis, & animi: prima sunt externa, quæ ducuntur à genere, quo breuiter modiceq; laudato, aut si erit infame prætermisso: si humile, uel præterito, uel ad augendum eius quem laudas, gloriam tacto: deinceps si res patiatur, de fortunis erit & facultatibus dicendum: postea de corporis bonis, in quibus quidem, quæ uirtutem maximè significat, facillimè forma laudatur. Deinde est ad facta ueniendum, quorum collocatio triplex est. aut enim temporum seruandus est ordo, aut in primis recentißimum quodq; dicendum, aut multa & uaria facta in propria uirtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus uirtutum atque uitiorum (b) latißimè patens, ex multis & uarijs disputationibus nunc in quandam angustam & breuem concludetur. Est igitur uis uirtutis duplex: aut enim scientia cernitur uirtus, aut actione. Nam quæ

prudentia, quæ calliditas, quæq; grauißimo nomine sapientia appellatur, hæc scientia pollet una. quæ uerò moderandis cupiditatibus, regendisq; animi motibus laudatur, eius est munus in agendo, cui temperantiæ nomen est. Atq; illa prudentia in suis rebus domestica, in publicis ciuilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res, & in communes distributa est, duobusq; modis in rebus commodis discernitur: & ea quæ absunt, non expetendo: & ab ijs quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex. Nam quæ uenientibus malis obstat, fortitudo: quæ quod iam adest, tolerat & perfert, patientia nominatur: quæ autem hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur: cuius est liberalitas in usu pecuniæ, simulq; altitudo animi in capiendis incommodis, et maximè iniurijs: & omne quod est eius generis, graue, insedatum, & turbulentum. In communione autē quæ posita pars est, iusticia dicitur: eaq; erga deos religio, erga parentes pietas: uulgo autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animaduertendi lenitas, amicitia in beneuolentia nominatur. Atque hæ quidem uirtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi ministræ comitesq; sapientiæ: quarum altera, quæ sint in disputando uera atque falsa, quibusq; positis, quid sequatur, distinguit, & iudicat: quæ uirtus omnis in ratione scientiaq; disputandi sita est. altera autem oratoria. nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiose loquens sapientia: quæ ex eodem hausta genere, quo illa quæ in disputādo, uberior est, atque latior, et ad motus animorū uulgiq; sensus accommodatior. Custos uerò uirtutum omnium dedecus fugiens, laudemq; maximè cōsequens uerecundia est: atq; hi sunt

quidem ferè quasi quidam habitus animi sic affecti, & constituti, ut sint singuli inter se proprio uirtutis genere distincti: à quibus, ut quæq; res gesta est, ita sit honesta necesse est, summeq; laudabilis. Sunt autem alij quidam perfecti animi habitus ad uirtutem, quasi præculti & præparati rectis studijs & artibus: ut in suis rebus, studia literarum, ut numerorum ac sonorum, ut mensuræ, ut siderum, ut equorum, ut uenandi, ut armorum. In communibus propensiora studia in aliquo genere uirtutis colendo; aut diuinis rebus deseruiendo, aut parentibus, amicis, hospitibus, præcipuè atq; insigniter diligendis: atq; hæc quidem uirtutum: uitiorum autem sunt genera contraria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos uitia, quæ uirtutem uidentur imitari. Nam & prudentiam malicia, et (a)temperantiam immanitas in uoluptatibus aspernandis, & magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicientia in contemnendis honoribus: & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur, et patientiam duricia immanis, et iusticiam acerbitas, et religionem superstitio, et lenitatē mollicia animi, & uerecundiam timiditas, et illam disputandi prudentiam concertatio, captatioq; uerborum: & hanc oratoriam uim, inanis quædā profluentia loquendi. Studijs autem bonis similia uidentur, ea quæ sunt in eodem genere nimia. Quamobrē omnis uis laudandi, uituperandiq; ex his sumetur, uirtutum, uitiorumq; partibus. Sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maximè: quemadmodum quisque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus moratusq; fuerit. et si quid cui magnū aut incredibile acciderit, maximeq; si id diuinitùs accidisse potuerit uideri

tùm quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea quæ proposita sunt, uirtutum genera accommodabuntur: ex illisq; iisdem inueniendi locis causæ rerum, & euentus, & consequentia requirentur. neque uerò mors eorum, quorum uita laudabitur, silentio præteriri debebit, si modò quid erit animaduertendum, aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus quæ post mortem erunt consecutæ. C. F. Accepi ista, didicique breuiter, non solùm quemadmodum laudarem alterum: sed etiam quemadmodum eniterer, ut possem ipse iure laudari. Videamus igitur deinceps in sententia dicenda, quam uiam & quæ præcepta teneamus. C. P. Est igitur in deliberando, finis utilitas, ad quem omnia referuntur in consilio dando, sententiaq; dicenda: ut illa prima sint suasori, aut dissuasori uidenda, quid aut poßit fieri, aut non poßit: & quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam & si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamuis utile sit, & si quid necesse est (necesse autem id est, sine quo salui, liberiue esse nō possumus) id est, reliquis & honestatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendum. Cum autem quæritur, quid fieri poßit: uidendum etiam est, quàm facilè poßit. Nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non poßint. Et cùm de neceßitate attendemus, & si aliquid non necessarium uidebitur: uidendum tamen erit, quàm sit magnum. Quod enim permagni interest, pro necessario sæpe habetur. Itaque cum constet hoc genus causarum ex suasione, & dissuasione: suasori proponitur simplex ratio, si & utile est, & fieri potest, fiat. Dissuasori duplex: una, si non utile est, ne fiat: altera, si fieri non potest, ne suscipiatur. Sic suasori utrunq; docendum est, dissuasori

alterum infirmare ſat eſt. Quare quoniam (b) in his uerſatur omne conſilium duobus, de utilitate antè dicamus, quæ in diſcernendis bonis malisq; uerſatur. Bonorum autem partim neceſſaria ſunt, ut uita, pudicitia, libertas: ut liberi, coniuges, germani, parentes: partim non neceſſaria, quorum alia ſunt per ſe expetenda, ut ea quæ ſita ſunt in officijs atq; uirtutibus: alia quod aliquid commodi efficiunt, ut opes et copiæ. Eorum autem quæ propter ſe expetuntur, partim honeſtate ipſa, partim cõmoditate aliqua expetuntur. Honeſtate, ea quæ proficiſcuntur ab ijs uirtutibus de quibus paulo antè eſt dictũ, quæ ſunt laudabilia ipſa per ſe. Commoditate autem aliqua, quæ ſunt in corporis aut fortunæ bonis expetenda: quorum alia ſunt quaſi quodammodo cum honeſtate cõiuncta, ut honos, ut gloria: alia diuerſa, ut uires, forma, ualetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ. Eſt enim quaſi quædam materies ſubiecta honeſtati, quæ maximè ſpectatur in amicitijs: amicitiæ autem charitate & amore cernuntur. Nam cùm deorum, tùm parentum patriæq; cultus, eorumq; hominum qui aut ſapientia aut opibus excellunt, ad charitatem referri ſolet. Coniuges autem, & liberi, & fratres, & alij quos uſus familiaritasq; coniunxit, quanquam etiam charitate ipſa, tamẽ amore maximè continentur. In his igitur rebus cùm bona ſint, facile eſt intellectu quæ ſint contraria. Quòd ſi ſemper optima tenere poſſemus: haud ſanè, quoniam quidem ea perſpicua ſunt, conſilio multum egeremus. Sed quia temporibus, quæ uim habent maximam, perſæpe euenit ut utilitas cum honeſtate certet: earumq; rerum contentio plerunq; deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honeſta propter utilitatem relinquantur,

ad hanc difficultatem explicandā præcepta referamus. Et quoniam non ad ueritatem solùm, sed etiam ad opiniones eorum qui audiunt, accommodanda est oratio, hoc primùm intelligamus, hominum duo esse genera: alterum indoctum, et agreste, quòd anteferat semper utilitatem honestati: alterum expolitum, quòd rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, iusticia, omnisq; uirtus: illi autem alteri quæstus, emolumentum, fructusq; proponitur: atque etiam uoluptas, quæ maximè est inimica uirtuti, boniq; naturam fallaciter imitando adulterat, quam immanißimus quisq; acerrimè sequitur: neque solùm honestis rebus, sed etiam necessarijs anteponit, in suadendo, cum ei generi hominum consilium des, sæpe sanè laudanda est. Et illud uidendū, quanto magis homines mala fugiant, quàm sequantur bona. Nam neq; honesta tàm expetunt, quàm deuitant turpia. Quis enim honorem? quis gloriam? quis laudem? quis ullum decus tàm unquam expetat,
238 (a) quàm ut ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor grauis est. Est genus hominū ad honestatem natum, malo cultu, prauisq; opinionibus corruptum. Quare in cohortando atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus, qua ui bona consequi, malaq; uitare poßimus. Sed apud homines benè institutos plurimum de laude & de honestate dicemus, maximeq; ea uirtutū genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda, augendaq; uersantur. Sin apud indoctos, imperitosq; dicemus, fructus, emolumenta, uoluptates, uitationesq; dolorum proferantur: addantur etiam contumeliæ atq; ignominiæ. Nemo enim est tam agrestis, quem non si ipsa

minus honestis, contumelia tamen, & dedecus magnopere moueat. Quare quod ad utilitatem spectat, ex ijs quæ dicta sunt, reperietur. Quod autem poßit effici, necne poßit: in quo etiam quàm facilè poßit, quamq; expediat, quæri solet: maximè ex causis ijs quæ quamq; rem efficiant, est uidendum. Causarũ autem genera sunt plura. nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt: aliæ, quæ uim aliquam ad cõficiendum afferunt. Itaq; illæ superiores conficientes uocentur: hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his confici non poßit. Conficiens autem causa alia est absoluta, & perfecta per se: alia aliquid adiuuans, & efficiendi socia quædam. cuius generis uis uaria est, & sæpe aut maior, aut minor, ut & illa quæ maximam uim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum conficientes uocantur. Cum autẽ quæritur quid sit optimum factu, aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendũ impellit animos. Et quoniam de utilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere, quibus cum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus, armorum, pecuniæ, sociorum, earumúe rerum quæ ad quamq; rem efficiendam pertinent, poßimus uti, requirendum est. Neque solum ea sunt quæ nobis suppetunt, sed etiam illa quæ aduersantur, uidenda. Etsi ex contentione procliuiora erunt nostra, non solùm effici posse quæ suademus, erit persuadendum: sed curandum etiam, ut illa facilia, procliuia, iucunda uideantur. Dissuadentibus autem aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferendæ: neq; alijs ex præceptis, sed ijsdem ex suasionis locis. Vterq; uerò ad augendũ habeat exẽplorũ, aut recentiũ,

quæ notiora sint: aut ueterum, quò plus authoritatis habeant, copiam. Maximeq; sit in hoc genere meditatus, ut poßit uel utilia ac necessaria sæpe honestis, uel hæc illis anteferre. Ad cōmouendos autem animos maximè proficient, si incitandi (b) erunt huiusmodi sententiæ quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad ulciscendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi, de incerto statu fortunæ, dubijsq; euentis rerum futurarum, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ: sin autem aduersæ, de periculo commonendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententijs dicendis breuia esse debebunt. Non enim supplex ut ad iudicem uenit orator, sed hortator, atque author. Quare proponere, qua mente dicat, quid uelit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortariq; ad se breuiter dicentem audiendum. Tota autem oratio simplex, et grauis, et sententijs debet ornatior esse, quàm uerbis. C. F. Cognoui iam laudationis & suasionis locos: nunc quæ iudicijs accommodata sunt expecto, idq; nobis genus restare unum puto. C. P. Rectè intelligis, atq; eius quidem generis finis est æquitas: quæ non simpliciter spectatur, sed comparatione nonnunquam, ut cum de uerißimo accusatore disputatur: aut cum hæreditatis sine lege, aut sine testamento petitur poßeßio: in quibus causis, quid æquius, æquißimumúe sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argumentationū ex ijs de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atq; etiā ante iudicium de cōstituendo ipso iudicio solet esse contentio, cū aut sit ne actio illi qui agit, aut iam ne sit, aut num iam esse desierit, aut illa ne lege, ijs ne uerbis sit, quæritur: quæ etiamsi antequam res in iudicium uenit, aut concertata, aut dijudicata, aut

confecta non sunt: tamē in ipsis iudicijs permagnum sæpè habent pondus, cum ita dicitur: Plus petisti, serò petisti: non fuit tua petitio: non à me: non hac lege: non his uerbis, non hoc iudicio. Quarum causarum genus est positum in iure ciuili, quod est in priuatarum ac publicarum rerum lege aut more positum: cuius scientia neglecta ab oratoribus plerisq;, nobis ad dicendum necessaria uidetur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis subeundisq; iudicijs, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quòd ea ferè generis eius sunt, ut quanquā in ipsum iudiciū sæpè dilabantur, tamē ante iudicium tractanda uideantur, paululū ea separo à iudicijs, tempore magis agendi, quàm dissimilitudine generis. Nam omnia quæ de iure ciuili, aut de æquo et bono disceptantur, cadunt in eam formam, in qua quale quid sit ambigitur, de qua dicturi sumus, quæ in æquitate & iure maximè consistit. In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quib. unus aliquis capiendus est, si plures non queas ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut quod obijcitur factum neges. aut illud quod factum fateare, neges eam uim habere, atq; id esse quod aduersarius (a) criminetur. Aut si neq; de facto, neq; de facti appellatione ambigi potest, id quod arguere neges tale esse, quale ille dicat: & rectū esse quod feceris, concedendumúe defendas. Ita primus ille status, & quasi conflictio cum aduersario, coniectura quadam: secundus autē definitione atq; descriptione, aut informatione uerbi: tertius æqui & ueri & recti & humani ad ignoscendum disputatione, tractandus est. Et quoniam semper is qui defendit, non solùm resistat oportet aliquo statu, aut inficiando, aut definiendo, aut æquitate opponēda: 239

ſed etiã rationem ſubijciat recuſationis ſuæ: primus ille ſtatus rationẽ habet iniqui criminis, ipſam negationem, inficiationemq́; facti: ſecundus, quod non ſit in re, quod ab aduerſario ponitur in uerbo: tertius, quod id rectè factum eſſe defendet, quod ſine ulla nominis controuerſia factum fatetur. Deinde unicuiq; rationi opponendũ eſt ab accuſatore, id quod ſi nõ eſſet in accuſatione, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaq; ea quæ ſic referuntur, continentia cauſarum uocentur: quanquam non ea magis quæ contra rationem defenſionis afferuntur, quàm ipſæ defenſionis rationes cõtinent cauſas. Sed diſtinguendi gratia rationẽ appellamus eã, quæ affertur à reo ad recuſandum depellendi criminis cauſa: quæ niſi eſſet, quid defenderet nõ haberet. Firmamẽtum autem, quod contrà ad labefactandam rationem refertur, ſine quo accuſatio ſtare non poteſt. Ex rationis autem & ex firmamenti conflictione, & quaſi concurſu, quæſtio exoritur quædam, quã diſceptationem uoco: in qua quid deueniat in iudicium, & de quo diſceptetur, quæri ſolet. Nam prima aduerſariorum contentio diffuſam habet quæſtionem: ut in coniectura, Ceperit ne pecunias Decius. In definitione, Minuerit ne maieſtatem Norbanus. In æquitate, Iure ne occiderit Opimius Gracchum. Hæc quæ primam contentionem habent ex arguendo, & reſiſtendo, lata, ut dixi, & fuſa ſunt. Rationum & firmamentorum contentio adducit in anguſtam diſceptationem ea in coniectura nulla eſt. Nemo enim eius, quod negat factum, rationem aut poteſt, aut debet, aut ſolet reddere. Itaq; in his cauſis eadem & prima quæſtio, & diſceptatio eſt extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, non minuit maieſtatem, quod egit de Cæpione turbulen-

tius. Populi enim Ro. dolor iustus uim illam excitauit, non tribuni actio. Maiestas autem, quoniam est magnitudo quædã populi Ro. in eius potestate ac iure retinendo, aucta est potius, quàm diminuta. & ubi ita refertur: Maiestas est in imperij atq; in omni populi Ro. dignitate, quam minuit is qui per uim multitudinis rem ad seditionẽ uocauit. existit illa disceptatio, minuerit ne maiestatem, qui uoluntate populi Ro. (b) rem gratam & æquã per uim egerit. In his autẽ causis, ubi aliquid rectẽ factũ, aut concedendum, esse factum defenditur, cum est facti subiecta ratio: sicut ab Opimio, iure feci salutis omniũ, et cõseruandæ reip. causa: relatumq; est ab Decio, ne sceleratißimum quidem ciuem sine iudicio iure ullo necare potuisti, oritur illa disceptatio, Potuerit ne rectè salutis reip. causa ciuem euersorem ciuitatis indemnatum necare. Ita disceptationes eæ quæ in his controuersijs oriuntur, quæ sunt certis personis & temporibus notatæ, fiunt rursus infinitæ, detractisq; temporibus & personis, rursum ad consultationis formam, rationemq; reuocantur. Sed in grauißimis firmamentis & illa ponenda sunt, si qua ex scripto legis, aut testamenti, aut uerborum ipsius iudicij, aut alicuius stipulationis, aut cautionis opponuntur defensione contraria. Ac ne hoc quidẽ genus in eas causas incurrit, quæ coniectura continentur. Quod enim factum negatur, id argui non potest scripto: ne in definitionem quidẽ uenit, genere scripti ipsius. Nam etiã si uerbũ aliquod de scripto definiendũ est, quam uim habeat, ut cum ex testamentis quid sit penus, aut cũ ex lege prædij quæritur quæ sunt ruta cæsa: nõ scripti genus, sed uerbi interpretatio controuersiam parit. Cum autem plura significantur scripto, propter

uerbi aut uerborum ambiguitatem, ut liceat ei qui contradicat eò trahere significationem scripti, quò expediat, aut uelit: aut etiam si ambiguè scriptum nō sit, uel à uerbis uoluntatem & sententiam scriptoris abducere, uel alio se eadem de re contrariè scripto defendere: tum disceptatio ex scripti contentione existit, ut in ambiguis disceptetur, quid maximè significetur: in scripti sententiæq; contentione, utrum potius sequatur iudex: in contrarijs scriptis, utrum magis sit comprobandum. Disceptatio autem, cum est constituta, proposita esse debet oratori, quò omnes argumētationes repetitæ ex inueniendi locis conijciantur. quod quanquam satis est ei qui uidet quid in quôq; loco lateat, quiq; illos locos tanquā thesauros aliquos argumentorum notatos habet: tamen ea quæ sunt certarum causarum propria, tangemus. In coniectura igitur cum est in inficiando reus, accusatori hæc duo prima sunt (sed accusatorem pro omni actore & petitore appello. possunt enim etiā sine accusatore in causis hæc eadem cōtrouersiarum genera uersari) Sed hæc duo sunt ei prima, causa & euentus. Causam appello, rationem efficiendi: euentum, id quod est effectum. atque ipsa quidem partitio causarum, paulo antè in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem uiderentur habitura, aut efficiendi facul-
240 tatem, (a) eadē, qui de facto argumentabitur, colligere debebit. Quamobrem & utilia illi quem arguet, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstret. Vtilitatis coniectura mouetur, si illud quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur: quod fit acrius, quo illa in utrôq; genere maiora ponuntur. Spectantur etiā

ad causam facti, motus animorum, si ira recens, si odium uetus, si ulciscendi studium, si iniuriæ dolor, si honoris, si gloriæ, si imperij, si pecuniæ cupiditas, si periculi timor, si æs alienum, si angustiæ rei familiaris, si audax, si leuis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si uinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi: aut si patefactũ esset depellendi criminis, uel perrumpendi periculi, uel in longinquum tẽpus differendi, aut si iudicij pœna leuior, quàm facti præmium: aut si facinoris uoluptas maior, quàm damnationis dolor. His ferè rebus facti suspicio confirmatur, cum & uoluntatis in reo causæ reperiuntur, & facultas. In uoluntate autem utilitas ex adeptione alicuius commodi, uitationeq; alicuius incommodi quæritur: ut aut spes, aut metus impulisse uideatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiã citius in fraudẽ quàm ratio utilitatis impellit: quamobrem sint hæc dicta de causis. C.F. Teneo, & quæro qui sint illi euentus, quos ex causis effici dixisti. C.P. Consequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti uestigia, quæ quidem uel maximè suspicionem mouent, & quasi tacita sunt criminũ testimonia. Atq; hæc quidẽ grauiora, quòd causæ communiter uidentur insimulare & arguere omnes posse, quorum non interfuerit aliquid. Hæc propriè attingunt eos ipsos qui arguuntur, ut telũ, ut uestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum, ereptum ue uideatur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, ut cum aliquo uisus, ex quo suspicio oriatur: ut eo ipso in loco uisus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim & talia sunt, quæ aut in

re ipsa, aut etiam antè quàm factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. Quæ si nō erunt, tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa disputatione cōmuni, non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non posset: ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contrà locus, audaciam temeritati, non prudentiæ esse coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse expectandum, dum fateatur; argumentis peccata conuinci. & hic etiam exempla (b) ponentur. Atq; hæc quidem de argumentis. Sin autē erit etiam testium facultas, primùm genus erit ipsum laudandum, dicendumq;, ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione fecisse: testes effugere non potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabilia, dictum est. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpè falsum est, posse rectè non credi: uiro bono & firmo sine uitio iudicis non posse non credi. Atq; etiam si obscuri testes erunt, aut tenues, dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandā: aut eos esse cuiusq; locupletißimos testes, qui id de quo agatur, facillimè scire poßint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio, ut habeantur, causam adiuuabunt, confirmandū genus primùm quæstionum erit, dicendū de ui doloris, de opinione maiorum, qui eam rem totam nisi probassent, certè repudiassent. De institutis Atheniensium, Rhodiorū, doctißimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbißimum est) liberi ciuesq; torquentur. De nostrorum etiā prudentißimorum hominum institutis, qui, cum de seruis in dominos quæri noluissent, de incestu tamen, & coniuratione, quæ facta me consule est, quærendū puta-

uerunt. Irridenda etiam disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quæstiones: et meditata, pueriliśq; dicenda: tum facienda fides, diligenter esse, et sine cupiditate quæsitum: dictáq; quæstionis argumentis, & coniectura ponderanda. atq; hæc accusationis ferè membra sunt. Defensionis autem primùm infirmatio causarũ, aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut cõmodius potuisse idem consequi: aut non his esse moribus, nõ ea uita: aut nullos animi motus, aut nõ tam impotenteis fuisse. Facultatum autem infirmatione utetur, si aut uires, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit, aut alienum tempus, aut locum non idoneum: aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset: neq; tam amentem, ut pœnas ac iudicia contemneret. Consequentia autem diluet exponendo, non esse illa certa indicia facti, quæ etiã nullo admisso consequi possent. consistetq; in singulis: & ea aut eorum quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet, potius quàm criminis: aut si sibi cũ accusatore cõmunia essent, pro periculo potius, quã cõtra salutẽ ualere debere. Testiumq; et quæstionũ genus uniuersum, & quod poterit in singulis, ex reprehẽsionis locis, de quibus antè dictũ est, refellet. Harũ causarum principia suspiciosa ad acerbitatẽ ab accusatore ponentur. Denunciabiturq; insidiarum commune periculum, excitabunturq; animi, ut attendant. A reo autem querela conflati criminis, collectarumq; suspicionum, et accusatoris insidiæ, (a) et item commune periculum proferetur. animiq; ad misericordiam allicientur, & modicè beneuolentia iudicum colligetur. Narratio autem accusatoris, erit quasi membratim gesti- 241

negocij suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensoris, aut præteritis aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum euentus erunt, casusq; narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisq; contrarijs, sæpe erunt accusatori motus animorũ incitandi, reo mitigandi: atq; hæc quidẽ utriq; maximè in peroratione facienda, alteri frequentatione argumentorum, et coaceruatione uniuersa: alteri, si planè causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quicq; diluerit, & miseratione ad extremum. C. F. Scire mihi iam uideor, quemadmodum coniectura tractanda sit: nunc de Definitione audiamus. C.P. Communia dantur in isto genere accusatori defensoriq; præcepta. Vter enim definiendo, describendoq; uerbo magis ad sensum iudicis, opinionemq; penetrarit: & uter ad communem uerbi uim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ij qui audient, magis & propius accesserit, is uincat necesse est. Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquã explicando, excutiendoq; uerbo: ut si in reo pecunia absoluto, rursusq; reuocato, præuaricationem accusator esse definiat, omnem iudicij corruptelam ab reo: defensor autem non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima uerborum, in qua etiamsi propius accedat ad consuetudinem, mentemq; sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos qui leges scripserunt, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit: si unus accusator corruptus sit, rescindere nititur æquitate, ut illa quasi scribenda lex sic esset: quæq; tamen complecteretur in iudicijs

corruptis, ea uerbo uno præuaricationis cõprehendisse dicitur. Defensor autem testatur consuetudinẽ sermonis, uerbiq; uim ex contrario reperiet, quasi ex uero accusatore, cui contrarium est nomen præuaricationis: ex consequentibus, quod ea litera de accusatore soleat dari iudici: ex nomine ipso, quod significat eum qui in contrarijs causis, quasi uarie esse positus uideatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum authoritatem, ad finem aliquem periculi: communeq; sit hoc præceptũ, ut cum uterq; definierit, quàm maximè potuerit ad communem sensum, uimq; uerbi, tum similibus exemplisq; eorum qui item locuti sunt, suam definitionem, sententiamq; confirmet: atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis: (b) minimè esse concedendum, ut is qui de re confiteatur, uerbi se interpretatione defendat. Defensor autem ad ea quam proposui, æquitate nitatur, et ea cum secum faciat, non re, sed deprauatione uerbi se urgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerosq; inueniendi locos. Nam & similibus utetur, & contrarijs, & consequentibus: quanquam uterq;, tamen reus, nisi planè erit absurda causa, frequentius. Amplificandi autẽ causa, quæ aut cum digredientur à causa, dici solent, aut cum perorabunt, hæc uel ad odium, uel ad misericordiam, uel ad omnino animos iudicum mouendos ex ijs quæ sunt anteposita, sumentur: si modò rerum magnitudo, hominumúe aut inuidia aut dignitas postulabit. C. F. Habeo ista: nunc ea quæ, cum quale sit quippiam disceptatur, quæri ex utràque parte deceat, uelim audire. C. P. Confitentur in isto genere qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur. Sed quoniam iure se

fecisse dicunt, iuris est omnis ratio nobis explicanda: quod diuiditur in duas parteis primas, naturam atq; legem. & utriusq; generis uis, in diuinum & humanum ius est distributa: quorum æquitatis est unum, alterum religionis. Aequitatis autem uis est duplex, cuius altera directi, & ueri, & iusti, &, ut dicitur, æqui & boni ratione defenditur. Altera ad uicißitudinem referendæ gratiæ pertinet, quod in beneficio gratia, in iniuria ultio nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ atque legis: sed propria legis, & ea quæ scripta sunt, & ea quæ sine literis, aut gentium iure, aut maiorum more retinentur. Scriptorum autem priuatum aliud est, publicum aliud. Publicum, lex, senatuscons. fœdus. Priuatum, tabulæ, pactum, conuentum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conuentis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atq; etiam hoc in primis, ut nostros mores legesq; tueamur, quodammodo naturali iure præscriptum est. & quoniam breuiter aperti fontes sunt quasi quidã æquitatis: meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt, ea quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more maiorum, de propulsanda iniuria, de ulciscenda, de omni parte iuris. Si imprudenter, aut neceßitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur, ijs qui sua sponte & uoluntate fecissent, ad eius facti deprecationem ignoscendi petenda uenia est, quæ sumetur ex plerisq; locis æquitatis. Expositum est, ut potui breuißime, de omni controuersiarum genere: nisi præterea tu quid requiris. C. F. Illud equidem, quod iam unum restare uideo, quale sit, cum disceptatio uersatur in scriptis. C. P. Rectè intelligis. eo enim exposito, munus promißi omne confe-

tero. (a) Sunt igitur ambigui duobus aduersarijs præcepta communia. Vterq; enim hanc significationem, qua utetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet. Vterq; id quod aduersarius ex ambiguè scripto intelligendum esse dicet, aut absurdũ, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet: aut etiam discrepare cum cæteris scriptis, uel aliorum, ut maximè, si poterit, eiusdem: quamq; defendet ipse, eam rem & sententiam quemuis prudentem & iustum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planius: eamq; sententiam quam significari posse dicet, nihil habere aut captionis, aut uitij. Contrariam autem si probarit, fore ut multa uitia, stulta, iniqua, contraria consequantur. Cum autem aliud scriptor sensisse uidetur, & aliud scripsisse, qui scripto nitetur, eum re exposita recitatione uti oportebit: deinde instare aduersario, iterare, renouare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum inficietur. Post iudicem ad uim scripti uocet, hac confirmatione usus: amplificet rem lege, laudandã: audaciamq; confutet eius qui cùm palàm contrà fecerit, idq; fateatur, adsit tamen, factumq; defendat. Deinde infirmet defensionem, cum aduersarius aliud uoluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat, non esse ferendum à quoquam potius latoris sensum, quàm à lege explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur, cum ea quæ planè scripta sint, neglexerit, quæ nunquam scripta sint, proferat? Cur prudentißimos in scribendo uiros summæ stulticiæ putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorem, quò minus exciperet illud, quod aduersarius tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum? Vtetur exemplis ijs, quibus idem scriptor: aut si id non poterit,

quibus alij quod excipiendũ putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio est, si qua poterit inueniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire aduersarij uocem atq; legis. Deinde amplificandi causa, de conseruandis legibus, de periculo rerum publicarum atq; priuatarum, cùm alijs locis, tùm in perorando maximè, grauiter erit uehementerq; dicendum. Ille autem qui se sententia legis, uoluntateq; defendet, in consilio atq; in mente scriptoris, non in uerbis ac literis uim legis positam esse defendet: quodq; nihil exceperit in lege, laudabit, ne diuerticula peccatis darentur: atq; ut ex facto cuiusq;, iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, si uerbis legum, ac non sententijs pareatur. Deinde genus eiusmodi calliditatis & calumniæ retrahatur in odium (b) iudicis, cum quadam inuidiosa querela. & si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum, necessitatemúe pertineat, quod genus paulo antè attigimus, erit ijsdem æquitatis sententijs contra acerbitatem uerborum deprecandum: sin scripta inter se dissentient, tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraq; connexa et apta, ut quæ paulo antè præcepta dedimus ambigui, quæq; proximè sententiæ et scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem quæ nos adiuuat, eisdem in contrarijs legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius uerba defendamus. Ita quæ modò de scripto, sententiaq; præcepta sunt, eadem huc omnia transferamus. EXPOSITAE sunt tibi omnes ora-

toriæ partitiones, quæ quidem è media illa nostra Academia floruerunt, neq; sine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nam & partiri ipsum, & definire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorum locos nosse, & argumentationem ipsam concludere, & uidere quæ sumenda in argumentando sint, quidqúe ex ijs quæ sumpta sunt, efficiatur, & uera à falsis, uerisimilia ab incredibilibus dijudicare & distinguere, & aut malè sumpta, aut malè conclusa reprehendere, & eadem uel angustè disserere, ut dialectici qui appellantur: uel ut oratorem decet, latè exprimere, illius exercitationis & subtiliter disputandi, & copiose dicendi artis est. De bonis uerò rebus, & malis: æquis, iniquis: utilibus, inutilibus: honestis, turpibus: quam potest habere orator, sine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi sint mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia fontium illorum: ad quos si nobis eisdem ducibus, alijsúe perueneris, tùm & hæc ipsa melius, & multò maiora alia cognosces. C. F. Ego uerò, ac magno quidem studio, mi pater, multisq; ex tuis præclarißimis muneribus nullum maius expecto.

FINIS.

M. T. CICERONIS DE OPTIMO GENEre Oratorum.

(d)

243 RATORVM genera esse dicuntur, tanquam poëtarum: id secus est. nam alterum est multiplex. Poëmatis enim Tragici, Comici, Epici, Melici etiam ac Dithyrambici, quod magis est tractatum à Latinis, suum quoduis est diuersum à reliquis. Itaque & in Tragœdia Comicum uitiosum est, & in Comœdia turpè Tragicũ. Et in cæteris suus est cuiusq; certus sonus, & quædam intelligentibus nota uox. Oratorum autẽ si quis ita numerat plura genera, ut alios grandeis, aut graueis, aut copiosos: alios tenueis, aut subtileis, aut breueis, alios eis interiectos, et tanquam medios putet: de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim quod optimum sit, quæritur: in homine, dicitur quod est. Itaq; licet dicere, & Ennium summum epicum poëtam, si cui ita uidetur: & Pacuuium tragicum, & Cæcilium fortasse comicum. Oratorem genere non diuido: perfectum enim quæro. Vnum est autem genus perfecti: à quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Accio Terentius: sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere debitum est, delectare honorarium, permouere necessarium: hæc ut alius melius quàm alius, concedendum est. uerùm id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem unum est: & proximum, quod ei simillimum: ex quo perspicuum est, quod

optimo dißimillimũ sit, id esse deterrimũ. Nam quoniam eloquentia constat ex uerbis & sententijs, perficiendum est, ut purè & emendatè loquentes, quod est Latinè: uerborum prætereà & propriorum, & translatorum elegantiam persequamur. In proprijs, ut aptißima eligamus: in translatis, ut similitudinem secuti, uerecundè utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. Sunt enim docendi, acutæ: delectandi, quasi argutæ: commouendi, graues. Sed & uerborum est structura quædã duas res efficiens, numerũ & lenitatem: & sententiæ suam compositionem habent, ad probandam rem accommodatũm ordinem: sed earum omnium rerum, ut ædificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritißimus: in quo media, mediocris: in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes (b) oratores, ut pictores appellantur, etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus different. Itaq; nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: at Menander Homeri noluit, genus enim erat aliud. id non est in oratoribus: aut etiam si est, ut alius grauitatem sequens subtilitatem fugiat: contrà, alius acutiorem se quàm ornatiorem uelit, etiam si est in genere tolerabili, certè non est in optimo: si quidem quod omnes laudes habet, id est optimum. Hæc dixi breuius equidem, quàm res petebat: sed ad id quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum sit genus, id quale sit, quærimus. Est autem tale, quale floruit Athenis, ex quo Atticorum oratorum ipsa uis ignota est, nota gloria: nam alterum multi uiderunt, uitiosi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim uitiosum in sententia, si quid

absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est. In uerbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longè petitum: hæc uitauerunt ferè omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Atticè: sed quatenus ualuerunt, sani & sicci duntaxat habeantur: sed ita, ut palæstricè spaciari in xysto ut liceat, non ab Olympijs coronam petant: qui cum careant omni uitio, non sunt contenti quasi bona ualetudine: sed uires, lacertos, sangumem quærunt: quandam etiam suauitatem coloris. eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius qui incorrupta sanitate sunt: quod est proprium Atticorum, quàm eos, quorum uitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit: quod cum faciemus, si modò idipsum assequemur (est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitatem potißimùm. Est enim multis in locis grandior: sed quia & priuatas ille plerasq;, & eas ipsas alijs, & paruarum rerum causulas scripsit, uidetur esse ieiunior: quoniam seipse consultò ad minutarum genera causarũ limauerit. quod qui ita faciet, ut si cupiat uberior esse, non poßit: habeatur sanè orator, sed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarum. Ita fit, ut Demosthenes certè poßit summisse dicere, elatè Lysias fortasse non poßit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis quæ circum forum sunt collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re priuata ad unum iudicem diceremus, uim eloquentiæ sua facultate, non rei natura metiuntur. Quare quoniam nonnullorum sermo iam increbuit, partim seipsos Atticè dicere, partim neminem nostrûm dicere, alteros negligamus. satis enim his res ipsa respondet,

cum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti deride antur. nam si arrideantur, esset id ipsum Atticorum. Sed 244
qui dici à nobis Attico more nolunt, ipsi (a) autem se nō oratores esse profitentur, si teretes aures habent, intelligensq; iudicium, tanquam ad picturā probandam adhibentur etiam inscij faciendi, cum aliqua solertia iudicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neq; eos quicquam excelsum magnificumq; delectat, dicant se subtile quiddam & politum uelle, graue ornatumq; contemnere. id uerò desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Atticè dicere: id est, quasi siccè, & integrè, & amplè, et ornatè, et copiose, cum eadem integritate Atticorum est: quid dubium est utrum orationem nostram tolerabilem tantùm, an etiam admirabilem esse cupiamus? Non enim iam quærimus, quid sit Atticè, sed quid sit optimè dicere: ex quo intelligitur, quoniam Græcorū oratorum præstantißimi sunt ij qui fuerunt Athenis, eorū autem princeps facilè Demosthenes: hunc si quis imitetur, eum & Atticè dicturum, & optimè: ut quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, benè dicere id sit Atticè dicere. sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus, putaui mihi suscipiendum laborem, utilem studiosis, mihi quidē ipsi non necessarium. Conuerti enim ex Atticis duorum eloquentißimorum nobilißimas orationes inter se contrarias, Aeschinis, Demosthenisq;: nec conuerti ut interpres, sed ut orator, sententijs ijsdem, et earum formis tanquam figuris, uerbis ad nostram consuetudinē aptis: in quibus non uerbum pro uerbo necesse habui reddere, sed genus omnium uerborum, uimq; seruaui. non enim ea me annumerare lectori putaui oportere, sed tanquam

appendere. hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos uolunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant.

Sed exoritur Thucydides: eius enim quidã eloquentiam admirantur. id quidem rectè: sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrãdo, aliud argumentando criminari, crimenúe dissoluere: aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulchrè: num melius quàm Plato? necesse tamen est oratori quem quærimus, controuersias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. Quare si quis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum esse profiteatur, is abhorreat etiam à suspicione eius quæ uersatur in re ciuili, & forensi. Qui Thucydidem laudabit, ascribat suæ nostrã sententiã, quin ipsum Isocratem, quem diuinus author Plato suum ferè æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quemq; omnes docti summum oratorem esse dixerunt, tamẽ hoc in numero non repono. (b) Non enim in acie uersatur, & ferro: sed quasi rudibus eius eludit oratio. à me autem, ut cum maximis minima conferam, gladiatorum par nobilißimum inducitur. Aeschines tanquam Aeserninus (ut ait Lucilius)

Non spurcus homo, sed doctus, & acer:
Cum Pacidiano hic componitur optimu' longè
Post homines natos.

nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorũ opponuntur: unũ hoc, uerũ melius Græci. à quo quæratur, ecquid poßit ipse melius Latinè? alterũ, quid istas potius legã,

quàm Græcas? Iidem Andriam, & Synephebos: nec minus Terentium et Cæcilium, quàm Menandrum legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant: sed tamen Ennium, et Pacuuium, & Accium, potius quàm Euripidem & Sophoclem legunt. Quod igitur est eorum in orationibus è Græco conuersis fastidium, nullum cum sit in uersibus? Sed aggrediamur iam quod suscepimus, si prius exposuerimus, quæ causa in iudicium deducta sit. Cum esset lex Athenis, ne quis populi scitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu prius, quàm rationes retulisset: Et altera lex, eos qui à populo donarentur, in concione donari debere: quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosq; refecit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur: eaq; donatio fieret in theatro populo conuocato, qui locus non est concionis legitimæ: atq; ita prædicaretur, eum donari uirtutis ergo, beneuolentiæq;, quam erga populum Atheniensem haberet. Hunc igitur Ctesiphontē in iudicium adduxit Aeschines, quòd contra leges scripsisset, ut & rationibus non relatis corona donaretur, & ut in theatro, & quod de uirtute eius, & beneuolentia falsa scripsisset: quoniam Demosthenes nec uir bonus esset, nec benè meritus de ciuitate. Causa ipsa abhorret illa quidem à formula consuetudinis nostræ, sed est magna. habet enim et legum interpretationem satis acutam in utranq; partē, & meritorum in rempub. contentionem sanè grauem. Itaq; causa fuit Aeschini, quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus, quòd legationem ementitus esset, ut ulciscendi inimici causa nomine Ctesiphontis iudiciū

fieret de factis, famaq; Demoſthenis. Non enim tàm multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo quòd ciuis improbus, ut optimus laudatus eſſet. Hanc multam Aeſchines à Cteſiphonte petijt quadriennio ante Philip-
245 pi Macedonis mortem: ſed iudicium (a) factum eſt aliquot annis pòſt, Alexandro iam Aſiam tenente: ad quod iudicium concurſus dicitur è tota Græcia factus eſſe. Quid enim aut tàm uiſendum, aut audiendũ fuit, quàm ſummorum oratorum in grauiſſima cauſa, accurata & inimicitijs incenſa contentio? Quorum ego orationes, ſi, ut ſpero, ita expreſſero, uirtutibus utens illorum omnibus, id eſt ſententijs, & earum figuris, & rerum ordine: uerba perſequens eatenus, ut ea non abhorreant à more noſtro: quæ ſi è Græcis omnia cõuerſa nõ erunt, tamen ut generis eiuſdem ſint elaborauimus: erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Atticè uolunt dicere. ſed de nobis ſatis. Aliquando enim Aeſchinem ipſum Latinè dicentem audiamus.

FINIS.

RERUM ET VERBORUM IN HOC CICERONIS VOLUMINE MEMOrabilium, Index.

A

C

D

FINIS.

ARGENTORATI, PER IOSIAM RIhelium, *Anno Salutis humanæ*
M D LXVIII.
Mense Iunio.

M. T. CICERONIS
DE ORATORE AD QVINTVM
Fratrem Libri III.

POST NAVGERIANAM ET VICTORIanam correctionem emendati à IOAN. STVRMIO.

Aldinæ paginæ in marginibus notatæ sunt.

Cum Gratia & Priuilegio Cæsareo ad decennium.

M. D. LXVIII.

TYPOGRAPHUS LECTORI S.

EDEVNT tandem ad te, lector beneuole, ex ædibus nostris typographicis M. T. Ciceronis de Oratore ad Q. fratrem libri tres, eodem antehac cum reliquis eiusdem Rhetoricis libris æditi uolumine, seorsim uerò iã ab iisdem excusi, idq; in eorum gratiam, quorum studijs sumptus exigui nõ admodum inseruiunt. Paginæ autem Aldinæ in hoc etiam, ut in prioribus, diligenter annotatæ sunt exemplari, nostræ uerò eodem quo & antehac solitum est fieri modo, cum Nizolij in Ciceronem Obseruationibus Basileæ Rauracorum impreßis conueniunt, tomi nempe huius numeris cum præcedentibus catenæ instar coniunctis. Vale lector beneuole, & his in utilitatem tui utere. Dat. Argentorati ex ædibus nostris Anno 1568.

M. T. CICERONIS
AD QVINTVM FRATREM
Dialogi de Oratore.
Liber I.

(a)

OGITANTI mihi sæpenumerò, & memoria uetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi uideri solent, qui in optima Republica cùm & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent, eum uitæ cursum tenere potuerunt, ut uel in negocio sine periculo, uel in ocio cum dignitate esse possent. Ac fuit tempus illud, cùm mihi quoq; initium requiescendi, atq; animum ad utriusq; nostrûm præclara studia referendi fore iustum, & propè ab omnibus concessum esse arbitrarer: si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio decursu honorum, etiã ætatis flexu cõstitisset. Quã spem cogitationũ & consiliorum meorũ, cùm graues cõmunium temporum, tum uarij nostri casus fefellerunt. Nam qui locus quietis & tranquillitatis plenißimus fore uidebatur, in eo maximæ molestiarum & turbulentißimæ tempestates extiterunt. Neq; uerò nobis cupientibus atque exoptantibus fructus ocij datus est, ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nosq; recolendas: nam & prima ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ ueteris, & consulatu deuenimus in medium rerum omnium certamen atque discrimen: & hoc tempus omne post consulatum obiecimus ijs fluctibus, qui per nos à communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarũt.] Sed tamẽ in his uel asperitatibus rerum, uel angustijs tẽporis, obsequar studijs no-

stris: & quantum mihi uel fraus inimicorum, uel causæ amicorum, uel Respublica tribuet ocij, ad scribendum potißimùm conferam. Tibi uerò, frater, neque hortanti deero, neque roganti: nam neque authoritate quisquam apud me plus te ualere potest, neque uoluntate. Ac mihi repetenda est ueteris cuiusdam memoriæ non sanè satis explicata recordatio: sed, ut arbitror, apta ad id quod requiris: ut cognoscas, quæ uiri omnium eloquentißimi clarißimiq; senserint de omni ratione dicendi. Vis enim (ut mihi sæpè dixisti) quoniam quæ pueris aut adolescentulis nobis ex Commentariolis nostris inchoata atque rudia exciderunt, uix hac ætate digna, & hoc usu quem ex causis, quas diximus, tot tantisq; consecuti sumus, aliquid ijsdē de rebus politiùs à nobis, perfectiusq; proferri. Solesq; nonnunquam hac de re à me in disputationibus nostris dissentire, quòd ego eruditißimorum hominum artibus eloquentiā contineri statuam: tu autem (b) illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenij atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem sæpenumerò in summos homines, ac summis ingenijs præditos intuenti, quærendum esse uisum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus quàm in dicēdo admirabiles extitissent. Nam quocunque te animo & cogitatione conuerteris, permultos excellentes in quôq; genere uidebis, non mediocrium artium, sed propè maximarum. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate præstantißimos penè innumerabiles: in dicendo autem excellentes uix paucos proferre

ferre poßimus? Iam uerò consilio ac sapientia qui rege-
re ac gubernare remp. possent, multi nostra, plures pa-
trum memoria, atque etiam maiorum extiterunt: cum
boni perdiu nulli, uix autem singulis ætatibus singuli
tolerabiles oratores inuenirentur. Ac ne quis fortè cum
alijs studijs, quæ reconditis in artibus, atque in quadam
uarietate literarum uersentur, magis hanc dicendi ra-
tionem, quàm cum Imperatoris laude, aut cum boni Se-
natoris prudentia comparandam putet, conuertat ani-
mum, & ea ipsa artium genera circunspiciat: quiq; in
ijs floruerint, quamq; multi sint: sic facillimè quanta o-
ratorum sit, semperq; fuerit paucitas, iudicabit. Neque
enim te fugit laudatarum artium omnium procreatri-
cem quandam, & quasi parentem, eam, quam φιλοσο-
φίαν Græci uocant, ab hominibus doctißimis iudicari:
in qua difficile est enumerare, quot uiri, quanta scien-
tia quantaq; in suis studijs uarietate & copia fuerint,
qui non aliqua in re unà separatim elaborarint, sed om-
nia quæcunque essent, uel scientiæ peruestigatione, uel
disserendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ij
qui mathematici uocãtur, quanta in obscuritate rerum,
& quàm recondita in arte, & multiplici, subtiliq; uer-
sentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines
extiterũt, ut nemo ferè studuisse ei scientiæ uehementiùs
uideatur, quin quod uoluerit, consecutus sit. Quis mu-
sicis, quis huic studio literarum quod profitentur ij qui
grammatici uocantur, penitùs se dedit, quin omnem il-
larum artium penè infinitam uim & materiam, scien-
tia & cognitione comprehenderit? Verè mihi hoc ui-
deor esse dicturus: ex omnibus ijs qui in harum artium
studijs liberalißimis sint doctrinisq; uersati, minimam

copiam poëtarum egregiorum extitisse: atq; in hoc ipso numero in quo perrarò exoritur aliquis excellens, si diligenter, & ex nostrorum & Græcorum copia comparare uoles, multò tamen pauciores oratores quàm poëtæ boni reperientur.
88 (a) quod hoc etiam mirabilius debet uideri; quia cæterarum artium studia ferè reconditis atq; abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu atq; in hominum more & sermone uersatur: ut in cæteris id maximè excellat, quod longißimè sit ab imperitorum intelligentia sensuq; disiunctum: in dicendo autē uitium uel maximum sit, à uulgari genere orationis, atq; à consuetudine communis sensus abhorrere. Ac ne illud quidem uerè dici potest: aut plures cæteris artibus inseruire, aut maiore delectatione, aut spe uberiore, aut præmijs ad perdiscendum amplioribus commoueri. atq; ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse uoluit, atq; illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi uis & inuenta est, & perfecta: in hac ipsa ciuitate profecto nulla unquam uehementiùs, quàm eloquentiæ studia uiguerunt. Nam postea quam imperio omnium gentium constituto diuturnitas pacis ocium confirmauit, nemo ferè laudis cupidus adolescens nō sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit. Ac primò quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam uiā neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur: tantum, quātum ingenio & cogitatione poterant, consequebantur. pòst autem auditis oratoribus Græcis, cognitisq; eorum literis, adhibitisq; doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrauerūt. Excitabat eos magnitudo, & uarietas,

tas,

tas, multitudoq; in omni genere causarum: ut ad eam doctrinam, quam suo quisq; studio consecutus esset, adiungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoq; sunt, proposita præmia: uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem: ingenia uerò (ut multis rebus possumus iudicare) nostrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirũ maius est hoc quiddam, quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus studijsq; collectum. Quis enim aliud in maxima discẽtium multitudine, summa magistrorum copia, præstantißimis hominum ingenijs, infinita causarum uarietate, amplißimis eloquentiæ propositis præmijs esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinẽ ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua uerborum uolubilitas inanis atq; irridenda est: & ipsa oratio conformanda non solùm electione, sed etiam constructione uerborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, (b) penitus pernoscẽdi, quòd omnis uis ratioq; dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. Accedat eòdem oportet lepos quidam, facetiæq;, & eruditio libero digna, celeritasq;, & breuitas, & respondendi, & lacessendi subtili uenustate atq; urbanitate coniuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumq; uis: neq; legum, aut iuris ciuilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsa plura dicã? quæ motu corporis, quæ

gestu, quæ uultu, quæ uocis conformatione ac uarietate moderanda est: quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionū leuis ars & scena declarat. in qua cùm omnes in oris, & uocis & motus moderatione elaborent: quis ignorat quàm pauci sint, fuerintq́;, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoriæ? quæ nisi custos inuentis cogitatisq́; rebus & uerbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus quæ causa sit eloquentium paucitatis, cùm ex illis rebus uniuersis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est: hortemurq́; potius liberos nostros, cæterosq́;, quorum gloria nobis & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur: neque ijs aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed alijs quibusdā se id quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarū atq; artium scientiam consecutus: etenim ex rerum cognitione efflorescat & redundet oportet oratio, quæ nisi subest res ab oratore percepta & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & penè puerilem. Neq; uerò ego hoc tantum oneris imponam, nostris præsertim oratoribus, in hac tanta occupatione urbis ac uitæ, nihil ut ijs putem licere nescire: quanquam uis oratoris professioq́; ipsa bene dicendi, hoc suscipere ac polliceri uidetur, ut omni de re quæcunque sit proposita, ab eo ornatè copioseq́; dicatur. Sed qa nō dubito quin hoc plerisq; immēsum infinitūq; uideatur: et quòd Græcos homines nō solū ingenio & doctrina, sed etiā ocio studioq́; abundantes, partitionē quandā

artium

artiū fecisse uideo: neq; in uniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse à cæteris dictionibus eā partē dicēdi, quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum aut deliberationū uersaretur, & id unum genus oratori reliquisse: non cōplectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæsita & multū disputata, summorū hominū propè consensu est tributū: repetamq; non ab incunabulis nostræ ueteris puerilisq; doctrinæ quēdam (a) 87
ordinē præceptorū, sed ea quæ quōdā accepi in nostrorum hominū eloquentißimorū & omni dignitate principum disputatione esse uersata: non quòd illa contemnā quæ Græci dicendi artifices et doctores reliquerunt, sed cùm illa pateāt, in promptuq; sint omnibus, neq; ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi poßint, dabis hāc ueniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicēdi laus à nostris hominibus concessa est, authoritatem Græcis anteponam.

¶ CVM igitur uehemētius inueheretur in causam principū cōsul Philippus, Drusiq; tribūatus pro Senatus authoritate susceptus, infringi iam ac debilitari uideretur: dici memini ludorū Romanorū diebus L. Crassum quasi colligendi sui causa, se in Thusculanum contulisse: uenisse eodem socer eius, qui fuerat Q. Mutius, dicebatur: & M. Antonius, homo & consiliorum in republica socius, & summa cū Crasso familiaritate cōiunctus. exierāt autem cum ipso Crasso duo adolescentes, & Drusi maximè familiares, et in quibus magnā tū spem maiores natu dignitatis suæ collocarāt: C. Cotta, qui tum tribunatum pl. petebat: & P. Sulpitius, qui deinceps eum magistratū petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus illis, deq; uniuersa repub. quam ob causam uenerāt, multum

inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt: quo quidē in sermone multa diuinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata & commemorata narrabat: ut nihil incidißet postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto antè uidissent. eo autē omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut cùm lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristicia sermonis: eaq; esset in homine iucunditas, et tātus in iocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse uideretur, conuiuium Tusculani. Postero autem die, cùm illi maiores natu satis quiessent, in ambulationem uētum esse dicebat: tum Scæuolam duobus spacijs tribus'ue factis dixisse: Cur non imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit: quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cuius umbrā secutus est Socrates: quæ mihi uidetur non tam ipsa aquula, quæ describitur, quàm Platonis oratione creuisse. Sed quod ille durissimis pedibus fecit ut se abijceret in herba, atq; ita quæ philosophi diuinitus ferūt esse dicta, loqueretur: id meis pedibus certè concedi est æquius. Tum Crassum: Immo uerò commodius etiam puluinosq; poposcisse, & omnes in ijs sedibus quæ erant (b) sub platano, consedisse dicebat. Ibi ut ex pristino sermone relaxarentur animi omniū, solebat Cotta narrare: Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse, qui cùm ita esset exorsus. Non sibi cohortandum Sulpitium & Cottam, sed magis utrunq; collaudandum uideri: quòd tantam iam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solùm anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur. Neque uerò mihi quicquam, inquit, præstabilius uidetur,

detur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, uoluntates impellere quò uelit: unde autem uelit deducere. hæc una res in omni libero populo, maximeq; in pacatis trãquillisq; ciuitatibus præcipuè semper floruit, semperq; dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominũ existere unũ, qui id quod omnibus natura sit datum, uel solus, uel cum paucis facere poßit? aut tam iucundũ cognitu atque auditu, quàm sapientibus sententijs, grauibusq; uerbis ornata oratio & perpolita? aut tam potens tamq; magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, senatus grauitatem unius oratione cõuerti? quid tam porrò regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus uel tectus ipse esse poßis, uel prouocare improbos, uel te ulcisci laceßitus? Age uerò, ne semper forum, subsellia, rostra, curiãq; mediteris, quid esse potest in ocio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus uel maximè feris, quòd colloquimur inter nos, & quòd exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, summeq; in eo elaborandum esse arbitretur: ut quo uno homines maximè bestijs præstẽt, in hoc hominibus ipsis antecellat? Vt uerò iã ad illa summa ueniamus: quæ uis alia potuit aut dispersos homines unũ in locum congregare, aut à fera agrestiq; uita ad hunc humanum cultum ciuilemq; deducere, aut iam constitutis ciuitatibus leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sunt penè innumerabilia, consecter,

compre-

comprehendam breui. Sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione & sapientia non solùm ipsius dignitatem, sed & priuatorum plurimorum, & uniuersæ Reipublicæ salutem maximè contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium in quo estis, incumbite: ut & uobis honori, & amicis utilitati, & Reipublicæ emolumento esse poßitis.

Tum Scæuola comiter, ut solebat: Cætera, inquit, as-
88 sentior Crasso, ne aut de C. Lælij soceri mei, aut (a) de huius generi aut arte aut gloria detraham: sed illa duo, Crasse, uereor ut tibi poßim concedere. Vnum, quòd ab oratoribus ciuitates & ab initio constitutas, & sæpe conseruatas esse dixisti. Alterum, quòd remoto foro, concione, iudicijs, senatu, statuisti oratorem in omni genere sermonis & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus ac siluis dißipatum, non prudentium consilijs compulsum potius, quàm disertorum oratione delinitum, se oppidis mœnibusq; sepsisse? aut uerò reliquas utilitates aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non à sapientibus & fortibus uiris, sed à disertis & ornatè dicentibus esse constitutas? An uerò tibi Romulus ille aut pastores & conuenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorum uim repreßisse eloquentia uidetur, non consilio & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio? quid in Seruio Tullo? quid in cæteris regibus? quorum multa sunt eximia ad constituendam rempublicam, num quod eloquentiæ uestigium apparet? Quid exactis regibus? tametsi ipsam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus: sed deinceps omnia,

non'ne

non'ne plena consiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uerò si uelim & nostræ ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre poßim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentißimos importata. Sed ut reliqua prætermittam, omnium mihi uideor (exceptis, Crasse, uobis duobus) eloquentißimos audisse, Tiberium & C. Sempronios: quorum pater homo prudens, & grauis, haudquaquam eloquens, & sæpe aliàs, & maximè censor saluti Reipublicæ fuit. atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu atq; uerbo libertinos in urbanas tribus transtulit: quod nisi fecisset, Rempublicam quam nunc uix tenemus, iamdiu nullam haberemus At uerò eius filij diserti, & omnibus uel naturæ uel doctrinæ præsidijs ad dicendum parati, cùm ciuitatem uel paterno consilio, uel auitis armis florentißimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, ciuitatem eloquentia rempub. dißipauerunt. Quid leges ueteres, moresq; maiorum? Quid auspicia, quibus & ego, & tu Crasse, cùm magna reipublicæ salute præsumus? quid religiones & cæremoniæ? quid hæc iura ciuilia, quæ iampridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude uersantur: num aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Seruium Galbam memoria teneo diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & Gn ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perpulisti, ignarum legum, hæsitantem (b) in maiorum institutis, rudem in iure ciuili: & hæc ætas nostra, præter te Crasse, qui tuo magis studio quàm proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis ciuile didicisti, quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quòd uerò in extrema oratione quasi

tuo iure sumpsisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissimè posse uersari, id nisi hîc in tuo regno essemus, non tulissem: multisq; præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu consertũ uocarent, quòd in alienas possessiones tam temerè irruisses. Agerent enim tecum lege primùm Pythagorei omnes, atq; Democritici, cæteriq; in suo genere Physici: uindicarentq; ornati homines in dicendo, & graues, quibus cũ tibi iusto sacramento contendere non liceret. Vrgerent præterea philosophorum greges, iam ab illo fonte & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione uitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire conuincerent. & cùm uniuersi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ quicquid dixisses, id teipsum negare cogeret. Stoici uerò nostri disputationum suarum atq; interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adiumenta atq; ornamenta dicendi, ab se peti uincerent oportere: ac non solùm meliora, sed etiam multò plura Aristotelem, Theophrastumq; de his rebus, quàm omnes dicendi magistros scripsisse ostenderent. Missos facio Mathematicos, Grãmaticos, Musicos, quorum artibus uestra ista dicendi uis ne minima quidem societate coniungitur. Quamobrem ista tanta, tamq; multa profitenda, Crasse, non censeo: satis id est magnum quod potes præstare, ut in iudicijs ea causa quamcunque tu dicis, melior & probabilior esse uideatur: ut in concionibus, ut in sententijs dicendis ad persuadendum tua plurimum ualeat oratio: deniq; ut

pruden-

prudentibus diserte, stultis etiam uerè dicere uidearis. hoc amplius si quid poteris, non id mihi uidebitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorū facultate posse. Tum ille: Non sum, inquit, nescius, Scæuola, ista inter Græcos dici & disceptari solere: audiui enim summos homines, cum Quæstor ex Macedonia uenissem Athenas, florēte Academia, ut tēporibus illis ferebatur, quòd eam Carneades & Clitomachus & Aeschines obtinebant. erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum & copiosissimum. uigebat auditor Panætij illius tui Mnesarchus, & Peripatetici Critolaus & Diodorus: multi erāt (a) præterea præclari in philosophia & no- 89
biles, à quibus omnibus una penè repelli uoce oratorem à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina rerumq; maiorum scientia, ac tantùm in iudicia & conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum detrudi & compingi uidebam. Sed ego neq; illis assentiebar, neq; harū disputationum inuentori, & principi longè omnium in dicendo grauissimo & eloquentissimo Platoni: cuius tū Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam. quo in libro in hoc maximè admirabar Platonē, quòd mihi in orationibus irridendis ipse esse orator summus uidebatur: uerbi enim controuersia tādiu torquet Græculos homines, contentionis cupidiores quàm ueritatis. Nam si quis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodò in iure aut in iudicijs possit, aut apud populū, aut in senatu copiosè loqui: tamen huic ipsi multa tribuat & concedat necesse est. neq; enim sine multa pertractatione omniū Rerumpub. neq; sine legum, moris, iuris scientia,

neq;

neq; natura hominum incognita ac moribus, in his ipsis rebus satis callidè uersari & peritè potest. qui autem hæc cognouerit, sine quibus ne illa quidẽ minima in caussis quisquam rectè tueri potest: quid huic abesse poterit de maximarum rerũ scientia? Sin oratoris nihil uis esse, nisi compositè, ornatè, copiosè eloqui: quæro idipsum quî poßit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? Dicendi enim uirtus, nisi ei qui dicit ea de quibus dicit percepta sint, extare non potest.] Quamobrem si ornatè locutus est, sicut fertur, & mihi uidetur, physicus ille Democritus: materies illa fuit physici de qua dixit, ornatus uerò ipse uerborum oratoris putandus est. [& si Plato de rebus à ciuilibus controuersijs remotißimis diuinitùs est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades, in rebus ijs de quibus disputauerunt, eloquentes, & in dicendo suaues atque ornati fuerunt: sint hæ res de quibus disputant, in alijs quibusdam studijs, oratio quidem ipsa propria est huius unius rationis, de qua loquimur & quærimus. Etenim uidemus ijsdem de rebus ieiunè quosdam & exiliter, ut eum quem acutißimum ferunt, Chrysippum, disputauisse: neq; ob eam rem philosophiæ nõ satisfecisse, quòd nõ habuerit hanc dicendi ex arte alienã facultatẽ. Quid ergo interest? aut quid discernes eorum quos nominaui ubertatem in dicendo & copiam, ab eorũ exilitate, qui hac dicendi uarietate & elegantia non utuntur? Vnũ erit profectò, quòd ij qui bene dicunt, afferunt propriam, cõpositam orationem, & ornatã, et artificio quodam & expolitione distinctam. hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. (b)

Quid

Quid est enim tàm furiosum, quã uerborũ uel optimorum atq; ornatißimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur quacunque ex arte, quocunq; de genere, id orator si tanquam clientis causam didicerit, dicet melius & ornatius, quàm ille ipse eius rei inuentor atque artifex. Nam si quis erit qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias atq; causas, & quasi certarum rerum forensibus cancellis circunscriptam scientiam, fatebor equidẽ in his magis aßiduè uersari hanc nostram dictionem: sed tamen in ijs ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri qui Rhetorici uocantur, nec tradunt nec tenẽt. Quis enim nescit maximam uim existere oratoris in hominum mentibus uel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, uel ab hisce ijsdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamq; reuocandis? quæ nisi qui naturas hominũ, uimq; omnem humanitatis, causasq; eas quibus mentes aut incitantur aut reflectuntur, penitùs perspexerit, dicendo quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius, neque orator me authore unquam repugnabit: sed cùm illis cognitionem rerum concesserit, quòd in ea solùm illi uoluerint elaborare, tractationem orationis quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe iam dixi, oratio grauis & ornata, et hominum sensibus ac mentibus accõmodata: quibus de rebus Aristotelem & Theophrastum scripsisse fateor. Sed uide ne hoc, Scæuola, totum sit à me: nam ego quæ sunt oratoris cum illis communia, non mutuor ab illis: isti quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. itaq; cæteros libros artis isti suæ nomine, hos Rhetoricos & inscribunt &

appellant. Etenim cùm illi in dicendo inciderint loci
(quod persæpe euenit) ut de dijs immortalibus, de pieta-
te, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de ho-
minum, de gentium iure, de æquitate, de temperantia, de
magnitudine animi, de omni uirtutis genere sit dicendū:
clamabunt credo omnia gymnasia, atq; omnes philoso-
phorū scholæ, sua hæc esse omnia propria, nihil omni-
no ad oratorem pertinere: quibus ego, ut de his rebus o-
mnibus in angulis consumendi ocij causa disserant, cùm
concessero, illud tamen oratori tribuam & dabo, ut ea-
dem de quibus illi tenui quodam & exiguo sermone di-
sputant, hic cum omni grauitate & iucūditate explicet.
Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis disserebam:
cogebat enim me Marcus Marcellus hic noster, qui nunc
ædilis curulis est: & profectò nisi ludos nunc faceret,
huic nostro sermoni interesset, ac iam tum erat adole-
90 scentulus his studijs mirificè deditus. Iam uerò de (a)
legibus instituendis, de bello, de pace, de socijs, de uecti-
galibus, de iure ciuium generatim in ordines ætatesq;
descripto, dicant uel Græci si uolunt, Lycurgum aut So-
lonem, quanquam illos quidem censemus in numero elo-
quentium reponendos, scisse melius quàm Hyperidem
aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, &
perpolitos: uel nostros decemuiros, qui XII. Tabulas
perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, antepo-
nant in hoc genere & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Læ-
lio, quos cōstat dicendi gloria præstitisse. nunquam enim
negabo esse quasdam artes proprias eorum, qui in his
cognoscendis atq; tractandis studium suum omne posue-
runt: sed oratorem plenum atq; perfectum esse eum di-
cam, qui in omnibus rebus possit uariè copioseq; dicere.
Etenim

Etenim sæpè in ijs causis quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid quod non ex usu forensi, quem solùm oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum & assumendum. Quæro enim num poßit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpè etiam sine regionum terrestrium aut maritimarum scientia? num apud populum de legibus iubendis aut uetandis, num in senatu de omni Reipublicæ genere dici sine summa rerum ciuilium cognitione & prudentia? num admoueri poßit oratio ad sensus animorum, atq; motus uel inflammandos, uel etiam extinguendos, quod unũ in oratore dominatur, sine diligentißima peruestigatione earum omnium rationum quæ de naturis humani generis ac moribus à philosophis explicantur? Atq; haud scio, an minus hoc uobis sim probaturus: equidem non dubito quod sentio dicere, physica ista ipsa quæ paulò antè, & mathematica, & cæterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes uelit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdisertè populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum quàm oratoris fuisse. Nec si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum, non cùm ab illo causam didicisset, ipse ornatè de alieno artificio copioseq; dixisset. neque uerò Asclepiades is quo nos medico amicoque usi sumus, tùm cùm eloquentia uincebat cæteros medicos, in eo ipso quòd ornatè dicebat, medicinæ facultate utebatur, non

Soviadz eloquentiæ.] Atque illud est probabilius, neq; tamen uerum, quod Socrates dicere solebat: omnes in eo quod scirent, satis esse eloquentes. (b) illud ueritus, neq; quenquam in eo disertum esse posse, quod nesciat: neque si id optimè sciat, ignarusq; sit faciundæ ac poliendæ orationis, disertè id ipsum posse, de quo sciat, dicere. Quamobrem si quis uniuersam & propriam oratoris uim definire complectiq; uult, is orator erit mea sententia, hoc
Orator est tam graui dignus nomine: [qui quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & compositè, et ornatè, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum uidetur, quòd ita proposui quacunque de re, licet hinc quantum cuiq; uidebitur, circuncîdat atque amputet, tamen illud tenebo: si quæ cæteris in artibus aut studijs sita sunt, orator ignoret, tantũq; ea teneat quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi, tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cùm cognouerit ab ijs qui tenent, quæ sint in quaque re, multò oratorem melius quàm ipsos illos quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendũ huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affini nostro, & cùm acceperit, ita pronunciabit, ut ipsi C. Mario penè hic melius quàm ipse ille scire uideatur. Sin de iure ciuili, tecum communicabit, teq; hominem prudentißimum & peritißimum, in ijs ipsis rebus quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de uitijs hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit, forsitan, si ei sit uisum (& si hæc quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompeio erudito homine in philosophia communicabit. hoc profectò efficiet, ut quancunq; rem

à quoq;

à quôq; cognouerit, de ea re multo dicat ornatius, quàm ille ipse, unde cognorit. Sed si me audierit, quoniam philosophia in tres partes est distributa, in naturæ obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in uitam, atque mores: duo illa relinquamus, idq; largiamur inertiæ nostræ: tertium uerò, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus esse poßit, relinquemus. Quare hic locus de uita & moribus totus est oratori perdiscendus: cætera si non didicerit, tamen poterit, si quando uolet, ornare dicendo, cùm erunt ad eum delata & tradita. Etenim si constat inter doctos, hominem ignarum Astrologiæ, ornatißimis atq; optimis uersibus Aratum de cœlo, stellisq; dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro remotißimum Nicandrum Colophonium poëtica quadam facultate, nõ rustica, scripsisse præclarè: quid est cur non orator de rebus ijs eloquentißimè dicat, quas ad certam causam tempusq; cognorit? Est enim finitimus oratori poëta, numeris astrictior paulò, uerborum autem licentia liberior, multis uerò ornandi generibus socius, ac penè par, (a) in hoc quidem certè propè idem, nullis ut terminis circunscribat aut definiat ius suum, quò minus ei liceat eadem illa facultate & copia uagari, qua uelit. 91
Nanque illud quare Scæuola negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses: quòd in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorẽ perfectum esse debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, si eum quem fingo, meipsum esse arbitrarer: sed ut solebat C. Lucilius sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus quàm uolebat familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus: sic sentio, neminem esse in oratorum numero

 habendum,

habendum, qui nō sit omnibus ijs artibus quæ sunt libero homine dignæ, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet atq; extat, utrum simus earum rudes, an didicerimus: ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ: sed indicat ipse motus, didicerint ne palæstram, an nesciant. & qui aliquid fingunt, & si tum pictura nihil utuntur, tamen utrum sciant pingere an nesciant, nō obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiamsi propriè cæteræ non adhibentur artes, tamen facilè declaratur, utrum is qui dicat, tantummodò in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scæuola: Non luctabor, inquit, tecum, Crasse, amplius: id enim ipsum quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus: ut & mihi quæ ego uellem, non esse oratoris cōcederes: & ea ipsa nescio quomodo rursus detorqueres, atq; oratori propria traderes. Hæc cùm ego prætor Rhodum uenissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio ea quæ à Panætio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atq; contempsit: multaq; non tàm grauiter dixit, quàm facetè. tua autem fuit oratio eiusmodi, non ut ullam artem doctrinamúe contemneres, sed ut omnes comites ac ministras oratoris esse diceres; quas ego, si quis sit unus complexus omnes, idemq; si ad eas facultatem istam ornatißimæ orationis adiunxerit, non possum dicere eum non egregium quendam hominem, atq; mirandum fore: sed is si quis esset, aut si etiam unquam fuisset: aut uerò si esse posset, tu esses unus profectò, qui & meo iudicio, & omnium, uix ullam cæteris oratoribus

bus(pace horum dixerim)laudē reliquisti. Verùm si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus ciuilibusq; uersetur, quin scias: neq; eam tamen scientiam quam adiungis oratori, complexus es: uideamus, ne plus ei tribuas, quàm res & ueritas ipsa concedat. Hîc Crassus: Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris (b) facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus? qui antè ad agendum quàm ad cognoscendū uenimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negocijs res ipsa antè confecit, quàm possemus aliquid de rebus tantis suspicari. Quòd si tibi tantum in nobis uidetur esse, quibus etiamsi ingenium, ut tu putas, non maximè defuit, doctrina certè, & ocium, & hercule etiam studium illud dicendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius ingenium uel maius, illa quæ ego non attigi, accesserint: qualem illum & quantum oratorem futurum? Tum Antonius: Probas mihi, inquit, ista Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin multò locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum atq; artium rationem naturamq; comprehenderit. Sed primùm id difficile factu est, præsertim in hac nostra uita, nostrisq; occupationibus: deinde illud etiam uerendū est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse uidetur eorum hominum, de quibus paulo antè dixisti: quamuis illi ornatè & grauiter aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est uerborum, & lætum: sed palæstræ magis & olei, quàm huius ciuilis turbæ ac fori. Namq; egomet qui serò ac leuiter Græcas literas attigissem, tamen cùm proconsul in Ciliciam profi-

ciscens Athenas uenissem, complures tum ibi dies sum propter nauigandi difficultatem commoratus: sed cùm quotidie mecum haberem homines doctißimos, eos ferè ipsos qui abs te modò sunt nominati, cumq; hoc nescio quo modo apud eos increbuisset, me in causis maioribus, sicuti te, solere uersari: pro se quisq; eorum, quantum quisq; poterat, de officio et ratione oratoris disputabat. Horum alij, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores uocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atq; ipsam eloquentiam, quòd ex bene dicendi scientia constaret, unã quandam esse uirtutem: & qui unam uirtutem haberet, omneis habere, easq; ipsas esse inter se æqualeis, & pares: ita qui esset eloquens, eum uirtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam & exilis oratio, longeq; à nostris sensibus abhorrebat. Carneades uerò multo uberius ijsdem de rebus loquebatur, non quò aperiret sentẽtiam suam (hic enim mos erat patrius Academiæ, aduersari semper omnibus in disputando) sed tum maximè tamen hoc significabat, eos qui Rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere: neq; posse quenquam facultatem as-
92 sequi (a) dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Disputabant contrà diserti homines Athenienses, in repub. causisq; uersati: in quibus erat etiam is qui nuper Romæ fuit, Menedemus hospes meus: qui cùm diceret esse quandam prudentiam, quæ uersaretur in perspiciendis rationibus constituendarum & regendarum rerumpublicarum, excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili uarie-

tate

tate rerum, & copia. Omneis enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse à philosophia docebat: neq; ea quæ statuerentur in repub. de dijs immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iusticia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteraq; sine quibus ciuitates aut esse aut bene moratæ esse non possent, usquam in eorum libris inueniri. Quòd si tantam uim rerũ maximarum arte sua Rhetorici illi doctores complecterentur, quærebat, cur de Procemijs, & de Epilogis, et de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de iusticia, de fide, de frangẽdis cupiditatibus, conformandisq; hominum moribus, litera in eorum libris nulla inueniretur. Ipsa uerò præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet non modò eos illius expertes esse prudentiæ, quam sibi asciscerent: sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationẽ ac uiam nosse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut et ipsis apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, uideretur. id fieri uitæ dignitate, de qua nihil Rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: & uti qui audirent, sic afficerentur animis, ut eos affici uellet orator. quod itẽ fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is qui diceret, quot modis hominũ mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem mouerentur. hæc autem esse penitus in media philosophia retrusa atque abdita, quæ isti Rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis quàm argumentis conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclarè scripta pronũcians, docebat illũ in animis uel iudicum, uel populi, in omnem partem dicendo

permouendis, non fuisse ignarum quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quenquam scire posse. Huic respondebat, non se negare Demosthenem summam prudentiam, summamq; uim habuisse dicendi: sed siue ille hoc ingenio potuisset, siue id quod cõstaret, Platonis studiosus audiendi fuisset, non quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quærendum. Sæpè etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi: idq; cum argumentis docuerat, quòd ita nati essemus, ut (b) & blandiri, & suppliciter insinuare ijs à quibus esset petendum, & aduersarios minaciter terrere possemus, & rem gestam exponere, & id quod intenderemus confirmare, & id quod contrà diceretur refellere, & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri. quibus in rebus omnis oratorum uersaretur facultas: & quòd consuetudo exercitatioq; & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret. Tum etiã exemplorum copia nitebatur. nam primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis, ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat: cùm repeteret usq; à Corace nescio quo, & Thysia, quos artis illius inuentores & principes fuisse constaret: eloquentißimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam siue ille irridens, siue quòd ita putaret, atq; ita audisset, me in illo numero, qui illa non didicissem, et tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. quorũ ego illi alterũ facilè assentiebar, nihil me didicisse: in altero autẽ me illudi ab eo, aut etiã ipsum errare arbitrabar. Artẽ uerò negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusq; perspectis, & in

unum

unum exitum spectantibus, et nũquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse & incerta: cùm & dicerentur ab ijs qui ea omnia non planè tenerent, & audirentur ab ijs quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certè obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere uidebatur: neq; artificium ullum esse dicendi: neq; quenquam posse, nisi qui illa quæ à doctißimis hominibus in philosophia dicerẽtur, cognosset, aut callidè, aut copiosè dicere. Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuum Crasse uehementer admirans: me sibi perfacilem in audiendo, te perpugnacẽ in disputando esse uisum. Tumq; ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente & inuito excidit, & peruenit in manus hominum: disertos me cognosse nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quòd eum statuebam disertum, qui posset satis acutè atq; dilucidè apud mediocres homines ex cõmuni quadam hominum opinione dicere: eloquentẽ uerò, qui mirabilius & magnificentius augere posset, atq; ornare quæ uellet, omneisq; omnium rerum quæ ad dicendum pertinerent fonteis, animo ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui antè quàm ad discendum ingreßi simus, obruimur ambitione & foro, sit tamen in re positum atq; natura. Ego enim quantum auguror coniectura, quantaq; ingenia in nostris hominibus esse uideo, non despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore (a) quàm nos sumus atq; fuimus, & ocio ac facultate discendi maiore ac maturiore, & labore atq; industria superiore cùm se ad audiendũ, legendum, scribendumq; maiore opera dediderit, existat talis orator, qualem

qualem quærimus: qui iure non solùm disertus, sed etiam eloquens dici poßit: qui tamen mea sententia aut hic est iam Crassus, aut si quis pari fuerit ingenio, pluraquè quàm hic & audierit, & lectitarit, & scripserit, paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius: Insperanti mihi, inquit, et Cottæ, sed ualdè optanti utrique nostrûm cecidit, ut in istum sermonẽ, Crasse, delaberemini. nobis enim huc uenientibus iucundum satis fore uidebatur, si cùm uos de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone uestro memoria dignũ excipere possemus: ut uerò penitùs in eam ipsam totius huius uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationem penè intimam perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. Ego enim qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque uestrûm, Craßi uerò etiam amore, cùm ab eo nusquam discederem, uerbum ex eo nunquam elicere potui de ui ac de ratione dicendi: cùm & per me ipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem: quo in genere tu Antoni (uerè loquar) nunquam mihi percunctanti aut quærenti aliquid defuisti: & persæpe me, quæ soleres in dicendo obseruare, docuisti. Nunc quoniam uterq; uestrûm patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit: date nobis hanc ueniam, ut ea quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter prosequamini. Quod quidem si erit à uobis impetratum, magnam habebo, Crasse, huic palæstræ & Thusculano tuo gratiam: & longè Academiæ illi ac Lycio, tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille: Immò uerò, inquit, Sulpiti, rogemus Antonium, qui & potest facere id quod requiris, & consueuit, ut te audio dicere. Nam me qui-

me quidem semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti atque instanti sæpißimè negasse, tute paulo antè dixisti: quod ego non superbia neque inhumanitate faciebam, neque quo studio rectißimo atque optimo non obsequi uellem, præsertim cùm te unum ex omnibus ad dicendum maximè natum aptumq; cognossem: sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum quæ quasi traduntur in arte, inscitia. Tum Cotta: Quoniam id quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus: de reliquo iã nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia quæ percunctati erimus, explicaris, dimiserimus. De his credo rebus, inquit Crassus, ut in conditionibus scribi solet, quibus (b) sciam, poteroq;. Tum ille: Namque quod tu non poteris aut nescies, quis nostrûm tàm impudens est, qui se scire aut posse postulet? Iam uerò ista conditione, dum mihi liceat negare posse quod non potero, & fateri nescire quod nesciã: licet, inquit Crassus, uestro arbitratu percunctemini. Atque, inquit Sulpitius, hoc primùm ex te de quo modò Antonius exposuit, quid sentias quærimus: existimes ne artem aliquam esse dicendi? Quid mihi nunc uos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo ocioso & loquaci, & fortasse docto atque erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? quando enim me ista curasse aut cogitasse arbitramini: non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui cùm in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere iuberent, si quis quid quæreret. quod primũ ferunt Leontinũ fecisse Gorgiam, qui permagnum quiddam suscipere ac profiteri uidebatur, cùm se ad omnia de quibus quisq; audire uellet,

let, esse paratum denunciaret: postea uerò uulgò hoc facere cœperunt, hodieq; faciunt, ut nulla sit res neq; tanta, neq; tàm improuisa, neq; tàm noua, de qua se non omnia quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quòd si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpiti, de ijs rebus audire uelle: adduxissem hûc Græcũ aliquẽ, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret, quod ne nunc quidem difficile factu est. est enim apud M. Pisonem adolescentẽ iam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostriq; cupidißimum, Peripateticus Staseas, homo nobis sanè familiaris, & ut inter homines peritos constare uideo, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu, inquit, mihi, Mutius, Staseam, quem Peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse, qui nõ Græci alicuius quotidianam loquacitatem sine usu, neq; ex scholis cantilenam requirunt: sed ex homine omnium sapientißimo atq; eloquentißimo, atq; ex eo qui non in libellis, sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperij & gloriæ, sit consilio linguaq; princeps, cuius uestigia persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cùm in dicendo semper putaui deum, tùm uerò tibi nunquam eloquentiæ maiorẽ tribui laudem, quàm humanitatis: qua nunc te uti uel maximè decet, neq; defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenij adolescentes cupiunt accedere. Ego uerò, inquit, istis obsequi studeo, neque grauabor breuiter meo more, quid quaq; de re sentiam dicere. ac primùm illud (quoniam authoritatem tuam negligere, Scæuola, fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem uideri: sed omnem esse contentionem inter homines doctos in uerbi (a) controuer-

94 sia po-

sitá positam. Nam si ars ita definitur, ut paulo antè exposuit Antonius, ex rebus penitùs perspectis planeq; cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiaq; comprehensis: non mihi uidetur ars oratoris esse ulla. Sunt enim uaria, & ad uulgarem popularemq; sensum accommodata omnia genera huius forensis nostræ dictionis. Sin autem ea quæ obseruata sunt in usu ac tractatione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animaduersa ac notata, uerbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt (id quod fieri potuisse uideo) non intelligo, quamobrem non si minus illa subtili definitione, at hac uulgari opinione ars esse uideatur. Sed siue est ars, siue artis quædã similitudo, non est quidem ea negligenda: uerùm intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse maiora. Tum Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit, quòd neque ita amplecteretur artem, ut ij solerent qui omnem uim dicendi in arte ponerent: neq; rursum eam totam, sicut pleriq; philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratũ te his esse, Crasse, facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plusquàm ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem, quoniam institui, petamq; à uobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quanquam moderabor ipse, ne ut quidam magister atq; artifex, sed quasi unus è togatorum numero, atq; ex forensi usu homo mediocris, neq; omnino rudis uidear, non ipse aliquid à me prompsisse, sed fortuitò in sermonem uestrum incidisse. Equidem cùm peterem magistratus, solebam in prehensando dimittere à me Scæuolam, cùm ei ita dicerem, me uelle esse ineptum, id erat petere blandius, quod nisi ineptè fieret, benè non

posset

posset fieri: hunc autē esse unum hominem ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minimè uellem, quē quidem nunc mearum ineptiarum testem & spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quàm de dicendo dicere: cùm idipsum dicere nunquam sit non ineptum, nisi cùm est necessarium? Perge uerò Crasse, inquit Mutius: istam enim culpam quam uereris, ego præstabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primùm atq; ingenium ad dicendum uim afferre maximam: neq; uerò istis de quibus paulò antè dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi & uiam, sed naturam defuisse. Nam & animi atq; ingenij celeres quidam motus esse debent, qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum ornandumq; sint uberes, & ad memoriam firmi atq; diuturni: & si quis est qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est (præclarè enim se res habeat, si hæc accendi aut cōmoueri arte poßint: inseri quidem et donari ab arte nō poßunt (b) omnia, sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet quæ certè cū ipso homine nascuntur? linguæ solutio, uocis sonus, latera, uires, conformatio quædam et figura totius oris et corporis? Neq; hæc ita dico, ut ars aliquid limare non poßit. neq; enim ignoro & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina: et quæ non optima, aliquo modo acui tamen & corrigi posse. sed sunt quidā aut ita lingua hæsitantes, aut ita uoce absoni, aut ita uultu motuq; corporis uasti atq; agrestes: ut etiamsi ingenijs atq; arte ualeant, tamen in oratorū numerum uenire non poßint. sunt autem quidam ita naturæ muneribus in ijsdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse uideantur. Magnum quiddam est onus atq; munus suscipere atq; profiteri,

fiteri, se esse omnibus silentibus unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. adest enim ferè nemo, quin acutius atq; acrius uitia in dicente quàm recta uideat: ita quicquid est in quo offenditur, id etiam illa quæ laudanda sunt obruit. Neq; hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale fortè non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non uideat C. Cælio æquali meo magno honori fuisse, homini nouo, illam ipsam, quamcunq; habuit, in dicendo mediocritatem? quis uestrum æqualem Q. Varium, uastum hominem atq; fœdum, nõ intelligit illa ipsa facultate, quamcunq; habet, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? Sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus uitijs orator, atq; omni laude cumulandus: neq; enim si multitudo litium, si uarietas causarum, si hæc turba & barbaria forensis dat locum uel uitiosißimis oratoribus, idcircò nos hoc quod quærimus, omittemus. Itaque in ijs artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter & quàm propè fastidiose iudicamus? Nullæ enim lites neque controuersiæ sunt, quæ cogant homines sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est: sed ut ijs ipsis admirabilis esse uideatur, quibus libere liceat iudicare. Ac si quæritis planè quid sentiam, enunciabo apud homines familiarißimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam quiq; optimè dicunt, quiq; id facillimè atq; ornatißimè facere possunt, tamen nisi timidè ad dicendum accedunt,

cedunt, & in exordienda oratione perturbantur, penè impudentes uidentur. tametsi id accidere non potest: ut enim quisq; optimè dicit, ita maximè dicendi difficultatem, uariosq; euentus orationis (a) hominumq; pertimescit: qui uerò nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere atq; edere, is mihi, etiamsi commouetur in dicendo, tamen impudens uidetur. Non enim pudendo, sed non faciendo id quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem uerò non pudet (id quod in plerisq; uideo) hunc ego non reprehensione solùm, sed etiam pœna dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere soleo, & me ipso sæpißimè experior: ut exalbescam in principijs dicendi, et tota mente atq; omnibus artubus cõtremiscam. Adolescentulus uerò sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Quinto Maximo debuerim, quòd continuò consilium dimiserit, simulac me fractum ac debilitatum metu uiderit. Hîc omnes assensi, significare inter sese, & colloqui cœperunt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modò non obesset eius orationi, sed etiam probitatis cõmendatione prodesset. Tum Antonius: Sæpe, ut dicis, inquit, animaduerti, Crasse, & te, et cæteros summos oratores, quanquam tibi par mea sententia nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoueri. Cuius quidẽ rei cùm causam quærerem, quid nam esset, cur ut in quoq; oratore plurimum esset, ita maximè is pertimesceret, has causas inueniebam duas: unam, quòd intelligerent ij quos usus ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus nõ satis ex sententia euentùm dicendi procedere: ita non iniuria quotiescunque dicerent id quod aliquando

95

possit

possit accidere, ne tum accideret timere. Altera est hæc de qua queri sæpe soleo: cæterarũ homines artium spectati & probati, si quando aliquid minus benè fecerunt quàm solent, aut noluisse, aut ualetudine impediti non potuisse consequi id quod scirent putantur. Noluit, inquiunt, hodie agere Roscius, aut crudior fuit. Oratoris peccatum si quod est animaduersum, stulticiæ peccatum uidetur: stulticia autem excusationem non habet, quia nemo uidetur aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit stultus fuisse. quò etiam grauius iudicium in dicendo subimus: quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur: & qui semel in gestu peccauit, non continuò existimatur nescire gestum: cuius in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certè diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uerò quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator nisi à natura haberet, non multum à magistro adiuuaretur, ualdè tibi assentior: inq; eo uel maximè probaui summum illum doctorem Alabandensem Apollonium, qui cùm mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores euadere, operam apud sese perdere, (b) dimittebatq; & ad quamcunque artem putabat esse aptum, ad eam impellere atq; hortari solebat. Satis est enim cæteris artificijs percipiendis tantummodò similem esse hominis, & id quod tradatur, uel etiam inculcetur, si quis fortè sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire: non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas uerborum, non deniq; ea quæ nobis non possumus fingere, facies, uultus, sonus. In oratore autem acumen Dialecticorum, sententiæ philosophorum, uerba propè poëtarum, memoria iurisconsultorum, uox tragœdorum, ge-

stus penè summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest. quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur: ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus: Atqui uide, inquit, in artificio & opera quàm tenui & leui, quanto plus adhibeatur diligentiæ, quàm in hac re quam constat esse maximam. Sæpè enim soleo audire Roscium, cùm ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quòd non essent quidam probabiles: sed quia, si aliquid modò esset uitij, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tàm insigne, nec tàm ad diuturnitatem memoriæ stabile, quàm id in quo aliquid offenderis. Itaq; ut ad hanc similitudinem huius histrionis, oratoriam laudem dirigamus: uidetisne quàm nihil ab eo nisi perfectè, nihil nisi cum summa uenustate fiat: nisi ita ut deceat, & uti omnes moueat atque delectet? Itaq; hoc iamdiu est consecutus, ut in quo quisq; artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemq; in oratore desiderans, à qua ipse longè absum, facio impudenter. mihi enim uolo ignosci, cæteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui uitiose facit, quem deniq; non decet, hunc (ut Apollonius iubebat) ad id quod facere poßit, detrudendum puto. [Num tu igitur, inquit Sulpitius, me aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes discere? nam quis ad ista summa atq; in omni genere perfecta potest peruenire?] Tum ille: Ego uerò, inquit, quod in uobis egregiam quandam ac præclaram indolem ad dicendum esse cognoui, idcircò hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos

qui

qui non possent, quàm ad uos qui possetis, exacuendos
accommodaui orationem meam: & quanquam in utro-
que uestrûm summum esse ingenium studiumq; perspe-
xi, tamen hæc quæ sunt in specie posita, de quibus plura
fortasse dixi quàm solent Græci dicere, in te Sulpiti di-
uina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neq;
ipso habitu (a) atq; forma aptiorem, nec uoce plenio- 96
rem aut suauiorem mihi uideor audisse: quæ quibus à
natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut
ijs quæ habeant modicè & scienter utantur, et ut ne de-
deceat. id enim est maximè uitandum, et de hoc uno mi- 100
nimè est facilè præcipere, non mihi modò qui sicut unus
paterfamiliâs his de rebus loquor: sed etiam ipsi illi Ro-
scio, quē sæpe audio dicere, caput esse artis decere: quod
tamen unum id esse, quod tradi artè non possit. Sed, si
placet, sermonem aliò transferamus, & nostro more ali-
quando, non Rhetorico loquamur. Minimè uerò, inquit
Cotta: nunc enim te iam exoremus necesse est, quoniam
retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem:
ut nobis explices, quicquid est istud quod tu in dicen-
do potes; neq; enim sumus nimis auidi, ista tua medio-
cri eloquentia contenti sumus: idq; ex te quærimus, ut
ne plus nos assequamur, quàm quantulum tu in dicendo
assecutus es: quoniam quæ à natura expetenda sunt, ea
dicis non nimis deesse nobis: quid præterea esse assu-
mendum putes? Tum Crassus arridens: Quid censes, in-
quit, Cotta, nisi studium & ardorem quendam amoris?
sine quo cùm in uita nihil quicquam egregium, tùm cer-
tè hoc quod tu expetis, nemo unquam assequetur. ne-
que uerò uos ad eam rem uideo esse cohortandos, quos,
cū mihi quoq; sitis molesti, nimis etiam flagrare intelli-

go cupiditate. Sed profectò studia nihil prosunt perueniendi aliquò, nisi illud quod eò quò intendas ferat deducatq; cognoris. Quare quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis, neq; ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunq; est, facultate quæritis: exponam uobis nō quandam aut perrecōditam, aut ualdè difficilem, aut magnificam, aut grauē rationem cōsuetudinis meæ: qua quondam solitus sum uti, cùm mihi in isto studio uersari adolescenti licebat. Tum Sulpitius: O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum: quod enim neq; precibus unquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut quid Crassus ageret meditandi aut dicendi causa, nō modò uidere mihi, sed ex eius scriptore & lectore Diphilo suspicari liceret: id spero nos esse adeptos, omniaq; iam ex ipso quæ diu cupimus, cognituros. Tum Crassus: Atqui arbitror, Sulpiti, cùm audieris, non tàm te hæc admiraturum quæ dixero, quàm existimaturum tùm, cùm ea audire cupiebas, causam cur cuperes non fuisse. nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione uestra dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiquam nouum. Nam principiò illud quod est homine ingenuo liberaliterq; educato dignum, non negabo me ista omnium communia & contrita præcepta (b) didicisse. Primùm oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodatè: deinde esse omnem orationem, aut de infinitæ rei quæstione sine designatione personarum & temporum, aut de re certis in personis ac temporibus locata. in utrâque autem re quicquid in controuersiam ueniat, in eo quæri solere, aut factum ne sit, aut si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine uocetur: aut, quod nonnulli addunt, rectè ne factum esse uideatur. existere autem contro-

controuersias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambiguè quid sit scriptum, aut contrariè, aut ita ut à sententia scriptum dißideat: his autem omnibus partibus subiecta quædam esse argumenta propria. sed causarum quæ sint à communi quæstione seiunctæ, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis aut uituperandis hominibus poneretur: certosq; esse locos, quibus in iudicijs uteremur, in quibus æquitas quæritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum quibus consilium daremus, alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. cumq; esset omnis oratoris uis ac facultas in quinq; partes distributa, ut deberet reperire primùm quid diceret, deinde inuenta non solùm ordine, sed etiam momento quodam atque iudicio dispensare atq; disponere, tùm ea deniq; uestire atq; ornare oratione, pòst memoria sepire, ad extremum agere cum dignitate & uenustate: etiam illa cognoram & acceperam antè, quàm de re diceremus, initiò conciliandos eorum esse animos qui audirent, deinde rem demonstrandam, postea controuersiam constituendam, tùm id quod nos intenderemus, confirmandum: pòst, quæ contra dicerentur, refellenda. extrema autem oratione, ea quæ pro nobis essent, amplificanda & augenda: quæq; essent pro aduersarijs, infirmanda atque frangenda. Audieram etiam quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur, in qua præcipitur primùm, ut purè & latinè loquamur, deinde ut planè & dilucidè, tum ut ornatè, pòst ad rerum dignitatem aptè, & quasi decorè, singularumq; rerum præcepta cognoram. Quin etiam, quæ maximè propria

essent, naturæ tamen his ipsis artem adhiberi uideram: nam de actione & de memoria quædam breuia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. in his enim ferè rebus omnis istorum artificum doctrina uersatur: quam ego si nihil dicam adiuuare, mentiar. habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quò quidq; referat: & quò intuens, ab eo quodcunq; sibi proposuerit, minus aberret. Verùm ego hanc uim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores eloquen-
97 tiæ laudem (a) sint adepti, sed quæ sua sponte homines eloquentes facerent; ea quosdam obseruasse, atq; id egisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum. quod tamen, ut antè dixi, non eijcio. est enim etiamsi minus necessarium ad bene dicendũ, tamen ad cognoscendum nõ illiberale. Et exercitatio quædam suscipienda uobis est, quanquam uos quidem iampridem estis in cursu: sed ijs qui ingrediuntur ad studiũ, quiq; ea quæ agenda sunt in foro tanquam in acie, possunt etiam nũc exercitatione quasi ludicra prædiscere ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpitius, nosse uolumus: attamen ista quæ abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus, quanquam sunt nobis quoq; non inaudita; uerùm illa mox, nunc de ipsa exercitatione quid sentias, quærimus. Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ uos facere soletis: ut causa aliqua posita consimili causarum earum quæ in forũ deferuntur, dicatis quàm maximè ad ueritatem accommodatè: sed pleriq; in hoc uocem modò, neq; eam scienter, & uires exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, uerborumq; frequentia delectantur. in quo fallit eos quod audierunt dicendo homines, ut dicant efficere solere. uerè enim etiam illud dicitur,

tur, peruersè dicere, homines peruersè dicendo facillimè consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus & si utile est etiam subitò sæpe dicere: tamen illud utilius, sumpto spacio ad cogitandum paratius atq; accuratius dicere. Caput autem est, quod, ut uerè dicam, minimè facimus (est enim magni laboris, quem plerique fugimus) quàmplurimum scribere. Stylus optimus & præstantissimus dicendi effector, ac magister. neq; iniuria: nam si subitam et fortuitā orationem cōmentatio & cogitatio facilè uincit, hanc ipsam profectò aßidua ac diligens scriptura superabit. omnis enim siue artis sunt loci, siue ingenij cuiusdā, atq; prudentiæ, qui modò insunt in ea re de qua scribimus, inquirentibus nobis, omniq; acie ingenij contemplantibus, ostendunt se et occurrunt: omnesq; sententiæ, uerbaq; omnia quæ sunt cuiusq; generis maximè illustria, sub acumen styli subeant & succedant necesse est: tùm ipsa collocatio conformatioq; uerborum perficitur in scribendo, non poëtico, sed quodam oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores & admirationes in bonis oratoribus efficiūt: neq; ea quisquam, nisi diu multumq; scriptitarit, etiamsi uehementißimè se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui à scribendi consuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut etiam subitò si dicat, tamen illa quæ dicantur, similia scriptorum esse uideantur. atq; etiam si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cùm ab eo discesserit, reliqua similis (b) oratio consequetur. Vt concitato nauigio cùm remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa nauis motum & cursum suum, intermisso impetu pulsuq; remorum: sic in oratione perpetua, cùm scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua

cursum scriptorum similitudine et ui concitata. In quotidianis autem cogitationibus, equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maximè, qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam: ut aut uersibus propositis quàm maximè grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam quam legissem, uerbis alijs quammaximè possem lectis pronunciarem. sed pòst animaduerti hoc esse in hoc uitij, quòd ea uerba quæ maximè cuiusq; rei propria, quæque essent ornatißima atque optima occupasset aut Ennius, si ad eius uersus me exercerẽ, aut Gracchus, si eius orationem mihi fortè proposuissem: ita si ijsdem uerbis uterer, nihil prodesse, si alijs, etiam obesse, cùm minus idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit, eoq; sum usus adolescens, ut summorũ oratorũ Græcas orationes explicarem: quibus lectis hoc assequebar, ut cùm ea quæ legerem Græcè, Latinè redderem, non solùm optimis uerbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam uerba imitando, quæ noua nostris essent, dummodo essent idonea. Iam uocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus et exercitationes, nõ tàm artis indigent, quàm laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes uelimus esse. Intuendi nobis sunt non solùm oratores, sed etiam actores: ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem prauitatemq; ueniamus. [Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad uerbum quàmplurimis & nostris scriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non sanè mihi displicet adhibere, si consueris etiam istam locorum simulachrorumq; rationem, quæ in arte traditur.

tur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione & umbratili medium in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, atque aciem forensem: subeundus usus omnium, & periclitandæ uires ingenij, & illa commentatio inclusa in ueritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poëtæ, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores & legendi, & peruolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperandi, refellendi: disputandumq; de omni re in contrarias partes, & quicquid erit in quáque re quod probabile uideri poßit, eliciendum atq; dicendum. Perdiscendum ius ciuile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, (a) disciplina reipub. iura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperij cognoscenda est: libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tanquam sale perspergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia quæ sentiebã, quæ fortasse, si quemcunq; patrem familiâs arripuissetis ex aliquo circulo, eadem uobis percunctantibus respondisset. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum: sed quanquam satis ijs qui aderant, ad id quod erat propositum, dictum uidebatur: tamen sentiebant celerius esse multò quàm ipsi uellent, ab eo peroratum. Tum Scæuola: Quid est, Cotta, inquit, quid tacetis? nihil ne uobis in mentem uenit, quod præterea à Crasso requiratis? Immò id mehercule, inquit, ipsum attendo: tantus enim cursus uerborum fuit, & sic euolauit oratio, ut eius uim & incitationem aspexerim, uestigia ingressumq; non uiderim: & tanquam in aliquam locupletem ac refertam domum uenerim, nõ explicata ueste, neq; proposito argento, neq; ta-

bulis

bulis et signis propalàm collocatis, sed his omnibus mul tis magnificisq; rebus constructis ac reconditis: sic modò in oratione Craßi diuitias ac ornamenta eius ingenij per quædam inuolucra atq; integumenta perspexi: sed ea cùm contemplari cuperem, uix aspiciendi potestas fuit: ita neq; hoc possum dicere, me omnino ignorare quid poßideat, neq; planè nosse ac uidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scæuola, quod faceres si in aliquā domum plenam ornamentorum illam uenisses: si ea sepo sita, ut dicis, essent, tuq; ualdè spectandi cupidus esses, non dubitares rogare dominum, ut proferri iuberet, præsertim si esset familiaris: similiter nunc petes à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco quasi per transennā prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidq; loco collocet. Ego uerò, inquit Cotta, à te peto, Scæuola: me enim & hunc Sulpitium impedit pudor ab homine omnium grauißimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contempserit, hæc quæ isti forsitan puerorum elementa uideātur exquirere: sed tu hoc nobis da, Scæuola, & perfice, ut Crassus hæc quæ coarctauit & perangustè refersit in oratione sua, dilatet nobis atq; explicet. Ego mehercule, inquit Mutius, antea uestra magis hoc causa uolebam, quàm mea: neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere eius in causis oratione delector: nūc uerò, Crasse, mea quoq; etiā causa rogo, ut quoniam tantū habemus ocij, quantū nobis nō contigit, ne grauere exædificare id opus quod instituisti. formam enim totius negocij opinione maiorē melioremq; uideo, quàm uehemēter probo. Enimuero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc, Scæuola,

nola, desiderare: quæ neq; ego teneo (b) uti ij qui docent: neq; sunt eius generis, ut si optimè tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, si de istis communibus & peruagatis uix huic ætati audiendũ putas: etiam ne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti? de naturis hominũ, de moribus, de rationibus ijs quibus hominum mentes & incitarentur & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reipub. deniq; de nostro ipso iure ciuili: hanc enim ego omnem scientiam & copiam rerũ in tua prudentia sciebam inesse, in oratoris uerò instrumento tam lautam supellectilem nunquam uideram. Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omittam quæ sunt immensa, & ut ad ipsum tuũ ius ciuile ueniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cùm in campum properaret & ridens & stomachans Scæuola: cùm Hypseus maxima uoce plurimis uerbis à M. Crasso prætore contenderet, ut ei quem defendebat, causa cadere liceret: Cn. autem Octauius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne aduersarius causa caderet, ac ne is pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio atque omni molestia, stulticia aduersarij liberaretur. Ego uerò istos, inquit (memini enim mihi narrare Mutium) nõ modò oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neq; dicendi ratio aut copia, sed iuris ciuilis prudentia: quòd alter plus lege agendo petebat quàm quantum lex in XII. Tabulis permiserat, quod cùm impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat, plus secũ agi quàm quod esset in actione: neq; intelligebat si ita esset actum, litem aduersarium perditurum,

rum. Quid his paucis diebus? non ne nobis in tribunali Q. Pompeij prætoris urbani familiaris nostri sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur uetus atq; usitata exceptio daretur, cuius pecuniæ dies fuisset: quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat: ut si ille inficiator probasset iudici antè petitã esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi, petitor rursus cùm peteret, ne exceptione excluderetur, quòd ea res in iudicium antea non uenisset. Quid ergo hoc fieri turpius aut dici potest, quàm eum qui hanc personam susceperit, ut amicorum controuersias causasq; tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis tenuißimisq; rebus ita labi, ut alijs miserandus, alijs irridendus esse uideatur? Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum diuitem, & multis alijs in rebus elegantem hominem & ornatum, præcipuè in hoc ferendum & laudandum puto:
99 quòd cùm P. Scæuolæ frater (a) esset, solitus est ei persæpe dicere, neq; illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiã assumpsisset, quod quidem hic qui mecum consul fuit, filius eius est consecutus, neq; se antè causas amicorum tractare atq; agere cœpisse, quã ius ciuile didicisset. Quid uerò ille M. Cato? non ne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris ciuilis omnium peritißimus? Verecundius hac de re iamdudum loquor, quòd adest uir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maximè admiror: sed tamen idem hoc semper ius ciuile contempsit. Verùm, quoniam sententiæ atq; opinionis meæ uoluistis esse participes, nihil occultabo: & quoad potero, uobis exponã,
quid

quid de quaq; re sentiam. Antonij incredibilis quædam, & propè singularis & diuina uis ingenij uidetur, etiam si hac scientia iuris nudata sit, posse facilè cæteris armis prudentiæ causas tueri atque defendere: quamobrem hic nobis sit exceptus, cæteros uerò non dubitabo primùm inertiæ condemnare sententia mea, pòst etiam imprudentiæ. Nam uolitare in foro, hærere in iure ac prætorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac iure certetur: iactare se in causis centumuiralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionũ, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum aut ratorum, cæterarumq; rerum innumerabilium iura uersentur: cùm omnino quid suum, quid alienum, quare deniq; ciuis an peregrinus, seruus an liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. Illa uerò deridenda arrogantia est, in minoribus nauigijs rudem esse se confiteri, quinqueremes autem aut etiam maiores gubernare didicisse. Tu mihi, cùm in circulo deciπare aduersarij stipulatiuncula, & cùm obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum quo ille capiatur: ego tibi ullam causam maiorem committendam putem? citius hercule is qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarum nauem gubernarit. Quid si ne paruæ quidem causæ sunt, sed sæpè maximæ, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa maior, quàm illius militis? de cuius morte cùm domum falsus ab exercitu nuncius uenisset, & pater

eius

eius re credita testamentum mutasset, & quem ei uisum esset fecisset hæredem, essetq; ipse mortuus: res delata est ad centumuiros, cùm miles domum reuenisset, egissetq; lege in hæreditatem paternam, testamento exhæres filius. Nempe in ea causa (b) quæsitum est de iure ciuili, possetne paternorum bonorum exhæres esse filius, quem pater testamento neq; hæredem, neque exhæredem scripsisset nominatim. Quid? qua de re inter Marcellos & Claudios patricios Centumuiri iudicarunt? cùm Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudij patricij eiusdem hominis hæreditatem, gente ad se rediisse dicerent: non ne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis ac gentilitatis iure dicendum? Quid quòd item in Centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium uenisset, cui Romæ exulare ius esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatóq; esset mortuus: nō ne in ea causa ius applicationis obscurum sanè & ignotum, patefactum in iudicio atque illustratum est à patrono? Quid nuper, cùm ego C. Sergij Auratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio priuato causam defenderem: non ne omnis nostra in iure uersata defensio est? cùm enim Marius Cratidianus ædes Auratæ uendidisset, neque seruire quandam earum ædium partem in mancipij lege dixisset, defendebamus quicquid fuisset incommodi in mancipio: id si uenditor sciisset, neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere, familiaris noster M. Cucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo ualdè sapiens, & à iuris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper errauit. nam cùm ædes L. Fusio uēderet, in mancipio lumina uti tum essent, ita recepit. Fusius autem, simulatq;
ædificari

ædificari cœptum est, in quadam parte urbis, quæ modò ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quòd cuicunq; particulæ cœli officeretur, quamuis esset procul, mutari lumina putabat. Quid uerò clarissima M. Curij causa, & M. Coponij nuper apud centumuiros, quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cùm Q. Scæuola æqualis & collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus, & ingenio prudentiaq; acutissimus, & oratione maximè limatus atque subtilis, atque ut ego soleo dicere, iurisperitorum eloquentissimus, eloquentium iurisperitissimus, ex scripto testamentorũ iura defenderet, negaretq; nisi posthumus et natus, & antè quàm in suam tutelam uenisset, mortuus esset, hæredem eum esse non posse, qui esset secundum posthumum, & natum, et mortuum hæres institutus: ego autẽ defenderem hac eum mente fuisse qui testamentum fecisset, ut si filius non esset qui in tutelam ueniret, M. Curius esset hæres: num destitit uterque nostrûm in ea causa, in authoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est, in medio iure ciuili uersari? Omitto iam plura exempla causarum amplissimarum, (a) quæ sunt innumerabilia. capitis nostri 100
sæpe potest accidere ut causæ uersentur in iure. Etenim si C. Mancinum, nobilissimum atque optimum uirum ac consularem, cùm propter inuidiam Numantini fœderis pater patratus ex senatusconsulto Numantinis dedisset, eúmque illi non recepissent, posteáque Mancinus domum reuenisset, neque in senatum introire dubitasset, Publius Rutilius M. filius Tribunus plebis de senatu iussit educi, quòd eum ciuem negaret esse: quia memoria sic esset proditum, quem pater suus aut po-

pulus uendidisset, aut pater patratus dedidisset, ei nullum esse postliminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam contentionémque maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? præsertim cùm hæc non in crimine aliquo quod ille posset inficiari, sed in ciuili iure consisteret. Similiq; in genere inferiore ordine, si quis apud nos seruisset ex populo fœderato, seseq; liberasset, ac postea domum reuenisset: quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminiò redijsset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullũ potest? nónne ex iure ciuili potest esse contentio? cùm quæritur is qui domini uoluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sit ne liber? Quid quod usu memoria patrum uenit, ut paterfamiliâs, qui ex Hispania Romam uenisset, cùm uxorem prægnantem in prouincia reliquisset, Romæq; alteram duxisset, neq; nuncium priori remisisset, mortuusq; esset intestato, & ex utraq; filius natus esset: mediocris ne res in controuersiam adducta est? cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero qui ex posteriore natus erat, & de eius matre, quæ si iudicaretur, certis quibusdam uerbis non nouis nuptijs fieri cum superiore diuortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur & horum similia iura suæ ciuitatis ignorantem, erectum & celsum, alacri & prompto ore ac uultu, huc atq; illuc intuentem uagari magna cum caterua toto foro, præsidiũ clientibus atq; opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingenij et consilij sui porrigentem atq; tendentem: nónne in primis flagitiosum putandum est? Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiem hominum

atq;

atq; inertiam. Nam si esset ista cognitio iuris magna ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, ô Dij immortales, non dicerem hoc audiente Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem uideri, quod quidem certis de causis à plerisq; aliter existimatur. (b) Primùm, quia ueteres illi qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ atq; augendæ potentiæ suæ causa peruulgari artem suam noluerunt. deinde posteaquam est editū expositis à Gn. Flauio primùm actionibus, nulli fuerunt qui illa artificiose digesta generatim cōponerent. nihil est enim quod ad artem redigi poßit, nisi ille prius qui illa tenet, quorum artem instituere uult, habet illam scientiam, ut ex ijs rebus quarum ars nondum sit, artem efficere poßit. hoc uideo, dum breuiter uoluerim dicere, dictum à me esse paulò obscurius: sed experiar, & dicam si potero planius. Omnia ferè quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa & dißipata quondam fuerunt: ut in Musicis numeri, et uoces, & modi: in Geometria lineamenta, formæ, interualla, magnitudines: in Astrologia cœli conuersio, ortus, obitus, motusq; siderum: in Grammaticis poëtarum pertractatio, historiarum cognitio, uerborum interpretatio, pronunciandi quidam sonus. in hac deniq; ipsa ratione dicendi excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus & diffusa latè uidebantur. adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt. quæ rem dissolutam, diuulsamq; conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ atque usitatæ in rebus causisq; ciuium æqualitatis conseruatio. Tum

 sunt

sunt notanda genera, & ad certum numerum paucitatemq; reuocanda. Genus autem id est, quod sui simileis communione quadam, specie autem differenteis, duas aut plures complectitur partes. Partes autem sunt, quæ generibus ijs ex quibus emanant, subijciuntur. Omniaq; quæ sunt uel generum uel partium nomina, definitionibus, quam uim habeant, est exprimendum. Est enim definitio earum rerũ, quæ sunt eius rei propriæ, quam definire uolumus, breuis & circunscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerem, nisi apud quos hæc haberetur oratio cernerem. nunc complectar, quod proposui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit quod iamdiu cogito, aut alius quispiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit: ut primùm omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca sunt: deinde eorũ generum quasi quædam membra dispertiat: tùm propriam cuiusque uim definitione declaret: perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam atq; uberem, quàm difficilem & obscuram. Atq; interea tamen, dum hæc quæ dispersa sunt coguntur, uel paßim licet carpentem & colligentem undiq; repleri ista iuris ciuilis scientia. Non ne uidetis equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minimè cæteris artibus erudi-
101 tum, C. Aculeonem, qui mecum uiuit, (a) semperq; uixit, ita tenere ius ciuile, uti cùm ab hoc discesseris, nemo de ijs qui peritißimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congreßione hominum, atq; in foro: neq; ita multis literis, aut uoluminibus magnis continentur. eadem enim sunt elata primùm à pluribus, deinde paucis cõmutatis uerbis etiam ab ijsdem scriptoribus scripta sunt sæpius. Accedit

cedit uerò, quò facilius percipi cognosciq́; ius ciuile possit (quod minimè pleriq; arbitrantur) mira quædam in cognoscendo suauitas & delectatio. Nam si quem aliena studia delectant, plurima est in omni iure ciuili, & in pontificum libris, & in duodecim tabulis antiquitatis effigies: quòd & uerborum prisca uetustas cognoscitur, & actionum genera quædam maiorum consuetudinem uitamq́; declarant. Siue quis ciuilem scientiam contempletur, quam Scæuola non putat oratoris esse propriam, sed cuiusdam ex alio genere prudentiæ: totam hanc descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus ac partibus, XII. Tabulis cõtineri uidebitis. Siue quẽ ista præpotens et gloriosa philosophia delectat (dicã audacius) hosce habet fontes omnium disputationum suarum, qui iure ciuili et legibus continentur. ex his enim et dignitatem maximè expetẽdam uidemus, cùm uerus, iustus atq; honestus labor honoribus, præmijs atq; splendore decoratur: uitia autem hominũ atq; fraudes damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exilijs, morte multantur: et docemur non infinitis concertationumq́; plenis disputationibus, sed authoritate nutuq; legum domitas habere libidines, coërcere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet (dicã quod sentio) bibliothecas mehercule omnium philosophorũ unus mihi uidetur XII. Tabularum libellus, si quis legũ fontes & capita uiderit, et authoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac si nos, id quod maximè debet, nostra patria delectat, cuius rei tanta est uis ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis tanquam nidulum affixam, sapientissimus uir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati

esse debemus in eiusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est uirtutis, imperij, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, disciplina nota esse debet: uel quia est patria parens omnium nostrûm, uel quia tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris læticiam & uoluptatem, quòd quantum præstiterint nostri maiores prudentia cæteris gentibus, tum facillimè intelligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges conferre uolueritis. (b)Incredibile est enim, quàm sit omne ius ciuile præter hoc nostrum inconditum, ac penè ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere: cùm hominum nostrorum prudentiam cæteris hominibus, & maximè Græcis antepono. His ego de causis dixerã, Scæuola, ijs qui perfecti oratores esse uellent, iuris ciuilis cognitionem esse necessariam. Iam uerò ipsa per sese quantum afferat ijs qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaq; ut apud Græcos infimi homines mercedula adducti ministros se præbẽt in iudicijs oratoribus, ij qui apud illos πραγματικοὶ uocantur: sic in nostra ciuitate cõtrà, amplißimus quisq; & clarißimus uir, ut ille qui propter hanc iuris ciuilis scientiam sic appellatus à summo poëta est,

Egregiè cordatus homo Catus Aelius Sextus,

multiq; præterea, qui cùm ingenio sibi authore dignitatem reperissent, perfecerunt ut in respondendo iure authoritate plus etiam quàm ipso ingenio ualerent. Senectuti uerò celebrandæ & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium iam inde ab adolescentia comparaui, non

ui, non solùm ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus atq; ornamentũ senectutis: ut cùm me uires (quod ferè iam tempus aduentat) deficere cœpissent, ista ab solitudine domum meam uindicarem. Quid est enim præclarius, quàm honoribus & reip. muneribus perfunctũ senẽ posse suo iure dicere idẽ, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo: se esse eum, unde sibi si non populi & reges, at omnes sui ciues consilium expetant,

Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotesq; consili
Dimitto, ut ne res temerè tractent turbidas?

Est enim sine dubio domus iurisconsulti, totius oraculũ ciuitatis. Testis est huiusce Q. Mutij ianua, & uestibulum: quòd in eius infirmissima ualetudine, affectaq; iam ætate, maxima quotidie frequentia ciuium ac summorum hominũ splendore celebratur. Iam illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque iura, quæ sunt propria ciuitatis atque imperij: tùm monimenta rerum gestarum, & uetustatis exempla oratori nota esse debere. Nam ut in rerum priuatarum causis atque iudicijs depromenda sæpè oratio est ex iure ciuili, & idcircò, ut antè diximus, oratori iuris ciuilis scientia necessaria est: sic in causis publicis iudiciorum, concionum senatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, et publici iuris authoritas, & regendæ reipub. ratio ac scientia, tanquam aliqua materies ijs oratoribus qui uersantur in repub. subiecta esse debent. Nõ
enim causidicum nescio quem, neq; (a) proclamatorem, 102
aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus: sed eum uirum, qui primùm sit eius artis antistes, cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse

deus putatur, ut et ipsum quod erat hominis proprium, non partū per nos, sed diuinitùs ad nos delatum uideretur: deinde qui poßit non tàm caduceo quàm nomine oratoris ornatus, incolumis uel inter hostium tela uersari: tum qui scelus fraudemq; nocentis poßit dicendo subijcere odio ciuium, supplicioq; constringere: idemq; ingenij præsidio, innocentiam iudiciorum pœna liberare: idemq; languentem labentemq; populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique quemcunq; in animis hominum motum res & causa postulet, eum dicendo uel excitare poßit, uel sedare. Hanc uim si quis existimat aut ab ijs qui de dicendi ratione scripserunt, expositā esse, aut à me posse exponi tàm breui, uehementer errat; neq; solùm inscitiam meam, sed ne rerum quidē magnitudinem perspicit. Equidem uobis, quoniam ita uoluistis, fontes, unde hauriretis, atq; itinera ipsa ita putaui esse demonstranda: non ut ipse dux essem, quod & infinitum est, & non necessarium: sed ut commonstrarem tantùm uiam, &, ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem. Mihi uerò, inquit Mutius, satis superq; abs te uidetur istorum studijs, si modò sunt studiosi, esse factum. nam ut Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ percipiendæq; uirtutis: quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse quàm bonos uiros, ijs reliquam facilē esse doctrinam. sic ego intelligo, si in hæc quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare uolueritis, facillimè uos ad ea quæ cupitis, peruenturos ab hoc aditu ianuaq; patefacta. Nobis uerò, inquit Sulpitius, ista sunt pergrata,
perq;

perq; iucunda: sed pauca etiam requirimus, in primisq; ea quæ ualdè breuiter à te, Crasse, de ipsa arte percursa sunt, cùm illa te & non contemnere, & didicisse cõfiteremere: ea si paulo latius dixeris, expleris omnem expectationẽ diuturni desiderij nostri. nam nunc quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnũ: sed uias earum rerum, rationemq; cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego quò facilius uos apud me tenerẽ, uestræ potius obsecutus sum uoluntati, quàm aut consuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea quæ cõtinet, neq; adhuc protulit, ex quibus unum libellũ sibi excidisse iamdudũ questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enunciet? Vt uidetur, inquit Sulpitius: nam Antonio dicẽte, etiam quid tu intelligas sentiemus. Peto igitur, inquit Crassus, à te, quoniam in nobis, (b) Antoni, hominibus id ætatis oneris ab horũ adolescentium studijs imponitur: ut exponas, quid ijs de rebus quas à te quæri uides, sentias. Deprehensum equidẽ me, inquit Antonius, planè uideo atq; sentio, non solùm quòd ea requiruntur à me quorum sum ignarus atq; insolens: sed quia quod in causis ualdè fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedã, id me nunc isti uitare non sinunt. uerùm hoc ingrediar ad ea quæ uultis audacius, quòd idem mihi spero usu esse uenturum in hac disputatione, quod in dicẽdo solet, ut nulla expectetur ornata oratio. neq; enim sum de arte dicturus, quam nunquã didici, sed de mea consuetudine: ipsáq; illa quæ in commentarium meũ retuli, sunt eiusmodi, nõ aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu causisq; tractata: quæ si uobis hominibus eruditissimis non probabuntur, uestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis quæ ego nescirẽ:

meam facilitatem laudatote, cùm uobis non meo iudicio, sed uestro studio inductus, non grauatè respondero. Tum Crassus: Perge modò, inquit, Antoni: nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut neminem nostrûm pœniteat ad hunc te sermonem impulisse. Ego uerò, inquit, pergam, & id faciam quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, ut quid illud sit de quo disputetur, explanetur: ne uagari & errare cogatur oratio, si ij qui inter se dissenserint, non idem esse illud de quo agitur, intelligēt. Nam si fortè quæreretur, quæ esset ars imperatoris, constituendum putarē principiò quis esset imperator: qui cùm esset cōstitutus administrator quidem belli gerendi, tùm adiūgeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorū collationibus, de oppidorū oppugnationibus, de commeatu, de insidijs faciendis atque uitandis, de reliquis rebus quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo & scientia compotes, eos esse imperatores dicerē: uterer'q; exemplis Africanorum et Maximorū, Epaminundam atq; Annibalem atq; eius generis homines nominarem. Sin autem quæreremus, quis esset is qui ad remp. moderandā usum, & scientiam, & studium suum contulisset, definirem hoc modo: Qui quibus rebus utilitas reip. pararetur augereturq;, teneret, ijsq; uteretur: hunc reip. rectorem, & cōsilij publici authorem esse habendum. prædicaremq; Publium Lentulum principem illum, & Tiberium Gracchum patrem, & Quintum Metellum, & Publium Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cùm ex nostra ciuitate, tùm ex cæteris. Sin autē quæreretur, quis nam iurisconsultus uerè nominaretur, cum dicerem, qui legū & consuetu-

ſuetudinis eius qua priuati in ciuitate uterentur, & ad reſpondendum, & ad agendum, (a) & ad cauendũ peritus eſſet: & ex eo genere Sextum Aelium, M. Manilium, P. Mutium nominarem. Atq; ut iam ad leuiora artium ſtudia ueniam, ſi muſicus, ſi grammaticus, ſi poëta quæratur, poßim ſimiliter explicare, quid eorum quiſq; profiteatur, & quo non amplius ab quoq; ſit poſtulandum. Philoſophi deniq; ipſius qui de ſua ui ac ſapientia unus omnia penè profitetur, eſt tamen quædam deſcriptio: ut is qui ſtudeat omnium rerũ diuinarum atq; humanarum uim, naturam, cauſaſq; noſſe, et omnem benè uiuendi rationem tenere et perſequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autẽ, quoniam de eo quærimus, equidẽ nõ facio eundem quem Craſſus, qui mihi uiſus eſt omnẽ omnium rerum atque artium ſcientiam comprehendere uno oratoris officio ac nomine: atq; eũ puto eſſe, qui et uerbis ad audiendum iucundis, & ſententijs ad probandum accõmodatis uti poßit in cauſis forẽſibus atq; communibus, hunc ego appello oratorem, eumq; eſſe præterea inſtructum uoce, & actione, & lepore quodam uolo. Craſſus uerò mihi noſter uiſus eſt oratoris facultatem non illius artis terminis, ſed ingenij ſui finibus immenſis penè deſcribere: nam & ciuitatum regendarum oratori gubernacula ſentẽtia ſua tradidit. in quo per mihi mirũ uiſum eſt, Scæuola, te hoc illi concedere: cùm ſæpißimè tibi ſenatus breuiter impoliteq; dicenti, maximis ſit de rebus aſſenſus. M. uerò Scaurus, quem non longè ruri apud ſe eſſe audio, uir regendæ reipub. ſcientißimus, ſi audierit hanc authoritatẽ grauitatis & conſilij ſui uindicari à te, Craſſe, quòd eam oratoris propriam eſſe dicas, iam credo hûc ueniat, & hanc loquacitatem no-

ſtram

ſtram uultu ipſo aſpectuq; conterreat: qui quanquam eſt in dicendo minimè contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis quàm dicendi arte nititur. Neque uerò ſi quis utrunq; poteſt, aut ille conſilij publici author, ac ſenator bonus, ob eam ipſam cauſam orator eſt: aut hic diſertus, aut eloquens, ſi eſt idem in procuratione ciuitatis egregius, aliquam ſcientiam dicendi copia eſt conſecutus. multũ inter ſe diſtant iſtæ facultates, longeq; ſunt diuerſæ atq; ſeiunctæ: neque eadem ratione ac uia M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem ſuam, & reip. dignitatem exornabant. neq; enim eſt interdictũ aut à rerum natura, aut à lege aliqua atq; more, ut ſingulis hominibus ne amplius quàm ſingulas artes noſſe liceat. Quare nõ, etſi eloquentißimus Athenis Pericles, idemq; in ea ciuitate plurimos annos princeps conſilij publici fuit, idcircò eiuſdem hominis atque artis utraq; facultas exiſtimanda eſt: nec ſi Publius Craſſus idẽ fuit eloquens et iuriſperitus, ob eam cauſam ineſt in facultate dicendi (b) iuris ciuilis ſcientia. nam ſi quiſq; ut in aliqua arte & facultate excellens, aliã quoq; artẽ ſibi aſſumpſerit, is perficiet, ut quod præterea ſciet, id eius in quo excellet, pars quædã eſſe uideatur. licet iſta ratione dicamus, pila bene & duodecim ſcrupis ludere, proprium eſſe iuris ciuilis, quoniã utrũq; eorũ P. Mutius optimè fecerit: eademq; ratione dicantur, et quos φυσικοὺς Græci nominant, ijdem Poëtæ, quoniam Empedocles phyſicus egregium poëma fecerit. at hoc ne philoſophi quidẽ ipſi, qui omnia ſicut propria ſua eſſe, atq; à ſe poßideri uolunt, dicere audent Geometriã aut Muſicam philoſophi eſſe, quia Platonem omnes in illis artibus præſtantißimũ fuiſſe

ipse fateantur. Ac si iã placet omnes partes oratori subiungere, tolerabilius est sic potius dicere, ut quoniam dicendi facultas nõ debeat esse ieiuna atq; nuda, sed aspersa atq; distincta multarum rerum iucunda quadam uarietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa uidisse, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse: neq; ea ut sua possedisse, sed ut aliena libasse. fateor enim callidum quendã hunc, & nulla in re tyronem ac rudem, nec peregrinum atque hospitem in agendo esse debere. Neq; uerò istis tragœdijs tuis, quib. uti philosophi maximè solent, Crasse, perturbor: quòd ita dixisti, neminem posse eorum mentes qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cùm eo maximè uis oratoris magnitudoq́; cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum atq; rationes penitùs perspexerit: in quo philosophia sit oratori necessariò percipienda. quo in studio hominum ingeniosißimorũ ociosißimorũq́; totas ætates uidemus esse cõtritas, quorum ego copiã magnitudinemq́; cognitionis atq; artis non modò non contemno, sed etiam uehementer admiror: nobis tamen qui in hoc populo foroq́; uersamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim unquam orator magnus & grauis, cùm iratũ aduersario iudicem facere uellet, hæsitauit ob eam causam, quòd nesciret quid esset iracũdia, feruor ne mentis, an cupiditas puniẽdi doloris? quis cùm cæteros animorũ motus aut iudicibus, aut populo dicẽdo miscere atq; agitare uellet, ea dixit quæ à philosophis dici solẽt? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere, quiq; eos in iudicũ mentibus concitent, scelus eos nefariũ

facere:

facere: partim qui tolerabiliores uolunt esse, & ad ueritatem uitæ propius accedere, permediocres, ac potius leues motus debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc quæ putantur in cõmuni uitæ consuetudine mala ac molesta & fugienda, multo maiora & acerbiora uerbis fa-
104 cit: itemq; ea quæ (a) uulgò expetenda atq; optabilia uidentur, dicendo amplificat atq; ornat: neq; uult ita sapiens inter stultos uideri, uti qui audiant, aut illum ineptum, aut Græculum putent: aut etiam si ualdè probent ingenium, oratoris sapientiam admirẽtur, se esse stultos molestè ferant: sed ita peragrat per animos hominũ, ita sensus mentesq; pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neq; exquirat oratione, summum illud bonum in animo ne sit, an in corpore, uirtute an uoluptate definiatur? an hæc inter se iungi copulariq; possint? an uerò, ut quibusdam uisum, nihil certum sciri, nihil planè cognosci & percipi poßit? quarum rerum fateor magnam multiplicemq; esse disciplinam, & multas, copiosas, uariasq; rationes. Sed aliud quiddam longè aliud, Crasse, quærimus: acuto homine nobis opus est, & natura usuq; callido, qui sagaciter peruestiget, quid sui ciues, iiq; homines quibus aliquid dicendo persuadere uelit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet uenas cuiusq; generis, ætatis, ordinis, & eorum apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes sensusq; degustet. Philosophorum autem libros reseruet sibi ad huiuscemodi Thusculani requiem atque ocium: ne si quando ei dicendum erit de iusticia & fide, mutuetur à Platone, qui cùm hæc exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem, usque eò illa quæ dicenda de iusticia putabat, à uitæ consuetudine &

à ciuitatum moribus abhorrebant. Quòd si ea probarentur in populis atq; in ciuitatibus, quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo uiro & amplissimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum ciuium, quæ dixisti? Eripite nos ex miserijs, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri: nolite sinere nos cuiquam seruire, nisi uobis uniuersis, quibus & possumus & debemus. Omitto miserias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis esse non potest: omitto fauces, ex quibus te eripi uis: ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus, quod sapienti negant accidere posse: seruire uerò nō modò te, sed uniuersum senatum, cuius tū causam agebas, ausus es dicere? Potest ne uirtus, Crasse, seruire istis authoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & semper & sola libera est, quæq; etiam si corpora capta sint armis, aut constricta uinculis, tamen suum ius atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ uerò addidisti, non modò senatū seruire posse populo, sed etiam debere: quis hoc philosophus tam mollis, tā languidus, tam eneruatus, tam omnia ad uoluptatem corporis doloremq; referens, probare (b) posset? senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi & regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas tradidisset? Itaque hæc cùm à te diuinitùs ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus & philosophiæ deditus, non parùm commodè, sed etiam turpiter et flagitiosè dicta esse dicebat. Idem Qu. Sergium Galbam, quem hominem probè cōmeminisse se aiebat pergrauiter, reprehendere solebat: quòd is L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset:

cùm

cùm M. Cato Galbæ grauis atq; acer inimicus asperè apud populũ Ro. & uehementer esset locutus, quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpitij Galli propinqui sui Q. Pupillũ filium ipse penè in humeros suos extulisset, qui patris clarißimi recordatione & memoria fletum populo moueret, & duos filios suos paruos tutelæ populi commendasset, ac se tanquã in procinctu testamentum faceret sine libra atq; tabulis populũ Ro. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaq; cùm et inuidia & odio populi tũ Galba premeretur, his quoq; eum tragœdijs liberatũ ferebat: quod idem apud Catonem scriptum esse uideo, nisi pueris & lachrymis usus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius ualdè uituperabat, & huic humilitati dicebat uel exilium fuisse, uel mortem anteponendam. Neq; uerò hoc solum dixit, sed ipse & sensit, et fecit. nam cùm esset ille uir exemplũ, ut scitis, innocẽtiæ, cumq; illo nemo neq; integrior esset in ciuitate, neq; sanctior: nõ modò supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem aut liberius causam dici suam: quàm simplex ratio ueritatis ferebat. paulum huic Cottæ tribuit partium disertißimo adolescenti, sororis suæ filio. dixit item causam illam quadam ex parte Q. Mutius more suo, nullo apparatu, purè & dilucidè: quod si tu tũc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam petendum esse paulo antè dicebas: & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere, quamuis scelerati illi fuissent, sicuti fuerũt pestiferi ciues, supplicioq; digni: tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset uis ora-

tionis tuæ. nunc talis uir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commenticia Platonis ciuitate res ageretur, nemo ingemuit, nemo inclamauit patronum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo remp. implorauit, nemo supplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supplosit: credo, ne Stoicis renunciaretur. Imitatus est homo Romanus & consularis ueterem illum Socratem, qui cùm omnium sapientissimus esset, sanctissimeq; uixisset, ita in iudicio capitis pro se (a) ipse dixit, 105
ut non supplex aut reus, sed ut magister aut dominus uideretur esse iudicum: quin etiam cùm ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam si ei uideretur edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur, non inuitus legit, & cõmodè scriptam esse dixit: sed, inquit, ut si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamuis essent habiles & apti ad pedem, quia nõ essent uiriles: sic illam orationẽ disertam sibi et oratoriam uideri, fortem & uirilem non uideri. Ergo ille quoq; damnatus est: neq; solùm primis sententijs, quibus tantùm statuebant iudices, damnarent an absoluerent, sed etiam illis quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstimatio: ex sententia cùm iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maximè cõfiteretur. quod cùm interrogatus Socrates esset, respondit sesè meruisse, ut amplissimus honoribus & præmijs decoraretur, & ut ei uictus quotidianus in Prytaneo publicè præberetur, qui honos apud Græcos maximus haberetur: cuius responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent: qui quidẽ si absolutus esset (quod mehercule, etiam

si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinē, uellem) quo nā modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cùm ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? quibuscū ego nō pugno, utrum sit melius, aut uerius: tantùm dico & aliud illud esse atq; hoc, & hoc sine illo summum esse posse. Nam quòd ius ciuile, Crasse, tàm uehementer amplexus es, uideo quid egeris: tùm cùm dicebas, uidebam. Primùm Scæuolæ te dedidisti, quem omnes amare meritißimò pro eius eximia suauitate debemus: cuius artem cùm indotatam esse atq; incomitatam & incomptam uideres, uerborum eam dote locupletasti & ornasti. Deinde quòd in ea tu plus operæ laborisq; consumpseras, cùm eius studij tibi & hortator & magister esset domi, ueritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno, sit sanè tanta, quantam tu illam esse uis: etenim sine cōtrouersia & magna est, & latè patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, et clarißimi ciues ei studio etiam hodie præsunt. sed uide, Crasse, ne dū nouo et alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilis scientiam, suo quoq; eam concesso & tradito spolies atque denudes. Nam si ita diceres, qui iurisconsultus esset, esse eum oratorem: itémque qui esset orator, iuris eundem ésse consultum: præclaras duas artes constitueres, (b) atq; inter se pares, & eiusdem socias dignitatis: nunc uerò iurisconsultum sine hac eloquentia de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseq; plurimos: oratorem negas nisi illam scientiam assumpserit, esse posse: ita & tibi iurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus & acutus, præco

actionum,

actionum, cantor formularum, auceps syllabarum. Sed quia sæpe utitur orator subsidio iuris in causis, idcircò istam iuris scientiam, Eloquentiæ tanquam ancillulam pedissequamq; adiunxisti. Quòd uerò impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut cùm parua nescirent, magna profiterentur: aut ea quæ maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in causis, cùm ea nescirent, nunquámque didicissent: utriúsque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui quibus uerbis coëmptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris quæ coëmptionem fecerit, causam posse defendere. Nec si parui nauigij & magni eadem est in gubernando scientia, idcircò qui quibus uerbis herciscieri oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non poßit. Nam quòd maximas centumuirales causas in iure positas protulisti, quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, iuris imperito non ornatißimè potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M. Curij, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilij Mancini controuersia, atq; in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuncio superiori, fuit inter peritißimos homines summa de iure dissensio. Quæro igitur, quid adiuuerit oratorem in his causis iuris scientia? cùm hic iuriscõsultus superior fuerit discessurus, qui esset nõ suo artificio, sed alieno, hoc est, non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus. Equidem hoc sæpè audiui, cùm ædilitatem P. Crassus peteret, eumq; maior natu, etiam consularis, Sergius Galba assectaretur, quòd Craßi filiam Caio filio suo despondisset, acceßisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum, qui cùm Crassum seduxisset,

atq; ad eum retulisset, responsumq; ab eo uerum magis
quàm ad suam rem accommodatum abstulisset: ut eum
tristem Galba uidit, nomine appellauit, quæsiuitq;, qua
de re ad Crassum retulisset: ex quo ut audiuit, commo-
tumq; ut uidit hominem: Suspenso, inquit, animo & oc-
cupato Crassum tibi respondisse uideo. deinde ipsum
Crassum manu prehendit, &, Heus tu, inquit, quid tibi
in mentem uenit ita respondere? tùm ille fidenter homo
peritißimus confirmare, ita se rem habere ut respondis-
set, nec dubium esse posse. Galba autem alludens uariè
& copiose, multas similitudines afferre, multaq; pro æ-
106 quitate contra ius dicere, atque (a) illum cùm differen-
do par esse non posset (quanquã fuerit Crassus in nume-
ro disertorum, sed par Galbæ nullo modo) ad authores
confugisse, & id quod ipse diceret, & in P. Mutij fra-
tris sui libris, & in Sex. Aelij commentarijs scriptum
protulisse: ac tamen conceßisse Galbæ disputationem
sibi probabilem, & propè ueram uideri. Attamen quæ
causæ sunt eiusmodi ut de earum iure dubium esse non
poßit, omnino in iudicium uocari non solent. Num quis
eo testamento quod paterfamiliâs antè fecit quàm ei fi-
lius natus est, hæreditatem petit? nemo, quia constat a-
gnascendo rumpi testamentum. ergo in hoc genere iu-
ris iudicia nulla sunt. Licet igitur impunè oratori o-
mnem hanc partem iuris in controuersijs ignorare, quæ
pars sine dubio multò maxima est. In eo aũt iure quo de
ambigitur inter peritißimos, non esse difficile oratori
eius partis quancunque defendet, authorem aliquem in-
uenire: à quo cùm amentatas hastas acceperit, ipse eas
oratoris lacertis uiribusq; torquebit. Nisi uerò (bona
uenia huius optimi uiri dixerim Scæuolæ) tu libellis aut
præce-

præceptis soceri tui causam M. Curij defendisti, nónne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum ac uoluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui, atq; affui) multò maiorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politißimis facetijs pellexisti: cùm & illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scæuolæ, qui excogitasset nasci prius oportere, quàm emori: cumq; multa colligeres & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex uita ac sermone communi non modò acutè, sed etiam ridiculè ac facetè: ubi si uerba, non rem sequeremur, confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium ac læticiæ fuit: in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo, dicendi uis egregia summa festiuitate & uenustate coniuncta profuit. Ipse ille Mutius paterni iuris defensor, & quasi patrimonij propugnator sui, quid in illa causa cùm contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum uideretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempè eius omnis oratio uersata est in eo, ut scriptum plurimum ualere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cùm in eiusmodi causis aliàs scriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa si tu aut hæredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam uim & oratoriam facultatem contulisses: tu uerò uel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum ius in eo iudicio (b) positum uideretur: uel si causam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo à mortuis excitasses, statuisses ante oculos: complexus esset filium, flensq; eum centum-

uiris commendasset: lapides mehercule omnes flere ac lamentari coëgisset, ut totum illud, uti lingua nuncupasset, non in XII. Tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum uideretur. Nam quòd inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primùm facillimam nō ediscant: quæ quàm sit facilis, illi uiderint, qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant. deinde etiam tu ipse uideris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse: sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere posset, tum esse illam artem futuram. deinde quòd sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam uoluptatem, & ea se carere patiuntur: nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quàm Manlianas uenalium uendendorum leges ediscere. Tu autem, quòd amore patriæ censes nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere, non uides ueteres leges aut ipsas sua uetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas. Quod uerò uiros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus et præmia proposita sint uirtutibus, et supplicia uitijs: equidem putabam uirtutem hominibus (si modò tradi ratione posit) instituēdo et persuadendo, non minis, & ui, ac metu tradi. nā ipsum quidem illud etiam sine cognitione iuris, quàm sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris scientia, tamen causis satisfacere possem, tibi hoc, Crasse, respondeo: neq; me unquā ius ciuile didicisse, neq; tamē in ijs causis quas in iure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse artificem cuiusdam generis atque

artis,

artis, aliud in communi uita & uulgari hominum consuetudine non hebetem, nec rudem. cui nostrûm non licet fundos nostros obire, aut res rusticas uel fructus causa, uel delectationis inuisere? tamen nemo tàm sine oculis, tã sine mente uiuit, ut quid sit semẽtis ac meßis, quid arborum putatio ac uitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum uillico sit, Magonis Carthaginensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non ijdem in iure ciuili, præsertim cùm in causis, & in negocijs, & in foro conteramur, satis instructi esse poßimus, ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini atque aduenæ esse (a) uideamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos 107
delata obscurior, difficile credo sit cũ hoc Scæuola communicare: quanquam ipsi omnia, quorum negocium est, consulta ad nos & exquisita deferunt. An uerò si de re ipsa, si de finibus, cùm in rem præsentem non uenimus, si de Tabulis & præscriptionibus controuersia est: contortas res, & sæpè difficiles necessariò perdiscimus? si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, ueremur ne ea, si ab adolescentia iuri ciuili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihil ne igitur prodest oratori iuris ciuilis scientia? non possum negare, prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cuius eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea quæ sunt oratori necessaria, ut eius industriam in plura studia distrahere nolim. Quis neget, opus esse oratori in hoc oratorio motu statuq;, Roscij gestum & uenustatem? tamen nemo suaserit

ſtudioſis dicendi adoleſcẽtibus in geſtu diſcendo histrionum more elaborare. Quid eſt oratori tàm neceſſarium, quã uox? tamen me authore nemo dicendi ſtudioſus Græcorum more, & tragœdorum uoci ſeruiet: qui & annos complures ſedentes declamitant, & quotidie antè quàm pronuncient, uocem cubantes ſenſim excitant: eandemq; cùm egerunt, ſedentes ab acutiſsimo ſono uſq; ad grauiſsimũ ſonum recipiunt, et quaſi quodammodo colligunt: hoc nos ſi facere uelimus, antè condemnentur ij quorum cauſas receperimus, quàm toties, quoties præſcribitur, Pæanem, aut Munionẽ citarimus. Quòd ſi in geſtu, qui multum oratorem adiuuat, et in uoce, quæ una maximè eloquentiam uel cõmendat, uel ſuſtinet, elaborare nobis nõ licet: ac tantum in utroq; aſſequi poſſumus, quantum in hac acie quotidiani muneris ſpacij nobis datur: quanto minus eſt ad iuris ciuilis perdiſcendi occupationẽ deſcendendũ? quod et ſummatim percipi ſine doctrina poteſt, & hanc habet ab illis rebus diſsimilitudinem, quòd uox & geſtus ſubitò ſumi & aliunde arripi non poteſt: iuris utilitas ad quanq; cauſam, quamuis repentè, uel à peritis, uel de libris depromi poteſt. Itaq; illi diſertiſsimi homines miniſtros habẽt in cauſis iuris peritos, cùm ipſi ſint peritiſsimi, eos qui, ut abs te paulò antè dictum eſt, pragmatici uocantur: in quo noſtri omnino melius multo, quòd clariſsimorum hominum authoritate leges & iura tecta eſſe uoluerunt: ſed tamen nõ fugiſſet hoc Græcos homines, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorem ipſum erudire in iure ciuili, non ei pragmaticum adiutorem dare. Nam quòd dicis ſenectutem à ſolitudine uindicari iuris ciuilis ſcientia, fortaſſe etiam pecuniæ magnitudine: ſed nos non quid nobis utile, uerùm quid oratori

tori necessarium (b) sit quærimus. quanquam, quoniam multa ad oratoris similitudinē ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se quò plus sibi ætatis accederet, eò tardioreis tibicinis modos, & cantus remißiores esse facturum. Quòd si ille astrictus certa quadam numerorū moderatione & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat: quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neq; enim hoc te, Crasse, fallit, quàm multa sint, et quàm uaria genera dicendi: & quod haud sciam an tu primus ostenderis, qui iamdiu multo dicis remißius et lenius quàm solebas: neq; minus hæc tamē tua grauißimi sermonis lenitas, quàm illa summa uis & contentio probatur: multiq; oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus & Lælium, qui o= 98
mnia sermone conficerent paulo intentiore, nunquā ut Sergius Galba lateribus aut clamore cōtenderēt. Quòd si iā hoc facere non poteris, aut noles, uereris ne tua domus talis & uiri & ciuis, si à litigiosis hominibus non colatur, à cæteris deseratur? Equidē tantū absum ab ista sentētia, ut nō modò nō arbitrer subsidium senectutis in eorum qui consultum ueniant, multitudine esse ponendū, sed tanquam portum aliquem expectem istam quam tu times, solitudinem. Subsidiū enim bellißimum existimo esse senectuti ocium. Reliqua uerò etiamsi adiuuant, historiam dico, & prudentiā iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam, si quando opus erit, à uiro optimo & istis rebus instructißimo, familiari meo Lōgo mutuabor. Neq; repugnabo, quò minus (id quod modò hortatus es) omnia legant, omnia audiāt, in omni recto studio atque humanitate uersentur: sed mehercule non ita multum spacij mihi habere uidentur, si modò ea

facere et persequi uolēt quæ à te, Crasse, præcepta sunt,
qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere uisus
es huic ætati, sed tamen ad id quod cupiunt adipiscendū
propè necessarias. Nam & subitæ ad propositas causas
exercitationes, & accuratæ, & meditatæ commentatio
nes, ac stylus ille tuus, quem tu uerè dixisti perfectorem
dicendi esse ac magistrum, multi sudoris est: & illa ora-
tionis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno
scripto subita uel laudandi, uel uituperandi, uel com-
probandi, uel refellendi causa disputatio, non mediocris
contentionis est uel ad memoriam, uel ad imitandum.
Illud uerò fuit horribile, quod mehercule uereor, ne ma-
iorem uim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohor-
tandum. uoluisti enim in suo genere unumquenq; nostrū
quasi quendā esse Roscium: dixistiq; non tàm ea quæ re-
cta essent probari, quàm quæ praua sunt fastidijs adhæ-
rescere: quod ego non tàm fastidiose in nobis, quàm in
108 (a) histrionibus spectari puto. Itaque nos raucos sæpè
attentißimè audiri uideo, tenet enim res ipsa atq; cau-
sa: at Aesopum si paulum irraucuerit, explodi. A qui-
bus enim nihil præter uoluptatem aurium quæritur, in
ijs offenditur, simulatq; imminuitur aliquid de uolupta
te. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant: quæ si
omnia summa non sunt, & pleraq; tamen magna sunt,
necesse est ea ipsa quæ sunt, mirabilia uideri. Ergo ut ad
primum illud reuertar, sit orator nobis is, qui ut Cras-
sus descripsit, accommodatè ad persuadendum poßit di-
cere: is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu ciuita-
tum uulgari, ac forensi, remotisq; cæteris studijs, quam-
uis ea sunt ampla atq; præclara, in hoc uno opere, ut ita
dicam, noctes et dies urgeatur: imiteturq; illum, cui sine
dubio

dubio summa uis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantū studium fuisse, tantusq; labor dicitur, ut primùm impedimenta naturæ diligentia industriaq; superaret: cumq; ita balbus esset, ut eius ipsius artis cui studeret, primā literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. deinde cum spiritus eius esset angustior, tantū continenda anima in dicendo est assecutus, ut una continuatione uerborū (id quod eius scripta declarant) binæ ei contentiones uocis & remißiones continerentur: qui etiam (ut memoriæ proditum est) coniectis in os calculis, summa uoce uersus multos uno spiritu pronūciare cōsuescebat, neq; is cōsistens in loco, sed inambulans, atq; ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studiū & ad laborem incitandos iuuenes uehemēter assentior: cætera quæ collegisti ex uarijs et diuersis studijs & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamē ab oratoris proprio officio atq; munere seiuncta esse arbitror. Hæc cum Antonius dixisset, sanè dubitare uisus est Sulpitius et Cotta, utrius oratio propius ad ueritatē uideretur accedere. Tum Crassus: Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis, atq; haud scio an aliter sentias et utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo unquam præstitit: cuius quidem ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est, sed iam in philosophorum consuetudine uersatur, maximeq; eorū qui de omni re proposita in utranq; partē solent copiosißimè dicere. Verùm ego nō solùm arbitrabar his præsertim audientibus à me informari oportere, qualis esse posset is qui habitaret in subsellijs, neq; quicquā amplius afferret, quàm quod causarum neceßitas postularet; sed

maius

maius quiddam uidebam, cùm censebam oratorem, præsertim in nostra repub. nullius ornamenti expertem esse oportere: tu autẽ quoniam (b) exiguis quibusdam finibus totũ oratoris munus circundedisti, hoc facilius nobis expones ea quæ abs te de officijs præceptisq; oratoris quæsita sunt, sed opinor secundũ hunc diem: satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Thusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis est, ualetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scæuola: Sanè, inquit, uellem non constituisse in Thusculanum me hodie uenturum esse Lælio: libenter audirem Antonium. et cùm exurgeret simul arridens: Neq; enim, inquit, tàm mihi molestus fuit, quòd ius nostrum ciuile peruellit, quàm iucundus, quòd se id nescire cõfessus est.

M. T. CICERONIS DE ORATORE Liber II.

MAgna nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum nõ plus attigisse doctrinæ, quã quantũ prima illa puerili institutione potuisset: M. autẽ Antoniũ omnino omnis eruditionis expertẽ atque ignarũ fuisse. erantq; multi, qui quanquam nõ ita se rem habere arbitrarentur, tamen quò facilius nos incensos studio discendi à doctrina deterrerẽt, libenter id quod dixi de illis oratoribus prædicarent: ut si homines non eruditi summam essent prudentiam atq; incredibilẽ eloquentiã cõsecuti, inanis omnis noster esse labor, et stultũ in nobis erudiẽdis patris nostri optimi ac prudentißimi uiri studiũ uideretur. Quos tũ, ut pueri, refutare domesticis testibus, patre et C. Aculeone propinquo

quo nostro, & L. Cicerone patruo solebamus: quod de Crasso pater, & Aculeo, quo cum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum: & patruus qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà decesserat, multa nobis de eius studio doctrinaq; sæpe narrauit. cumq; nos cum consobrinis nostris Aculeonis filijs & ea disceremus quæ Crasso placerent, & ab his doctoribus quibus ille uteretur, erudiremur: etiam illud sæpè intelleximus (cùm essemus eiusmodi, quod uel pueri sentire poteramus) illum & Græcè sic loqui, nullã ut nosse aliam linguã uideretur: & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaq; ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei nouum, nihil inauditũ uideretur. De Antonio (a) uerò, quanquã sæpè ex humanißimo homine 109
patruo nostro acceperamus, quemadmodũ ille uel Athenis uel Rhodi se doctißimorum hominum sermonibus dedisset: tamen ipse adolescentulus, quantũ illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpè quæsiui. Non erit profectò tibi, quod scribo, hoc nouũ (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis uarijsq; sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus de quibus aliquid existimare possem, rudem aut ignarũ esse uisum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tàm existimari uellet non didicisse, quàm illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiã Græcis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur: atque ita se uterq; grauiorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidẽ Græcos uideretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sanè ad hoc tempus: illud autem est huius institutæ scriptionis

ac tem-

ac temporis, neminem eloquentia nõ modò sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia florere unquam, & præstare potuisse. Etenim cæteræ ferè artes se ipsæ per se tuentur singulæ: benè dicere autem, quod est scienter, & peritè, & ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. Omnia quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, benè sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur: aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos & ingenijs, & magna laude dicendi, sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem uerò existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamq; dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis: uel ut illa opinio quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctißimum, alterum planè indoctum fuisse: uel ut ea quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia diuinitùs esse dicta, custodirem literis, si ullo modo assequi complectiq; potuissem: uel mehercule etiam, ut laudem eorum iam propè senescentem, quantum ego possem, ab obliuione hominum, atq; à silentio uindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cùm alter non multum, quod quidẽ extaret, & id ipsum adolescens, alter nihil admodum scripti reliquisset, deberi hoc à me tantis hominum ingenijs putaui, ut cùm etiam nunc uiuã illorum memoriam (b) teneremus, hanc

immor=

immortalem redderem, si possem. Quod hoc etiam spe aggredior maiore ad probandum, quia non de Sergij Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere si quid uellem, nullius memoria iam refellente: sed edo hæc ijs cognoscenda, qui eos ipsos de quibus loquor, sæpè audierunt: ut duos summos uiros ijs qui neutrum illorum uiderint, eorum quibus ambo illi oratores cogniti sint, uiuorum & præsentium memoria teste cõmendemus. Nec uerò te, charißime frater, atq; optime, Rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiam. Quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse? Sed quoniã siue iudicio, ut soles dicere, siue, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore à dicendo & timiditate ingenua quadam refugisti: siue, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse non modò in una familia Rhetorem, sed penè in tota ciuitate. Nõ tamẽ arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod meritò propter eorum qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarum artium poßit illudi. Nihil enim mihi quidem uidetur in Craßi & Antonij sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingenijs, acerrimis studijs, optima doctrina, maximo usu cognosci ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillimè poteris iudicare, qui prudentiam, rationemq; dicendi per teipsum, usum autem per nos percipere uoluisti. Sed quo citius hoc quod suscepimus, nõ mediocre munus cõficere poßimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum quos proposuimus, sermonẽ disputationemq; ueniamus. Postero igitur die, quàm illa erant acta, hora ferè secunda, cùm etiam tum in lecto Crassus esset, et apud eum Sulpitius sederet, Antonius

tonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repen-
tè eò Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre uenit: quod
ubi audiuit commotus Crassus surrexit, omnesq; admi-
rati, maiorem aliquam esse causam eorum aduẽtus suspi-
cati sunt. Qui cùm inter se, ut ipsorum usus ferebat, ami-
cißimè cõsalutassent: Quid uos tandẽ, Crassus, nunquid
nam, inquit, noui? Nihil sanè, inquit Catulus, etenim
uides esse ludos: sed uel tu nos ineptos licet, inquit, uel
molestos putes: cùm ad me in Thusculanum, inquit, heri
uesperi uenisset Cæsar de Thusculano suo, dixit mihi à
se Scæuolam hinc euntem esse conuentum, ex quo mira
quædam se audisse dicebat: te, quem ego toties omni
ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem,
permulta de Eloquentia cum Antonio disseruisse, &
tanquam in schola propè ad Græcorum consuetudinem
disputasse. Ita me frater exorauit, me ipsum non qui-
110 dem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed (a) me-
hercule uerentem tamen ne molesti uobis interuenire-
mus, ut hùc secum uenirem. Etenim Scæuolam ita di-
cere aiebat, bonam partem sermonis in hũc diem esse di-
latam. Hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attri-
bues: si familiarius, utriq; nostrûm. nos quidem nisi fortè
molesti interuenimus, uenisse delectat. Tum Crassus: E-
quidẽ quæcunq; causa uos huc attulisset, lætarer, cùm a-
pud me uiderẽ homines mihi charißimos et amicißimos:
sed tamẽ uerè dicã, quæuis mallem fuisset, quàm ista quã
dicis. ego enim (ut quemadmodum sentio loquar) nun-
quam mihi minus quàm hesterno die placui: magis adeò
in facilitate, quàm alia ulla culpa mea contigit: qui dum
obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus, fe-
ciq; hoc quod ne adolescens quidem fecerã, ut ijs de re-
bus

bus quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportunè, quòd transactis iam meis partibus ad Antonium audiendum uenistis. Tum Cæsar: Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore ac perpetua disputatione audiendi: ut si id mihi minus contingat, uel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaq; experiar equidem illud, ut ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta, plus quàm ego apud te ualere uideantur: & te exorabo profectò, ut mihi quoq; & Catulo tuæ suauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te urgebo: neque committam, ut dum uereare ne tu sis ineptus, me esse iudices. Tum ille: Ego mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis uerbis huius uerbi uim uel maximam semper putaui: quem enim nos ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere dictum, quòd non sit aptus, idq; in sermonis nostri consuetudine perlatè patet. Nam qui aut tempus quid postulet non uidet, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum quibus cum est uel dignitatis uel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est: is ineptus esse dicitur. Hoc uitio cumulata est eruditißima illa Græcorum natio: itaq; quòd uim huius mali Græci non uident, ne nomen quidē ei uitio imposuerunt: ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio an ulla sit maior, quàm illorum qui solent quocunq; in loco, quoscunq; inter homines uisum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessarijs argutißimè disputare: hoc nos ab istis adolescentibus facere, inuiti et recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus: Ne Græci quidem, inquit,

Crasse, qui in ciuitatibus suis clari & magni fuerunt, sicuti tu es, nosq; omnes in nostra Repub. uolumus esse, horum Græcorum qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt: nec tamen in ocio (b) sermones huiusmodi, disputationesq; fugiebant. Ac si tibi uidentur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicuti debent uideri: num tandem aut locus hic non idoneus uidetur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & Græcarum disputationum memoriam quodammodo commouent? aut importunum tempus in tanto ocio, quod & raró datur, & nunc peroptató nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni? qui omnes hi sumus, ut sine his studijs nullam uitam esse ducamus? Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primùm palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos Catule, Græcos, exercitationis & delectationis causa, non disputationis inuenisse arbitror. Nam & seculis multis antè gymnasia inuenta sunt, quàm in his philosophi garrire cœperunt: & hoc ipso tempore cùm omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorũ auditores discum audire quàm philosophum malunt: qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus & grauißimis disputantem philosophum omnes unctionis causa relinquunt. ita leuißimam delectationẽ grauißimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Ocium autem, quod dicis esse, assentior: uerùm ocij fructus est nõ contentio animi, sed relaxatio. Sæpè ex socero meo audiui, cùm is diceret socerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum rusticari, eosq; incredibiliter repuerascere esse solitos: cùm rus ex urbe tanquam

è uinculis

è uinculis euolauissent. Non audeo dicere de talibus uiris, sed tamen ita solet narrare Scæuola, conchas eos & umbilicos ad Caietam & ad Laurentum legere consuesse, & ad omnem animi remißionem ludumque descendere. Sic enim se res habet, ut quemadmodum uolucres uidemus procreationis atque utilitatis suæ causa fingere & construere nidos, easdem autem, cùm aliquid effecerint, leuandi laboris sui causa paßim ac liberè, solutas opere, uolitare: sic nostri animi forensibus negocijs atq; urbano opere defeßi, gestiunt, ac uolitare cupiunt, uacui cura atque labore. Itaque illud quod ego in causa Curiana Scæuolæ dixi, non dixi secus ac sentiebam. Nam si, inquam, Scæuola, nullum erit testamentum rectè factum, nisi quod tu scripseris: omnes ad te ciues cum tabulis ueniemus, omnium testamenta tu scribes unus. Quid igitur, inquam, quando ages negocium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi: Mihi enim liber esse non uidetur, qui nõ aliquando nihil agit: in qua permaneo, Catule, sententia: meq;, cùm hüc ueni, hoc ipsum nihil agere, & planè cessare delectat. Nam quod addidisti (a) tertium, uos eos esse qui uitam insuauem sine his studijs putaretis: id me non modò non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus & perurbanus dicere solebat, ea quæ scriberet neq; ab indoctißimis, neq; ab doctißimis legi uelle: quòd alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quàm ipse de se: quo etiam scripsit, Persium non curo legere, hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè nostrorum hominum doctißimus: Lælium Decimum uolo, quem cognouimus uirũ bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Per-

111

sium: sic ego, si iam mihi disputandum sit de his nostris studijs, nolim equidem apud rusticos, sed multò minus apud uos. malo enim non intelligi orationem meam, quàm reprehendi. Tum Cæsar: Equidem, inquit, Catule, iam mihi uideor nauasse operã, quòd huc uenerim: nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio esse partes ut de tota eloquentia disserat, quemq; iamdudum Cotta & Sulpitius expectant? Ego uerò, inquit Crassus, neq; Antonium uerbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius à uobis impetraro. Quid nam, inquit Catulus? Vt hîc sitis hodie. Tum cum ille dubitaret, quòd ad fratrem promiserat: Ego, inquit Iulius, pro utroque respondeo: sic faciemus: atque ista quidem conditione, uel ut uerbum nullum faceres, me teneres. Hîc Catulus arrisit, & simul præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi impetraram: & hic apud quem eram futurus, sine mea sententia tàm facilè promisit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt. & ille: Audite uerò, audite, inquit: hominem enim audietis de schola, atque à magistro, & Græcis literis eruditum: & eò quidem loquor confidentius, quòd Catulus auditor accessit: cui non solùm nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem elegantiamq; concedere. Sed tamen quoniam hoc totũ quicquid est, siue artificium, siue studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse, docebo uos discipuli, id quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hîc posteaquam arriserunt: Res mihi uidetur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est, quæ sciuntur. Oratoris autem

tem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus qui nesciunt, & ea dicimus quæ nescimus ipsi: itaque & illi aliâs aliud ijsdem de rebus & sentiunt & iudicant: et nos contrarias sæpè causas dicimus, non modò ut Craßus contra me dicat aliquando, aut ego contra Craßum, cùm alterutri neceße sit falsum dicere, sed etiam ut uterque nostrûm eadem de (b) re aliâs aliud defendat, cùm plus uno uerum esse non poßit. Vt igitur in eiusmodi re quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpè perueniat, quæ opiniones hominum & sæpè errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos uerò & ualdè quidem, Catulus inquit, putamus: atq; eo magis, quòd nulla mihi ostentatione uideris eße usurus. exorsus es enim nõ gloriose magis, ut tu putas, à ueritate, quàm à nescio qua dignitate. Vt igitur de ipso genere sum confeßus, inquit Antonius, artem eße nõ maximam: sic illud affirmo, præcepta poße quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, et ad excipiendas eorum uoluntates. huius rei scientiam si quis uolet magnam quandam artem eße dicere, non repugnabo. Etenim, cùm plerique temerè ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciant: nõ est dubium, quin si quis animaduerterit quid sit quare alij melius quàm alij dicant, id poßit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non planè artem, at quasi artem quandam inuenerit. Atque utinam ut mihi illa uidere uideor in foro atq; in causis, ita nunc quemadmodum ea reperirentur, poßim uobis exponere. Sed de me uidero: nunc hoc propono quod mihi persuasi, quamuis ars non sit,

tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. nam ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata & libera ciuitate dominatur: tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominũ aut auribus, aut mentibus iucundius percipi poßit. Qui enim cantus moderatæ orationis pronunciatione dulcior inueniri potest? quod carmen artificiosa uerborum conclusione aptius? qui actor in imitanda, quàm orator in suscipienda ueritate iucundior? quid autem subtilius, quàm acutæ crebræq; sententiæ? quid admirabilius, quã res splendore illustrata uerborum? quid plenius, quàm omni rerũ genere cumulata oratio? Neq; enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornatè dici grauiterq; debeat. Huius est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: eiusdem, & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem uocatur. Quis cohortari ad uirtutem ardentius? quis à uitijs acrius reuocare? quis uituperare improbos asperius? quis laudare bonos ornatius? quis cupiditatẽ uehementius frangere accusando potest? quis mœrorem leuare mitius consolando? Historia uerò, testis temporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magistra uitæ, nuncia uetustatis, qua uoce alia nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam
112 si qua est ars alia, quæ uerborum aut (a) faciendorum, aut deligendorũ scientiam profiteatur: aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamq; uariare, et distinguere quasi quibusdã uerborum sententiarumq; insignibus: aut si uia ulla nisi ab hac una arte traditur aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis atque ordinis: fateamur, aut hoc quod hæc

ars pro-

ars profiteatur alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune. sed si in hac una est ea ratio atque doctrina, non si qui aliarum artium benè locuti sunt, eo minus id est huius unius, sed ut orator de ijs rebus quæ cæterarum artium sunt, si modò eas cognorit (ut heri Crassus dicebat) optimè potest dicere: sic cæterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neque enim si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis disertè dixerit aut scripserit, idcircò illius artis putanda sit eloquentia, in qua quia uis magna est in hominũ ingenijs, eò multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum atq; artium consequuntur: sed quod unius sit proprium, et si ex eo iudicari potest, cùm uideris quid quæq; doceant: tamen hoc certius nihil esse potest, quàm quòd omnes artes aliæ sine eloquentia suũ munus præstare possunt, orator sine ea nomẽ suum obtinere non potest. ut cæteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant: hic nisi domesticis se instruxerit copijs, aliunde dicendi copiam petere non poßit. Tum Catulus: Etsi, inquit, Antoni, minimè impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ: patiere tamen, mihiq; ignosces. non enim possum, quin exclamem, ut ait ille in Trinummo, ita mihi uim oratoris cùm exprimere subtiliter uisus es, tùm laudare copiosißimè, quod quidẽ eloquentem uel optimè facere oportet, ut eloquentiam laudet. debet enim ad eam laudandam ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porrò. tibi enim assentior, uestrum esse hoc totum disertè dicere: idq; si quis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bono, nõ proprio, nec suo. Et Crassus: Nox te, inquit, nobis, Antoni, expoliuit,

liuit, hominemq; reddidit: nam hesterno sermone unius cuiusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis atque inurbanum. Tum Antonius: Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut si te refellissem, hos à te discipulos abducerem: nunc Catulo audiente, & Cæsare, uideor debere non tàm pugnare tecum, quàm quid ipse sentiam dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic de quo loquimur, in foro atq; in oculis ciuium constituendus, ut uideamus quid ei negocij demus, cuiq; eum muneri uelimus esse præpositum. Nam Crassus heri cum (b) uos, Catule & Cæsar, non adessetis, posuit breuiter in artis distributione idem quod Græci pleriq; posuerunt: neque sanè quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia uersaretur: unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetenda ne eßet eloquentia, expetendi ne honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur: cuiusmodi sunt, quæ in foro atq; in ciuium causis disceptationibusq; uersantur. ea mihi uidētur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando eße posita. nam illud tertium quod & à Craßo tractum est, & ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maximè illustrauit, adiunxit, etiamsi opus est, tamen minus est neceßarium. Quid nam, inquit Catulus? an laudationes? id enim uideo poni genus tertium. Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me & omnes qui affuerunt, delectatos esse uehementer: cùm abs te est Popilia mater uestra laudata, cui primum mulieri hunc honorē in no-

stra

stra ciuitate tributum puto. sed non omnia quæcunque loquimur, mihi uidentur ad artem & ad præcepta esse reuocanda. Ex his enim fontibus unde omnia ornatè dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare: neq; illa elemēta desiderare, quæ ut nemo tradat, quis est qui nesciat, quæ sint in homine laudāda? positis enim ijs rebus, quas Crassus in illius orationis suæ quam contra collegam censor habuit, principio dixit, quæ natura aut fortuna darentur hominibus, in ijs rebus se uinci posse animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in ijs rebus se pati uinci non posse. Qui laudabit quempiam, intelliget exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, ualetudinis, formæ, uirium, ingenij, cæterarumq; rerū quæ sunt aut corporis aut extraneæ: si habuerit, benè his usum: si non habuerit, sapienter caruisse: si amiserit, moderatè tulisse. deinde quid sapienter is quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iustè, quid magnificè, quid piè, quid gratè, quid humaniter, quid denique cum aliqua uirtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc et quæ sint eius generis facilè uidebit, qui uolet laudare quempiam: & qui uituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis exigua sint, ea sit tractare, quasi nihil poßit dici sine præceptis suis. nam & testimonium sæpè dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius, (a) ut mihi 113
necesse fuit in Sex. Titium seditiosum ciuem & turbulentum: explicaui in eo testimonio dicendo omnia consi-

lia consulatus mei, quibus illi tribuno Pl. pro rep. restitissem, quæq; ab eo contra remp. facta arbitrarer, exposui, diu retentus sum, multa audiui, multa respondi. num igitur placet cùm de eloquētia præcipias, aliquid etiam de testimonijs dicendis quasi in arte tradere? Nihil sanè, inquit Catulus, necesse est. Quid si (quod sæpè summis uiris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem à senatu? num quia genere orationis in huiusmodi causis accuratiore est utendum, idcircò etiam pars hæc causarum numeranda uidetur, aut proprijs præceptis instruenda? Minimè uerò, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex cæteris rebus & causis comparata. Ergo item, inquit, illa quæ sæpè disertè agenda sunt, & quæ ego paulò antè (cùm eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in diuisione partium, neq; certum præceptorum genus: & agenda sunt non minus disertè, quàm quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est quod non summa dicendi ornamenta desideret, sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Planè, inquit Catulus, assentior. Age uerò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Si ut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si ut nostri, nihil opus est oratore. satis est non esse mendacem. Atqui ne nostros contemnas, inquit Antonius: Græci ipsi sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. erat enim historia nihil aliud nisi annalium confectio: cuius rei memoriæq; publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mutium Ponti-

ficem

ficem Max. res omnes singulorum annorum mandabat literis Pontifex Maximus, efferebatq; in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi: ij, qui etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monimenta solùm temporum, hominum, locorum, gestarumq; rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Accusilas fuit, alijq; permulti: talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neq; tenent, quibus rebus ornatur oratio (modò enim hûc ista sunt importata) & dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant esse breuitatẽ. Paululum se erexit, & addidit historiæ maiorem sonum uocis, uir optimus, Craßi familiaris, Antipater: cæteri non exornatores rerũ, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit (b) Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cælius neq; distinxit historiam uarietate locorum, neque uerborum collocatione, & tractu orationis leni & æquabili perpoliuit illud opus: sed ut homo neq; doctus, neque maximè aptus ad dicendũ sicut potuit, dolauit: uicit tamen, ut dicis, superiores. Minimè mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis, atq; in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentißimi homines remoti à causis forensibus, cùm ad cæteras res illustres, tùm ad scribendam historiam maximè se applicauerunt. Nanq; & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, in causis nihil omnino uersatum esse accepimus: atqui tanta est eloquentia, ut me quidem (quantũ ego Græcè scripta intelligere possum) magnopere delectet. & post illum Thucydides omneis dicendi

artificio

artificio mea sententia facilè uincit, qui ita creber est rerum frequentia, ut uerborum propè numerum sententiarum numero consequatur: ita porrò uerbis aptus & pressus, ut nescias utrum res oratione, an uerba sententijs illustrentur. atqui ne hunc quidem, quanquam est in repub. uersatus, ex numero accepimus eorum qui causas dictitarunt: & hos libros tùm scripsisse dicitur, cùm à repub. remotus, atq; id quod optimo cuiq; Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Phyllistus, qui cùm Dionysij tyranni familiarißimus esset, ocium suum consumpsit in historia scribenda: maximeq; Thucydidem est, sicut mihi uidetur, imitatus. Postea uerò quasi ex clarißima Rhetoris officina, duo præstantes ingenio Theopōpus & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad historiā contulerunt, causas omnino nunquam attigerunt. Deniq; etiam à philosophia profectus princeps Xenophon Socraticus ille, pòst ab Aristotele Callisthenes comes Alexandri scripsit historiam; et hic quidem Rhetorico penè more, ille autem superior leniore quodam sono est usus, et qui illum impetum oratoris non habeat, uehemens fortasse minus: sed aliquantò tamen est, ut mihi quidem uidetur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem iudicare possum, longè eruditißimus, & rerum copia, & sententiarum uarietate abundantißimus, & ipsa compositione uerborum non impolitus, magnā eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cùm ille dixisset, Quid est, inquit, Catule, Cæsar: ubi sunt, qui Antoniū Græcè negant scire? quot historicos nominauit? quàm scienter? quàm propriè de unoquoq; dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans

illud

illud iam mirari desino, quod multò magis antè mirabar, hunc cùm hæc nesciret, (a) in dicendo posse tantũ. 114
Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cùm est ocium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor aliquid tamen, ut cùm in sole ambulem, etiamsi aliã ob causam ambulem, fieri natura tamẽ ut colorer: sic cùm istos libros ad Misenum (nã Romæ uix licet) studiosius legerim, sentio orationẽ meam illorũ cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc uobis patere uideatur, hæc dũtaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi qui scripserunt, uoluerũt à uulgo intelligi. In philosophos uestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quòd sunt ferè inscripti de rebus notis & illustribus, de uirtute, de iusticia, de honestate, de uoluptate, uerbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis & concisis disputationibus illigati. Poëtas omnino quasi alia quadam lingua locutos non conor attingere. cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas: aut qui ita loquuntur, ut uideantur uoluisse esse nobis, qui non sumus eruditißimi, familiares. Sed illuc redeo: uidetis ne quantum munus sit oratoris historia? haud scio an flumine orationis & uarietate maximum: neq; tamen eam reperio usquam separatim instructã Rhetorũ præceptis. sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit primam historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat: deinde, ne quid ueri non audeat: ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis. Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exædificatio posita est in rebus & uerbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionẽ:

Prima lex historiæ.

uult

uult etiam, quoniam in rebus magnis memoriaq́; dignis consilia primùm, deinde acta, postea euentus expectantur, & de consilijs significari quid scriptor probet: & in rebus gestis declarari, non solùm quid actum aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cùm de euentu dicatur, ut causæ explicentur omnes, uel casus, uel sapientiæ, uel temeritatis: hominumq́; ipsorum non solùm res gestæ, sed etiam qui fama ac nomine excellant, de cuiusq́; uita atq; natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fusum atq; tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac iudiciali asperitate, et sine sententiarum forensium aculeis prosequendum est. Harum tot tantarumq́; rerum uidetis ne nulla esse præcepta, quæ in artibus Rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertißimè: sed locum suum in illis artibus quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoq; est infinita sylua, quòd oratori pleriq; (ut (b) etiã Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt. Vnum, de certa definitaq́; causa: quales sunt quæ in litibus, quæ in deliberationibus uersantur: addat, si quis uolet, etiam laudationis. Alterum, quod appellant omnes ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore & sine persona quæstionem: hoc quid & quantum sit, cùm dicunt, intelligere mihi non uidentur. Si enim est oratoris, quæcunq; res infinitè posita sit, de ea posse dicere: dicendum erit ei quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ. de Mathematicis, de Musicis reb. nõ poterit quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Deniq; ei qui profitetur esse suum, non solùm de ijs contro-

uersijs quæ temporibus & personis notæ sunt, hoc est, de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quæstionum oratori uolumus adiungere uagam & liberam, & latè patentem, ut de rebus bonis aut malis, expetendis aut fugiendis, honestis aut turpibus, utilibus aut inutilibus, de uirtute, de iusticia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris uirtutibus, contrarijsq; uitijs dicendum oratori putemus: itemq; de Republica, de imperio, de re militari, de disciplina ciuitatis, de hominum moribus: assumamus eam quoque partem, sed ita ut sit circunscripta modicis regionibus. Equidem omnia quæ pertinent ad usum ciuium, morem hominum, quæ uersantur in consuetudine uitæ, in ratione reip. in hac societate ciuili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto: si minus, ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat: at certè, ut in causa prudenter possit intexere. Hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, uti ij qui iura, qui leges, qui ciuitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter & splendidè, sine ulla serie disputationum, & sine ieiuna concertatione uerborum. Hoc loco, ne qua sit admiratio, si tot tantarúmque rerum nulla à me præcepta ponentur, sic statuo: ut in cæteris artibus cùm tradita sunt cuiusq; artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora aut similia sint, tradi non necesse esse: ut in pictura, qui hominis speciẽ pingere perdidicerit, posse eum cuiusuis uel formæ, uel ætatis, etiam si non didicerit, pingere; neq; esse periculum, qui leo-

nem aut taurum pingat egregiè, ne idem in multis alijs
quadrupedibus facere non poßit: neque est omnino ars
ulla, in qua omnia quæ illa arte effici poſſunt, à doctore
tradantur. ſed qui primarum & certarum rerum ge-
115 nera ipſa didicerunt, reliqua perſequuntur. (a) ſimili-
ter arbitror in hac ſiue ratione, ſiue exercitatione di-
cendi, qui illam uim adeptus ſit, ut eorum mentes, qui
aut de republica, aut de ipſius rebus, aut de ijs contra
quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi pote-
ſtate audiant, ad ſuum arbitrium mouere poßit: hunc de
toto illo genere reliquarum orationum non plus quæ-
ſiturum eſſe quid dicat, quàm Polycletum illum, cùm
Herculem fingebat, quemadmodum pellem aut hy-
dram fingeret, etiamſi hæc nunquam ſeparatim facere
didiciſſet. Tum Catulus: Præclarè mihi uideris, An-
toni, poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum
qui orator eſſet futurus: quid, etiamſi non didiciſſet, ex
eo quod didiciſſet, aſſumeret. Deduxiſti enim totum ho-
minem in duo ſolùm genera cauſarum, cætera innu-
merabilia exercitationi & ſimilitudini reliquiſti: ſed ui-
deto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit, & pel-
lis. Hercules autem, & alia opera maiora ne in illis re-
bus quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi
minus operis uidetur de uniuerſis generibus rerum,
quàm de ſingulorum cauſis, ac multò etiam maius de na
tura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non
eſt ita, inquit Antonius: dicam enim tibi, Catule, nõ tàm
doctus, quàm (id quod eſt maius) expertus. Omnium
cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini
non hebeti, neq; inexercitato, neq; communium litera-
rum & politioris humanitatis experti: in cauſarũ con-
tentio-

tentionibus magnum est quoddam opus, atque haud sciam an de humanis operibus longè maximum, in quibus uis oratoris plerunq; ab imperitis exitu & uictoria iudicatur, ubi adest armatus aduersarius, qui sit & feriendus, et repellendus. ubi sæpè is qui rei dominus futurus est, alienus atq; iratus, aut etiam amicus aduersario, et inimicus tibi est: cùm aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratione moderandus. in quo sæpè beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum est. qui tanquam machinatione aliqua tum ad seueritatem, tum ad remißionem animi, tum ad tristiciam, tum ad læticiam est contorquendus: omniũ sententiarum grauitate, omnium uerborum ponderibus est utendum. Accedat oportet actio uaria, uehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena ueritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut tanquam Phidias Mineruæ signum efficere poßit, non sanè quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus: Quo ista maiora ac mirabiliora fecisti, eo me maior expectatio tenet, quibus nam rationibus, quibusúe præceptis ea tanta uis comparetur: non (b) quò mea quidem iam intersit (neq; enim ætas id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus iudicium ui quadam orationis extorsimus: ac potius placatis eorum animis, tantũ, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantùm cognoscendi studio adductus, requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decantet, cùm ipse nunquã forum,

nunquam ullum iudicium aspexerit: ut Peripateticus ille dicitur Phormio, cùm Annibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum uenisset exul, proq; eo quòd eius nomẽ erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum quem dixi, si uellet, audiret: cũq; is se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. tùm cùm cæteri qui illum audierant, uehementer essent delectati, quærebãt ab Annibale, quid nam ille ipse de illo philosopho iudicaret? Hîc Pœnus nõ optimè Græcè, sed tamẽ liberè respondisse fertur: multos se deliros senes sæpè uidisse, sed qui magis quàm Phormio deliraret, uidisse neminẽ. Neq; mehercule iniuria: quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cũ populo R. omniũ gentiũ uictore certasset, Græcũ hominẽ, qui nunquã hostem, nunquam castra uidisset, nunquã deniq; minimam partẽ ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti qui de arte dicendi præcipiunt, uidentur: quod enim ipsi experti nõ sunt, id docent cæteros. sed hoc minus fortasse errant, quòd non te, ut Annibalem, sed pueros aut adolescentulos docere conantur. Erras, Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos iam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quenquam nostrûm quicquam intelligere arbitretur? ac mihi quidem non ita molesti sunt, facilè omnes perpetior & perfero. nam aut aliquid efferunt quod mihi non displiceat, aut efficiunt ut me nõ didicisse minus pœniteat: dimitto autem eos non tàm contumeliose, quàm philosophum illum Annibal, & eo fortasse plus habeo etiam negocij: sed tamen est eorum doctrina,

quantum

quantum ego iudicare possum, perridicula. Diuidunt e-
nim totam rem in duas partes, in causæ controuersiam,
& in quæstionis. Causam appellant, rem positam in di-
sceptatione rerum & controuersia. Quæstionem autem,
rem positam in infinita dubitatione. de causa præcepta
dant, de altera parte dicendi mirum silentium. Deinde
quinq; faciunt quasi membra eloquentiæ: inuenire quid
dicas, inuenta disponere, (a) deinde ornare uerbis, pòst 116
memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronun-
ciare rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua
sponte uiderit, neminē posse aptè dicere, nisi & quid di-
ceret, & quibus uerbis, & quo ordine diceret, haberet,
& ea meminisset? Atq; hæc ego non reprehendo, sed an-
te oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque,
sexúe partes, uel etiam septem (quoniam aliter ab alijs
digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa.
Iubent enim exordiri, ita ut eum qui audiat, beneuolum
nobis faciamus, & docilem, & attentum. Deinde rem
narrare, ita ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut bre-
uis. Pòst autem diuidere causam, aut proponere: nostra
confirmare argumentis ac rationibus, deinde contraria
refutare. Tum autem alij conclusionem orationis, &
quasi perorationē collocant: alij iubent antè quàm per-
oretur, ornandi aut augendi causa digredi: deinde con-
cludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo, sunt
enim concinnè distributa: sed tamen, id quod necesse fuit
hominibus expertibus ueritatis, non peritè. Quæ enim
præcepta principiorum et narrationum esse uoluerunt,
ea in totis orationibus sunt conseruanda. Nam & ego
mihi beneuolum iudicem facilius facere possum, cùm
sum in cursu orationis, quàm cùm omnia sunt inaudita:

docilem autem non cùm polliceor me demonstraturum, sed tùm cum doceo & explano : attentum uerò crebrò tota actione excitandis mentibus iudicum, nō prima denunciatione efficere possumus. Iam uerò narrationem quòd iubent uerisimilem esse, & apertam, & breuem, rectè nos admonent: quòd hæc narrationis magis putant esse propria quàm totius orationis, ualdè mihi uidentur errare: omninóq; in hoc omnis est error, quòd existimant artificium esse hoc quoddam non dißimile cæterorum, cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat, ut genera rerum primùm exponerentur: in quo uitium est, si genus ullum prætermittatur. deinde singulorum generum partes, in quo et deesse aliquam partem, et superare mendosum est. tùm uerborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quicquam decet, neq; redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiam in paruis aut mediocribus rebus doctores assequi possunt, non idem sentio tanta hac in re tamq; immensa posse fieri. Sin autem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos qui hæc docent, omnia iam explicata & perpolita assequentur. sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neq; abditi, neq; obscuri. Sed uideant quid uelint, ad ludendumne, an ad pugnandum arma sint sumpturi : aliud enim pugna & acies, aliud ludus campusq; noster desiderat. attamen ars ipsa ludicra armorum & gladiatori (b) & militi prodest aliquid : sed animus acer, & præsens, & acutus idem atq; uersutus inuictos uiros efficit, non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituam, si potuero, ut quid efficere poßit antè perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis, audierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit : tentabo quid deceat,

ceat, quid uoce, quid uiribus, quid spiritu, quid lingua efficere poßit. Si intelligam posse ad summos peruenire, non solùm hortabor ut elaboret: sed etiam, si uir quoq; mihi bonus uidebitur, obsecrabo. tantũ ego in excellente oratore, & eodem uiro bono, pono esse ornamenti uniuersæ ciuitati. Sin uidebitur, cùm omnia summa fecerit, tamen ad mediocreis oratores esse uenturus, permittam ipsi quid uelit, molestus magnopere non ero. Sin planè abhorrebit, & erit absurdus, ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo: nam neque is qui optimè potest, deserendus nullo modo est à cohortatione nostra: neq; is qui aliquid potest, deterrendus. quod alterum diuinitatis mihi cuiusdã uidetur: alterum, uel non facere quod non optimè poßis, uel facere quod nõ pessimè facias, humanitatis. tertiũ uerò illud, clamare contrà quàm deceat, et quàm poßit, hominis est, ut tu Catule de quodã declamatore dixisti, stulticiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandusq; sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat quæ nos usus docuit, ut nobis ducibus ueniat eò quò sine duce ipsi peruenimus, quoniam meliora docere non possumus. Atque ut à familiari nostro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpitium primùm in caussa paruula adolescentulum audiui, uoce & forma & motu corporis, et reliquis rebus aptis ad hoc munus de quo quærimus: oratione autem celeri et cõcitata, quod erat ingenij: et uerbis efferuescentibus, et paulò nimium redundãtibus, quod erat ætatis, nõ sum aspernatus. uolo enim se efferat in adolescẽte fœcũditas: nã facilius, sicut in uitibus, reuocãtur ea quæ sese nimiũ profuderunt, quàm si nihil ualet materies, noua sarmẽta

cultura excitantur: ita uolo esse in adolescente, unde aliquid amputem: non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutū. Vidi statim indolem, neq; dimisi tempus: & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum, magistrum autem quem uellet eligeret: me quidem si audiret, L. Crassum. quod iste arripuit, & ita sese facturum confirmauit: atq; etiam addidit, gratiæ scilicet causa, me quoq; sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cùm iste accusauit C. Norbanum defendente me: non est credibile quid in-
117 teresse mihi sit (a) uisum inter eum qui tùm erat, & qui anno antè fuerat, omnino in illud genus eum Crassi magnificum atq; præclarum natura ipsa ducebat. sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studio atque imitatione incidisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum atq; omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonstremus quem imitetur: atq; ita, ut quæ maximè excellant in eo quē imitabitur, ea diligentißimè persequatur: tùm accedat exercitatio, qua illum quem antè delegerit, imitando effingat, atq; ita exprimat, non ut multos imitatores sæpè cognoui, qui aut ea quæ facilia sunt, aut etiam illa quæ insignia ac penè uitiosa, consectentur imitando. nihil est facilius, quàm amictum imitari alicuius, aut statum, aut motū. si uerò etiā uitiosi aliquid est, id sumere, & in eo uitiosum esse non magnum est: ut ille qui nunc etiam amissa uoce furit in Rep. Fusius, neruos in dicēdo G. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur: oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur. sed tamen ille nec deligere sciuit, cuius potißimùm similis esset: & in eo ipso

quem

quem delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autem ita faciet ut oportet, primùm uigilet necesse est in deligendo: deinde quem probauit, in eo quæ maximè excellent, ea diligentißimè prosequatur. Quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula propè genera dicendi? quod non tàm facilè in nostris oratoribus possumus iudicare (quia scripta ex quibus iudiciũ fieri posset, non multa sanè reliquerunt) quàm in Græcis, ex quorum scriptis, cuiusque ætatis quæ dicendi ratio uoluntasq; fuerit, intelligi potest. Antiquißimi ferè sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles atq; Alcibiades, et eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententijs magis quàm uerbis abundantes: non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandũ. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias: multa Lysiæ scripta sunt, nonnulla Critiæ, de Theramene audiuimus: omnes etiam tum retinebant illum Periclis succũ, sed erant paulò uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates magister istorum omnium, cuius è ludo, tanquam ex equo Troiano, innumeri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse uoluerunt. Itaque & illi, Theopompus, Ephorus, Phylistus, Naucrates, multiq; alij naturis differunt, uoluntate autem similes sunt inter sese: & magistri, & ij qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dinarchus, alijq; complures, et si inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem ueritatis imitandæ genere uersati: quorũ quandiu mansit (b) imitatio, tandiu genus illud dicendi studiumq; uixit: postequam extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est

& euanuit, alia quædam dicendi molliora ac remißiora genera uiguerunt. Inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis: tũ Phalereus ille Demetrius, omniũ istorũ mea sententia politißimus, aliiq; eorũ simi les extiterunt: quæ si uolemus usq; ad hoc tempus perse- qui, intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Mene- clem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cuius se similes pleriq; esse uellent. Hanc igitur similitudinem qui imita- tione assequi uolet, tùm exercitationibus crebris atque magnis, tùm scribendo maximè persequatur. quod si hic noster Sulpitius faceret, multo eius oratio esset preßior: in qua nunc interdũ, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quædam, quæ stylo depa- scenda est. Hic Sulpitius: Me quidẽ, inquit, rectè mones, idq; mihi gratum est: sed ne te quidẽ, Antoni, multũ scri- ptitasse arbitror. Tũ ille: Quasi uerò, inquit, nõ ea præ- cipiã aliis quæ mihi ipsi desunt, sed tamẽ ne tabulas qui- dem conficere existimor: uerùm & in hoc ex re familia- ri mea, & in illo ex eo quod dico, quantulum id cunque est, quid faciam iudicari potest. Atq; esse tamen multos uidemus qui neminem imitentur, et suapte natura quod uelint sine cuiusquam similitudine cõsequantur. quod et in uobis animaduerti rectè potest, Cæsar & Cotta, quo- rum alter inusitatum quidẽ nostris oratoribus leporem quendam & salem, alter acutißimum & subtilißimum dicendi genus est consecutus. Neque uerò uester æqualis Curio, patre mea sententia uel eloquentißimo tempori- bus illis, quenquã mihi magnopere uidetur imitari, qui tamen uerborum grauitate & elegantia & copia suam quandã expreßit quasi formã figuramq; dicendi: quod
ego

ego maximè potui iudicare in ea causa, quam ille contra me apud Centumuiros pro fratribus Coßis dixit: in qua nihil illi defuit, quod non modò copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verùm ut aliquando ad causas deducamus illum quem constituimus, & eas quidem in quibus plusculum negocij est, iudiciorum atque litium, riserit aliquis fortasse hoc praeceptum: est enim non tàm acutum quàm necessarium, magisq; monitoris nõ fatui, quàm eruditi magistri. Hoc enim primùm praecipiemus, quascunq; causas erit acturus, ut eas diligenter penitusq; cognoscat. Hoc in ludo nõ praecipitur: faciles enim causae ad pueros deferuntur. Lex peregrinum uetat in murum ascendere: ascendit, hostes repulit, accusatur. nihil est negocij, huiusmodi causam cognoscere. (a) rectè igitur nihil de causa discenda praecipiunt: haec 118
est enim in ludo causarum ferè formula. At uerò in foro, tabulae, testimonia, pacta, conuenta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, uita denique eorum qui in causa uersantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia plerasque causas, & maximè priuatas (sunt enim multo saepè obscuriores) uidemus amitti. Ita nonnulli dum operam suam multi existimari uolunt, ut toto foro uolitare, & à causa ad causam ire uideantur, causas dicunt incognitas. in quo est illa quidem magna offensio, uel negligentiae, susceptis rebus, uel perfidiae, receptis: sed etiam illa maior opinione mea, quòd nemo potest de ea re quam non nouit, non turpißimè dicere. Ita dum inertiae uituperationem, quae maior est, contemnunt: assequuntur etiam illam quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisq; re me ipse doceat, & ut ne quis

alius adſit, quo liberius loquatur, & agere aduerſarij cauſam, ut ille agat ſuam, & quicquid de ſua re cogitarit, in medium proferat. itaque cùm ille diſceßit, tres perſonas unus ſuſtineo ſumma animi æquitate: meam, aduerſarij, iudicis. qui locus eſt talis, ut plus habeat adiumenti quàm incommodi, hunc iudico eſſe dicendũ: ubi plus mali quàm boni reperio, id totum abiudico atque reijcio. ita aſſequor, ut alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique ingenio freti ſimul faciunt: ſed certè ijdem illi melius aliquantò dicerent, ſi aliud ſumendum ſibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cùm rem penitùs cauſamq; cognoui, ſtatim occurrit animo, quæ ſit cauſa ambigui. nihil eſt enim quod inter homines ambigatur, ſiue ex crimine cauſa conſtet, ut facinoris: ſiue ex controuerſia, ut hæreditatis: ſiue ex deliberatione, ut belli: ſiue ex perſona, ut laudis: ſiue ex diſputatione, ut de ratione uiuendi: in quo non aut quid factum ſit, aut fiat, futurum úe ſit quæratur, aut quale ſit, aut quid uocetur. Ac noſtræ ferè cauſæ, quæ quidem ſunt criminum, plerunque inficiatione defenduntur. Nam & de pecunijs repetundis quæ maximæ ſunt, neganda ferè ſunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut poßis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione ſeiungere: de ſicarijs, de ueneficijs, de peculatu inficiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primum cauſarum in iudicijs, ex controuerſia facti. In deliberationibus plerunque ex futuri, raro etiã ex inſtantis, aut facti. Sæpè autem, res nõ ſit, nec ne, ſed qualis ſit, quæritur: ut cum L. Opimij cauſam defendebat apud populum audiente me C. Carbo conſul, nihil de C. Gracchi nece negabat, ſed id iure pro ſalute patriæ

triæ factum esse dicebat: (b) ut idem Carboni Tribuno Pl. alia tum mente Remp. capessenti, P. Africanus de Tiberio Graccho interroganti responderat, iure cæsum uideri. Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse uideantur. Iam quid uocetur quæritur, cùm quo uerbo quid appellandum sit contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpitio fuit in Norbani causa summa contentio. pleraque enim de ijs quæ ab isto obijciebantur, cùm confiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam: ex quo uerbo lege Apuleia tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut uerbum illud quod causam facit, lucidè, breuiter uterque definiat: quod mihi quidem perquàm puerile uideri solet. alia est enim, cùm inter doctos homines de ijs ipsis rebus quæ uersantur in artibus disputatur, uerborum definitio: ut cum quæritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut uis eius rei quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quicquam, neque supersit. quod quidem in illa causa neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus sum: nam quantum uterque nostrûm potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatem minuere. Etenim definitio primùm reprehenso uerbo uno, aut addito, aut dempto, sæpè extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemq; penè puerilem: tùm & in sensum, & in mentem iudicis intrare non potest, antè enim præterlabitur quàm percepta est. Sed in eo genere, in quo quale sit quid, ambigitur: existit etiam ex scripti interpretatione sæpè contentio, in quo nulla potest

test esse, nisi ex ambiguo controuersia. nam illud ipsum, cùm scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quòd tùm explicatur, cùm ea uerba quæ desunt, suggesta sunt, quibus additis defenditur sententiam scripti perspicuam fuisse. & ex contrarijs scriptis si quid ambigitur, non nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. idq; aut nunquam dijudicari poterit: aut ita dijudicabitur, ut referendis præteritis uerbis id scriptum, quodcunq; defendimus, suppleatur. ita fit, ut unum genus in ijs causis quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambiguè. Ambiguorum autem cùm plura genera sunt, quæ mihi uidentur melius nosse qui Dialectici appellantur: ij autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tùm illud est frequentißimum in omni consuetudine uel sermonis uel scripti, cùm idcircò aliquid ambigitur, quòd aut uerbum, aut uerba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cùm genus hoc causarum quod
119 in (a) scripti interpretatione uersatur, ab illis causis in quibus qualis quæque res sit disceptatur, seiungunt. nusquã enim tã quæritur quale sit genus ipsum rei, quã in scripto: quod totũ à facti cõtrouersia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem & controuersiam cadere possunt; quid fiat, factum, futurum ue sit, aut quale sit, aut quomodo nominetur. nam & illud quidem quod quidam Græci adiungunt, rectè ne factum sit, totum in eo est, quod quale sit, quærimus. Sed iam ad institutum reuertar meum. Cùm igitur accepto causæ genere & cognito rem tractare cœpi, nihil prius constituo, quàm quid sit illud quò mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis & iudicij: de-

cij: deinde illa duo diligentiſsimè conſidero, quorum alterum commendationē habet noſtram, aut eorum quos defendimus: alterum eſt accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id quod uolumus commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendū rebus eſt nixa: ut probemus uera eſſe ea quæ defendimus, ut conciliemus nobis eos qui audiunt, ut animos eorum ad quemcunq; cauſa poſtulabit motum uocemus. Ad probandum autem duplex eſt oratori ſubiecta materies. Vna rerum earum quæ non excogitantur ab oratore, ſed in re poſitæ ratione tractantur: ut tabulæ, teſtimonia, pacta, conuenta, quæſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res iudicatæ, decreta, reſponſa ſunt: & reliqua, ſi quæ ſunt, quæ non ab oratore pariuntur, ſed ad oratorem à cauſa atq; à reis deferuntur. Altera eſt, quæ tota in diſputatione & argumentatione oratoris collocata eſt. Ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum eſt. Atque iſti quidem qui docent, cùm cauſas in plura genera ſecuerunt, ſingulis generibus argumentorum copiam ſuggerunt: quod etiamſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt, ut ſimulac poſita ſit cauſa, habeant quò ſe referant, unde ſtatim expedita poſsint argumenta depromere: tamē & tardi ingenij eſt riuulos conſectari, fontes rerum non uidere. etiam ætatis eſt uſuſq; noſtri, à capite quod uelimus arceſſere, & unde omnia manant uidere. & primùm genus illud earum rerum quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem uſum ſimilium rerum eſſe debebit: nam pro tabulis & contra tabulas, & pro teſtibus & contra teſtes, & pro quæſtionibus & contra quæſtiones, &

item

item de cæteris rebus eiusdem generis uel separatim dicere solemus de genere uniuerso, uel definitè de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (uobis hoc, Cotta & Sulpiti, dico) multa commentatione atq; meditatione paratos atque expeditos habere debetis. Longum (b) est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare aut infirmare testes, tabulas, quæstiones oportet. Hæc sunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. itemq; illa quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamq; desiderant. Itaq; cùm hæc duo nobis quærenda sint in causis, primùm quid, deinde quomodo dicamus: alterum quod totum arte tinctum uidetur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est penè mediocris, quid dicendum sit uidere: alterum est, in quo oratoris uis illa diuina uirtusq; cernitur, ea quæ dicenda sunt, ornatè, copiose, uariéq; dicere. Quare illam partem superiorē, quoniam semel ita uobis placuit, non recusabo, quò minus perpoliā atq; conficiam: quantū consequar, uos iudicabitis. quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ ualent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moueantur: hæc sunt enim tria numero. ea uerò quemadmodum illustrentur, præstò est qui omnes docere poßit: qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maximè auxit, qui solus effecit. Namq; ego, Catule (dicā enim non reuerens assentādi suspicionem) neminē esse oratorem paulò illustriorem arbitror neq; Græcū neq; Latinū, quē ætas nostra tulerit, quē nō

& sæpè

& sæpè & diligenter audierim. Itaq; si quid est in me
quod iā sperare uideor, quoniam quidē uos his ingenijs
homines tantū operæ mihi ad audiendū datis: ex eo est,
quòd nihil quisquā unquā me audiēte egit orator, quod
non in memoria mea penitùs insederit. Atq; ego is qui
sum, quātuscunq; sum, adiudicandus omnibus auditis o-
ratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo et iudico: nemi
nem omniū tot & tanta, quanta sint in Crasso, habuisse
ornamēta dicendi. Quamobrē si uos quoq; hoc idē exi-
stimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si cùm ego
hunc oratorem quem nunc fingo, ut institui, crearo, alu-
ero, confirmaro, tradā eum Crasso et uestiendum & or-
nandum. Tum Crassus: Tu uerò, inquit, Antoni, perge
ut instituisti: neq; enim boni est, neque liberalis parentis,
quem procrearit & eduxerit, eum non & uestire et or-
nare, præsertim cùm te locupletem esse negare non pos-
sis. Quod enim ornamentum, quæ uis, qui animus, quæ
dignitas illi oratori defuit? qui in causa peroranda non
dubitauit excitare reum consularem, & eius diloricare
tunicam, & iudicibus cicatrices aduersas senis impera-
toris ostendere? qui idem hoc accusante Sulpitio cùm ho
minem seditiosum furiosumq; defenderet, non dubita-
uit seditiones ipsas ornare ac demonstrare (a) grauissi- 120
mis uerbis: multos sæpè impetus populi nō iniustos esse,
quos præstare nemo posit: multas etiam è Rep. seditio-
nes sæpè esse sectas, ut cùm reges essent exacti, ut cùm tri
bunitia potestas esset cōstituta: illā Norbani seditionem
ex luctu ciuiū, & ex Cepionis odio, qui exercitū amise-
rat, neq; reprimi potuisse, & iure esse conflatam. Potuit
hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam
nouus, sine quadā incredibili ui ac facultate dicendi tra-
ctari?

ctari? Quid ego de Cn. Manlij? quid de Q. Regis commiseratione dicã? quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc non maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare: sed hæc ipsa quæ nunc ad me delegare uis, ea semper in te eximia & præstantia fuerunt. Tum Catulus: Ego uerò, inquit, in uobis hoc maximè admirari soleo, quòd cùm inter uos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterq; uestrûm dicat, ut ei nihil neq; à natura denegatũ, neq; à doctrina non delatum esse uideatur. Quare, Crasse, neq; tu tua suauitate nos priuabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermissum aut relictũ sit, non explices: neq; te, Antoni, siquidem nõ dixeris, existimabimus non potuisse potius quàm à Crasso dici maluisse. Hîc Crassus: Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista quæ proposuisti, quæ nemo horũ desiderat: quib. ex locis ea quæ dicẽda sint in causis reperiãtur. quæ quanquã abs te nouo quodã modo præclareq; dicũtur, sunt tamẽ & re faciliora, et præceptis peruagata: illa depromε nobis, unde afferas quæ sæpissimè tractas, semperq; diuinitùs. Depromã equidẽ, inquit Antonius, et, quò facilius id à te exigã quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, et istius ipsius in dicendo facultatis, quã modò Crassus in cœlũ uerbis extulit, tres sunt rationes, ut antè dixi: una conciliandorũ hominũ, altera docendorũ, tertia concitandorũ. Harũ trium partiũ prima lenitatẽ orationis, secunda acumẽ, tertia uim desiderat. nã hoc necesse est, ut is qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione uolũtatis propendeat in nos, aut defensionis argumẽtis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniã illa pars in qua rerũ ipsarũ explicatio ac defensio posita est, uidetur omnem huius generis

ris quasi doctrinam continere, de ea primùm loquemur, & pauca dicemus. pauca enim sunt, quæ usu iam tractata, & animo quasi habere notata uideamur. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur: ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus aũt ea capita, unde omnis ad omnẽ et causam (b) et orationem disputatio ducitur. Neq; enim quoties uerbũ aliquod est scribendũ nobis, toties eius uerbi literæ sunt cogitatione cõquirendæ: nec quoties causa dicẽda est, toties ad eius causæ seposita argumenta reuolui nos oportet: sed habere certos locos, qui ut literæ ad uerbũ scribendũ, sic illi ad causam explicandã statim occurrant. Sed hi loci ei demũ oratori prodesse possunt, qui est uersatus in rebus, uel usu, quẽ ætas deniq; affert: uel auditione & cogitatione, quæ studio et diligẽtia præcurrit ætatẽ. Nã si tu mihi quamuis eruditũ hominem adduxeris, quamuis acrem et acutum in cogitando, quamuis ad pronunciandum expeditum: si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac uoluntatibus ciuium suorum hospes: non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumẽta promũtur. subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato & iterato: quò meliores fœtus poßit & grandiores edere. subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ. Ac primùm naturam causæ uideat, quæ nunquam latet: factum ne sit quæratur, an quale sit, an quod nomen habeat. quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato, controuersia stare nõ poßit: deinde quid ueniat in iudicium. quod isti sic iubent quærere. Interfecit Opimius Gracchum, quid

facit causam? quòd Reipub. causa eum ex senatusconsulto ad arma uocasset. hoc tolle, causa non erit. At idipsum negat contra leges licuisse Decius: ueniet igitur in iudicium, licuerit ne ex senatusconsulto seruandæ Reip. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in uulgari prudentia sita: sed illa quærenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta, ad id quod in iudicium uenit spectantia, debeant afferri. Atq; hîc illud uidendum est, in quo summus est error istorum magistrorum ad quos liberos nostros mittimus: non quò hoc quidē ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut uideatis, quàm sit genus hoc eorum qui sibi eruditi uidentur, hebes atq; impolitum. Cōstituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum: unum appellant, in quo sine personis atq; temporibus de uniuerso genere quæratur: alterum, quod personis certis & temporibus definiatur. ignari omnes controuersias ad uniuersi generis uim & naturam referri. nam in ea ipsa causa de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij. de ipso enim uniuerso genere infinita quæstio est, num pœna uideatur esse afficiendus, qui ciuē ex senatuscōsulto patriæ cōseruandæ causa interfecerit, cùm id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id (a) quod in iudicium uenit, ex reorum personis, ac non generum ipsorum uniuersa disputatione quæratur. Quinetiam in ijs ipsis ubi de facto ambigitur, cœperit ne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defensionis reuocentur oportet ad genus & ad naturam uniuersam: quòd sumptuosus, de luxuria: quòd alieni appetens, de auaricia: quòd seditiosus, de turbulentis & malis ciuibus: quòd à multis arguitur, de genere testium.

121

stium. contráq; quæ pro reo dicentur, omnia necessarió à tempore atque homine ad communes rerum & generum summas reuoluentur. Atque hæc forsitan homini non omnia quæ sunt in natura rerum celeriter animo comprehendenti, permulta uideantur, quæ ueniant in iudicium tùm cùm de facto quæratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum aut locorum infinita. Quæ uerò, cùm de facto non ambigitur, quæruntur qualia sint: ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, ualdè & modica & illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescunque is quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa noua nascetur. Sin illa controuersia causam facit, uideatur ne ei quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. Ac si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est: & ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis & in temporibus positas esse. nam etsi incurrunt tempora & personæ, tamen intelligendum est non ex ijs, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me: nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. tantùm satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto ocio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt: ut genera rerum discernerent, eaque pauló subtilius explicarent. Verùm hoc (ut dixi) nihil ad me.

illud ad me, ac multò etiam magis ad uos, Cotta noster, & Sulpiti: quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur, quot homines, tot causæ: sin ad generum uniuersas quæstiones referuntur, ita modicæ & paucæ sunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & sobrij oratores percursas animo, & propè decantatas habere debeant: nisi fortè existimatis à M. Curio causam didicisse L. Crassum, & ea re multum attulisse, quamobrem (b) posthumo non nato Curium tamen hæredem Coponij esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ uim ac naturam nomen Coponij ac Curij pertinuit: in genere erat uniuerso rei negocijq́;, non in tempore ac nominibus omnis quæstio, cùm scriptum ita sit. Si mihi filius gignitur, isq́; prius moritur, & cætera: tùm ut mihi ille sit hæres. Si natus filius non sit, uideatur ne is qui filio mortuo institutus hæres sit, hæres esse. perpetui iuris & uniuersi generis quæstio, non hominum nomina, rationem dicendi, & argumentorum fontes desiderat. In quo etiam isti nos iurisconsulti impediunt, à discendoq́; deterrent. Video enim in Catonis & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure, uiro, aut mulieri responderint: credo ut putaremus in hominibus, non in re, consultationis aut dubitationis causam aliquam fuisse: ut, quòd homines essent innumerabiles, debilitati à iure cognoscendo, uoluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abijceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. est enim, ne fortè nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus: se ius ciuile, quod nunc diffusum & dißipatum est, in certa

in certa genera coacturum, & ad artem facilè redactu=rum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de iure didi=cit: & quod ijs qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet: ut quæ sunt in iure, uel acutè describere, uel ornatè illu=strare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tùm à Cras=so discemus, cùm se de turba & à subsellijs in ocium (ut cogitat) solitudinemq; contulerit. Iam id quidem sæpè, inquit Catulus, ex eo audiui, cùm diceret, sibi certum es=se à iudicijs causisq; discedere. sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit: neque enim ipse auxilium suum sæpe à ui=ris bonis frustra implorari patietur, neque id æquo ani=mo feret ciuitas: quæ si uoce L. Crassi carebit, orna=mento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle, in=quit Antonius, si hæc uere à Catulo dicta sunt, tibi me=cum in eodem est pristino, Crasse, uiuendum, & istam oscitantem & dormitantem sapientiam, Scæuolarum & cæterorum beatorum ocio concedamus. Arrisit hîc Crassus leuiter, & pertexe modò, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simulatq; ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quem modò sum exorsus, hic est finis, inquit Anto=nius, quoniam intelligitur non in hominum innumera=bilibus personis, neq; in infinita temporũ uarietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium uocarentur. genera autẽ esse definita non solùm numero, sed etiã (a) paucitate, ut eam materiem oratio=nis quæ cuiusq; esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamq; com=prehenderent, rebus dico & sententijs. Ea, ui sua, uer=ba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem uideri 122

 solent,

solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse uideatur.
Ac si uerum quæritis, quod mihi quidem uideatur (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam & opinionem meam) hoc instrumentum causarum et generū uniuersorum in forum deferre debemus, neque ut quæq; res delata ad nos erit, tùm denique scrutari locos ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modò considerarint, studio adhibito & usu, pertractata esse possunt. sed tamē animus referendus est ad ea capita, & ad illos quos sæpè iam appellaui locos: ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atq; hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones, intra quas uenêre & peruestiges, quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modò usum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne quod erit in re, occurret atq; incidet. etsi, cùm ad inueniendum in dicendo tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet (si uolumus) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere, sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia inquam, cùm omnibus in rebus, tùm in causis defendendis plurimum ualet. hæc præcipuè colenda est nobis, hæc semper adhibenda: hæc nihil est quod non assequatur. Causa ut penitùs, quod initiò dixi, nota sit, diligentia est: ut aduersarium attentè audiamus, atq; ut eius non solùm sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus, uultus denique perspiciamus, qui omnes sensus animi plerunq; indicant, diligentia est. id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere uideatur, prudentia est. Deinde, ut in ijs locis quos proponam paulò pòst, peruol-

uatur animus, ut se penitùs insinuet in causam, ut sit cura et cogitatione intentus: diligentia est, ut his rebus adhibeat tanquam lumen aliquod memoriam, ut uocem, ut uires. hæc magna sunt. Inter ingenium quidem & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti. ars demonstrat tantùm ubi quæras, atq; ubi sit illud quod studeas inuenire. reliqua quæ sunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, aßiduitate, labore, complectar uno uerbo, quo sæpè iam usi sumus, diligentia, qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia uidemus ut abundent (b) philosophi, qui ut opinor, sed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus quæcunque res proposita est suscipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur. Tum Catulus: Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plærique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles, is quem maximè ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modò ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc qua in causis utimur, inueniretur. à quo quidem homine iamdudum, Antoni, nō aberrat oratio tua, siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris uestigia: siue etiam illa ipsa legisti atque didicisti, quod quidem mihi magis uerisimile uidetur. plus enim te operæ Græcis dedisse rebus uideo, quàm putaram. Tum ille: Verum, inquit, ex me audies, Catule: semper ego existimaui iucundiorem & probabiliorem huic populo oratorē fore, qui primùm quàm minimam artificij alicuius, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. atq; ego idem existimaui pecudis esse,

non hominis, cùm tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseq; & uidendi res obscurißimas, & benè uiuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere aurem: & si palàm audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues authoritatem tuam; subauscultando tamen excipere uoces eorum, & procul quid narrarent attendere. itaq; feci, Catule, & istorum omnium summatim causas et genera ipsa gustaui. Valde hercule, inquit Catulus, timidè, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam hæc ciuitas aspernata nunquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tùm cùm erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium regem nostrum fuisse Pythagoreum ferunt, qui annis permultis antè fuit quàm ipse Pythagoras. quo etiã maior uir habendus est, cùm illam sapientiam cõstituendæ ciuitatis duobus propè seculis antè cognouit, quàm eam Græci natam esse senserunt. & certè non tulit ullos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut authoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditißimos homines ex Græcia palàm semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpè audiui, cùm dicerent pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quòd cùm ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilißimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos dum Romæ essent, & à se, & ab alijs frequenter auditos. quos tu cùm haberes
123 authores, (a) Antoni, miror cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuuianus, propè bellum indixeris. Minimè, in-

mè, inquit Antonius: ac sic decreui philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis: nã omnino haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam uidebar exposuisse: ego ista studia non improbo, moderata modò sint: opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificij apud eos qui res iudicent, oratori aduersariam esse arbitror. imminuit enim & oratoris authoritatem, & orationis fidem. Sed ut eò reuocetur, unde huc declinauit oratio, ex tribus istis clarißimis philosophis, quos Romam uenisse dixisti, uides ne Diogenem fuisse, qui diceret artem se tradere benè disserendi, & uera ac falsa dijudicandi, quam uerbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, si modò est hæc ars, nullum est præceptum, quomodo uerum inueniatur: sed tantùm est, quomodo iudicetur. Nam & omne quod eloquimur, fit ut id aut esse dicamus, aut non esse: & si simpliciter dictum sit, suscipiunt Dialectici, ut iudicent uerum ne sit an falsum: & si coniunctè sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicent rectè ne adiuncta sint, & uera ne summa sit uniuscuiusq; rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærẽdo reperiunt non modò ea quæ iam nõ poßint ipsi dissoluere, sed etiã quibus antè exorsa, et potius detexta propè retexantur. Hîc nos igitur Stoicus iste nihil adiuuat, quoniam quemadmodum inueniam quid dicam, non docet, atq; idem etiam impedit, quòd & multa reperit quæ neget ullo modo posse dissolui: et genus sermonis affert nõ liquidum, non fusum ac profluens, sed exile, aridum, concisum, ac minutum. quòd si quid probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oble-

ctandos animos, ad impellendos, ad ea probanda quæ non aurificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimiũ est, in iudicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene uenisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse: erat enim ab isto Aristotele, à cuius inuentis tibi ego uideor non longè aberrare, atq; inter hunc Aristotelem, cuius & illum legi librum in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, & illos in quibus ipse sua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magistros, hoc mihi uisum est interesse, quòd ille eadem acie mentis, qua rerum omnium uim naturamq; uiderat, hæc quoque aspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant: illi autem qui hoc solum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione (b) tractanda, non eadem prudentia qua ille, sed usu in hoc uno genere, studioq; maiore. Carneadis uerò uis incredibilis illa dicendi, et uarietas perquàm esset optanda nobis, qui nullam unquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit: nullam oppugnauit, quam nõ euerterit. Sed hoc maius est quoddam, quàm ab ijs qui hæc tradunt & docent, postulandũ sit. Ego autem, si quem nunc planè rudem institui ad dicendum, uelim his potius tradã aßiduis uno opere eandem incudem diem noctemq; tundentibus, qui omnes tenuißimas particulas, atq; omnia minima mansa, ut aiunt, nutrices infantibus pueris in os inserant. Sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, et aliquo iam imbutus usu, & satis acri ingenio esse uideatur, illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aqula teneatur: sed unde

uniuer-

uniuersum flumen erumpat, qui illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonstret, & ea breuiter illustret, uerbisq; definiat. Quid enim est, in quo hæreat, qui uiderit omne quod sumatur in oratione, aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi ui atq; natura, aut assumi foris? Ex sua ui, cùm aut res quæ sit tota quæratur, aut pars eius, aut uocabulum quod habeat, aut quippiã rem illam quod attingat. extrinsecus autem, cum ea quæ sunt foris, neq; inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione uniuersa uis explicanda est, sic: Si maiestas est amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit qui exercitum hostibus Pop. Rom. tradidit, non qui eum qui id fecisset, Po. R. Potestati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo: Aut senatui parendum de salute reipub. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium, superbum, suum, arrogans. utendum igitur fuit cõsilio senatus. Sin ex uocabulo, ut Carbo: si consul est qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci. nam & coniuncta quærimus, & genera, et partes generibus subiectas, & similitudines, & dißimilitudines, & cõtraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia, & causas rerum uestigabimus, & ea quæ ex causis orta sunt: & maiora, paria, minora quæremus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri, cum Quintum Metellum tam piè lugere uideatis. Ex genere autem: Si magistratus in Populi Rom. potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cuius tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem

tem ea quæ est subiecta generi: Si omnes qui reipub. consulunt, cari nobis esse debent, certè in primis imperatores, 124 quorum consilijs, uirtute, (a) periculis retinemus & nostram salutem, & imperij dignitatem. Ex similitudine autem: Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dißimilitudine: Si barbarorum est in diem uiuere, nostra consilia in sempiternũ tempus spectare debent. atq; utroq; in genere & similitudinis & dißimilitudinis exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes sæpè ponendæ. Iam ex contrario: Si Gracchus nefariè, præclarè Opimius. Ex cōsequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento cōprehensus es in illo ipso loco, et nemo præter te ibi uisus est, et causa nemini, & tu semper audax: quid est quòd de facinore dubitare poßimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non si Opimium defendisti, Carbo, idcircò te isti bonum ciuem putabunt: simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quòd T. Gracchi mortem sæpè in concionibus deplorasti, quòd P. Africani necis socius fuisti, quòd eam legẽ in tribunatu tulisti, quòd semper à bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic: Auariciam si tollere uultis, mater eius tollenda est luxuries. Ex ijs autem quæ sunt orta de causis: Si ærarij copijs & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis utimur, uectigalibus seruiamus. Maiora autem, et minora, & paria comparabimus sic. Ex maiore: Si bona existimatio diuitijs præstat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis expetenda? Ex minore sic:

Hic paruæ consuetudinis

Causa,

Causa, huius mortem fert tam familiariter:
Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?
Ex pari sic: Est eiusdem & eripere contra rempub. & largiri pecunias.

Foris autē assumuntur ea, quæ non suaui, sed extranea subleuantur, ut hæc. Hoc uerum est, dixit enim Q. Luctatius: hoc falsum est: habita enim quæstio est: hoc se qui necesse est, recito enim tabulas. de quo genere toto paulò antè dixi. Hæc ut breuißimè dici potuerunt, ita à me dicta sunt. Vt enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare uellem, satis esse deberet, si signa & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet: & id quod uellet paruo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant ubi sint, reliqua cura & cogitatione eruuntur. Quòd autem argumentorum genus cuiq; causarum generi maximè conueniat, nō est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenij iudicare. neq; enim nūc id agimus, ut artem aliquā dicendi explicemus, sed ut doctißimis (b) hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendū posita excitatis, nihil erit quod oratorem effugere poßit, nō modò in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si uerò assequetur, ut talis uideatur, qualem se uideri uelit, & animos eorum ita afficiat apud quos aget, ut eos quocunq; uelit uel trahere uel rapere poßit, nihil profectò præterea ad dicendum requiret. Iam illud uidemus nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inuentum tractare poßis. Tractatio autem uaria esse debet, ne aut cognoscat ar-

tem

tem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet quid afferas, & id quare ita sit ostendere, & ex iisdē illis locis interdū concludere, relinquere aliàs, alioq; transire: sæpè non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit declarare. si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes, deinde quod agitur adiungas: puncta argumentorum plerunq; ut occulas, ne quis ea numerare poßit, ut re distinguantur, uerbis confusa esse uideantur. Hæc ut et properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil esse enim in dicendo, Catule, maius, quàm ut faueat oratori is qui audiet, utq; ipse sic moueatur, ut impetu quodam animi & perturbatione magis quàm iudicio aut consilio regatur. Plura enim multo homines iudicant odio aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut læticia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quàm ueritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. quare, nisi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulùm, inquit Catulus, etiam nunc deesse uidetur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi antè explicandū, quā illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quid nā, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus uideri soles. Vide quàm sim in isto genere, inquit, Catule, deus: nō mehercule mihi nisi admonito uenisset in mentē, ut poßis existimare me in ea in quibus nonnunquā aliquid efficere uideor, usu solere in dicendo, uel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego quia non noram, sic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum potest in

dicendo,

dicendo, ut ad uincendum nulla plus poßit. Sed tamen
mihi uideris ante tempus à me rationẽ ordinis, & dispo
nendarũ rerum requisisse. Nam si ego omnem uim ora-
toris in argumentis & in re ipsa per se cõprobanda po-
suissem, tempus esset iam de ordine argumentorũ, & de
collatione aliquid dicere: sed cùm tria sint à me proposi
ta, (a) de uno dictum, cùm de duobus reliquis dixero, 125
tùm erit deniq; de disponenda tota oratione quærendũ.
Valet igitur multum ad uincendum probari mores, insti
tuta & facta, & uitam, & eorum qui agent causas, &
eorum pro quibus: & item improbari aduersariorum,
animosq; eorum apud quos agitur, conciliari quàm ma-
ximè ad beneuolentiam, cùm erga oratorem, tũ erga il-
lum pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi di-
gnitate hominis, rebus gestis, existimatione uitæ: quæ fa
cilius ornari possunt si modò sunt, quàm fingi si nulla
sunt. Sed hæc adiuuant in oratore, lenitas uocis, uultus,
pudoris significatio, uerborum comitas: si quid perse-
quare acrius, ut inuitus & coactus facere uideare: faci-
litatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati ani-
mi, non appetentis, nõ auidi signa proferri perutile est:
eaq; omnia quæ proborum, demissorum, non acriũ, non
pertinacium, nõ litigiosorum, non acerborũ sunt, ualdè
beneuolentiam conciliant, abalienantq; ab ijs in quibus
hæc non sunt. Itaque eadem sunt in aduersarios ex con-
trario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in ijs
causis excellit, in quibus minus potest inflammari ani-
mus iudicis acri & uehementi quadam incitatione. Non
enim semper fortis oratio quæritur: sed sæpè placida,
summissa, lenis, quæ maximè commendat reos. reos autẽ
appello, non eos modò qui arguuntur, sed omnes quorũ
de re

de re disceptatur: sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum, mirum quiddam ualet: & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in peroranda tantam habet uim, si est suauiter & cum sensu tractatum, ut sæpè plus quàm causa ualeat. tantum autem efficitur sensu quodã ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. genere enim quodã sententiarum & genere uerborum, adhibita etiam actione leni, facultateq; significandi, efficitur ut probi, ut benè morati, ut boni uiri esse uideantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodã genere mentes iudicum permouet, impellitq; ut aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut saluum uelint, aut metuant, aut aspernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire uelint, aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atq; illud optandũ est oratori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id quod utilitas oratoris feret accõmodatam. facilius est enim currentẽ (ut aiunt) incitare, quã cõmonere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti priusquàm conetur ægro adhibere (b) medicinam, non solùm morbus eius cui mederi uolet, sed etiam consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem cùm aggredior ancipitem causam & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaq; uersor, ut odorer quàm sagacissimè poßim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid uelint, quò deduci oratione facillimè posse uideantur.

deantur. Si se dant, &, ut antè dixi, sua sponte quò impellimus inclinant atq; propendent, accipio quod datur, et ad id unde aliquis flatus ostenditur, uela do. sin est integer quietusq; iudex, plus est operis: sunt enim omnia dicẽdo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantã uim habet illa quæ rectè à bono poëta dicta est flexanima atque omnium regina rerũ oratio, ut non modò inclinantẽ erigere, aut stantem inclinare, sed etiam aduersantẽ et repugnantem, ut imperator bonus ac fortis capere poßit. Hæc sunt illa quæ me ludens Crassus modò flagitabat, quæ à me diuinitùs tractari solere diceret: & in causa M. Aquilij, Caijq; Norbani, nonnullisq; alijs, quasi præclarè acta laudaret: quæ mehercule ego, Crasse, cùm à te tractãtur in causis, horrere soleo. tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, uultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet. tantum est flumen grauißimorum optimorumq; uerborum, tam integræ sententiæ, tam ueræ, tam nouæ, tam sine pigmentis fucoq; puerili: ut mihi non solùm tu incendere iudicem, sed ipse ardere uidearis. Neque fieri potest, ut doleat is qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletũ misericordiamq; deducatur: nisi omnes ij motus quos orator adhibere uolet iudici, in ipso oratore impreßi esse atq; inusti uidebuntur. Quòd si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in eiusmodi genere orationis nihil esset nisi falsum atque imitatione simulatum: maior ars aliqua forsitan esset requirenda. nunc ego quid tibi, Crasse, quid cæteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentißimos atq; amicißimos mentiar. non mehercule unquam apud iudices aut dolorem, aut misericordiam, aut inuidiam, aut odium

excitare dicendo uolui: quin ipse in commouendis iudicibus ijs ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellem, permouerer. Neque enim facile est perficere, ut irascatur cui tu uelis iudex, si tu ipse id lentè ferre uideare: neq; ut oderit eum quem tu uelis, nisi te ipsum flagrantem odio antè uiderit: neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui uerbis, sententijs, uoce, uultu, collachrymatione deniq; ostenderis. Vt enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ nisi admoto igni ignem concipere poßit: sic nulla mens est
126 tam ad comprehendendam (a) uim oratoris parata, quæ poßit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam & ardens accesseris. Ac ne fortè hoc magnum ac mirabile esse uideatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis: magna uis est earum sententiarum, atque eorum locorum quos agas tractesq; dicendo, ut nihil opus sit simulatione & fallacijs. Ipsa enim natura orationis eius quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipsum magis etiam quàm quenquam eorum qui audiunt, permouet. et ne hoc in causis, in iudicijs, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur: cùm agitur non solùm ingenij nostri existimatio (nam id esset leuius: quanquam cùm professus sis te id posse facere quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multò, fides, officiũ, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cùm alienißimos defendimus, tamẽ eos alienos, si ipsi boni uiri uolumus haberi, existimare non possumus: sed ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse uideatur, quid potest esse tàm fictum, quàm uersus, quàm scena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpè ipse uidi,

uidi, cùm ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis uiderentur, spondalia illa dicentis.

Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi,
Neq; paternum aspectum es ueritus.———

Nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij uideretur. Vt idem inflexa ad miserabilem sonum uoce,

———Quem ætate exacta indigem
Liberum lacerasti, orbasti, extinxisti: neq; fratris necis,
Neq; gnati eius parui, qui tibi in tutelam est traditus.

flens ac lugens dicere uidebatur? Quæ si ille histrio quotidie cùm ageret, tamen rectè agere sine dolore non poterat: quid Pacuuium putatis in scribendo leni animo ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpè enim audiui, poëtam bonum neminem (id quod à Democrito & Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris. Quare nolite existimare, me ipsum, qui non herôum ueteres casus fictosq; luctus uellem imitari, atque adumbrare dicendo, neque actor essem alienæ personæ, sed author meæ: cùm mihi Marcus Aquilius in ciuitate retinendus esset, quæ in illa causa perorandа fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum à senatu, ouantem in Capitolium ascendisse meminissem: hunc cùm afflictum, debilitatum, mœrentem, in summum discrimẽ adductum uiderem, nõ prius sum conatus (b) misericordiam alijs cõmouere, quã misericordia sum ipse captus. Sensi equidem tum magnopere moueri iudices, cùm excitaui mœstum ac sordidatum senem: et cùm ista feci quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio,

ſed motu magno animi ac dolore: ut diſcinderē tunicam, ut cicatrices oſtenderem, cùm C. Marius mœrorem orationis meæ præſens ac ſedens multum lachrymis ſuis adiuuaret. cumq; ego illum crebrò appellans, collegam ei ſuum commendarem, atq; ipſum aduocatum ad communem imperatorem fortunam defendendam inuocarem: non fuit hæc ſine meis lachrymis, non ſine dolore magno miſeratio, omniumq; deorum & hominum, & ciuium & ſociorum imploratio: quibus omnibus uerbis quæ à me tùm ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet meus, non modò non miſerabilis, ſed etiam irridenda fuiſſet oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo, Sulpiti, bonus ego uidelicet atq; eruditus magiſter, ut in dicendo iraſci, ut dolere, ut flere poßitis: quanquam te quidem quid hoc doceam? qui in accuſando ſodali & quæſtore meo tantum incendium non oratione ſolùm, ſed multò etiam magis ui & dolore & ardore animi concitaras, ut ego ad id reſtinguendum uix conarer accedere. habueras enim tùm omnia in cauſa ſuperiora: uim, fugam, lapidationem, & crudelitatem tribunitiam in Cepionis graui miſerabiliq; caſu, in iudicium uocabas. deinde principem & ſenatus & ciuitatis M. Aemiliū lapide percuſſum eſſe conſtabat: ui pulſum ex templo L. Cottā et T. Didium, cùm intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adoleſcens pro Repub. queri ſumma cum dignitate exiſtimarere: ego homo cenſorius uix ſatis honeſtè uiderer ſeditioſum ciuem, & in hominis conſularis calamitate crudelem, poſſe defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum uirorum plenum forum, uix ut mihi tenuis quædam uenia daretur excuſationis, quòd tamen eum defenderem, qui mihi quæſtor fuiſſet.

Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim narrabo, si placuerit: uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, uitia, pericula collegi, eamq; orationem ex omni reipub. nostræ temporum uarietate repetiui: cõclusiq; ita, ut dicerem, & si omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. tùm illa quæ modò Crassus commemorabat, egi: neque reges ex hac ciuitate exigi, neq; tribunos pleb. creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque prouocationem patronam illam ciuitatis, ac uindicem libertatis populo Ro. dari sine nobilium dissensione potuisse: ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non (a) continuò si quis motus populi factus esset, id 117
C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quòd si unquam populo Ro. concessum esset, ut iure concitatus uideretur, id quod docebam sæpè esse concessum, nullam illa causam iustiorem fuisse. Tùm omnem orationem traduxi, & conuerti in increpandam Cepionis fugam, in deplorandum interitum exercitus: sic & eorum dolorem qui lugebant suos oratione refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tùm iudices causa agebatur: ad Q. Cepionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renouabam atq; reuocabam. Quòd ubi sensi me in possessione iudicij ac defensionis meæ constitisse, quòd & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam: & iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu ac desiderio propinquorum, uel odio proprio in Cepionem ad causam nostram conuerteram: tunc admiscere huic generi ora-

tionis uehementi atq; atroci genus illud alterum, de quo antè disputaui, lenitatis & mansuetudinis cœpi. me pro meo sodali, qui mihi in liberûm lòco more maiorum esse deberet, & pro mea omni fama propè fortunisq; decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is qui sæpè alienißimis à me, sed meis tamen ciuibus saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam à iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum uiderent, concederent: præsertim si in alijs causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atq; causa, quod esse in arte positum uidebatur, ut de lege Apuleia dicerem: ut quid esset minuere maiestatem explicarem, perquàm breuiter perstrinxi atq; attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera cõcitationem habet, altera commendationem, quæ minimè præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata: ut & acerrimus in Cepionis inuidia renouanda, & in meis maribus erga meos necessarios declarandis mansuetißimus uiderer, ita magis affectis animis iudicum quàm doctis tua, Sulpiti, est à nobis tũ accusatio uicta. Hic Sulpitius: Verè herculè, inquit, Antoni, ista commemoras: nam ego nihil unquã uidi, quod tàm è manibus elaberetur, quàm mihi tùm est elapsa illa causa. cũ enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non iudiciũ, sed incendium tradidissem, quod tuũ principium, dij immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractusq; uerborum? Vt illorum initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti? te pro homine (b) pernecessario quæ

rio quæstore tuo dicere? quam tibi primùm munisti ad te audiendum uiam? Ecce autem cùm te nihil aliud profeciſſe arbitrarer, niſi ut homines tibi ciuem improbũ defendenti ignoſcendum propter neceßitudinem arbitrarentur: ſerpere occultè cœpiſti, nihil dum alijs ſuſpicantibus, me uerò iam pertimeſcente: ut illam non Norbani ſeditionem, ſed illam populi R. iracundiam, neq; eam iniuſtam, ſed meritam ac debitam fuiſſe defenderes. Deinde qui locus abs te prætermiſſus eſt in Cepionem? ut tu illa omnia odio, inuidia, miſericordia miſcuiſti? neq; hæc ſolùm in defenſione, ſed etiam in Scauro, cæteriſq; meis teſtibus, quorum tu teſtimonia nõ refellendo, ſed ad eundem impetum populi confugiendo, refutaſti? Quæ cùm abs te modò commemorarentur, equidem nulla præcepta deſiderabam: iſtam enim ipſam demonſtrationem defenſionum tuarum abs te ipſo commemoratam, doctrinam eſſe non mediocrem puto. Atqui ſi ita placet, inquit Antonius, trademus etiã, quæ nos ſequi in dicẽdo, quæq; maximè ſpectare ſolemus. docuit enim iam nos longa uita, uſuſq; rerum maximarum: ut quibus rebus animi hominũ mouerentur, teneremus. Equidem primùm conſiderare ſoleo, poſtulet ne cauſa. nam neq; paruis in rebus adhibendæ ſunt hæ dicendi faces, neq; ita animatis hominibus, ut nihil ad eorũ mentes oratione flectendas proficere poßimus: ne aut irriſione aut odio digni putemur, ſi aut tragœdias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea quæ non poßint commoueri. Nam quoniam hæc ferè maximè ſunt in iudicum animis, aut quicunq; illi erunt apud quos agemus, oratione molienda, amor, odiũ, iracundia, inuidia, miſericordia, ſpes, lætitia, timor, moleſtia: ſentimus amorẽ conciliari, ſi id uelle uideare, quod

sit utile ipsis apud quos agas, defendere: si aut pro bonis uiris, aut certè pro ijs qui illis boni atque utiles sint, laborare. namq; hæc res amorē magis conciliat, illa uirtutis defensio charitatem: plusq; proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quàm præteriti beneficij commemoratio. Enitendum est, ut ostendas in ea re quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem; eumq; cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. inuidetur enim commodis hominum ipsorum, studijs autem eorum cæteris commodandi fauetur. Videndumq; hoc loco est, ne quos ob benefacta diligi uolemus, eorum laudem atque gloriam, cui maximè inuideri solet, nimis efferre uideamur. Atq; ijsdem his ex locis et odium in alios struere discemus, et à nobis ac nostris dimouere: eademq; hæc genera tractanda sunt in iracundia uel excitanda, uel sedanda. nam si, quod ipsis qui audiunt perniciosum aut
128 inutile sit, id factum (a) augeas, odium creatur: sin quod aut in bonos uiros, aut in eos quos quisq; minimè debuerit, aut in remp. tùm excitatur, si nō tam acerbū odium, tamen aut inuidiæ, aut odij non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus: interior est ille proprius. sed hic quoq; communis ad eandē similitudinē est perducendus. Par atq; una ratio est spei, læticiæ, molestiæ. Sed haud sciā an acerrimus lōgè sit omnium motus inuidiæ: nec minus uirium opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Inuident autē homines maximè paribus, aut inferioribus: cùm se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse. sed etiam superioribus inuidetur sæpe uehementer: et eò magis, si intolerantius se iactant, et æquabilitatem communis iuris, præstan-

præstantia dignitatis aut fortunæ suæ transeunt. quæ si inflammanda sunt, maximè dicendum est, non esse uirtute parta; deinde etiam uitijs atque peccatis. tùm si erunt honestiora atq; grauiora, tamen non esse tanti ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumq; fastidium. Ad sedandũ autem, magno illa labore, magnis periculis esse parta, nec ad suum cõmodum, sed ad aliorum esse collata: seseq; si quam gloriam peperisse uideatur, tametsi ea nõ sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamq; abijcere atq; deponere. omninoq; perficiendum est (quoniam pleriq; sunt inuidi, maximeq; est hoc commune uitium & peruagatum: inuidetur autem præstanti florentiq; fortunæ) ut hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna, cum laboribus & miserijs permista esse uideatur. Iam misericordia mouetur, si is qui audit, adduci potest, ut illa quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat, aut intuens alium crebrò ad seipsum reuertatur. ita cùm singuli casus humanarum miseriarum grauiter accipiuntur, si dicuntur dolenter: tũ afflicta & prostrata uirtus maximè luctuosa est. & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni uiri debet speciem tueri, lenis (ut sæpe iam dixi) atque summissa: sic hæc quæ suscipitur ab oratore ad cõmutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta ac uehemens esse debet. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens esse uolumus, difficilis ad distinguendum similitudo. nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs qui audiunt, ad hanc uim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid: & ex hac ui nonnunquam animi aliquid influendũ est

illi lenitati. neq; est ulla temperatior oratio, quàm illa in qua asperitas contentionis orationis ipsius (b) humanitate conditur: remißio autem lenitatis quadam grauitate & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo in quo uis atque contentio quæritur, & hoc quod ad uitam & mores accommodatur: & principia tarda sunt, & exitus tamen spißi & producti esse debent. Nam neque aßiliendum statim est ad illud genus orationis (abest enim totum à causa) & homines prius ipsum illud quod proprium sui iudicij est, audire desiderant: nec cùm in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim sicut argumentum, simulatq; positum est, arripitur, alterumq; & tertium poscitur: ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simulatq; intuleris, poßis commouere. Argumētum enim ratio ipsa confirmat: quæ simulatq; emissa est, adhærescit. illud autem genus orationis nō cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit: quam cōsequi nisi multa, & uaria, & copiosa oratione, & simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut breuiter, aut summisse dicunt, docere iudicem possunt, commouere non possunt, in quo sunt omnia. Iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex ijsdem suppeditari locis. Sed argumēto resistendum est, aut ijs quæ comprobandi eius causa sumuntur reprehendendis: aut demonstrando id quod cōcludere illi uelint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut si ita nō refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut grauius, aut æquè graue. Illa autem quæ aut conciliationis causa leuiter, aut permotionis uehemēter aguntur, contrarijs cōmotionibus inferenda sunt: ut odio beneuo-

beuolentia, ut misericordia inuidia tollatur. Suauis autē
est, & uehementer sæpè utilis iocus & facetiæ: quæ etiā
si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria cer
tè, neq; ullam artē desiderāt. in quibus tu lōgè alijs mea
sententia, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam testis es=
se potes, aut nullā esse artem salis: aut si qua est, eam nos
tu potißimùm docebis. Ego uerò, inquit Cæsar, omni de
re facetius puto posse ab homine nō inurbano, quàm de
ipsis facetijs disputari. Itaque cùm quosdam Græcos in=
scriptos libros esse uidissem de ridiculis, nonnullam in
spem ueneram posse me aliquid ex istis discere: inueni
autem ridicula, & salsa multa Græcorum. nam et Sicu=
li in eo genere, & Rhodij & Byzantij, & præter cæte=
ros Attici excellunt: sed qui eius rei rationem quandam
conati sunt artemq; tradere, sic insulsi extiterunt, ut ni=
hil aliud eorū nisi ipsa insulsitas rideatur. Quare mihi
quidem uidetur nullo modo doctrina ista res posse tra=
di. Etenim cùm duo genera sint facetiarum, alterū æqua
biliter in omni sermone fusum, alterum peracutū & bre=
ue: illa à ueteribus superior cauillatio, hæc altera (a) di= 129
cacitas nominata est. leue nomen habet utraq; res: quip=
pe leue est totum hoc risum mouere. Veruntamen, ut di=
cis, Antoni, multum in causis persæpè lepore & facetijs
profici uidi. Sed cùm in illo genere perpetuæ festiuitatis
ars nō desideretur: natura enim fingit homines, & cre=
at imitatores, & narratores facetos, & uultu adiuuan=
te, & uoce, & ipso genere sermonis: tùm uerò in hoc al=
tero dicacitatis, quid habet ars loci? cùm antè illud face=
tè dictum emissum hærere debeat, quàm cogitare potuis
se uideatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari
potuit, cùm à Philippo interrogatus quid latraret, fu=
rem

rem se uidere respondit. quid in omni oratione Crassus, uel apud Centumuiros contra Scæuolam, uel contra accusatorem Brutum, cùm pro Gn. Planco diceret? nam id quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est omniũ sententia cõcedendũ: nõ enim ferè quisquã reperietur præter hunc in utroq; genere leporis excellens, & illo quod in perpetuitate sermonis, et hoc quod in celeritate atq; dicto est. Nam hæc perpetua cõtra Scæuolã Curiana defensio, tota redundauit hilaritate quadã et ioco: dicta illa breuia non habuit. parcebat enim aduersarij dignitati, in quo ipso seruabat suã: quod est hominibus facetis & dicacibus difficillimũ: habere hominum rationem, & temporum, & ea quæ occurrãt, cùm salsißimè dici poßint, tenere. Itaq; nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. dicere enim aiunt Ennium, flammã à sapiente facilius ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat. hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint: nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed ut in Scæuolam cõtinuit ea Crassus, atq; illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarũ inerant, causam illã disputationemq; lusit: sic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnauit. quàm multa de balneis, quas nuper ille uẽdiderat: quàm multa de amisso patrimonio dixit? atq; illa breuia, cum ille diceret se sine causa sudare: Minimè mirũ, inquit, modò enim existi de balneis. Innumerabilia huiuscemodi fuerunt, sed nõ minus illa iucunda perpetua. cùm enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de colonia Narbonensi Craßi orationem legendam dedisset, alteri de lege Seruilia, & cùm contraria inter sese de repub. capita contulisset: noster hic facetißimè tres patris Bruti de iure ci-

uili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo: Forte euenit, ut in Priuernati essemus. Brute, testificatur pater se tibi Priuernatem fundum reliquisse. deinde ex libro secundo: In Albano eramus ego & Marcus filius. sapiens uidelicet homo cum primis nostræ ciuitatis, norat hunc gurgitem, metuebat ne (b) cùm is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. tùm ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit: tot enim, ut audiui Scæuolã dicere, sunt ueri Bruti libri. In Tyburti fortè assedimus ego & M. filius. ubi sunt ij fundi, Brute, quos tibi pater publicis cõmentarijs consignatos reliquit? quòd nisi puberem te, inquit, iam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis locutum cum filio scriptũ reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur hoc lepore, atque ijs facetijs non minus refutatum esse Brutum, quàm illis tragœdijs quas egit idem? cùm casu in eadem causa cum funere efferretur anus Iunia, proh dij immortales, quæ fuit illa, quanta uis, quàm inexpectata, quàm repentina? cùm coniectis oculis, gestu omni imminenti, summa grauitate & celeritate uerborum, Brute quid sedes? quid illam anum patri nunciare uis tuo? quid illis omnibus quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid Lucio Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei? cui gloriæ, cui uirtuti studere? patrimonio ne augendo? at id non est nobilitatis: sed fac esse, nihil superest, libidines totum dißipauerunt. an iuri ciuili? est paternum: sed dicet, te cùm ædes uenderes, ne in rutis quidem & cæsis solium tibi paternum recepisse. An rei militaris? qui nunquam castra uideris: an eloquentiæ? quæ nulla est in te: & quicquid uocis ac linguæ, omne in istum turpißi-

turpißimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro? tu in urbe? tu in ciuium esse conspectu? tu illam mortuam? tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modò imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed hæc tragica atque diuina: faceta autem & urbana innumerabilia ex una concione meministis. nec enim concio maior unquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius contra collegam in censura nuper, neque lepore & festiuitate conditior. Quare tibi, Antoni, utrunque assentior: & multum facetias in dicendo prodesse sæpè, & eas arte nullo modo posse tradi. & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non huius rei quoque palmam, ut cæterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius: Ego uerò ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulùm inuiderem. nam esse quamuis facetum atque salsum, non nimis est per se ipsum inuidendum, sed cùm omniũ sis uenustißimus & urbanißimus, omnium grauißimum & seuerißimum & esse & uideri: quod isti contingit uni, id mihi uix ferendum uidebatur. Hîc cùm arrisisset ipse Crassus: Attamen, inquit Antonius, cùm artem esse facetiarum, Iuli, negares, aperuisti quiddam
130 (a) quod præcipiendum uideretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauitate decerperet: quod quidem in primis à Crasso obseruari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, quòd his nihil opus sit, nos autem quomodo utamur, cum opus sit, quærimus: ut in aduersarium, & maximè si eius stulticia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, leuem, si facilè homines au-

dituri

dituri uidebuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ lacesşiti dicimus, quàm quæ priores, nam & ingenij celeritas maior est quæ apparet in respondendo, & humanitatis est responsio: uidemur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacesşiti. ut in ista ipsa concione nihil ferè dictum est ab hoc, quod quidẽ facetius dictum uideretur, quod non prouocatus responderit: erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta authoritas, ut quod esset ab eo obiectum, lepore magis eleuandum, quàm contentione frangendum uideretur. Tum Sulpitius: Quid igitur, inquit, patiemur Cæsarem: qui quanquam Crasso facetias concedit, tamen multò in eo studio magis ipse elaborat: non explicare totum nobis genus hoc iocandi, quale sit, & unde deducatur? præsertim cùm tantam uim & utilitatem salis & urbanitatis esse fateamur. Quid si, inquit Iulius, assentior Antonio dicenti, nullam esse artem salis? Hîc cùm Sulpitius reticuisset: Quasi uerò, inquit Crassus, horum ipsorum de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars ulla sit. obseruatio quædam est, ut ipse dixit, earũ rerum quæ in dicendo ualent: quæ si eloquentes facere posset, quis esset nõ eloquens? quis enim hæc uel nõ facilè, uel certè aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc uim & hanc utilitatẽ esse arbitror: non ut ad reperiendum quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut parua intelligamus, cùm quò referenda sint didicerimus. Quare, Cæsar, ego quoq; à te hoc peto, ut si tibi uidetur, disputes de hoc toto iocandi genere, quid sentias: ne qua fortè dicendi pars, quoniam ita uoluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse uideatur. Ego uerò

rò,inquit ille,quoniam collectam à conuiua,Crasse,exigis,non committam, ut si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quanquam soleo sæpè mirari eorum impudentiam,qui agunt in scena gestum spectante Roscio.quis enim sese commouere potest, cuius ille uitia non uideat?sic ego nunc Crasso audiente primùm loquar de facetijs,& docebo sus (ut aiunt) oratorē eum, quem cùm Catulus nuper audiuisset,fœnum alios aiebat esse oportere.Tū ille: Iocabatur,inquit, præsertim cùm ita dicat ipse,ut ambrosia alendus esse uideatur. uerùm te,Cæsar,audiamus, aut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius: Perpauca quidem mihi restant,inquit: sed tamē defessus iam labore atq; itinere disputationis meæ, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio.Atqui,inquit Iulius, nō nimium liberale hospitium meū dices: nam te in uiam simulac per paululum gustaris,extrudam & eijciam. Ac ne diutius uos demorer,de omni isto genere quid sentiam perbreuiter exponam. De risu quinq; sunt, quæ quærantur:unum,quid sit:alterum,unde sit:tertiū, sit ne oratoris uelle risum mouere:quartū,quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi.Atq; illud primū, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur,ubi sit,quomodo existat, atq; ita repentè erumpat,ut eum cupientes tenere nequeamus: & quomodo simul latera,os,uenas,uultum, oculos occupet,uiderit Democritus.neq; enim ad hunc sermonem hoc pertinet, & si pertineret, nescire me tamen id non puderet:quod ne ipsi quidē illi scirent, qui pollicentur. Locus autem & regio,quasi ridiculi (nam id proximè quæritur) turpitudine et deformitate quadam continetur. hæc enim ridentur uel sola, uel maximè quæ notant & desi-

& designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autē, ut ad illud tertium ueniam, est planè oratoris mouere risum: uel quòd ipsa hilaritas beneuolentiam conciliat ei per quē excitata est: uel quòd admirantur omnes acumen uno sæpè in uerbo positum, maximè respondentis, nonnunquam etiam lacessentis: uel quòd frangit aduersarium, quòd impedit, quòd eleuat, quòd deterret, quòd refutat: uel quod ipsum oratorem politum esse hominem significat, quòd eruditum, quòd urbanum, maximeq; quòd tristiciam ac seueritatem mitigat & relaxat, odiosasq; res sæpè, quas argutis dilui non facile est, ioco risuq; dissoluit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquàm diligenter uidendum est: id quod in quarto loco quærendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos enim maiore quadam ui quàm ridiculi uulnerari uolunt, miseros illudi nolunt, nisi si se fortè iactant. Parcendū est autem maximè charitati hominū, ne temerè in eos dicas qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primū in iocando moderatio. Itaq; ea facillimè ludūtur, quæ neq; odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorū est in istis uitijs, quæ sunt in uita hominum neq; charorum, neq; calamitosorum, neq; eorū qui ob facinus ad supplicium rapiendi uidētur: eaq; (a) bellè agitata ridentur. Est etiam deformitatis & corporis uitiorum satis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maximè quærendū est, quatenus. In quo non modò illud præcipitur, ne quid insulse, sed etiam si quid perridiculè possis: uitandum est oratori utrunq;, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. Quæ 138

cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera uenerimus. Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid tanquam aliqua fabella narratur: ut olim tu, Crasse, in Memmium, comedisse eum lacertum Largij, cùm esset cum eo Tarracinæ de annicula rixatus: falsa, attamen à te ipso ficta tota narratio. addidisti clausulam: tota Tarracina, tùm omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria LLL. duo MM. Cùm quæreres id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse: Lacerat lacertum Largij mordax Memmius. Perspicitis hoc genus quàm sit facetū, quàm elegans, quàm oratorium: siue habeas uerè quod narrare poßis, quod tamen est mendaciunculis aspergendum, siue fingas. Est autem hæc huius generis uirtus, ut ita facta demonstres, ut mores eius de quo narres, ut sermo, ut uultus omnes exprimantur, ut ijs qui audiunt, tùm geri illa fieriq; uideantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet: ut idem Crassus per tuam nobilitatem, per uestram familiam. quid aliud fuit in quo concio rideret, nisi illa uultus & uocis imitatio? per tuas statuas uerò cùm dixit, & extento brachio paululum etiam de gestu addidit, uehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis.

Tibi ego Antipho assero, inquit, senium est cùm audio. Atq; ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautißimè tractandum sit. mimorū est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is qui audiat, cogitet plura quàm uideat: præstet idem ingenuitatem & ruborē suum uerborum turpitudine, et rerum obscœnitate. Vitanda hæc ergo duo

go duo genera sunt eius ridiculi quod in re positum est, quæ sunt propria perpetuarũ facetiarum: in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua, quales sunt intelligantur, aut imitatione breuiter iniecta in aliquo insigni ad irridendũ uitio reperiantur. In dicto autem ridiculũ est id, quod uerbi aut sententiæ quodam acumine mouetur. sed ut in illo superiore genere, uel narrationis, uel imitationis, uitanda est mimorum ethologorum similitudo, sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Quî igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à cæteris familiarẽ uestrum Granium (b) aut Vargulam amicum meum? nõ mehercule in mẽtem mihi quidem uenit: sunt enim dicaces, Granio quidem nemo dicacior. Hoc opinor, primũ, ne quotiescunq; potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit, licet inquit rogare Philippus? tùm quæsitor, properans modò breuiter: hic ille, nõ accusabis, perpusillum rogabo. ridiculè, sed sedebat iudex L. Aurifex breuior etiam quàm ipse testis: omnis est risus in iudicem conuersus, uisum est totum scurrile iudicium. Ergo hæc quæ cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: ut iste qui se uult dicacem, & mehercule est, Appius: sed nonnunquam in hoc uitium scurrile delabitur. Cœnabo, inquit, apud te, huic lusco familiari meo C. Sextio, uni enim locum esse uideo. est hoc scurrile, & quod sine causa lacessiuit, et tamen id dixit quod in omnes luscos conueniret, ea quia meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextij, & ex tempore: Manus laua, inquit, & cœna. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum

distinguet oratorem à scurra: & quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi uideamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem & sine causa. Quid enim est Vargula assecutus? cùm eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset, Puer abige muscas. risum quæsiuit, qui est mea sententia uel tenuißimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia & grauitate moderabimur, quarum utinam artem aliquam haberemus: sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maxè moueant: Hæc igitur sit prima partitio, quod facetè dicatur, id alias in re habere, alias in uerbo facetias: maximè autem homines delectari, si quando risus coniunctè re uerboq; moueatur. Sed hoc mementote, quoscunq; locos attingam unde ridicula ducantur, ex ijsdem locis ferè etiam graues sententias posse duci. tantum interest quòd grauitas honestis in rebus seuerè, iocus in turpiculis & quasi deformibus ponitur: uelut in ijsdem uerbis & laudare frugi seruum possumus, & si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum uetus in furace seruo: solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum. quod idem in bono seruo dici solet, sed hoc ijsdē etiam uerbis. ex ijsdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex uulnere ob Remp. accepto, et ob eam causam uerecundanti in publicum prodire mater dixit: Quin prodis, mi Spuri, ut quotiescūq; gradum facias, toties tibi tuarum uirtutū ueniat in mentem? Præclarū & graue est, quod Caluino Glaucia clau-
132 dicanti: Vbi est uetus illud? num claudicat? at (a) hic clodicat. Hoc ridiculum est, & utrunq; ex eo quod in claudicatione animaduerti potuit, est ductum. quid hoc Næ-

uio igna-

uio ignauius? Seuerè Scipio. At in malè olentem, Video me à te circumueniri: subridiculè Philippus. At utrunque genus continet uerbi ad literam immutati similitudo. Ex ambiguo dicta uel argutißima putantur, sed non semper in ioco, sæpè etiam in grauitate uersantur. Africano illi maiori coronam sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cùm ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus: Noli mirari, inquit, si non conuenit, caput enim magnum est. Laudabile, & honestum. At ex eodem genere est. Caluus satis est, quod dicit: Parum ne multa? nullum genus est ioci, quo non ex eodem seuera & grauia sumantur. Atque hoc etiam animaduertendum, non esse omnia ridicula faceta. Quid enim potest tàm ridiculum, quàm Sannio est? sed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, denique corpore ridetur ipso. salsum hunc possum dicere, atque ita non ut eiusmodi oratorem esse uelim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc quod risum uel maximè mouet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. naturæ ridentur ipsæ quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantùm licet furtim, si quando, & cursim. Alterum minimè est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum, obscœnitas, non solùm non foro digna, sed uix conuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut antè diuisi, positæ uidentur esse, aut in uerbo. nam quod quibuscunq; uerbis dixeris, facetũ tamen est, re continetur: quod mutatis uerbis salem amittit, in uerbis habet leporem omnem. Ambigua sunt i t primis acuta, atq; in uerbo posita, non in re: sed non sæ-

pè magnum risum mouent, magis ut bellè & literatè dicta laudantur. ut in illum Titium, qui cùm studiose pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesq; eum in campum non uenisse requirerent, excusauit Vespa Terentius, quòd eum brachium fregisse diceret. ut illud Africani, quod est apud Lucilium:

Quid Decius Nuculam, an confixum uis facere inquit?

Vt tuus amicus, Crasse, Granius, non esse sextantis. Et si quæritis, is qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit, sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum, probatur id quidem, ut antè dixi, uel maximè: ingeniosi enim uidetur uim uerbi in aliud atq; cæteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis quàm risum (b) mouet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. quæ genera percurrã equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cùm aliud expectamus, aliud dicitur. hic nobismetipsis noster error risum mouet, quòd si admistum est etiam ambiguum, fit salsius. ut apud Næuium uidetur esse misericors ille, qui iudicatum duci uidet, percunctatur ita:

Quanti addictus? mille nummûm.

Si addidisset tantummodò, Ducas licet: esset illud genus ridiculi præter expectationem. sed quia addidit,

——Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo altero genere ridiculi fuit, ut mihi quidem uidetur, salsißimus. Hoc tũ est uenustißimũ, cùm in altercatione arripitur ab aduersario uerbũ, et ex eo, ut à Catulo in Philippũ, in eum ipsum aliquid qui laceßiuit infligitur. Sed cùm plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædã subtilior, attẽdere et aucupari uerba oportebit, in quo, ut ea quæ sint frigidiora uitemus. ete-

nim cauendū est ne arceßitū dictū putetur, permulta tamē acutè dicemus. Alterū genus est, quod habet paruam uerbi immutationem, quod in litera positū Græci uocāt παρονομασίαν, ut nobiliorem mobiliorem Cato: aut ut idē, cùm cuidā dixisset, Eamus deambulatū: et ille, Quid opus fuit de? Immò uerò, inquit, quid opus fuit te? aut eiusdem responsio illa, Si tu et aduersus et auersus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumē, cùm ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur: ut ego nuper, Nummium diuisorē, ut Neoptolemū ad Troiam, sic illum in campo Martio nomē inuenisse. atq; hæc omnia uerbo continentur. Sæpè etiam uersus facetè interponitur, uel ut est, uel paululū immutatus. aut aliqua pars uersus, ut socius Scauro stomachāti, ex quo sunt nõnulli qui tuam legem de ciuitate natam, Crasse, dicant, St, tacete, quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit,

Tanta confidentia estis, auferte istam enim superbiam.

Nam in Cælio sanè etiam ad causam utile fuit tuum illud, Antoni, cùm ille à se pecuniam profectā diceret testis, & haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo,

Sentin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus conijciuntur prouerbia, ut illud Scipionis, cum Asellus omneis prouincias stipendia merentē se peragrasse gloriaretur: Agas Asellum, & cætera. Quare ea quoq; quoniā mutatis uerbis non possunt retinere eandē uenustatē, non in re, sed in uerbis posita ducantur. Est etiā in uerbo positū nõ insulsum genus ex eo, cùm (a) ad uerbū, non ad sentētiam rē accipere uideare. ex quo uno genere totus est Tutor, minus uetus, oppido ridiculus. Sed abeo à mimis, tantū genus huius ridiculi insigni ali- 133

qua & notare notari uolo. Est autē ex hoc genere illud quod tu, Crasse, nuper ei qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te benè ante lucē uenisset: tu uerò inquisti: Molestus nō eris. iubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu: Certè negaras te molestum futurū. Ex eodem hoc uetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cùm ex centuria sua renunciaret Accidinum consulem, præcoq; dixisset: Dic de L. Manlio: Virum bonū, inquit, egregiumq; ciuē esse arbitror. Ridiculè etiam illud L. Portius Nasica Censori Catoni, cùm ille, Ex tui animi sententia tu uxorē habes? nō mehercule, inquit, ex animi tui sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tū falsa, cū aliud est expectatum. naturâ enim nos (ut antè dixi) noster delectat error, ex quo cùm quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In uerbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi translatione, aut ex inuersione uerborum. Ex immutatione, ut olim Rusca, cum legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius; Dic mihi, inquit, M. Pinnari, num, si contra te dixero, mihi malè dicturus es, ut cæteris fecisti? Vt sementem feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem, ut cùm Scipio ille maior Corinthijs statuam pollicentibus eo loco ubi aliorum essent imperatorum, turmales dixit displicere. Inuertuntur autem uerba, ut Crassus apud M. Perpennam iudicem pro Aculeone cùm diceret: aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Heluius Lamia deformis, ut nostris: qui cum interpellaret odiose: Audiamus, inquit, pulchellum puerum, Crassus. cùm esset arrisum, Non potui mihi, inquit, Lamia, formam ipse fingere, ingenium potui. tùm hic: Audiamus, inquit, disertum. multò etiam arrisum est uehementius. Sunt etiam illa uenu-

sta, ut

sta, ut in grauibus sententijs, sic in facetijs. Dixi enim dudum materiã aliam esse ioci, aliam seueritatis: grauium autem & iocorum unam esse rationem. Ornant igitur in primis orationem uerba relata contrariè, quod idem genus est sæpè etiam facetum: ut Seruius ille Galba, cùm iudices L. Scribonio Tribuno Pl. ferret familiares suos, & dixisset Libo: Quando tandẽ Galba de triclinio tuo exibis? Cùm tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glautia Metello: Villã in Tyburte habes, cortem in palatio. Ac uerborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me puto. Rerum plura sunt, eáq; magis (ut dixi antè) ridẽtur, in quibus est narratio, res sanè difficilis. Exprimenda enim sunt & ponenda ante oculos ea quæ uideantur & (b) uerisimilia, quod est proprium narrationis: & quæ sint, quod ridiculi proprium est, subturpia. cuius exemplum ut breuißimũ sit sanè illud quod antè posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus ascribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia, ut cùm Sex. Titius se Cassandram esse diceret: Multos, inquit Antonius, possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem. collationem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cùm innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idq; Scaurus tenuitate Magij redargueret: Erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conseruasse dico, sed tanquam nudus nuces legeret in uentrem abstulisse. Vt illud M. Cicero senex, huius uiri optimi nostri familiaris pater: nostros homines similes esse Syrorum uenalium: ut quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequißimum. Valdè autem riden-

tur etiam imagines, quæ ferè in deformitatem aut in aliquod uitium corporis ducuntur, cum similitudine turpioris. ut meum illud in Helmium Manciam: Iam ostendam cuiusmodi sis. cum ille, Ostende quæso: demonstraui digito pictum Gallũ in Mariano scuto Cimbrico sub nodis distortum, eiecta lingua, buccis fluentibus. Risus est cõmotus, nihil tam Manciæ simile uisum est. ut cùm Tesstio Penario mentum in dicendo intorquenti, tùm ut diceret si quid uellet, si nucem fregisset. Etiam illa, quæ minuendi aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur: uelut tu, Crasse, in cõcione, ita sibi ipsum magnum uideri Memmium, ut in forũ descendens caput ad fornicem Fabij demitteret. Ex quo genere etiã illud est, quod Scipio apud Numantiã cùm stomacharetur cũ C. Metello, dixisse dicitur: Si quintum pareret mater eius, asinum fuisse parituram. Arguta etiam significatio est, cùm parua re, & sæpè uerbo, res obscura & latens illustratur: ut cum C. Fabricio P. Cornelius homo, ut existimabatur, auarus & furax, sed egregiè fortis et bonus imperator, gratias ageret: quòd se homo inimicus cõsulem fecisset, bello præsertim magno & graui: Nibil est, quo mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quàm uenire. ut Asello Africanus obijcienti lustrũ illud infelix: Noli inquit, mirari. is enim qui te ærarijs exemit, lustrũ condidit, & taurum immolauit. Tanta suspicio est, ut religione ciuitatem obstrinxisse uideatur Mummius, quòd Asellum ignominia leuarit. Vrbana etiã dißimulatio est, cùm alia dicuntur ac sentias, non illo genere, de quo antè dixi, cùm contraria dicas, ut Lamiæ Crassus: sed cùm toto genere orationis seuerè ludas, cùm aliter sentias ac loquare: ut noster Scæuola Septumuleio illi Anagnino,

cui pro C. Gracchi capite (a) erat aurum repensum, ro- 134
ganti, ut se in Asiam præfectum duceret: Quid tibi uis, inquit, insane? tanta malorum est multitudo ciuium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse uenturum. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanũ hunc Aemilianũ dicit fuisse, & eum Græco uerbo appellat εἴρωνα. Sed uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia dißimulãtiaq; longè lepore et humanitate omnibus præstitisse. genus est perelegans, et cùm grauitate salsum, cumq; oratorijs dictionibus, tùm urbanis sermonibus accommodatũ. et herculè omnia hæc quæ à me de facetijs disputantur, non maiora forensium actionũ, quàm omniũ sermonũ condimenta sunt. Nam, quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitũ uidetur C. Publicium solitũ dicere P. Mummiũ, cuiuis tempori hominem esse. sic profectò res se habet, nullum ut sit uitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatemq; uersari. Sed redeo ad cætera. Est huic finitimũ dißimulationi, cùm honesto uerbo uitiosa res appellatur: ut cùm Africanus Censor tribu mouebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat: cùm ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretq; cur ab eo notaretur: Non amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias atque ille uult: ut Salinatori Maximus, cùm Tarento amisso arcem tamen Liuius retinuisset, multaq; ex ea prælia præclara fecisset: cùm aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretq; eum Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentũ recepisse: Quid ni, inquit, meminerim? nunquam

nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpè ridicula, non solùm mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis: Homo fatuus postquam rem habere cœpit, est mortuus. Quid est tibi ista mulier? uxor? similis medius fidius. quandiu ad aquas fuit, nunquã est mortuus. Genus hoc leuius, & ut dixi, mimicum: sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut uel non stultus quasi stultè cum sale dicat aliquid. ut tibi, Antoni, Mancia, cùm audisset te censorem à M. Duronio de ambitu postulatum: Aliquando, inquit, tibi tuum negocium agere licebit. ualdè hæc ridentur, & herculè omnia quæ à prudentibus quasi per dißimulationem non intelligendi subabsurdè salseq; dicuntur. Ex quo genere est etiam, non uideri intelligere quod intelligas. ut Pontidius: Qualem existimas qui in adulterio deprehenditur? tardum. Vt ego, qui in delectu Metello, cùm excusationẽ oculorum (b) à me non acciperet, & dixisset, Tu igitur nihil uides? Ego uerò, inquam, à porta Exquilina uideo uillam tuam. ut illud Nasicæ, qui cùm ad poëtam Ennium uenisset, eiq; ab ostio quærenti Ennium ancilla dixisset, domi nõ esset: Nasica sensit illam domini iussu dixisse, et illũ intus esse. paucis pòst diebus cùm ad Nasicam uenisset Ennius, & eũ à ianua quæreret, exclamat Nasica se domi nõ esse: tũ Ennius, Quid? ego non cognosco uocẽ, inquit, tuam? hìc Nasica: Homo es impudens: ego cùm te quærerẽ, ancillæ tuæ credidi te domi nõ esse, tu mihi non credis ipsi? Est bellũ illud quoq;, ex quo is qui dixit, irridetur in eo ipso genere quod dixit. ut cùm Q. Opimius consularis, qui adolescentulus malè audisset, festiuo homini Egilio, qui uideretur mollior, nec esset, dixisset:

——Quid tu Egilia mea,
Quando ad me uenis cum tua colu & lana?
——Non pol (inquit) audeo:
Nam me ad famosas uetuit mater accedere.

Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionē ridiculi absconditam: quo in genere est illud Siculi, cui cùm familiaris quidam quæreretur, quòd diceret uxorem suam suspendisse se de ficu: Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore quos seram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidā oratori malo: qui cùm in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit hūc, uideretur ne misericordiā mouisse? Ac magnam quidē, inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui nō oratio tua miserāda uisa sit. Me quidē herculè ualde illa mouent stomachosa, et quasi submorosa ridicula: non cùm à moroso dicuntur (tùm enim non sal, sed natura ridetur) In quo, ut mihi uidetur, persalsum illud est apud Næuiū: Quid ploras pater? Mirum, ni cantē, condemnatus sum. Huic generi quasi contrariū est ridiculi genus patientis ac lenti: ut cùm Cato percussus esset ab eo qui arcam ferebat. cùm ille diceret, Caue: rogauit, nunquid aliud ferret præter arcam? Etiam stulticiæ salsa reprehensio. ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronū causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: Quæso, inquit prætor, aduersario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quæ coniectura explanantur longè aliter atq; sunt, sed acutè atque concinnè: ut cùm Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cùm ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, & in eius tabulis ostenderet literas AFP R, idq; diceret esse Actum fide P. Rutilij: Rutilius autem, ante

135 factum post relatum C. Cannius eques (a) Rom. cum Ruso adesset, exclamat neutrum illis literis declarari. Quid ergo, inquit Scaurus, Aemilius fecit? plectitur Rutilius. Ridentur etiam discrepantia: Quid huic abest, nisi res & uirtus? Bella etiam est familiaris reprehensio quasi errantis: ut cùm obiurgauit Albius Granium, quòd cum eius tabulis quiddam Albutio probatum uideretur, & ualde absoluto Scæuola gauderet, neq; intelligeret contra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in cõsilio dando familiaris: ut cùm patrono malo, cùm uocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simulac domum redisset: Perdam, inquit, uocẽ, si id fecero: Melius est, inquit, quàm reum. Bellum etiam est, cùm quid cuiq; sit consentaneum dicitur: ut cùm Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo quòd Phrygionis Pompeij locupletis hominis bona sine testamento possederat, sederetq; aduocatus reo Bestiæ, cùm funus quoddã duceretur: accusator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod est præter expectationem, cuius innumerabilia sunt exẽpla: uel Appij maioris illius, qui in senatu, cùm ageretur de agris publicis, et de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab ijs qui à pecore eius depasci agros publicos dicerent: Non est, inquit, Lucilij pecus illud, erratis. defendere Luciliũ uidebatur. ego liberũ puto esse, quà lubet pascitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchum perculit, cùm ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mutium iudicem tulisset: Eiero, inquit, iniquus est. cùm esset admurmuratũ: Ah, inquit, Patres cõscripti, nõ ego mihi illum iniquũ eiero, uexum

uerùm omnibus. Ab hoc uerò Crasso nihil facetius, cùm læsisset testis Silus Pisonem, quòd se in eum audisse dixisset: Potest fieri, inquit, Sile, ut is unde te audisse dicis, iratus dixerit: annuit Silus. potest etiam ut tu non rectè intellexeris: id quoq; toto capite annuit, ut se Crasso daret. potest etiam fieri, inquit, ut omnino quod te audisse dicis, nunquam audieris: hoc ita præter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Næuius, & iocus est familiaris:

Sapiens, si algebis, tremes.

& alia permulta. Sæpè etiam facetè concedas aduersario idipsum quod tibi ille detrahit. ut C. Lælius, cùm ei quidam malo genere natus diceret, indignũ esse suis maioribus: Vt herculè, inquit, ut tuis dignus. Sæpè etiam sententiose ridicula dicuntur. ut M. Cincius, quo die legem de donis et muneribus tulit, cùm C. Cento prodijsset, & satis contumeliose, Quid fers Cinciole? quæsisset: Vt emas, inquit, Cai, si uti uelis. Sæpè etiã salse quæ fieri non possunt, optantur. ut M. Lepidius (b) cùm cæteris in campo exercentibus, in herba ipse recubuisset: Vellem hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etiã, quærentibus & quasi percunctantibus lentè respõdere quod nollent. ut censor Lepidus, cùm M. Antistio Pirgensi equũ ademisset, amiciq; cùm uociferarentur, & quærerent quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cùm optimus colonus, parcißimus, modestißimus, frugalißimus esset? Me istorũ, inquit, nihil credere. Colligũtur à Græcis alia nõnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi uideor multa in genera descripsisse. nam illa quæ uerbi ratione & ui continentur, certa ferè ac definita sunt: quæ plerũq;, ut antè

dixi, laudari magis quā rideri solent. hæc autē quæ sunt in re et in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, et naturis aliorū irridendis, ipsorū ridiculè indicandis & similitudine turpioris, & dißimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus mouentur. Itaq; imbuēdus est is qui iocose uult dicere, quasi natura quadam apta ad hæc genera, & moribus: ut ad cuiusq; modi genus ridiculi uultus etiam accōmodetur. qui quidē quò seuerior est et tristior, ut in te, Crasse: hoc illa quoq; quæ dicuntur, salsiora uideri solent. Sed iam tu, Antoni, qui hoc diuersorio sermonis tui libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in Pontinum diuerteris, neq; amœnū, neq; salubrē locum censeo, ut satis diu putes requieuisse, & iter reliquum conficere pergas. Ego uerò, atque hilarè quidem à te acceptus, inquit: & cùm doctior per te, tùm etiam audacior factus sum ad iocandum. Non enim uereor, ne quis me in isto genere leuiorem iam putet: quoniam quidem tu Fabricios mihi authores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea quæ uoluistis ex me audire: de quibus quidem accuratius dicendum & cogitandum fuit. nam cætera faciliora sunt, atq; ex ijs quæ iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cùm ad causam sum aggressus, atq; omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, cùm & argumenta causæ, & eos locos quibus animi iudicum conciliantur, & illos quibus permouentur, uidi atq; cognoui: tū constituo quid habeat quæq; causa boni, quid mali. nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem aut controuersiam uocari, quæ non habeat utrunq;: sed quantum habeat, id refert. mea autem ratio

in di-

in dicendo hæc esse solet, ut boni quod habeat, id amplectar, uxorem, exaggerem, ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream. à malo autem uitioq; causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totũ bono illo ornando & augendo dißimulatum obruatur. et si causa (a) est 136
in argumentis, firmißima quæq; maximè tueor, siue plura sunt, siue aliquod unum. sin autem in conciliatione aut in permotione causa est, ad eam me potißimùm partem quæ maximè cõmouere animos hominũ potest, confero. Summa deniq; huius generis hæc est, ut si in refellendo aduersario firmior esse oratio, quàm in cõfirmandis nostris rebus potest, omnia in illum conferam tela. sin nostra facilius probari quàm illa redargui possunt, abducere animos à contraria defensione, & ad nostram conor traducere. Duo deniq; illa quæ facilima uidentur, quoniam quæ difficiliora sunt, nõ possum, mihi pro meo iure sumo. unum, ut molesto aut difficili argumento aut loco nonnunquam omnino nihil respondeam, quod forsitan aliquis iure irriserit. quis enim est qui id facere non poßit? sed tamen ego de mea nunc, nõ de aliorum facultate disputo: confiteorq; me, si quæ premat res uehementius, ita concedere solere, ut nõ modò non abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fugere uidear: sed adhibere quandam in dicendo speciem atq; pompam, & pugnæ similem fugam: consistere uerò in meo præsidio, sic ut nõ fugiendi hostis, sed capiendi loci causa ceßisse uidear. Alterum est illud, quod ego oratori maximè cauendum & prouidendum puto, quodq; me solicitare summè solet: non tàm ut prosim causis elaborare soleo, quàm ut ne quid obsim: non quin enitendum sit in utroq;, sed tamen multò est turpius oratori, nocuisse uideri causæ, quàm

non profuisse. Sed quid hoc loco uos inter uos, Catule? an hæc ut sunt contemnenda, contemnitis? Minimè, inquit ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam uelle dicere uidebatur. Me uerò lubente, inquit Antonius, dixerit, siue refellendi causa, siue quærendi. Tum Iulius: Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi uideri cautißimum: propriumq; hoc esse laudis tuæ, nihil à te unquam esse dictum, quod obesset ei pro quo diceres. idq; memoria teneo, cùm mihi sermo cum hoc ipso Crasso multis audientibus esset de te institutus, Crassusq; plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hanc esse uel maximam, quòd non solùm quod opus esset diceres, sed etiam quod non opus esset non diceres. tùm illũ mihi respondere memini, cætera in te summè esse laudanda: illud uerò improbi esse hominis et perfidiosi, dicere quod alienum esset, & noceret ei pro quo quisq; diceret: quare non sibi eum disertum qui id non faceret uideri, sed improbum qui faceret. Nunc si tibi uidetur, Antoni, demonstres uelim, quare tu hoc ita magnum: putes nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius esse uideatur. Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intelligam: (b) sed & tu, & uos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, sed de exercitationis & consuetudinis meæ mediocritate. Craßi quidem responsum excellentis cuiusdam est ingenij ac singularis: cui quidem portenti simile esse uisum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetq; ei quem defenderet. facit enim de se coniecturam, cuius tanta uis ingenij est, ut neminem nisi consultò putet, quod cõtra se ipsum

ipsum sit, dicere: sed ego non de præstanti quadã & eximia, sed propè de uulgari & cõmuni prudentia disputo. Vt apud Græcos fertur incredibili quadã magnitudine cõsilij atq; ingenij Atheniẽsis ille fuisse Themistocles: ad quem quidã doctus homo atq; in primis eruditus accessisse dicitur, eiq; artẽ memoriæ, quæ tũ primùm proferebatur, pollicitũ esse se traditurũ. cùm ille quæsisset, quid nam illa ars efficere posset? dixisse illũ doctorem, ut omnia meminisset: & ei Themistoclẽ respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se obliuisci quæ uellet, quàm si meminisse docuisset. Vides ne, quæ uis in homine acerrimi ingenij, quã potens, et quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cùm quidem ei fuerit optabilius obliuisci posse potius quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset, uidissetúe, meminisse. Sed neq; propter hoc Themistoclis respõsum memoriæ nobis opera danda non est, neq; illa mea cautio & timiditas in causis propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. uterq; enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circunspiciunda, ne quid offendas, ne quò irruas. Sæpè aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur: orat reus, urgent aduocati, ut inuehamur, ut maledicamus, deniq; ut interrogemus: non moueor, non obtempero, non satisfacio: neq; tamen ullam assequor laudem. homines enim imperiti facilius quod stultè dixeris reprehendere, quàm quod sapienter tacueris laudare possunt. Hic quantum sit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem læseris? habet enim et uoluntatem nocendi in ira-

cundia, & uim in ingenio, & pondus in uita: nec si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt. quo quidem mihi uideri turpius nihil solet, quàm cùm oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo ille sequitur: occidit ille aduersarium ne? immò uerò aiunt se, & eum quem defendit. hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse: ego autẽ sæpißimè uideo in causis aliquid mali facere homines minimè malos. Quid
137 (a) illud quod suprà dixi, solere me cedere, & ut planius dicam, fugere ea quæ etiam ualde causam meam premerent? cùm id non faciunt alij, uersanturq; in hostium castris, ac sua perfidia demittunt, mediocriter ne causis nocent? cùm aut aduersariorum adiumenta confirmant, aut ea quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid cùm personarũ quas defendunt, rationem nõ habent? si quæ sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo inuidiosiora faciunt? quantũ est in eo tandem mali? Quid si in homines charos, iudicibusq; iucundos, sine ulla præmunitione orationis acerbius & contumeliosius inuehare, non ne abs te iudices abalienes? Quid si quæ uitia aut incommoda sunt in aliquo iudice uno aut pluribus, ea tu in aduersarijs exprobrando non intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatum est? Quid si cùm pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferâre iracũdia, causam relinquas, nihil ne noceas? In quo ego, non quò libenter malè audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimiùm patiens & lentus existimor. ut cùm te ipsum Sulpiti obiurgabam, quod ministratorem peteres, non aduersarium. Ex quo etiam illud assequor, ut si quis mihi malè dicat, petulans aut planè insanus esse uideatur. In ipsis autẽ argumentis siquid

posueris

posueris aut apertè falsum, aut ei quod dixeris, dicturusúe sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum ac foro, nihil ne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc uersari semper (dicã enim sæpius) si poßim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certè ne quid mali. Itaque nunc illûc redeo, Catule, in quo tu me pauló antè laudabas: ad ordinem collocationemq; rerum ac locorum. cuius ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum: altera, quæ oratorum iudicio & prudentia cõparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus, deinde ut rem exponamus, pòst ut eam probemus nostris præsidijs confirmandis, contrarijs refutandis: deinde ut concludamus, atq; ita peroremus: hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Vt uerò statuamus eá quæ probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodũ componamus, id est uel maximè propriũ oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta, multa quæ in dicendo profutura uideantur: sed eorum partim ita leuia sunt, ut cõtemnenda sint: partim etiam, si quid habent adiumenti, sunt nonnunquam eiusmodi, ut insit in ijs aliquid uitij: neq; tanti sit illud quod prodesse uideatur, ut cum aliquo malo coniungatur. Quæ autem sunt utilia atque firma, si ea tamen (ut sæpè fit) ualde multa sunt, ea quæ ex ijs aut leuißima sunt, aut alijs grauioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atq; ex oratione remoueri. equidem cùm (b) colligo argumenta causarum, non tàm ea numerare soleo, quàm expendere. Et quoniam, quod sæpè iam dixi, tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo: una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud nisi do-

cere uelle uideamur: reliquæ duæ sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulò pòst pauca dicemus, habere hanc uim magnopere debent: ut ad eorum mentes apud quos agetur, mouendas permanare poßint. Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen & commouendo perficiunt plurimũ: quanquam maximè proprius est locus & in exoriendo, & in perorando: digredi tamen ab eo quod proposueris atque agas, permouendorum animorum causa, sæpè utile est. Itaq; uel narratione exposita sæpè datur ad commouendos animos digrediendi locus, uel argumentis nostris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroq; loco, uel omnibus, si habet eam causa dignitatẽ atq; copiam, rectè id fieri potest: hæq; causæ sunt ad agendum et ad ornandum grauißimæ atque plenißimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiusmodi digreßionẽ, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum qui audiunt aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui quæ minimè firma sunt, ea prima collocant: in quo illos quoque errare arbitror, qui si quando (id quod mihi nunquam placuit) pluris adhibent patronos, ut in quóque eorum minimum putant esse, ita eum primùm uolunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum expectationi qui audiunt, quàm celerrimè occurratur: cui si initio satisfactum non sit, multò plus sit in reliqua causa laborandum. malè enim se res habet, quæ non statim ut dici cœpta est, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quisq;, sic & in oratione firmißimum quodq; sit primũ: dũ illud tamẽ in utroq; teneatur, ut ea quæ æquè

excellant, seruentur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam uitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbã atq; in gregem conijciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tùm denique id quod primùm est dicendum, postremò soleo cogitare, quo utar exordio. nam si quando id primùm inuenire uolui, nullũ mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare, atque cõmune. Principia autem dicendi semper cùm accurata, & acuta, & instructa sententijs, apta uerbis, tùm uerò causarum propria esse debent. prima est enim quasi cognitio, & cõmendatio orationis in principio, quæ continuo (a) eum qui audit, permulcere atq; allicere debet. 138
In quo admirari soleo non equidẽ istos qui nullam huic rei operam dederunt, sed hominem in primis disertum atq; eruditũ Philippum: qui ita solet ad dicendũ surgere, ut quod primum uerbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, cùm brachium concalefecerit, tũ se solere pugnare: neque attendit eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, ut & uenustati uel maximè seruiant, et reliquis uiribus suis cõsulant. neq; est dubium, quin exordium dicendi uehemens & pugnax non sæpè esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio uitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad uulnus, sed ad speciem ualere uideantur: quanto hoc magis in oratione expectandũ est, in qua non uis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est deniq; in natura rerũ omnium, quod se uniuersum profundat, et quod totũ repentè euolet: sic omnia quæ fiunt, quæq; aguntur acerrimè, lenioribus principijs natura ipsa prætexuit. Hæc aũt in dicendo nõ extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis uisceribus causæ sumenda sunt.

idcircò tota causa pertentata atq; perspecta, locis omnibus inuentis atq; instructis, considerandũ est, quo principio sit utendum: sic & facilè reperietur. sumetur enim ex ijs rebus quæ erunt uberrimæ uel in argumentis, uel in ijs partibus ad quas dixi digredi sæpè oportere. Ita et momenti aliquid afferent, cùm erunt penè ex intima defensione deprompta: & apparebit eas non modò non esse communeis, nec in alias causas posse transferri, sed penitùs ex ea causa quæ tùm agatur, defluxisse. Omne autem principium aut rei totius quæ agetur, significationem habere debebit: aut aditum ad causam & munitionem: aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet, ut ædibus ac templis uestibula et aditus, sic causis principia pro portione rerum præponere. Itaque in paruis atq; frequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpè cõmodius. Sed cùm erit utendũ principio (quod plerunque erit) aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis apud quos agitur, sententias duci decebit. Ex reo (reos appello, quorum res est) quæ significent uirum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ ualeant contra falsam criminationem. Ex aduersario, ijsdem ex locis ferè contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immeritò, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quæ restitui sanariq; non posit. Ex ijs autem apud quos agetur, ut beneuolos, beneq; existimantes efficiamus: quod agendo efficitur melius, quàm rogando. (b) est id quidem in totam orationem confundendũ, nec minimè in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentum cõmonent Græci, ut principiò faciamus iudicem, et docilem: quæ sunt utilia, sed non principij magis pro-

gis pro-

gis propria quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principijs, quòd et attenti tùm maximè sunt cùm omnia expectant, et dociles magis initijs esse possunt. illustriora enim sunt quæ in principijs, quàm quæ in medijs causis? dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorũ ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quot tamen totos in principio explicare non oportebit, sed tantùm impelli primò iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium con sequenti orationis, ut nõ tanquam citharœdi prooemiũ affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse uideatur. nam nonnulli cùm illud meditati edi derunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri uelle uideantur. Atque eiusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui uibrant hastas ante pugnam quibus in pugnãdo nihil utuntur: sed ut ipsis sententijs, qui bus proluserũt, uel pugnare poßint. Narrare uerò rem quòd breuiter iubent, si breuitas appellãda est, cùm uerbum nullũ redũdet, breuis est L. Craßi oratio: si tùm est breuitas, cùm tantum uerborũ est, quantũ necesse est, aliquãdo id opus est, sed sæpè obest, uel maximè in narrando: non solùm quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam uirtutẽ quæ narrationis est maxima, ut iucunda & ad persuadendum accommodata sit, tollit, uidelicet illa:

Nam is postquam exceßit ex ephebis.

Quàm longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & seruilis percunctatio, mors Chrysidis, uultus & forma & lamentatio sororis, reliqua, peruariè, iucundeq; narrantur. Quòd si hanc breuitatem quæsissent:

Effertur, imus, ad sepulchrum uenimus,
In ignem posita est.

in his ferè decem uersiculis totũ conficere potuisset. quã quam hoc ipsum Effertur, imus, concisum est: ita ut non breuitati seruitum sit, sed magis uenustati. Quòd si nihil fuisset, nisi, In ignem posita est, tamen res tota cognosci facilè potuisset. Sed et festiuitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus: & est probabilius quod gestum esse dicas, cùm quemadmodum actum sit, exponas: & multò apertius ad intelligendum est, si sic constituitur aliquando, ac nõ ista breuitate per-
139 curritur. Apertam enim narrationem tàm (a) esse oportet, quàm cæteras: & hoc magis in hac elaborandũ est, quòd & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando. et maiore periculo hæc pars orationis obscura est quàm cæteræ: uel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit quod ita dictum est, narratio obscura totam obcæcat orationem: uel quòd alia poßis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius, narrationis unus est in causa locus. Erit autẽ perspicua narratio, si uerbis usitatis, si ordine temporũ conseruato, si non interruptè narrabitur. Sed quando utendum sit aut non sit narratione, id est consilij: neque enim si nota res est, nec dubium sit quid gestum sit, narrari oportet: nec si aduersarius narrauit, nisi si refellemus, at siquando erit narrandum, ne illa quæ suspicionem & crimen efficient, contraq; nos erunt, acriter persequamur, et quicquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus si quando fiat perfidia nõ stulticia fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. nam ad summam totius

causæ pertinet, cautè, an cõtrà demõstrata res sit, quòd omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur, ut causa ponatur: in quo uidendum est, quid in controuersiã ueniat. Tunc suggerenda sunt firmamenta causæ coniunctè, & infirmandis contrarijs, & tuis confirmandis. nanq; una in causis ratio quædã est eius orationis, quæ ad probandam argumentationẽ ualet: ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit. sed quia neq; reprehendi quæ contrà dicuntur possunt, nisi tua confirmes: neq; hæc confirmari, nisi illa reprehendas: idcircò hæc & natura & utilitate & tractatione coniuncta sunt. Omnia autem concludenda pleruñq; rebus augendis, uel inflammando iudice, uel mitigando: omniaq; cum superioribus orationis locis, tùm maximè extremo, ad mentes iudicum quàm maximè permouendas, et ad utlitatem nostram uocandas, conferenda sunt. Neq; sanè iã causa uidetur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradẽda sunt, aut laudationibus. sunt enim pleraque communia: sed tamẽ suadere aliquid aut dissuadere, grauißimæ mihi uidetur esse personæ. nam & sapientis est, consiliũ explicare suum de maximis rebus: & honesti, & diserti, ut mente prouidere, authoritate probare, oratione persuadere poßit. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt: sapiens enim est consilium, multisq; alijs dicendi relinquendus locus. uitanda etiam ingenij ostentationisq; suspicio. Concio capit omnem uim orationis, & grauitatem, uarietatemq; desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quàm dignitas. nam qui utilitatem putat, non quid maximè uelit suasor, sed (b) quid interdum magis sequatur uidet. Nemo est enim, præsertim in tam clara ciuitate, quin putet ex-

tet expetendam maximè dignitatem: sed uincit utilitas plerunq;, cùm subest ille timor: ea neglecta, ne dignitatē quidem posse retineri. Controuersia autem inter hominum sententias aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiā, cùm id conuenit, certatur, utrum honestati potius an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpè inter se uidentur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, uectigalium, præsidij, militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur: itemq; incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorum exempla: quæ erunt, uel cùm periculo gloriosa colliget, posteritatis immortalem memoriam augebit, utilitatem ex laude nasci defendet, semperq; eam cū dignitate esse cōiunctā. Sed quid fieri poßit aut nō poßit, quidq; etiā sit necesse, aut non sit, in utraq; re maximè est quærendū. inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur nō posse fieri, aut si neceßitas affertur: et qui id docuit non uidentibus alijs, is plurimū uidit. Ad consilium autē de repub. dandū caput est, nosse rempublicam: ad dicendū uerò probabiliter, nosse mores ciuitatis: qui quia crebrò mutantur, genus quoq; orationis est sæpè mutandū: & quanquā una ferè uis est sæpè eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi, grauißima causa reipublicæ, maximi motus multitudinis, genus quoq; dicendi grādius quoddā & illustrius esse adhibendū uidetur: maximaq; pars orationis admouenda est ad animorum motus, nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: sæpè etiam à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem,

autẽ, ut quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur: habet enim multitudo uim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator nisi multitudine audiente eloquens esse non poßit. Et cùm sint populares multi uarijq; lapsus, uitanda est acclamatio aduersa populi: quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperè, si arroganter, si turpiter, si sordidè, si quoquo animi uitio dictum esse aliquid uideatur: aut hominum offensione uel inuidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione atq; fama, aut res si displicet, aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metus multitudo: hisque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur. Tum obiurgatio si est authoritas, tum admonitio quasi lenior obiurgatio, tum promißio si audierint probaturos: tum deprecatio, quod est infimũ, sed nonnunquã utile. nullo (a) autem loco plus facetiæ prosunt, & celeritas, & 140
breue aliquod dictum, nec sine dignitate, & cũ lepore. nihil enim tàm facilè, quàm multitudo, à tristicia, & sæpè acerbitate, commodè ac breuiter, & acutè, & hilarè dicto deducitur. Exposui ferè ut potui, uobis in utroq; genere causarum, quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quaq; omnino in causis ratione uersari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile, quod ego initiò quasi à præceptis nostris secreueram: sed & quia multa sunt orationum genera & grauiora, & maioris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet, & quòd nos laudationibus non ita multũ uti soleremus, totum hunc segregabam locum. Ipsi enim Græci magis legendi, qui delectationis aut hominis alicuius ornandi, quàm utilitatis huius forensis causa, laudationes scriptitauerunt:

quorum sunt libri quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminundas, Philippus, Alexander, aliíq; laudantur. Nostræ laudationes quibus in foro utimur, aut testimonij breuitatem habent nudam atq; inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minimè accõmodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquã etiam scribendum, uelut P. Tuberoni Africanum auunculum laudanti scripsit C. Lælius, uel ut nosmetipsi ornandi causa Græcorum more, si quos uelimus laudare poßimus, sit à uobis quoq; tractatus etiã is locus. Perspicuum est igitur alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiæ, cæteráq; quæ fortuna det aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se ueram laudem, quæ deberi uirtuti uni putatur: sed tamen quòd ipsa uirtus in earum rerum usu ac moderatione maximè cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus non extulisse se in potestate, non fuisse insolentẽ in pecunia, non se prætulisse alijs propter abundantiam fortunæ: ut opes & copiæ non superbiæ uideantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. Virtus autem quæ est per seipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest: tamen habet plures partes, quarum alia est ad laudationem aptior. sunt enim aliæ uirtutes, quæ uidentur in moribus hominum & quadam comitate ac beneficentia positæ: aliæ quæ in ingenij aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, iusticia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudationibus. omnes enim hæ uirtutes non tàm ipsis qui eas in se habent, quàm

generi hominum fructuosæ putantur. Sapientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ geruntur, tenues & pro nihilo putantur, & in (b) excogitando uis quædam ingenij & ipsa eloquentia, admirationis habet nõ minus, iucunditatis minus. ipsos enim magis uidetur quos laudamus, quàm illos apud quos laudamus, ornare ac tueri: sed tamen in laudando iungenda sunt etiam hæc genera uirtutũ. feriunt enim aures hominũ, cùm illa quæ iucunda & grata, tũ etiã illa quæ mirabilia sunt in uirtute laudari. Et quoniam singularũ uirtutum sunt certa quædam officia ac munera, & sua cuique uirtuti laus propria debetur: erit explicandũ in laude iusticiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is qui laudabitur, fecerit. itemque in cæteris res gestæ ad cuiusq; uirtutis genus & uim & nomẽ accommodabuntur. Grauißima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta uidentur à uiris fortibus sine emolumento ac præmio. quæ uerò etiam cum labore & periculo ipsorũ, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum: quòd & dici ornatißimè possunt, et audiri facillimè. ea enim deniq; uirtus esse uidetur præstantis uiri, quæ est fructuosa alijs, ipsi autẽ laboriosa, aut periculosa, aut certè gratuita. Magna etiã illa laus & admirabilis uideri solet, tulisse casus sapienter aduersos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neq; tamen illa non ornant habiti honores, decreta uirtutis præmia, res gestæ iudicijs hominum comprobatæ: in quibus etiam felicitatem ipsam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipso singulares. neque enim paruæ, neq;

usitatæ, neq; uulgares, admiratione, aut omnino laudē dignæ uideri solent. Est etiam cùm cæteris præstantibus uiris comparatio, in laudatione præclara. De quo genere libitum mihi est paulò plura quàm ostenderam dicere: non tàm propter usum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm ut hoc uideretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori uirtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non poßit, esse necessariam. Iam uituperandi præcepta contrarijs ex uitijs sumenda esse perspicuum est: simul est illud ante oculos, nec bonū uirum propriè & copiosè laudari sine uirtutum, nec improbum notari ac uituperari sine uitiorum cognitione, satis insigniter atq; asperè posse. Atq; his locis & laudandi & uituperandi, sæpè nobis est utendum in omni genere causarum. Habetis de inueniendis rebus, disponendisq; quid sentiam: adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum leuem, neque ei quicquam aliud de quo disserat relinquam, nisi ea quibus rebus hæc exornentur. Perge uero, inquit Crassus: libenter enim te cognitum (a) iam
141 artificem, aliquandoq; euolutum illis integumentis dißimulationis tuæ, nudatumq; perspicio: & quòd mihi nihil, aut quòd non multum relinquis, percommodè facis, estq; mihi gratum. Iam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. si enim uerè agere uolueris, omnia tibi relinquo: sin dißimulare, tu quemadmodum his satisfacias, uideris. Sed ut ad rem redeam: Non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut obliuionis artē, quàm memoriæ malim: gratiāq; habeo Simonidi illi Chio, quē primū ferunt artem memoriæ protulisse. Dicūt enim, cùm cœnaret Cra-
none

nonne in Thessalia Simonides apud Scopam fortunatũ hominẽ & nobilem, cecinissetq́; id carmen quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa poëtarũ more in Castorem scripta & Pollucem fuissent, nimis illũ sordidè Simonidi dixisse: Se dimidiũ eius rei quod pactus esset pro illo carmine daturũ, reliquum à suis Tyndaridis (quos æquè laudasset) peteret, si ei uideretur. paulò pòst esse ferunt nunciatũ Simonidi ut prodiret, iuuenes stare ad ianuam duos quosdã, qui eum magnopere euocarent: surrexisse illum ipsum, prodisse, uidisse neminem. hoc interim spacio conclaue illud ubi epularetur Scopas, concidisse: ea ruina ipsum oppressum, cum suis interisse. quos cùm humare uellent sui, neq; possent obtritos internoscere ullo modo, Simonides dicitur ex eo quòd meminisset quo eorum loco quisq; cubuisset, demonstrator uniuscuiusq; sepeliendi fuisse. hac tùm re admonitus inuenisse fertur, ordinem esse maximè qui memoriæ lumen afferret. Itaque ijs qui hanc partem ingenij exercerent, locos esse capiendos, & ea quæ memoria tenere uellent, effingenda animo, atq; in his locis collocanda: sic fore ut ordinem rerum locorũ ordo cõseruaret, res autem ipsas rerum effigies notaret: atq; ut locis prò cera, simulachris pro literis uteremur. Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta uis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaris, omnes fixas esse in animo sententias, omnem descriptum uerborum apparatum: ita audire uel eum unde dicas, uel eum cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo uideantur inscribere. Itaque soli qui memoria uigent, sciunt quid, & quatenus, & quomodo dicturi sint, cui responderint,

quid superſit: iidemq; multa ex aliis cauſis aliquando à ſe acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem huius boni naturam eſſe principem, ſicut earum rerum de quibus antè locutus ſum omnium: ſed hæc ars tota dicendi, ſiue artis imago quædam eſt & ſimilitudo, habet hanc uim: non ut totum aliquid (b) cuius in ingeniis noſtris pars nulla ſit, pariat & procreet: uerùm ut ea quæ ſunt orta iam in nobis & procreata, educet atq; confirmet. Veruntamen neq; tam acri memoria ferè quiſquam eſt, ut non diſpoſitis notatisq; rebus, ordinem uerborum aut ſententiarum complectatur: neque uerò tam hebeti, ut nihil hac conſuetudine & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudenter ſiue Simonides, ſiue alius quis inuenit, ea maximè animis effingi noſtris, quæ eſſent à ſenſu tradita atq; impreſſa. acerrimum autē ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum uidendi: quare facillimè animo teneri poſſe ea quæ perciperentur auribus aut cogitatione, ſi etiam oculorū commendatione animis traderentur: ut res cæcas & ab aſpectus iudicio remotas, confirmatio quædam & imago & figura ita notaret, ut ea quæ cogitando complecti uix poſſemus, intuendò quaſi teneremus. His autem formis atq; corporibus, ſicut omnibus rebus quæ ſub aſpectum ueniunt, ſedes opus eſt: etenim corpus intelligi ſine loco non poteſt. Quare ne in re nota & peruulgata multus & inſolens ſim, locis eſt utendum multis, illuſtribus, explicatis, modicis interuallis. Imaginibus autem agentibus, acribus, inſignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum poſſint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua conſuetudo gignitur ſimilium uerborum conſeruata & immutata caſibus, aut traducta ex

parte

parte ad genus notatio: & unius uerbi imagine totius sententiæ informatio, pictoris cuiusdam summi ratione & modo, formarũ uarietate locos distinguentis. Sed uerborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, maiore imaginum uarietate distinguitur. multa enim sunt uerba, quæ quasi articuli connectunt mẽbra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt: eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. rerum memoria propria est oratoris: eam singulis personis benè positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque uerum est quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina propè memoria, Athenis Carneadem: in Asia, quem uiuere hodie aiunt, Sceptium Metrodorum: quorum uterque tanquã literis in cera, sic se aiebat imaginibus in ijs locis quos haberet, quæ meminisse uellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certè, si latet, euocanda est. Habetis sermonem benè longum hominis utinam non impudentis: illud quidem certè, non nimis uerecundi: qui quidẽ cùm te, Catule, tùm etiam L. Crasso audiente de (a) dicendi 142
ratione tam n[illegible]xerim: nam istorum ætas minus me fortasse mouer[illegible]buit. sed mihi ignoscetis profectò, si modò quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos uerò, inquit Catulus (etenim pro me hoc & pro meo fratre respondeo) non modò tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnámque tibi habemus gratiam: & cùm humanitatem & facilitatem agnoscimus tuam, tùm admiramur istam scien-

tiam & copiam. Equidem hoc me aſſecutum puto, quòd magno ſum leuatus errore: & illa admiratione liberatus, quòd multis cum alijs ſemper admirari ſolebam, unde eſſet illa tanta tua in cauſis diuinitas. nec enim te iſta attigiſſe arbitrabar, quæ diligẽtiſsimè cognoſſe, et undiq; collegiſſe, uſuq; doctum partim correxiſſe uideo, partim comprobaſſe. Neq; eo minus eloquentiam tuam, & multò magis uirtutem et diligentiam admiror: & ſimul gaudeo iudicium animi mei comprobari, quòd ſemper ſtatui, neminem ſapientiæ laudem eloquentiæ, ſine ſummo ſtudio & labore & doctrina conſequi poſſe. Sed tamen quid nam eſt id quod dixiſti, fore ut tibi ignoſceremus, ſi cognoſſemus quæ te cauſa in ſermonẽ impuliſſet? Quæ eſt enim alia cauſa, niſi quòd nobis, & horũ adoleſcentium ſtudio, qui te attentiſsimè audierunt, morem gerere uoluiſti? Tum ille: Adimere, inquit, omnem recuſationem Craſſo uolui: quem ego paulo ſciebam uel pudentius, uel inuitius, nolo enim dicere de tam ſuaui homine faſtidioſius, ad hoc genus ſermonis accedere. quid enim poterit dicere? Conſularem ſe eſſe hominẽ, & Cenſorium: eadem noſtra cauſa eſt. an ætatem afferet? quadriennio minor eſt. an ſe neſcire? quæ ego ſerò, quæ curſim arripui, quæ ſucciſiuis operis (ut aiunt) iſte à puero ſummo ſtudio, ſummis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam ſui deſpiciens fuit, qui deſperaret aut melius, aut eodem modo ſe poſſe dicere: Craſſo dicente nemo tam arrogans, qui ſimiliter ſe unquam dicturum eſſe cõſideret. Quamobrem ne fruſtra hi tales uiri uenerint, te aliquando, Craſſe, audiamus. Tum ille: Vt ita iſta eſſe concedam, inquit, Antoni, quæ ſunt longè ſecus, quid

mihi

mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici poßit, reliquisti? Dicam enim uerè, amicißimi homines, quod sentio: sæpè ego doctos homines, quid dico sæpè? immò nonnunquam: sæpè enim quî potui, qui puer in forum uenerim, neq; inde unquam diutius quàm Quæstor abfuerim? sed tamen audiui, ut heri dicebam, & Athenis cùm essem, doctißimos uiros, & in Asia istum ipsum Sceptium Metrodorum, cùm de his ipsis rebus disputaret: neq; uerò mihi quisquã (b) copiosius unquam uisus est, neq; subtilius in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse uersatus. quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum, non essem tam inurbanus ac penè inhumanus, uti eo grauarer, quod uos cupere sentirem. Tum Sulpitius: An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret: tibi eius distinctionem, atq; ornatum relinqueret? Hîc ille: Primùm, quis Antonio permisit, inquit, ut & partes faceret, & utram uellet prior ipse sumeret? deinde, si ego rectè intellexi, cùm ualde libenter audirem, mihi coniunctè est uisus de utrâque re dicere. Ille uerò, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit. neq; eam laudẽ, ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit. Tũ Cæsar: Si quod difficilius est, id tibi reliquit: est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus. sin quod facilius, tibi causa non est cur recuses. Et Catulus: Quid quod dixisti, inquit, Crasse, si hîc hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihil ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens: Possem tibi, inquit, Crasse, concedere: sed uide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc censoriũ est:

id autem committere, uide quàm sit homini turpe censorio. Agite uerò, ille inquit, ut uultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum. post meridiem, si ita uobis est commodum, loquemur aliquid: nisi fortè in crastinũ differre mauultis. Omnes se uel statim, uel si ipse post meridiem mallet, quàm primùm tamen audire uelle dixerunt.

M. T. CICERONIS DE ORATORE. Liber III.

NSTITVENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio Libro, quem pòst Antonij disputationem Crassus habuisset: acerba sanè recordatio ueterẽ animi curam molestiamq; renouauit. Nam illud immortalitate dignũ ingenium, illa humanitas, illa uirtus L. Crassi morte extincta subita est, uix diebus decẽ post eum diem, qui hoc & superiore libro continetur. Vt enim Romam redijt extremo scenicorum ludorum die, uehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à
143 Philippo, quem dixisse cõstabat (a) uidendum sibi aliud esse consilium, illo senatu se Remp. gerere non posse: manè idibus Septembris, et ille, & senatus frequens uocatu Drusi in curiam uenit. ibi cùm Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quòd consul in eum ordinem tam grauiter in concione esset inuectus. Hìc, ut sæpe inter homines sapientißimos constare uidi, quanquam hoc Crasso, cùm aliquid accuratius dixisset, semper ferè cõtigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur: tamen omnium consensu sic esse tùm iudicatum, cæteros à Crasso semper omnes, illo autẽ die etiam

ipsum à sese superatum. Deplorauit enim casum atq; orbitatẽ senatus, cuius ordinis à consule, qui quasi parens bonus aut tutor fidelis esse deberet, tanquã ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis. neq; uerò esse mirandum, si cùm suis consilijs Remp. profligasset, consilium senatus à Repub. repudiaret. Hîc cùm homini & uehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum Philippo, quasi quasdam uerborũ faces admouisset: non tulit ille, & grauiter exarsit, pignoribusq; ablatis Crassum instituit coërcere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso diuinitùs dicta efferebantur, cũ sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse nõ esset. An tu cùm omnem authoritatẽ uniuersi ordinis pro pignore putares, eamq; in cõspectu populi Ro. concideres, me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt cedenda, si Crassum uis coërcere: hæc tibi est excidenda lingua, qua uel euulsa spiritu ipso libidinẽ tuam libertas mea refutabit. Permulta tum uehementißima contentione animi, ingenij, uirium, ab eo dicta esse constabat: sententiamq; eam quam senatus frequens secutus est, ornatißimis & grauißimis uerbis, ut populo Ro. satisfieret, nonnunquã senatus, neq; cõsilium Reip. nec fidẽ defuisse, ab eo dictam, et eundẽ id quod in authoritatibus perscriptis extat, scribendo affuisse. Illa tanquã cygnea fuit diuini hominis uox & oratio, quam quasi expectantes post eius interitũ ueniebamus in curiam, ut uestigium illud ipsum in quo ille postremũ institisset, contueremur. Nanq; tùm latus ei dicenti condoluisse, sudoremq; multum cõsecutum esse audiebamus: ex quo cùm cohorruisset, cum febri domum redijt, dieq; septimo est lateris dolore consumptus. O fallacem hominum spem, fragilemq;

 fortunam,

fortunam, & inanes nostras contentiones: quæ in medio spacio sæpè franguntur, & corruunt: et antè in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicere potuerũt. Nam quãdiu Craßi fuit ambitionis labore uita distracta, tandiu priuatis magis officijs et ingenij laude floruit, quàm fructu amplitudinis aut Reipub. dignitate. qui autem ei annus primus ab honorum (b) perfunctione aditum omnium concessu ad summam authoritatem dabat, is eius omnem spem atq; omnia uitæ consilia morte peruertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus: sed ij tamẽ Remp. casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à dijs immortalibus uita, sed donata mors esse uideatur. non uidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia senatum, non sceleris nefarij principes ciuitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbißimam C. Marij fugam: nõ illam post reditum eius cædem omnium crudelißimam, nõ deniq; in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipse florentißima multum omnibus gloria præstitisset. Sed quoniam attigi cogitatione uim uarietatemq; fortunæ, non uagabitur oratio mea longius: atq; his ferè ipsis definietur uiris, qui hoc sermone quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non iure beatam L. Craßi mortem illam, quæ est à multis sæpè defleta, dixerit: cùm horum ipsorum sit, qui tùm cum illo postremùm ferè collocuti sunt, euentum recordatus? Tenemus enim memoria Q. Catulum uirum omni laude præstantem, cùm sibi nõ incolumem fortunam, sed exilium & fugam deprecaretur, esse coactum, ut uita seipse priuaret. Iam M. Antonij in ijs ipsis rostris, in quibus ille Rempub. constantißime Cõsul defenderat, quæq; Censor imperatorijs manubijs

bijs ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multo
rum ciuium capita seruata. Neq; uerò longè ab eo C. Iu=
lij caput hospitis Hetrusci scelere proditum, cum L. Iu=
lij fratris capite iacuit: ut ille qui hæc nõ uidit, & uixis=
se cum repub. pariter, & cum illa simul extinctus esse ui
deatur. Neque enim propinquum suum maximi animi
uirũ P. Crassum suapte interfectum manu, neq; collegæ
sui Pontificis Maximi sanguine simulachrum Vestæ re=
spersum esse uidit. cui mœrori (qua mente ille in patriã
fuit) etiam C. Carbonis inimicißimi hominis eodem illo
die mors nefaria fuisset. Non uidit eorum ipsorum qui
tùm adolescẽtes Crasso se dicarant, horribiles miserosq;
casus: ex quibus C. Cotta, quem ille florentem relique=
rat, paucis diebus post mortem Craßi depulsus per in=
uidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus
eiectus est è ciuitate. Sulpitius autem, qui in eadem inui=
diæ flamma fuisset, quibuscum priuatus coniunctißimè
uixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni digni=
tate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ flore=
scenti ferro erepta uita est, & pœna temeritatis non si=
ne magno reipub. malo constituta. Ego uerò te, Crasse,
tùm uitæ flore, tùm mortis opportunitate, diuino consi
lo & ortum & extinctum esse arbitror. nã tibi aut pro
urtute animi constantiaq; tua ciuilis ferri subeunda fuit
(a) crudelitas, aut si qua te fortuna ab atrocitate mor= 144
tis uendicasset, eadem esse te funerum patriæ spectato=
rem coëgisset: neq; solùm tibi improborum dominatus,
sed etiam propter admistam ciuium cædem bonorum ui
ctoria mœrori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater, &
eorũ casus de quibus antè dixi, & ea quæ nosmetipsi ob
amorem in rempub. incredibilem & singularem pertu=

limus ac sensimus cogitanti, sententia sæpè tua uera ac sapiens uideri solet: qui propter tot, tantos, tamq; præcipites casus clarißimorum hominum atque optimorum uirorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione reuocasti. Sed quoniam hæc iam neq; in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur: pergamus ad ea solatia, quæ non modò sedatis molestijs iucunda, sed etiam hærentibus salutaria nobis esse possunt: sermonemq; L. Craßi reliquum, ac penè postremum memoriæ prodamus, atq; ei etsi nequaquã parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritã gratiam debitamq; referamus. Neq; enim quisquam nostrûm, cùm libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur: non, quanquam illa scripta sunt diuinitùs, tamen maius quiddam de illo de quo scripta sunt, suspicatur. quod item nos postulamus non à te quidem qui nobis summa omnia tribuis, sed à cæteris qui hæc in manus sument: ut maius quiddam de L. Crasso quàm quantum à nobis exprimetur, suspicentur. nos enim qui ipsi sermoni non interfuissemus, quibus C. Cotta tantummodò locos ac sentẽtias huius disputationis tradidisset: quo in genere orationis utrunq; oratorem cognoueramus, id ipsum sumus in eorũ sermone adumbrare conati. Quòd si quis erit qui ductus opinione uulgi aut Antonium ieiuniorem, aut Crassum fuisse pleniorẽ putet, quàm quomodo à nobis uterq; inductus est: is erit ex ijs qui aut illos non audierit, aut iudicare nõ poßit. Nam fuit uterq; (ut exposui antea) cùm studio atq; ingenio & doctrina præstans omnibus, tùm in suo genere perfectus: utneq; in Antonio deesset hic ornatus orationis, neq; in Crasso

ridun-

redundaret. Vt igitur ante meridiem discesserunt, paululumq; requierunt, in primis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum, Crassum in acerrima atque attentißima cogitatione posuisse: seseq;, qui uultum eius, cùm ei dicendum esset, obtutumq; oculorum in cogitando probè nosset, atq; in maximis causis sæpè uidisset, cùm dedita opera quiescentibus alijs in eam hexedram uenisset, in qua Crassus lectulo posito recubuisset: cumq; eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim receßisse, atq; in eo silentio duas horas ferè esse consumptas. deinde cùm (b) omnes inclinato iam in postmeridianum tempus die uenissent ad Crassum: Quid est, Crasse, inquit Iulius, imus ne sessum? etsi admonitum uenimus te, non flagitatum. Tum Crassus: An me tã impudentẽ esse existimatis, ut uobis, hoc præsertim munus, putẽ diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media sylua placet? est enim is maximè & opacus & frigidus. Sanè, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cùm placuisset idem cæteris, in syluam uenitur, et ibi magna cum audiendi expectatione considitur. Tum Crassus: Cùm authoritas atq; amicitia uestra, tũ Antonij facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cùm sibi de ijs quæ dici ab oratore oporteret, sumeret: mihi autem relinqueret ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret: ea diuisit quæ seiuncta esse non possunt. Nam cùm omnis ex re atque uerbis constet oratio, neque uerba sedem habere possunt si rem subtraxeris, neque res lumen si uerba semoueris. Ac mihi quidem ueteres illi maius quiddam

ex re et uerbis omnis oratio constat.

animo

animo complexi, plus multo etiam uidisse uidentur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest, qui omnia hæc quæ suprà & subter, unum esse, & una ui atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut auulsum à cæteris per seipsum constare, aut quo cætera si careant, uim suam atq; æternitatem conseruare poßint. Sed hæc maior esse ratio uidetur, quàm ut hominũ poßit sensu aut cogitatione comprehendi. Est etiam illa Platonis uera, & tibi, Catule, certè non inaudita uox: omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodã societatis uinculo contineri. ubi enim perspecta uis est rationis eius qua causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentusq; reperitur. Sed si hoc quoq; uidetur esse altius, quàm ut id nos humi strati suspicere poßimus: illud certè tamẽ quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. Vna est enim, quod & ego hesterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius, eloquentia, quascunq; in oras disputationis, regionesúe delata est. nam siue de cœli natura loquitur, siue de terræ, siue de diuina ui, siue de humana, siue ex inferiore loco, siue ex æquo, siue ex superiore, siue ut impellat homines, siue ut doceat, siue ut deterreat, siue ut concitet, siue ut reflectat, siue ut incendat, siue ut leniat, siue ad paucos, siue ad multos, siue inter alienos, siue cum suis, siue secum, riuis est diducta oratio, non fontibus: &
145 quocunq; ingreditur, eodem est instructu (a) ornatuq; comitata. Sed quoniam oppreßi iam sumus opinionibus nõ modò uulgi, uerùmetiã hominum leuiter eruditorũ,

qui quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius diuulsa et quasi discerpta contrectant: et qui tanquã ab animo cor pus, sic à sententijs uerba seiungunt, quorũ sine interitu fieri neutrũ potest: nõ suscipiã oratione mea plus quàm mihi imponitur: tantùm significabo breui, neq; uerborũ ornatũ inueniri posse nõ partitis expreßisq; sententijs, neq; esse ullam sententiam illustrẽ sine luce uerborũ. Sed priusquàm illa conor attingere, quibus orationẽ ornari atq; illuminari putem: proponã breuiter, quid sentiã de uniuerso genere dicendi. Natura nulla est (ut mihi uidetur) quæ non habeat in suo genere res complureis dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ etsi nos uocibus delectant, tamen ita sunt uaria sæpè, ut id quod proximum audias, iucundißimum esse uideatur: & oculis colliguntur penè innumerabiles uoluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dißimili genere delectent: & reliquos sensus uoluptates oblectant dispares, ut sit difficile iudicium excellentis maximè suauitatis. At hoc idem quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus: qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut neminem sui uelis esse dißimilem. Vna est ars ratioq; picturæ, dißimillimiq; tamen inter se Zeusis, Aglaophon, Apelles: neq; eorum quisquam est, cui quicquam in arte sua deesse uideatur. & si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen uerum, quanto admirabilius in oratione atq; in lingua: quæ cùm in ijsdem sententijs uerbisq; uersetur, summas habet dißimilitudines non sic ut alij uituperan di sint, sed ut ij quos constet esse laudandos, in dispari tamen

men genere laudentur. Atq; id primùm in poëtis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus: quàm sint inter sese Ennius, Pacuuius, Acciusq; dißimiles, quàm apud Græcos Aeschylus, Sophocles, Euripides: quanquam omnibus par penè laus in dißimili scribendi genere tribuatur. Aspicite nunc eos homines, atq; intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atq; naturas: suauitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Aeschines, uim Demosthenes habuit: quis eorũ non egregius? tamẽ quis cuiusquã nisi sui similis? Grauitatẽ Africanus, lenitatẽ Lælius, asperitatẽ Galba, profluẽs quiddã habuit Carbo et canorũ: quis horũ nõ princeps temporibus illis fuit? & suo tamẽ quisq; in genere princeps. Sed quid ego uetera conquiram, cùm mihi liceat uti (b) præsentibus exemplis, atque uiuis? Quid iucundius auribus nostris unquã accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latinè loqui penè solus uideatur: sic autem grauis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quicquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, uitiosius & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? non ne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè singulare? quis unquam res præter hunc tragicas penè comicè, tristes remisse, seueras hilarè, forenses scenica propè uenustate tractauit? atq; ita ut neq; iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur. Ecce præsentes duo propè æquales, Sulpitius & Cotta. quid tam inter se dißimile, quid tam in suo genere præstans? limatus alter & subtilis, rem explicans proprijs

aptisq;

aptisq; uerbis, hæret in causa semper: et quid iudici probandũ sit cùm acutißimè uidit, omißis cæteris argumentis in eo mentẽ orationemq; defigit. Sulpitius autẽ fortissimo quodã animi impetu, plenißima & maxima uoce, summa contentione corporis, & dignitate motus: uerborum quoq; ea grauitate & copia est, ut unus ad dicendum instructißimus à natura esse uideatur. Ad nosmetipsos iam reuertor (quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominũ sermonibus quasi in aliquod contentionis iudiciũ uocaremur:) quid tàm dißimile, quàm ego in dicendo et Antonius? cùm ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstãtius: ego autẽ, quanquã memet mei pœnitet, cũ hoc maximè tamẽ in cõparatione cõiungar. Videtis ne genus hoc quod sit Antonij, forte, uehemens, commotũ in agendo, præmunitũ, et ex omni parte causæ septum, acre, acutũ, enucleatũ, in unaquâq; re cõmorans, honestè cedens, acriter insequẽs, supplicans, summa orationis uarietate, nulla nostrarũ auriũ satietate. Nos autẽ, quicunq; in dicendo sumus (quoniã esse aliquo in numero uobis uidemur) certè tamẽ ab huius multũ genere distamus. quod quale sit, nõ est meum dicere, propterea quòd minimè sibi quisq; notus est, & difficillimè de se quisq; sentit: sed tamen dißimilitudo intelligi potest & ex motus mei mediocritate: & ex eo, quòd quibus uestigijs primùm institi, in ijs ferè soleo perorare: & quòd aliquanto me maior in uerbis & sententijs eligendis quã eum labor & cura torquet, uerentem, ne si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione & silentio fuisse uideatur. Quòd si in nobis qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cuiusq; propriæ, & in ea uarietate ferè melius à deteriore facultate magis quàm genere

nere distinguitur, atq; omne laudatur quod in suo gene-
146 re (a) perfectum est: quid censetis, si omnes qui ubique sunt aut fuerunt oratores amplecti uoluerimus, num ne fore, ut quot oratores, totidem penè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si penè innumerabiles sint quasi formæ figuræq; dicendi, specie dispares, genere laudabiles: non posse ea quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atq; in una institutione formari. Quod non est ita, diligentißimeq; hoc est eis qui instituunt aliquos atq; erudiunt, uidendum, quò sua quenque natura maximè ferre uideatur. Etenim uidemus ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum & magistrorum exisse discipulos dißimiles inter se, attamen laudandos: cùm ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cuius est uel maximè insigne illud exemplum (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates doctor singularis, se calcaribus in Ephoro , contrà autem in Theopompo frenis uti solere. alterum enim exultantem uerborum audacia reprimebat, alterum cunctantem & quasi uerecundantem incitabat. Neq; eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limauit: ut id confirmaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, ut si non omnia quæ proponerentur à me ad omnium uestrum studium, & ad genus id quod quisque uestrûm in dicendo probaret, adhærescerent: id à me genus exprimi sentiretis, quod maximè mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Qui nam igitur dicendi est modus melior? (nam de actione pòst uidero)

quàm

quàm ut Latinè, ut planè, ut ornatè, ut ad id quodcunque agetur, aptè congruenterq; dicamus? Atque eorum quidem quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me puri dilucidique sermonis. neque enim conamur docere eum dicere qui loqui nesciat: nec sperare qui Latinè non poßit, hunc ornatè esse dicturum: neque uerò, qui non dicat quod intelligamus, hunc posse quod admiremur dicere. Linquamus igitur hæc quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium: nam alterum traditur literis doctrinâque puerili; alterum adhibetur ob eam causam; ut intelligatur quid quisque dicat: quod uidemus ita esse necessarium, ut tamen eò minus nihil esse posset. Sed omnis loquendi elegantia quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poëtis. sunt enim illi ueteres, qui ornare nondum poterant ea quæ dicebant, omnes propè præclarè locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem (b) poterunt loqui nisi Latinè. Neque tamen erit utendum uerbis ijs quibus iam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa parcè, quod ostendam: sed usitatis ita poterit uti, lectißimis ut utatur ijs, qui in ueteribus erit scriptis studiose & multum uolutatus. Atque ut Latinè loquamur, non solùm uidendum est, ut & uerba efferamus ea quæ nemo iure reprehendat: & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conseruemus, ut nè quid perturbatum ac discrepans aut præposterum sit: sed etiam lingua, et spiritus, & uocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius: nolo uerba exiliter examinata exire, nolo inflata & anhelata grauius. nam de uoce nondum ea

dico quæ sunt actionis, sed hoc quod mihi cum sermone quasi coniunctum uidetur. Sunt enim certa uitia, quæ nemo est quin effugere cupiat: mollis uox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona atque absurda: est autem uitium, quod nonnulli de industria consectantur. Rustica uox & agrestis quosdam delectat, quò magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere uideatur: ut tuus, Catule, sodalis L. Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguæ, sonóque uocis agresti: & illud quod loquitur, priscum uisum iri putat, si planè fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus & suauitas ista delectat, omitto uerborum, quanquam est caput: uerùm id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo & legendi & loquendi. sed hanc dico suauitatem quæ exit ex ore, quæ quidem ut apud Græcos Atticorum, sic in Latino sermone huius est urbis maximè propria. Athenis iamdiu doctrina ipsorum Atheniensium interijt: domicilium tantùm in illa urbe remanet studiorum, quibus uacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodãmodò nomine urbis & authoritate: tamen eruditißimos homines Asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non uerbis, sed sono uocis, nec tàm benè quàm suauiter loquendo facilè superabit. Nostri minus student literis quàm Latini: tamen ex istis quos nostis urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est quin literatißimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate uocis, atque ipso oris pressu & sono facilè uincat. Quare cùm sit quædam certa uox Romani generis urbisq; propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare aut olere peregrinum, hanc sequamur: neq; solùm rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolen-

insolentiam fugere discamus. Equidem cùm audio socrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quòd multorum sermonis expertes, ea tenent semper quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi (a) aut Næuium uidear audire. sono ipso uocis ita recto & simplici est, ut 147
nihil ostentationis aut imitationis afferre uideatur: ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non asperè, ut ille quem dixi, non uastè, non rusticè, non hiulcè, sed presse & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cuius tu illa lata, Sulpiti, nonnunquā imitaris, ut iotam literam tollas, et ut e plenißimum dicas: nō mihi oratores antiquos, sed messores uideris imitari. Hîc cùm arrisisset ipse Sulpitius: Sic agam uobiscum, inquit Crassus, ut quoniam me loqui uoluistis, aliquid de uestris uitijs audiatis. Vtinam quidē, inquit ille: id enim ipsum uolumus. idq; si feceris, multa (ut arbitror) hîc hodie uitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpiti, te reprehendere: quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi uideri. Tum ille: Tum quum monuit idem, ut ea quæ in quôq; maxima essent, imitaremur. ex quo uereor, ne nihil sim tui nisi supplosionem pedis imitatus, & pauca quædam uerba, & aliquem si fortè motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo, ne meipsum irrideam: sunt autem mea multò & plura & maiora quàm dicis. quæ autem sunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa, de ijs te, si qui me fortè locus admonuerit, commonebo. Prætereamus igitur præcepta Latinè loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio literarum alit: aut consuetudo sermonis

quotidiani ac domestici libri confirmant, & lectio ueterum oratorum & poëtarũ. Neq; uerò in illo altero diutius commoremur, ut disputemus quibus rebus assequi poßimus, ut ea quæ dicamus, intelligantur, Latinè scilicet dicendo, uerbis usitatis, ac propriè demonstrantibus ea quæ significari ac declarari uolemus, sine ambiguo uerbo aut sermone, non nimis longa continuatione uerborum, non ualdè productis ijs quæ similitudinis causa ex alijs rebus transferuntur, non discerptis sententijs, nõ præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirũ sæpè uideatur, cùm difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, quàm si ipse ille qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim qui ad nos causas deferunt, ita nos plerunque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simulac Fusius aut uester æqualis Pomponius agere cœpit, non æquè quid dicant, nisi admodũ attendi, intelligo. ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundũ: tantaq; insolentia ac turba uerborum, ut oratio quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atq; ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere uideantur. Verùm si (b) placet, quoniam hæc satis spero uobis quidem, certè maioribus molesta & putida uideri: ad reliqua aliquantò odiosiora pergamus. Atqui uides, inquit Antonius, cùm alias res agamus, quã te inuiti audiamus, qui adduci poßumus: de me enim cõijcio, relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam est oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modò percucurri, uel potius

tius penè præterij, Latinè loquendi, planeq; dicendi. reliquæ sunt magnæ, implicatæ, uariæ, graues, quibus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim unquam est oratorem, quòd Latinè loqueretur, admiratus. si est aliter, irrident: neq; eum oratorem tantummodò, sed hominem non putant. nemo extulit eum uerbis, qui ita dixisset, ut qui adessent intelligerent quid diceret: sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus et uerbis dicunt: & in ipsa oratione quasi quendam numerum uersumq; conficiunt, id est quod dico ornatè. qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt: ij sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. qui ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse Antonius, & ijs hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos me authore deridete atq; contemnite, qui se horũ, qui nunc ita appellantur, Rhetorum præceptis omnem oratorum uim complexos esse arbitrantur: neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verùm enim oratori quæ sunt in hominum uita, quandoquidem in ea uersatur orator, atque ea est ei subiecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis uirtutibus, quanquam sunt omnes uirtutes æquales & pares: sed tamen est species alia magis alia formosa & illustris, sicut hæc uis quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis & consi-

lia sic uerbis explicat, ut eos qui audiunt, quocunq; incubuerit, poßit impellere: quæ quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda, summaq; prudentia: quarum uirtutum expertibus, si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidē oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Hanc inquam, cogitandi pronunciandiq; rationem, uimq; dicendi ueteres Græci sapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atq; ab hac similitudine Coruncani nostri, Fa-
148 bricij, (a) Catones, Scipiones fuerunt: non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili, & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, sed consilio ad uitæ studia dispari, quietem atq; ocium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ uita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures quàm utile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque ut ei studio se excellentißimis ingenijs homines dediderunt, ex ea summa facultate uacui ac liberi temporis, multò plura quàm erat necesse, doctißimi homines ocio nimio & ingenijs uberrimis affluentes, curanda sibi esse, ac quærenda, & inuestiganda duxerunt. Nā uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & rectè faciendi, et benè dicendi magistra: neq; disiuncti doctores, sed ijdem erant uiuendi præceptores, atque dicendi, ut ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum, actoremq; rerū. Sed ut homines labore aßiduo & quotidiano assueti, cùm tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt,

aut

aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in ocio ludum: sic illi à negocijs publicis, tanquam ab opere aut temporibus exclusi, aut uolũtate sua feriati, totos se alij ad Poëtas, alij ad Geometras, alij ad Musicos contulerunt: alij etiam, ut Dialectici, nouum sibi ipsi studium ludumq́; pepererunt: atque in ijs artibus quæ repertæ sunt ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque uirtutem, omne tempus atque ætates suas consumpserunt. Sed quòd erant quidam, ijq́; multi, qui aut in Republica propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi dicendiq́; sapientiam florerent: ut Themistocles, aut Pericles, ut Theramenes: aut qui minus ipsi in Repub. uersarentur, sed ut huius tamen eiusdem sapientiæ doctores essent: ut Gorgias, Thrasimachus, Isocrates, inuenti sunt: qui cùm ipsi doctrina & ingenijs abundarent, à re autem ciuili & à negocijs animi quodam iudicio abhorrerent: hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusq́; iudicio Græciæ, cùm prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate, tùm uerò eloquentia, uarietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facilè princeps: ijs qui hæc quæ nos nũc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cùm nomine appellarentur uno: quòd omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio, philosophia nominaretur: hoc commune nomen eripuit, (b) sapienterq́; sentiendi & ornatè dicendi scientiam re cohærentes, disputationibus suis separauit: cuius ingenium, uariosq́; sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cùm ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc dißidium illud

extitit quasi linguæ atq; cordis, absurdum sanè, & inutile, & reprehendendum: ut alij nos sapere, alij dicere docerent. Nam cùm essent plures orti ferè à Socrate, quòd ex illius uarijs et diuersis et in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, & multum disiunctæ, & dispares: cùm tamen omnes se philosophi Socraticos & dici uellent, & esse arbitrarentur. Ac primò ab ipso Platone Aristoteles & Xenocrates, quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit. deinde ab Antisthene, qui patientiam & duriciam in Socratico sermone maximè adamarat: Cynici primùm, deinde Stoici, tùm ab Aristippo, quem illæ magis uoluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manauit, quam ille & eius posteri simpliciter defenderant: ij qui nunc uoluptate omnia metiuntur, dũ uerecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt quã non aspernantur, nec uoluptatem tuentur quam amplexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes ferè Socraticos esse dicebant, Ereticorum, Erilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea horum ui et disputationibus sunt iamdiu fracta et extincta. Ex illis autem quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium uoluptatis: & si cui uera uideatur, procul abest tamen ab eo uiro quem quærimus, et quem authorem publici consilij & regendæ ciuitatis ducem, & sententiæ atque eloquentiæ principem in senatu, in populo, in causis publicis esse uolumus. nec ulla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis: non enim repelletur inde quò aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi uult: ubi etiam recubans molliter, & delicatè, nos auocat

cat à rostris, à iudicijs, à curia, fortasse sapienter, ac præsertim à republica. Verùm ego non quæro nunc, quæ sit philosophia uerißima, sed quæ oratori coniuncta maximè. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim et boni uiri, & quoniam sibi ita uidentur, beati: tantumq; eos admoneamus, ut illud etiam si est uerißimum, tacitum tamen tanquam mysterium teneant, quòd negant uersari in rep. esse sapientis. nam si hoc nobis atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maximè cupiunt, ociosi. Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamē, nec eos iratos uereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atq; hanc ab ijs habeo gratiam, quòd soli ex omnibus, eloquentiam, uirtutē ac sapientiam (a) esse dixerunt. sed utrunq; est in his, quòd 149
ab hoc quem instruimus, oratore ualde abhorreat: uel quòd omnes qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt: neque tamen quenquam esse sapientem, ualde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse uideatur. Accidit, quòd orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certè acutum: sed ut in oratore exile, inusitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obscurum, inane, ieiunum, attamen eiusmodi, quo uti ad uulgus nullo modo poßit. Alia enim & bona & mala uidentur Stoicis, & cæteris ciuibus, uel potius gentibus: alia uis honoris, ignominiæ, præmij, supplicij. uerè an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire poßimus. Reliqui sunt Peripatetici et Academici, quanquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. nam Speusippus Platonis sororis filius,

& Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele, qui unà audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse, & uarietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primùm qui Polemonem audierat, ex uarijs Platonis libris sermonibusq; Socraticis hoc maximè arripuit: nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi posit. quem ferunt eximio quodam usum lepore dicēdi, aspernatum esse omne animi sensusq; iudicium: primumq; instituisse (quanquam id fuit Socraticum maximè) non quid ipse sentiret ostendere, sed contra id quod quisq; se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij dicendiq; copia Carneades: cuius ego etsi multos auditores cognoui Athenis, tamen authores certißimos laudare possum, & socerum meum Scæuolam qui eum Romæ audiuit adolescens, & Qu. Metellum L. F. familiarem meum clarißimum uirum, qui illum à se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Hæc autē ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia. ut philosophi tanquā in superum mare Ionium defluerēnt, Græcum quiddam & portuosum: oratores autem in inferum hoc Thuscum, barbarum, scopulosum atque infestum laberentur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare si hac eloquentia atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere quod arguâre: aut si id non poßis, tùm ostendere quod is fecerit qui insimuletur, aut rectè factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, (b) aut necessariò, aut non eo nomine usurpandum

quo arguatur, aut non ita agit ut debuerit ac licuerit: & si satis esse putatis ea quæ isti scriptores artis docent discere, quæ multò tamē ornatius quàm ab illis dicuntur, et uberius explicauit Antonius: sed si his contenti estis, atque ijs etiam quæ dici uoluistis à me, ex ingenti quodam oratorem immensoq; campo in exiguum sanè gyrum compellitis. Sin ueterem illum Periclem, aut hunc etiam qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem sequi uultis: & si illam præclaram & eximiam speciem oratoris perfecti & pulchritudinem adamastis: aut uobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia uis comprehendenda est. Nanque (ut antè dixi) ueteres illi usque ad Isocratem omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad uitam, quæ ad uirtutem, quæ ad remp. pertinebant, cognitionem & scientiam, cum dicendi ratione iungebant. postea dissociati (ut exposui) à Socrate, diserti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam: neq; quicquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiscuè haurirent, si manere in pristina communione uoluissent. sed ut pontifices ueteres propter sacrificiorum multitudinem tres uiros epulones esse uoluerunt, cùm essent ipsi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici à se causarū actores à communi philosophiæ nomine separauerunt, cùm ueteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse uoluissent. Quæ cùm ita sint, paululum equidem de me deprecabor, & petam à uobis, ut ea quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui cum summo stu-

dio pa

dio patris in puericia doctus essem, & in forum ingenij tantum quantum ipse sentio, non tantum quantum ipse forsitan uobis uidear, detulissem: non poßim dicere me hæc quæ nunc complector, perinde ut dicam discenda esse didicisse: quippe qui omnium maturrimè ad publicas causas accesserim, annosq́; natus unum & uiginti nobilißimum hominem et eloquentißimum in iudicium uocarim: cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi Rom. mosq́; maiorum. paulùm, sitiens istarum artium de quibus loquor, gustaui Quæstor in Asia, cùm essem æqualem ferè meũ ex Academia Rhetorum nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius: & inde decedens Athenis, ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quòd mysteria non referrent, ad quæ biduo serius ueneram, succensuissem. Quare hoc, quòd complector tantam
150 scientiam uimq́; doctrinæ (a) non modò nõ pro me, sed contra me est potius (nõ enim quid ego, sed quid orator poßit disputo) atq; hos omnes qui artes Rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribũt enim de litium genere, & de principijs, & de narrationibus. Illa uis autẽ eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, uirtutum, officiorum, omnisq́; naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ uitam continet, originem, uim, mutationesq́; teneat. eadem mores, leges, iura describat, rempub. regat, omnia quæ ad quamque rem pertineant, ornatè copioseq́; dicat. In quo genere nos quidem uersamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantũ mediocri doctrina, quantum usu ualemus: neq; tamen istis qui in una philosophia quasi tabernaculum uitæ suæ collocarunt, multum sanè in disputatione concedimus. Quid enim

meus

meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrē uoluptas sit summum bonum: quòd ego non cópiosius possim uel tutari si uelim, uel refellere ex illis locis quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, uniusquisq; nostrûm uersatus? Quid est, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus qui cum Panætio uixit, M. Visellius, de uirtute homines Stoici poßint dicere: qua in disputatione ego his debeam, aut uestrûm quisquam concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum. nam quid faciet in Geometria qui non didicerit? quid in Musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. hæc uerò quæ sunt in philosophia, ingenijs eruuntur, ad id quod in quôq; uerisimile est eliciendum, acutis atq; acribus, eaq; exercitata oratione poliuntur. Hic hic noster uulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione cōmuni, istos quidem nostros uerberabit, neq; se ab ijs contemni ac despici sinet. Sin aliquis extiterit aliquando, qui Aristotelico more de omnibus rebus in utramq; sententiā poßit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis, explicare: aut hoc Arcesilæ modo, & Carneadis, contra omne quod propositum sit, disserat: quique ad eam rationem adiungat hunc Rhetoricum usum, moremq;, exercitationemq; dicendi: is sit uerus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus neruis satis uehemens & grauis, nec sine uarietate doctrinæ satis politus & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum uestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolent clamatores odiosi ac molesti: Pamphilumq; nescio quem si-

namus in insulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas depingere. nosq; ipsi hâc tam exigua disputatione hesterni & hodierni (b) diei totum oratoris munus explicemus: dummodò illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse uideatur. Tum Catulus: Haudquaquam herclè, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi uel uim, uel suauitatem, uel copiam: quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solùm orator summus, sed etiam sapientißimus homo uiderere. nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atq; ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamē, cùm omneis gradus ætatis recordor tuæ, cumq; uitam tuam ac studia considero: neque quo tempore ista didiceris uideo, nec magnopere te istis studijs, hominibus, libris intelligo deditum. neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adiumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere: an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hîc Crassus: Hoc tibi, inquit, Catule, primùm persuadeas uelim, me non multo secus facere cùm de oratore disputem, ac facerem si esset mihi de histrione dicendum. negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset: neque ea cùm dicerem, me esse histrionem necesse esset: sed fortasse non stultum alieni artificij existimatorem. similiter nunc de oratore uestro impulsu loquor, summo scilicet. Semper enim quacunque de arte aut facultate quæritur, de absoluta & perfecta quæri solet. Quare si iam me uultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo (quid

(quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certè non sum. neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque maior, neque quæ plura adiumenta doctrinæ desideret. Attamen quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. uis enim & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor neq; hodie in istis libris, & cũ istis hominibus uiuere, nec uerò id quod tu rectè commeministi, ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum: ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint. At si quæris, Catule, de doctrina ista quid ego sentiam: non tantum ingenioso homini, et ei qui forum, qui curiam, qui causas, qui rempub. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ij sumpserunt, quos discentes uita defecit, omnes enim artes aliter ab ijs tractantur qui eas ad usum transferunt, aliter ab ijs qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in uita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium summa iam senectute est, & quotidie cõmentatur, (a) nihil enim cu- 158
rat aliud, atq; uelocius puer addidicerat. sed quod erat aptus ad illud, totũq; cognorat, fuit, ut est apud Luciliũ:

——Quamuis bonus ipse
Samnis in ludo, ac rudibus cuiuis satis asper:
sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari.

Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus. quid faceret aliud? at Numerius Furius noster familiaris, cùm est cõmodum, cantat. est enim paterfamiliâs, est eques Romanus: puer didicit, quod discendum. Eadem ratio est harum artium maximarum, dies & noctes uirum summa uir-

ma uirtute & prudentia uidebamus philosopho cum operam daret Qu. Tuberonem: at eius auunculum uix intelligeres id agere, cùm ageret tamen, Africanum. Ista dicuntur facilè, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter poßit, & scias etiam ipse discere. Sed si tota uita nihil uelis aliud agere, ipsa tractatio & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges. ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio: facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumq; permaneat. Libet autem semper discere. Vt si uelim ego talis optimè ludere, aut pilæ studio tenear, etiam fortasse si assequi non poßim. At alij quia præclarè faciunt, uehementius quàm causa postulat delectantur, ut Tityrus pila, Brulla talis. Quare nihil est quòd quisquam magnitudinem artium ex eo quod senes discunt, pertimescat: namque aut senes ad eas accesserunt, aut usque ad senectutem in studijs detinentur, aut sunt tardißimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut nisi quod quisque citò potuerit, nunquam omnino poßit perdiscere. Iam iam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas, & herculè assentior. satis uideo tibi homini ad perdiscendũ acerrimo, ad ea cognoscenda quæ dicis, fuisse temporis. Pergis ne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed iam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi uerò, Catulus inquit, placet. Tum Crassus: Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa & tam altè repetita oratio? hæ duæ partes quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ: quarum altera dici postulat ornatè, altera aptè: hanc habent uim, ut sit quã maximè iucunda, quàm maximè

maximè in sensus eorum qui audiunt influat, & quàmplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex uulgi opinionibus, exiguum sanè atque mendicum est : illud rursus ipsum quod tradunt isti qui profitentur se dicendi magistros, non multum est maius quàm illud uulgare ac forense. Apparatu nobis opus (b) est, & rebus exquisitis undique, & collectis, arceßitis, comportatis, ut tibi, Cæsar, faciendum est ad annum, ut ego in ædilitate laboraui: quod quotidianis & uernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum & collocandorum & concludendorum facilis est uel ratio, uel sine ratione ipsa exercitacio. Rerum est sylua magna, quam cùm Græci iam non tenerent, ob eámque causam iuuentus nostra dedisceret penè discendo: etiam Latini, si dijs placet, hoc biennio magistri dicendi extiterunt: quos ego censor edicto meo sustuleram, non quò (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contrà ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nã apud Græcos, qui cuiusmodi essent uidebam: tamen esse præter hanc exercitationem linguæ doctrinam aliquam, & humanitatem dignam scientia : hos uerò nouos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent, quod etiam cum bonis rebus coniunctum per seipsum est magnopere fugiendum. hoc cùm unum traderetur, & cùm impudentiæ ludus esset, putaui esse Censoris, ne longius id serperet, prouidere. quanquam non hæc ita statuo atq; decerno, ut desperem Latinè ea de quibus disputauimus, tradi ac perpoliri. patitur enim & lingua nostra, et natura rerum ueterem illam excellentemq; prudentiam Græcorum, ad no-

ſtrum uſum moremq; transferri: ſed hominibus opus eſt eruditis, qui adhuc in hoc quidē genere noſtri nulli fuerunt: ſin quando extiterint, etiam Græcis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primùm, & quaſi colore quodam, & ſucco ſuo. nam ut grauis, ut ſuauis, ut erudita ſit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut ſenſus, ut dolores habeat, quantum opus ſit, non eſt ſingulorum articulorum, in toto ſpectantur hæc corpore. Vt porrò conſperſa ſit quaſi uerborum ſententiarumq; floribus, id non debet eſſe fuſum æquabiliter per omnem orationem: ſed ita diſtinctum, ut ſint quaſi in ornatu diſpoſita quædam inſignia & lumina. Genus igitur dicendi eſt eligendum, quod maximè teneat eos qui audiant: et quod non ſolùm delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet. non enim à me iam expectari puto, ut moneā, ut caueatis ne exilis, ne inculta ſit ueſtra oratio, ne uulgaris, ne obſoleta: aliud quiddam maius & ingenia me hortantur ueſtra, & ætates. Difficile enim dictu eſt, quæ nam cauſa ſit, cur ea quæ maximè ſenſus noſtros impellunt, uoluptate & ſpecie prima acerrimè cōmouent, ab ijs celerrimè faſtidio quodam & ſatietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine & uarietate floridiora ſunt in picturis nouis pleraque, quàm in ueteri-
152 bus? quæ tamen, etiamſi (a) primo aſpectu nos ceperunt, diutius non delectant, cùm ijdem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido obſoletoq; teneamur. Quanto molliores ſunt & delicatiores in cantu flexiones & falſæ uoculæ, quàm certæ et ſeueræ? quibus tamē non modò auſteri, ſed, ſi ſæpius fiunt, multitudo ipſa reclamat. Licet hoc uidere in reliquis ſenſibus, unguentis minus diu nos delectari ſumma & acerrima ſuauitate conditis, quàm his
mode-

moderatis: & magis laudari quod terram, quàm quod crocũ olere uideatur. in ipso tactu esse modum et mollitudinis, & leuitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maximè uoluptarius, quiq; dulcitudine præter cæteros sensus commouetur, quàm citò id quod ualde dulce est, aspernatur ac respuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? Quum utroq; in genere ea quæ leuiter sensum uoluptate moueant, facillimè fugiant satietatem: sic omnibus in rebus uoluptatibus maximis fastidium finitimũ est. Quo hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poëtis, uel ex oratoribus possumus iudicare concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermißione, sine reprehensione, sine uarietate, quamuis claris sit coloribus picta uel poësis, uel oratio, nõ posse in delectatione esse diuturna. atq; eò citius in oratoris aut in poëtæ cincinnis ac fuco offenditur, quòd sensus in nimia uoluptate natura non mente satiantur, in scriptis & in dictis non aurium solùm, sed animi iudicio etiam magis, infucata uitia noscuntur. Quare, benè & præclarè (quamuis nobis sæpè dicatur) bellè & festiuè. nimium sæpe nolo. quanquam illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit uelim crebra: sed habeat tamẽ illa in dicendo admiratio ac summa laus, umbram aliquam & recessum: quò magis id quod erit illuminatũ, extare atq; eminere uideatur. Nunquam agit hunc uersum Roscius eo gestũ quo potest:

Nam sapiens uirtuti honorẽ præmiũ, haud prædã petit.

sed abijcit prorsus, ut in proximo:

Sed quid uideo? ferro septus poßidet sedes sacras.

incidat aspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter? Quid petam præsidij?

quàm leniter, quàm remißè, quã non actuose? instat enim

O pater, ô patria, ô Priami domus.

in quo tanta commoueri actio non posset, si esset consumpta superiore motu, et exhausta. neq; id actores prius uiderũt quàm ipsi poëtæ, quàm deniq; illi etiã qui fecerũt modos, à quibus utrisq; summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, uariatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus & suauis orator, nec tamen potest aliter esse (b) ut suauitatem habeat austeram & solidam, non dulcem atq; decoctam: nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, eiusmodi sunt, ut ea quamuis uitiosißimus orator explicare poßit. Quare, ut antè dixi; primùm sylua rerum ac sententiarum comparanda est, qua de parte dixit Antonius: hæc formanda filo ipso & genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda sententijs. Summa autem laus eloquentiæ est amplificare rem ornando: quod ualet non solùm ad augendum aliquid & tollendũ altius dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abijciendum. Id desideratur omnibus ijs in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius: uel cùm explanamus aliquid, uel cùm conciliamus animos, uel cùm concitamus. Sed in hoc quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eaq; una laus oratoris est, & propria maximè: etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, primo reijciebat, laudandi & uituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam & amplificandam orationem accommodatius, quàm utrunq; horũ cumulatißimè facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quanquam proprij causarum, & inhærentes in eorum neruis esse debent: tamẽ quia de uniuersa re tractari solent, com-

munes

munes à ueteribus nominati sunt, quorum partim habent uitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem aut querelam, cõtra quam dici nihil solet: nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti confirmatis criminibus oportet: aliter enim ieiuni sunt, atq; inanes. Alij autem habent deprecationem aut miserationem, alij uerò ancipites disputationes: in quibus de uniuerso genere in utranque partem disseri copiose licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus antè dixi, putatur. Apud antiquos erat eorũ, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio & copia petebatur. de uirtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibusq; de rebus in utranque partem dicendi, animos, & uim, & artem habere debemus. Sed quoniam de nostra possessione depulsi in paruo, et eo litigioso prædiolo relicti sumus, & aliorum patroni nostra tenere tueriq; non potuimus: ab ijs (quod indignißimum est) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi qui ex particula parua urbis ac loci nomen habent, & Peripatetici philosophi aut Academici nominantur: olim autẽ propter eximiam rerum maximarum scientiam à Græcis politici philosophi appellati, uniuersarum rerum publicarum nomine uocabantur: omnem ciuilem (a) orationem in horum alterutro genere uersari, aut definita controuersia certis tẽporibus ac reis, hoc modo: Placeat ne, à Carthaginensibus captiuos nostros redditis suis recuperari. aut infinitè de uniuerso genere quærentis, quid omnino de captiuo statuendũ ac sentiendum sit. atq; horum superius 153

illud genus, causam, aut controuersiam appellant: eamq; tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt. hæc autē altera quæstio infinita, & quasi proposita, consultatio nominatur. atque hactenus loquuntur. Etiam hac instituendo diuisione utuntur, sed ita non ut iure aut iudicio, ut deniq; recuperare amissam possessionem, sed ut ex iure ciuili surculo defringendo usurpare uideantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum obtinent, atq; idipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maximè uigere audio, etiam harum iam causarum cognitio exercitatioq; celebratur. Alterum uerò tantummodò in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neq; uim, neq; naturam eius, nec partes, nec genera proponunt, ut præteriri omnino fuerit satius, quàm attentatum deseri. nūc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri & disceptari potest, siue infinitis consultationibus disceptatur, siue in iis causis quæ in ciuili atq; in forensi disceptatione uersantur: neque est ulla quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi uim rationemq; referatur. nam aut ipsa cognitio rei scientiaq; perquiritur, ut: Virtus suam ne propter dignitatē, an propter fructus aliquos expetatur? aut agendi consiliū exquiritur, ut: Sit ne sapienti capessenda respublica? Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, & (ut ita dicam) consecutio. Nam quid in re sit, coniectura quæritur: ut illud, Sit ne in humano genere sapientia? Quam autem uim quæq; res habeat, definitio explicat: ut si quæratur, quid sit sapientia. Cōsecutio autem tractatur, cùm quid quanq; rem sequatur, inquiritur. ut

tur. ut illud: Sit ne aliquando mentiri boni uiri? Redeũt rursus ad coniecturam, eamq; in quatuor genera dispertiunt. nam aut quid sit quæritur, hoc modo: Natura ne sit ius inter homines an opinionibus? aut quæ sit origo cuiusq; rei, aut quod sit initium legum, aut rerumpublicarum? aut causa & ratio: ut si quæratur, Cur doctißimi homines de maximis rebus dissentiant? aut de immutationẽ: ut si disputetur, Num interire uirtus in homine, aut, num in uitium poßit conuerti. Definitionis autem sunt disceptationes: ut cùm quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit. ut si disseratur, id ne sit ius quod maximæ parti sit utile? aut cùm quid cuiusque sit proprium (b) exquiritur, ut ornatè dicere proprium ne sit oratoris? an id etiam aliquis præterea poßit? aut cùm res distribuitur in partes: ut si quæratur, quot sint genera rerum expetendarum: ut, sint ne tria, corporis, animi, externarumq; rerum? aut cùm quæ forma, & quasi naturalis nota cuiusq; sit, describitur: ut si quæratur auari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur. Nam aut simplex est disceptatio, ut si disseratur, expetenda ne sit gloria? aut ex comparatione, laus an diuitiæ magis expetendæ sint? Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis fugiendis ue rebus, ut expetendi ne honores sint? num fugienda paupertas? de æquo aut iniquo: æquum ne sit ulcisci iniurias etiam propinquorum? de honesto aut turpi, ut hoc, Sit ne honestum gloriæ causa mortem obire? Comparationis autem duo sunt modi: unus, cùm idẽ ne sit, an aliquid intersit quæritur, ut metuere & uereri, ut rex & tyrannus, ut assentator & amicus: alter, cùm quid præstet aliud alij quæritur, ut illud, Optimi ne cuius

que sapientes, an populari laude ducantur? Atq; eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic ferè à doctißimis hominibus describuntur. Quæ uerò referuntur ad agendum, aut in officij disceptatione uersantur, quo in genere quid rectum faciendumq́; sit quæritur, cui loco omnis uirtutum & uitiorum est sylua subiecta: aut in animorum aliqua permotione, aut gignenda, aut sedanda tollendaue tractantur. huic generi subiectæ sunt cohortationes, obiurgationes, consolationes, miserationes, omnisq́; ad omnem animi motum & impulsio, & si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis disceptationum omnium, nihil sanè ad rem pertinet, si qua in re discrepauit ab Antonij diuisione nostra partitio. eadē enim sunt membra in utrisque disputationibus, sed paulò secus à me atque ab illo partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meq́; ad meum munus pensumq́; reuocabo. Nam ex illis locis quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda, sed alijs generibus alij loci magis erunt apti. de quo non tàm quia longum est, quàm quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatißimæ sunt igitur orationes eæ quæ latißimè uagantur, & à priuata ac singulari controuersia se ad uniuersi generis uim explicandam conferunt & conuertunt: ut ij qui audiant, natura, & genere, & uniuersa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere poßint. Hanc ad consuetudinem exercitationis, uos adolescentes est cohortatus Antonius, atque à minutis angustisq́; concertationibus ad omnem uim uarietatemq́; uos dis-
154 serendi traducendos putauit. Quare (a) non est paucorum libellorum hoc munus, ut ij qui scripserunt de di-

cendi

cendi ratione, arbitrati sunt: neq; Thusculani, atq; huius ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Nõ enim solùm acuenda nobis neq; procudenda lingua est, sed onerandum complendumq; pectus maximarum rerum & plurimarum suauitate, copia, uarietate. Nostra est enim (si modò nos oratores sumus, si in ciuium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi authores & principes sumus) nostra est inquã omnis ista prudentiæ doctrinæq; possessio: in quam homines quasi caducam atq; uacuam abundantes ocio nobis occupatis inuolauerunt, atq; etiã aut irridentes oratorẽ, ut ille in Gorgia Socrates, cauillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosq; Rhetoricos inscribunt: quasi nõ illa sint propria rhetorum, quæ ab ijsdem de iusticia, de officio, de ciuitatibus instituendis & regendis, de omni uiuendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iã aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab ijs ipsis à quibus expilati sumus, dummodò illa ad hanc ciuilem scientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus: neq; (ut antè dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatẽ, sed cùm fontes uiderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquã cognoscet omnino, tùm quotiescunq; opus erit, ex ijs tantum quantũ res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum & ingenijs, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, poßit uidere: neq; tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitùs acri uir ingenio cernat, si modò aspexerit. In hoc igitur tanto tamq; immenso campo, cùm liceat oratori uagari liberè, atque ubicunque consliterit, consistere in suo, facilè suppeditat omnis apparatus or-

natusq; dicendi. Rerum enim copia, uerborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in uerbis. sit modò is qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaq; puerili, & flagret studio, & à natura adiuuetur, & in uniuersorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatißimos scriptores oratoresq; ad cognoscendum imitandumq; cognorit, næ ille haud sanè, quemadmodum uerba struat & illuminet, à magistris istis requiret. Ita facilè in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce natura ipsa, si modò est exercitata, labetur. Hic Catulus: Dij immortales, inquit, quantam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam, Crasse, complexus es: quantisq; ex angustijs oratorem educere ausus es, & in maiorum suorum regno collocare? (b) Nanque illos ueteres doctores authoresq; dicendi nullum genus disputationis à se alienum putasse accepimus, semperq; esse in omni orationis ratione uersatos. ex quibus Heleus Hippias, cùm Olympiam uenisset, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est cuncta penè audiente Græcia, nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solùm has artes quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, Geometriam, Musicam, literarum cognitionem, & poëtarum, atque illa quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebuspub. dicerentur: sed annulum quem haberet, pallium quo amictus, soccos quibus indutus esset, se sua manu cõfecisse, scilicet nimis hic quidem est progressus: sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarißimis artibus appetierint, qui ne sordi-

diores

diores quidem repudiarint. Quid de Prodico? quid de Thrasimacho Chalcedonio? de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisq; plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato uoluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est uictus unquã à Socrate, neq; sermo ille Platonis uerus est: aut si est uictus, eloquentior uidelicet fuit & disertior Socrates, & (ut tu appellas) copiosior et melior orator. Sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re quæcũq; in disceptationem quæstionemq; uocaretur, se copiosißimè dicturũ esse profitetur: isq; princeps ex omnibus ausus est in cõuentu poscere, qua de re quisq; uellet audire: cui tantus honos habitus est à Græcia soli, ut ex omnibus, Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ij quos nominaui, multiq; præterea summi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu Crasse dicis, oratorisq; nomen apud antiquos in Græcia maiore quadam uel copia uel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito, tibi ne plus laudis, an Græcis uituperationis esse tribuendũ statuam? cùm tu in alia lingua ac moribus natus, occupatißima in ciuitate, uel priuatorum negocijs penè omnibus, uel orbis terræ procuratione, ac summi imperij gubernatione districtus, tantam uim rerũ cognitionemq; comprehenderis: eamq; omnẽ cum eius qui consilio & oratione in ciuitate ualeat, scientia atq; exercitatione sociaris. Illi nati in literis, ardentesq; his studijs, ocio uerò diffluẽtes, nõ modò nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum et suum conseruauerint. Tum Crassus: Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed in alijs etiam compluribus, distribu-

stributione partium ac separatione, magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cùm esset Hippocra-
155 tes ille Cous, fuisse tū (a) alios medicos qui morbis, alios qui uulneribus, alios qui oculis mederentur? num Geometriā Euclide aut Archimede, nū Musicā Damone aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante tā discerptas fuisse, ut nemo genus uniuersum cōplecteretur: atq; ut alius aliam sibi partē, in qua elaboraret, seponeret? Equidem sæpè hoc audiui de patre, & de socero meo: nostros quoq; homines, qui excellere sapientiæ gloria uellent, omnia quæ quidem tùm hæc ciuitas nosset, solitos esse complecti: meminerant illi Sex. Aelium. M. uerò Manlium nos etiam uidimus transuerso ambulantem foro: quod erat insigne, eum qui id faceret, facere ciuibus omnibus consilij sui copiā: ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi sic adibatur, non solùm ut de iure ciuili ad eos, uerùm etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negocio referretur. Hæc fuit P. Craßi illius ueteris, hæc T. Coruncani, hæc proaui generi mei Scipionis prudentißimi hominis sapientia: qui omnes pontifices maximi fuerūt, ut ad eos de omnibus diuinis atq; humanis rebus referretur. ijdemq; et in senatu, & apud populū, et in causis amicorum, & domi & militiæ consilium suum fidemq; præstabant. Quid enim M. Catoni præter hanc politißimam doctrinam transmarinam atq; aduenticiam defuit? num quia ius ciuile didicerat, causas nō dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat? at utroq; in genere & laborauit, & præstitit. num propter hanc ex priuatorum negocijs collectam gratiam tardior in rep.

capes=

capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator, idem facilè optimus imperator: denique nihil in hac ciuitate temporibus illis sciri disciue potuit, quod ille non cùm inuestigarit & scierit, tùm etiam conscripserit. Nunc contrà pleriq; ad honores adipiscendos, & ad rempub. gerendam nudi ueniunt, atque inermes: nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit unus è multis, effert se: si unum aliquid affert, ut bellicam uirtutem, aut usum aliquem militarem, quæ sanè nunc quidem obsoleuerunt: aut iuris scientiã, ne eius quidem uniuersi: nam pontificium, quod est cõiunctum, nemo discit: aut eloquentiam, quam in clamore & in uerborum cursu positam putant. omnium uerò bonarum artium, denique uirtutum ipsarum societatem, cognationemq; non norunt. Sed ut ad Græcos referam orationem, quibus carere in hoc quidem sermonis genere nõ possumus (nã ut uirtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur, & uocarentur: hi omnes præter Milesium (b) Thalem ciuitatibus suis præfuerunt. Quis doctior ijsdẽ illis temporibus, aut cuius eloquentia literis instuctior fuisse traditur, quã Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nũc habemus. Nõ fuit ille quidẽ ciuibus suis utilis, sed ita eloquẽtia floruit, ut literis doctrinaq; præstaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus: ut cum contra uoluntatẽ Atheniensiũ loqueretur pro salute patriæ, seuerius tamen idipsum, quòd ille contra populares homines diceret, populare omnibus & iucundũ uideretur: cuius in labris ueteres Comici, etiam cum illi maledicerent (quod tùm Athenis fieri

fieri licebat) lepôrē habitasse dixerunt: tantamq; in eo uim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non declamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat: sed ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, uir summus in maximarum rerum scientia. Itaq; hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? Quid Alcibiades? ciuitatibus suis quidem non boni, sed certè docti, atq; eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusiū doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atq; eum idem ille non linguæ solùm, uerùm etiam animi ac uirtutis magister ad liberandam patriam impulit, instruxit, armauit. alijs ne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato? alijs Isocrates clarißimum uirum Timotheum, Cononis præstantißimi imperatoris filium, summū ipsum imperatorem, hominemq; doctißimum? aut alijs Pythagoreus ille Lysias Thebanum Epaminundam, haud scio an summū uirum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Architas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam ueterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna uocitata est? equidem non arbitror. Sic enim uideo, unam quandam omnium rerū, quæ essent homine erudito dignæ, atq; eo qui in repub. uellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si ijdē ingenio ad pronunciandū ualuissent, & se ad dicendum quoq; non repugnante natura dedissent, eloquentia præstitisse. Itaq; ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum uideret: quod ipse suas disputationes à causis forensibus & ciuilibus ad inanem

sermonis

sermonis elegantiam transtulisset: mutauit repentè totam formam propè disciplinæ suæ, uersumq́; quendam de Philocteta paulò secus dixit. ille enim turpe sibi ait esse tacere cum barbaris: hic autem, cum Isocratem pateretur dicere. Itaq; ornauit & illustrauit doctrinam illam omnẽ, rerumq; cognitionem cum orationis exercitatione (a) coniunxit. Neq; uerò hoc fugit sapientißimum regem Philippũ, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit: à quo eodẽ ille & agendi acciperet præcepta, et eloquendi. Nunc siue qui uolet eum philosophũ, qui copiam nobis rerum orationisq́; tradat, per me appellet oratorem licet: siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiæ, philosophũ appellare malit, non impediam: dummodò hoc constet, neq; infantiam eius qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat: neq; inscitiam illius cui res non suppetit, uerba non desint, esse laudandam. quorum si alterũ sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quàm stulticiam loquacẽ. sin quærimus quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controuersia est: sin eos disiungent, hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuò inest eloquentia: quæ quamuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquẽ cumulum illorum artibus afferre uideatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentium fuit. Tum Cotta: Equidem, inquit, Crasse non possum queri, quod mihi uideare aliud quiddam, et non id quod susceperis, disputasse. plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi esset tributum à nobis, ac denunciatum.

nunciatum. Sed certè hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres: & eras ipse iam ingressus, atq; in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cumq; de duabus primis nobis quidem satis, sed ut ipse dicebas, celeriter, exigueq; dixisses, duas tibi reliquas feceras: quemadmodum primùm ornatè, deindè etiam aptè diceremus. quò cùm ingressus esses, repentè te quasi quidam æstus ingenij tui procul à terra abripuit, atque in altum à conspectu penè omnium abstraxit. omnemq; rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti: neq; enim fuit tam exigui temporis. sed apud hos quid profeceris nescio, me quidem in Academiam totũ compulisti, in qua uelim sit illud, quod sæpè posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem: atq; ut poßit is illa omnia cernere, qui tantummodò aspexerit: sed etiam, si est aliquantò spißius, aut si ego sum tardior, profectò nunquam cõquiescam, neq; defatigabor, antequàm illorum ancipites uias, rationesq;, & pro omnibus, & contra omnia disputandi percepero.

Tum Cæsar: Vnum, inquit, me ex tuo sermone maximè Crasse cõmouit, quòd eum negasti, qui non citò quid didicisset, unquã omnino posse perdiscere: ut mihi nõ sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista quæ (b) tu uerbis ad cœlum extulisti: aut si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris poßim esse contentus. Hîc Sulpitius: Ego uerò, inquit, Crasse, neq; Aristotelem istum, neq; Carneadem, nec philosophorum quenquam desidero, uel me licet existimes desperare posse ista perdiscere: uel id quod facio, contemnere. mihi rerum forensium & communiũ uulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam: ex qua

ex qua ipsa tamen permulta nescio, quæ tùm denique, cum causa aliqua quæ à me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem nisi fortè es iam defessus, & si tibi non graues sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem, splendoremq; pertinent, quæ ego ex te audire uolui: non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem. Tum Crassus: Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpiti. quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, & ea duntaxat quæ mihi nota sunt, breuiter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui authores & inuentores sunt harum sanè minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis: quorum primùm nobis ratio simpliciter uidenda est, deindè coniunctè. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis uerbis est: alius, qui ex continuatis, coniunctisq; constat. Ergo utemur uerbis aut ijs quæ propria sunt, & certa quasi uocabula rerum penè unà nata cū rebus ipsis: aut ijs quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur: aut ijs quæ nouamus, & facimus ipsi. In proprijs est igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta atque obsoleta fugiat, lectis atq; illustribus utatur, in quibus plenum quiddam & sonans inesse uideatur. Sed in hoc uerborum genere propriorum delectus est quidam habendus: atq; is aurium quodam iudicio ponderandus, in quo consuetudo etiam benè loquendi ualet plurimum. Etiam hoc, quod uulgò de oratoribus ab imperitis dici solet (bonis is uerbis, aut aliquis nō bonis utitur) non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur. in quo non magna laus est uitare uitium, quanquam id est ma-

gnum: uerùm hoc quasi solum quoddam, atq; fundamē- tum est, uerborum usus & copia bonorum. Sed quid ipse ædificet orator, & in quo adiungat artem, id esse à nobis quærendum atq; explicandum uidetur. Tria sunt igitur in uerbo simplici, quæ orator afferat ad illustran- dam atq; exornandam orationem, aut inusitatum uer- bum, aut nouatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca ferè, ac uetusta, et ab usu quotidiani sermonis iamdiu in- termissa: quæ sunt poëtarum licentiæ liberiora, quàm
157 nostra: sed tamen rarò habet (a) etiam in oratione poë- ticum aliquod uerbum dignitatem. neq; enim illud fuge- rim dicere, ut Cælius, qua tempestate Pœnus in Italiam uenit, nec prolē, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari: aut, ut tu soles Catule, non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco positis grādior atq; antiquior oratio sæpè uideri solet. Nouātur aūt uerba, quæ ab eo qui dicit, ipso gignūtur ac fiunt, uel coniungendis uerbis, ut hæc:

Tū pauor sapientiam mihi omnē ex animo expectorat,
Num non uis huius me uersutiloquas malicias:

Videtis enim & uersutiloquas, et expectorat, ex cōiun- ctione facta esse uerba, nō nata. Vel sæpè sine cōiunctio- ne uerba nouātur ✕ ut ille sēsus disertus indigenitalis: ut,

——— Baccarum ubertate incuruescere.

Tertius ille modus transferendi uerbi latè patet, quem necessitas genuit inopia coacta, & angustijs, pòst autem delectatio iucunditasq; celebrauit. Nā ut uestis frigoris depellendi causa reperta primò, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: sic uerbi translatio instituta est inopiæ causa, frequētata delecta- tionis. nam gemmari uites, luxuriem esse in herbis, læ- tas segetes etiam rustici dicunt. quod enim declarari uix

uerbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id quod intelligi uolumus eius rei, quam alieno uerbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes quasi mutuationes sunt, cum quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid accersunt: quarum ego quid uobis aut inueniendi rationẽ, aut genera ponam? Similitudinis est ad uerbũ unũ contracta breuitas, quod uerbũ in alieno loco tanquã in suo positũ, si agnoscetur, delectat: si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

——Inhorrescit mare,

Tenebræ conduplicantur, noctisq; et nimbũ occæcat nigror,
Flamma inter nubes coruscat, cœlum tonitu contremit,
Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit,
Vndiq; omnes uenti erumpunt, sæui existunt turbines,
Feruet æstu pelagus.—

Omnia ferè quò essent clariora, translatis per similitudinem uerbis dicta sunt. Aut quò significetur magis res tota siue facti alicuius, siue consilij: ut ille, qui occultantem consultò, ne id quod ageretur intelligi posset, duobus translatis uerbis similitudine ipsa indicat:

(b) Quandoquidem iste circunuestit dictis, sepit sedulò.

Nonnunquam etiam breuitas translatione conficitur: ut illud: Si telum manu fugit. Imprudẽtia teli emißi breuius proprijs uerbis exponi non potuit, quàm est uno significata translato. Atque hoc in genere persæpè mihi admirandum uidetur, quid sit quòd omnes translatis et alienis magis delectantur uerbis, quàm proprijs & suis: nam si res suum nomen et proprium uocabulum nõ habet, ut pes in naui, ut nexum quod per libram agitur,

ut in uxore diuortium, neceßitas cogit, quod non habeas aliunde sumere, sed in suorum uerborum maxima copia: tamē homines aliena multò magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, uel quòd ingenij specimen est quoddam transilire ante pedes posita, & alia longè repetita sumere: quòd is qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat, quæ maxima est delectatio: uel quòd singulis uerbis res, ac totum simile conficitur: uel quòd omnis translatio, quæ quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admouetur, maximè oculorū, qui est sensus acerrimus. Nam & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, et murmur maris, et dulcedo orationis, sunt ducta à cæteris sensibus: illa uerò oculorum multo acriora, quæ ponunt penè in conspectu animi, quæ cernere & uidere non poßimus. Nihil est enim in rerū natura, cuius nos non in alijs rebus poßimus uti uocabulo & nomine. unde enim simile duci potest (potest autem ex omnibus) indidem uerbum unum, quòd similitudinem continet translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primùm fugienda est dißimilitudo:

—Cœli ingentes fornices.

Quamuis sphærā in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphæra fornicis similitudo nō potest inesse.

— Viue Vlysses, dum licet,
Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete: haberet enim moram sperantis diutius esse sese uicturum. sed rape: hoc uerbum est ad id aptatum quod antè dixerat, dum licet. Deinde uidendum est, ne longè simile sit ductum: Syrtim patrimonij scopulum libentius dixerim: Charybdim bonorum, uoraginem potius. facilius enim ad ea quæ uisa, quàm ad illa

ad illa quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et quoniã hæc uel summa laus est uerbi transferendi, ut sensum feriat id quod translatum sit: fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani castratam esse Remp. nolo stercus curiæ dici Glauciam, quamuis sit simile: tamen est (a) in utroq; deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut maius quàm res postulet, tempestas comessationis: aut minus, comessatio tempestatis. nolo esse uerbum angustius id quod translatum sit, quàm fuisset illud proprium ac suum. 158

Quid nam est obsecro? quid te adiri abnutas?
melius esse, uetas, prohibes, absterres: quoniam ille dixerat illico istic:
Ne contagio mea bonis, umbráue obsit.

Atq; etiamsi uereare ne paulo durior translatio esse uideatur, mollienda est præpositio sæpè uerbo: ut si olim M. Catone mortuo pupillum senatum quis relictum diceret, paulo durius: sin, ut ita dicã, pupillum, aliquantò mitius est. Etenim uerecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse: atq; ut precariò, non ui uenisse uideatur. Modus autem nullus est florentior in singulis uerbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud quod ex hoc genere profluit, non est in uno uerbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:
——Neq; me patior
Iterum ad unum scopulum & telum classem Achiuum offendere. Atq; illud:
Erras, erras. nam exultantem te & præsidentem tibi
Repriment ualidæ legum habenæ, atq; imperij insistent

 iugo.

iugo. Sumpta re simili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi(transferũtur. est hoc magnũ ornamentũ orationis, in quo obscuritas fugienda est: etenim ex hoc genere fiunt ea quæ dicũtur ænigmata. nõ est aũt in uerbo modus hic, sed in oratione: id est, in cõtinuatione uerborũ. Ne illa quidem traductio atq; immutatio in uerbo quandam fabricationem habet, sed in oratione:

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris, est sumpta Africa. neq; factum uerbum est: ut,

Mare saxifragis undis. neq; translatum: ut,

Mollitur mare. sed ornandi causa proprium proprio commutatum:

Desine Roma tuos hostis. ——

Testes sunt campi magni. ——

Grauis est modus in ornatu orationis, et sæpè sumẽdus, ex quo genere hæc sunt: Martẽ belli esse cõmunem, Cererem pro frugibus, Liberũ appellare pro uino, Neptunum pro mari, curiam pro senatu, campũ pro comitijs, togam pro pace, arma ac tela pro bello. Quo item in (b) genere & uirtutes & uitia, pro ipsis in quibus illa sunt, appellantur. Luxuries quam in domum irrupit: et, Quò auaritia penetrauit, aut fides ualuit, iusticia confecit. Videtis profectò genus hoc totum, cùm inflexo commutatoq; uerbo res eadem enunciatur ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cùm intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum, ut pro ædificijs cùm parietes aut tecta dicimus: aut ex toto partem, ut cùm unam turmam equitatum populi Rom. dicimus. aut ex uno plures:

At Romanus homo, tamen, & si res bene gesta est,

Corde suo trepidat. — aut cùm ex pluribus intelligitur unum:

Nos

Nos sumus Romani, qui fuimus Rutuli.

aut quocunq; modo nõ ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpè etiam uerbo, nõ tàm eleganter, quàm in transferendo: sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter. ut cùm grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verùm illa uidetis ne esse non uerbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt: hæc autem quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda ac dicerentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum uerborum uirtus atq; laus tribus existat ex rebus: si aut uetustum uerbum sit, quod tamen consuetudo ferre posit: aut factum uel coniunctione uel nouitate, in quo item est auribus consuetudiniq; parcendum: aut translatum, quod maximè tanquam stellis quibusdam notat & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborum, quæ duas res maximè, collocationem primùm, deinde modum quendam formamq; desiderat. Collocationis est componere & struere uerba sic, ut néue asper eorum concursus, néue hiulcus sit: sed quodam modo coagmentatus & leuis, in quo lepidè soceri mei persona lusit is qui elegantißimè id facere potuit, Lucilius:

Quàm lepidè lexeis compostæ, ut tesserulæ omnes
Arte pauimento, atq; emblemate uermiculato.

quæ cùm dixisset in Albutium illudens, ne à me quidem abstinuit:

Crassum habeo generum, ne rhetorico tero tu sis.

Quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? Idem illud scilicet, ut ille uoluit, & ego uellem, melius aliquanto quàm Albutius. uerùm in me quidem

*dem lusit ille,ut solet. Sed est tamen collocatio conser-
uanda uerborum, de qua loquor, quæ iunctam orationẽ
efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter
fluentem. id assequimini, si uerba extrema cum conse-*
159 *quentibus primis ita iungetis, ut (a) neue asperè concur-
rant, neue uastius deducantur. Hanc diligentiam subse-
quitur modus etiam et forma uerborũ: quod iam uereor,
ne huic Catulo uideatur esse puerile. Versus enim ueteres
illi in hac soluta oratione propemodũ, hoc est, numeros
quosdam nobis esse adhibendos putauerunt. interspira-
tionis enim, non defatigationis nostræ, neq; librariorum
notis, sed uerborum & sententiarum modo, interpun-
ctas clausulas in orationibus esse uoluerunt. idq; prin-
ceps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquo-
rum dicendi consuetudinem delectationis atque aurium
causa (quemadmodum scribit discipulus eius Naucra-
tes) numeris astringeret. Nanque hæc duo Musici, qui
erant quondam ijdem poëtæ, machinati ad uoluptatem
sunt, uersum atq; cantum: ut & uerborum numero, &
uocum modo, delectatione uincerent aurium satietatem.
Hæc igitur duo, uocis dico moderationẽ, & uerborum
conclusionem, quoad orationis seueritas pati poßit, à
poëtica ad eloquentiam traducenda duxerunt; in quo
illud est uel maximum, quod uersus in oratione si effici-
tur coniunctione uerborum, uitium est: & tamen eam
coniunctionem, sicuti uersum numerose cadere, & qua-
drare, & perfici uolumus. neque est ex multis res una,
quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ab ignaróque
distinguat: quàm quod ille rudis incondite fundit, quan-
tum potest: & id quod dicit, spiritu, non arte determi-
nat. orator autem sic illigat sententiam uerbis, ut eam*

numero

numero quodam complectatur, & astricto & soluto. nam cùm uinxit modis, forma: & relaxat, et liberat immutatione ordinis: ut uerba neq; alligata sint quasi certa aliqua lege uersus, neq; ita soluta ut uagentur. Quonam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc uim numerose dicendi cõsequi posse? Non est res tàm difficilis, quàm necessaria. nihil est enim tàm tenerũ, neq; tã flexibile, neq; quod tàm facilè sequatur quôcunq; ducas, quàm oratio. ex hac uersus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac hæc etiam soluta uarijs modis, multorumq; generum oratio. non enim sunt alia sermonis, alia contentionis uerba: neq; ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenã pompamq; sumuntur. Sed ea nos cùm iacentia sustulimus è medio, sicut mollißimam ceram ad nostrum arbitrium formamus & fingimus: itaq; tum graues sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus. sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus, idq; ad omnem rationem, & aurium uoluptatem, & animorum motum mutatur & uertitur. Sed ut in plerisq; rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata: sic in oratione, ut ea quæ maximam utilitatem in se continerent, eadẽ haberent (b) plurimũ uel dignitatis, uel sæpè etiam uenustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causa uidemus hunc statum esse huius totius mundi atq; naturæ rotundum, ut cœlum: terraq; ut media sit, eaq; sua ui nutuq; teneatur, sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, & inde sensim ascendat in diuersam partem: ut luna accessu & recessu suo solis lumen accipiat: ut eadem spacia quinque stellæ dispares motu cursuq; conficiant. hæc tantam habent uim, ut paulùm

immutata cohærere nũ poßint: tantã pulchritudinẽ, ut nulla species ne excogitari quidem poßit ornatior. Referte nunc animũ ad hominũ uel etiã cæterarũ animantium formã & figurã: nullam partem corporis sine aliqua neceßitate affictam, totamq; formã quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus? in quibus non truncus, nõ rami, nõ folia sunt deniq;, nisi ad suam retinendã conseruandãq; naturã: nusquã tamen est ulla pars, nisi uenusta. Linquamus naturã, artesq; uideamus: quid tàm in nauigio necessarium, quàm latera, quàm carinæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ, quàm uela, quàm mali, quàm reliqua? quæ tamen hanc habent in specie uenustatẽ, ut non solùm salutis, sed etiã uoluptatis causa inuenta esse uideantur. Columnæ et tẽpla & porticus sustinent, tamen habent nõ plus utilitatis quàm dignitatis. Capitolij fastigiũ illud & cæterarum ædium non uenustas, sed neceßitas ipsa fabricata est. nam cùm esset habita ratio, quemadmodum ex utrâque parte tecti aqua delaberetur, utilitatem templi fastigij dignitas consecuta est: ut etiamsi in cœlo Capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse uideatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, ut utilitatẽ ac propè neceßitatem, suauitas quædam & lepos consequatur. clausulas enim atq; interpuncta uerborum, animæ interclusio atq; angustiæ spiritus attulerunt. id inuentum est ita suaue, ut si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare uerba nolimus. id enim auribus nostris gratum est inuentum, quòd hominum lateribus non tolerabile solùm, sed etiam facile esse poßit. Longißima est igitur complexio uerborum, quæ uolui uno

spiritu

spiritu potest: sed hic naturæ modus est, artis alius. nam cùm sint numeri plures, Iambum & Trochæũ frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, uester: qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem, sermonemq; nostrum: sed sunt insignes percußiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primùm ad herôum nos Dactyli, & Anapæsti, et Spondei pedem inuitat, in quo impunè progredi licet duos duntaxat pedes, aut paulo
plus: ne planè in uersum aut similitudinẽ (a) uersuum 160
incidamus. aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum uerborum satis decorè cadunt. Probatur autem ab eodem illo maximè pæan, qui est duplex. nam aut à longa oritur, quam tres breues consequuntur, ut hæc uerba: Definite, incipite, comprimite. aut à breuibus deinceps tribus extrema producta, atq; longa, sicut illa sunt: Domuerant, sonipedes. Atq; illi philosopho ordiri placet à superiore pæane, posteriore finire. est autem pæan hic posterior non syllabarum numero, sed auriũ mensura, quòd est acrius iudicium, & certius, par ferè Cretico, qui est ex longa & breui & longa. ut: Quid petam præsidij, aut exequar? quoue nunc. A quo numero exorsus est Fannius: Si Quirites minas illius. hunc ille clausulis aptiorẽ putat, quas uult longa plerunq; syllaba terminari. Neq; uerò hæc tã acrem curã diligentiãq; desiderant, quàm est illa poëtarum, quos neceßitas cogit, & ipsi numeri ac modi: sic uerba uersu includere, ut nihil sit ne spiritu quidem minimo breuius, aut longius, quàm necesse est. Liberior est oratio, et planè ut dicitur, sic & est uerè soluta: non ut fugiat tamen aut erret, sed ut sine uinculis sibi ipsa moderetur. Namq; ego illud assentior Theophrasto, qui

putat

putat orationem, quæ quidẽ sit polita, atq; facta quodã modo, non astrictè, sed remißius numerosam esse oportere. Etenim sicut ille suspicatur ex illis modis, quibus hic usitatus uersus efficitur, pòst anapæstus procerior quidã numerus effloruit: inde ille licentior & diuitior fluxit dithyrambus, cuius mẽbra et pedes, ut ait idẽ, sunt in omni locupleti oratione diffusa: etsi numerosum est id in omnibus sonis atq; uocibus, quòd habet quasdam impreßiones, & quòd metri possumus interuallis æqualibus, rectè genus hoc numerorũ, dummodò ne continuũ sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis & indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis & profluẽs, quid est aliud causæ cur repudietur? nisi quòd hominũ aures uocẽ naturæ modulantur ipsæ, quod fieri nisi inest numerus in uoce nõ potest: numerus autẽ in cõtinuatione nullus est: distinctio et æqualiũ, & sæpè uariorũ interuallorũ percußio, numerũ conficit: quem in cadentibus guttis, quòd interuallis distinguuntur, notare possumus, in amni præcipitante nõ possumus. Quòd si continuatio uerborũ hæc soluta multo est aptior, atq; iucundior, si est articulis membrisq; distincta, quàm si continuata ac producta, uerba illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi uerborum ambitus. sic enim has orationis conuersiones Græci nominant.

Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis: aut, quod etiam est melius, & iucundius (b) longiora. Atq; hæc quidem ab ijs philosophis, quos tu maximè diligis Catule, dicta sunt: quod eò sæpius testificor, ut authoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid

quid disputatione ista afferri potest elegantius? aut omnino dici subtilius? At enim uereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendũ esse uideantur: aut quia non traduntur in uulgari ista disciplina, nos ea maiora ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tum Catulus: Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horũ quenquã putas à te hæc opera quotidiana, & peruagata expectare. Ista, quæ dicis, dici uolumus: neq; tàm dici, quàm isto dici modo: neq; tibi hoc pro me solùm, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego uerò, inquit Antonius, inueni tandẽ, quem negarã in eo, quem scripsi, libello me inuenisse eloquentem: sed eò te ne laudandi quidẽ causa interpellaui, ne quid de hoc tàm exiguo sermonis tui tempore uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legẽ cùm exercitatione, tùm stylo, qui et alia, et hoc maximè ornat ac limat, formanda uobis oratio est: neq; tamẽ hoc tanti laboris est, quanti uidetur: nec sunt hæc rhythmicorũ ac musicorũ acerrima norma dirigenda: sed efficiendum est illud modo uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius: ut mẽbris distinguatur, ut cõuersiones habeat absolutas. neq; semper utendum est perpetuitate, & quasi conuersione uerborum: sed sæpè capienda membris minutiorib. oratio est, quæ tamen ipsa mẽbra sunt numeris uincienda. Neq; uos pæan aut herous ille conturbet: ipsi occurrent orationi, in quã se offerent, & respondebũt nõ uocati: consuetudo modò illa sit scribendi, atq; dicendi, ut sententiæ uerbis finiantur: eorũq; uerborum iunctio nascatur à proceris numeris, ac liberis, maximè heroo, & pæane priore, aut cretico, sed uariè distinctèq; considat. Notatur enim maximè similitudo in

do in conquiescendo: & si primi & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati, medij possunt latêre: modò ne circuitus ipse uerborum sit aut breuior, quàm aures expectent: aut longior, quàm uires atq; anima patiatur. Clausulas autẽ diligentius etiam seruandas esse arbitror, quàm superiora, quod in his maximè perfectio atq; absolutio iudicatur. nam uersus æquè prima, & media, & extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunq; sit parte titubatum. in oratione autẽ prima pauci cernunt, postrema pleriq;: quæ quoniã apparent, & intelliguntur, urianda sunt, ne aut animorum iudicijs repudientur, aut auriũ satietate. Duo enim aut tres sunt ferè ex-
161 tremi (a) seruandi & notandi pedes, si modò non breuiora, & præcisa erunt superiora, quos aut chorios, aut herôos, aut alternos esse oportebit, aut in pæane illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum uicißitudines efficient, ut neq; ij satientur, qui audient, fastidio similitudinis: nec nos id, quod faciẽmus, opera dedita facere uideamur. Quòd si Antipater ille Sidonius, ille quem tu probè Catule meministi, solitus est uersus hexametros, aliosq; uarijs modis atq; numeris fundere ex tẽpore: tantumq; hominis ingeniosi ac memoris ualuit exercitatio, ut cum se mente ac uoluntate cõiecisset in uersum, uerba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione & consuetudine adhibita cõsequemur? Illud autẽ nequis admiretur, quo nã modo hæc uulgus imperitorũ in audiendo notet: cùm in omni genere, tũ in hoc ipso magna quædã est uis, incredibilisq; naturæ. omnes enim tacito quodam sensu, sine ulla arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac praua dijudicant: idq; cùm faciũt in picturis & in signis,

in signis, & in alijs operibus, ad quorũ intelligentiam à natura minus habent instrumenti: tùm multò ostendunt magis in uerborũ, numerorũ, uocumq; iudicio, quòd ea sunt in cõmunibus infixa sensibus, neq; earũ rerũ quenquã funditùs natura noluit esse expertem. Itaq; non solũ uerbis arte positis mouentur omnes, uerũ etiam numeris ac uocibus. Quotus enim quisq; est qui teneat artem numerorum, ac modorũ? at in his si paulũ modò offensum est, ut aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid hoc, non idem fit in uocibus? ut à multitudine & populo, non modò cateruæ atq; conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eijciantur. Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum & rudem, quàm non multum differat in iudicando. Ars enim, cum à natura profecta sit, nisi naturam moueat ac delectet, nihil sanè egisse uideatur. nihil est autẽ tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri atq; uoces: quibus & excitamur, et incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem & ad tristiciam sæpè deducimur. quorũ illa summa uis carminibus est aptior, & cantibus: nõ neglecta, ut mihi uidetur, à Numa rege doctißimo, maioribusq; nostris, ut epularum solennium fides, ac tibiæ, saltorumq; uersus indicant: maximè autem à Græcia uetere celebrata, quibus utinam similibusq; de rebus disputari: quàm de puerilibus his uerborum translationibus maluissetis. Verùm ut in uersu uulgus, si est peccatum: uidet: sic si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poëtæ non ignoscit, nobis concedit, (b) tacitè tamen omnes nõ esse illud quod diximus, aptũ perfectumq; cernunt. Itaq; illi ueteres, sicut hodie etiam nonnullos uidemus, cum circuitum

& quasi

& quasi orbem uerborum conficere non possent (nam
id quidem nuper uel posse, uel audere cœpimus) terna,
aut bina, aut nonnulli singula etiam uerba dicebant:
qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum
flagitabant, tenebant tamen, ut & illa essent paria quæ
dicerent, & æqualibus interspirationibus uterentur.
Exposui ferè, ut potui, quæ maximè ad ornatum oratio
nis pertinere arbitrabar. dixi enim de singulorum lau-
de uerborum: dixi de coniunctione eorum: dixi de nu-
mero atq; forma. Sed si habitū etiam orationis, et quasi
colorem aliquem requiritis, est plena quædam, & ta-
men teres, & tenuis, & non sine neruis ac uiribus, &
ea quæ particeps utriusq; generis quadam mediocritate
laudatur. His tribus figuris insidere quidam uenusta-
tis non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color.

Tum deniq; nobis hic orator ita conformandus est et
uerbis, & sententijs, ut quemadmodum qui utuntur ar-
mis, aut palæstra, non solùm sibi uitandi, aut feriendi ra-
tionem esse habendam putant, sed etiam ut cum uenusta
te moueantur: sic uerbis quidem ad aptam compositio-
nem, et condecentiam, sententijs uerò ad grauitatem o-
rationis utatur, ut ij qui in armorum tractatione uer-
santur. Formantur autem & uerba, & sententiæ penè
innumerabiles, quod satis scio notum esse uobis. Sed in-
ter conformationem uerborum & sententiarum hoc in-
terest, quòd uerborum tollitur, si uerba mutaris: senten-
tiarum permanet, quibuscunq; uerbis uti uelis. Quod
quidē uos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid
esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium
atq; mirabile, nisi in singulis uerbis illa tria tenere: ut
translatis utamur frequenter, interdumq; factis, rarò
autem

autem etiam peruetustis. In perpetua autē oratione, cum & coniunctionis lenitatē, et numerorum quam dixi ratione tenuerimus, tū est quasi luminibus distinguenda et frequentanda omnis oratio sententiarū atq; uerborum. Nam et commoratio una in re permultū mouet, & illustris explanatio, rerumq; quasi gerantur, sub aspectum penè subiectio, quæ et in exponenda re plurimum ualet, et ad illustrandum id quod exponitur. et ad amplificandum: ut ijs, qui audient, illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse uideatur. et huic contraria sæpè præcisio est, & plus ad intelligendum quàm dixeris significatio, & distinctè concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrens: et ab re non longa digreßio, in qua cum fuerit delectatio, tùm reditus ad rem (a) aptus, & concinnus esse debebit : propositioq; quid sis dicturus, & 162
ab eo quod est dictum seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tùm augendi, minuendi ue causa ueritatis superlatio atq; traiectio, & rogatio, atq; huic finitima quasi percunctatio expositioq; sententiæ suæ: tum illa, quæ maximè quasi irrepit in hominum mentes alia dicentis ac significantis dißimulatio, quæ est periucunda, cùm in oratione, non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, uel antè uel pòst quàm dixeris, uel cum aliquid à te ipso reijcias: præmunitio est etiam ad id quod aggrediare, & reiectio in alium : communicatio, quæ est quasi cum ijs ipsis apud quos dicas deliberatio: morum ac uitæ imitatio uel in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, et aptū ad animos conciliandos uel maximè, sæpè autem etiam

ad commouendos: personarum ficta inductio, uel grauißimum lumen augendi, descriptio: erroris inductio, & in hilaritatem impulsio, anteoccupatio: tùm duo illa quæ maximè mouent, similitudo & exemplum: digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædā libera, atq; etiam effrenatior augendi causa iracundia, obiurgatio, promißio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito: non ut superior illa digreßio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio atq; execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est, uel ad usum comminatio, & quasi petitio, uel ad uenustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio uerborum habet interdum uim, lepôrem aliâs, & paulùm immutatum uerbum atq; deflexum, & eiusdem uerbi crebra tùm à primo repetitio, tùm in extremum conuersio, & in eadem uerba impetus, & concursio, & adiunctio, & progreßio, & eiusdem uerbi crebrius positi quædam distinctio, & reuocatio uerbi: & illa quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiā gradatio quædam, & conuersio, & uerborum concinna transgreßio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, et quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permißio: & rursum alia dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum: & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio,

ctio, & ordo, & relatio, & digreßio, et (b) circunscriptio. Hæc enim sunt ferè, atq; horum similia uel plura etiam esse possunt, quæ sententijs orationem, uerborúmque conformationibus illuminent. Quæ quidem te Crasse uideo, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse, Ego inquit Crassus, ne illa quidem quæ suprà dixi, noua uobis esse arbitrabar: sed uoluntati uestrûm omniũ parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut breuior essem, qui ipse iam præcipitans, me quoq; hæc præcipitẽ penè euoluere coëgit. Sed tamen huius generis demonstratio est & doctrina ipsa uulgaris, usus autem grauißimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certè commonstrati loci: nunc quid aptum sit, hoc est, quid maximè deceat in oratione, uideamus. quanquam id quidem perspicuum est, nõ omni causæ, nec auditori, neq; personæ, neq; tempori cõgruere orationis unum genus. Nam et causæ capitis alium quendam uerborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum atq; paruarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam qui audiant, senatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoq; oratores, qua sint ætate, honore, authoritate, debent uideri. tempus pacis an belli, festinationis an ocij. Itaq; hoc loco nihil sanè est quod præcipi posse uideatur, nisi ut figuram orationis plenioris & tenuioris, & item illius mediocris, ad id quod agimus accõmodatam deligamus. ornamentis ijsdem uti

fere licebit, alias contentius, alias summißius. omniq; in re posse quod deceat facere, artis & naturæ est: scire quid quandoq; deceat, prudentiæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur: actio inquam in dicendo una dominatur; sine hac summus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instructus summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum: huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum uideri solet, qui, cum propter ignominiam iudicij ceßisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodijs, legisse fertur orationē illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenē dixerat. qua perlecta, petitū est ab eo postridie, ut legeret illam etiam quæ erat contrà à Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cum suauißima & maxima uoce legisset, admirantibus omnibus. Quāto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? ex quo satis significauit, quantū esset in actio-
163 ne: (a) qui orationē eandem, aliam esse putaret, authore mutato. Quid fuit in Graccho? quem tu Catule melius meministi, quòd me puero tantopere ferretur? Quò me miser conferā? quò uertam? in Capitolium ne? at fratris sanguine redundat. an domū? matrē ne ut miserā, lamentantemq; uideam, et abiectā? Quæ sic ab illo acta esse cōstabat oculis, uoce, gestu, inimici ut lachrymas tenere non possent. Hæc eò dico pluribus, quòd genus hoc totum oratores, qui sunt ueritatis ipsius actores, reliquerunt: imitatores autē ueritatis histriones occupauerunt. Ac sine dubio in omni re uincit imitationem ueritas, sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profectò non egeremus. Verùm quia animi permotio, quæ maxime

mè aut declaranda, aut imitanda est actione, perturbata sæpè ita est, ut obscuretur, atq; penè obruatur: discutienda sunt ea quæ obscurant, & ea quæ sunt eminentia & prōpta sumenda. Omnis enim motus animi, suum quendam à natura habet uultum et sonum et gestum, totumq; corpus hominis: & eius omnis uultus, omnesq; uoces, ut nerui in fidibus ita sonant, ut à motu animi quoque sunt pulsæ. Nam uoces ut chordæ sunt intentæ, quæ ad quemq; tactū respondeant: acuta, grauis: cita, tarda: magna, parua: quas tamen inter omnes est suo quoq; in genere mediocris. Atq; etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, leue, asperum, contractū, diffusum, contenti spiritu, intermisso, fractū, scissum, flexo sono, attenuatum, inflatum. Nullū est enim horū similium generū, quod nō arte ac moderatione tractetur: hi sunt actori, ut pictori, expositi ad uariandum colores. Aliud enim uocis genus iracundia sibi sumat, acutum, incitatū, crebrò incidens:

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos. & ea, quæ tu dudum Antoni protulisti:
Segregare abs te ausus. &,
Ecquis hos animaduertit? euincit?
& Atreus ferè totus. Aliud miseratio, ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce:
Quò nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne: an ne ad Peliæ filias? & illa:
O pater, ô patria, ô Priami domus. & quæ sequuntur:
Hæc omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari.
Aliud metus, demissum, & hæsitans, & abiectum.
Multis modis sum circumuentus, morbo, exilio atque inopia,

(b) Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.

Alter terribilem minitatur uitæ cruciatum, & necem,
Quæ nemo est tàm firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido sanguine, atq; exalbescat metu.

Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis:

Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit,
Iterum iam aggreditur me, & quietum exsuscitat,
Maior mihi moles, maius miscendum est malum,
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

Aliud uoluptas, effusum, lene, tenerum, hilaratum ac remissum:

Sed mihi cum detulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat: cum simulabat sese alteri dare,
Tum ad te ludibunda doctè & delicatè detulit.

Aliud molestia, sine commiseratione graue quiddam, & uno pressu ac sono obductum:

Qua tempestate Paris Helenã innuptis iunxit nuptijs,
Ego tũ grauida expletis iam ferè ad pariendũ mensibus,
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

Omneis autem hos motus subsequi debet gestus, non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem et sententiam, nõ demonstratione, sed significatione declarãs: alterum inflexione, hac forti ac uirili, non ab scena & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens, uerba nõ exprimens, brachium procerius proiectũ quasi quoddam telum orationis, supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem

tem ipso dominatus est omnis oculorum. quo melius no-
stri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem ma-
gnopere laudabant. Animi est enim omnis actio: & ima-
go animi uultus est, indices oculi. nam hæc est una pars
corporis, quæ quot animi motus sunt, tot significatio-
nes, & commutationes poßit efficere. neq; uerò est quis-
quam, qui eadem contuens efficiat. Theophrastus qui-
dem Thauriscum quendam dixit actorem, auersum soli-
tum esse dicere, qui in agendo contuens aliquid, pro-
nunciaret. Quare oculorum est magna moderatio. nam
oris nõ est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias,
aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quo-
rum tum intentione, tum remißione, tum coniectu, tum
hilaritate, motus animorũ significemus aptè cum genere
ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis, quo
magis menti congruens esse debet. Oculos autem (a) na- 164
tura nobis, ut equo & leoni setas, caudam, aures, ad mo-
tus animorum declarandos dedit. Quare in hac nostra
actione secundũ uocem uultus ualet: is autem oculis gu-
bernatur. Atque in ijs omnibus quæ sunt actionis, inest
quædam uis à natura data; quare etiam hac imperiti, hac
uulgus, hac deniq; barbari maximè commouentur. uer-
ba enim neminem mouent, nisi eum qui eiusdem linguæ
societate coniunctus est: sententiæq; sæpè acutæ, nõ acu-
torũ hominũ sensus præteruolant: actio, quæ præ se mo-
tum animi fert, omneis mouet. Iisdem enim omnium ani-
mi motibus concitantur, & eos ijsdem notis & in alijs
agnoscunt, & in se ipsi iudicant. Ad actionis autem u-
sum atq; laudem, maximam sine dubio partem uox ob-
tinet, quæ primùm est optanda nobis: deinde, quæcunq;
erit, ea tuenda. de quo illud iam nihil ad hoc præcipiendi

genus, quemadmodũ uoci seruiatur: equidẽ magnopere censeo seruiendum. Sed illud uidetur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere: quòd, ut dixi paulo antè, plurimis in rebus, quod maximè est utile, id nescio quo pacto etiam decet maximè. nam ad uocẽ in dicendo obtinendam nihil est utilius, quàm crebra mutatio: nihil perniciosius, quã effusa sine intermißione contentio. Quid? ad aures nostras, & actionis suauitatem, quid est uicißitudine, et uarietate, & commutatione aptius? Itaq; idem Gracchus, quod potes audire Catule ex Licinio cliente tuo, literato homine, quem seruum sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occultè post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, et sæpè sum admiratus hominis cùm diligentiam, tùm etiam doctrinam et scientiam.

Ego uerò, inquit Crassus, ac doleo quidem illos uiros in eam fraudem in Repub. esse delapsos. quanquam ea tela texitur, & ea incitatur in ciuitate ratio uiuendi, ac posteritatis ostenditur, ut eorum ciuium quos nostri patres non tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro, inquit, Crasse, Iulius sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer, cuius ego nõdum planè rationem intelligo. In omni uoce, inquit Crassus, est quiddam medium: sed suum cuiq; uoci. hinc gradatim ascendere uocem, utile et suaue est. Nam à principio clamare, agreste quiddam est: & illud idem ad firmandum est uocem salutare. Deinde est quiddã contentionis extremum, quod tamen inferius est quàm acutißimus clamor, quò te fistula progredi non sinet, & tamen ab ipsa contentione reuocabit.

uocabit. Est idem contrà quiddam in remißione grauißimum, quoq; tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc uarietas, & hic per omnes sonos uocis cursus (b) et se tuebitur, & actioni afferet suauitatẽ: sed fistulatorem domi relinquetis, sensum huius consuetudinis uobiscum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non ut uolui, sed ut me temporis angustiæ coegerunt. scitum est enim, causam conferre in tempus: cum afferre plura si cupias, non queas. Tu uerò, inquit Catulus, collegisti omnia, quantũ ego possum iudicare, ita diuinitùs, ut non à Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse uideare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo: ac uellẽ ut meus gener sodalis tuus Hortensius affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, fore dicis inquit? ego uerò esse iam iudico: & tùm iudicaui, cum me consule in senatu causam defendit Africæ: nuperq; etiã magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem rectè uides, Catule. nihil enim isti adolescenti neq; à natura, neq; à doctrina deesse sentio. quo magis est tibi Cotta, & tibi Sulpiti, uigilandum ac laborandũ. non enim ille mediocris orator uestræ quasi succrescit ætati: sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari. cui quanquã faueo, tamen illũ ætati suæ præstare cupio: uobis uerò illũ tanto minorem præcurrere, uix honestum est. Sed iam surgamus, inquit, nosq; curemus, & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamq; laxemus.

FINIS.

RERVM

RERVM ET VERBORVM IN HOC CICERONIS VOLVMINE MEmorabilium, Index.

Cli-

Poeta

FINIS.

ARGENTORATI, PER IOSIAM
Ribelium, Anno Salutis humanæ
M D LXVIII.
Mense Iunio.

FINIS

ARGENTORATI, P
Rihelium, Anno Salu
M D L X
Mense Iun

